

**Journal of
Humanities and Tourism
Research**

Year : 2020
Volume : 10
Issue : 2

ISSN: 2717-7092

**JoHUT
FOR
JOURNALS**

Journal of Humanities and Tourism Research

ISSN: 2717-7092

Cilt: 10

Sayı: 2

2020

Vol.10

No.2

<http://johut.karabuk.edu.tr/>

DERGİ HAKKINDA

Journal of Humanities and Tourism Research (JoHUT) açık erişimli, hakemli, yılda dört kere Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında yayımlanan bilimsel bir dergidir. Karabük Üniversitesi yayını olan dergi 2010 yılından beri yayımlanmaktadır. 2020 yılı 10 cilt itibarıyla eski adı Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Karabük University Journal of Institute of Social Sciences / JOISS) olan derginin adı Journal of Humanities and Tourism Research olarak değiştirilmiştir. JoHUT uluslararası bir dergi olup uluslararası endekslerde taranmaktadır. Beşeri bilimler ve turizm alanında yapılan araştırmaları yayımlama ve bilim insanlarının hizmetine sunmayı amaçlayan JoHUT, Türkçe ve İngilizce dillerinde yayın yapmaktadır.

ABOUT THE JOURNAL

The Journal of Humanities and Tourism Research (JoHUT) is an open-access, refereed scientific journal published quarterly in March, June, September and December. The Journal, which is a periodical of Karabük University, has been published since 2010. Starting from the 10th volume of 2020, the Journal has changed its name from Karabük University Journal of Institute of Social Sciences (JOISS) to Journal of Humanities and Tourism Research. JoHUT is an international journal and indexed internationally. JoHUT, which aims to distribute research in humanities and tourism for the service of scientists, publishes manuscripts in Turkish and English.

EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Nuray TÜRKER nturker@karabuk.edu.tr

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSOCIATE EDITORS

Assoc. Prof. Dr. Cenk Murat KOÇOĞLU cmkocoglu@karabuk.edu.tr

Assoc. Prof. Dr. Önder DENİZ (Uşak University) onder.deniz@hotmail.com.tr

YAYIN KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU (Van Yüzüncü Yıl University)

Prof. Dr. Rainer M. CZICHON (Uşak University)

Prof. Dr. Dilşen İnce ERDOĞAN (Aydın Adnan Menderes University)

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ (İstanbul Gelişim University)

Prof. Dr. Ilze IVANOVA (University of Latvia/Latvia)

Prof. Dr. Iveta KOVALCIKOVA (University of Presov/Slovakia)

Prof. Dr. Karl KUNST (Vienna Institute for Archeological Science/Austria)

Prof. Dr. Voon Chin PHUA (Gettysburg College/USA)

Prof. Dr. Dirk WICKE (Goethe University/Germany)

Assoc. Prof. Dr. Eka DEVIDZE (European University/Georgia)

Dr. Maria PRODROMOU (European University/Cyprus)

DİL EDİTÖRÜ / LANGUAGE EDITOR

Jesse E. SHIRCLIFF

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

Assoc. Prof. Dr. Nurettin Ayaz	Karabük University
Assoc. Prof. Dr. Önder Deniz	Uşak University
Assoc. Prof. Dr. Şadiye Deniz	Ege University
Assoc. Prof. Dr. Hüseyin Karamelikli	Karabük University
Assoc. Prof. Dr. Ruhi Konak	Kastamonu University
Assoc. Prof. Dr. Ali Korkmaz	Erciyes University

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Özgür Seçim	Aydın Adnan Menderes University
Assoc. Prof. Dr. Murat Sezgin	Uşak University
Assoc. Prof. Dr. Nuray Türker	Karabük University
Assoc. Prof. Dr. Fatih Türkmen	Karabük University
Dr. Can Biçer	Karabük University
Dr. Raşit Çolak	Uşak University
Dr. Polat Can	Uşak University
Dr. Cahide Göğüsdere	-
Dr. İ. M.V. Noyan Güven	Kastamonu University
Dr. Beyza Onur Işıkoğlu	Karabük University
Dr. Hüseyin V. İmamoğlu	Sinop University
Dr. Mehtap Karakoç	Uşak University
Dr. Halime Göktaş Kulualp	Karabük University
Dr. Ayşe Kurtlu	Karabük University
Dr. Tuğba Aktaş Özkan	İzmir Demokrasi University
Dr. Abdülkadir Dağlar	Erciyes University
Mehmet Uçar	Karabük University

Printing Assistants

Mehmet UÇAR - R.A İbrahim YILMAZ

Journal of Humanities and Tourism Research

ISSN: 2717-7092

Cilt: 10

Sayı: 2

2020

Vol.10

No.2

<http://johut.karabuk.edu.tr/>

İçindekiler / Contents

Türkiye’de Endüstriyel Kazalara Yönelik Arazi Kullanım Planlaması (AKUP) Problemi

The Problem of Land Use Planning (LUP) for Industrial Accidents in Turkey

Yıldırım GÜNEŞ, Saliha ÇETİNYOKUŞ 226-248

Ergenlerde Arkadaşlık İlişkileri ve Akran Sapması

Friendship Relationships and Peer Deviation in Adolescents

Derya ATALAY, Arzu ÖZYÜREK 249-261

Tasarruf Açığı Sorunu: Türkiye ve Çin Karşılaştırması

Saving Gap Problem: Comparison of Turkey and China

Koray YILDIRIM, Fatih Mehmet ÖCAL 262-274

İnternet ve Sosyal Medya Haberlerinde Ötekinin (Suriyeli Sığınmacılar)

Konumlandırılışı: Konya Örneği

The Positioning of the Other (Syrian Refugee Asylum) on the Internet and Social Media

News: the Example of Konya

Mevlüt Can KOÇAK, Olgun KÜÇÜK 275-288

Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği

The Sustainability of Turkey’s Current Accounts Deficit

Şaduman YILDIZ 289-304

Blazing Atomic Bombs in the Poetry of Edith Sitwell and Elizabeth Jennings

Edith Sitwell ve Elizabeth Jennings Şiirlerinde Yanan Atom Bombaları

Zümre Gizem YILMAZ KARAHAN 305-312

Konaklama İşletmelerinde Tamamlanmamış Hizmet Üretim Maliyetlerinin TMS 2 Açısından İncelenmesi

Investigation of Uncompleted Service Production Costs in Accommodation Enterprises in Terms of TAS 2

Ayşe KURTLU, Koray GOBİ 313-325

Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesinde Korunan 000717-(1-30) Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim Cüzlerinin Tezyinat Açısından İncelenmesi

Investigation of The Qur'an Juzs in terms of Illumination and Binding with Inventory Numbers 000717-(1-30) Protected in the Central Library of the Presidency of Religious Affairs

Ümmühan KAÇAR, Muhammet BİLGİN 326-341

İzmir Yazılı Basınında Sağlık Haberlerinin Niteliksel Analizi

A Qualitative Analysis of Health News in Izmir Written Press

Berna VATANSEVER, Önder DENİZ 342-353

Bir Şirketin Büyüme ve Kârlılığın İlişkin Box-Jenkins Yöntemi ile Bir Öngörü Çalışması

Forecasting a Company's Growth and Profitability Using the Box-Jenkins Method,

Osman ÇEVİK, Ebru KAYA 354-368

Klasik Türk Edebiyatında Matla' Söyleme Geleneği ve Hâşimî'nin Matlalarının Yeni Bir Nüshası

The "Matla" Telling Tradition in Classical Turkish Literature and a New Copy of Hâşimî's Matlas

Aysun ÇELİK 369-413

Türkiye'nin Günümüz Doğu Akdeniz Politikaları

Turkey, the Eastern Mediterranean Politics Today

Turan AKKOYUN 414-431

Safranbolu'da Cumhuriyet Dönemi Konut Örnekleri Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Housing Examples of the Early Republican Period in Safranbolu

A. Esra Bölükbaşı ERTÜRK, Emre KARATAŞ 432-455

Festivallerin Yerel Halk Üzerindeki Sosyo-Kültürel Etkileri: Uluslararası Altın Safran Belgesel Film Festivali Örneği

Socio-Cultural Effects of Festivals on Local People: The Case of the International Golden Saffron Documentary Film Festival

Y. Sinan ZAVALSIZ , Yasemin Ebru ÖZTÜRK 456-474

Bankacılık Sektöründe Bilgi Güvenliği ve İş Sürekliliğinin Sağlanması Amacıyla ISO/IEC 27001 ve ISO 22301 Standartlarının Uygulanmasına Yönelik Kavramsal İnceleme

Conceptual Review for Implementation of ISO/IEC 27001 and ISO 22301 for Information Security and Business Continuity in the Banking Sector

Oya GAZDAğI, Tahsin ÇETİNYOKUŞ 475-491

Türkiye’de Endüstriyel Kazalara Yönelik Arazi Kullanım Planlaması (AKUP) Problemi

The Problem of Land Use Planning (LUP) for Industrial Accidents in Turkey

Yıldırım GÜNEŞ¹, Saliha ÇETİNYOKUŞ²

Özet

Ciddi can, mal ve çevre kayıpları ile sonuçlanan tehlikeli kimyasalların neden olduğu büyük endüstriyel kazalar için Arazi Kullanım Planlaması (AKUP) son derece önemlidir. Arazi Kullanım Planlaması (AKUP), endüstriyel kuruluşun etrafındaki arazinin kullanımı, civarındaki yapı ve unsurlarla etkileşimini, bırakılması gereken emniyet mesafelerini, imar planı konularını kapsayan bir kavramdır. Çalışmada, ülkemiz mevzuatında yer almayan bu önemli konunun araştırılması ve konuya yönelik çözüm önerilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, öncelikle AKUP ile ilgili ulusal mevzuat incelenerek mevcut durum analizi yapılmıştır. Ardından uluslararası mevzuat ve bilimsel kaynaklar değerlendirilerek, Türkiye’de büyük endüstriyel kazalara yönelik AKUP problemi için çözüm önerileri getirilmiştir. Çalışmanın, konuya yönelik bilimsel ve mevzuat çalışmalarına önemli katkılar sağlayacağı ön görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Endüstriyel kazalar, Endüstriyel kuruluş, Endüstriyel tesis, Arazi Kullanım Planlaması (AKUP).

Abstract

Land Use Planning (LUP) is extremely important for major industrial accidents caused by hazardous chemicals that result in serious life, property and environmental losses. LUP is a concept that covers the use of the land around an industrial establishment, its interaction with the structures and elements in the vicinity, the required safety distances, and issues of zoning. In this study, it was aimed to investigate this important issue, which has not been included in the legislation of our country, and to determine solutions for this issue. For this purpose, firstly, the national legislation related to LUP was examined to analyze the current situation. Then evaluating the international regulatory and scientific resources, LUP solutions were proposed for major industrial accidents in Turkey. It is foreseen that the study will make significant contributions to scientific and legislative studies on the subject.

Keywords: Industrial accidents, Industrial establishment, Industrial plant, Land Use Planning (LUP).

¹Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Ankara, Türkiye

²Gazi Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Ankara, Türkiye

ORCID:

Y.G.: 0000-0001-6543-6399

S.Ç.: 0000-0001-9955-6428

Corresponding Author:

Saliha ÇETİNYOKUŞ

Email:

salihakilicarslan@gazi.edu.tr

Citation: Güneş, Y. ve Çetinyokuş, S. (2020). Türkiye’de endüstriyel kazalara yönelik arazi kullanım planlaması (AKUP) problemi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2): 226-248.

Submitted: 15.10.2019

Accepted: 31.01.2020

1. GİRİŞ

Endüstriyel kuruluşların faaliyetleri kapsamında kullanılan tehlikeli madde/karışımlardan kaynaklanan kazalar; kuruluş civarındaki insan, çevre ve diğer yapı (tarihi, kültürel, kritik yapılar vb. gibi) ve endüstriyel kuruluşlara yönelik önemli tehditler taşımaktadırlar. Endüstriyel kuruluşlarda kazaların önlenmesi ve kaza risklerinin azaltılmasına yönelik tedbirler, tasarım/kurulum aşamasında başlar. Bu tedbirler, kuruluş içinde ve dışında alınan güvenlik tedbirleri şeklinde gruplandırılır. Kuruluşun iç tasarımı, genişliği, tesisin hangi bölgede ve diğer yapılara ne kadar mesafelerde kurulabileceği gibi birçok konunun başlangıçtan itibaren değerlendirilmesi gerekir. Endüstriyel kuruluşların inşa edileceği arazi ve çevresi ile ilgili tüm unsurlara yönelik değerlendirmeler, kaza risklerinin ya da kaza sonrası zararların azaltılması açısından son derece önemlidir.

Başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere sanayileşmiş ülkelerde yaşanan büyük endüstriyel kazalar, bu tür kazaların önlenmesine yönelik tedbirlerin daha sistematik bir şekilde ele alınmasını sağlamıştır. Bu kapsamda 1976 yılında İtalya’nın Seveso kasabasında meydana gelen kaza sonrasında, 1982 yılında Seveso I Direktifi (82/501/EEC) yayımlanmıştır. Hindistan’da yaşanan kaza (Bhopal-1984) sonrasında 1996 yılında Seveso II Direktifi (1996/82/EC) yayımlanmıştır. Romanya, Baia Mare-2000 kazası konunun ulusal ve uluslararası hukuk sisteminde kalıcı olarak yer almasını sağlamıştır. Endüstriyel kuruluşlarda meydana gelen kazalar, bu kuruluşların çevre etkileri dikkate alınarak hangi bölgeye yerleştirilmesi gerektiği sorununu gündeme getirmiştir. Endüstriyel kuruluşların herhangi bir bölgeye/araziye ne şekilde yerleştirilebileceği konusuna Seveso II Direktifinde yer verilmiş ve AKUP esasları belirlenmiş, bu esaslar aynı şekilde takiben Seveso III Direktifinde (2012/18/EU) yer almıştır.

Seveso Direktifleri, endüstriyel kazalar konusunda AB üyesi ülkelerin ulusal mevzuatının çerçevesini oluşturmaktadır. AB ile mevzuat uyum çalışmaları çerçevesinde, endüstriyel kazaların önlenmesine yönelik Türk hukuk mevzuatında da Seveso Direktiflerine paralel düzenlemeler yapılmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yürütülen “Seveso II Direktifinin Uygulama Kapasitesinin Geliştirilmesi Projesi” ile gerekli yasal değişiklikler tamamlanmıştır ve proje çıktısı olarak Çevre ve Orman Bakanlığında “Büyük Endüstriyel Kazaların Kontrolü Hakkında Yönetmelik” 18 Ağustos 2010 tarih ve 27676 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik daha sonra Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığında "Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi ve Etkilerinin Azaltılması Hakkında Yönetmelik" olarak 31 Aralık 2013 tarih ve 28867 (Mükerrer) sayılı olarak Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Yönetmelik aynı isimde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığında 2 Mart 2019’inde güncellenerek nihai haline getirilmiştir.

17 Ağustos 1999’deki deprem kaynaklı TÜPRAŞ yangını (hasar: 80 milyon dolar), 28 Temmuz 2002’de Akçagaz LPG patlaması (hasar: 3 trilyon) ülkemizde yaşanmış en vahim endüstriyel kazalardır. Büyük endüstriyel kazalara ilişkin mevzuatımızda çeşitli düzenlemeler bulunmakla birlikte; büyük endüstriyel kazaların önlenmesi ve kaza sonrası etkilerinin azaltılmasına yönelik endüstriyel kuruluşlar etrafındaki arazinin kullanımını dikkate alan sistematik bir yaklaşım mevcut değildir. Bu çalışmada, endüstriyel kazalara yönelik AKUP kavramı ulusal, uluslararası mevzuat ile bilimsel kaynaklar üzerinden detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Seveso Direktifi’nin kalbi niteliğindeki AKUP kavramının mevcut mevzuat yapısındaki karşılığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Çalışmaya ait değerlendirmelerin konuya yönelik ileriki mevzuat ve bilimsel çalışmalara önemli bir kaynak teşkil edeceği düşünülmektedir.

¹ Bknz https://www.ab.gov.tr/fasil-27-cevre_92.html (11 Ocak 2019), Proje Yılı/Numarası: TR2009/0327.04

2. ULUSAL MEVZUAT ÇERÇEVESİNDE MEVCUT DURUM

2.1. Endüstriyel Kuruluş Tanımı ve Endüstriyel Kuruluşların Sınıflandırılması

Ülkemizde endüstriyel kuruluşlar, Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi ve Etkilerinin Azaltılması Hakkında Yönetmelik² Ek-1' inde yer alan eşik değerlere göre sınıflandırılmaktadır. Bu eşik değerlere göre, herhangi bir kuruluşun yönetmelik kapsamında yer alıp almadığı ve kuruluşun ne tür hukuki zorunluluklara tabii olacağı tespit edilmektedir. Eşik değerlere göre endüstriyel kuruluşlar üst seviye ve alt seviye kuruluş olarak sınıflandırılmaktadır ve bu sınıflandırma Seveso III³ Direktifinde yapılan sınıflandırma ile paralellik göstermektedir. Söz konusu Yönetmelikte kuruluş ve tesis aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

Kuruluş: Bu Yönetmelik kapsamında alt ve üst seviyeli olarak belirlenmiş, karayolu, demiryolu veya kıta içi su yolu ile ayrılmış iki veya daha fazla alanın bir bütün olarak değerlendirildiği aynı yerleşkede yer alan ve aynı işletmecinin kontrolü altında bulunan ortak altyapı veya faaliyetler de dâhil olmak üzere, 6331 sayılı Kanunda belirtilen işyeri tanımı kapsamında, tehlikeli maddelerin bulunduğu bir veya daha fazla tesisin yer aldığı tüm alanı (Madde-5 (1)/ i).

Tesis: Kuruluş içerisinde, tehlikeli maddelerin kullanıldığı, işlendiği, üretildiği veya depolandığı; teçhizat, yapılar, boru tesisatı, iş ekipmanları ile demiryolu rampa hatlarını, tersaneleri ve doldurma-boşaltma rıhtımları, platformları, şamandıra sistemleri, yüzen veya sabit dalgakıranları, ambarları veya benzer yapıları da içeren teknik üniteyi (Madde-5(1)/ö) ifade eder.

Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik⁴ kapsamında her çeşit ürünün yapıldığı fabrika ve işletme, montaj, karıştırma, temizleme, yıkama, paketlenme, depolama, dağıtım ve onarım gibi işlemlere mahsus bina ve yapılar, endüstriyel yapı olarak adlandırılmaktadır (Madde-14/1). Endüstriyel yapılar, Endüstri Bölgeleri Yönetmeliğinde⁵ münferit yatırım yerleri, ihtisas endüstri bölgeleri, özel endüstri bölgesi (Madde-4) şeklinde, Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) Yer Seçim Yönetmeliğinde⁶ ise OSB, ihtisas OSB ve özel OSB (Madde-3) şeklinde ayırım yapılarak incelenmektedir.

Endüstriyel kuruluşlar, faaliyetleri ve kullandıkları/bulundurdıkları tehlikeli madde/karışımlar nedeniyle önemli riskler taşımaktadırlar. Tehlikeli maddelerin birbiri ile etkileşim durumu, bina ve tesislerin yanmaya karşı hassasiyeti, bina içi unsurların birbirlerine göre hangi mesafelerde yerleştirilmesi gerektiği gibi hususlar tesislerin tasarımına doğrudan etki eder. Endüstriye tesisin genişliğine, ekonomikliğine ve araziyi kullanmasına yönelik planlamalarına etki eden bu hususlar, tesis içi emniyet tedbirleri kapsamında ele alınır. Binaların Yangından Korunması Hakkındaki Yönetmelikte de, bölge/binaların tehlike sınıflandırması bu çerçevede ele alınmaktadır. Buna göre tehlikeli yerler; düşük, orta ve yüksek olmak üzere üç ayrı grupta sınıflandırılır. Bu sınıflandırma, yangının binalar arasında yayılmasını önleyici tedbir olarak binalar arasında bırakılması gereken boşluklar, tesislerin yapı malzemeleri, bina/yapıların duvar genişlikleri gibi tesis tasarımına etki eden önleyici tedbirlerin belirlenmesini sağlar. Patlayıcı gaz ve hava karışımının ortamda bulunma ya da çalışma sırasında oluşma ihtimalinin olup olmamasına göre yapılan bir diğer sınıflandırmaya göre de tehlike bölgeleri; sıfırıncı, birinci ve ikinci bölge olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bu sınıflandırma, söz konusu bölge için özellikle kullanılacak cihazlar ve sistemler açısından alınacak emniyet tedbirlerinin tespit edilmesini sağlar.

² Bknz. Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi ve Etkilerinin Azaltılması Hakkında Yönetmelik, Sayı:30702,2 Mart 2019.

³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0018&from=EN>

⁴ Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik, Sayı: 26735, 19 Aralık 2007.

⁵ Endüstri Bölgeleri Yönetmeliği, Sayı: 30327, 9 Şubat 2018.

⁶ Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçimi Yönetmeliği, Sayı: 30674, 2 Şubat 2019.

Görüldüğü gibi her iki sınıflandırma da; tesis içi unsurların yerleşim planı, tesisin güvenlik tedbirleri (örneğin duvar kalınlığı, havuz genişliği gibi) gerekçesi ile büyüklüğünün/genişliğinin ne olması gerektiği ve tesislerin kullanılacak olan arazi kesiminde nasıl konumlandırılması gerektiği gibi tesisin tasarım aşamasından başlayan önleyici emniyet tedbirlerini belirlemektedir.

Endüstriyel kazaların önlenmesi ve kaza sonrası zararların sınırlandırılmasına yönelik alınan bir diğer tedbir grubu da tesis dışı tedbirlerdir. Endüstriyel kuruluş etrafındaki insan, çevre, diğer yapı ve endüstriyel kuruluşlar gibi unsurların korunması maksadıyla alınan tedbirler bu gruba girmektedir. Bu tedbirler, tesisin dış çevresindeki araziye yönelik kullanım planlaması yapılmasını gerektirir. Bu maksada yönelik Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’nda⁷, endüstriyel tesisler için gayrisıhhi müessese sınıflandırması (Madde-269) yapılmaktadır. Bu kanun kapsamında “Gayrisıhhi müessese” olarak tanımlanan endüstriyel tesisler, çevreye ve insan sağlığına verebileceği zararlar açısından üç gruba ayrılmaktadır. Buna göre yerleşim alanlarından kesinlikle uzak bulundurulması gerekenler birinci sınıf, yerleşim alanlarından uzak bulundurulması gerekmeyip çevresine herhangi bir rahatsızlık vermeyeceğinin teyidi için incelenmesi gerekenler ikinci sınıf, yerleşim alanlarının yakınında kalmasında sıhhi kontrole tabii tutularak devam edebilecek olanlar üçüncü sınıf gayrisıhhi müessese şeklinde sınıflandırılır. Kanun kapsamında birinci sınıf müesseselerin tesisine müsaade yetkisi Sağlık Bakanlığına, diğerlerinin müsaade yetkisi yerel mülki makamlara verilmiştir. Burada yer alan gayrisıhhi müessese sınıflandırması (2005:Madde-4) İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelikte de⁸ yer almaktadır.

2.2. Tehlikeli Madde ve Karışımların Sınıflandırılması

Endüstriyel tesisler için yapılan sınıflandırmaya benzer şekilde, tesislerde kullanılan/depolanan madde/karışımlar için mevzuat kapsamında sınıflandırmalar yapılmaktadır ve bu sınıflandırmalar, güvenlik tedbirlerinin belirlenmesinde esas teşkil etmektedir. Maddelerin ve Karışımların Sınıflandırılması, Etiketlenmesi ve Ambalajlanması Hakkında Yönetmelikte⁹ maddelerin etkileri/verdikleri zararlara göre sınıflandırılması; fiziksel zararlar, insan sağlığına zararlar, çevreye verilebilecek zararlar (Ek-1) şeklinde yapılmaktadır. Bu sınıflandırma, uluslararası standartlar ve kriterlerle uyumludur. Aynı sınıflandırmayı esas alan Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzni ve Kısıtlanması Hakkında Yönetmelikte¹⁰ ise; insan sağlığı ve çevrenin yüksek düzeyde korunmasını sağlamak, maddelerin zararlılıklarının değerlendirilmesine yönelik alternatif yöntemleri özendirmek, rekabeti ve yeniliği artırmak üzere kimyasalların kaydı, değerlendirilmesi, izni ve kısıtlanmasına ilişkin idari ve teknik usul ve esaslara dair detaylar (Madde-1) yer almaktadır. Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi ve Etkilerinin Azaltılması Hakkında Yönetmelikteki hususlar da, söz konusu yönetmelikler ve uluslararası mevzuat ile paraleldir. Bir başka sınıflandırma madde/karışımların yangına karşı hassasiyetleri esas alınarak yapılmaktadır. Buna göre tehlikeli maddeler; patlayıcı maddeler, parlayıcı ve patlayıcı gazlar, yanıcı sıvılar, yanıcı katı maddeler, oksitleyici maddeler, zehirli ve iğrendirici maddeler, radyoaktif maddeler, dağlayıcı maddeler, diğer tehlikeli maddeler şeklinde dokuz gruba ayrılmaktadır (Madde-102). Tehlikeli maddeler için yapılan sınıflandırmalar söz konusu maddelerin kullanıldığı/depolandığı alanların sahip olması gereken özellikleri, tesis içindeki diğer ünitelerle arasında bırakılması gereken emniyet mesafelerini/bu maddeler için tesis içinde alınması gereken emniyet tedbirlerini ve uyulması gereken standartları belirler. Bu hususlar tesis içi

⁷ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1593-20120704.pdf>, 6354 sayılı Kanun ile değişik hali, Sayı: 1489, 6 Mayıs 1930.

⁸ İşyeri Açma Ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik, Sayı: 25902, 10 Ağustos 2005.

⁹ Maddelerin Ve Karışımların Sınıflandırılması, Etiketlenmesi Ve Ambalajlanması Hakkında Yönetmelik, Sayı: 28848 (Mükerrer), 11 Aralık 2013.

¹⁰ Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzni Ve Kısıtlanması Hakkında Yönetmelik, Sayı:30105 (Mükerrer), 23 Haziran 2017.

emniyet tedbirleri kapsamında değerlendirilebilir. Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik, tesis dışı emniyet tedbirleri kapsamında özellikle kolay yanıcı, parlayıcı ve patlayıcı maddeler ile LPG tesislerine ilişkin standartları, bu tür madde/karışımların olduğu tesislerin, kamusal alanlardan ne kadar uzakta konumlandırılması gerektiğine dair mesafeleri içermektedir. Ayrıca yönetmeliğin eklerinde tehlike sınıfına göre, tesislerin iç tasarımında tehlikeli maddelerin birbirine göre nasıl konumlandırılması gerektiği, civardaki bina ya da bina gruplarına olması gereken uzaklıklar, emniyet mesafeleri için standartlar da belirtilmiştir.

2.3. Sağlık Koruma Bandı ve Güvenlik Mesafesi

Ülkemizde AKUP' a yönelik esaslar ve planlamalar temel olarak İmar Kanunu¹¹'nda yer alır. Kanunda imar planları için mekânsal strateji planları, çevre düzeni planları ve 1/25.000 ölçekli nazım imar planları (Madde-6) şeklinde tasnif yapılır ve endüstriyel yapı ve tesislerin de söz konusu planlarla uyumlu olması gerekir. Bu planlardan çevre düzeni planları, ülke ve bölge plan kararlarına uygun olarak konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi yerleşme ve arazi kullanılması kararlarını belirleyen bir plandır ve bu plan için Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği¹² çerçevesinde tarihi, kültürel, doğal yapı ve ekosistemin korunması, arazi kullanım bütünlüğünün sağlanması, ulaşım hatları ve afet risklerinin de dikkate alınması (Madde-19(1)) gerekir. İmar Kanunu kapsamında organize sanayi bölgesi, endüstri bölgesi, sanayi sitesi ve teknoloji geliştirme bölgesine ilişkin kararların alınması ve bu kararlarda değişiklik yapılması Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı yetkisine verilmiştir. Söz konusu planlar ayrıca kalkınma planı, bölge planları, bölgesel gelişme stratejileri ve diğer strateji belgeleri ile ortaya konulan hedeflerle de uyumlu olmak zorundadır (Madde-6-(1,2,3,5)). Bahse konu planlar hazırlanırken, arazi ve bölgeye yönelik tüm etüt, rapor, bilgi, planlamalar gibi tüm veriler bir harita üzerinde birleştirilerek eşik analizi yapılır. Eşik analizi ile planlama yapılan bölgeye ait jeolojik özellikler, koruma ve sit alanları, doğal alanlar, hassasiyet arz eden bölgedeki diğer unsurlar ve bölgeye yönelik arazi kullanımı değerlendirmeye alınır. İmar planları için, eşik analizi yapılması zorunludur ve plan kararları için temel oluşturur (Madde-22 (1,2,3)).

Endüstriyel tesis/bölgelerin kurulumu/yerleşimi aşamasında eşik analizi ve yer seçimi etüdü yapılması gerekir (Madde-5,6). Söz konusu analizlerde; bölgenin endüstriyel alan olarak kullanımının uygun olup olmadığına yönelik karar esas olmak üzere; planlanan tesis ve civarındaki diğer unsurların detaylı incelemesi, endüstriyel bölgelerden/tesislerden kaynaklanacak olası kaza sonuçlarından etkilenmesi muhtemel insan, çevre ve diğer tesislere yönelik bilgiler, kurulacak tesisin, arazi kullanımına yönelik, seçilen yerin özelliklerine (mekii, şehir merkezine uzaklığı, çevresindeki yerleşim merkezlerinin uzaklığı, özel koruma statüsünde alan olup olmadığı, ulaşım şebekesi, bölgenin gelişme imkânı, tarım arazileri vb. gibi) ilişkin bilgiler yer almaktadır. Özetle yapılan analiz ve etütlerde; planlanan ET/bölgeler ile çevresinde etkileşim içinde olacağı tüm doğal ve suni özellik ve yapıların incelenmesi ve uyumluluk kontrolü yapılır.

Endüstriyel tesisler ve faaliyetlerine yönelik yapılan bir değerlendirme de çevresel etki değerlendirmesidir (ÇED). ÇED Yönetmeliği¹³ (Madde-7) kapsamında "ÇED Olumlu" veya "ÇED Gerekli Değildir" kararı şeklinde hazırlanan raporda, daha çok tesisin faaliyeti nedeniyle çevreye verebileceği zararlar ve bu zararların azaltılması için uygulanacak teknoloji seçimine yönelik hususlar incelenmektedir.

Büyük endüstriyel tesislerde kaynaklanabilecek kazalar sonrasında zararların sınırlandırılmasına yönelik uygulanan tesis dışı güvenlik önlemlerinden biri de sağlık koruma

¹¹ İmar Kanunu, Kanun Numarası: 3194, Kabul Tarihi: 3.5.1985.

¹²Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği, Sayı: 29030, 14 Haziran 2014.

¹³ Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, Sayı: 29186, Tarih: 25.11.2014

bandıdır. Sağlık koruma bandı, Endüstri Bölgeleri Kanunu¹⁴ nda endüstri bölgesi mülkiyet sınırları içinde bırakılması gereken yapılaşmaya kapalı alan (Madde-1/f) olarak tanımlanır. Çevre ve Toplum Sağlığını Olumsuz Etkileyebilecek Gayrisihhi Müesseselerin Etrafında Bırakılacak Sağlık Koruma Bandı Mesafesi Belirlenmesi Hakkındaki Yönerge¹⁵ ise “Müessesenin çevreye olan zararlı etkisi dikkate alınarak tesis etrafında bırakılması gereken iskân dışı alan” (Madde-4/f) şeklinde tanımlanır. Bir başka tanıma göre sağlık koruma bandı; gayrisihhi müesseselerin çevre ve toplum sağlığına yapacağı, emisyon, koku, gürültü, titreşim, elektromanyetik dalga, iyonize radyasyon gibi kirletici etkileri dikkate alarak tesis (gayrisihhi müessese) etrafında ve/veya ilgili mevzuata göre gerekli ise ünite, tank, depo vb. etrafında bırakılması gereken alandır¹⁶.

İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik kapsamında, sanayi bölgesi, OSB, birinci sınıf gayri sıhhi müesseseler civarında sağlık koruma bandı teşkil edilmesi bir zorunluktur (Madde-16). Sağlık koruma bandı için yönetmelikte tesislere yönelik bir mesafe verilmemiş olmakla birlikte, bu mesafelerin inceleme kurulları tarafından belirleneceği, ÇED raporu gerekli olan tesisler içinse bu raporda belirtilen mesafenin geçerli olacağı ifade edilmektedir. Mesken inşasına ya da insan yerleşimine müsaade edilmeyen sağlık koruma bandı, endüstriyel kuruluşun mülkiyet sınırları içinde yer almaktadır. Yönetmelikte gayri sıhhi bir müessesenin, öncelikle kendi türündeki işyerlerine mahsus sanayi bölgesinde kurulması esas kabul edilmiştir. Yönetmelikte ayrıca sanayi bölgesi içinde bulunan gayri sıhhi müesseselerden diğer tesislere zarar verebilecek nitelikte olanlardan sağlık koruma bandı oluşturulmasının istenebileceği hususu da belirtilmektedir. Çevre ve Toplum Sağlığını Olumsuz Etkileyebilecek Gayrisihhi Müesseselerin Etrafında Bırakılacak Sağlık Koruma Bandı Mesafesi Belirlenmesi Hakkındaki Yönerge ve eklerinde, tesislere ilişkin doğal, teknolojik, insan kaynaklı, tehlikeli madde kaynaklı tehlikelerin olasılıkları ve şiddeti, risk hesaplamaları, risk aralıklarına göre belirlenen sağlık koruma bandı mesafeleri tablolar halinde verilmiştir.

Sağlık Bakanlığı ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığı arasında imzalanan protokolde¹⁷, OSB’lerin çevresinde ve içindeki tesisler etrafında sağlık koruma bandı oluşturulmasına yönelik esaslar belirlenmiştir. Söz konusu bakanlıklar arasında yapılan ikinci bir protokolde¹⁸ ise münferit yatırım yeri, özel endüstri bölgeleri ve kalkınma planlarında yer alan ihtisas endüstri bölgeleri için; endüstri bölge/tesisleri etrafında bırakılacak sağlık koruma bandı mesafelerinin mülkiyet sınırları içinde Sağlık Bakanlığınca kesinleştirilen ve ÇED raporunda belirtilen mesafe şeklinde uygulanacağı belirtilmiştir.

Sağlık koruma bandı mesafesinin tesis bazında belirlenmesine yönelik yetki, bürokratik işlemlerin azaltılması ve sürecin hızlandırılması maksadıyla Sağlık Bakanlığınca ilgili yazı¹⁹ ile Valiliklere bırakılmış, ancak uygulamada beklenen faydanın sağlanamaması nedeniyle bu yetki tekrar bakanlık yetkisine²⁰ alınmıştır. Etkin bir tesis dışı güvenlik tedbiri olarak uygulanan sağlık koruma bandı Türkiye dışında ayrıca; Belçika, Finlandiya, Fransa, Almanya, İtalya, Polonya,

¹⁴ Endüstri Bölgeleri Kanunu, Kanun Numarası: 4737, Kabul Tarihi: 9/1/2002

¹⁵ Çevre ve Toplum Sağlığını Olumsuz Etkileyebilecek Gayrisihhi Müesseselerin Etrafında Bırakılacak Sağlık Koruma Bandı Mesafesi Belirlenmesi Hakkındaki Yönerge, Sayı: 6359 Tarih: 17.02.2011.

¹⁶ T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Çevre Sağlığı Dairesi Başkanlığı, <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/cevresagligi-ced/ced-birimi/408-saglik-koruma-bandi.html>, (15 Şubat 2019).

¹⁷ Ağustos 2003 tarihli Organize Sanayi Bölgeleri Mülkiyet Sınırları İçinde Bırakılacak Sağlık Koruma Bantları İçin Uygulanacak Esas ve Usullere Dair Protokol.

¹⁸ Şubat 2005 tarihli Endüstri Bölgeleri Mülkiyet Sınırları İçinde Bırakılacak Sağlık Koruma Bantları İçin Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Protokol.

¹⁹ T.C. Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumunun 08/04/2016 tarih ve 18-46-19020089-104.02-E.2986 (00021052996) sayılı ve “Sağlık Koruma Bandı” konulu yazısı

²⁰ T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü’nün 30/05/2018-09:12-19020089-129-E.19020089-129-2429 (00070065085) sayılı ve “Koruma Bandı” konulu yazısı

Romanya, İsveç, Hollanda, İngiltere, ABD, Kanada, İrlanda, Rusya Federasyonu, Malezya, Avustralya, Singapur tarafından da uygulanmaktadır.

AKUP kapsamındaki önleyici tedbirlerden bir diğeri, endüstriyel tesis ve bu tesiste kullanılan tehlikeli madde/karışımlar, tesisteki süreçler dikkate alınarak tesis bazında tespit edilen standart güvenlik mesafeleri uygulanmasıdır. Bu kapsamda TSE tarafından oluşturulan standartlar²¹, uluslararası standartları²² dikkate alarak hazırlanmaktadır. Bu standartlarda, tesis içinde tehlikeli madde bulundurulmuş bölümlerin tesis içi yerleşimine yönelik mesafeler ile söz konusu tesislerin dış çevrede yer alan yapı/tesis ve diğer unsurlarla arasında bırakılması gereken güvenlik mesafeleri belirtilmektedir. Bu konuda TSE tarafından belirlenen standartlar genellikle LPG, akaryakıt dolmuş istasyonları, basınçlı kaplar, gaz silindirleri, petrol ve doğal gaz ekipmanları, bunların depolama sahaları ve taşınmasına yönelik standartlardır.

3. ULUSLARARASI DURUM: AB MEVZUATI VE BİLİMSEL ÇALIŞMALAR

3.1. AB Mevzuatı: Seveso Direktifleri, Kapsamı ve AKUP

Endüstriyel kazaların önlenmesine yönelik tedbirlerin uygulamaya konulması bakımından bir dönüm noktası niteliğinde olan Seveso Kazası (İtalya, 1976), AB mevzuatının şekillenmesine önemli katkılar sağlamıştır. Hazırlanan ilk çalışma Seveso-I Direktifi'dir ve daha sonra yaşanan kazalardan çıkarılan derslerle söz konusu direktif, değişikliğe uğrayarak Seveso-II Direktifi'ne dönüştürülmüştür. 2012 yılında ise kimyasalların sınıflandırılması ve halkın bilgiye erişim haklarındaki AB hukuku ve adalet sisteminde meydana gelen değişiklikler nedeniyle direktifte güncellemeler yapılmış ve direktif AB'nin diğer politikaları²³ ile entegre edilerek Seveso-III Direktifi yayımlanmıştır. Seveso III Direktifi, 1 Haziran 2015 tarihinden itibaren AB bölgesinde uygulamaya konulmuştur. Bahse konu direktif, büyük miktarda tehlikeli madde depolayan, kullanan yoğunluğu kimya ve petrokimya sektörü olmak üzere 12 000'den fazla endüstriyel kuruluşta uygulanmaktadır.

Seveso III Direktifinde, büyük endüstriyel kaza,

Büyük kaza; direktif kapsamında kalan tesislerin işletilmesi sırasında meydana gelen insan sağlığı ve çevre için ciddi tehlikelere neden olan, olayın hemen ardından ya da müteakiben ortaya çıkan, kuruluş içinde veya dışında, bir veya birden fazla tehlikeli maddeyi içeren kontrol dışı gelişmeler nedeniyle ortaya çıkan büyük emisyon, yangın ya da patlama olayıdır (Madde-3/13) şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımdan endüstriyel büyük bir kazanın başlangıç noktasının kuruluş içi ya da kuruluş dışı olabileceği anlaşılmaktadır. Bu nedenle endüstriyel kazaları önlemek için alınabilecek tedbirlerde tesis içine ya da tesis dışına yönelik olacaktır. Söz konusu tedbirlerin tespit edilebilmesi için; endüstriyel tesisin özellikleri, tesisteki süreçler, tesiste depolanan tehlikeli

²¹ (i) TS 12820: Akaryakıt İstasyonları-Emniyet Kuralları

(ii) TS 1446: Sivilaştırılmış petrol gazlarının (LPG)- Depolama kuralları

(iii) TS 1449: LPG doldurma ve boşaltma kuralları - Emniyet gerekleri

(iv) TS 11939/T3(Sivilaştırılmış Petrol Gazları (LPG)-İkmal İstasyonu-Karayolu Taşıtları İçin-Emniyet Kuralları Standardı ile İlgili Tebliğ (No: MSG-MS2014/10))

(v) TS EN ISO 10297:Taşınabilir gaz tüpleri - Tüp vanaları - Özellikler ve tip deneyler.

²² TS EN ISO 10297 standardının uluslararası karşılıkları: DIN EN ISO 10297 -EQV; NF E29-690, NF EN ISO 10297 -EQV; BS EN ISO 10297-EQV; EN ISO 10297-EQV; ISO 10297-EQV

²³ (i) Maddelerin ve Karışımların Sınıflandırılması, Etiketlenmesi ve Ambalajlanması Hakkında Yönetmelik: SEA Yönetmeliği.

(ii) AB Sivilleri Koruma Mekanizması: EU Civil Protection Mechanism

(iii) AB Güvenlik Gündemi, Kritik Yapıların Korunması: The European Agenda on Security, European Programme for Critical Infrastructure Protection-EPCIP

(iv) Çevre Sorumluluk Politikası: The Environmental Liability Directive.

(v) Açık Deniz Petrol ve Gaz Operasyonları Emniyeti: Directive 2013/30/EU on safety of offshore oil and gas operations.

maddeler ve bunların hangi sınıfta yer aldıkları, tehlikeli maddelerin özellikleri, tesisin kurulacağı bölge, tesisin civarındaki çevresel özellikler ve diğer tesis ve yaşam alanları gibi birçok hususun tanımlanması gerekir. Bu kapsamda öncelikle tesis içinde olası risklerin azaltılması ve kontrol altına alınması hedeflenir. Öte yandan tesis dışında da, tesisten kaynaklanacak bir kaza nedeniyle çevre, insan ve diğer yapılar üzerinde ortaya çıkabilecek zararların azaltılması ve kontrol altına alınmasına yönelik tedbirler önem kazanmaktadır. AKUP, tesis dışında alınması gereken emniyet tedbirlerindedir ve planlama aşamasında endüstriyel tesisin kurulacağı bölgede bulunan diğer yapılar, çevresel özellikler, toplu yaşam alanları, altyapı ve ulaşım şebekesi gibi diğer tüm hususların dikkate alınmasını gerektirir.

Temel olarak bir endüstriyel tesisin etrafındaki arazinin kullanımı ve civardaki diğer yapı ve unsurlarla etkileşimini, güvenlik mesafelerini, arazi kesiminin imar planı ve endüstriyel tesis ile uyumu konusunu kapsayan AKUP, Seveso II Direktifinin²⁴ bir gerekliliği (Madde-12) olarak ortaya çıkmış ve bu husus Seveso III Direktifinde de prensip (Madde-3/13) olarak benimsenmiştir. AKUP, endüstriyel tesislerden kaynaklanan olası büyük kazaların sonuçlarını sınırlandırma ve koruma tedbiri olarak ele alınmaktadır. Endüstriyel gelişmeler, gerçek ya da olası potansiyel risk kaynaklarını oluşturur. AKUP söz konusu risk kaynakları ile bu tesisin civarındaki arazinin kullanımı arasındaki karışıklıklarla ilgilenmek için gerekli bir mekanizmadır (Sebos vd., 2010).

AKUP, Seveso kapsamına giren kuruluşların çevresindeki bölgenin, bölgeye ait ve geleceğe dönük diğer planlarla uyumlu şekilde kullanılmasını ön görür. Ayrıca AKUP, konuyla ilgili paydaşların bir araya getirilmesini, konuya ilişkin prosedürlere bir standart getirilmesini, yetki ve sorumlulukların uygun şekilde dağıtılmasını gerektirir. Seveso III Direktifinde; (i) yeni bir tesisin yer seçiminde, (ii) tesislerde yapılacak modifikasyonlarda, (iii) ulaşım rotaları, tesis civarındaki kamuya açık kullanım alanları ve yaşam alanları dahil tesis civarındaki yeni gelişmeler üzerindeki kontrolün sağlanması durumları için AKUP gerektiği belirtilmektedir (EU, 2012:Madde-13/1). Ayrıca, Seveso III Direktifinde endüstriyel tesisler ile bu tesisler dışındaki diğer unsurlar arasında uygun güvenlik mesafesi bırakılması ve tesislerin özelliklerine uygun teknik önlemlerin alınması gereği belirtilir (Madde-13/2). Mevcut tehlikeli tesis civarındaki arazi kullanımının geliştirilmesi; tesis dışı Bireysel Risk (BR) ya da Toplumsal Risk (TR)’in hesaplanması ve tesisten kaynaklanan tesis dışı risklerin dikkate alınarak söz konusu tesisin civarındaki arazinin geliştirilmesinin planlanmasıdır. Arazinin geliştirilmesine yönelik planlamaların yanı sıra mevcut tesisler için, civardaki gelişmelerle bağlantılı olarak, modifikasyona ihtiyaç olup olmadığına da tespit edilmesi gerekir. Bu kapsamda tesis dışından tesise yönelik riskler ve domino etkisi dikkate alınarak mevcut tesisin modifikasyona ihtiyaç olup olmadığına tespiti önemlidir.

AKUP’ta *sonuç odaklı yaklaşım* ve *risk odaklı yaklaşım* olmak üzere iki temel risk değerlendirme metodolojisi bulunmaktadır. Bu yaklaşımların belirli özelliklerinin kullanılması ile *jenerik ayırım mesafeleri*, *hibrid yaklaşımlar* gibi yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Söz konusu dört yaklaşımın kullanımı, ülkelerin coğrafi, hukuki, toplumsal, nüfus yoğunluğu, risk veri tabanı, bu veri tabanına ulaşılabilirlik, toplumun risk algılaması gibi farklı özelliklerine bağlı olarak değişmektedir. Bu yaklaşımlardan hangisinin kullanılacağı; (i) büyük endüstriyel kazalardan kaynaklanan etki eşik değerleri (Etki bölgesi; ölümcül etkisi yüksek olan iç bölge, ciddi yaralanma bölgesi olan orta bölge, hafif yaralanma bölgesi olan dış bölge şeklinde üç bölgeye ayrılmaktadır, bölgelerden dördüncüsü ise güvenli bölgedir), (ii) arazi kullanımının hassasiyet seviyesi sınıflandırma parametreleri, (iii) elde edilen mevcut veriler değerlendirilerek belirlenir (Sebos vd., 2010).

²⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:01996L0082-20120813&from=EN>, 96/82/EC, 9 December 1996.

Arazi kullanımını konusunda değerlendirilmeye tabi tutulması gereken diğer bir husus, arazi ve tesis uyumluluğunun tespit edilmesidir. Kullanılacak arazi ile tesisin risk seviyesi arasındaki uyumluluk değerlendirmesinde; (i) arazi kullanım bölgesinin, bir hasar bölgesi sınırları içinde olması, (ii) arazi kullanım bölgesinin, birden fazla kazanın (aynı alan içinde farklı sonuçları olan kaza) olabilecek bölge sınırları içinde olması (iii) arazi kullanım bölgesinin, birden fazla hasar bölgesi içinde olması şeklinde üç durum ile karşılaşılabılır (Sebos vd., 2010).

3.2. AKUP'a Yönelik Uluslararası Uygulamalar, Ülke Örnekleri

Uluslararası alanda büyük endüstriyel kazaların önlenmesine yönelik çalışmalar, genellikle bu alanda oluşturulmuş olan mevzuat üzerinde ortak anlayışı geliştirmek, uygulama birliği sağlamak ve ilgili dokümanların güncellenmesi amacıyla yapılmaktadır. Bu kapsamda, OECD (2003) tarafından yürütülen çalışmada, AB bölgesindeki uyumsuzlukların ortadan kaldırılması, Seveso II Direktifinin uygulama sonuç raporlarında tespit edilen eksikliklerin tamamlanması, konuyla ilgili bilgi yönetim ve raporlama sistemlerinin daha etkili hale getirilmesi konuları ve tehlikeli madde içerikli yeni bir tesisin kurulumu ya da modifikasyonunda AKUP kapsamında değerlendirilmesi gereken konular incelenmiştir. AB tarafından (EC, 2010), kimyasal maddeleri bulunduran/işleyen tesislerde meydana gelebilecek kazaları önlemek, kaza sonrası etkileri azaltmak, büyük endüstriyel tesislerin kurulumundan başlayarak arazinin nasıl kullanılacağını belirleyen esasları ortaya koymak ve bu konu içinde yer alan tüm paydaşlara yol göstermek amacıyla rehber niteliğinde bir doküman hazırlanmıştır. Bu çalışma ile; Seveso II Direktifi 1 numaralı ekinin, Madde ve Karışımların Sınıflandırılması, Etiketlenmesi ve Paketlenmesi Üzerine AB Düzenlemeleri (CLP) dokümanı²⁵ ile uyumluluğunu sağlamak amaçlanmıştır. CLP dokümanında, AB seviyesinde tehlikeli maddeler konusunda kayıt, değerlendirme ve yetkilendirme sistemi olarak kullanılan REACH²⁶ sisteminden de istifade edilmektedir. Bu sistem tehlikeli maddelere ilişkin bilgileri içerir ve tehlikeli maddelerin AB bölgesinde kontrollü bir şekilde serbest dolaşımını sağlar. CLP dokümanındaki tehlike kategorileri (Madde-2), REACH sisteminde yer alan kategoriler (Madde-14/3) ile uyumludur. Buna göre tehlikeli maddeler; sağlık, fiziksel, çevre ve diğer zararları ortaya çıkaran maddeler olarak dört grupta sınıflandırılmaktadır.

Büyük endüstriyel kazaların önlenmesine yönelik uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi konusunda bir başka çalışma da Wijk vd. (2017) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada sınır aşan büyük endüstriyel kazalarda ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesi ve konuya ilişkin uluslararası anlaşma ve protokoller incelenmiştir. Yapılan incelemede uluslararası anlaşma, konvansiyon ve protokollerden; ESPOO, SEA, EIA, IAC, AARHUS konvansiyonlarının²⁷ birbiri ile uyumlu olduğu tespit edilmiş, ayrıca; (i) ülkelerin milli politikalarının uluslararası konvansiyonlar dikkate alınarak hazırlanması gerektiği, (ii) AKUP planlamacıları, endüstriyel güvenlik uzmanları ve konuya ilişkin diğer tüm paydaşlar arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi gerektiği, (iii) söz konusu işbirliğinin AKUP karar sürecinin ve projelerin çok erken safhasından itibaren

²⁵Madde ve Karışımların Sınıflandırılması, Etiketlenmesi ve Paketlenmesi Üzerine AB Düzenlemeleri: EU Regulation on Classification, Labelling and Packaging of Substances and Mixtures, CLP.

²⁶Kimyasalların Kayıt, Değerlendirme, Ruhsat ve Sınırlanması: Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals, REACH.

²⁷ (i) Sınır aşan Tesisler İçin Çevresel Etki Değerlendirmesine İlişkin Konvansiyon: Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context, ESPOO.

(ii) Stratejik Çevresel Değerlendirme Protokolü: Protocol on Strategic Environmental Assessment, SEA

(iii) Çevresel Etki Değerlendirme Konvansiyonu: Environmental Impact Assessment, EIA

(iv) Endüstriyel Kazalar Konvansiyonu: Industrial Accident Convention, IAC

(v) Çevre Konularında Bilgiye Erişim, Karar Vermeye Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi: Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters, AARHUS.

başlatılmasının gerektiği, (iv) işbirliğinin sınıraşan etkiler açısından komşu ülkeler ve uluslararası seviyede güçlendirilmesine ihtiyaç duyulduğu, bu işbirliğinin mevcut durumunun zayıf olduğu, sınırlararası işbirliğinin bu alandaki uluslararası konvansiyon ve protokollerin uygulanması ile güçlendirilmesi gerektiği konuları üzerinde durulmuştur.

Christou vd. (2011) yaptıkları çalışmada; AB üyesi ülkelerinin AKUP uygulamaları (kullanılan yaklaşımlar, modeller, senaryolar, senaryo seçim kriterleri, araçlar, frekanslar, risk değerlendirme verileri ve faraziyeler) açısından tarihsel, kültürel, yönetsel farklılıklar olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmada; tesis kurulumuna yönelik güçlü AKUP prensipleri; (i) benzer durumların çıktılarının, benzer koşullar altında aynı olduğunu belirten tutarlılık, (ii) risk seviyesi ile AKUP kısıtlılıkları arasındaki orantılılık, (iii) karar verme sürecinin anlaşılır olmasını sağlayan şeffaflık şeklinde sıralanmıştır. Bu çalışmada; ayrıca, AB Komisyonu Müşterek Araştırma Merkezi²⁸ kontrolündeki çalışma grubu²⁹ (EWGLUP) tarafından yapılan değerlendirmeler incelenmiş, söz konusu grubun yaptığı çalışmaların özellikle; (i) hukuki gerekliliklere yönelik uygulama prensiplerinin ortaya konulacağı rehber bir doküman, (ii) uygulama örneklerini anlatan ve kullanılacak yaklaşımları detaylandıran bir yol haritası oluşturulması, (iii) risk verileri ve AKUP’a esas alınabilecek senaryoları belirlemek için risk/zarar değerlendirme veri tabanı-RHAD³⁰ sisteminin kullanımı şeklinde bir çalışma planı üzerinde yürütüldüğü belirtilmiştir. RHAD sistemi, Seveso Direktifinin 12’nci maddesinde belirtilen endüstriyel kazalar için sistematik senaryo seçimini sağlamaktadır. Söz konusu veri tabanı, senaryo seçimini sekiz aşamada gerçekleştirmektedir. Prensip olarak bir senaryo kritik olay / tepe olay / kontrol kaybı ve tehlike şeklinde iki temel esasa dayandırılmıştır. EWGLUP’un çalışma planı kapsamında hazırlanan AKUP rehberi, veri tabanı ve senaryo rehber dokümanlarının üye ülkelere gerekli yardımı sağlayacağı ve AKUP konusunda daha tutarlı kararlar alınmasına yönelik kullanışlı bir araç olacağı vurgulanmıştır (Christou vd., 2011).

AB Müşterek Araştırma Merkezi için Gyenes vd. (2017) tarafından, endüstriyel tesislere yönelik el kitabı niteliğinde hazırlanan dokümanda; LPG, susuz amonyak, klor, LNG, yanıcı sıvılar ve sıvılaştırılmış oksijen ile ilgili kaza senaryoları üzerinden vaka analizi yapılmıştır. Hazırlanan doküman ile, senaryo seçimi ve AKUP kriter değerlendirmesi konusunda sistematik bir yaklaşım geliştiremeyen AB üyesi ve Seveso Direktifi uygulayıcılarına yardım etmek ve bu konuda yol göstermek amaçlanmıştır (Gyenes vd., 2017).

Christou vd. (1999); endüstriyel kazaların önlenmesine yönelik çalışmalarda, uygulayıcı ve planlamacıların büyük kaza zararları ile AKUP’ u birlikte ele almaları gerektiğini AKUP’ un sadece kazalara yönelik olarak değil aynı zamanda hava, su, toprak, çevre kirliliği, emisyon ve atık maddeler nedeniyle endüstriyel tesislerin çevresel etkilerinin incelenmesi açısından da önemli olduğunu vurgulamışlardır. Seveso II Direktifinin gereği olarak AKUP’ u ET’lerin kurulumunda bir kriter olarak uygulayan AB bölgesindeki ülkelere bu konudaki prosedürlerini tamamlayanlar; Fransa, Almanya, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere’dir. Bu ülkelerde AKUP için uygulanan risk değerlendirme metodolojileri; *Jenerik Güvenli Mesafeler, Sonuç Odaklı-Deterministik Yaklaşım, Risk Odaklı Yaklaşım*’dır ve son iki yaklaşım AB bölgesindeki ülkelere yaygın olarak kullanılmaktadır. Jenerik güvenli mesafe yöntemi Almanya ve İsveç tarafından, sonuç odaklı yaklaşım (düşünülen en kötü durum senaryosu ya da referans senaryoları) Fransa tarafından kullanılmaktadır. Jenerik güvenli mesafeler; kaza sonrası meydana gelecek zararların tesis sınırlarını aşarak civardaki yerleşim yeri ya da diğer ticari alanlara ulaşmasını engelleyecek *yeterli mesafenin* bırakılmasını sağlamaya yönelik bir yaklaşımdır. Söz konusu jenerik mesafelerin

²⁸ AB Komisyonu Müşterek Araştırma Merkezi: European Commission’s Joint Research Center, ECJRC.

²⁹ Arazi Kullanım Planlaması Üzerine AB Çalışma Grubu: European Working Group on Land Use Planning, EWGLUP.

³⁰ Risk/Zarar Değerlendirme Veri tabanı: Risk/Hazard Assessment Database, RHAD.

belirlenmesini; endüstriyel faaliyetlerin çevresel etkileri, ülkelerin yaşadıkları kazalar sonucunda elde ettikleri tecrübeler, tarihsel nedenler, birbiri ile uyumlu olmayan yani farklı alanlarda faaliyet gösteren tesislerin endüstriyel faaliyetlerinin tipi ve bu tesislerde kullanılan tehlikeli maddenin cins ve miktarı gibi hususlar etkilemektedir (Christou vd., 1999). Sonuç odaklı yaklaşım; olabileceği düşünülen kazaların sonuçlarının değerlendirilmesine dayanan bir yaklaşımdır. Risk odaklı yaklaşım ise risk, olası kaza serileri ve bunların meydana gelme olasılıklarından çıkan sonuçların birleşimi olarak tanımlanır. Çalışmada, söz konusu yaklaşımlar İngiltere ve Hollanda'daki uygulamalar açısından analiz edilmiştir. Yapılan incelemelerde her üç yöntemle bulunan güvenlik mesafelerinin birbirinden çok farklı olmadığı, öte yandan bazı ülkelerde kullanılan ve yalnızca tek bir sayısal AKUP kriterine dayanan değerlendirmenin doğru sonuçlara ulaşmak için yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Basta vd. (2006) çalışmasında; Seveso II Direktifinin uygulanması açısından AB ülkeleri arasındaki farklılıkları ve bunların nedenleri üzerinde durmuştur. Söz konusu farklılıkların; hukuksal, sosyal vb. gibi diğer alanlardaki ülkeler arasındaki farklılıklardan, direktifin isteğe bağlı olarak homojen olmayan şekilde (her ülkenin farklı yönleri ağırlık vermesi nedeniyle) uygulanmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir. Farklılıkların ortadan kaldırılması için; ülkeler arasında ortak risk yönetimi anlayışı ve diyalog geliştirilmesi, konuya ilişkin ortak ve doğru tanımlamalar yapılması, risk azaltma stratejilerinin uygulanması, her ülkenin kendi milli risk bilgi sistemini oluşturması gerektiği belirtilmiştir. Çalışmada, Seveso II Direktifi 12'nci maddesinin atıfta bulunduğu güvenlik mesafeleri bölgesel etkileri ile birlikte risk tolerabilite kriteri olarak değerlendirilmekte, ayrıca görsellik ve risk bilgilerinin değişimi açısından kolay okunan bir dil ortaya koyan risk haritalarının oluşturulması ve bu hususun Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) ile desteklenmesi üzerinde durulmaktadır. CBS risk haritalarının sahip olduğu detay bilgilerin, öncelikle arazi planlamacıları ile güvenlik uzmanlarının karar verme sürecinde bir araya gelmelerini, diğer yandan endüstriyel tesislerin taşıdıkları riskler ile konu hakkında uzmanlığı olmayan toplum arasında iletişim kurulmasını/bilgi aktarılabilmesini sağladığı ifade edilmiştir (Basta, 2006). Çalışmada, AKUP 'a yaklaşım metodolojilerinin karşılaştırılabilir nitelikte olması nedeniyle Hollanda ve İngiltere örnekleri incelenmektedir. İki ülke arasındaki en önemli benzerlik, risk değerlendirmesine nicel yaklaşımı benimsemiş olmalarıdır. Diğer yandan iki ülke analizinde, hukuki altyapı, nüfus yoğunluğu, endüstriyel tasarımların konfigürasyonu konusundaki farklılıklar ön plana çıkmıştır. İki ülke prosedür ve hukuki düzenlemelerine yönelik hususlar aşağıda sıralanmıştır:

“(i) *Kanuni çerçeveler:* Seveso II Direktifi Hollanda'da iki kanunla uygulanmaktadır: Tehlikeli tesislerin yönetimine yönelik hususları kapsayan Flemen Önemli Kazalar Kanunu³¹ ve tehlikeli tesislerin etrafındaki arazi kullanımına yönelik düzenlemeleri kapsayan Flemen Kamu Güvenlik Kanunu³² (BEVI)'dur. Her iki kanun hükümleri de Flemen Arazi Planlama Kanunu ile uyumlu olmak zorundadır. İngiltere'de, lisanslandırma ve risk değerlendirme prosedürü açısından NIHHS³³ ve CIMA³⁴ düzenlemeleri hukuki dayanağı oluşturmaktadır. Ayrıca Seveso kapsamındaki tesislerin etrafındaki arazi kullanımına yönelik kanuni düzenlemeleri ise; Tehlikeli Maddeler Planlaması Kanunu-1990, Tehlikeli Maddeler Planlama Düzenlemeleri-1992, Büyük Kaza Tehlikelerinin Kontrolü Planlama Düzenlemesi-1999 oluşturmaktadır

³¹ Flemen Önemli Kazalar Kanunu: Dutch Major Hazards Decree, BRZO.

³² Flemen Kamu Güvenlik Kanunu: Dutch Public Safety Decree, BEVI.

³³ Tehlikeli Madde Elleçleme Tesis Bildirim Düzenlemeleri: Notification of Installation Handling Hazardous Substances Regulations, NIHHS.

³⁴ Endüstriyel Büyük Kaza Tehlikelerinin Kontrolü: Control of Industrial Major Accident Hazards Regulation, CIMA-1999.

(ii) *Yetki, sorumluluklar ve karar verme süreci*: Yetki ve sorumlulukların paylaşımı açısından, İngiltere’de karar sürecinde merkezi tek bir otorite, Hollanda’da kurumsal yetkileri (ulusal, bölgesel ve yerel/belediye) farklı seviyelere dağıtılmış bir sistem tercih edilmiştir. Örneğin Hollanda’da Konut Yapımı, Alan ve Çevre Planlama Bakanlığı, ulusal düzeydeki (nükleer tesisler gibi) planlamadan sorumlu iken, risk haritalarının oluşturulması bölge yönetimlerinin sorumluluğundadır (Basta, 2006).

İngiltere’de bu konularda merkezi planlama süreci esas alınmakla birlikte yerel unsurlarla kısıtlı da olsa yetki paylaşımı bulunmaktadır. Endüstriyel tesis civarındaki arazinin kullanımı açısından, tesis civarındaki diğer yapı ve tesisleri İngiltere’nin HSE³⁵ organizasyonu dört kategoriye ayırmaktadır. Bu kategoriler; kısıtlı sayıda işçisi olan fabrikalar bölgesi, sınırlı sayıda oturanı olan konutlar bölgesi, ilkokul ve yaşlı insanların evlerinin olduğu bölge, büyük hastaneleri ve stadyumları içine alan bölge şeklinde yapılmıştır (Khakzad ve Reniers, 2015).

Tehlikeli Maddeler Genel Müdürlüğü (HSE’ye bağlı), bütün tehlikeli maddeler planlama sürecinde (kimyasal tesisler, boru hatları, patlayıcı maddeler dahil) yetkilidir. Bu kurumun iki ana sorumluluğu bulunmaktadır. Birincisi, yerel planlama ajanslarına tavsiyede bulunmak; ikincisi, bölgesel gelişmeler çerçevesinde kurulacak olan bir tesisin söz konusu bölge ile uyumluluğu konusunda tavsiyede bulunmaktır. Tesis ile arazi arasındaki uyumluluk konusundaki tavsiye sorumluluğu, PADHI³⁶ yazılımı ile desteklenmektedir ve 2002 yılından itibaren bu yazılım kullanımı zorunluluk haline getirilmiştir. PADHI prosedürünün uygulanması bir açıdan yerel otoriteye otonomi verirken, diğer yandan da farklı devlet kurumları arasında etkili işbirliği yapılmasını sağlamaktadır. Yerel ajanslar AKUP konusunda (lisanslandırma dahil) yetkili ve uzmandırlar (Basta, 2006).

(iii) *Risk kabul edilebilirlik kriteri*: Hollanda Nicel Risk Değerlendirmesini³⁷ (QRA), İngiltere sonuç odaklı değerlendirmeleri kapsayan ve yargılayıcı bir yaklaşım olan ALARP³⁸’ı kullanır.

(iv) *TR/BR*: Hollanda’da, güçlü nicel ve değeri zor kestirilebilir bir yöntem kullanılırken; İngiltere’de BR (nüfus verileri ile birlikte) tahmini ön plana çıkmaktadır.

(v) *Bilgi paylaşım platformu*: Hollanda’da, detaylandırılmış risk haritaları ve risk verilerinin paylaşımı için kullanılan bilgi paylaşım platformu referans platform niteliğindedir. Bu veri tabanını güncelleme sorumluluğu, tesislere lisans vermeye yetkili otoritelerdedir. Tesislere lisans vermeye yetkili otorite ise tesislerin tehlike sınıflandırmasına göre farklılık gösterir. İngiltere’de veri tabanını güncelleme sorumluluğu, HSE birimindedir.

(vi) *Risk haritaları*: Hollanda’da risk haritaları, planlama sürecinde yer alan kamu, kurumları ile kurumsal olmayan paydaşlar gibi tüm unsurları bilgilendirmek için kullanılır. İngiltere’de ise risk haritaları güvenlik otoriteleri tarafından toplumla herhangi bir bilgi paylaşımı yapılmadan doğrudan planlama ajanslarına dağıtılır.

(vii) *Bilgiye erişim*: Hollanda’da veri tabanında bulunan risk haritaları ve bu haritalardaki bilgiler, herhangi bir coğrafik alana yönelik farklı bir konuda yapılacak risk değerlendirmeleri için de kullanılabilir. Endüstriyel tesislerdeki ve eşit risk seviyesindeki çevrelerde doğal ve özel malzemelere ilişkin bilgiler, son kullanıcının erişimine açıktır. İngiltere’de ise risk haritaları, yalnızca risk seviyeleri açısından eşit düzeyli tesis ve çevrelere ilişkin bilgileri kapsar ve tehlikeli

³⁵ İngiltere Milli Güvenlik Otoritesi-Sağlık ve Güvenlik Yönetimi: National Safety Authority, Health and Safety Executive, HSE.

³⁶ Tehlikeli Tesisler Yakınlarındaki Gelişmeler İçin Planlama Tavsiyeleri: The Planning Advice Developments for Hazardous Installations, PADHI.

³⁷ Nicel Risk Değerlendirmesi: Qualitative Risk Assessment, QRA.

³⁸ Makul Olarak Uygulanabilir Olduğu Kadar Düşük: As low as reasonably possible, ALARP.

malzemelere ilişkin bilgileri kapsamaz. Bilgiye erişim konusundaki bu farklılık, ülkelerin genel tehdit algulamalarından kaynaklanmaktadır. Risk bilgi sistemi ve bunun paylaşımı ilgili kurum ve paydaşların işbirliğini sağlar, bu sistem ise geliştirildiği ülkelerin tarihi, sosyal ve kültürel altyapıları üzerine oturtulur (Basta, 2006).

Romano vd. (2004) yaptıkları çalışmada; İtalya'nın 9 Mayıs 2001 tarihli "Büyük kaza zarar riski bulunan endüstriyel tesislerin AKUP politikaları kapsamında asgari emniyet gereklilikleri" konulu kararnameyi incelemiştir. AKUP politikalarının belirlenmesinde etken rol oynayan iki düşünce vardır. Birincisi, endüstriyel alanlar ile yerleşim yeri arasında bulundurulması gereken mesafeler; ikincisi endüstriyel tesislerin neden olabileceği kazaların yerleşim yerleri üzerinde ortaya çıkarabileceği etkileri sınırlandırmaktır. Söz konusu kararnameye ilişkin; (i) hasar bölgesi (olası kaza senaryoları ve Seveso-II Direktifi esasları çerçevesinde kazalar ve eşik değerlerine göre hasar bölgesi sınıflandırması), (ii) hassas elemanlar (bölgede hassasiyet oluşturan hastane ve otel gibi toplu yaşam alanı olarak kullanılan yapı ve tesislerin hassasiyet sınıflandırmaları), (iii) bölgesel uyumluluk (kaza riski taşıyan tesis ile arazi kullanımı arasındaki uyumluluk kriterleri) konuları olmak üzere üç başlık altında inceleme yapılmış, ayrıca İtalya'nın *kentleşme kontrolüne* yönelik yeni hukuki düzenlemeleri de dikkate alınarak yerel yönetimlerin konuya ilişkin yetki ve sorumluluklarının açıklığa kavuşturulması hedeflenmiştir. Çalışmadaki inceleme sonucunda; (i) büyük kaza riski taşıyan mevcut tesislerin yöneticilerinin öncelikle yer değişikliği gerektirmeyecek şekilde kaza sonuçlarını sınırlayıcı tedbirler almaları ve emniyetli bölge tesis etmeleri gerektiği, (ii) endüstriyel bir tesisin kurulmasından önce bu tesis ile komşu bölgelerin olası bir kazadan etkilenme durumlarının analiz edilmesi gerektiği, (iii) yerel yönetimlerin endüstriyel tesislerin civarındaki güvenli bölgeleri belirleme görevlerinin bulunduğu, yerel yönetimlerin ayrıca endüstriyel tesislere komşu bölgelerdeki *hassas elemanların* nerelere yerleştirilebileceği konusunda sağduyulu hareket etmek sorumluluğunun bulunduğu, (iv) eşik değerlerin, hassas elemanların, endüstriyel tesislerin uzağında yerleştirilmelerini sağlayacak şekilde belirlenmesi gerektiği, (v) Endüstriyel tehlikeli tesislerin yerleşiminden sonra, bu tesisler ile tesis yakınındaki kalabalık bölgeler ya da yerleşim yerleri arasında yol ve ulaşım şebekelerinin gelişme gösterdiğinin görüldüğü, yol ve ulaşım şebekelerinin *hassas elemanlar* sınıflandırmasına dahil edilmemesi gerektiği tespit edilmiştir (Romano vd., 2004).

Sebos vd. (2013) çalışmalarında; büyük kaza risklerinin olduğu endüstriyel alanlara yönelik AKUP' un, güvenilir kaza senaryolarının seçimine ve bu seçim için somut yaklaşımların uygulanması gerektiğine vurgu yapmışlardır. Buna göre etkili bir AKUP' un iki amacı vardır; (i) kazanın şiddetli sonuçlarından insanları korumak, (ii) Endüstriyel tesisler çevresinde oluşturulan asgari emniyet mesafelerinin (bölgenin gelişimine bağlı olarak) aşılmasına müsaade etmemektir. AKUP; iki safhalı bir süreçtir. Teknik safha olarak kabul edilen birinci safhada, senaryo tanımlama ve sonuçların değerlendirilmesi yapılır. İkinci safha ise kabul edilebilir kriterler, imara ilişkin hususlar ve gerekli yasal müsaadeleri kapsar ve politik safha olarak adlandırılır. Eğer hatalı senaryo seçimi yapılırsa bu kritik şekilde hem teknik hem politik safhayı etkiler. Bu çalışmada, referans kaza senaryolarının sistematik bir şekilde tanımlanmasında Büyük Kaza Tehlikelerinin Tanımlanması Metodolojisinin³⁹ geliştirilmiş bir versiyonu kullanılmıştır. Bu metodoloji ile iki aşamalı yeni bir değerlendirme sistemi önerilmiştir. Birinci aşama, geçmiş kazaların izlenmesinden ve basit bir HazOp⁴⁰ değerlendirmesinden çıkan sonuçlu senaryoların oluşturulmasıdır. Senaryo tanımlamada, dört katmanlı (Geçmiş kazaların analizinden elde edilen tecrübe, güvenlik raporlarına dayalı kontrol çizelgeleri, API 581, ISO17776, EN 1473, NFPA 59 gibi rehber

³⁹ Büyük Kaza Tehlikelerinin Tanımlanması Metodolojisi: Methodology for the Identification of Major Accident Hazard, MIMAH.

⁴⁰ Tehlike ve Çalışabilirlik Analizi: Hazard and Operability Analysis, HazOp.

dokümanlardan alınan standart senaryoların analizi, basitleştirilmiş HazOp uygulaması ile yapılandırılmış gözden geçirme) yaklaşım kullanılmıştır. Değerlendirme sisteminin ikinci aşaması, ilgili senaryonun seçimi için karar kriterlerinin belirlenmesidir. Karar kriterleri olarak kazanın frekansı, kazanın şiddeti, tesisdeki güvenlik bariyerlerinin varlığı ve etkinliği, senaryonun zaman skalası kullanılmıştır (Sebos vd., 2013).

Pasman ve Reniers (2014) çalışmalarında; risk değerlendirme yöntemi olan QRA’ nın tarihi gelişim süreci ve AKUP için kullanımını, bilimsel ölçüm hatalarını ve insan hatalarının ölçülememesi konusundaki QRA’ nın eksik ve zayıf yönlerini incelemiştir. Tehlikenin sayısal risk olarak ifade edilmesinden sonra ALARP veya ALARA⁴¹ ile değerlendirmeye tabii tutulmasına yer verilmiş, metodoloji olarak *deterministik yaklaşımlar, sonuç odaklı yaklaşımlar, risk odaklı veya olasılıklı yaklaşımlar, yarı nicel yaklaşımlar* kullanılmıştır. Çalışmada ayrıca; metodolojiler açısından; Danimarka’da tehlike tanımlanması ve HazOp kullanımının ön planda olduğuna, *güvenli tesis, güvenli operasyon* ve *azaltma* hususlarına vurgu yapılmıştır. Fransa’da ise, başlangıçta sonuç odaklı yaklaşımı benimsenmişken, sonraları referans senaryoları kullanılmaya başlandığı belirtilmiştir. 2001 yılından sonra ise şirketler jenerik risk değerlendirmesi olarak adlandırdıkları QRA yöntemi için, girdi olarak jenerik verilerin kullanılıyor olması, jenerik verilerden elde edilen sonuçların gerçek gibi işleme tabii tutulması nedeniyle güvenilirliğinin düşük olduğu konusunda eleştiriler getirmişlerdir. Bu gerekçeyle Almanya’da bu yöntemi kullanmamakta, bunun yerine deterministik yaklaşımı tercih etmektedir (Pasman ve Reniers, 2014). Almanya’nın bu yöntemi kullanmamasındaki bir diğer neden de gözlemci/denetçi personel sayısında azaltmaya gitmesi yani yönetsel gerekçedir. QRA Danimarka’da destekleyici olarak kullanılmakta, Fransa’da zorunlu olmamakla birlikte çoğunlukla kullanımına devam edilmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde QRA, kabul edilebilir risk eşik değerleri ve AKUP açısından politikalarda bir bütünlük yoktur, BR, TR ve QRA’ nın AKUP için kullanılmasına ilişkin karar, ülkelerin kendi inisiyatiflerine bağlıdır.

Salvi ve Gaston (2002) çalışmalarında; Seveso II Direktifinin uygulamalarını, AKUP’ a yönelik karar verme süreci ve risk yönetimini, Fransa’nın risk yönetim politikası ve risk değerlendirme sürecini, referans senaryo sonuçlarının değerlendirme kriterlerini, yerel düzeyde AKUP’ u etkileyen konuları incelemişlerdir. En iyi risk yönetiminin tüm paydaşların katılımı ile sağlanabileceği belirtilmiştir. Sürdürülebilir, sosyal, ekonomik etkileri ve çevresel güçlükleri dikkate alan teknolojik bir risk yönetimi geliştirilmiştir.

Demichela vd. (2014) çalışmasında; büyük endüstriyel riskler, şehirleşme, söz konusu riskler ile AKUP ve şehirleşme ilişkisi, bu konularda bölgesel, yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarına yönelik hukuksal düzenlemeler incelenmiştir. Seveso II’ ye uyum kapsamında İtalya’da yapılan hukuki düzenlemeler çerçevesinde bölge yönetimlerine kendi bölgelerine özel rehber niteliğinde teknik bir doküman hazırlama sorumluluğu, bölge içindeki belediyelere ise, *büyük riskli kazalara* yönelik teknik doküman hazırlama sorumluluğu, tehlikeli tesislerin etrafında emniyet tedbirlerinin alınması, önleyici ve koruyucu tedbirler ve şehir gelişim planlama sorumlulukları verilmiştir. Fransa’da Seveso II kapsamında yer alan tesisler ve bu tesislerde meydana gelebilecek kazaların önlenmesine yönelik en üst düzey hukuki düzenleme, *PPRT*⁴²’dir. Bu plan şehir planlamacıları, risk değerlendirmesi içinde yer alan paydaşlar arasında diğer hukuki dokümanlara göre daha fazla işbirliği ve koordinasyon yapılmasını sağlar. Çalışmada, Seveso II Direktifi kapsamında İtalya’da bölgesel yönetim ve belediyelerin kendilerine verilen sorumluluklar açısından ne kadar yeterli oldukları da incelenmiştir. Bu kapsamda, yeterli insan ve ekonomik kaynaklara sahip olmadıkları için yerel yönetimlerin genelde çok yönlü bir analiz

⁴¹ Makul Olarak Gerçekleştirilebilecek Ölçüde Düşük: As low as reasonably achievable, ALARA.

⁴² Teknolojik Risk Önleme Planı: Technological Risks Prevention Plans, PPRT.

uygulama yetenekleri yoktur, bu nedenle yerel yönetimlerin teknik açıdan desteklenmesi gerekir. Çalışmanın sonucunda, yerel yönetimlerin, büyük riskli tesislerin etrafındaki araziler için doğru şehirleşme ve arazi planlaması konusunu önemsemeyebileceği ve rehber dokümanı uygulamada yetersiz kalabileceği değerlendirilmiştir. Çalışmada; endüstriyel kazaların fiziksel etkileri için hasar eşik değerleri dikkate alınarak dört hasar etki bölgesi belirlenmiştir. Bunlar; yüksek ölümcül bölge, ölüm başlangıç bölgesi, geri döndürülemez hasar bölgesi, geri döndürülebilir hasar bölgesidir. Ayrıca endüstriyel tesisler çok kritik, kritik, kritik olmayan tesisler şeklinde sınıflandırılmıştır (Demichela vd., 2014). Bu sınıflandırma tesiste üretilen, depolanan malzemelere göre yapılmıştır. Bir diğer sınıflandırma ise tesisin kurulacağı bölge için yüksek hassasiyet, uygun hassasiyet, düşük hassasiyet şeklindedir.

Delvosalle vd.(2017)'nin yaptıkları çalışmada; kimyasal tesislerde büyük kazaları takiben ortaya çıkan hasarların, sivil toplum hassasiyeti üzerine etkileri araştırılmıştır. Birçok ülke bu tür kazaları önlemek ve kaza sonrası çevre ve insana verilecek zararı azaltmak için kendi rehber dokümanını hazırlamaktadır. Çalışmada Belçika'nın Wallon bölgesine yönelik bir inceleme yapılmıştır. AKUP projeleri Belçika'da yerel yönetimlerin sorumluluğunda yürütülmektedir⁴³. Wallon/Belçika'da yapılan risk ölçüm yaklaşımı incelenmiş ve domino etkisi ile büyük bir kazadan direkt ve dolaylı etkilenen sayısının çok daha fazla olacağı, etki bölgesinin alanının genişleyeceği belirtilmiştir⁴⁴. Endüstriyel tesislerin çevresindeki kritik yapı/tesislerin risk değerlendirmesi ve AKUP' a dahil edilmesinin sağlayacağı faydalar ortaya konulmuştur. Wallon metodolojisi olarak adlandırılan yöntemle, hassas bölge konsepti ortaya çıkmıştır. Hassas bölge, kazanın insanlara ve mülkiyete etkilerinin gözlemlendiği bölgedir. Bu metodoloji BR⁴⁵ kavramına dayanır. Wallon bölgesi için geliştirilen risk hesaplama yöntemi, ölümcül olmayan ve ancak tersine çevrilemez derecede sağlığa zararın verildiği ilk noktadaki etki eşiğine dayanır. Yüksek basınç, toksik etki, termal etki olmak üzere üç tip etki eşiği belirlenir. AKUP kapsamında senaryo seçimi yapılırken, kazaların kritik yapılar üzerindeki etkileri de dikkate alınmalıdır ve pratik olarak en kötü durum senaryosu seçimi⁴⁶ yapılabilir. Hangi etki eşik değerlerinin kullanılacağına karar verilmesi önemlidir. Her kritik yapı ve her bir etki tipi için hesaplama yapılmalıdır. En hassas kritik yapının en küçük eşik değeri mi, yoksa domino etkisinin eşik değerleri mi esas alınacaktır konusunda karar verilmesi gerekir. Her bir kazanın ortaya çıkardığı tehlike ve her bir tehlikenin kritik tesis yapısında farklı etki sonuçları ortaya çıkabilir, bu nedenle her bir yapı için özel hesaplamalar yapılmalı ve bu hesaplamalar, katalog haline getirilmelidir (Delvosalle vd., 2017).

Xanten vd., (2014) çalışmalarında; Hollanda'nın tesis dışı güvenlik politikalarını değerlendirmiş, tehlikeli madde kullanan tesislerin etrafındaki nüfus için belirlenen kabul edilebilir risk ve BR eşik değerlerine dayalı, TR'yi kullanan bir yaklaşım vurgulanmıştır. Hollanda'da BR ve TR hesaplamaları için RIVM⁴⁷ ile ilişkili yazılım programı SAFETI-NL' nin

⁴³ AKUP'un yönetim süreci risk hesaplanmalı ve risk yönetimli olmak üzere 2 aşamalı olarak uygulanır. Bu süreçte, Seveso kapsamındaki yerlerin yakınındaki okul, hastane ve ev gibi yapıların sahip olduğu riskler, buralardaki muhtemel insan sayısı ve bunların hassasiyetlerine dayalı olarak değerlendirir.

⁴⁴ Seveso kapsamındaki tesislerde meydana gelecek bir kaza kritik tesislerde aşağıda sıralanan üç tür etki yaratabilir:

- (i) Kamu için hizmet kaybı/aksaması (enerji kaybı zayıflığı gibi)
- (ii) Komşu bir tesiste meydana gelen hizmet aksamasının, ikinci bir kazaya neden olması (su soğutma sistemindeki bir eksikliğin/aksaklığın aşırı ısınmaya neden olması ve tank/reaktörün yıkılması/patlama)
- (iii) Acil servis ve hizmetler için ortaya çıkan sonuçlar (yolun kapanmasının itfaiyenin su takviyesi yapmasına engel olması gibi).

⁴⁵ Bireysel risk, "bir tesisin etrafında sabit olarak oturan ve korumasız bir kimse için söz konusu tesisdeki kazaya bağlı ortaya çıkan zararın/hasarın yıllık frekansı" olarak tanımlanır.

⁴⁶ Bu da en yüksek/geniş etki mesafelerinin kullanılması sonucuna götürür ki pratikte bunun uygulanması mümkün olmayabilir.

⁴⁷ BEVI Risk Değerlendirmesi Referans El Kitabı: Reference Manual Bevi Risk Assessment, RIVM-2009.

kullanımının hukuki olarak zorunlu olduğu belirtilmiştir (Xanten vd., 2014). Nüfusun korunması ve endüstri açısından önemli sonuçlar ortaya koyan BEVI hesaplama metodu bir vaka analizi üzerinde değerlendirilmiştir. Vaka analizi, bir LPG dolum istasyonundaki BLEVE⁴⁸ üzerinde gerçekleştirilmiştir. AKUP için BR ve TR hesaplanmış ve özel durumlar için güvenliği artırabilecek tedbirler konusunda öngörü sağlama fonksiyonu geliştirilmiştir.

Sebos vd. (2010) çalışmasında, Seveso II Direktifinin 12’nci maddesinin de bir gereği olan tehlikeli tesisler civarındaki alanların kullanım planlanmasına yardımcı olmak için uygun olan bir karar verme metodolojisi sunmuştur. Çalışmada, *risk odaklı yaklaşım, jenerik ayırım mesafeleri, sonuç odaklı yaklaşım, hibrid yaklaşım* olarak dört yaklaşım izah edilmiş ve Yunanistan’da seçilen endüstriyel bir bölge için metodoloji geliştirilmiştir. Çalışmaya hasar / koruma bölgesi ile arazi kullanım verileri dahil edilmiştir. Geliştirilen metodoloji; (i) büyük bir kaza durumunda bölgeyi etkileyebilecek tesisin tanımlanması, (ii) hasar bölgesine ait verilerin toplanması, (iii) incelenen bölgenin arazi kullanım bilgilerinin toplanması, (iv) arazi kullanımının hassasiyet seviyesinin belirlenmesi, (v) her bir tesis ve potansiyel büyük kaza için hasar bölgesi ve hassasiyet seviyeleri arasındaki uyumluluk kontrolü şeklinde beş aşamalıdır. Önerilen metodoloji ile AKUP kararlarında ortaya çıkan çoklu ve karışık geniş bir kriter seti çoklu karar verme kriteri analiz metodu olan *ELECTRE TRI* kullanılarak birleştirilmiştir. Kullanılan metod; (i) Seveso II kapsamındaki tesislerin civarındaki arazinin kullanım hassasiyeti ile bu tesislerden kaynaklı risklerin uyumluluğunu kontrol etmeyi, (ii) Seveso II kapsamındaki tesislerin hasar bölgesi içinde kalan alanların, yerleşim alanı olarak kullanılabilirliği konusunda fikir vermeyi, (iii) Seveso II kapsamında kurulacak yeni bir tesisin (söz konusu tesisin bitişik bölge çevresine etkisi ve arazi kullanımının yasallığına ilişkin olarak) prosedürlerinin kolaylaştırılmasını sağlamayı hedeflemiştir (Sebos vd., 2010).

Sengupta vd. (2015) çalışmasında; bir AB ülkesi olamayan Doğu Hindistan’ın en büyük endüstriyel bölgelerinden biri olan Hardia’ da konumlanmış tehlikeli tesislerden kaynaklanan kümülatif risk seviyelerini haritalandırmak için klasik QRA metodu kullanılmıştır. Risk haritaları genel CBS araç ve fonksiyonları kullanılarak hazırlanmış ve bunların çeşitli faktörlere karşı hassasiyeti, belirsizlik analiz teknikleri kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. QRA’ ya dayalı bir metodoloji uygulanarak, sekiz adet referans senaryosu kullanılmış, referans senaryoların fiziksel etkileri ALOHA ile analiz edilmiş, Seveso II Direktifi kapsamında AB bölgesinde kullanılan yöntemlerin Hindistan sistemine uyarlılığı incelenmiştir. Senaryo seçimi, olasılık ve olay frekansının belirlenmesi, son değerlendirme ve risk tahmini (BR, TR) şeklinde dört kademeli bir metodoloji uygulanmıştır. Kaza senaryosunun sonuç tahmini için ise QRA, fiziksel etkiyi öngörecektir matematiksel model ve kazanın insanlar üzerindeki etkisini tahmin edecek hassasiyet modeli üzerinden gerçekleştirilmiştir. Hindistan’da endüstriyel riskleri azaltmak için bilimsel temele dayalı AKUP prensiplerine ihtiyaç duyulduğu, endüstriyel yerleşim imar haritası ile arazi kullanımı imar düzenlemeleri arasında irtibat sağlamakta başarısız olduğu tespit edilmiştir. Referans alınan endüstriyel tesislerin analizi ile Hindistan’ın hukuk sistemi içindeki boşluklar tespit edilmiş ve bu konuda rehber bir doküman eksikliği vurgulanmış, AKUP için temel teşkil edecek güvenilir bir risk haritasını oluşturmanın zorlukları ortaya konulmuştur (Sengupta vd., 2015).

3.3. Konuya Yönelik Diğer Bilimsel Çalışmalar

AKUP kavramı ile ilgili en temel ve önemli kavram mevzuat kapsamında domino etkisidir. Domino etkisi, kuruluşların konumu ve bulundurduğu tehlikeli maddeler nedeniyle büyük kaza ihtimalini veya sonuçlarını artıracabilecek nitelikte olması durumunu ifade etmektedir. Ülkemiz

⁴⁸ Kaynayan Sıvı Genleşen Buhar Patlaması: Boiling Liquid Expanding Vapour Explosion, BLEVE.

mevzuatında AKUP gibi domino etkisi kavramına da yer verilmemektedir. Antonioni vd. (2009) çalışmasında; domino etkisi başlatan birincil kaza senaryolarının eskalasyonunun kimya ve proses endüstrisinde oldukça ağır kaza olaylarına neden olduğu vurgulanmıştır. Olası eskalasyon olaylarının tanımlanması, söz konusu tehlikeli maddelerin elleçleme ve depolamasının yapıldığı tesislerin güvenlik değerlendirmeleri için gereklidir. Seveso II Direktifi kapsamına giren tesislerde, tesis içi ve tesis dışı olası tetikleyici senaryolara yönelik değerlendirme yapılması gerekir (Antonioni vd., 2009). Bu çalışmada domino etkisine bağlı QRA için geliştirilen metodoloji, geniş endüstriyel bir alana (Ravenna Bölgesi) uygulanmıştır. Çalışmadaki vaka analizinin sonucunda genişletilmiş ayırım mesafelerinin nüfusun şiddetli domino senaryolarından etkilenmesini önlediği gösterilmiştir. Cozzani vd. (2014) çalışmalarında; domino etkisine sahip ya da *Natech*⁴⁹ senaryosuna bağlı risklerin nicel değerlendirmesi için bir metodoloji geliştirmiştir. 1980'lerde büyük kaza zararlarına bağlı AKUP için QRA uygulaması, kimyasal ve proses tesislerinin güvenlik değerlendirmeleri içinde bir başlık olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, endüstriyel kümelenme ya da kompleks endüstriyel alanlarda, düşük olasılık ve yüksek etkili olaylarla⁵⁰ ilgilenmek için özel metodolojilere ihtiyaç duyulmaktadır. Domino ve NaTech (deprem, sel, yıldırım gibi kaynaklı) senaryoların nicel değerlendirmesi, QRA'nın klasik prosedürünün modifiye edilmesinden elde edilmiştir (Cozzani vd., 2014). Çalışmada iki vaka analizi yapılmıştır. Birinci vaka analizinde, QRA prosedürü mevcut endüstriyel bir siteye uygulanmıştır (deprem, sel). Bu uygulamada *Aripar-GIS* yazılımı risk hesaplaması ve haritalaması için kullanılmıştır. İkinci Vaka analizi, mevcut çalışma içinde geliştirilen prosedürün ikinci seviye domino etkisinin sayısal değerlendirmesi için ilk uygulamasıdır. Khakzad ve Reniers, (2015) çalışmasında, domino etkisi dikkate alınarak tesis içi ve tesis dışı risklerin birlikte hesaplanması için *Bayesian Şebeke* modelini geliştirmiştir. Bayesian Şebeke uygulamasının, *AHP*⁵¹ ile birlikte kimyasal tesislerin risk odaklı tasarımında kullanılması yakıt depolama tesisi aracılığı ile gösterilmiş ve endüstriyel tesis için iç tasarımın ne şekilde yapılacağı (depo/tank sayısı, envanteri ve bunların düzeni/dizilişi) belirlenmiştir. Khudbiddin vd. (2018) çalışmasında; büyük tehlikeli tesislerde büyük kaza zararlarını önlemek için geçmişte kullanılmış ve bugün kullanılan AKUP metodları gözden geçirilmiş, AKUP' a etki eden faktörler (nüfus yoğunluğu gibi), tesis ile yaşam alanları arasında bırakılması gereken mesafeler, tesise komşu diğer tesisler nedeniyle olası domino etkisi izah edilmiştir.

Son dönemde AKUP üzerine multidisipliner çalışmaların yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Khakzad ve Reniers (2017) çalışmasında; kimyasal tesislerdeki emniyet tedbirlerinin maliyet etkin bir şekilde planlanmasını sağlamaya yönelik Bayesian Şebeke'ye dayalı bir metodoloji önermiştir. Bu metodoloji ile AKUP gereklilikleri karşılanırken aynı zamanda risklerin azaltılması, yapılan vaka analizinde tahsis edilen sınırlı bütçe içinde kalarak, emniyet tedbirlerinin yeri, sayısı konusunda en optimal kararın verilmesi hedeflenmiştir. Vaka analizinde yakıt tanklarından kaç tanesinin ve hangilerinin yangın geçirmez hale dönüştürülmesi gerektiği kararının en maliyet etkin şekilde verilmesi gösterilmiştir. Casal vd. (2017)' nin çalışmasında; risk analizi ve AKUP konusu temel olarak ele alınmıştır. 2015 yılında Tarragona' da yapılan Kimya Endüstrisi ve Çevre Üzerine 7'nci Avrupa Toplantısı sırasında sunulan makaleler irdelenmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRMELER

Herhangi bir kuruluşun Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi ve Etkilerinin Azaltılması Hakkında Yönetmelik kapsamındaki yükümlülüğü, ilgili yönetmelik Ek-1'i nde yer alan tehlikeli madde eşik değerlerine göre belirlenir. Ulusal mevzuat bu açıdan uluslararası mevzuat ile uyumludur. Yönetmelik kapsamında işletmeciye, bildirim yapılması, büyük kaza senaryo

⁴⁹ Natech; Teknolojik felaketler başlatan doğal tehlikeler (Natural Hazard Triggering Technological Disasters)

⁵⁰ Düşük Olasılık ve Yüksek Etkili Olaylar: High Impact Low-Probability, HILP.

⁵¹ Analitik Hiyerarşik Süreç: Analytic Hierarchical Process, AHP.

dokümanı⁵² hazırlanması, güvenlik raporu hazırlanması (üst seviyeli kuruluşlar), dahili acil durum planı hazırlanması (üst seviyeli kuruluşlar), halkın bilgilendirilmesi sorumlulukları getirilmiştir.

Alt veya üst seviyeli kuruluşun işletmecisi bildirimini faaliyete geçmeden önce Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Büyük Endüstriyel Kazaların Risk Azaltma (BEKRA) bildirim sistemini kullanarak beyan usulü ile doğru ve eksiksiz bir şekilde yapar. Büyük endüstriyel kuruluşlar, tehlikeli madde türü ve miktarlarını, tehlikeli maddelerden kaynaklanan, insan ve mala zarar veren, çevrede hasar ortaya çıkaran kazaları bildirmekle sorumludurlar, ayrıca vatandaşlarda e-devlet üzerinden Entegre Çevre Bilgi Sistemi vasıtası ile ihbar şeklinde bildirimde bulunabilmektedirler. Bilgi paylaşım sistemi üzerinde geçmiş kaza analizlerine yönelik ulusal kazalar için bilgi paylaşımı bulunmamakla birlikte diğer (ABD, AB, Fransız) veri tabanlarına atıfta bulunmaktadır.

Büyük kaza senaryo dokümanı, tehlikeli maddelerin belirlenmesi ve sınıflandırılması işleminden sonra, ulusal veya uluslararası standartlar ile genel kabul görmüş bilimsel literatürde yer alan yöntemlerden biri veya birkaçı bir arada kullanılarak, Yönetmelik kapsamında çıkarılacak büyük kaza senaryo dokümanı ile ilgili tebliğde belirtilen kriterlere uygun olarak belirli adımlar⁵³ izlenerek hazırlanır. İşletmeci, büyük kazaya sebep olabilecek tehlikeli ekipmanlar için senaryo edilen her bir büyük endüstriyel kazanın meydana gelme frekans değerini 1×10^{-4} /yıl veya bundan daha küçük bir değere indirgemekle yükümlüdür. Güvenlik raporu; kuruluşun, kuruluşta yürütülen faaliyetlerin ve proseslerin tanıtımının yapıldığı, kuruluşta uygulanan güvenlik yönetim sistemi ile ilgili bilgilerin bulunduğu bir belgedir. Dâhili acil durum planının kuruluştaki durumu yansıtması esas olup kuruluşta meydana gelmesi muhtemel kaza sonrası oluşabilecek çevre kirliliğinden işletmeci kusur şartı aranmaksızın sorumludur. Dâhili acil durum planının müdahalede yetersiz kaldığı durumlarda, İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü koordinasyonunda İl Afet Müdahale Planı gereğince müdahale faaliyetleri yürütülür. Alt ve üst seviyeli kuruluşun işletmecisi, kamuyu internet sitesi, internet sitesi yoksa bağlı bulunduğu sanayi ve/veya ticaret odası internet sitesi üzerinden sürekli bilgilendirir ve gerektiğinde bu bilgileri günceller.

Mevcut mevzuat yapımızda endüstriyel kazalara yönelik AKUP olmadığı görülmektedir. Mevcut ulusal mevzuat çerçevesinde imar planlarına esas olmak üzere yapılan eşik analizi ve endüstriyel kuruluşlar/bölgeler/OSB’ler için yapılacak yer seçimi etüdü ile endüstriyel tesisin kurulacağı arazi arasında genel esasları ile uyumluluk olup olmadığının tespiti yapılmaktadır. Ancak, arazi kullanım hassasiyeti ile buna karşılık gelen risk seviyesi arasındaki uyumluluk açısından bir sınıflandırma yapılmamaktadır.

Ulusal mevzuat açısından endüstriyel kuruluşlardan kaynaklanan kazaların önlenmesi, risklerin azaltılması ve kaza sonrası etkilerinin azaltılmasına yönelik sistematik, formüle edilmiş bir düzenlemenin olmadığı değerlendirilmektedir. Gelişmiş ülkeler tarafından kullanılmakta olan sağlık koruma bandına, ulusal mevzuatımızda da yer verilmektedir. Ulusal mevzuat kapsamında sağlık koruma bandı, tesislerin taşıdıkları risk aralıkları esas alınarak belirlenmektedir. Bu kapsamda sağlık koruma bandının mesafesini belirleme yetkisi Sağlık Bakanlığında olmakla birlikte, ÇED raporu istenen tesisler için bu yetki Çevre ve Şehircilik Bakanlığında ve sağlık

⁵²Büyük kaza senaryo dokümanı: Kuruluşta büyük endüstriyel kaza tehlikelerinin belirlenmesi ve bu tehlikelerden kaynaklanacak risklerin değerlendirilmesi amacıyla hazırlanan doküman.

⁵³(i) Tehlikeli ekipmanların belirlenmesi.

(ii) Belirlenen tehlikeli ekipmanlar üzerinden dahili tehlikelerin tanımlanması.

(iii) Tehlikeli ekipmanlara etki edebilecek kuruluş dışından kaynaklanabilecek harici tehlikelerin tanımlanması.

(iv) Bu Yönetmeliğin 9 uncu maddesinde yer alan büyük endüstriyel kaza frekansı değeri ile karşılaştırma yapmaya elverişli sonuçlar üretebilen yöntemler ile tehlikeli ekipmanlar üzerinden büyük kaza senaryolarının oluşturulması.

koruma bandı da ÇED raporunda belirlenir. Sağlık koruma bandı en yakın AKUP tanıma sahip olmakla birlikte endüstriyel olaylar çok kısıtlı kalmaktadır. ÇED raporları ise çevresel etki boyutunda değerlendirmektedir. Bir takım uluslararası standartları temel alan Binaların Yangından Korunması Yönetmeliği endüstriyel olaydan biri olan yangın için etkin güvenlik önlemi getirmektedir. Endüstriyel kuruluş niteliğinde olan bir kısım yapı/alanlar için TSE tarafından oluşturulmuş güvenlik mesafelerini de kapsayan uluslararası standartlarla paralel standartlar mevcuttur. Bunlar, akaryakıt ve LPG ile sınırlı kalmaktadır. AKUP' a yönelik güvenlik mesafelerini belirlemede bu standartlar bir kaynak olarak kullanılabilir.

Endüstriyel kazalar konusunda ilgili kurumlar, İçişleri Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı'dır. İçişleri Bakanlığı, İl Afet Müdahale Planının etkin uygulanması, konuya yönelik eğitim ve tatbikatların gerçekleştirilmesinden sorumludur. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, endüstriyel kazalara yönelik genel koordinasyon yetkisine sahiptir ve risk azaltma çalışmaları ile mevzuat hazırlanmasından sorumludur. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, endüstriyel kuruluşların denetimi, konuya ilişkin mevzuat hazırlama ve uygulanmasından sorumludur. Sağlık Bakanlığı ise gayri sıhhi müesseselerin arazi kullanımı, izin ve denetimi ile ilgili iş ve eylemleri yürütmekle sorumludur. Konuyla ilgili tüm paydaşlar (AKUP planlamacıları, endüstriyel güvenlik uzmanları, mevzuat yapıcılar, üniversiteler, endüstriyel kuruluş temsilcileri, hukukçular gibi) arasında işbirliği, tasarım ve planlama aşamasından itibaren çok erken safhalarda başlatılmalıdır. Nihai büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi ve Etkilerinin Azaltılması Hakkında Yönetmelik, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanarak yayımlanmıştır. Mevzuat yapıcılar arasına AKUP açısından Sağlık Bakanlığının eklenmesi özellikle ihtiyaç görülmektedir. AKUP ilgili önemli diğer bir kavram domino etkileridir. Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi ve Etkilerinin Azaltılması Hakkında Yönetmelik'te domino etkisi kavramına yer verilmemiştir. İleride AKUP entegrasyonu iyileştirmesinde bu kavram için uyumlaştırma yapılması gerekeceği öngörülmektedir.

Uluslararası mevzuat ve yayınlarda AKUP' un, yaygın olarak tehlikeli kimyasal barındıran büyük kuruluşların risk yönetiminde önleyici emniyet mesafesinin tespiti için kullanıldığı vurgulanmaktadır. AKUP; güvenli teknoloji, güvenli yönetim ve acil durum planlamalarına ilave bir güvenlik emniyet elemanı olarak kabul edilebilir. Güvenli teknoloji ve güvenli yönetim esas olarak büyük kaza ihtimalini önleme ya da azaltmayı hedefler. AKUP ve Acil Durum Yönetimi, büyük kazaların sonuçlarını kontrol etmeyi (büyük kazaların ortaya çıkardığı toksik gaz, ısı radyasyonu gibi tehlikeli maddelerin yayılımı nedeniyle kamu/çevreye verilebilecek zararları) ve sınırlandırmayı amaçlar. AKUP için *risk odaklı metod, sonuç odaklı metod, jenerik mesafeler metodu* olmak üzere üç metod kullanılır. Bu üç yöntem birbiri ile uyumludur ve üçünün birleşimi ülkemiz için kullanılabilir.

Endüstriyel kazalar sonucunda emisyon, yangın ve patlama olmak üzere üç çeşit fiziksel etki meydana gelmektedir. Bu etkiye yol açan tehlikeli maddelerin oluşturacağı zararlar ise AB mevzuatında sağlığa verilen zararlar, fiziksel zararlar, çevreye verilen zararlar ve diğer zararlar şeklinde dört grupta sınıflandırılmaktadır. Kaza sonrası zararların azaltılmasına yönelik alınacak güvenlik tedbirleri de bu etki ve zararlar çerçevesinde belirlenir. Endüstriyel kazaların fiziksel etkileri için hasar eşik değerleri dikkate alınarak dört hasar etki bölgesi tanımlanmaktadır. Bunlar; yüksek ölümcül bölge, ölüm başlangıç bölgesi, geri döndürülemez hasar bölgesi, geri döndürülebilir hasar bölgesidir. Bu şekilde bir fiziksel etki sıralaması ülkemiz uygulaması için gereklidir.

AKUP, büyük kazaların neden olduğu tesis dışı kaza risklerini azaltmak amacıyla kullanılan bir güvenlik aracıdır. AKUP, bir yandan endüstriyel kuruluşun çevre için oluşturduğu

riskleri dikkate alarak çevredeki arazinin söz konusu kuruluşa göre şekillendirilmesini, diğer yandan endüstriyel kuruluşa dışarıdan gelecek risklerin dikkate alınarak bahse konu endüstriyel kuruluşun modifikasyon ihtiyacının tespit edilmesini gerektirir. Etkili bir AKUP, kazanın şiddetli sonuçlarından insanları korumayı ve bu maksatla endüstriyel kuruluş çevresinde oluşturulan asgari emniyet mesafelerinin sürekli olarak muhafaza edilmesini sağlamalıdır. Güvenlik tedbirlerindeki uygulamaların teknolojik gelişmeler de dikkate alınarak, güncellenmesi ve belirli aralıklarla gözden geçirilmesi gerekir.

AKUP; senaryo tanımlama ve sonuçlarını değerlendirmenin yapıldığı *teknik safha* ile kabul edilebilir kriterler, imara ilişkin hususlar ve gerekli yasal müsaadeler gibi konuları kapsayan *politik safhadan* oluşmaktadır. Bu safhalardaki en önemli adım, doğru senaryo seçimidir, eğer hatalı senaryo seçimi yapılırsa bu durum kritik şekilde hem teknik hem politik safhayı etkilemektedir. Geçmiş kazalar, örnek kuruluş kazaları birlikte değerlendirilerek en kötü durum senaryoları üzerinden konuya yönelik çalışmalara ülkemizde başlanılabilir.

Endüstriyel kuruluşa yönelik AKUP metodolojisi bir karar verme sürecini içerir. Araziye ait bilgiler, kullanılacak arazi kesimi civarındaki yapılar ve özellikleri, risklerin analiz edilmesi, kaza senaryolarının ortaya konulması, tesis ve arazi arasındaki uyumluluğun incelenmesi konuları birçok parametreyi barındırır. Yeni bir endüstriyel tesisin kurulumu aşamasında güçlü AKUP prensipleri olan tutarlılık, orantılılık unsurları sağlanmalıdır.

Endüstriyel kazaların önlenmesi, kaza etkilerinin sınırlandırılmasına yönelik uluslararası hukuki düzenlemeler mevcut olmasına rağmen uygulama birliğinin olmadığı, uygulama birliğinin sağlanmasına yönelik çalışmaların yoğunlaştığı görülmektedir. Endüstriyel kuruluşlar ve civarındaki arazinin kullanımına yönelik planlamaların; ülkelerin hukuki altyapıları, kültürel yapılar, arazi kısıtlılıklarını doğrudan etkileyen nüfus yoğunluğu, endüstriyel alanlar, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, devlet ve özel kurumlar arası sorumlulukların paylaşımı gibi unsurlar nedeniyle farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle yapılacak ulusal mevzuat çalışmalarında uluslararası mevzuat ile uyum içinde olunmalıdır. Ulusal düzeyde yapılacak mevzuat çalışmasında Seveso Direktiflerinin gereklilikleri açısından bütünlüklük bir sistem oluşturulmasında EWGLUP tarafından yapılan çalışmalardan istifade edilebilir.

Yetki ve sorumluluklar, ülkelerin yönetim ve coğrafi bölge genişlikleri, nüfus yoğunluğu, endüstriyel tesislerin özellikleri gibi hususlara bağlı olarak yerel ve merkezi yönetimler arasında paylaşılmaktadır. AKUP ve uygulanmasına yönelik yerel ve merkezi yönetimlerin yetki ve sorumlulukları imkân, kabiliyetleri açısından iyi değerlendirilerek yetkilendirme yapılmalıdır. Yerel yönetimler ve merkezi yönetim arasında yetki ve sorumluluklar açık, sınırlarla belirlenmeli, yerel yönetimlerin AKUP konusunda yeterli teknik personele sahip olmaması durumunda yetki ve sorumluluklar dikkate alınarak yerel yönetimler desteklenmelidir.

Büyük endüstriyel kazaların etkileri, sınır aşan ve ortak alanlarda zararlı etkiye de sahip olabileceğinden, bu konuda uluslararası işbirliği zorunludur ve ulusal mevzuat düzenlemelerinde uluslararası sözleşmeler ve bu konudaki standartlar esas alınmalıdır.

Bilgi paylaşımı ve bu maksatla oluşturulmuş olan bir sistemin teşkili, endüstriyel kaza risklerinin azaltılması, kazaların önlenmesi ve kaza sonrası zararların azaltılması açısından kritik bir önemde görülmektedir. Tüm paydaşların bu konuda birlikte çalışması ve konuya katılımı sağlanmalıdır. Bunu sağlamanın en önemli yollarından biri de bu konuda mümkün geniş bilgi paylaşımı sağlayan platformlar oluşturulmasıdır. Bu bilgi paylaşım sistemi, ülkelerin güvenlik ve tehdit algılamalarına, bilginin ticari sır niteliği taşıyıp taşıyamamasına bağlı olarak değişebilir, ancak tehdit algısı, ticari içerikli bilgi niteliği ile bilginin paylaşılmasından elde edilecek fayda arasında bir denge sağlanmalı, bu konuda standartlar konularak güvenlik, ticari nitelikli bilgi

gerekçesi ile bilgi paylaşımının önüne engel konulmamalıdır. Bu kapsamda, ulusal düzeyde alınan dersler ve tecrübelerin paylaşımı, geçmiş kaza analizlerine dayalı bilgi paylaşımına yönelik bir zorunluluk ve bu maksatla kullanılacak internet üzerinde bir platform yoktur. Sadece BEKRA ve Çevre Bilgi Sistemi kapsamında kaza bildirim sorumluluğu bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, yetkilendirilmiş otoriteler tarafından kontrol edilen bir bilgi paylaşım platformu kurulabilir. AB üyesi ülkeler arasında bilgi paylaşımını sağlamak üzere web tabanlı çeşitli platformlar⁵⁴ (e-SPIRS, eMARS, ADAM, AIDA) oluşturulmuştur, bu bilgi paylaşım araçları tecrübi faktörlerin ve geçmiş analizlerin paylaşılmasını sağlayarak kazaların önlenmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca bu konuda prosedürlerini tamamlamamış ülkelerin platformları kullanarak eksikliklerini tamamlamaları hedeflenmektedir. Kolay ve anlaşılır bir dil olması nedeniyle etkili bilgi paylaşımı sağlayan araçlardan birisi de CBS' dir. Risk haritasının oluşturulması için açık kaynak bilgileri ve açık kaynaklarda mevcut çeşitli haritalama programları kullanılabilir. CBS ile risk haritalama, karar vericilerin kararlarına doğrudan etki edecek bir unsurdur.

KAYNAKÇA

- Antonioni, G., Spadoni, G. ve Cozzani, V. (2009). Application of Domino Effect Quantitative Risk Assessment to an Extended Industrial Area, *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*, 22.
- Basta, C., Neuvel, J., Zlatanova, S. ve Ale, B. (2007). Risk Maps Informing Land Use Planning Process: A Survey on the Netherlands and United Kingdom Recent Developments, *Journal of Hazardous Materials*, 145.
- Casal, J., Delvosalle, C., Demichela, M. (2017). Risk Analysis And Land Use Planning: Managing Safety On The Short And Long Range, *Safety Science*, 97.
- Christou, M.D., Amendola, A. ve Smeder, M. (1999). The Control of Major Accident Hazards: The Land-Use Planning Issue, *Journal of Hazardous Materials*, 65.
- Christou, M., Gyenes, Z. ve Struckl, M. (2011). Risk Assessment in Support to Land-Use Planning in Europe: Toward More Consistent Decisions, *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*, 24.
- Cozzani, V., Antonioni, G., Landucci, G., Tugnoli, A., Bonvicini, S. ve Spadoni, G. (2014). Quantitative Assessment of Domino and NaTech Scenarios in Complex Industrial Areas, *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*, 28.
- Delvosalle, C., Robert, B., Noury, J., Yan, G., Brohez, S. ve Delcourt J. (2017). Considering Critical Infrastructures in the Land Use Planning Policy Around Seveso Plants, *Safety Science*, 97.
- Demichela, M., Pilone, E. ve Comuncoli, G. (2014). Land Use Planning Around Major Risk Installations: from EC Directives to Local Regulations in Italy, *Land Use Policy*, 38.
- Endüstri Bölgeleri Mülkiyet Sınırları İçinde Bırakılacak Sağlık Koruma Bantları İçin Uygulanacak Usul ve Esaslara İlişkin Protokol. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 03.05.2016.] https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/cevre-sagligi/2-ced/Saglik_Koruma_Bandi/OSB_SAGLIK_KORUMA_BANDI_PROTOKOLUYeni.pdf
- European Commission(2010), Commission Staff Working Paper, Impact Assessment Accompanying Document to the Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the Control of Major-Accident Hazards Involving Dangerous Substance, Commission Staff Working Paper, Impact Assessment, Brüksel. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 10.12.2016.]
- European Commission, Regulation (EC) No 1272/2008 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2008 on Classification, Labelling and Packaging (CLP) of Substances and Mixtures, Amending and Repealing Directives 67/548/EEC and 1999/45/EC, and Amending Regulation (EC) No 1907/2006, Official Journal of the European Union. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 31.12.2016.]

⁵⁴ (i) Seveso Tesisleri Bilgi Çekme Sistemi: Seveso Plants Information Retrieval System, e-SPIRS, <https://espirs.jrc.ec.europa.eu/en/espirs/content> (24.12.2018).
(ii) Büyük Kazalar Raporlama Sistemi: Major Accident Reporting System, eMARS, <https://emars.jrc.ec.europa.eu/en/emars/content> (24.12.2018).
(iii) Kaza Zararları Analiz Modülü: Accident Damage Analysis Module, ADAM, <https://adam.jrc.ec.europa.eu/en/adam/content> (24.12.2018).
(iv) Kaza Bilgi ve Veri Analiz Sistemi: Accident Information and Data Analysis, AIDA, <https://aida.jrc.ec.europa.eu/en/aida/content> (24.12.2018).

Türkiye’de Endüstriyel Kazalara Yönelik Arazi Kullanım Planlaması (AKUP) Problemi

- European Commission, Regulation (EC) No 1907/2006 of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 Concerning the Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals (REACH), Official Journal of the European Communities. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 31.12.2016.]
- European Commission Joint Research Centre, Land Use Planning Guidelines in the Context of Article 12 of the Seveso II Directive 96/82/EC as Amended by Directive 105/2003/EC, Christou, M.D.; Struckl, M.; Biermann, T., Eylül 2006. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 31.12.2016.]
- European Union, Council Directive 82/501/EEC on the Major-Accident Hazards of Certain Industrial Activities (Seveso I), Commission of the European Communities, (Report EUR 12705), Lüksemburg. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 31.12.2016.]
- European Union, Council Directive 96/82/EC of 9 December 1996 on the Control of Major-Accident Hazards Involving Dangerous Substances (Seveso II), Official Journal of the European Communities. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 31.12.2016.]
- European Union, Directive 2012/18/EU of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on the Control of Major-Accident Hazards Involving Dangerous Substances, Amending and Subsequently Repealing Council Directive 96/82/EC (Seveso III), Official Journal of the European Union. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 28.04.2019.]<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0018&from=EN>
- Gyenes, Z., Wood, Maureen H. ve Struckl, M. (2017). Handbook of Scenarios for Assessing Major Chemical Accident Risks, AB Komisyonu JRC Teknik Raporları, *Lüksemburg:AB Ofisi Yayınları*.
- Joaquim C., Christian D. ve Micaela D. (2017). Risk Analysis, Land Use Planning, *Safety Science*, 97.
- Khakzad, N. ve Reniers, G. (2015). Risk-Based Design of Process Plants with Regard to Domino Effects and Land Use Planning, *Journal of Hazardous Materials*, 299.
- Khakzad, N. ve Reniers, G. (2017). Cost Effective Allocation of Safety Measures in Chemical Plants w.r.t Land-Use Planning, *Safety Science*, 97.
- Khudbiddin, M. Q., Rashid, Z.A., Yeong, A, F. M. S., Alias, A. B., Irfan, M. F., Faud, M., ve Hayati, H. (2018). Prevention of Major Accident Hazards (MAHs) in the Major Hazard Installation (MHI) Premises via Land Use Planning (LUP): A Review, (3rd ICChESA 2017) IOP Conf. Ser.: *Mater. Sci. Eng.*, 334.
- Mevzuat Bilgi Sistemi. Endüstri Bölgeleri Kanunu. [Çevrimiçi] 09.01.2002 [Alıntı Tarihi: 09.02.2016.] <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4737.pdf>
- Mevzuat Bilgi Sistemi. İmar Kanunu. [Çevrimiçi]03.05.1985 [Alıntı Tarihi: 03.07.2016.] <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3194.pdf>
- Mevzuat Bilgi Sistemi. Umumi Hıfzısıhha Kanunu. [Çevrimiçi] 06.05.1930 [Alıntı Tarihi: 03.07.2016.] <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1593.pdf>
- Mevzuat Bilgi Sistemi. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzni Ve Kısıtlanması Hakkında Yönetmelik. [Çevrimiçi] 23 Haziran 2017. [Alıntı Tarihi: 24.06.2018.] <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.23694&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=kimyasallar%C4%B1n%20kayd%C4%B1>
- Mevzuat Bilgi Sistemi. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği. [Çevrimiçi] 14.06.2014 [Alıntı Tarihi: 10.06.2016.] <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.19788&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=mekansal>
- Mevzuat Bilgi Sistemi. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği . [Çevrimiçi] 25.11.2014 [Alıntı Tarihi: 25.11.2016.] <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.20235&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=%C3%87evresel%20Etki>
- National Safety Authority, Health and Safety Executive, “A comparison of Accident Experience with Quantitative Risk Assessment Methodology”, Contract Research Report 293/2000, HSE Books, Norwich, Birleşik Krallık,2000.
- Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD Guiding Principles for Chemical Accident Prevention, Preparedness and Response, *OECD Yayınları*, Paris, Fransa,(2003).
- Organize Sanayi Bölgeleri Mülkiyet Sınırları İçinde Bırakılacak Sağlık Koruma Bantları İçin Uygulanacak Esas ve Usullere Dair Protokol, Ankara, Türkiye. [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 08.08.2016.] <https://kobitek.com/endustri-bolgeleri-mulkiyet-sinirlari-icinde-birakilacak-saglik-koruma-bantlari-hakkinda-protokol>
- Pasman, H. ve Reniers, G. (2014). Past, Present and Future of Quantitative Risk Assessment (QRA) and the Incentive It Obtained from Land-Use Planning, *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*, 28.

- Romano, A., Gaslini, C. ve Gotti, M. (2004). Major Accident Hazard and Land-use Planning, Italian Case Studies, Difficulties in Rendering of Law Requirements and Real Application to Existing Overexploited Areas, *Symposium Series No.150 IChemE, Institution of Chemical Engineering*, Londra, İngiltere.
- Salvi, O., ve Gaston, D. (2002), Risk assessment in decision making related to land-use planning (LUP) as required by the Seveso II directive, *Uluslararası ESMG Sempozyumu*, Nuremberg, Almanya.
- Sağlık Bakanlığı, Çevre ve Toplum Sağlığını Olumsuz Etkileyebilecek Gayrisihhî Müesseselerin Etrafında Bırakılacak Sağlık Koruma Bandı Mesafesi Belirlenmesi Hakkındaki Yönerge. [Çevrimiçi] 17.02.2011 [Alıntı Tarihi: 17.03.2016.] <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/ydo/ekler/imalat-sektoru/Saglik-Koruma-Bandi-Mesafesinin-Belirlenmesi-Hakinda-Yonerge.pdf>
- Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü Çevre Sağlığı Dairesi Başkanlığı, [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 15.02.2019.] <https://hsgm.saglik.gov.tr/tr/cevresagligi-ced/ced-birimi/408-saglik-koruma-bandi.html>
- Sağlık Bakanlığı Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, ‘‘Sağlık Koruma Bandı’’ konulu yazısı.[Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 08.04.2016.].https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/cevre-sagligi/2-ced/Saglik_Koruma_Bandi/saglik_koruma_bandi_Ek_4662694030052018.pdf
- Sebos, I., Progiou, A., Symeonidis, P. ve Ziomas I. (2010). Land-Use Planning in the Vicinity of Major Accident Hazard Installations in Greece, *Journal of Hazardous Materials*, 179.
- Sengupta, A., Bandyopadhyay, D., Roy, S., Westen, C, J.V. ve Veen, A. V. D. (2015). Challenges for Introducing Risk Assesment into Land Use Planning Decisions in an Indian Context, *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*, 1.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat ve Hukuk Genel Müdürlüğü. T.C. Resmi Gazete. Organize Sanayi Bölgeleri Yer Seçimi Yönetmeliği. [Çevrimiçi] 02.02.2019 [Alıntı Tarihi: 02.03.2019.] <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190202-7.htm>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat ve Hukuk Genel Müdürlüğü. T.C. Resmi Gazete. Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi ve Etkilerinin Azaltılması Hakkında Yönetmelik. [Çevrimiçi] 02.03.2019 [Alıntı Tarihi: 02.04.2019.] <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/03/20190302-1.htm>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat ve Hukuk Genel Müdürlüğü. T.C. Resmi Gazete. Binaların Yangından Korunması Hakkında Yönetmelik, Ankara, Türkiye. [Çevrimiçi] 27.11.2007 [Alıntı Tarihi: 24.11.2016.] <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/12/20071219-2.htm>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat ve Hukuk Genel Müdürlüğü. T.C. Resmi Gazete. İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına İlişkin Yönetmelik. [Çevrimiçi] 03.07.2005 [Alıntı Tarihi: 03.08.2016.] <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/08/20050810-4.htm>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat ve Hukuk Genel Müdürlüğü. T.C. Resmi Gazete. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Endüstri Bölgeleri Yönetmeliği. [Çevrimiçi] 09.02.2018 [Alıntı Tarihi: 09.03.2018.] <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/02/20180209-1.htm>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat ve Hukuk Genel Müdürlüğü. T.C. Resmi Gazete. Büyük Endüstriyel Kazaların Kontrolü Hakkında Yönetmelik. [Çevrimiçi] 18.08.2010. [Alıntı Tarihi: 18.09.2016.] <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/08/20100818-5.htm>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat ve Hukuk Genel Müdürlüğü. T.C. Resmi Gazete. Maddelerin ve Karışımların Sınıflandırılması, Etiketlenmesi ve Ambalajlanması Hakkında Yönetmelik. [Çevrimiçi] 11.12.2013 [Alıntı Tarihi: 10.12.2016.] <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131211M1-1.htm>
- Wijk, L.V., Jendroska, J. ve Dusik, J. (2017), Guidance on Land-Use Planning, the Siting of Hazardous Activities and Related Safety Aspects, BM Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) Raporu, İsviçre:BM Yayınları (UNECE Seminer, 16-17 Mayıs 2018, Belçika'nın Mechelen, Belçika, [Çevrimiçi] [Alıntı Tarihi: 08.10.2018.] <https://www.unece.org/index.php?id=48477>.
- Xanten, N. H.W. V., Pietersen, C. M., Pasman, H. S., Torn, P. V. D., Vrijling, H. K., Wal, A. J. V.D. ve Kerstens, J. G.M. (2014). Risk Evaluation in Dutch Land-Use Planning, *Process Safety and Environmental Protection*, 92.
- Zhang, F., Zhao, G., Wang, Z., Yuan, J. ve Cheng, Y. (2017). Worst Maximum Credible Accidental Scenarios (WMCAS)-A New Methodology to Identify Accident Scenarios for Risk Assesment, *Journal of Loss Prevention in the Process Industries*, 48.

Ergenlerde Arkadaşlık İlişkileri ve Akran Sapması Friendship Relationships and Peer Deviation in Adolescents

Derya ATALAY¹, Arzu ÖZYÜREK²

¹Iğdır Üniversitesi, Tuzluca Meslek Yüksekokulu, Iğdır, Türkiye

²Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Karabük, Türkiye

ORCID:

D.A.: 0000-0002-3083-7202

A.Ö.: 0000-0001-9043-0407

Corresponding Author:

Arzu ÖZYÜREK

Email:

a.ozyurek@karabuk.edu.tr

Citation: Atalay, D. ve Özyürek, A. (2020). Ergenlerde arkadaşlık ilişkileri ve akran sapması. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2): 249-261.

Submitted: 06.03.2020

Accepted: 18.03.2020

Özet

Bu araştırmanın amacı, ergenlerde arkadaşlık ilişkileri ve akran sapmasının incelenmesidir. Çalışma grubunu ortaokul 7. ve 8.sınıf öğrencisi 500 ergen oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında Arkadaş İlişkileri ve Akran Sapması Ölçeği kullanılmıştır. Veriler analizinde Mann Whitney U, Kruskal Wallis H-Testi ve Spearman Brown Korelasyon Analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, erkeklerin akran sapmasının kızlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kız ergenlerin erkeklere göre arkadaş ilişkilerinde daha fazla güven ve özdeşim ile sadakate sahip oldukları, erkeklerin ise arkadaş ilişkilerinde daha fazla kendilerini açtıkları belirlenmiştir. Ergenlerin akran sapması ve arkadaş ilişkileri ile kardeş sayısı, anne-baba yaşı arasında anlamlı fark olmadığı ($p>0,05$) belirlenmiştir. Akran sapması anne öğrenim durumundan etkilenmezken annesi ilkökul mezunu ergenlerin arkadaş ilişkilerinde bağlılık oranının diğerlerinden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Akran sapması ile ergenlerin arkadaşlık ilişkileri arasında manidar bir ilişki saptanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Akran Sapması, Arkadaşlık İlişkileri, Ergenlik Dönemi

Abstract

The aim of this study is to examine friendship relations and peer deviation in adolescents. The study group consisted of 500 adolescents from secondary school grades 7 and 8. The "Friendship Relations Scale" and "Peer Deviation Scale" were used to collect data. Mann Whitney U., Kruskal Wallis H-Tests and Spearman Brown Correlation Analysis were used to analyze the data. As a result of the research, it has been determined that peer deviation of males is higher than that of females. It has been determined that female teenagers have more reliability and identification in friendship relations, and male teenagers open themselves more in friendship relations. It is found that there is no significant difference between the number of siblings and the age of the mother and father with peer deviation and friendship relations in teenagers ($p>0.05$). It is found that the mother's education status has not affected the peer deviation; although devotion rate in friendship relations was higher for teenagers whose mothers graduated from primary school than for others. Also it is found that there is a significant relation between peer deviation with friendship relations.

Keywords: Peer Diversion, Friendship Relationships, Adolescence Period.

1. GİRİŞ

Gelişimsel açıdan hızlı değişimlerin yaşandığı ergenlik dönemi, üzerinde önemle durulması gereken bir dönemdir. Çünkü bu dönemde birey, kimliğini oluşturmak, kendi değer yargılarını belirlemek, özdenetim geliştirmek, zihinsel becerilerini geliştirmek gibi gelişim süreçlerinden geçmektedir. Çocukluk ve gençlik arasındaki geçiş dönemi olarak da nitelendirilebilen bu dönemde, gelişim sürecinden geçen bireylerin farklı davranış ve tepkiler göstermesi söz konusu olabilmektedir. Bu dönemde, kişilerarası ilişkilerin de sürece dahil olması, durumu daha karmaşık hale getirebilmektedir.

Kişiler arası ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesinde pek çok unsur etkilidir. Bu unsurlar kendini açma, güvenme ve özdeşim kurma, sadakat ve bağlılık olarak ele alınabilir. Güvengenlik, bireyin başkalarıyla ilişkilerinde kendinden ödün vermeden ve karşısındakinin de hakkını koruyarak kendisini açık şekilde ifade etmeye dayalıdır (Uz-Baş, 2012). Kendini açma ise, bireyin başkalarıyla kendisi hakkındaki bilgileri paylaşma sürecidir ve geçmiş yaşantılar, güncel olaylar, gelecekle ilgili beklentiler vb. açığa vurulur. Kendini açma, gelişim güzel veya özel sırların ve durumların her karşılaşılan kişiye anlatılması anlamı taşımaz. Ancak güven duyulan kişilere uygun şartlarda yapılabilir (Çetinkaya, 2012). Sadakat; dostluk, içten bağlılık, doğruluk, vefa anlamına gelmektedir (www.tdk.gov.tr). Diğer bireylerle ilişki kurmak ve yakınlık arayışı ihtiyacını ifade eden bağlanma ise bebeklikte anneye yönelikken ergenlikte arkadaşlara yöneliktir. Sağlıklı iletişimin gerekli bu unsurların tümü, ergenlik döneminde arkadaşlık ilişkileri üzerinde oldukça etkilidir (Deniz, 2006).

Kuramsal açıdan bakıldığında, ergenlik dönemi kimlik kazanımının tamamlanması gereken bir dönemdir. Erikson, gelişimsel kuramında ergenlik döneminde baş edilmesi gereken çatışma durumunu kimlik kazanımına karşı kimlik bunalımı olarak ele almıştır. Ergenin toplumsal, cinsel veya mesleki kimlik kazanımında, aileden çok arkadaş ilişkileri ön planda olabilir (Yalom, 2008). Arkadaşlık bireyin yaşamının her döneminde gereken, ortak tutumlar ve davranış kalıplarının paylaşıldığı veya yeni tutum ve davranış kalıplarının oluştuğu, iletişim gruplarının özelliklerini taşıyan toplumsal bir birimdir (Köknel,1997). Arkadaşlık ilişkilerine yüklenen anlam, bireyin yaşıyla birlikte değişmektedir (Hartup ve Stevens, 1997). Arkadaşlar boş zaman aktivitelerini, inanç ve değerlerini paylaşırlar. Kitap, video oyunları ve filmler vb. hakkında bilgi alışverişinde bulunur, ilgi duydukları konuları tartışarak zamanlarının çoğunu gruplar ve kalabalık çevrelerde harcarlar. Ergenlikteki arkadaşlıklar ergenin benlik saygısını artırma ve sosyal becerilerini geliştirmede önemli bir fırsat sunmaktadır. Ergen, arkadaşlık ilişkileri sayesinde bir gruba ait olma ve kendi gelişimini daha doğru değerlendirme fırsatı elde etmektedir (Sayıl, Uçanok ve Güre, 2002; Durmuşoğlu ve Doğru, 2006).

Arkadaşlığın işlevleri bir gruba ait olma duygusu, duygusal bütünlük ve kararlılık oluşturma, iletişim sağlama, değerli olduğunu hissetme, diğerlerine yardım etme fırsatı sağlama ve kişiliği destekleme olarak özetlenebilir. Bir geçiş dönemi olan ergenlikte, bir gruba ait olma gereksinimi üst düzeydedir. Grubun bir parçası olmak için ergen büyük fedakârlıkta bulunur, çoğu enerjisini arkadaşlık kurmaya ve grup içinde yer edinmeye harcar. Ergenlik dönemi okul çağı içerisinde olduğundan ergen ailesinden çok arkadaşlarıyla etkileşime girer ve onlarla daha fazla zaman geçirir. Akranlarıyla ilişkileri, ergenlerin cinsiyet rollerini öğrenip edinmelerine yardım etmektedir. Karşı cins olan ilgi ve karşı cinsin beğenisini kazanma çabası artmıştır. Akran ilişkilerinde güvenirlik, yardımseverlik, dürüstlük gibi değerler ön plana çıktığından arkadaşlık ilişkileri daha da önemli hale gelir (Çevik ve Atıcı, 2008).

Ergenlik döneminde, aile istenilen davranışı kazandırmada arkadaş grubu kadar etkili değildir (Demir, Baran ve Ulusoy 2005). Bu bağlamda bireylerin olumsuz davranışları arkadaşlarından öğrendikleri söylenebilir. Ergenlik dönemindeki ilişkiler yapıcı veya yıkıcı

özellikte olabilir. İyi arkadaşlarla olan ilişkiler bireye olumlu davranışlar kazandırırken istenmeyen davranışlara sahip olan arkadaşlar bireyde olumsuz davranışların kazanılmasına neden olabilmektedir (Ekşi, 2013). Doyasıyla arkadaşlık ilişkileri, ergenlerde sapma durumlarına da neden olabilecektir. Toplum tarafından kabul görmeyen suça yönelme, madde kullanma ve madde bağımlılığı, arkan zorbalığı gibi sapma davranışları arkadaşlık ilişkileriyle edinilebilir. Bir gruba dahil olma çabasının görüldüğü ergenlik döneminde, bu sapma davranışlarının daha fazla ortaya çıkabilir. Ancak arkadaşlık ilişkilerinin olumlu düzeyde seyretmesi, olumsuz davranışlara yönelmeyi engelleyebilir.

Alan yazında ergenlik döneminde arkadaşlık ilişkilerinin demografik değişkenlere göre incelendiği bazı çalışmalar bulunmaktadır (Tozkoparan, 2014; Şimsek, 2010; Dinçer, 2008; Döğücü, 2004; Delikara, 2000; Davies ve Brember, 1999; Hortaçsu ve Oral, 1991; Moore ve Boldero, 1991). Bu çalışmada ise demografik bazı değişkenler yanında arkadaşlık ilişkileri ve akran sapması arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmak amaçlanmıştır. Şu sorulara cevap aranmıştır:

- Ergenlerin arkadaşlık ilişkileri ve akran sapması cinsiyet, kardeş sayısı, anne-baba yaşı ve öğrenim durumuna göre farklılık göstermekte midir?
- Ergenlerin arkadaşlık ilişkileri ve akran sapması arasında anlamlı bir ilişki bulunmakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni

Nicel olarak tasarlanan çalışmada, betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel taramada, bir durumu var olduğu şekliyle betimlemek amaçlanmaktadır (Sönmez ve Alacapınar, 2011). Bir problem veya olayın ne olduğu açıklanmaya çalışılır ve çok sayıda birey üzerinde, belli bir zaman içinde yapılır. Betimleme sayesinde olaylar veya olgular daha iyi anlaşılabilir (Kaptan, 1998). Bu araştırmada ise ergenlerin arkadaşlık ilişkilerindeki becerileri betimlenmeye çalışılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu, Karabük İl merkezi ve ilçelerinde 2016-2017 eğitim-öğretim yılında MEB'e bağlı ortaokullardan kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle rastlantısal olarak seçilen okullardan 7. ve 8.sınıf öğrencisi, 251'i kız, 249'u erkek, toplam 500 ergenden oluşmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında Kaner'in (1998) geliştirmiş olduğu Arkadaş İlişkileri Ölçeği ve Akran Sapması Ölçeği kullanılmıştır. Arkadaş İlişkileri Ölçeği ergenlerin arkadaşlarıyla ilgili duygu ve düşüncelerini belirlemek amacıyla, Akran Sapması Ölçeği statü suçu olarak kabul edilen davranışların yanı sıra yakalandıklarında suç kabul edilip gençlerin yargı sistemiyle karşı karşıya gelmelerine neden olabilecek davranışları içeren bir ölçektir. Her İki ölçek formu Ankara'da 14 ila 18 yaşları arasında 1648 ergene uygulanmıştır. Akran İlişkileri Ölçeği'nin Bağlılık, Güven ve Özdeşim, Kendini Açma, Sadakat olmak üzere dört faktörlü 18 maddelik yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Likert tipindeki ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı 0,86, Spearman Brown test yarılama güvenlik katsayısı 0,73 olarak bulunmuştur. Ayrıca 60 kişilik bir gruba tekrar uygulanan ölçeğin test-tekrar test güvenilirlik katsayısı 0,93 olarak belirlenmiştir. Alınan yüksek puanlar, arkadaşlarla olan ilişkilerin olumlu olduğu şeklinde yorumlanır. Toplam 14 maddelik Akran Sapması Ölçeği ise Hafif Sapma ve Ağır Sapma olmak üzere iki faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alpha iç tutarlılık, iki yarım test güvenilirliği, test tekrar test yöntemi ile incelenmiş ve sonuçlar ölçeğin psikometrik özelliklerinin yeterli olduğunu göstermiştir. Alınan yüksek puanlar, hafif ya da ağır sapma düzeyini göstermektedir. Farklı bir çalışma grubu ele

alındığından bu çalışmada güvenilirlik katsayılarına bakılmış ve Akran İlişkileri Ölçeği için Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0,83, Akran Sapması Ölçeği için 0,86 olarak belirlenmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplama araçları ortaokul 7.-8. sınıf öğrencilerine sınıf ortamında uygulanmıştır. Elde edilen veriler bilgisayar ortamına girilmiş, Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro Wilk değerlerine göre verilerin normal dağılımdan gelmemesi nedeniyle verilerin analizinde Mann Whitney-U ve Kruskal Wallis-H Testleri uygulanmıştır (Büyüköztürk, 2016). İki ölçüm seti arasındaki ilişkinin belirlenmesinde Spearman Brown Korelasyon katsayısı kullanılmıştır

3. BULGULAR

Tablo 1’de AİÖ ve ASÖ puanlarının ergenlerin cinsiyetine, Tablo 2’de kardeş sayısına göre analiz sonuçları

Tablo 1. Cinsiyete Göre AİÖ ve ASÖ Puanları MWU Test Sonuçları

AİÖ	Cinsiyet	n	Ort.	Ss	Sıra Ort.	z	p
Bağlılık	Kız	251	14,04	6,16	245,40	-0,796	0,426
	Erkek	249	14,27	5,94	255,64		
Güven ve Özdeşim	Kız	251	8,47	3,59	276,27	-4,036	0,001*
	Erkek	249	7,26	3,12	224,52		
Kendini Açma	Kız	251	9,84	3,13	232,28	-2,847	0,004*
	Erkek	249	10,64	3,05	268,87		
Sadakat	Kız	251	12,36	2,57	284,23	-5,288	0,001*
	Erkek	249	11,10	2,83	216,50		
ASÖ							
Hafif Sapma	Kız	251	10,96	2,92	225,32	-3,946	0,001*
	Erkek	249	12,29	4,21	275,88		
Ağır Sapma	Kız	251	6,21	0,59	236,40	-3,131	0,002*
	Erkek	249	6,81	2,96	264,71		

Tablo 1’e göre, AİÖ Güven ve Özdeşim, Kendini Açma, Sadakat alt boyut puanları ve ASÖ Hafif ve Ağır Sapma alt boyut puanları ile ergenlerin cinsiyeti arasında manidar fark vardır ($p<0,05$). Erkeklerin AİÖ Güven ve Özdeşim alt boyut puanı ($\bar{X}=7,26$) ile Sadakat alt boyut puanı ($\bar{X}=11,10$), kızların Güven ve Özdeşim alt boyut puanı ($\bar{X}=8,47$) ile Sadakat alt boyut puanına ($\bar{X}=12,36$) göre istatistiksel olarak anlamlı derecede düşüktür. Kızların AİÖ Kendini Açma alt boyut puanı ($\bar{X}=9,84$) erkeklerin AİÖ Kendini Açma alt boyut puanından ($\bar{X}=10,64$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde düşüktür. Kızların ASÖ Hafif Sapma ($\bar{X}=10,96$) ve ASÖ Ağır Sapma alt boyut puanı ($\bar{X}=6,21$), erkeklerin ASÖ Hafif Sapma ($\bar{X}=12,29$) ve Ağır Sapma alt boyut puanına ($\bar{X}=6,81$) göre istatistiksel olarak anlamlı derecede düşüktür.

Tablo 2. Kardeş Sayısına Göre AİÖ ve ASÖ Puanları KWH Test Sonuçları

AİÖ		n	Ort.	Ss	Sıra Ort.	H	p
Bağlılık	Tek çocuk	43	13,88	5,88	243,47	1,039	0,792
	İki kardeş	214	14,15	6,40	244,90		
	Üç kardeş	169	14,01	5,64	254,21		
	Dört ve üzeri	74	14,64	6,06	262,32		
Güven ve Özdeşim	Tek çocuk	43	7,35	3,62	219,22	2,809	0,422
	İki kardeş	214	8,05	3,46	258,69		
	Üç kardeş	169	7,85	3,44	249,87		
	Dört ve üzeri	74	7,69	3,11	246,43		
Kendini Açma	Tek çocuk	43	10,44	2,87	259,45	1,411	0,703
	İki kardeş	214	10,13	3,24	244,98		
	Üç kardeş	169	10,19	3,01	248,31		
	Dört ve üzeri	74	10,54	3,13	266,26		
Sadakat	Tek çocuk	43	12,07	2,61	266,78	2,496	0,476
	İki kardeş	214	11,59	2,73	241,16		
	Üç kardeş	169	11,93	2,73	260,90		
	Dört ve üzeri	74	11,51	3,08	244,30		
ASÖ	Tek çocuk					4,922	0,178
	İki kardeş	43	11,09	3,43	221,60		
	Üç kardeş	214	11,57	3,89	241,63		
	Dört ve üzeri	169	11,91	3,79	267,15		
Ağır Sapma	Tek çocuk	74	11,39	2,86	254,91	3,126	0,373
	İki kardeş	43	6,33	0,87	242,36		
	Üç kardeş	214	6,53	2,47	243,80		
	Dört ve üzeri	169	6,54	2,23	254,45		
	Tek çocuk	74	6,47	1,41	265,59		

Tablo 2’de görüldüğü gibi, ergenlerin AİÖ ve ASÖ puanlarının kardeş sayısına göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 3’te AİÖ ve ASÖ puanlarının ergenlerin anne yaşına ve Tablo 4’te baba yaşına göre analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 31. Anne Yaşına Göre AİÖ ve ASÖ Puanları KWH Test Sonuçları

AİÖ		n	Ort.	Ss	Sıra Ort.	H	p
Bağlılık	35 yaş ve altı	216	13,73	5,63	242,44	1,196	0,550
	36-40 yaş	183	14,40	6,12	256,99		
	41 yaş ve üstü	101	14,60	6,72	255,98		
Güven ve Özdeşim	35 yaş ve altı	216	7,87	3,40	251,52	0,060	971
	36-40 yaş	183	7,81	3,22	251,00		
	41 yaş ve üstü	101	7,96	3,78	247,42		
Kendini Açma	35 yaş ve altı	216	10,15	3,23	247,24	0,458	0,795
	36-40 yaş	183	10,20	3,18	249,73		
	41 yaş ve üstü	101	10,48	2,72	258,86		
Sadakat	35 yaş ve altı	216	11,74	2,80	251,42	0,596	0,742
	36-40 yaş	183	11,83	2,70	254,61		
	41 yaş ve üstü	101	11,55	2,85	241,09		
ASÖ							
Hafif Sapma	35 yaş ve altı	216	11,73	3,98	253,57	0,631	0,729
	36-40 yaş	183	11,54	3,64	243,90		
	41 yaş ve üstü	101	11,51	3,03	255,90		
Ağır Sapma	35 yaş ve altı	216	6,58	2,66	250,81	1,639	0,441
	36-40 yaş	183	6,54	1,94	255,96		
	41 yaş ve üstü	101	6,29	0,94	239,94		

Tablo 3'te görüldüğü gibi AİÖ ve ASÖ tüm puanlarının anne yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 4. Baba Yaşına Göre AİÖ ve ASÖ Puanları KWH Test Sonuçları

AİÖ		n	Ort.	Ss	Sıra Ort.	H	p
Bağlılık	35 yaş ve altı	87	14,19	6,03	251,79	1,039	0,595
	36-40 yaş	211	13,77	5,79	243,20		
	41 yaş ve üstü	202	14,53	6,30	257,57		
Güven ve Özdeşim	35 yaş ve altı	87	8,20	3,58	264,62	4,377	0,112
	36-40 yaş	211	7,48	3,19	234,89		
	41 yaş ve üstü	202	8,13	3,54	260,73		
Kendini Açma	35 yaş ve altı	87	9,97	3,03	240,10	0,588	0,745
	36-40 yaş	211	10,24	3,26	251,37		
	41 yaş ve üstü	202	10,34	2,99	254,07		
Sadakat	35 yaş ve altı	87	11,75	2,91	254,71	0,099	0,952
	36-40 yaş	211	11,71	2,79	249,00		
	41 yaş ve üstü	202	11,76	2,71	250,26		
ASÖ							
Hafif Sapma	35 yaş ve altı	87	11,36	2,85	251,91	0,502	0,778
	36-40 yaş	211	11,69	4,10	245,37		
	41 yaş ve üstü	202	11,65	3,53	255,25		
Ağır Sapma	35 yaş ve altı	87	6,37	0,83	257,78	0,558	0,757
	36-40 yaş	211	6,58	2,69	248,45		
	41 yaş ve üstü	202	6,49	1,90	249,50		

Tablo 4'te görüldüğü gibi, ergenlerin AİÖ ve ASÖ puanlarının baba yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 5'te AİÖ ve ASÖ puanlarının ergenlerin anne ve Tablo 6'da baba öğrenim durumuna göre analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 5. Anne Öğrenimine Göre AİÖ ve ASÖ Puanları KWH Test Sonuçları

AİÖ		n	Ort.	Ss	Sıra Ort.	H	p
Bağlılık	İlkokul	247	15,00	6,37	270,50	10,232	0,017*
	Ortaokul	131	13,56	6,06	232,77		
	Lise	94	13,19	5,00	235,19		
	Üniversite	10	12,64	5,28	208,36		
Güven ve Özdeşim	İlkokul	247	7,89	3,46	250,52	0,638	0,888
	Ortaokul	131	7,82	3,40	248,16		
	Lise	94	8,06	3,51	258,30		
	Üniversite	10	7,32	2,75	235,07		
Kendini Açma	İlkokul	247	10,31	3,13	254,14	3,912	0,271
	Ortaokul	131	10,29	3,08	252,75		
	Lise	94	9,73	3,17	228,10		
	Üniversite	10	11,03	2,83	283,05		
Sadakat	İlkokul	247	11,67	2,81	247,01	4,492	0,213
	Ortaokul	131	12,12	2,67	271,68		
	Lise	94	11,41	2,86	233,85		
	Üniversite	10	11,61	2,54	238,11		
ASÖ							
Hafif Sapma	İlkokul	247	11,60	3,73	250,48	1,278	0,734
	Ortaokul	131	11,37	3,15	246,35		
	Lise	94	11,67	3,95	247,73		
	Üniversite	10	12,82	4,47	279,32		
Ağır Sapma	İlkokul	247	6,49	2,20	247,39	6,139	0,105
	Ortaokul	131	6,33	0,75	254,43		
	Lise	94	6,59	2,91	240,69		
	Üniversite	10	7,25	3,00	292,45		

*p<0,05

Tablo 5'e göre, ergenlerin AİÖ Bağlılık alt boyut puanları ile annelerinin öğrenim durumu arasındaki fark anlamlı bulunmuştur (p<0,05). Annesi ortaokul ve lise mezunu olanların Bağlılık alt boyut puanı (\bar{X} =13,56, \bar{X} =13,19) annesi ilkokul mezunu olanlara (\bar{X} =15,00) göre istatistiksel olarak anlamlı derecede düşüktür.

Tablo 6. Baba Öğrenimine Göre AİÖ ve ASÖ Puanları KWH Test Sonuçları

AİÖ		n	Ort.	Ss	Sıra Ort.	H	p
Bağlılık	İlkokul	102	14,75	6,15	267,40	2,198	0,532
	Ortaokul	129	13,98	5,59	251,98		
	Lise	196	14,05	6,23	245,22		
	Üniversite	73	13,90	6,23	238,44		
Güven ve Özdeşim	İlkokul	102	7,81	3,63	243,60	3,759	0,289
	Ortaokul	129	7,50	3,24	235,82		
	Lise	196	7,97	3,43	254,96		
	Üniversite	73	8,32	3,33	274,11		
Kendini Açma	İlkokul	102	10,37	3,18	255,83	0,673	0,080
	Ortaokul	129	10,11	3,01	244,32		
	Lise	196	10,15	3,21	248,60		
	Üniversite	73	10,49	2,96	259,07		
Sadakat	İlkokul	102	12,19	2,57	273,78	6,853	0,077
	Ortaokul	129	11,31	2,81	226,95		
	Lise	196	11,68	2,85	248,89		
	Üniversite	73	12,00	2,71	263,92		
ASÖ	İlkokul	102	11,79	3,41	262,66	6,325	0,097
	Ortaokul	129	11,88	4,05	262,39		
	Lise	196	11,20	3,44	230,49		
	Üniversite	73	12,04	3,91	266,23		
Ağır sapma	İlkokul	102	6,44	1,94	252,54	0,097	0,992
	Ortaokul	129	6,53	2,32	250,07		
	Lise	196	6,43	1,41	249,14		
	Üniversite	73	6,78	3,42	252,06		

Tablo 6’da görüldüğü gibi AİÖ ve ASÖ puanlarının baba öğrenim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 7’de ASÖ ve AİÖ puanları arasındaki korelasyon analizleri sonuçları sunulmuştur.

Tablo 7. Ergenlerin AİÖ ve ASÖ Puanları Korelasyon Analizi Sonuçları

ASÖ		Bağlılık	Güven ve Özdeşim	Kendini Açma	Sadakat
Hafif Sapma	r	0,233	0,192	0,039	-0,124
	p	0,000**	0,000**	0,390	0,005**
Ağır Sapma	r	0,108	0,027	0,036	-0,150
	p	0,015*	0,548	0,426	0,001**

Tablo 7 incelendiğinde, ergenlerin AİÖ Bağlılık alt boyut puanıyla ASÖ Hafif ve Ağır Sapma ($r=0,233$, $r=10,108$), AİÖ Güven ve Özdeşim Kurma alt boyut puanıyla ASÖ Hafif Sapma alt boyut puanları arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki olduğu ($r=0,192$, $p<0,05$); AİÖ Sadakat alt boyut puanıyla ASÖ Hafif ve Ağır Sapma puanları arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=-0,123$, $-0,150$, $p<0,05$). Ergenlerin bağlılığı arttıkça akran sapmasının arttığı, sadakati arttıkça akran sapmasının azaldığı, güven ve özdeşim kurma düzeyleri arttıkça hafif akran sapmalarının da arttığı; bir başka deyişle ergenlerin bağlılığı azaldıkça akran sapmalarının azaldığı, sadakatleri azaldıkça akran sapmalarının arttığı, güven ve özdeşim kurma düzeyleri azaldıkça hafif akran sapmalarının da azaldığı belirlenmiştir.

4. TARTIŞMA

Çalışmada, arkadaş ilişkilerinde erkeklerin güven ve özdeşim ile sadakat düzeylerinin kız ergenlere göre daha düşük olduğu, kızların arkadaş ilişkilerinde kendini açma düzeylerinin erkeklere göre daha düşük olduğu bulunmuştur. Bu bulguyu destekleyen çalışmalarda kız ergenlerin bağımlılık, güven, özdeşim kurma, sadakat düzeyleri ve arkadaşlık ilişkilerinin erkeklerden daha iyi olduğu belirlenmiştir (Tozkoparan, 2014; Şimsek, 2010; Döğücü, 2004). Moore ve Boldero (1991), çalışmalarında ergenlerin akran ilişkilerinin cinsiyete göre farklılık gösterdiğini ve kız çocuklarının arkadaşlarını erkek çocuklardan daha çok önemseyip yakınlık duyduğunu belirlemişlerdir. Davies ve Brember (1999), kız öğrencilerin iletişimi başlatmada ve sürdürmede problem yaşamadıklarını, arkadaşlarıyla ilişki kurmakta zorlanmadıklarını ve erkek öğrencilere göre arkadaşlarına daha fazla yakınlık duyan ve bağıllık gösteren kişiler olduğunu ifade etmişlerdir. Delikara (2000) ise, erkeklerin kızlara göre sapkın davranışları olan arkadaşlarının yanında daha fazla yer aldıklarını belirlemiştir. Hortaçsu ve Oral (1991) da kızlar çoğunlukla arkadaşlarıyla küçük gruplar şeklinde vakit geçirirken erkeklerin arkadaşlık ilişkilerini kız öğrencilere kıyasla daha büyük gruplar halinde, spor veya benzeri faaliyetler çerçevesinde yürüttükleri belirlenmiştir (Hortaçsu ve Oral, 1991). Farklı bir bulgu olarak Dinçer (2008), akran ilişkilerinde güven ve özdeşim açısından cinsiyet arasında anlamlı bir fark olmadığını belirlemiştir. Çalışma bulguları ve yapılan diğer çalışmalar dikkate alındığında, cinsiyetin arkadaşlık ilişkilerinde belirleyici bir rol oynadığı ve kız ergenlerin erkeklere göre arkadaşlık ilişkilerinin daha anlamlı, erkeklerin arkadaşlık ilişkilerinin ise daha yüzeysel olduğu; erkek ergenlerin ise akran sapmasının kızlara göre daha fazla olduğu söylenebilir. Bu durum, toplumda kız ve erkek çocukların yetiştirilme tarzlarıyla yakından ilişkili olabilir. Geleneksel çocuk yetiştirme tarzlarında kızlardan daha pasif olmaları beklenirken erkeklerin bağımsız davranışları teşvik edilmekte veya kız ve erkek çocuklarının davranışları cinsiyete göre baskı altına alınabilmektedir.

Çalışmada, ergenlerin arkadaşlık ilişkileri ve akran sapması ile kardeş sayıları, anne-babalarının yaşı ve öğrenimleri arasında manidar bir fark olmadığı, yalnızca annesi ilkökul mezunu ergenlerin arkadaş ilişkilerinde bağıllık oranının diğerlerinden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durum annesi ilkökul mezunu olan ergenlerin, akademik başarılarını artırmak için arkadaş desteğine ihtiyaç duymaları sonucunda arkadaşlarıyla iletişimlerini artırmış ve bağıllık düzeyini etkilemiş olabilmesiyle açıklanabilir. Sorias, Saygılı ve Elbi (1990) kalabalık ve sıkı arkadaşlıkların bireylerde yalnızlık hissini azalttığını, sosyal destek ihtiyacını giderdiğini savunmuştur. Ailenin bireye sağladığı destek arttıkça herhangi bir problem yaşayan arkadaşlarını korumak için yalan söylemek, arkadaşları onun için bir sorun oluştursa dahi onların yanında yer almak anlamına gelen sadakat düzeyinin düştüğü görülmüştür. Twenge ve Campbel (2002) ergenlerde benlik gelişimi üzerine yaptıkları çalışmada, anne ve babaların öğrenim durumunun yüksekliğinin sosyo-ekonomik durumda belirgin bir rahatlama oluşturduğunu ve bu durumun olumlu benlik algısına neden olduğunu, bunun sonucunda ergenlerin arkadaşlık ilişkilerinin daha olumlu ve sağlıklı olduğunu saptamışlardır.

Tozkoparan (2014) çalışmasında akran ilişkilerinin anne-babaların öğrenim düzeyleriyle ilişkili olmadığını, kardeşi olan ergenlerin kardeşi olmayanlara göre arkadaşlık ilişkilerinin daha iyi olduğunu saptamıştır. Dinçer (2008) ise çalışmasında kardeş sayısı ve ebeveynlerin öğrenim durumuyla akran ilişkileri arasında anlamlı bir ilişki olmadığını belirlemiştir. Genel olarak kardeş ilişkileri, akran ilişkilerinin belirleyicisi olabilir. Kardeşi olan ergenler, ikili ilişkileri kardeşiyle deneyimlediği için arkadaş ilişkilerinde daha başarılı olması beklenebilir. Bunun yanında, anne ve babaların öğrenim düzeyinin yüksek olması beraberinde sosyo-ekonomik düzeyini olumlu yönde etkilerden sosyal çevreyi de yakından etkileyecektir. Öğrenim düzeyi yüksek ebeveynlerin

çocuklarını daha özgür ve özgüvenli yetiştirmeleri, çocukların sosyal ilişkilerinde daha başarılı olmaları daha olasıdır (Eskicumalı ve Eroğlu, 2001).

Çalışmada, ergenlerin arkadaşlık ilişkilerinde bağlılık düzeyleri arttıkça akran sapmasının arttığı, sadakati arttıkça akran sapmasının azaldığı, güven ve özdeşim kurma düzeyleri arttıkça hafif akran sapmalarının da arttığı belirlenmiştir. Ergenlikte ailenin yerine arkadaşlar alabilmektedir. Böylece belli bazı davranışlara aile yerine arkadaşlar model oluşturabilmektedir. Bu durumda arkadaşlarıyla yakınlık arayışı artan, yani bağlılık düzeyi artan ergenin (Deniz, 2006) arkadaşını model olması ve onu taklit etmesi, dostluk ve bağlılığı ifade ederken sadakatin artmasıyla akran sapmasının azalması (www.tdk.gov.tr) da daha olasıdır.

Bandura'ya göre öğrenme, çevrenin gözlenmesi ve model almayla gerçekleşmektedir. Çevre bireyi, birey de çevreye karşılıklı olarak etkilemekte ve bu etkileşim bireyin davranışını belirlemektedir (Senemoğlu, 2012). Buna göre akran sapması davranışlarının ergenin arkadaşlarıyla ilişkilerden yüksek oranda etkilendiği, bunun sonucunda ergenlerin arkadaşlarını korumak amacıyla başkalarına karşı yıkıcı ve zarar verici davranışlarda bulunma, yasadışı aktivitelere ve çetelere katılma, kavgacılık gibi olumsuz davranışlarda buldukları düşünülmektedir (Gaviria ve Raphael, 2001). Sosyal bir varlık olan birey, çevresindeki kişilerle iletişim kurma ihtiyacı içerisindedir. Bu aşamada, model alınan kişilerin özellikleri önemli bir unsurdur. Özellikle akranlardan öğrenilen şiddet davranışları ve suça meyilli olma, toplumun genelini etkilemektedir (Ekşi, 2013). Ergenlik döneminin gelişimsel özellikleri de dikkate alındığında arkadaşlık ilişkileriyle akran sapmasının yakından ilişkili olduğu söylenebilir.

Dünyanın neresinde olursa olsun her birey ergenlik dönemini yaşamaktadır. Bu dönemde kimlik kazanımında bireyin kim olduğuna ilişkin soruya cevap bulması beklenir. Ergenlik öncesi dönemde bireyin olumlu yaşantılarla desteklenmesi, ergenlikteki fırtınalı olarak nitelendirilebilecek durumun şiddetini azaltarak ergenin "ben kimim?" sorusunun cevabını bulmasını sağlayacaktır. Bu aşamada, ergenin gereksinimlerini karşılayacak ve onun güvenini kazanmış yetişkinlere ihtiyacı vardır. Aksi halde ergen, kendisi gibi fırtınalı bir dönem yaşayan ve her türlü yönelime hazır akran gruplarında bulabilir (Yapıcı ve Yapıcı, 2005). Bu açıdan bakıldığında, ergenin hem ergenlik dönemini uyumlu şekilde yaşayabilmesi hem de olumlu arkadaşlık ilişkileri için kendisine model olacak, yol gösterecek yetişkinler olarak ailelerine gereksinimi olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma sonuçlarına göre, erkek ergenlerin arkadaşlık ilişkilerinin daha yüzeysel olduğu ve akran sapmalarının daha fazla olduğu, ergenin arkadaşlık ilişkileriyle akran sapmasının yakından ilişkili olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre, arkadaşlık ilişkilerinin akran sapması konusunda bir fikir verebileceği söylenebilir.

Bireyler davranışları doğrudan koşullanma, taklit ya da model alarak öğrenirler. Çocukluk döneminde ergenin en yakın çevresi aile iken ergenlikte akranlar daha ön plana çıkmaktadır. Başlangıçta birey için aile bireylerinin davranışlarını model alma ön planda iken ergenlik döneminde akran ilişkilerinin ön plana çıkmasıyla akranların model alınması söz konusu olacaktır. Ergenlik döneminde anne-babanın yerini akranların alması ve bu akranların olumsuz davranışları ergenin olumsuz davranışlara yönelmesinde etkili olacaktır.

Aşağıda, arkadaşlık ilişkilerinin olumlu düzeyde gerçekleşmesi ve akran sapmasıyla olumsuz davranışlara yönelmeyi azaltmak için bazı öneriler sunulmuştur.

- Okul öncesi ve oyun çağında, aileler çocuklarıyla çok daha yakından ilgilenirken ergenlik döneminde anne-babalık becerileri konusunda yetersiz kalabilmektedirler. Bu nedenle

ergenlik dönemi gelişim özellikleri, ergenle iletişim vb. konularında bilgi edinebilirler, okullarda bu konuda rehberlik ve eğitim faaliyetleri yürütülebilir.

- Aile her dönem çocukları için önemli bir rol model olma özelliğini devam ettirir. Çocukların gereksinimlerinin zamanında karşılanması, duygu ve düşüncelerinin önemsenmesi, sevgi ve saygıya dayalı bir aile ortamı sunulması, onların kişiliklerinin belirlenmesinde olumlu etki oluşturacaktır. Gelecekte karşılaştığı durumlar veya kişilerle başa çıkmada kendine güvenli bir kişiliğe sahip olmak ergenin arkadaşlık ilişkilerini yönlendirirken akranlarının toplum tarafından istenmeyen teklif ve davranışlarına karşı koyabilmesini sağlayacaktır. Bu nedenle, anne-babalar çocukları için yetkin ebeveynlik davranışları sergilemeli ve tutarlı olmalıdırlar.
- Okullarda, eğitim-öğretimin faaliyetleri yanı sıra öğrencilere değerler eğitimi eğitimleri verilmesi, arkadaşlık ilişkilerini geliştirebilecekleri ve enerjilerini boşaltabilecekleri sosyal etkinlikler düzenlenebilir.
- Bu çalışmada arkadaşlık ilişkileri ve akran sapması arasındaki ilişki ergenlerin bakış açısından incelenmiştir. Aile ve öğretmen görüşlerinin ele alındığı ve farklı değişkenlerin dikkate alındığı benzer çalışmalar yapılabilir.

Sonuç olarak, günümüzde giderek artan ve artık okullarda da görülmeye başlanan zorbalık davranışlarının artmasında akran etkileşimlerinin etkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle gerek aileler gerekse eğitim kurumları özel bir gelişimsel dönem olan ergenlik döneminde, daha duyarlı olmalıdırlar.

Teşekkür: Bu çalışma, Karabük Üniversitesi BAP Birimi tarafından KBÜBAP-17-YL-03 numaralı proje ile desteklenmiştir. Desteğinden dolayı Karabük Üniversitesi BAP birimine teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç, E., Akgün, Ö.E, Karadeniz, Ş. ve Demirel F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Çetinkaya, B. (2012). Kişilerarası ilişkiler ve iletişimde kendini açma (Ed: A. Kaya), *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim*. Ankara: Pegem.
- Çevik, G.B, Atıcı, M. (2008). Lise 3. sınıf öğrencilerinin arkadaşlık ilişkilerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), 35-50.
- Davies, J. ve Brember, I. (1999). Boys outperforming girls: A 8 year cross-sectional study of attainment and self-esteem in year 6, *Educational Psychology*, 19, 5-17.
- Delikara, İ. (2000). Ergenlerin akran ilişkileri ile suç kabul edilen davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, N., Baran A. ve Ulusoy D. (2005). Türkiye’de ergenlerin arkadaş akran grupları ile ilişkileri ve sapmış davranışlar: Ankara örnekleme, *Biliş Dergisi*, 32, 83-108.
- Deniz, E. (2006), Ergenlerde bağlanma stilleri ile çocukluk istismarları ve suçluluk-utanç arasındaki ilişki. *Eurasian Journal of Educational Research*, 22, 89-99.
- Dinçer, B. (2008). Alt ve üst sosyo-ekonomik düzeyde lise ikinci sınıfa devam eden ergenlerin anne-baba tutumlarını algılamaları ile arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi, Yüksek Lisans Tezi. Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Döğücü, F. (2004). Tosya ilçesinde farklı liselerde öğrenim gören ergenlerin arkadaş ilişkilerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: G.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Durmuşoğlu, N. ve Doğru, S. (2006). Çocukluk örseleyici yaşantılarının ergenlikteki yakın ilişkilerde bireye etkisinin incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 237-246.

- Ekşi, H. (2013). *Değerler Eğitimi Öğretmen Kitabı*, İstanbul: Dostluk.
- Eskicumalı, A. ve Eroğlu, E., (2001). Ailenin sosyo-ekonomik ve eğitim düzeyleri ile çocukların problem çözme yetenekleri arasındaki ilişki. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 160 – 182.
- Gaviria, A., Raphael, S. (2001). School-based peer effects and juvenile behavior. *The Review of Economics and Statistics*, 83, 257-268.
- Hartup, W.W. ve Stevens, N. (1997). Friendship and adaptation in the life course, *Psychological Bulletin*, 121, 355-370.
- Hortaçsu, N. ve Oral, A. (1991). Factors affecting relationships of turkish adolescents with parents and same –sex friends, *Journal of Social Psychology*, 131 (3), 13-14.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=269960.
- Kaner, S. (1998). Akran ilişkileri ölçeği ve akran sapması ölçeği geliştirme çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 33(1-2), 67-75.
- Köknel, Ö. (1997). *İnsanı Anlamak*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- Moore, S., Boldero, J. (1991). Psychosocial development and friendship functions in adolescence, *Sex Roles*. 25 (9-10), 521-536.
- Sayıl, M., Uçanok, Z. ve Güre, A. (2002). Erken ergenlik döneminde duygusal gereksinimler, aileyle çatışma alanları ve benlik kavramı: betimsel bir inceleme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 9(3), 155-166.
- Senemoğlu, N. (2012). *Gelişim Öğrenme ve Eğitim: Kuramdan Uygulamaya*, Ankara: Pegem A.
- Sorias, S., Saygılı, R., Elbi, H. (1990). *DSM-III-R Yapılandırılmış Klinik Görüşmesi. Türkçe Versiyonu. SCID-II Kişilik Bozuklukları Formu*. Bornova, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı.
- Twenge, J., Campbel, K. (2002). Self esteem and socio economic status. *Personality & Social Psychology*, 6, 59-72.
- Tozkoparan, S. (2014). Öğrenci Algısına Göre Aileden Alınan Sosyal Destek, Anne-Baba Tutumu ve Akran İlişkileri, Yüksek lisans tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Uz-Baş, A. (2012), Kişilerarası ilişkiler ve iletişimde güvengenlik, (Ed: A. Kaya), *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim*. Ankara: Pegem.
- Yalom, I.D. (2008). *Ergen Terapisi*. İstanbul: Prestij.
- Yapıcı, Ş. ve Yapıcı, M. (2005). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Ankara: Anı.

Tasarruf Açığı Sorunu: Türkiye ve Çin Karşılaştırması*

Saving Gap Problem: Comparison of Turkey and China

Koray YILDIRIM¹, Fatih Mehmet ÖCAL²

Özet

Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F.,
Adana, Türkiye

ORCID:

K.Y.: 0000-0002-2524-1746

F.M.Ö.: 0000-0002-1872-001X

Corresponding Author :

Koray YILDIRIM

Email:

korayyildirim80@gmail.com

Citation: Yıldırım, K. ve Öcal, F. M. (2020). Tasarruf Açığı Sorunu: Türkiye ve Çin Karşılaştırması. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2): 262-274.

Submitted: 16.11.2019

Accepted: 31.03.2020

Bu çalışma Türkiye ekonomisinin kronikleşmiş tasarruf açığı sorununa tasarruf artışı bakımından başarılı bir ülke olan Çin'in uyguladığı politikaları referans alarak çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Çalışma ekonomik yapı olarak benzer oldukları 1980 yılından başlayarak 2015 yılı arasını analiz etmektedir. Çalışmada ulaşılan sonuç ise Türkiye ekonomisinin finansal liberalizasyon sürecine yapısal anlamda hazır olmaması nedeniyle 2000'li yıllara kadar kırılğan bir yapı sergilemiş ve krizlere maruz kalmıştır. 2000'li yıllardan sonra gelir artışının lüks tüketime kayması nedeniyle tasarruf açığı sorununu henüz çözüm getirememiştir. Çin'de ekonomik yapı olarak piyasa sosyalizminin benimsemesiyle ücret ve fiyat kontrollerinin olması ve aile planlaması anlamında tek çocuk uygulaması gibi ekonomik ve demografik hayata müdahaleler bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Çin ekonomisinde gönüllü tasarruflar yaygın inaniştir. Ancak bilinenin aksine tasarruf bilincinin Konfüçyüs kültürünün etkisi olsa da büyük oranda tasarruflar devlet eliyle zorunlu hale getirilmektedir. Diğer bir deyişle otonom harcamalar devlet tarafından baskılanmaktadır. Bu durum ise demokratik ülkelerde refahın tabana yayılması açısından sorun teşkil ettiği için Türkiye ekonomisinde makroekonomik değişkenlerin iyileştirilmesinin yanı sıra tasarruf bilincinin artırılması gerekmektedir. Bu çalışmada tasarruf artışı açısından iktisat politikalarının yanı sıra refah kaybına sebep olsa da müdahaleci uygulamaların politika etkinliğini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Tasarruf Açığı, Liberalizasyon, Tasarruf Saiki, Türkiye Ekonomisi, Çin Ekonomisi

Abstract

This study aims to provide solutions to the chronic savings deficit of Turkey's economy by reference to policies implemented in China, which is a thriving country in terms of increased savings. The study analyzes the economic structure between 1980 and 2015, when they were similar. The results achieved in this study offer structural terms for the process of financial liberalization of Turkey's economy, which exhibited a fragile structure until the 2000s and was exposed to crisis. Since the increase in income after the 2000s shifted to luxury consumption, the problem of saving deficit has not been solved yet. With the adoption of market socialism as an economic structure in China, there have been interventions in economic and demographic life such as wage and price controls and the implementation of a single child in terms of family planning. From this point of view, voluntary

*Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

savings are a common practice in the Chinese economy. However, contrary to what is known, although the consciousness of saving is an effect of Confucian culture, savings are made compulsory by the state. In other words, autonomous consumptions are suppressed by the state. This poses a problem for the distribution of prosperity in democratic countries. Therefore, Turkey's macroeconomic variables are required to increase the awareness of savings as well as improving the economy. In this study, it is concluded that interventionist practices increase policy effectiveness, although economic policies cause a loss of welfare in terms of savings.

Keywords: *Savings Gap, Liberalization, Saving Motive, Turkish Economy, Chinese Economy*

1. GİRİŞ

Son yıllarda gelişmekte olan ülke ekonomilerinin büyüme anlamında neden yeterli performansı gösteremediği konusunda bazı tartışmalar yapılmaktadır. Bu sorunun temel sebebi ise yatırımları finanse eden tasarrufların yetersizliğine dayalı tasarruf açığı olduğu üzerinde durulmaktadır (Sancak ve Demirci, 2012). Tasarruf açığı bir ekonominin yatırımlarını kendi tasarruflarıyla karşılayamaması durumudur. Tasarruflar gelişmekte olan ülkeler açısından son derece önemlidir. Tasarruflar gelişmekte olan ülkelerde yeterli ve sürdürülebilir bir büyüme potansiyeline ulaşmadaki en önemli değişkenlerden bir tanesidir. Türkiye ekonomisi 1980'li yıllarda başlayan liberalizasyon süreciyle sermaye hareketlerini 1980'li yılların sonlarında serbestleştirmiştir. Bu süreçle birlikte ani sermaye çıkışları yaşanmıştır. Bunun sonucunda yatırımların finansmanı olan tasarruflar dış piyasalara kayarak tasarruf açığı sorununu tetiklemiştir. Yatırımların finansmanı konumunda olan tasarruflardaki artışla birlikte ekonominin yeterli sürdürülebilir büyüme ve kalkınma potansiyelini artırmasının önündeki en büyük engellerden birisi kalkacaktır. Bu nedenle tasarruflar ekonomi açısından son derece önemlidir. Bu çalışmada tasarruf açığı sorununun neden kaynaklandığı ve bu soruna ne gibi çözümler getirilebileceği hususları analiz edilecektir. Bu bağlamda Türkiye ve seçilmiş ülke olarak Çin ekonomisinin 1980-2015 yılları arasında kalan süreçteki tasarruf açığı sorunu ve karşılaştırması ele alınacaktır. Buradan hareketle tasarrufları etkileyen faktörler olarak milli gelir başta olmak üzere yatırımlar, tüketim, tüketicilerin psikolojik eğilimleri, sermaye hareketleri gibi tasarrufu etkileyen değişkenler irdelenecektir. Tasarruflar yatırımların finansmanı olarak ekonomiyi büyüme trendine sokacak temel değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, tasarrufları oluşmasını etkileyen temel iktisadi karar birimlerinden olan tüketicilerin tasarruf eğilimlerinin psikolojik boyutu analiz edilecektir. Bu soruna kalıcı çözüm getirebilmek için bireylerin tasarruf alışkanlıklarının nasıl değiştirilebileceğine ilişkin sonuçlar elde edilmeye çalışılacaktır. Diğer yandan tasarruflarını büyük oranda artırmış olan Çin ile Türkiye karşılaştırılacak olup Türkiye ekonomisi için ne gibi politikalar üretilebileceği konusuna değinilecektir.

2. TASARRUF VE TASARRUF AÇIĞI KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

Literatürde tasarruf kavramının temel bir makroekonomik değişken olması sebebiyle teorik olarak ekonomi açısından önem arz etmektedir. Harcanabilir gelir, tüketim ve tasarruflardan oluşmaktadır. Harcanabilir gelirin tüketime ayrılmayan kısmı ise tasarrufu oluşturmaktadır (Ünsal, 2007: 136). Daha açık bir dille ifade edilecek olursa, halk arasında tasarruf kavramı genel anlamda tutumluluk, bir şeyi idareli kullanmaktır. İktisat bilimi açısından ise bireylerin, toplumun ve devletin bir malı, hizmeti, sermayeyi yani tüketime sunulmuş bir iktisadi değeri rasyonel bir biçimde kullanması anlamına gelmektedir (Çetin, 2004: 4-5). Reel ekonomiye aktarılacak ekonomik aktiviteyi etkilemesi açısından tasarruflar rezerv ve dinamik tasarruflar olarak önem arz etmektedir. Öncelikle rezerv kelimesine etimolojik olarak bakılacak olursa; biriktirilmiş şey, ayrılmış, stok gibi anlamları vardır. Diğer yandan işlenmemiş maden miktarı, ham petrol kaynağı anlamlarına da gelmektedir (Sami, 1985: 1109). Buradan hareketle rezerv kelimesi tekrar tanımlanacak olursa, ekonomik bir değerın tüketiminin geciktirilmesi amacıyla ilerde kullanılmak üzere saklanması veya stoklanmasıdır. Rezerv tasarruflara örneklendirilecek olursa; kişinin para

biriktirdiği mevduat hesabı ve bir çocuğun kumbarası rezerv tasarruf olarak kabul edilmektedir. Dinamik tasarruflar ise doğrudan yatırımlara aktarılan ekonomik değerlerdir. Dinamik tasarruflara örnek ise işletmelerin yatırım amacıyla kullanılabilir gelirlerinden ayırdıkları parasal değerler, gayrimenkullere ve menkul mallara (hisse senetlerine) harcanan paralar dinamik tasarruf olarak değerlendirilmektedir. Dinamik tasarruflar ekonomi açısından en verimli tasarruf olarak kabul edilmektedir (Yereli, 1996: 9).

2.1. Tasarruf Açığı Kavramı

Tasarruf açığı kavramı özdeşlikler yardımıyla ifade edilecek olursa; $(S - I) + (T - G) = (X - M)$ şeklinde gösterilebilir. Bu denklemde; S özel kesim tasarrufları, I yatırımları, T kamu gelirlerini, G kamu harcamalarını, X ihracatı, T ithalatı ifade etmektedir. Bu denklemde $(S - I)$ tasarruf açığını, $(T - G)$ bütçe açığını, $(X - M)$ ise dış ticaret açığını göstermektedir. Buradan hareketle $(S - I)$ ve $(T - G)$ iç dengeyi, $(X - M)$ dış dengeyi ifade etmektedir. Bu denklemden yola çıkarak bütçe açığının olmadığı bir ekonomide dış ticaret açığı ve tasarruf açığı birbirine eşit olacaktır. Diğer bir deyişle dış ticaret açığı; yurtiçi tasarrufların yurtiçi yatırımları karşılamamasından dolayı kullanılan yabancı tasarrufları ifade etmektedir. Cari açık problemi yaşayan gelişmekte olan ülkeler bu nedenle kalkınmak için yabancı tasarruflara ihtiyaç duymaktadırlar (SDE, 2012). Dolayısıyla tasarruflar ekonominin içsel ve dışsal dengesinin sağlanması açısından önemli bir değişkendir. Tasarruflar özel kesimde ve kamu kesiminde gelir ve gider arasındaki fark olması sebebiyle hane halkı ve kamunun kaynaklarını ihtiyatlı ve verimli bir şekilde kullanması sonucu elde edebileceği önemli bir araçtır. Ekonomide iç dengede bir açık söz konusu olduğunda dış açık oluşması kaçınılmazdır. Bu durumda iç dengesizlik sorununa dış dengesizlik sorunu eşlik edecektir. Buradan hareketle tasarruflar iç dengenin sağlanması açısından tasarruflar yatırımları yatırımlar ise gelirleri artırarak ekonomiyi kısır döngüden kurtaracaktır. Bu gelişmeler neticesinde tasarrufların harcanabilir gelirin artan fonksiyonu olmasından dolayı gelir artışı sonucunda ise tasarruf açığı sorunu giderilecektir. Tasarruf açığı sorunu giderilmediği takdirde ekonomide bu kısır döngü var olacaktır.

2.2. Türkiye’de Tasarruf Açığı ve Tasarrufları Belirleyen Faktörler

Türkiye’de kamu ve hane halkı tasarruflarını belirleyici faktörlere ayrı ayrı değinmek gerekmektedir. Öncelikle kamu tasarruflarına bakılacak olursa, geleneksel olarak kamu etkinliği ve verimliliği değerlendirileceği zaman kamu açığı baz alınmaktadır. Kamu tasarrufları kamu sektörünün genel dengesiyle yani kamu açığıyla bağlantılı olduğu için kamu tasarrufları önemlidir. Ancak kamu kesimi tasarruflarıyla kamu açığı arasında yatırım harcamaları ve sermaye transferi toplamı kadar bir fark bulunmaktadır. Kısaca 1975-1989 döneminde tasarrufların hangi değişkenlerden etkilendiğine bakılacak olursa bu dönemde büyüklük olarak GSYH baz alındığında tasarrufların GSYH’nın % 3 ile % 6’sı düzeyinde olduğu görülecektir. Özellikle 1980’li yıllar finansal serbestleşme politikaları nedeniyle uluslararası sermaye akımlarının hızlandığı ve ani şokların yaşandığı yıllar olmuştur. Türkiye ekonomisinin bu sürece hazır olmaması nedeniyle yapısal reformları hayata geçirmesi kaçınılmaz olmuştur. Ancak yapısal reformlardaki uygulama gecikmesi nedeniyle ekonomik etkinlik anlamında Türkiye ekonomisi başarısız olmuştur. Bu dönemdeki tasarruf düşüşlerinin sebepleri arasında cari harcamalardaki artış ve faiz maliyetlerindeki artışların gelirdeki artışları aşmasıdır. Diğer yandan Türkiye’de makroekonomik kırılğanlıkların yanı sıra tasarruf açığında artışa sebep olan tüketim alışkanlıkları da son derece önem arz etmektedir. Tüketim toplumu ve kişilerin lüks tüketim mallarına olan talebini analiz etmeden önce bu değişkenleri etkileyen temel faktör olan küreselleşmeye değinmek gerekmektedir. Küreselleşme kavramsal olarak kısaca, dünyada ekonomik ve siyasal sınırların kalkması ve bunun sonucunda sosyal ve kültürel etkileşimin artması olarak tanımlanabilir. Tüketim toplumu ise kişilerin tüketimlerini temel fizyolojik ihtiyaçlarını gidermekten ziyade belli

bir sınıfa aidiyet duygusunu tatmin etmek, tüketim yaparak iyi hissetmek ve farklılaşma duygusunun tatmini gibi sebeplerle tüketimi araç olmaktan çıkartıp bir amaç haline getirmiş toplumların tüketim biçimi olarak değerlendirilmektedir. Bu bilgilerden yola çıkılarak tüketim toplumu ve lüks tüketim malları talebi analiz edilecek olursa, 1980'li yıllara kadar toplumsal sınıflaşma kriteri olarak giyim kuşam, etnik gruplar, belli bir müzik grubu hayranlığı ve bir futbol takımı taraftarlığı gibi faktörler ortaya çıkmaktadır. 1980'li yıllardan sonra küreselleşmenin etkisiyle post modern toplumlarda sınıflaşma kriteri olarak gösteriş etkisi yaratan lüks tüketim malları ön plana çıkmaktadır. 1998-2008 yılları arasında Erzurum için yapılan Tüketim Toplumunun Şekillenmesi ve Tüketici Davranışları Karşılaştırmalı Bir Uygulama adlı çalışmada tüketicilerin tüketim alışkanlıkları 500 kişiye anket uygulanarak analiz edilmiştir. Çalışmada kişilerin tüketimlerini gerçekleştirirken gelir grubu fark etmeksizin gösteriş amaçlı tüketim güdüsünde bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Konu ile ilgili diğer bir çalışma olan Veblen'in The Theory of The Leisure Class (1899) isimli çalışmasında gösteriş tüketiminin alt kesimlerde de görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Erzurum için yapılan çalışma Veblen'in önermesini destekleyici niteliktedir. Sonuç olarak lüks tüketim malları temelli gösteriş tüketimi tasarruflarda azalmayı, ithalatta ve enflasyonda artışı tetikleyici bir değişken haline gelmiştir (Çınar ve Çubukçu, 2009: 278-298).

90'lı yıllarda ise kamu kesimindeki aksaklıkların temel nedenleri olarak; sosyal güvenlik harcamaları, faiz maliyetleri ve tarımsal destekleme gibi nedenlerle konsolide bütçe transferlerinin olmasıdır. Bu dönemde faiz ödemelerindeki ani yükselişle birlikte 90'lı yılların sonuna doğru GSYİH bazında % 3'ten % 10 seviyelerine çıkmıştır. Bu nedenle kamu harcamaları artmış ve kamu tasarrufları düşmüştür. 2000'li yıllarda ise kamu tasarrufları yükselme eğilimi göstermiştir. Bu dönemde tasarruflardaki artışın temel sebebi ise mali ayarlamalardır. Bu durum faiz dışı fazla açısından açıklanacak olursa 2000-2008 yılları arasında faiz dışı fazlada GSYİH'e oranla % 3,8'lik bir artış yaşanmıştır. Bu yıllarda gayrisafi kamu kesimi borçları 2001 yılında GSYİH'ya oranla %78,9 iken bu oran 2008 yılı itibariyle % 42,9 seviyesine düşmüştür. Bu gelişmeler sonucunda krizlerle sıçramış olan borç stoku giderek azalmıştır. Bu dönemde uygulanan daraltıcı maliye politikalarıyla spekülative hareketlerden ekonomi arındırılmak istenmiş ve güven ortamının sağlanması anlamında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu dönemin başlarında faiz oranlarının kriz nedeniyle yükselmesi sonucu kamu kesiminin maliyetleri artmıştır. Ancak kriz ortamından kurtulmak için uygulanan yapısal reformlar faiz oranlarını düşürmüştür. Kriz döneminde % 99,6 ya ulaşan faiz oranı 2008 sonu itibariyle % 19,2'ye düşmüştür. Ayrıca 2001 yılındaki faiz harcamaları GSYH'nin %17,1'iyken bu oran vergi gelirlerinin % 93,7'sine tekabül etmektedir. Faiz harcamaları faiz oranlarının düşmesiyle azalarak % 5,3'e gerilemiştir. Bu da vergi gelirlerinin % 30,1'ini oluşturmaktadır. 2005 yılına gelindiğinde kamu tasarrufları 1997'den bu yana ilk defa pozitif değer almış 2006'da ise özelleştirme gelirlerinin katkısıyla da bir kez artış eğilimi göstermiştir. Tasarrufların bu artış trendine, gelir artışı katkı sağlamış gelir artışında ise tüketim vergilerinin katkısı olmuştur. Diğer yandan faiz maliyetlerinin azalmasıyla tasarruflar 2007 döneminden sonra düşüşe geçmeden artış eğilimi göstermiştir. Özel kesim tasarruflarında ise Türkiye'de 1998 yılından bu yana özel kesim tasarrufları etkileyen dört ana değişkenle karşılaşılacaktır. Bunlar; reel faiz oranı, gayrisafi özel kullanılabilir gelir, genç bağımlılık oranı ve enflasyon oranıdır. 1998-2008 döneminde faiz oranlarındaki düşüş tasarruf oranlarını azaltmıştır. Faiz oranlarının 1998'deki oranda kaldığı varsayılırsa 2002'de özel kesim tasarrufların brüt kullanılabilir gelire oranı % 33 seviyesinin üzerinde gerçekleşmiştir. 2008'de ise % 23'ün üzerinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle faizlerdeki düşüş tasarruf oranını aşağı çekmiştir. Tasarruflar gelirin bir fonksiyonu olduğu için gelirdeki artışlar özellikle 2005 yılından sonra tasarrufları artırmıştır. Genç bağımlılık oranı bir miktar düşmüştür. Genç bağımlılık oranındaki bu düşüş tasarruf oranlarındaki düşüşü biraz yavaşlatmıştır (Dünya Bankası, 2012).

2001 yılından sonra ekonominin yapısal anlamda dönüşerek istikrar kazanmasından dolayı Türkiye’de tasarruf açığı 2001 öncesi ve sonrası olmak üzere ayrı ayrı analiz edilecektir. Çizelge1 ‘de 1980-2001 döneminde tasarruf açığı ve nedenleri gösterilmiştir;

Çizelge 1. 1980-2001 Arası Türkiye’de Tasarruf Açığının Seyri

Yıllar/ Tasarruf ve Yatırımlar	Kamu Tasarrufu	Özel Tasarruf	Yurtiçi Tasarruflar	Kamu Yatırımları	Özel Yatırımlar	Sabit Sermaye Yatırımları	Tasarruf Açığı
1980	3,4	9,4	12,8	6,6	13,7	20,3	-7,5
1981	5,6	11,8	17,4	6,8	12,3	19,2	-1,8
1982	5,2	8,9	14,1	6,2	12,1	18,2	-4,1
1983	4,8	9,2	14	6,5	12,5	19	-5
1984	4,5	9,3	13,8	6	12,2	18,2	-4,4
1985	5,8	14,7	20,5	6,9	12,4	19,3	1,2
1986	6,1	19	25,1	7,6	14,1	21,7	3,4
1987	4,9	21,2	26,2	7,4	15,5	22,9	3,3
1988	5,1	24	29,1	6,6	17,6	24,2	4,9
1989	3,6	20,8	24,4	5,7	15,5	21,1	3,3
1990	2,6	22,1	24,7	5,2	16	21,2	3,5
1991	0,7	23,9	24,6	5,6	16,5	22,1	2,5
1992	-0,6	24,6	24	5,5	16,4	21,9	2,1
1993	-0,7	25,8	25,1	5,4	19,2	24,6	0,5
1994	-0,1	25	24,9	3,7	19,1	22,8	2,1
1995	-0,1	24,6	24,6	3,1	19,6	22,8	1,8
1996	-1,1	23,4	22,3	3,8	20	23,8	1,5
1997	0,8	22,6	23,4	4,6	20,5	25,1	-1,7
1998	-1,4	25,7	24,3	4,8	18,3	23,1	1,2
1999	-5	25,1	20,1	4,9	14,4	19,3	0,7
2000	-3,4	21,8	18,4	5,2	15,7	20,8	-2,5

Kaynak: (www.kalkinma.gov.tr) Temel Ekonomik Göstergeler, 2016. Erişim Tarihi:12.01.2016

Çizelge 1’de tasarruf açığının seyrine bakıldığında ekonominin dışa açılmasıyla birlikte sistemin başarılı ve başarısız işlediği dönemlerde bir eşanlık gözlemlenmektedir. 1980 yılında alınan önlemlerle dış kaynakların ülkeye girişiyle tasarruf açığı bir miktar düşmüş kısa süreli de olsa ekonomi bu finansmanın kaldıraç etkisiyle büyüme trendine girmiştir. Yerli piyasada altyapı sorunları ve rekabetçi yapının olmayışı gibi nedenlerle spekülasyon sermaye akımlarına maruz kalmış ve 1980’lerin sonlarına doğru kambiyo rejiminin de tamamen serbest bırakılmasıyla kırılan bir yapı sergilemiştir. 1994 yılında yaşanan ekonomik krizle tasarruflar azalmış, 1999 ve 2000 krizlerinde de sermaye kaçışlarıyla tasarruf açığı sorunu kronik hale gelmiştir (Öztürk ve Özyakışır, 2005: 16-20).

Çizelge2 ‘de 2001-2014 döneminde tasarruf açığı ve nedenleri gösterilmiştir;

Çizelge 2. 2001-2014 Yılları Arasında Türkiye’de Tasarruf Açığının Seyri

Yıllar/ Tasarruf ve Yatırımlar	Kamu Tasarrufu	Özel Tasarruflar	Yurtiçi tasarruflar	Kamu Yatırımlar	Özel Yatırımlar	Sabit Sermaye Yatırımları	Tasarruf Açığı
2001	-4,8	23,4	18,6	4,9	12,2	17,1	1,5
2002	-4,1	19,6	15,5	3,8	13,6	17,4	-1,9
2004	-1,0	16,9	16,0	3,2	17,5	20,7	-4,7
2005	2,8	13,2	16,0	3,8	17,6	21,4	-5,4
2006	4,2	12,4	16,6	3,8	18,9	22,6	-6,1
2007	2,4	13,1	15,5	3,9	17,9	21,8	-6,3
2008	1,7	15,1	16,8	4,1	16,1	20,2	-3,4
2009	-0,8	14,1	13,2	4,1	13,1	17,2	-4,0
2010	1,5	12,0	13,5	4,3	15,0	19,2	-5,7
2011	3,7	10,7	14,4	4,1	18,0	22,1	-7,7
2012	2,9	11,6	14,5	4,2	16,3	20,6	-6,0
2013	3,4	9,9	13,4	5,0	15,6	20,6	-7,3
2014	3,2	11,7	14,9	4,8	15,7	20,5	-5,6

Kaynak: (www.kalkinma.gov.tr) Temel Ekonomik Göstergeler, 2016. Erişim Tarihi:12.01.2016

Türkiye’de tasarruf açığı 2000’li yıllara kadar artış göstermekle birlikte 2000’li yıllarda yaşanan krizlerden sonra azalma eğilimi göstermiştir. Bunun nedeni ise dış borçlanma ve yabancı sermaye girişidir. Türkiye’de artan cari açık bu yolla finanse edilmiştir (Susam ve Bakkal, 2008: 81). 2000’li yıllarda ise özel kesim tasarrufları sürekli bir düşüş eğilimindedir. 2002 yılında % 23 seviyesinde olan özel kesim tasarrufları % 10’lara kadar gerilemiştir. Diğer yandan özel yatırımların GSYH’ye oranında az da olsa bir artış gözlenmiştir.

Hane halkı açısından bu tasarruf düşüşü farklı bir parametre olan hane halkı borcunun GSYİH’e oranına bakılarak da değerlendirilebilir. 2003 yılında hane halkı borcu GSYH’ye oranlandığında % 3 olarak gözlemlenirken bu oran 2010 yılına gelindiğinde %17.3’e yükselmiştir. Bu borçluluk oranındaki artış hane halkının tasarruf eğiliminin azaldığını doğrulamaktadır. Diğer yandan kamu kesiminde durumun biraz daha farklı olduğu görülecektir. 2001-2011 yılları arasındaki verilere bakıldığında kamu tasarruf açığındaki azalış gözlemlenebilmektedir. Bu tasarruf açığının azalışının nedeni ise kamu tasarruflarındaki artıştan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Son on yılda kamu yatırımlarının GSYH’ye oranının % 4 seviyelerinde olduğu kamu tasarruf oranlarının bu dönemin ilk yarısında daha olumlu seyrettiği gözlemlenmektedir. Diğer yandan kamu tasarruflarının özel kesim tasarruflarıyla tam ikame olmadığı göz önünde bulundurulduğunda kamu tasarruflarında meydana gelecek artışın tasarruf açığına dolayısıyla cari açığa olumlu etki yaratacağı bilinmektedir (Özlale ve Karakurt, 2012: 3-4).

Sonuç olarak 1980’lerden bu yana tasarruf açığı sorununun temel sebepleri değerlendirildiğinde gelir yetersizliği ve yüksek marjinal tüketim eğilimi önemli sebepler arasında yer almaktadır. Gelir yetersizliği ve yüksek marjinal tüketim eğilimi tasarruf açığı sorununu etkilemesi açısından dönemsel bazda bakıldığında ayrılmaktadır. 1980’li yıllardan 2000’li yıllara kadar gelir yetersizliği sorunu tasarruf açığı sorununu daha çok etkilemiş fakat 2000’li yıllardan sonra gelirden önemli derecede artış gösterse de lüks tüketim mallarına olan talepte artış gözlenmiştir. Bu nedenle tasarruf açığının sorununun temel sebeplerinden biri de tüketim toplumu haline gelmiş olmasıdır.

3. ÇİN'DE TASARRUFLARIN SEYRİ VE TASARRUF ARTIŞININ SEBEPLERİ

Tasarruflar genel olarak gelirin tüketilmeyen kısmı olarak ifade edildiğinde özel tüketim harcamaları düşük olan ülkelerin tasarruf oranlarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çin'in yüksek tasarrufları da bu açıdan değerlendirildiğinde özel tüketim harcamalarının 1990 yılında GSYH'ye oranı %48.8, 2000 yılında %46.2, 2004'de %39.9, 2008'de ise %34.5 olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere özel tüketim harcamalarındaki azalma eğilimi devam etmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise bu oran daha yüksek seyretmektedir. Bu durumu örnekleyecek olursak; Türkiye'de 2009 yılında özel tüketim harcamalarının GSYH'ye oranı %71.6, Almanya'da %58.6, Fransa'da %57.9, Polonya'da %61.4, Hindistan'da ise %62.2 düzeyinde gerçekleşmiştir. Çin'de tasarrufların yükselmeye başladığı yıllara bakıldığında reformların başladığı yıllara denk gelmektedir. Reformlarla birlikte Çin'de tasarruflar artış eğilimine girmiş ve yüksek seviyelerde seyretmeye başlamıştır. Kentsel ve kırsal bölgelerdeki tasarruflarda ise kentsel bölgelerde tasarruf seviyesinin artışı istikrarlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Kırsal bölgelerde ise genel itibariyle yükselme eğiliminde olmakla beraber dalgalı bir şekilde seyretmiştir. Tasarrufların seyrine bakıldığında bazı dönemlerde artış hızı yavaşlansa da genel olarak yükselme eğiliminde olmuştur (Öztürk, 2011: 128).

Büyüme teorilerine bakıldığında yatırımların finansmanı olması sebebiyle tasarruflar sürdürülebilir ve uzun dönemli büyüme için önemli bir değişken olduğu kabul edilmektedir. Gelişmekte olan ekonomiler açısından bakıldığında kalkınma için tasarrufların önemi gelişmiş ülkelere göre daha önemli bir değişken halini almaktadır. Çin ekonomisinde yüksek büyüme ile yurtiçi tasarruflar arasındaki ilişki incelendiğinde diğer ülkelerde ekonominin gelişme döneminde gelir artışı sebebiyle tasarruf artışı olmuştur. Çin'de gelir artışının yaşandığı ilk yıllarda bile tasarruflar yüksek seyretmiştir. Çin'de 1982-2013 döneminde tasarrufların seyrine bakıldığında diğer gelişmekte olan ülkelere oranla kişi başına düşen gelir açısından daha geride olmasına karşın 1982 yılında % 30'luk bir tasarruf oranını yakalamıştır. Yüksek tasarrufların etkisiyle ekonomi hıza büyümüş ve gelir artışı sebebiyle 2013 yılında tasarruf oranı GSMH'ye oranla %51,8 seviyesine ulaşmıştır. Türkiye ekonomisinde ise 2000 yılında % 17,8 olan tasarruflar 2013 yılında GSMH'ye oranla %14,1'e gerilemiştir.

Çin ekonomisinde büyümeyi etkileyen bir diğer önemli değişken ise sabit sermaye yatırımlarıdır. Sabit sermaye yatırımları özellikle uzun dönemli büyüme de önemli bir değişken olarak ön plana çıkmıştır (Çelik, 2016: 28-29). Tasarrufların seyrini etkileyen diğer önemli değişkenler ise beşeri sermayenin niteliği ve AR-GE harcamaları olduğu kabul edilmektedir. Beşeri sermayenin niteliği olarak üniversite öğrenci sayısı analiz edilmiştir. Aimen Chen'in (2005), Çin'i analiz ettiği "Assessing China's Economic Performance Since 1978: Material Attainments and Beyond" adlı çalışmada 10.000 kişiye düşen üniversite öğrenci sayıları ise 1985-2002 yılları arasında 16,1'den 70,3'e yükselmiştir. Diğer bir değişken olarak AR-GE harcamaları 1996-2002 yılları arasında 4,9 milyar dolardan 15,6 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye'de ise bu oran bu yıllar arasında 0,8 milyar dolardan 1,2 milyar dolara yükselmiştir. Sonuç olarak diğer faktörlerin yanı sıra eğitim seviyesi ve AR-GE harcamalarında meydana gelen yükselmenin etkisiyle tasarruflar bu dönemde tüketim eğilimi artmış olsa da tasarruflardaki artış oranının daha yüksek olması sebebiyle 1985-2002 yılları arasında tasarruflar 44 kat artarak önemli bir başarı elde edilmiştir. Buradan hareketle kalkınma ve büyümenin finansman kaynaklarından biri olan tasarruflar Çin ekonomisinin büyüme performansına katkıda bulunan değişkenlerin başında gelmektedir (Şimşek, 2006: 10-11). Genel olarak bakıldığında Çin son 30 yılda ortalama % 10'luk bir büyüme gerçekleştirmiştir. Çin'deki yüksek hızlı büyümeyi kontrol altına alabilmek için yönetim 2004 yılında büyümenin yüksek yatırımlardan kaynaklandığı gerekçesiyle yatırımları sıkılaştırma politikası izlemiştir. Bu uygulamalar nedeniyle yatırımlarda bir azalma gerçekleşse de

yüksek ihracat gelirleri nedeniyle ekonomik büyüme yine yüksek seyretmiştir. Çin ekonomisinin yüksek hızlı büyümesi iki temel faktöre bağlanmaktadır. İlk olarak ulusal tasarruflardan ve yabancı yatırımlardan kaynaklanan büyük ölçekli ağır sanayi ve altyapı yatırımlarıdır. Diğer faktör ise üretimde önemli girdi maliyetlerinden olan işgücünün ucuz olmasından kaynaklanmaktadır (Öztürk, 2011:126).

3.1. Çin'in Büyüme Dinamikleri

Çin ekonomisinde tasarruf artışını sağlayan en önemli dinamik olarak ekonomik büyüme göze çarpmaktadır. Ekonomik büyüme gelir artışı sağlayarak tasarruflara katkı sağlamıştır. Bu anlamda Çin ekonomisinin büyüme dinamiklerini ve büyüme performansının hangi noktalarda diğer ekonomilerden neden ayrıştığı irdelenecek olursa öncelikle reformların ve dışa açılma politikalarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. 1978'de Deng döneminde başlayan reformların belirgin özellikleri; kurumların tam anlamıyla özelleştirilmesi yerine kademeli olarak özelleştirme politikası uygulanarak piyasaya yönelik üretim yapan işletmelerin dışlanmasına neden olmadan ekonomiyi piyasa ekonomisine yaklaştırması, tarım tarım sektöründe istihdam düşmesi sonucu işsiz kalanların ve işgücüne yeni katılanların istihdam edilmesine önem verilmesidir. Bu iki faktör ekonomik yapının dönüşüm sürecinde yaşanacak problemleri en aza indirgeyen faktörler olarak ön plana çıkmıştır. Büyüme performansına katkı sağlayan diğer bir önemli faktör ise Çin ekonomisinin dışa açılması olmuştur. Dışa açılma sürecinde tarife ve tarife dışı engelleri kaldırılmış ve Çin önemli ölçüde büyüme kaydetmiştir. 1970'lerde 10 milyar dolar ihracat gelirlerini 2004'te 580 milyar dolara çıkarmıştır. 1978-2003 dönemdeki ortalama büyüme hızı ise % 9,5 düzeyinde gerçekleşmiştir. Çin ekonomisinin dışa açılma sürecinin başarısını bu denli yükselten faktörler ise teknoloji transferi, sermaye ve kurumsal yapıların ülkeye dahil edilmesi olmuştur (Yılmaz, 2012: 1).

3.2. Çin'de Tasarruf Artışının Psikolojik ve Sosyoekonomik Temelleri

Çin'in yapısına genel olarak bakıldığında yaklaşık 1,4 milyar insanın yaşadığı Çin'de yaşam koşulları, iş hayatı ve aile yapısının farklı olduğu göze çarpacaktır. İlk olarak Mao dönemine bakıldığında Çin reformlarla birlikte yapısal bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönemdeki bazı gelişmeler ise kadının statüsünde olumlu gelişmeler yaşanmış, nüfus 550 milyondan 900 milyona çıkmış, 1900'lü yılların başında kurulup faaliyet gösteren bankalar yok edilmiş ve yıllık ortalama kişiler gelir 100 doların altında kalmıştır. Yaşam koşullarının yeterince gelişmemesi dolayısıyla bu dönemde tasarruflarda bir artış sağlanamamıştır. Çin'de aile yapısı ve karşılaşılan sorunlara bakıldığında ise; sağlık harcamalarında devlet katkısının yetersiz olması sebebiyle ailelerin sağlık harcamalarına ayırdığı bütçenin yüksek olması, emeklilik reformundan sonra işçilere bağlanan aylığın ödenek oranının düşük olmasıdır. Bu oran emeklilik reformundan önce % 75 seviyesindeyken reform sonrası bu oran % 60'lara gerilemiştir. Aile yapısı ise tek çocuk uygulamasına göre şekillenmiş durumdadır. Tek çocuk uygulaması sonucu çocuğa anne, baba, anne ve babanın ebeveynleri olarak toplam 6 kişi bir çocuğa bakmaktadır. Kadın erkek nüfusunu karşılaştırdığımızda 100.000 erkeğe karşılık 120.000 kadın nüfusu bulunmaktadır. Eşlerinden ayrılmış olanlar tekrar evlendiklerinde ise bir çocuk hakkı verilmektedir. Çin halkı çocuklarını çok önemseyen bir yapıya sahip olması sebebiyle çocuklarını evlendirirken onlara hediye olarak ev almaktadırlar. Damat adaylarının evlilik için kendi dairesine sahip olması ve bunun için yeterince tasarruf etmiş olmasına önem verilmektedir. Bu nedenle bireyler kendilerini tasarruf yapmak zorunda hissetmektedirler. Evlerde mülkiyet sahipliği olarak tam anlamıyla olmadığı 70 yıla kadar kiralama sistemi bulunmaktadır. Çalışma hayatındaki koşullar ise genel itibarıyla esnek bir yapıya sahiptir. İşveren duruma göre çalışma saatlerinde ayarlamalar yapabilmekte ve yeni vardiyalar koyabilmektedir. İşsizlik sigortası uygulaması ise bulunmamaktadır. Bu uygulama sebebiyle işlerini kaybetme ihtimali nedeniyle işçiler üzerlerinde psikolojik bir baskı hissetmektedir. Çalışma

hayatındaki bu olumsuz koşullardan dolayı işçiler zor şartlama uyum sağlamak zorunda kalmaktadırlar. Çin’de yaşam koşulları ve iş hayatındaki aksaklıklar sebebiyle bireyler gelecek planlarını hayata geçirebilmek için kişisel tasarruflarını %25 seviyesinde tutmaktadırlar (The Times, 2008).

Çin toplumunun düşünce yapısını ve davranış biçimlerini etkileyen temel faktör Konfüçyüs öğretisinin ilkeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Konfüçyüs kültürünün en temel ilkeleri olarak dürüstlük ve iyilikseverlik bilge insanın özelliklerindedir. Bilge insan ise bu ilkeleri içselleştirerek ideal insana dönüşmektedir. Bu ideal insanın davranışları sosyal ilişkileriyle toplumu ve dolayısıyla yayılarak evreni etkilemektedir.

İşverenle çalışan arasındaki bağlılığın temel etkeni olarak Konfüçyüs kültürü görülmektedir. Buradaki bağlılık kayıtsız şartsız bir bağlılık olarak değil de sadakat ve karşılıklı güven çerçevesinde oluşan bir bağlılığa işaret etmektedir. Dürüstlük çerçevesinde gelişen ilişkiler ise kişiyi çalışma hayatında başarıya götüren başka bir unsurdur. Çalışma hayatında örgüt yapısında karşılıklı güven ortamı oluşturduğu için yükümlülüklerin yerine getirilmemesi gibi durumlarda ihtilafların giderilmesi için avukatlık giderleri gibi giderler olmayacaktır. Bu örgüt yapısı sayesinde iktisadi açıdan önemli bir etkinlik faktörü olan güven ortamı gelişmiş olacaktır (Sofyalıoğlu ve Aktaş, 2001: 88).

Sonuç olarak Konfüçyüs kültürünün ekonomik açıdan yansıma iş hayatında kendini göstermektedir. Konfüçyüs kültürü işe bağlılık ve iş etiği anlamında çalışanların psikolojik durumlarını etkilemektedir. Bu durum ise geçici işsizlik gibi ekonominin istihdam oranını düşüren problemlerden uzaklaştırmaktadır (Kutunis, 2010: 57-58).

3.3. Türkiye ve Çin’in Tasarruflar Açısından Karşılaştırılması

Türkiye’de tasarrufların ve tasarruf açığının seyri açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilecek olay finansal liberalizasyon süreci olmuştur. Liberalizasyon süreciyle Türkiye sermaye hareketlerini serbest bırakmış ve bunun sonucunda Türkiye’ye kısıtlı da olsa sermaye girişi olmuş ve tasarruf oranları yükselmiştir. Ekonominin dışa açılmasıyla birlikte piyasalar dış piyasalara entegre olmuştur. Bu noktada Türkiye’nin konjonktürel durumu ise henüz dış piyasalarla rekabet edecek ekonomik altyapı ve rekabet gücüne sahip olmaması sebebiyle ekonomi kırılğan bir görünüm sergilemiştir.

1980’lerin sonlarında tam anlamıyla serbestleşme uygulamalarının artması ve kırılğan yapının da etkisiyle sermaye kaçışları yaşanmış ve tasarruf açığı artış göstererek ekonomi genel dengesizlik sorunu yaşanmıştır. 1990’lı yılların ortalarına gelindiğinde ise kamu kesiminde yaşanan aksaklıklar nedeniyle Türkiye ekonomisi tekrar krize maruz kalmış ve bunun sonucunda yine sermaye kaçışları olmuş ve tasarruflar azalmıştır (Öztürk ve Özyakışır, 2005: 3-8). Tasarruf açığı 2000’li yılların başında bir miktar azalış göstermiştir. Bunun sebebi ise dış borçlanma ve dış finansman kaynaklarından gelen sermaye olmuştur. Daha sonraki yıllarda ise tasarruf açığının seyrini belirleyen unsur ise özel kesimin borçluluk oranı ve kamu kesimindeki reformlar belirleyici olmuştur. Bu dönemde özel kesimin borçluluk oranı önemli artmıştır. Özel kesim açısından borçluluk tasarrufları azaltmış ve özel kesimde tasarruf açığı meydana gelmiştir. 2000’li yılların başında kamu kesimi açısından kırılma noktası diyebileceğimiz Güçlü Ekonomiye Geçiş Programıyla kamu kesiminde disiplin sağlanmış ve kamu gelirleri artmıştır. Kamu kesimi gelir artışıyla tasarruflar artış göstermiştir. Bu dönemde özel kesim tasarruflarındaki azalma kamu kesimi gelir artışından fazla olması sebebiyle toplam tasarruflarda azalma meydana gelmiş ve tasarruf açığı artış göstermiştir (Susam ve Bakkal, 2008: 81, Özlale ve Karakurt, 2012: 3-4).

Çin’deki tasarrufların seyrine bakıldığında son yıllarda ortalama olarak % 45 civarında olduğu görülmektedir. Çin’deki bu durumun temel sebebi, genel olarak tüketim harcamalarının

düşük seyretmesidir. Bu trend ise hala devam etmektedir. Bu nedenle Çin tasarrufları yüksektir ve yükseliş eğilimi devam etmektedir. Çin'deki tasarruf artışını tetikleyen politika ise 1970'li yıllarda başlayan reform hareketleri olmuştur. Çin ekonomisinde uygulanan reformlarla birlikte Çin ekonomisi dönüşmüş ve tasarruflar artış eğilimi göstermeye başlamıştır. Çin ekonomisinde tasarruf artışı özellikle kentsel kesimde meydana gelmiştir. Kırsal kesim tasarrufları ise yatay bir trend izlemiştir (Öztürk, 2011: 128).

Türkiye ve Çin'de tasarrufları etkileyen unsurlar açısından güçlü ve zayıf yanlarının karşılaştırılması hususu Çizelge 3'te sunulmuştur.

Çizelge 3. Türkiye ve Çin'de Tasarrufları Etkileyen Unsurların Karşılaştırılması

GÜÇLÜ VE ZAYIF YANLAR	TÜRKİYE	ÇİN
Ekonomi Modeli	Türkiye'de açık ekonomi modeli olması nedeniyle sermaye hareketleri üzerinde kısıtlama yoktur. Bu durum sermaye kaçışları açısından tehlike arz etmektedir	Çin'de ise kapalı ekonomi modeli uygulanmaktadır. Sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar sebebiyle yabancı yatırımlar açısından daha fazla güven ortamı vardır.
İktisadi Kararların Etkinliği	Türkiye'de serbest piyasa ekonomisi uygulanması sebebiyle mal ve hizmetlerin değeri fiyat mekanizmasına göre belirlenmektedir. Bu nedenle rasyonel seçim teorisi etkin bir şekilde işlemekte ve kaynak kullanımında fayda maksimizasyonu daha iyi sağlanmaktadır.	Çin ekonomisinde piyasa sosyalizmi denilen yarı kapitalist yarı sosyalist bir ekonomik yapı uygulanmaktadır. Bu nedenle iktisadi kararlar rasyonel bir şekilde verilememektedir. Bu anlamda Çin ekonomisinde kaynak kullanımında etkinlik zayıf kalmaktadır.
Yabancı Yatırımlar	Türkiye yabancı yatırımlar açısından Çin'e göre zayıf kalmaktadır. Bu nedenle büyüme ve gelir artışı yeterince sağlanamamaktadır.	Çin yabancı yatırımlar açısından dünyanın önde gelen ülkelerinden birisi olması sebebiyle yatırımlar büyüme ve gelir artışı yüksek seyretmektedir.
Döviz Kuru	Türkiye'de esnek kur sistemi uygulanması sebebiyle dış dengesizlik durumu otomatik olarak ayarlanmaktadır.	Çin'de sabit kur sistemi uygulanması ve kurun düşük tutulması sebebiyle ihracat gelirlerini artırmaktadır. Bir diğer avantajı ise kur riski bulunmaması sebebiyle yatırımlar açısından güvenli bir liman konumundadır.
Kredibilite	Türkiye'ye tarihsel olarak bakıldığında 2000'li yıllara kadar siyasi ve ekonomik krizler yaşayan bir ekonomi olmuştur. Son yıllarda finansal istikrar ve fiyat istikrarında olumlu gelişmeler yaşansa da kredibilite sorunları yaşanmaktadır.	Çin 1970'lerde başlayan ekonomik reformlarla ekonomi yapılandırılmış ve bu reformların etkisiyle ekonomik dinamik bir büyüme potansiyeline ulaşmış ve istikrarlı bir şekilde sürdürmektedir. Bu açıdan kredibilitesi yüksek bir ekonomi konumundadır.
İşgücü Maliyeti	Türkiye'de işgücü sayısına bakıldığında ücretleri aşağı seviyeye çekecek kadar yüksek değildir. Bu nedenle üreticilerin kar marjı düşük seyretmektedir	Çin'de işgücünün bol olması nedeniyle ücretler düşüktür. Bu nedenle üretimde maliyet avantajı elde edilmiş olup gelir ve dolayısıyla tasarruflar artırılabilir.
Teknolojik İlerleme ve Teknolojinin Üretimde Yaygınlaşması	Türkiye üretimde teknoloji anlamında eksiklikleri bulunmaktadır. Ancak bununla ilgili çalışmalar devam etmekte olup üretimi verimli hale getirecek teknoloji ofisleri kurulmasına karar verilmiştir (Timeturk, 2017).	Çin doğrudan yabancı yatırımları sayesinde teknoloji transfer etmiş ve özel ekonomik bölgelerin yardımıyla teknolojiyi yurt genelinde üretim sürecine dahil etmiştir. Bu açıdan avantajlı konumdadır.

Doğal Kaynaklar	Türkiye doğal kaynaklar açısından zengin (bor madeni) bir ülkedir. Doğal kaynaklar bakımından zengin olsa da bu kaynakları işleyebilecek düzeyde teknolojiye henüz sahip değildir.	Çin doğal kaynaklar açısından 17 maden cinsinde dünyada lider konumundadır. Bu açıdan Çin yüksek bir gelir düzeyine sahiptir.
Tasarruf Bilinci ve Psikolojik Faktörler	Türkiye’de lüks tüketim mallarına olan talebin yüksek olması tasarruf bilincinin düşük olduğu göstermektedir.	Çin’de Konfüçyüs kültürünün etkisiyle tutumlu davranmak ve tasarruf etmek iyi bir erdem olarak kabul edilmektedir. Diğer yandan Konfüçyüs kültüründe işe bağlılık ve iş etiği de önemli bir erdemdir. Bu nedenle istihdam seviyesi yüksek ve istikrarlı bir seyir izlemektedir.

Çizelge 3.’e göre Çin tasarrufları ve tasarrufları artırıcı faktörler değerlendirilecek olursa Türkiye ve Çin ekonomisinin ekonomik sistem anlamında ayrıştığı görülecektir. Türkiye’de serbest piyasa ekonomisi uygulanırken Çin’de devlet kontrollerinin olduğu piyasa sosyalizmi sistemi uygulanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde kaynakların gelişmiş ülke ekonomilerine görece olarak daha kısıtlı olması devlet kontrollerinin kaynak dağılımı etkinliği açısından avantaja dönüşmektedir. Diğer yandan işgücünün görece ucuz olması doğrudan yabancı yatırımlar açısından da avantajlı konumdadır. Sonuç olarak kamunun yönlendiriciliği ve üretim maliyeti avantajı Çin’de karşılaştırmalı üstünlüğe sebep olarak gelir artışlarına ve bunun sonucunda tasarruflarda artışa sebep olmaktadır. tüketim alışkanlıkları açısından ise Çin toplumunun daha tutumlu bir yapı sergilemesi tasarrufları Türkiye ekonomisine göre daha fazla artırmaktadır.

SONUÇ

Genel olarak büyüme teorileri açısından tasarruflar büyümenin temel dinamiği olarak kabul edilmektedir. Tasarruflar yatırımların finansmanı olması nedeniyle özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önem arz etmektedir. 1980’li yıllarda küresel anlamda finansal liberalizasyon süreciyle sermaye hareketleri hız kazanmış ve tasarruflar gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınması açısından hayati derecede önem arz etmeye başlamıştır. Tasarruflar açısından Türkiye ve Çin 1980’li yıllarda iki ülkede yapısal olarak birbirlerine benzemektedir. Çin 1970’li yılların sonlarında yapısal reformlarla ekonomisini yapısal anlamda güçlendirmiş ve dış ticaretin önündeki engelleri kaldırarak ihracata dayalı büyüme sürecini başlatmıştır. Türkiye ise finansal liberalizasyon sürecine yapısal anlamda güçlü bir yapıya sahip olmaması nedeniyle krizlere maruz kalarak bu tarihten sonra ayrışmaya başlamıştır. Çin ekonomisi reformlar ve dış ticaret süreciyle gelir artışı ve bunun sonucunda tasarruflarını artırmaya başlamıştır. Çin ekonomisinde tasarruf artışında makroekonomik değişkenler kadar etkili olan unsurlar ücret ve fiyat üzerindeki kontrollerine yol açan piyasa sosyalizmi ve aile yapısında tek çocuk uygulaması gibi uygulamalardır.

Çin ekonomisinin tasarruf artışında gönüllü tasarruf olarak Konfüçyüs kültürünün etkisi olsa da temel değişken otonom harcamaların devlet politikalarıyla baskılanmasıdır. Ekonominin bu yapısı tasarruf artışı sağlasa da refahın tabana yayılması anlamında engel teşkil etmektedir. Diğer yandan Türkiye ekonomisi yapısal reformların hayata geçirilememesi nedeniyle finansal liberalizasyon süreciyle sermaye hareketleri temelli krizlere maruz kalmıştır. Türkiye ekonomisinde bu kırılmalı yapı 2000’li yıllara kadar devam ederek krizler kronik hale gelmiştir. 2000’li yıllar itibarıyla Türkiye ekonomisi yapısal anlamda dönüşüm yaşayarak istikrar kazanmış ve kredibilitesi güçlenmiştir. Bu gelişmeler neticesinde dış borçlanma ve yabancı yatırımlarda artış gözlenmiştir. 2000’li yıllardan itibaren makroekonomik değişkenler iyileşmeye başlamıştır. Bu

yıllarda gelir artışıyla birlikte lüks tüketim malları talebi artmış ve 1980-2000 dönemindeki kamu tasarruflarındaki açığın aksine özel kesim tasarrufları açık vermeye başlamıştır.

Sonuç olarak 1980-2000 dönemi gelir yetersizliği nedeniyle tasarruf açığı oluşurken 2000’li yıllardan sonra özel kesimin lüks tüketimi temelli tasarruf açığı oluşmuştur. Nitekim Türkiye ekonomisinde tasarruf açığının çözümü için makroekonomik politikaların yanı sıra tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi açısından tasarruf bilincine yönelik politikaların makroekonomik politikalarla uyumlu bir şekilde yürütülmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Çelik, C. (2016). Türkiye’nin İhracat Potansiyelinin Artırılması Kapsamında Çin’in İhracat Politikalarının Değerlendirilmesi, Uzmanlık Tezi, Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- Çetin, M. (2004) Türkiye’nin Tasarruf Sorunu, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çınar, R., & Çubukçu, İ. (2009). Tüketim Toplumunun Şekillenmesi ve Tüketici Davranışları-Karşılaştırmalı Bir Uygulama-/Formation of Consumption Society and Consumer Behavior-A Comparative Application. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(1), 277-300.
- [Http://Blog.Milliyet.Com.Tr/Tasarruf-Anlayisi--Cin-Ve-Almanya/Blog/?Blogno=446332](http://Blog.Milliyet.Com.Tr/Tasarruf-Anlayisi--Cin-Ve-Almanya/Blog/?Blogno=446332) Tasarruf anlayışı; Çin ve Almanya. Milliyet (2014). Erişim Tarihi: 14.01.2017
- [Http://Data.Worldbank.Org/Indicator/Ny.Gns.Ictr.Zs?Contextual=Default&End=2015&Locations=Cn&Name_Desc=True&Start=1982&View=Chart](http://Data.Worldbank.Org/Indicator/Ny.Gns.Ictr.Zs?Contextual=Default&End=2015&Locations=Cn&Name_Desc=True&Start=1982&View=Chart) Dünya Bankası, Erişim Tarihi: 09.01.2017
- [Http://www.Kalkinma.Gov.Tr/Pages/Ekonomiksosyalgostergeler.aspx](http://www.Kalkinma.Gov.Tr/Pages/Ekonomiksosyalgostergeler.aspx) Erişim Tarihi 12.01.2016
- [Http://www.Sde.Org.Tr/Tr/AuthorDetail/Turkiyenintasarrufacigisorunu/1085](http://www.Sde.Org.Tr/Tr/AuthorDetail/Turkiyenintasarrufacigisorunu/1085). SDE (20.04.2012). Türkiye’nin Tasarruf Açığı Sorunu. Erişim Tarihi:04.03.2015.
- [Http://www.timeturk.com/sanayi-ve-uretime-destek-tasarisi-genel-kurulda-kabul-edildi-2/haber-678008](http://www.timeturk.com/sanayi-ve-uretime-destek-tasarisi-genel-kurulda-kabul-edildi-2/haber-678008) Erişim Tarihi: 20.06.2017
- Kutunis, R. Ö., & Tülin, T. U. N. Ç. (2010). Güney Kore Örgüt Kültürü: Konfüçyanizm’in Etkileri Açısından Bir Değerlendirme. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (35), 55-75.
- Özlale, Ü., & Karakurt, A. (2012). Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması İçin Politika Önerileri. Manuscript, TOBB, Ankara.
- Öztürk, S., Özyakışır, D. (2005). Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin Gsmh, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik Bir Değerlendirmesi. Mevzuat Dergisi (94), 6-7
- Öztürk, S. (2011). Küresel Ekonomik Krizin Çin Ekonomisine Etkileri: Çin’in Büyüme Stratejisinin Sürdürülebilirliği. Journal of Süleyman Demirel University Institute of Social Sciences Year, 2(14).
- Sami, Ş. (1985). Temel Türkçe Sözlük; Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmûs-I Türkî, Birinci Baskı, Cilt: 3, İstanbul: Karakuşak Basın ve Yayın Limited Şirketi, 1309.
- Sancak, E., & Demirci, N. (2012). Ulusal tasarruflar ve Türkiye’de sürdürülebilir büyüme için tasarrufların önemi. *AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*.
- Sofyalıoğlu, Ç., & Aktaş, R. (2001). Kültürel Farklılıkların Uluslararası İşletmelere Etkisi. Yönetim Ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(1), 75-92.
- Susam, N., & Bakkal, U. (2008). Kriz Süreci Makro Değişkenleri Ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek. Maliye Dergisi, 155, 72-88.
- Şimşek, M. (2006). Değişen Dünya Koşullarında Çin Halk Cumhuriyeti Ve Dış Ticaret Bakımından Türkiye-Çin Arasında Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi.
- Ünsal, E. (2007). Makro İktisat, 7. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara.

K. Yıldırım, F. M. Öcal

- Yereli, A.B. (1996). Tasarrufların Yönlendirilmesinde Vergi Uygulamalarının Rolü ve Etkinliği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dokuz Eylül Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, I. (2012). Çin Ekonomisi'nde Büyümenin Dinamikleri (No. 2012/77). Discussion Paper, Turkish Economic Association.

İnternet ve Sosyal Medya Haberlerinde Ötekinin (Suriyeli Sığınmacılar) Konumlandırılışı: Konya Örneği

The Positioning of the Other (Syrian Refugee Asylum) on the Internet and Social Media News: the Example of Konya

Mevlüt Can KOÇAK¹, Olgun KÜÇÜK²

¹Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi Antalya, Türkiye

²Karabük Üniversitesi, Safranbolu MYO, Karabük, Türkiye

ORCID:

M.C.K.: 0000-0002-9496-0541

O.K.: 0000-0002-9471-3540

Corresponding Author:

Mevlüt Can KOÇAK

Email:

mevlutck1903@hotmail.com

Citation: Koçak, M. C. ve Küçük, O. (2020). İnternet ve sosyal medya haberlerinde ötekinin (Suriyeli sığınmacılar) konumlandırılışı: Konya örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2): 275-288.

Submitted: 03.02.2020

Accepted: 18.03.2020

Özet

2011 yılında Suriye’de başlayan savaş tam olarak sona ermemiştir. Ülkedeki kaotik ortam pek çok Suriyelinin göç etmesine yol açmıştır. Türkiye ile uzun bir sınırın paylaşılması çok sayıda göçmenin ülkemize sığınmasını beraberinde getirmiştir. Türkiye’ye yerleşen sığınmacıların sayısı milyonlarla ifade edilmektedir. Suriyeli sığınmacıların sınıra yakın veya diğer şehirlerde yoğun biçimde kümelenmeleri sosyolojik problemleri de beraberinde getirmiştir. Son zamanlarda toplumsal rahatsızlığın artmasıyla beraber sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik eleştiri veya olumsuz paylaşımları artırmıştır. Sığınmacılarla ilgili az da olsa duygudaşlık içeren olumlu paylaşımlar yer almakla birlikte olumsuz paylaşımların oranı internet ortamında ciddi seviyelere ulaşmıştır. Suriyeli sığınmacılara yönelik sosyal medya ve internet paylaşımlarının irdelendiği bu çalışma Konya il merkezinde yaşayan internet ve sosyal medya kullanan kişiler üzerinden yürütülmüştür. Saha araştırması yönteminin kullandığı çalışmada veriler, 247 kişiyle yüz yüze ve telefonla görüşmeye dayalı anket tekniği ile elde edilmiştir. Araştırma sonuçları; katılımcılar yükseğe yakın düzeyde internet ve sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz içerik ve haberlere rastladıklarını belirtmişlerdir. Yine katılımcıların büyük bir kısmı Suriyeli sığınmacılara yönelik bu olumsuz içerikleri kendilerinin “paylaşmadıklarını” Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz paylaşımları da doğru bulmadıklarını belirtmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal Medya, İnternet, Suriyeli Sığınmacılar

Abstract

The war that emerged in Syria in 2011 has not fully ended. The chaotic environment in the country has caused many Syrians to emigrate. Sharing a long border with Turkey has brought many immigrants to our country under asylum. The number of refugees who settled in Turkey is expressed in millions. The intense clustering of Syrian refugees near the border or in other cities has created sociological problems. The recent rise in social discomfort has increased the criticism and negative depiction of Syrian refugees on social media. Although some share positive emotions about asylum-seekers, the rate of negative shares has reached serious levels in the internet environment. This study, which examines social media and internet sharing about Syrian refugees, was conducted on people using internet and social media in the city

center of Konya. The study applied a field research method, and the data were obtained through a survey technique based on face-to-face and telephone interviews with 247 people. The results show that participants stated that they came across negative content and news about Syrian refugees on the internet and social media at high levels. A large part of the participants stated that they did not "share" this negative content for Syrian refugees themselves, and they did not find the negative sharing about Syrian refugees to be correct.

Keywords: Social Media, Internet, Syrian Refugees

1. GİRİŞ

Bireyin tanımadığı kişi ve kişiler hakkında oluşturduğu önyargılar ve olumsuz düşünceler "ötekilik" durumunu oluşturmaktadır. Ötekinin oluşmasında bir kişinin dış görünüşünün etkili olabileceği gibi aynı zamanda cinsiyeti, ırkı ve kültürü de etkili olabilir (Gökçe, 2010, 124-125). İrksal ve kültürel farklılıklar bir yana, en sıradan unsurlarda dahi ötekileştirme görülebilir.

"Ben" ile "öteki" arasında ilişki 17. ve 18. yüzyıl arasında siyaset felsefesinin gündemine gelse de aslında bu kavramların ortaya çıkışı ilk çağlara kadar gitmektedir. "Öteki" kavramı siyaset felsefesinde ve toplumsal yaşamda önemli bir yere sahiptir. "ben" ve "öteki" kavramları birbirine zıt gibi görünse de aslında bir bütünlük içerisindedir (Kundakçı, 2013, 69).

Lacan ötekinin oluşumunda öznenin varlığına vurgu yaparak, ayna evresini ortaya atar. Çocuğun kendisini ben olarak görebilmesi için "öteki" olarak görebileceği bir ayna evresine ihtiyacı olduğunu söyler. Ona göre aynada görünen aslında öteki olarak tanımlanan "ben" dir. Lacan bir yerde "öteki"nin ben'in ilk adımı olduğunu vurgular (Koç Aygül ve Pazarbaşı, 2018, 21-22). İnsanın kendi kimliğini oluşturup onu inşa etmesi, başka birinin inşasından ayrı olduğu anlamına gelmese de kimlik başka kimliklerle karşılaştırılarak ortaya çıkar. Birey kendi özelliklerinden bahsederek ve bu özelliklerini hikâyeleştirerek başkalarının kimliklerini de oluşturmaktadır (Erol Işık, 2005, akt. Uluç, 2009, 54). Öteki'nin varlığı ben e ihtiyaç duyar. Önce ben vardır, ben olmadan öteki de olmaz.

Sevinç ve hüznün gibi insanın varoluşsal duygularından biri olan, zaman zaman benliğimizde ve etraftan şahit olduğumuz "öteki" duygusu, dış ve iç etkenler sebebiyle harekete geçip davranışlarımıza referans oluşturabilir. "öteki" duygusunun olumsuz bir söylem ve nefret suçu oluşturacak fiillere öncülük etmediği sürece, hayatın doğal akışı içinde var olmasının bir sakıncası da bulunmamaktadır.

Yaratılıştan gelen korunma güdüsü gereği insan, kendisine yarar sağlayacağını düşündüğü şeylerden hoşnut olup, daha az yararlı olacağı hatta zararı gelebileceğini düşündüğü şeylerden uzaklaşır, onlarla arasına mesafe koyar. Bu davranışı ayrımcılık, kendinden olanı kayırmacılık, kendi gibi olmayana yani kendisine yararı dokunmayacağını düşündüğüne negatif ayrımcılık besleme düşüncesi şeklinde vücut bulur. Kişinin bu davranışlardaki önemli saik ise, insanın kendisini koruma güdüsüne dayalı çıkarıcı yaklaşımıdır.

Yani insanın doğup büyüdüğü çevrede edindiği yaşamsal ön kabuller ve ahlaksal şablonlar kişide, "biz" denilen ve ait olunan zihinsel yapıyı ifade eden bir kavramın oluşmasına sebep olur. Biz kavramı, bizlik betimlememize aykırı "öteki" kavramının zihnimizde yer etmesine yol açar. Toplumsal ayrımcılığın kaynağı, işte bizden olmayan bu ötekilere karşı bakış açılarımızda ve önyargılarımızda biçimlenmektedir.

Bize veya ait olduğumuz kümeye zararı dokunduğunu düşündüğümüz kimse ve kümeleri "öteki" olarak konumlandırma toplumsal yaşamda artık sıradan bir eylem olarak görülmektedir. Bunun yanında nefret söylemini menfaatimizin az veya hiç olmayacağını düşündüğümüz veya tanımadığımız, bilmediğimiz ve potansiyel tehlike olarak gördüğümüz kimselere karşı geliştirip, aklımız sıra onları zayıflatarak biz dediğimiz kendi çevremizi emniyet ve güven altına almaya

çalıştığımız da olur. Gelişmiş ülkeler, geri kalmış ülkelerden kendi topraklarına gelen sığınmacılara bu ve buna benzer düşünceler ile bakarak toplumsal yaşamda onları ötekileştirmektedir.

Hegel (akt. Uluç, 28-29) devletlerin geri kalmışlığının ve gelişmişliğin toplumsal yaşama etkisini şöyle tarif eder: "Uygar milletler, devletin aynı cevhersel momentine erişmemiş olan öteki milletlere barbar gözüyle bakmakta ve onlara karşı böyle davranmakta haklıdırlar. Böylece, bir çoban kavim, avcı kavimleri; bir çiftçi kavim bunların her ikisini, vs. Barbar olarak görebilir."

Rönesans hümanizminin temsilcilerinden biri olan Erasmus (2009: 116-117) dostu Thomas More'a yazdığı "*Deliliğe Övgü*" kitabında da benzer şeylerden söz etmektedir. Erasmus her milletin kendini diğer milletlerden üstün görerek sürekli olarak övündüğünü belirtir. Örneğin, "İngilizler, başka şeyler bir yana, özellikle güzellik, müzik ve kaliteli yemek gibi konularda eşsiz olduklarını düşünürler. İskoçyalılar soyluluklarıyla, kraliyet unvanlarına sahip olmanın ayrıcalığıyla ve bir o kadar da diyalektik tartışmalarıyla övünürler.."

Gelişmiş devletlerin, gelişmekte olan veya geri kalmış devletler üzerine kurduğu hegemonya toplumsal yaşamı da etkilemektedir. Özellikle geri kalmış devlet vatandaşlarının bir de sığınmacı konuma gelmesi, onlara karşı olan önyargıyı bir kat daha arttırmaktadır; çünkü gücünün gözünde zaten güçsüz olan iyice güçsüzleşmektedir.

Eric Fromm toplumsal yaşamı daha çok güç üzerinden açıklama yoluna gitmiştir. Güçsüz olanın güçlü olana hayranlık ve sevgi duyduğunu; fakat bunu daha çok onun gücünden koktuğundan dolayı yaptığını söyler. Ona göre güç karşısında insanın "sevgisi" otomatik olarak harekete geçer. Güçsüz olan bir kişiyi gördüğünde ise ona karşı saldırgan olur ve onun üstünde egemenlik kurmaya çalışır (Fromm, ty, 103). Yani kişinin dışında kalan "öteki" güçsüzse ve dış grupta yer alıyorsa, onun ötekileştirilmesi iç gruptakilere ve güçlüye göre kolay olacaktır.

Yukardaki anlayış Freudcu kişilik yapısı kuramıyla ilişkilendirilebilir. Bu kuramda, dış grupta yer alan insanlar "öteki" olarak gördüğü insanları olumsuz konumlandırılırken, iç grupta yer alan insanları olumlu ve boyun eğici tavırlar takınan kimseler olarak konumlandırır. Adorno ve arkadaşlarına göre ötekinin konumlandırılması içerisinde; dilsel, kültürel, dinsel unsurlar vardır. Adorno bu yüzden önyargıların değişmesinin çok zor olduğunu söyler. Ona göre toplum değişirse, önyargılar ancak o zaman değişir (Adorno, 2005: akt. Uluç, 2009, 62-63). Freud'a göre ise, insan doğası gereği bencil olup, paylaşımcı bir varlık değildir (Fromm, 1994,66-67). Freud, insanların yakın çevrelerine gösterdikleri toleransı öteki olarak konumlandırıdıklarına göstermediğini belirtir. Ona göre insanın tabiatı kötüdür, bu yüzden evrende barış hiçbir zaman sağlanamayacaktır. Freud bu düşüncesine kanıt olarak ise, 2. Dünya Savaşı'nın yıkıcı ve korkunç yüzünü örnek göstermiştir (Fromm, 1994, 289).

Marx, "ötekileştirmeyi" Freud'dan tamamıyla farklı olarak ele almıştır. Freud "ötekileştirmeyi" insan doğası üzerinden anlatırken, Marx bunu tamamıyla ekonomik nedenler üzerinden açıklamıştır. Freud (2000, 18-19) insanın doğuştan gelen özelliklerinin onu diğer insanlara karşı önyargılı yaptığını söyler. Ona göre insanın diğer insanlara karşı olumsuz tutumu, ceza almaktan korktuğundan kaynaklıdır. Marx ise (akt. Fromm, 1973, 49-50) insan hayatının tümüyle bir yabancılaşma içerisinde olduğunu söyler. İnsanın kendine yabancılaşması, diğer insanlara da yabancılaşmayı getirmiştir. Bunun nedeni olarak ise ortak ve kişisel çıkarları göstermiştir. Yani Marx ötekinin konumlandırılışını daha çok ekonomi politik üzerinden açıklamıştır.

Heidegger'de, Marx gibi benzer şeylerden bahsetmektedir. Ona göre bırakın insanın başkasına yabancılaşmasını kendine dahi yabancılaşmıştır. Heidegger'e göre insan kendi özünü kaybetmeye başlamıştır (Formm, 1987, 62). Modern dünyada çoğu duygular artık araçsallaşmıştır.

İnsanlar çevresinde ve dünyada meydana gelen pek çok olay karşısında duyarsızlaşmıştır. Kuşkusuz insanın duyarsızlaşmasında medyanın da önemli bir rolü vardır. Medya üzerinden yapılacak her olumsuzlama kitlesel bir harekete dönüşmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin vatandaşları ülkelere gelen sığınmacılara daha çok ekonomik nedenlerden dolayı olumsuz bakmaktadır. Bununla ilgili hem dünyada hem de ülkemizde pek çok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalardan biri Karasu (2018, 344) tarafından Türkiye’de Suriyelilerin en fazla yaşadığı illerden biri olan Şanlıurfa’da yapılmıştır. Araştırmanın sonuçları adeta Marx’ın görüşlerini destekler niteliktedir. Araştırmaya katılanların önemli bir kısmı Suriyelilerin kentte ekonomik sorunlar yarattığını düşünmektedir. Yine katılımcılar Şanlıurfa’da ev kiralarnın artmasından Suriyeli sığınmacıları sorumlu tutmaktadır.

Her ne saikle olursa olsun dillendirilen ve özellikle medya tarafından yayılan “öteki” söylemleri, bu saiklerin etkisiyle harekete geçen ve nefret suçlarını işleyen kimselere cesaret, destek ve haklılık payı gibi sığınacak bahaneler yaratmaktadır. Medya ötekileştirme konusunda önemli rol oynamaktadır. Freud’a (1975, 47-80) göre kitleselleşen yaşamda narsistik duygusu kendini fazlasıyla hissettirmiştir. İnsanın kendini diğerlerinden üstün görme ve benmerkezcilik anlayışı ister istemez “öteki” kavramını yaratmıştır. Kitle toplumu içerisinde birey aynı zamanda kitleden etkilenerek değişim geçirmektedir. Çünkü kitle içerisinde birey tek başına düşüncelerini ve duygularını aktaracak kadar güçlü değildir. Bu yüzden diğer bireylerle aynı şeyleri tekrarlamak zorunda kalmaktadır.

Toplumsal etkilenmenin farkında olan medya egemen olan düşünceyi yayar. Medyanın egemen düşüncesinin dışına birey kolay kolay çıkamaz. Suskunluk sarmalına girer veya kendi düşüncelerini medyanın düşüncelerine yaklaştırır (Erdoğan ve Alemdar, 2010, 177).

Özellikle son yıllarda internet ve sosyal medya üzerinden Suriyeli sığınmacılar ile ilgili pek çok haber, video ve resim paylaşılmaktadır. Bu paylaşımların bazılarında Suriyeli sığınmacıların yaşadığı zorluklar vurgulanırken kimi paylaşımlar tamamıyla olumsuzlama üzerinedir. İnsanlar İnternet ve sosyal medya üzerinden daha önce hiç yüz yüze gelmediği, konuşmadığı kişiler hakkında yorum yapabilmektedir. Konya il merkezinde yaşayan kişiler üzerinde yürütülen bu çalışmada, katılımcıların internet ve sosyal medyada Suriyeli sığınmacıları nasıl konumlandığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. YENİ MEDYA VE ÖTEKİNİN KONUMU

Yeni medya denildiği zaman pek çok insanın aklına internet ve sosyal medya gelmektedir. “Ağların ağı” olarak bilinen internet sayesinde milyarlarca insan arasında bir etkileşim meydana gelmiştir. İnternet sayısal ağları birbirine bağlamıştır. İnternet sayesinde ister hareketli olsun ister durağan, her türlü görüntü aktarılabilir duruma gelmiştir (Geray, 2002, 20).

1990’lı yıllardan itibaren sivilleşmeye ve yaygınlaşmaya başlayan internet kısa sürede toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Hiçbir kitle iletişim aracı bu kadar kısa süre içerisinde benimsenip yaygınlaşmamıştır.

İnternetin sanal toplum oluşturma özelliğinin sosyal medyaya da etkisi olmuştur. İnternet teknolojisi ile başarı yakalayan sosyal paylaşım sitelerinin ilk örnekleri 1980’li yıllara kadar gitmektedir. Sosyal paylaşım sitelerinin ticari amaçlara hizmet etmesi ise 1990’lı yıllardan itibaren göze çarpan bir gelişme olmuştur (Demir, 2014, 274).

Bugünkü forumların ilk örnekleri sayabileceğimiz ilkel forum siteleri (Bulletin Board System) sosyal medyanın ilk örnekleri olarak adlandırılabilir. Zamanla BBS’ler yerlerini IRC (İnternet Relay Chat) teknolojisine bırakmıştır. IRC, sunucular vasıtasıyla internet üzerinden

sohbet etme imkânı sağlamıştır. Bu sohbet odalarının önceki forumlardan en önemli farkı eşzamanlılık kavramıdır. Sohbet odaları etkileşimli ve anlık iletişim türünü ortaya çıkarmıştır.

Sosyal medya geleneksel medyayı desteklediği gibi geleneksel medyada sosyal medyayı desteklemektedir. Özellikle geleneksel medyada yayınlanan haberler daha sonra sosyal medyada çok kısa sürede yayılmakta, referans olarak ise ana akım medya gösterilebilmektedir.

İnternet ve sosyal medyanın sağladığı imkânlarla geleneksel medyaya, başta maliyet ve hız anlamında fark atmakla birlikte, barındırdığı kontrolsüz yapı nedeniyle geleneksel medyanın gerisinde kalmıştır (Dirini, 2010, 55). Geleneksel medya ile kıyaslandığında mesajların yayılma hızı, sayısal olarak kodlanmış verilerin kolayca benzer mecralara sızayıp kopyalarının çoğalmasıyla fark yaratmıştır. Bu durum yeni medya için başta ötekileştirme olmak üzere nefret söyleminin hızla yayılması ve etkilerinin yıkıcı olmasını beraberinde getirmiştir (Binark, 2010, 26).

Yeni medya ortamında dolaşıma giren “ötekileştirme”, ortamın yapısı sebebiyle kısa zamanda ağlar üzerinden farklı kesimlere ulaşabilmektedir. Kullanıcısının üretime katılmasıyla geleneksel medyadan ayrılan bu mecrada diğer kullanıcılar bu söylemlere destek vererek, yorum yazarak veya bunları yeniden dolaşıma sokarak söylemin etkisinin kartopu gibi büyümesine yol açabilmektedir.

Türkiye’de sosyal medyada son yıllarda Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuzlayıcı paylaşımlara rastlanmaktadır. Bu paylaşımlarda “aşırılaştırılmış” ifadeler kullanılmaktadır. Paylaşımlarda genel olarak Suriyeli sığınmacılar “savaş kaçkını”, “bedavacı” ve “ülke ekonomisine zarar veren” kişiler olarak gösterilmektedir (Doğanay ve Çoban Keneş, 2016, 178). Sosyal medya üzerinden ayrıca kültürel farklılıklara vurgu yapılarak Suriyeli sığınmacıları ötekileştiren paylaşımlar da yapılmaktadır. “Suriyeli kardeşlerimiz” söylemi toplumsal yaşamda çok değer görmemiştir. Özellikle bu sığınmacılar “bizlerden birileri” olarak görülmemektedir (akt. Gülyaşar, 2017, 694).

Sosyal medyanın anında geniş kitlelere ulaşma özelliği, Suriyeli sığınmacılara yönelik bu ve buna benzer ifadelerin çok kısa sürede yayılmasına neden olmaktadır. Sosyal medya üzerinden yayılan bu türden söylemler sosyal bütünleşmeyi engellediği gibi sosyal dışlanmayı da getirebilmektedir (İşçi ve Uludağ, 2019, 21).

Geleneksel ve sosyal medyada yapılan bu ve buna benzer davranışlar yerli halk ile sığınmacılar arasında çatışmaların artmasına neden olurken aynı zamanda ötekileştirici tarzı yerleşik hale getirmektedir (Çömez Polat ve Kaya, 2017, 46).

Türkiye’de Suriyeli sığınmacıların sosyal medyada konumlandırılışı ile ilgili pek çok araştırma yapılmıştır:

Nefret söyleminin web ortamlarındaki tezahürlerini inceleyen ilk çalışmalara örnek olarak Hamza Akan’ın Birikim Dergisi 215. sayısında “Türk Irkçılığının Tezahürleri” isimli makalesi zikredilebilir. İnternetteki haber portallarının okuyucu yorumlarını inceleyen yazar, bu yorumlarda Türk milliyetçiliği üzerinden özellikle Ermeni ve Kürt ırkına yönelik nefret ve aşağılama söylemlerine sıkça rastladığını belirtmiştir (Aygül, 2010, 95-110).

Bir diğer çalışma ise; İşçi ve Uludağ (2019, 21) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yeni medya platformlarından biri olan Youtube’da yayınlanan Suriyeli sığınmacılarla ilgili sokak röportajları söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma da Suriyeli sığınmacılara yönelik oluşturulan ötekileştirme eğiliminin daha çok “ekonomik”, “siyasal” ve “sosyo-kültürel” kaygılardan kaynaklandığı bulgularıdır.

Kuş (2016, 97-100) BBC World Service’in Facebook sayfasında, Suriyeli sığınmacılar ile ilgili paylaşılan haberlere gelen yorumları analiz etmiştir. Araştırmanın sonucunda Facebook

kullanıcılarının Suriyeliler ile ilgili yorumlarda genellikle negatif bir dil kullanıldığı bulgulanmıştır.

Özdemir ve Öner-Özkan (2016, 234-239) Türkiye’de en çok kullanılan sosyal sözcükler (Uludağ Sözlük, Ekşi Sözlük, İTÜ Sözlük, İnci Sözlük) üzerinden bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmanın sonucunda Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuzlayıcı söylemlerin, olumlu söylemlere göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır.

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Uygulanması ve Örneklem Seçimi

Yapılan bu çalışmanın evreni, çalışmanın yapıldığı zamanı kapsayan dönemde, Konya il merkezinde yaşayan internet ve sosyal medya kullanan kişilerden oluşmaktadır. Rastlantısal örneklem tekniğinin kullanıldığı araştırmaya toplam 247 kişi katılmıştır.

3.2. Verilerin Analizi ve Kullanılan Testler

Anket verileri 15 Haziran 2019 ile 28 Haziran 2019 tarihleri arasında, Konya il merkezinde yaşayan internet ve sosyal medya kullanan kişilerle yüz yüze ve telefonla görüşme yoluyla elde edilmiştir. Bu saha çalışmasında ulaşılan veriler SPSS 20.0 paket programı kullanılarak elektronik ortama aktarılmıştır. Araştırmaya katılanlara; internet ve sosyal medyada yer alan haberlerde Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz haberlere rastlayıp rastlamadığı sorulmuş, elde edilen veriler ise Frekans analizi ile hesaplanarak ortaya konulmuştur.

4. BULGULAR

Bu başlık altında araştırmaya katılanların birtakım özellikleri değerlendirilecek olup daha sonra katılımcıların internet ve sosyal medya kullanım sıklıklarına ilişkin çeşitli analiz sonuçlarına yer verilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise katılımcıların Suriyeli göçmenlere yönelik tutumları ortaya konulacaktır.

4.1. Katılımcıların Bazı Özellikleri

Yaş dağılımının betimleyici istatistiklerine göre en düşük 18 en yüksek 70 yaşında katılımcı ile görüşüldüğü görülmektedir. Anket sorularını cevaplayanların yaş ortalaması 28.6 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 1. Yaşa İlişkin Merkezi Eğilim İstatistikleri

Katılımcı Sayısı	En Düşük	En Yüksek	Ortalama
247	18	70	28.6

4.2. Katılımcıların Suriyeli Sığınmacılara Bakış Açısı

Katılımcıların 1 ile 10 puan arasında değişen bir skala (1=Hiç sevmem, 5= Biraz severim 10= Çok severim) üzerinden Suriyeli sığınmacılara bakış açıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ankete katılan 247 kişinin verdiği yanıtlar incelendiğinde katılımcıların Suriyeli sığınmacılara olumlu (\bar{x} = 3.72) bakmamaktadır (bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Katılımcıların Suriyeli Sığınmacılara Bakışının Merkezi Eğilim İstatistikleri

	Katılımcı Sayısı	Hiç Sevmem	Çok Severim	Ortalama
Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutum	247	1	10	3.72

Araştırmaya katılanların cinsiyeti ile Suriyeli sığınmacılara bakış açıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla bağımsız örneklem T-testi uygulanmıştır. Tablo 3’ de görüldüğü gibi katılımcıların cinsiyeti ile Suriyeli sığınmacılara bakış açıları arasında anlamlı farklılaşma

görülmemektedir ($t = -.673; p > .05$). Araştırmaya katılan kadınlar ($\bar{x} = 3.81$), erkeklere ($\bar{x} = 3.63$) oranla Suriyeli sığınmacılara daha olumlu bakarsa da bu anlamlı farklılık meydana getirecek düzeyde değildir. (bkz. Tablo 3).

Tablo 3. Cinsiyete Göre Katılımcıların Suriyeli Sığınmacılara Bakış Açısı

Cinsiyet	Katılımcı Sayısı	Ortalama	T	Df	Sig.
Erkek	124	3.63	-.673	245	.502
Kadın	123	3.81			

“Suriyeli sığınmacılar ile herhangi bir bireysel problem yaşadınız mı?” sorusuna yüzde 85,4’ü yaşamadığını, yüzde 10,1’i yaşadığını, yüzde 4,5’i ise hatırlamadığını belirtmiştir. Diğer bir deyişle araştırmaya katılanların neredeyse tamamına yakını (yüzde: 85,1) Suriyeli sığınmacılar ile herhangi bir bireysel problem yaşamadığını belirtmiştir (bkz. Tablo 4).

Tablo 4. Suriyeli Sığınmacılarla İlgili Herhangi bir Bireysel Problem Yaşadınız mı? Sorusunun Yüzdelerik Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Evet, Yaşadım	25	10.1
Hayır, Yaşamadım	211	85.4
Hatırlamıyorum	11	4.5
Toplam	247	100.0

Araştırmaya katılanların yüzde 27,1’i Suriyeli sığınmacılara maddi yardımda bulunduğunu belirtirken, yüzde 72,9’u ise hiç bir maddi yardımda bulunmadığını belirtmiştir. Diğer bir deyişle, araştırmaya katılanlarının büyük bir kısmı Suriyeli sığınmacılara hiçbir yardımda bulunmamıştır (bk. Tablo 5).

Tablo 5. Suriyeli Sığınmacılara Daha Önce Hiç Maddi Bir Yardımda Bulundunuz mu? Sorusunun Yüzdelerik Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Evet, Yardımda Bulundum	67	27.1
Hayır, Yardımda Bulunmadım	180	72.9
Toplam	247	100.0

4.3. Katılımcıların İnternet ve Sosyal Medya Kullanım Süreleri

Katılımcıların İnternet kullanım sürelerinin betimleyici istatistikleri incelendiğinde en düşük 5, en yüksek 340 dakika internet kullandıkları sonucuna varılmıştır. Günlük internet kullanım sürelerinin ortalaması ise 125 dakika olarak bulgulanmıştır (bkz. Tablo 6).

Tablo 6. Günlük İnternet Kullanım Süreleri

	Katılımcı Sayısı	En Az	En Çok	Ortalama
İnternet Kullanım Süresi	247	5 dk.	340 dk.	125 dk.

Araştırmada katılımcıların sosyal medya kullanım sürelerinin betimleyici istatistik sonuçlarına bakıldığında ise en düşük 5 dakika, en yüksek 300 dakika sosyal medya kullandıkları sonucuna varılmıştır. Katılımcıların günlük sosyal medya kullanım sürelerinin (Youtube, Facebook, Twitter, Instagram) ortalaması 60 dakika olarak bulgulanmıştır (bkz. Tablo 7).

Tablo 7. Katılımcıların Sosyal Medya Kullanım Süreleri

	Katılımcı Sayısı	En Az	En Çok	Ortalama
Sosyal Medya Kullanım Süresi	247	5 dk.	300 dk.	60 dk.

4.4. İnternet ve Sosyal Medya Haberlerinde Suriye Sığınmacılara Yönelik Olumsuz Haberlere Rastlama Durumu

Çalışmada İnternet ve sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz haberlere rastlama sıklığını merccek altına almak amacıyla 1 ile 10 arasında puan vermeye yönelik bir skala (1= Hiç rastlamam, 5= Bazen rastlarım, 10= Çok rastlarım) oluşturulmuştur. Araştırmaya katılan 247 katılımcının verdiği yanıtlar incelendiğinde, katılımcılar yükseğe yakın düzeyde ($\bar{x}= 6.79$) internet ve sosyal medya da Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz haberlere rastladıklarını belirtmişlerdir(bkz. Tablo 8).

Tablo 8. İnternet ve Sosyal Medya Haberlerinde Suriye Sığınmacılar Yönelik Olumsuz Haberlere Rastlama Sıklığının Betimleyici İstatistikleri

	Katılımcı Sayısı	En Az	En Çok	Ortalama
İnternet ve Sosyal Medyada Suriye Sığınmacılara Yönelik Olumsuz Haberlere Rastlama Sıklığı	247	1	10	6.79

Araştırmaya katılanların cinsiyeti ile internet ve sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz haberlere rastlama sıklığı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla bağımsız örneklem T-testi uygulanmıştır. Tablo'9 da görüldüğü gibi katılımcıların cinsiyeti ile internet ve sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz haberlere rastlama sıklığı arasında anlamlı farklılaşma görülmektedir ($t= 3.513$; $p<.05$). Araştırmaya katılan erkekler ($\bar{x}= 7.36$), kadınlara ($\bar{x}= 6.22$) oranla internet ve sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik daha fazla olumsuz haberlerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir (bkz. Tablo 9).

Tablo 9. Cinsiyete Göre Katılımcıların İnternet ve Sosyal Medyada Suriye Vatandaşlarına Yönelik Olumsuz Haberlere Rastlama Sıklıkları Düzeyindeki Farklılık

Cinsiyet	Katılımcı Sayısı	Ortalama	T	Df	Sig.
Erkek	124	7.36	3.513	125	.001
Kadın	123	6.22			

"Sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz paylaşımları doğru buluyor musunuz?" şeklinde soruya katılımcıların yüzde 25,9'u hiç doğru bulmuyorum, yüzde 50,6'sı ise doğru bulmuyorum şeklinde yanıt vermiştir. Sonuç olarak katılımcıların yüzde 75'inden fazlası sosyal medyada Suriyeliler ile ilgili yapılan olumsuz paylaşımları doğru bulmamaktadır (bkz. Tablo 10).

Tablo 10. “ Sosyal Medyada Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Olumsuz Paylaşılmasını Doğru Buluyor Musunuz?” Sorusunun Yüzdelerik Dağılımı

	Sayı	Yüzde
Hiç Doğru Bulmuyorum	64	25.9
Doğru Bulmuyorum	125	50.6
Kararsızım	27	10.9
Doğru Buluyorum	18	7.3
Kesinlikle Doğru Buluyorum	13	5.3
Toplam	247	100.0

“Suriyeli veya diğer sığınmacılara yönelik sosyal medya üzerinden olumsuz paylaşımlarda bulunan kişiler hakkında cezai yaptırımlar uygulanmalı mı?” şeklindeki soruya katılımcıların yüzde 20,6’sı kesinlikle uygulanmalı, yüzde 42,5’i uygulanmalı yanıtını vermiştir. Yani araştırmaya katılanların yüzde 60’ından fazlası olumsuz paylaşımlara cezai yaptırım uygulanmasını istemektedir. Diğer taraftan araştırmaya katılanların yüzde 24,7’si sığınmacılara yönelik aşağılayıcı ifadeler kullanan kişilerin cezalandırılmasını istememektedir (bkz. Tablo 11).

Tablo 11. ‘Suriyeli veya Diğer Sığınmacılara Yönelik Sosyal Medya Üzerinden Olumsuz Paylaşımlarda Bulunan Kişiler Hakkında Cezai Yaptırımlar Uygulanmalı mı ?’ şeklindeki sorunun yüzdelerik dağılımı

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle Uygulanmalı	51	20.6
Uygulanmalı	105	42.5
Kararsızım	30	12.1
Uygulanmamalı	37	15.0
Kesinlikle Uygulanmamalı	24	9.7
Toplam	247	100.0

“Kişisel sosyal medya sayfalarınızdan Suriyeli sığınmacıları kötüleyici yazı, resim ve video paylaşıyor musunuz?” sorusuna katılımcıların; yüzde 58,7’si hiç paylaşmıyorum, yüzde 33,2’si ise paylaşmıyorum yanıtını vermiştir. Diğer bir deyişle araştırmaya katılanların büyük bir kısmı (yüzde: 91,9)Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz içerikler paylaşmadığını belirtmiştir (bkz. Tablo 12).

Tablo 12. Katılımcıların Kişisel Sosyal Medya Sayfalarından Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Kötüleyici Yazı, Resim ve Video Paylaşma Durumu

	Sayı	Yüzde
Hiç Paylaşmıyorum	145	58.7
Paylaşmıyorum	82	33.2
Bazen Paylaşıyorum	13	5.3
Paylaşıyorum	3	1.2
Çok Sık Paylaşıyorum	4	1.6
Toplam	247	100.0

Araştırmaya katılanların cinsiyeti ile sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz paylaşımlarda bulunma durumu arasında ilişkiyi ortaya koymak amacıyla bağımsız örneklem T-testi uygulanmıştır. Tablo 10’da da görüldüğü gibi kadınlar ($\bar{x}= 2.52$), erkeklere ($\bar{x}= 2.51$) oranla

sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik daha fazla olumsuz paylaşımda bulunmaktadır. Fakat bu anlamlı farklılık yaratacak düzeyde değildir. Yani araştırmaya katılan erkeklerin ve kadınların yanıtları birbirine yakın düzeydedir (bkz. Tablo 13).

Tablo 13. Cinsiyete Göre Katılımcıların Sosyal Medyada Suriyeli sığınmacılara Yönelik Olumsuz Paylaşımda Bulunma Sıklığı

Cinsiyet	Katılımcı Sayısı	Ortalama	T	Df	Sig.
Erkek	124	2.51	-.062	245	.951
Kadın	123	2.52			

4.5. Suriyelilerle İlgili İnternet ve Sosyal Medyada Yer Alan Olumsuz Haberlerin Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Negatif Algı Oluşturma Durumu

Çalışmada Suriyeliler ile ilgili İnternet ve sosyal medyada yer alan olumsuz haberlerin onlara yönelik negatif bir algı oluşturup oluşturmadığı ortaya koymak amacıyla bir skala (1= Hiç oluşturmuyor, 5=Biraz oluşturmuyor, 10=Çok oluşturmuyor) oluşturulmuştur. Araştırmaya katılan 247 katılımcının verdiği yanıtlar incelendiğinde, katılımcılar yükseğe yakın düzeyde (\bar{x} = 6.70) internet ve sosyal medyada Suriyeli sığınmacılarla ilgili olumsuz haberlerin onlara yönelik bakış açısını etkilediğini belirtmiştir (bkz. Tablo 14).

Tablo 14. Suriyeliler ile ilgili İnternet ve Sosyal Medya Yer Alan Olumsuz Haberler Onlara Yönelik Negatif Bir Algı Oluşturmada Mıdır?

	Katılımcı Sayısı	En Az	En Çok	Ortalama
Suriyelilerle İlgili İnternet ve Sosyal Medyada Yer Alan Olumsuz Haberlerin Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Negatif Algı Oluşturma Durumu	247	1	10	6.70

4.6. Katılımcıların İnternet ve Sosyal Medyada Suriye Vatandaşlarına Yönelik Olumsuz İçeriklere (Karikatür, Video, Resim) Rastlama Durumu

Araştırmaya katılanlara internet ve sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz içeriklere (karikatür, video, resim) rastlayıp rastlamadığı sorulmuştur. Bu soruya yanıt bulmak amacıyla 1 ile 10 arasında puan vermeye yönelik skala (1= Hiç rastlamıyorum, 5= Ara sıra rastlıyorum 10= Çok rastlıyorum) oluşturulmuştur. Araştırmaya katılan 247 kişinin verdiği yanıtlar incelendiğinde, katılımcılar ara sıra (\bar{x} = 5.27) internet ve sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz (karikatür, video, resim) içeriklere rastladıklarını belirtmişlerdir (bkz. Tablo 15).

Tablo 15. İnternet ve Sosyal Medyada Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Olumsuz İçeriklere (Karikatür, Video, Resim) Rastlama Sıklığının Betimleyici İstatistikleri

	Katılımcı Sayısı	En Az	En Çok	Ortalama
İnternette Suriye Sığınmacılara Yönelik Olumsuz İçeriklere (Karikatür, Video, Resim) Rastlama Sıklığı	247	1	10	5.27

Araştırmaya katılanların cinsiyeti ile internet ve sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz içeriklere (karikatür, video, resim) rastlama sıklığı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla bağımsız örneklem T-testi uygulanmıştır. Tablo 16’da görüldüğü gibi araştırmaya katılan erkekler ($\bar{x}= 5.61$), kadınlara ($\bar{x}= 4.93$) oranla internette ve sosyal medyada Suriye vatandaşlarına yönelik olumsuz içeriklere (karikatür, video, resim) daha sık rastlanmaktadır (bkz. Tablo 16).

Tablo 16. Cinsiyete Göre Katılımcıların İnternette ve Sosyal Medyada Suriye Vatandaşlarına Yönelik Olumsuz İçeriklere (Karikatür, Video, Resim) Rastlama Sıklığı

Cinsiyet	Katılımcı Sayısı	Ortalama	T	Df	Sig.
Erkek	124	5.61	3.172	245	.002
Kadın	123	4.93			

4.7. Medya Araçlarında Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Olumsuz Haberler ile Karşılaşma Durumu

Katılımcıların medya araçlarında Suriyeli Sığınmacılara yönelik olumsuz haberler ile karşılaşma durumunu tespit etmek için 5’li Likert tipinde (1= Hiç karşılaşmıyorum, 3= Bazen karşılaşıyorum, 5= Çok karşılaşıyorum) anket formu hazırlanmıştır. Yapılan inceleme sonucunda katılımcılar en çok Suriyeli sığınmacılar ilgili olumsuz haberlere sosyal medya ve internette karşılaştıklarını belirtmişlerdir (bkz. Tablo 17).

Tablo 17. Medya Araçlarında Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Olumsuz Haberler İle Karşılaşma Durumu

	Katılımcı Sayısı	En Düşük	En Yüksek	Ortalama
Sosyal Medya	247	1	5	3.75
İnternet	247	1	5	3.43
Gazete	247	1	5	2.37
Televizyon	247	1	5	1.76
Radyo	247	1	5	1.31

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyanın hemen hemen her yerinde insanlar *öteki* olarak konumlandırılan göçmenlere ve sığınmacılara yönelik birtakım ötekileştirmelerde bulunurlar. Bazı ülkelerde bu ayrımcılık, ötekileştirme çok baskın olurken, bazılarında çok gün yüzüne çıkmaz. Özellikle göçmenler şehir merkeziden uzak kırsal bölgelerde yaşıyorlarsa bunlar toplumsal yaşamda çok fazla problem teşkil etmez. Fakat bu göçmenler ve sığınmacılar şehirler merkezlerinde bulunuyorsa birtakım problemler ortaya çıkabilir (Martinez, 1992, 59). Yerli halk tarafından bu problemler sosyal medya ve internet üzerinden geniş kitlelere aktarılırsa yerli halk ile ötekiler arasında problemler iyice gün yüzüne çıkabilmektedir.

Toplumsal yaşamda internet ve sosyal medyanın önemi her geçen gün artmaktadır. İnsanlar internet ve sosyal medya sayesinde; eğlenmekte, bilgilenmek ve arkadaş edinmektedir. İnternet ve sosyal medya üzerinden insanlar anlık tepkiler verebilmekte ve anında geri dönütler alabilmektedir. Geleneksel medya araçlarının sunduğu imkânlardan daha fazlasını sunan internet ve sosyal medyanın sunmuş olduğu bu özgürlük ortamı zaman zaman tartışılmaktadır. Bu araçlar yeri geldiği zaman ötekileştirme ve nefret söyleminin üretilip yayıldığı bir mecra haline gelebilmektedir.

Çalışmanın bulguları incelendiğinde, katılımcılar internet ve sosyal medya haberlerinde, Suriyeli sığınmacılara yönelik yükseğe yakın oranda olumsuz haberlere rastladıklarını belirtmişlerdir. Cinsiyet açısından bakıldığında erkekler, kadınlara oranla internet ve sosyal medya haberlerinde Suriyeli sığınmacılarla yönelik daha fazla olumsuz haberle karşılaşmaktadır. Özellikle sosyal medya üzerinden herkesin içerik üretebilmesi, bu ortamı daha denetimsiz bir hale getirmiştir. Sosyal medya ile birlikte amatör habercilik anlayışı ortaya çıkmıştır. Medya alanına artık profesyonel olmayan kişiler de dâhil olmuş ve bunlar dağıtıcı konuma gelmiştir. Bu durum hatalı veya yanlış bilgilerin anında yayılmasına da fırsat vermektedir.

Gazetecilik mesleğinden tamamıyla uzak insanların fazlasıyla dâhil olduğu bir alan haline gelen sosyal medyada yapılan haberler ve paylaşımlarda sadece sığınmacılara değil toplumun pek çok kesimine yönelik olumsuzlayıcı söylemlere rastlamak mümkündür.

Araştırma sorularını yanıtlayan kişiler internet ve sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz içeriklere (karikatür, video, resim) ise; ara sıra rastladıklarını belirtmişlerdir. Erkekler, kadınlara oranla internet ve sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz içeriklere daha fazla rastlamaktadır. Medya genel olarak değerlendirildiğinde ise; sosyal medya ve internet Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz ifadelerin (haberlerin) en çok rastlandığı mecra konumundadır. Bunu geleneksel gazeteler izlemektedir.

Araştırma kapsamında katılımcıların, Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz yazı, resim ve video paylaşım yapıp paylaşmadığı sorulmuş; yapılan incelemede sosyal medya kullanıcılarının büyük bir kısmı sığınmacılara yönelik olumsuz paylaşımlarda bulunmadığını belirtmiştir. Sonuç olarak katılımcılar, internet ve sosyal medyada Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz paylaşımlara rastlansa da, kendileri bu tür paylaşımlarda bulunmadıklarını belirtmişlerdir.

Araştırma sorusuna cevap veren katılımcılar ayrıca Suriyeli sığınmacılara toplumsal yaşamda çok da olumlu bakmamaktadır. Cinsiyet açısından bakıldığında erkekler, kadınlara oranla Suriyeli sığınmacılara daha olumlu bakmaktadır.

Katılımcılar Suriyeli sığınmacılar ile ilgili sosyal medyada yapılan olumsuz paylaşımları ise doğru bulmamaktadır. Hatta araştırmaya katılanların yarısından çoğu bu tür paylaşımlarda bulunan kişilerin hukuki olarak cezalandırılması gerektiğini belirtmiştir.

Türkiye’de Suriyeli sığınmacılara yönelik negatif algının biran önce düzeltilmesi gerekmektedir. Suriyeli sığınmacılara yönelik olumsuz algıların bu şekilde devam etmesi durumunda ilerde çok daha vahim durumlar ortaya çıkabilecektir. Kuşkusuz Suriyeli sığınmacılara yönelik bu olumsuz algının oluşmasında bazı Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de karıştığı adli olayların da etkisi vardır. Basının sürekli olarak Suriyeli sığınmacının karıştığı olayları haber değeri olduğunu düşünerek yayınlanması, Türk vatandaşlarının gözünde Suriyelilerin sürekli olaylara karıştığı izlenimini oluşturmaktadır.

Bu olumsuz algının kısa sürede değiştirilmesi pek mümkün gözükmemektedir. Orta ve uzun vadede bir takım politikalar üretilerek Türk vatandaşları ile halk arasında bir bütünlük sağlanabilir. Örneğin iki ülkenin vatandaşlarını kaynaştıracak çeşitli kültürel ve sosyal faaliyetler gerçekleştirilebilir.

Türk toplumun tarihsel süreçte pek çok farklı dinden kültürden göçmene ve sığınmacıya yapmış olduğu misafirperverlik örnekleri söylemsel olarak toplumsal yaşamda tekrar dolaşıma sokulması gerekmektedir. Burada sivil toplum kuruluşlarına önemli rol düşmektedir. Bu kuruluşlar, vatandaşlarına savaş mağdurlarının yaşadığı zorlukları aktarmalıdır.

Özellikle okulda, camide, medyada olumlu söylemler üretilerek toplumsal bütünlük sağlanabilir. Suriyeli vatandaşların entegre olması için Türk kültürünün daha yakından anlatılması gerekir.

Sosyal medya üzerinden yalan yanlış bilgilerle toplumlara karşı kışkırtan kişiler hakkında birtakım önlemler alınması zorunlu bir hal almıştır. Sosyal medya üzerinden yapılan her türlü nefret söylemine engel olunması gerekmektedir. Toplumda kanaat önderi olarak adlandırılan ve organik aydın denilen kişilerle işbirliği yapılması gereklidir.

Suriyeli sığınmacıların kısa vadede ülkelerine götü dönmeleri pek mümkün görünmemektedir. Bu yüzden bu kişilere bir şekilde Türkçe eğitim verilerek toplumsal yaşama ayak uydurabilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Suriyeli sığınmacıların “geçici koruma” altında olan kişiler olduğunun, oturma izni ve vatandaşlık almayan Suriyelilerin burada geçici bulunduğu da topluma anlatılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Binark, M. (2010). Nefret Söyleminin Yeni Medya Ortamında Dolaşıma Girmesi ve Üretilmesi (T, Çomu. Yayına Haz. Yeni Medyada Nefret Söylemi). İstanbul: Kalkedon Yayınları, ss 11-53.
- Çömez, P. ve Kaya, Eda. (2017). Bir Ötekileştirme Pratiği: Türkiye’de Yaşayan Suriyelilere Yönelik Tutumlar, *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü e-Dergi*, Sayı 1. SS: 38-48.
- Demir, M. (2014) *Yeni Medya Üzerine Vol.2*. İstanbul: Literatürk Yayınları
- Dirini İ. (2010). Okur Yorumlarıyla Yeniden Üretilen Nefret Söylemi (T, Çomu. Yayına Haz. Yeni Medyada Nefret Söylemi). İstanbul: Kalkedon Yayınları, ss 55-93.
- Doğanay, Ü. ve Çoban Keneş, H. (2016). Yazılı Basında Suriyeli “Mülteciler”: Ayrımcı Söylemlerin Rasyonel ve Duygusal Gereçeklerinin İnşası. *Mülkiye Dergisi*, 40(1), 143-184.
- Erasmus .(2009). *Deliliğe Övgü*. (Ç. Dürüşken Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2010). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk Yayınları.
- Eser, A. (2010). Facebook’ta Nefret Söyleminin Üretilmesi ve Dolaşıma Sokulması, (T, Çomu. Yayına Haz. Yeni Medyada Nefret Söylemi). İstanbul: Kalkedon Yayınları, ss. 95-140.
- Freud, S. (1975). *Kitle Psikolojisi* (Kamuran Şipal Çev.), İstanbul: Bozak Yayınları.
- Freud, Sigmund(2000). *Bir Yanılsamanın Geleceği Uygurluk ve Hoşnutsuzlukları*. (A. Yardımlı Çev.), İstanbul: ideal Yayınları.
- Fromm E. (1995). “İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri 2” “Canlıseverlik ve Ölüseverlik Arasındaki İlişki” (cilt 2) (Ş, Alpagut Çev.). İstanbul: Payel Yayınları
- Fromm, E. (1973). *Çağımızın Özgürlük Sorunu* (B, Güvenç Çev.). Ankara: Özgür İnsan Yayınlar.
- Fromm, E. (1987). *İtaatsizlik Üzerine Denemeler* (A. Sayın. Çev). Ankara: Yaprak Yayınları.
- Fromm, E. (1994). *Erdem Ve Mutluluk Ahlâk Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme* (Ayda Y. Çev., T Yürükân Der.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Fromm, E. (1996). *Özgürlükten Kaçış*, (S. Budak Çev.). İstanbul: Payel Yayınları
- Gökçe, O. (2010). *İletişim Bilime Giriş*, Konya: Dizgi Ofset.
- Gülyaşar, M. (2017). Suriyeliler ve Vatandaşlık: Yerel Halk ve Suriyeli Sığınmacılar Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Uluslararası Toplum Araştırmalar Dergisi*, ss:678-705.
- Habermas, J. (2012). “Öteki” Olmak, “Ötekiyle Yaşamak (İ. Ara Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İnternet ve Sosyal Medya Haberlerinde Ötekinin (Suriyeli Sığınmacılar) Konumlandırılışı: Konya Örneği

- İşçi, D. ve Uludağ, E.(2019). Sosyal Medyada Suriyeliler Algısı: Youtube Sokak Röportajları Üzerine Bir İnceleme, *Ullisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 3(1), 1-24.
- Karasu, M. A. (2018). Suç korkusu, göç ve Suriyeli sığınmacılar: Şanlıurfa örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 332-347.
- Koç Akgül, S. ve Pazarbaşı B.(2016). *Küresel Dünyanın Kültürel Kimlik Karmaşası*. İstanbul: Hiper Yayınları.
- Kundakçı, F. S. (2013). *Heteroseksizm ve Ötekileştirme Eleştirisi*. Liberal Düşünce, 18(71), 65-79.
- Kuş, O. (2016). Dijital Nefret Söylemini Anlamak: Suriyeli Mülteci Krizi Örnek Olayı Bağlamında BBC World Service Facebook Sayfasına Genel Yorumların Metin Madenciliği Tekniği İle Analizi, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, ss. 97-121.
- Martinez, N. (1992). *Çingeneler* (Ş. Aktaş Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, F. ve Öner-Özkan, B.(2016). Türkiye’de Sosyal Medya Kullanıcılarının Suriyeli Mültecilere İlişkin Sosyal Temsilleri, *Nesne Psikoloji Dergisi* Cilt:4, S.8, ss.227-244.

Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği

The Sustainability of Turkey’s Current Accounts Deficit

Şaduman YILDIZ

Özet

Ülkelerin istikrarlı bir şekilde büyüyebilmeleri ve makroekonomik dengeleri koruyabilmeleri açısından cari açığın sürdürülebilirliği önemlidir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye’de 1987 – 2018 dönemine ait aylık veri setini kullanarak cari açığın sürdürülebilir olup olmadığını araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda reel ihracat ile reel ithalat arasındaki uzun dönemli ilişki, yapısal kırılmaları da dikkate alan Fourier eşbütünleşme testi aracılığıyla araştırılmış ve cari işlemler açığının sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra cari işlemler açığının güçlü formda mı yoksa zayıf formda mı sürdürülebilir olduğunu ortaya koyabilmek için değişkenlerin uzun dönemdeki katsayıları FMOLS analizi ile tahmin edilmiş ve ithalat değişkeninin katsayısı 0.69 olarak bulunmuştur. Söz konusu bu değer, Türkiye’de yapılan 1\$’lık ithalata karşılık 0.69 \$’lık ihracat geliri elde edildiğini ve Türkiye’de ihracatın ithalata bağlı olarak gerçekleştiğini ifade ederken cari açığın ise zayıf formda sürdürülebilir olduğunu yani ihracat gelirlerinin ithalat giderlerinin belirli bir kısmını karşıladığını ortaya koymaktadır. Daha sonra ele alınan değişkenler arasında nedensellik sınaması yapılmış ve nedensellik ilişkisi olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak, Türkiye’de cari işlemler açığının zayıf formda sürdürülebilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu bu durum ülke ekonomisi açısından önemli bir problemdir. Bu yüzden cari işlemler açığının güçlü formda sürdürülebilirliğinin sağlanması ülke ekonomisi için büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Makroekonomi, Cari İşlemler Açığı, Sürdürülebilirlik, Fourier Eşbütünleşme

Abstract

The sustainability of the current accounts deficit is significant for the steady growth of nations and protecting their macroeconomic equilibrium. This study aims to determine if the current account deficit is sustainable using monthly data sets from 1987 to 2018. The long-term relationship between real exports and real imports was determined using the Fourier cointegration test that also considers structural breaks, and the current accounts deficit was found to be sustainable. The long-term coefficients of the variables were estimated using FMOLS analysis to determine if the current accounts deficit was sustainable in its strong or weak form, and the coefficient of the import variable was found to be 0.69. This result indicates that Turkey earned

Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bayburt, Türkiye

ORCID:

Ş.Y.: 0000-0002-9990-0628

Corresponding Author:

Şaduman YILDIZ

Email:

sayildiz@bayburt.edu.tr

Citation: Yıldız, Ş. (2020). Türkiye’de cari işlemler açığının sürdürülebilirliği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2), 289-304.

Submitted: 23.12.2019

Accepted: 18.03.2020

\$0.69 of export income in exchange for \$1 of imports, that exportation was dependent on importation in Turkey, and that the current account deficit was sustainable in its weak form, meaning that export incomes met a certain part of the import incomes. Then, a causality test was conducted with the variables at hand, and no causal relationships were found. This means that Turkey’s current accounts deficit is sustainable in its weak form, and this is a significant problem for Turkey’s economy. It is important for Turkey to ensure that current accounts deficit sustainability is in its strong form for the national economy.

Keywords: Macroeconomics, Current Accounts Deficit, Sustainability, Fourier Cointegration.

1. GİRİŞ

Makroekonomik politikaların temel amacı iç ve dış dengenin birlikte sağlanmasıdır. İç denge, potansiyel reel milli gelir seviyesine ulaşmayı veya ona yaklaşmayı ve fiyat istikrarını sağlamayı ifade ederken, dış denge ise çoğunlukla cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini ifade etmektedir (Berke, 2009: 117).

Bir ülkenin diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerinin önemli göstergelerinden biri olan cari işlemler hesabı, ülkenin mal ve hizmet ticareti ile karşılıksız transferleri hakkında detaylı bilgi vermektedir. Bu bağlamda cari işlemler hesabı, bir ülke ekonomisinde dış dengeyi ortaya koyan ve ülkenin ekonomik ve siyasi politikalarını şekillendiren en önemli hesap kalemlerinden biridir. Son dönemlerde cari açık problemi sadece az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde değil, aynı zamanda gelişmiş ülkelerde de gözlemlenen ekonomik problemler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda cari açığın olmasından ziyade bu açığın sürdürülebilir olup olmaması daha önemli olmaya başlamış ve sürdürülebilir bir cari açığın ülkelerin ekonomileri açısından çok önemli bir sorun olmayacağı görüşü ön plana çıkmaya başlamıştır. Cari açığın GSYİH’ya oranı atıkça ülkenin yabancı sermayeye ihtiyacı artmakta ve söz konusu bu durum döviz kurları üzerinde baskı oluşturarak finansal krize yol açabilmektedir (Turan ve Barak, 2016: 70). Nitekim 1990’lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ekonomik krizlerin en önemli nedenleri arasında cari açık problemi yer almakta ve söz konusu bu problem finansal krizlerde erken uyarı sistemi olarak görülmektedir. Bu bağlamda cari açığın GSYİH’ya oranının eşik değerinin Dornbusch ve Fischer (1990) %4, Freund (2000) ise %5 olduğunu ve söz konusu bu değerlerin aşılmasının ülke ekonomisinde kırılmalıkları neden olarak kriz beklentisini artıracaklarını ileri sürmüşlerdir (Göçer, 2013: 214).

Bu çalışmada ise dış makroekonomik dengeyi ifade eden cari işlemler açığının sürdürülebilirliği Türkiye için 1987: 01 – 2018: 12 yılları arasında araştırılmaktadır. Çalışmada cari işlemler dengesine, cari açığın finansman yollarına, literatür araştırmasına, ekonometrik analize ve sonuç ve değerlendirmeye yer verilecektir.

2. CARİ İŞLEMLER DENGESİ

Cari işlemler hesabı, finans hesabı, net hata ve noksan ve resmi rezervler hesaplarından oluşan ödemeler bilançosu bir ülkede döviz cinsinden yapılan işlemleri kapsamaktadır. Bir ülkede cari yılda yurt dışı ile gerçekleştirdiği mal ve hizmet ticareti, doğrudan yabancı yatırımların ve portföy yatırımlarının kar transferleri, yapılan bağış ve hibeler ile faiz ödemeleri cari işlemler hesabını oluştururken; dış borçlar, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımlarına ait ana paralar ise finans hesabını oluşturmaktadır. Ülkeye giren ve ülkeden çıkan döviz miktarının hesaplanmasında ortaya çıkan farklar net hata ve noksan hesabına kaydedilirken, ülkenin sahip olduğu altın, döviz ve IMF nezdindeki özel çekme hakları ise resmi rezervler hesabına kaydedilmektedir (Polat, 2019: 839).

3. CARİ AÇIĞIN FİNANSMAN YOLLARI

Özellikle cari işlemler açığı veren ülkelerin en önemli sorunlarından biri cari açığın finansmanıdır. Çünkü cari açığın sürdürülebilir olması için cari açığın finanse edilebiliyor olması gerekmektedir.

Cari işlemler açığı öncelikli olarak Finans Hesabı ile kapatılmaya çalışılır. Finans Hesabı ile kapatılmayınca Net Hata ve Noksan Hesabı ile şayet o da yetmezse Resmi Rezerv Hesabı ile kapatılmaktadır (Göçer, 2013:214). Fakat cari işlemler açığı veren ülkeler bu açığı genellikle borç oluşturmamayan kalemler olan doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları ve merkez bankasına ait olan uluslararası rezervler ile kapatma yollarını tercih etmektedir. Söz konusu bu yöntemler uzun dönemde cari açığın sürdürülebilirliği ile ilgili sorunlara yol açmakta ve hatta portföy yatırımları ile finanse edilen bir cari açığın yabancı sermaye akımlarında ortaya çıkabilecek bir olumsuzluk sonucunda finansal krize yol açma olasılığını artırmaktadır (Polat, 2019: 839).

Cari açığın finansman kaynakları doğrudan yabancı yatırımlar, portföy yatırımları, dış borçlanma ve rezerv varlıklardan oluşmaktadır.

2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımlar, yabancı bir firmanın bir ülkede yer alan bir firmayı satın alması veya mevcut bir firmanın sermaye artırımına destek olması veya yeni kurulacak bir firmanın başlangıç sermayesine katkıda bulunmasını ifade etmektedir. Söz konusu bu yatırımlar işletme sermayesini, işletmecilik bilgisini, teknolojiyi, yönetim, pazarlama ve üretim bilgilerini de beraberinde getirmekle birlikte ülkede yeni istihdam alanları oluşturmakta ve sermaye birikimini artırmaktadır. Ayrıca bu yatırımlar ürün kalitesini ve çeşitliliğini artırarak ulusal firmalara uluslararası pazarda rekabet olanağı da sağlamaktadır (Kesgingöz ve Karataş, 2016: 599).

2.2. Portföy Yatırımları

Portföy yatırımları cari işlemler dengesini finanse edilmesinde önemli kalemlerden birini oluşturmaktadır. Söz konusu bu kalem hisse senedi ve çeşitli kuruluşlarca ihraç edilen tahvil ve bono ile diğer para piyasası araçlarından oluşmaktadır. Kısa vadeli sermaye hareketleri veya sıcak para olarak da ifade edilen portföy yatırımları faiz ve karlılık oranları yüksek olan ülkelere yönelmektedir. Cari açığını bu şekilde kısa vadeli sermaye girişleri ile kapatan özellikle gelişmekte olan ülkelerin, ekonomilerinde bazı problemler ortaya çıkabilmektedir. Nitekim ani olarak ülkeye fazla oranda sermaye girmesi ekonomide aşırı ısınmaya ve ulusal paranın çok fazla değer kazanmasına yol açarak cari açığın artmasına neden olabilir (Gazel, 2018: 1086, 1093).

2.3. Dış Borçlanma

Dış borçlanma ile ülkeye yabancı kaynak girmesi başlangıçta ülke ekonomisine olumlu katkı yapmakta ancak geri ödeme dönemlerinde şayet anapara ve faizi ile birlikte borç miktarı çok fazla artmışsa borç krizlerine yol açabilmektedir. Ayrıca alınan borçlar etkin ve verimli şekilde kullanılmazsa borcu ödemek için tekrar borçlanılmakta ve bu durumda borçların sürdürülebilirliği ile ilgili sorun yaşanmasına neden olmaktadır (Ersoy, 2013: 96).

Cari açığın sürdürülebilir olması için dış borçların sürdürülebilir olması gerekmektedir. Çünkü cari işlemler açığı döviz açığını ifade ettiği için dış borçlanma gereksinimini doğurmakta ve cari açığın kısa vadeli dış borçlarla finanse edilmesi ekonomide kırılganlığı artırmaktadır (Çeştepe vd., 2014: 102).

2.4. Rezerv Varlıklar

Cari işlemler hesabı, sermaye hesabı ve net hata ve noksan kalemlerinde pozitif bir bakiye veriyorsa bu artı değer rezervlere aktarılmakta ve cari açığın finanse edilmesinde rezerv

varlıklardan yararlanılmaktadır. Ancak merkez bankasının döviz alım satım işlemleri ile piyasaya müdahalesi sonucunda ülke resmi rezervlerindeki net değişmeyi gösteren rezerv varlıkların cari açığı finanse etmede kullanılması sağlıklı bir karar değildir ve mecbur kalınmadıkça kullanılmamalıdır (Emirkadı, 2017: 10 – 11). Çünkü merkez bankaları için güvence konumunda yer alan rezerv varlıklar finansal krizlerde önlem amaçlı olarak kullanılmaktadır (Genç vd., 2017: 108).

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Cari işlemler açığının sürdürülebilirliği ile ilgili çok sayıda uygulamalı çalışma yapılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, cari açığın sürdürülebilirliği ile ilgili yapılan çalışmaların genel özellikleri Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Araştırmacı(lar)	Değişkenler	Ülke(ler)	Çalışma Dönemi	Ekonometrik Yöntem	Sonuç
Husted (1992)	İhracat ve İthalat	ABD	1967: Q1 – 1989: Q4	Engle- Granger eşbütünleşme analizi	Sürdürülebilir.
Fountas ve Wu (1999)	İhracat ve ithalat	ABD	1967Q1- 1994 Q4	Eşbütünleşme analizi	Sürdürülemez.
Christopoulos, Leon-Ledesma (2004)	İhracat ve ithalat	ABD	1960-2004	ESTAR	Sürdürülebilir.
Herzer ve Nowak – Lehmann (2005)	İhracat ve ithalat	Şili	1975 – 2004	Eşbütünleşme analizi	Sürdürülebilir.
Matsubayashi (2005)	Özel tasarruf ile özel yatırım, bütçe dengesi, kamu borcu ve net dış borç ile net ulusal tasarruf	ABD	1975:01 – 1998:02	Johansen eşbütünleşme analizi	Sürdürülebilir.
Narayan ve Narayan (2005)	İhracat ve ithalat	22 Az Gelişmiş Ülke	1960-2000	ARDL, DOLS, Philip–Hansen ve Engle–Granger	Burundi, Çad, Gine-Bissau, Madagaskar, Uganda ve Zambiya’da sadece sürdürülebilir.
Kalyoncu (2005)	Reel ihracat ve ithalat, GSYİH’nın yüzdesi olarak reel ihracat ve ithalat	Türkiye	1987: 01 – 2002: 04	Eşbütünleşme analizi	Sürdürülebilir.
Berke 2009	Reel İhracat ve Reel Bileşik İthalat	Türkiye	1989: 01 – 2006:02	Geleneksel ve parçalı eşbütünleşme analizleri	Sürdürülebilir.
Yamak ve Korkmaz (2007)	Reel ihracat ve reel ithalat	Türkiye	2001: 04 – 2005: 09	Sınır testi ve eşbütünleşme analizi	Zayıf sürdürülebilir.

Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği

Tablo 1 (Devam). Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Araştırmacı(lar)	Değişkenler	Ülke(ler)	Çalışma Dönemi	Ekonometrik Yöntem	Sonuç
Perera ve Varma (2008)	İhracat ve ithalat	Sri Lanka	1950-2006	Eşbütünleşme analizi	Sürdürülemez.
Peker (2009)	İhracat ve ithalat	Türkiye	1992: 01 – 2007: 12	Johansen eşbütünleşme analizi ve vektör hata düzeltme modeli	Zayıf sürdürülebilir.
Takeuchi (2010)	İhracat ve ithalat	ABD	1961: Q1 – 2008: Q4	Markow Zinciri Monte Carlo yöntemi	Sürdürülebilir.
Ümit (2011)	İhracat, ithalat ve net faiz ödemeleri ve net transfer ödemeleri eklenerek elde edilen özel ithalat.	Türkiye	1992:01 – 2010:02	Johansen eşbütünleşme analizi	Zayıf sürdürülebilir.
Greenidge vd. (2011)	İhracat ve ithalat	Barbados	1960 -2006	Zamanlararası bütçe kısıtı yaklaşımı, Johansen eşbütünleşme analizi	Sürdürülebilir.
Holmes vd. (2011)	İhracat ve ithalat	Hindistan	1950 – 2011	Johansen (1995), Saikkonen - Lütkepohl (2000) ve Breitung - Taylor (2003) Eşbütünleşme analizleri	Sürdürülebilir.
Rahman (2011)	İhracat ve ithalat	Endonezya (a) Malezya (b)	1960 – 2008 (a) 1960 – 2007 (b)	Engle-Granger ve Johansen eşbütünleşme analizi	Endonezya’da sürdürülemezken Malezya’da sürdürülebilir.
Heidari vd. (2012)	İhracat ve ithalat	İran	1960 – 2007	ARDL	Sürdürülebilir.

Tablo 1 (Devam). Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Araştırmacı(lar)	Değişkenler	Ülke(ler)	Çalışma Dönemi	Ekonometrik Yöntem	Sonuç
Djeutem ve Nguimkeu (2013)	İhracat ve ithalat	Kamerun	1970-2002	Campbell-Shiller metodu, zamanlararası bütçe kısıtı yaklaşımı ve Johansen eşbütünleşme analizi	Sürdürülemez.
Göçer (2013)	İhracat ve ithalat	Türkiye	1996:01 – 2012: 01	Johansen eşbütünleşme analizi ve vektör hata düzeltme modeli	Zayıf sürdürülebilir.
Açıkgöz ve Akçağlayan (2014)	Reel ihracat ve reel ithalat	Türkiye	1992:01 9 – 2011:03	Zamanlararası bütçe kısıtı yaklaşımı, Engle-Granger eşbütünleşme analizi ve ARDL	Sürdürülebilirdir ve ihracattan ithalata doğru zayıf bir nedensellik ilişkisi vardır.
Altunöz (2014)	Gelir ve gider	Türkiye	1994: 04 – 2013: 04	Johansen eşbütünleşme analizi	Zayıf sürdürülebilir.
Ndoricimpa ve Achandi (2014)	İhracat ve ithalat	Burundi, Kenya, Ruanda, Uganda ve Tanzanya	1960-2012	TAR ve M-TAR Model ile Pedroni (1999, 2004) panel eşbütünleşme analizi	Burundi, Kenya ve Uganda'da zayıf sürdürülebilir. Ruanda ve Tanzanya'da ise sürdürülemez.
Tiwari (2015)	Petrol dahil ihracat ve ithalat, petrol hariç ihracat ve ithalat	Hindistan	1970 – 2007	Johansen eşbütünleşme analizi	Petrol hariçken sürdürülebilir iken petrol dahil ise sürdürülemez.
Akçayır ve Albani (2016)	Gelir ve gider	Türkiye	1992: 01 – 2010: 12	Granger nedensellik analizi, Engle- Granger eşbütünleşme analizi ve DOLS yöntemi	Zayıf sürdürülebilir.

Tablo 1 (Devam). Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Araştırmacı(lar)	Değişkenler	Ülke(ler)	Çalışma Dönemi	Ekonometrik Yöntem	Sonuç
Tastan ve Aric (2016)	GSYİH yüzdeleri ve cari hesap verileri	Brezilya (a) Hindistan (b) Güney Afrika ©	1996:01–2014:04 (a) 2004:02– 2011:02 (b) 1960:01–2011:01 ©	AESTAR ve ESTAR	Brezilya ve Hindistan’da sürdürülemez iken Güney Afrika için sürdürülebilir.
Karim ve Hervé (2017)	İhracat ve ithalat	CEMAC Ülkeleri	1960-2014	Zamanlararası bütçe kısıtı yaklaşımı, TAR ve M-TAR Model ve panel eşbütünleşme analizi	Zayıf sürdürülebilir.
Baigonushova vd. (2017)	İhracat ve ithalat	Kırgızistan	2000: 01 – 2016: 04	Johansen eşbütünleşme analizi	Sürdürülemez
Türk ve Şahin (2018)	İhracat ve ithalat	Türkiye	2000 – 2016	Johansen eşbütünleşme analizi	Sürdürülemez.
Yalçinkaya vd. (2018)	Reel ihracat gelirleri ve reel ithalat giderleri	Türkiye	1984: Q1 - 2001: Q4, 2002: Q1 - 2017: Q4 ve 1984:Q1 - 2017:Q4	Yapısal kırılmaları içeren zaman serisi analizi	1984:Q1- 2001:Q4 döneminde güçlü sürdürülebilirken 2002:Q1 - 2017:Q4 ve 1984:Q1- 2017:Q4 dönemlerinde ise zayıf sürdürülebilirdir.

4. EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmanın bu bölümü veri seti, yöntem, birim kök testleri, Fourier eşbütünleşme analizi ve Fourier Granger nedensellik analizinden oluşmaktadır.

4.1. Veri Seti

Çalışmada, Türkiye için cari açığın sürdürülebilirliğini araştırmak amacıyla 1997 - 2018 dönemine ait aylık zaman serisi verileri ele alınarak bir analiz yapılmıştır. Cari açığın en önemli göstergesi dış ticaret açığı olduğu için analizlerde ihracat ve ithalat değerleri kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan veriler aşağıda tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2. Veri Seti

Değişkenler	Değişkenlerin Tanımlanması	Kaynak
lnrexp	Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış ihracat değişim oranları (1000 ABD Doları). Söz konusu bu ihracat değerleri ihracat birim değer endeksine (2010=100 bazlı) bölünerek reel ihracat değerleri elde edilerek doğal logaritmaları alınmıştır.	TÜİK
lnrimp	Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış ithalat değişim oranları (1000 ABD Doları). Söz konusu bu ithalat değerleri ithalat birim değer endeksine (2010=100 bazlı) bölünerek reel ithalat değerleri elde edilerek doğal logaritmaları alınmıştır.	TÜİK

Çalışmanın uygulama kısmında değişken sembollerinin başında yer alan “d” harfi söz konusu değişkenin sırasıyla farkının alındığını göstermektedir.

4.2. Yöntem

Çalışmada değişkenlerin durağan olup olmadığını ortaya koyabilmek amacıyla Fourier ADF (Fourier Augmented Dickey Fuller) ve Fourier KPSS (Fourier Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) birim kök testleri yapılmıştır. Daha sonra değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi belirlemek için Fourier eşbütünleşme analizi yapılırken değişkenlerin uzun dönemdeki katsayıları ise FMOLS analizi ile tahmin edilmiştir. Son olarak değişkenler arasında kısa dönemli ilişki Fourier Granger nedensellik analizi ile araştırılmıştır. Söz konusu analizler için GAUSS 19.1 ve E-Views 10 ekonometrik analiz programlarından yararlanılmıştır.

4.3. Birim Kök Testleri

Değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin doğru ölçülerek anlamlı ilişkilerin elde edilebilmesi ve sahte regresyon ilişkisinin ortadan kaldırılması için verilerin durağan olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda öncelikle verilerin durağanlık seviyeleri sabitli ve trendli model için Fourier Augmented Dickey Fuller (Fourier ADF) ve Fourier Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin (Fourier KPSS) durağanlık testleri ile incelenmiştir.

Tablo 3. Fourier ADF (Fourier Augmented Dickey-Fuller) Birim Kök Test İstatistikleri

	Değişkenler			
	lnrexp	d(lnrexp)	lnrimp	d(lnrimp)
Fourier ADF Test İstatistiği	-3.314	-5.170***	-3.650	-5.206***
Birim Kök Durumu	Var	Yok	Var	Yok
Kritik Değerler				
%1	%5		%10	
	-4.870		-4.310	
			-4.020	

Not: Testler sabitli ve trendli model için yapılmıştır. Değişkenlerin gecikme değerleri Akaike Bilgi Kriteri (AIC)’ne göre seçilmiştir. Maksimum gecikme uzunluğu 13 olarak alınmıştır. *** % 1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3’te, Fourier ADF birim kök test sonuçları yer almaktadır. Söz konusu teste göre lnrexp ve lnrimp değişkenlerinin düzey değerlerinde birim köklü olduğu ancak birinci farkları alındığı zaman durağanlaştıkları görülmektedir.

Tablo 4. Fourier KPSS Durağanlık Test İstatistikleri

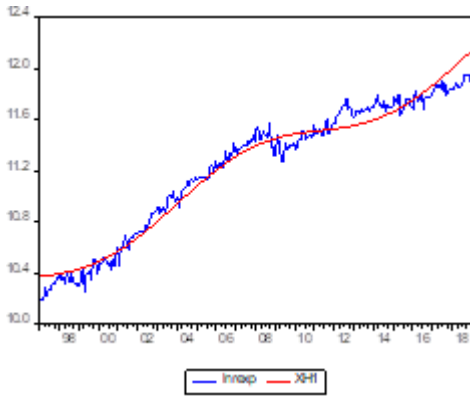
Değişkenler	Fourier KPSS Test İstatistiği	Kritik Değerler			Durağanlık Durumu
		%10	%5	%1	
lnrexp	0.104	0.046	0.054	0.072	Durağan değil.
d(lnrexp)	0.032***	0.100	0.128	0.197	Durağan.
lnrimp	0.096	0.046	0.054	0.072	Durağan değil.
d(lnrimp)	0.045***	0.100	0.128	0.197	Durağan.

Not: Değişkenlerin gecikme değerleri Akaike Bilgi Kriteri (AIC)’ne göre seçilmiştir. Maksimum gecikme uzunluğu 13 olarak alınmıştır. *** % 1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

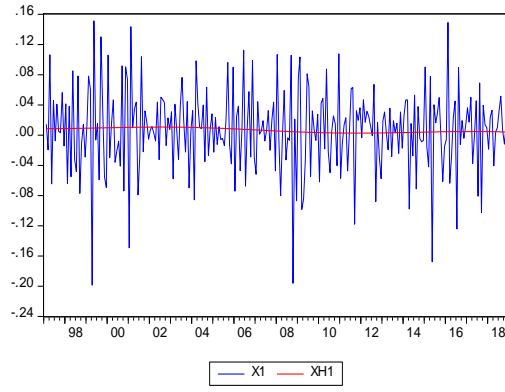
Tablo 4’te, ele alınan değişkenlere ait Fourier KPSS durağanlık test sonuçlarını göstermektedir. Durağanlık testi sonuçlarına göre, lnrexp ve lnrimp serileri birinci farkta yani I(1)’de durağandır.

Sonuç olarak; yapılan Fourier ADF ve Fourier KPSS durağanlık testlerine göre, reel ihracat ve reel ithalat verileri I(1)’de durağandır. Verilerin tamamının birinci dereceden durağan olması nedeniyle değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişkinin varlığı Fourier eş bütünleşme testi ile analiz edilmiştir.

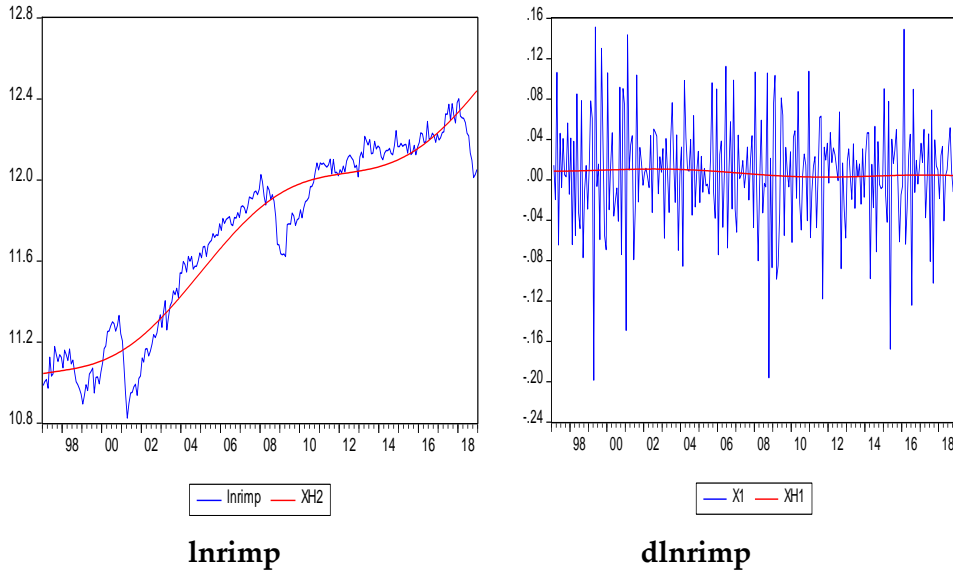
Şekil 1’de değişkenlere ait fourier grafikleri yer almaktadır. Söz konusu grafikler incelendiği zaman Fourier tahminlerinin isabetli olduğu ve seriler için uzun dönemli dalgalanmaların yakalandığı görülmektedir. Ayrıca frekans 1 için sonuçlar daha iyi olduğu için frekans 1 olarak alınmıştır.

lnrexp

dlnrexp

Şekil 1: Değişkenler ve Fourier Fonksiyonları

4.4. Fourier Eşbütünlüşme Analizi

lnrexp ve lnrimp değişkenlerinin ikisi de I(1) olduğu için eş bütünlüşme ilişkisinin olup olmadığına bakılmalıdır. Yapılan Fourier eşbütünlüşme analizinde trend shift modeli dikkate alınmıştır.

Tablo 5: Fourier Eşbütünlüşme Test Sonuçları

	Frekans	Fourier Eşbütünlüşme Test İstatistiği	F istatistiği	Eşbütünlüşme Durumu
Clols	1	0.033	282.206	Eşbütünlüşme var.
Fols	1	0.032	200.285	Eşbütünlüşme var.
Kritik Değerler				
	%1	%5	%10	
	0.063	0.048	0.042	

Tablo 5'te eşbütünlüşme testi sonuçları yer almaktadır. Her iki testin sonucuna göre, H_0 hipotezi reddedilememektedir. Bu bağlamda lnrexp ve lnrimp değişkenleri arasında eşbütünlüşme ilişkisi olduğu ve cari açığın sürdürülebilir olduğu görülmektedir. Söz konusu bu sonuca göre, Türkiye'de 1997: 01 – 2018: 12 döneminde, reel ihracat ile reel ithalat arasında uzun dönemli ilişki vardır ve reel ithalatta meydana gelen ani bir değişim uzun dönemde reel ihracatı etkilemektedir.

4.5. FMOLS Analizi

Husted (1992)'ye göre, ihracat ve ithalat verileri arasında eşbütünlüşme ilişkisi varsa ve eşbütünlüşme katsayısı da bire eşitse cari işlemler açığı sürdürülebilirdir (Husted, 1992: 162-165). Quintos (1995) ise Husted (1992)'nin söz konusu bu görüşünü geliştirerek cari açığın, eşbütünlüşme katsayısının bire eşit olması durumunda güçlü sürdürülebilir, sıfır ile bir arasında olması durumunda ise zayıf sürdürülebilir olduğunu ileri sürmüştür (Göçer, 2013: 225). Husted (1992)'in ihracat ile ithalat arasında uzun dönemli ilişkiyi ortaya koymak için geliştirdiği model aşağıdaki gibidir:

$$X_t = a + bM_t + e_t$$

Yukarıdaki modelde bağımlı değişken X_t ihracatı, bağımsız değişken M_t ithalatı ifade etmektedir. Söz konusu modelde ithalattaki değişimler ihracatı etkilemektedir. İthalatın (M_t 'nin)

katsayısı b'nin değeri 1 ise 1 \$'lık ithalat 1\$'lık ihracat oluşturmakta ve cari açık sürdürülebilir düzeyde kalmaktadır. Fakat b'nin katsayısı 1'den küçük ise 1\$'lık ithalat 1\$'dan daha az ihracat oluşturmakta ve cari açığın zayıf formda sürdürülebilir olduğu ifade edilmektedir. Diğer yandan, b'nin katsayısı 1'den büyük ise 1\$'lık ithalat 1\$'dan daha fazla ihracat oluşturmakta ve cari açığın güçlü formda sürdürülebilir olduğu ifade edilmektedir. Bu çalışmada ise değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu ve cari açığın sürdürülebilir olduğu Fourier eşbütünleşme testi ile tahmin edilmiştir. Cari işlemler açığının güçlü formda mı yoksa zayıf formda mı sürdürülebilir olduğunu ortaya koyabilmek için değişkenlerin uzun dönemdeki katsayıları ise Husted (1992)'in geliştirdiği modele uygun olarak geliştirilen aşağıdaki model doğrultusunda FMOLS eşbütünleşme katsayı tahmincisiyle analiz edilmiştir.

$$\ln \text{rexp} = \beta_0 + \beta_1 \ln \text{rimp} + @\text{trend} + e_t$$

FMOLS tahmin yöntemi ile elde edilen sonuçlar tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Std.hata	t - statistic	Prob
lnrimp	0.692638	0.096369	7.187371	0.0000
c	2.761177	1.056968	2.612356	0.0095
@trend	0.002630	0.000579	4.544332	0.0000
R²=0.96				

Tablo 6’ya göre, $\beta_1 = 0.69$ olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre, Türkiye’de yapılan 1\$’lık ithalata karşılık 0.69 \$’lık ihracat geliri elde edilmektedir. Söz konusu bu değer Türkiye’de ihracatın ithalata bağlı olarak gerçekleştiğini ve cari açığın zayıf formda sürdürülebilir olduğunu ifade etmektedir.

4.6. Fourier Granger Nedensellik Analizi

Çalışmada lnrimp ve lnrexp değişkenleri arasında nedensellik ilişkisini ortaya koyabilmek için Fourier Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Fourier Granger nedensellik testi sonuçları tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Single Fourier – Frequency Granger Nedensellik Testi Sonuçları

	Wald - stat	Asym.p - val	Lag	Frekans
lnrimp → lnrexp	5.850	0.211	4.000	1.000
lnrexp → lnrimp	3.094	0.542	4.000	1.000

Not: Gözlem sayısı 50’den büyük olduğu için, analizde asimptotik p değerleri dikkate alınmıştır.

Tablo 7’ye göre, hem lnrimp’den lnrexp’ye, hem de lnrexp’den lnrimp’ye doğru nedensellik ilişkisi yoktur. Dolayısıyla reel ithalattaki değişimlerin reel ihracat üzerinde ve reel ihracattaki değişimlerin ise reel ithalat üzerinde kısa dönemde etkiye yol açmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir ülkede uygulanan makroekonomik politikaların amacı, ülke ekonomisinde iç ve dış dengenin birlikte sağlanmasıdır. İç dengenin sağlanması yeterince düşük işsizlik ve enflasyonunun olduğu tam çalışma durumunu ifade ederken dış dengenin sağlanması ise cari

açığın sürdürülebilirliğini ifade etmektedir. Bu bağlamda cari açığın sürdürülebilirliği gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin en önemli makroekonomik sorunları arasında yer almaktadır.

Türkiye’de cari açığı azaltmak için önlemler alınmış olmasına rağmen söz konusu bu önlemlerin etkisi orta ve uzun vadede ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kısa vadede cari açığı %5’in altına düşürmek iktisadi büyümeden ödün vermeği gerektirirken yoğun ticaret yaptığımız ülkelerde talepte çok fazla artış olmaması, cari işlemler açığının makroekonomik açıdan önemini daha fazla artırmaktadır (Emirkadı, 2017: 15).

Türkiye’de 1997: 01 - 2018: 12 dönemine ait aylık veriler kullanılarak, reel ihracat ile reel ithalat arasındaki uzun dönemli ilişki, yapısal kırılmaları da dikkate alan Fourier eşbütünlük testi aracılığıyla araştırılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle Fourier ADF ve Fourier KPSS birim kök testleri yapılmış ve ele alınan değişkenlerin düzeyde değil birinci farkta durağan oldukları görülmüştür. Daha sonra değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiyi ortaya koyabilmek için Fourier eşbütünlük analizi yapılarak değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olduğu görülmüştür. Söz konusu bu sonuca göre cari işlemler açığı sürdürülebilirdir. Daha sonra cari işlemler açığının güçlü formda mı yoksa zayıf formda mı sürdürülebilir olduğunu ortaya koyabilmek için değişkenlerin uzun dönemdeki katsayıları ise FMOLS analizi ile tahmin edilmiş ve uzun dönemli ilişkinin ele alınan değişkenler için anlamlı olduğu görülmüştür. Bu analiz sonucuna göre, ithalat değişkeninin katsayısı 0.69 olarak bulunmuştur. Bu değer Türkiye’de yapılan 1\$’lık ithalata karşılık 0.69 \$’lık ihracat geliri elde edildiğini ifade etmektedir. Söz konusu bu değer Türkiye’de ihracatın ithalata bağlı olarak gerçekleştiğini ve cari açığın zayıf sürdürülebilir olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu bu durum ihracatın, ithalatın belirli bir kısmını karşıladığını ortaya koymaktadır. Daha sonra ele alınan değişkenler arasında nedensellik ilişkisini ortaya koyabilmek için Fourier Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, hem $\ln rimp'$ den $\ln exp'$ ye, hem de $\ln exp'$ den $\ln rimp'$ ye doğru nedensellik ilişkisi yoktur. Dolayısıyla reel ithalattaki değişimler reel ihracat üzerinde ve reel ihracattaki değişimlerin ise reel ithalat üzerinde kısa dönemde etkiye sahip değildir.

Sonuç olarak, Türkiye’de cari işlemler açığı zayıf formda sürdürülebilirdir ve bu durum ülke ekonomisi açısından önemli bir problemdir. Bu bağlamda cari işlemler açığının sürdürülebilirliğinin artırılabilmesi büyük önem arz etmektedir.

Cari işlemler açığının sürdürülebilirliğini artırmak için politika önerileri ise şu şekilde sıralanmaktadır:

- Ülke ekonomisinde iç dengenin sağlanmasında yatırım – tasarruf eşitliği çok önemlidir. Yurt içi tasarruflar yurt içi yatırımları karşılayamadığı zaman yatırım yapabilmek için ülke yurt dışı finans kaynaklarına yönelmekte ve bu durum da cari açığın artmasına neden olmaktadır. Bu yüzden cari açığın sürdürülebilirliği için kamu ve özel sektör tasarruf oranları artırılarak yatırımların dış tasarruflara bağımlılığı azaltılmalıdır.
- Ülke içinde teknoloji düzeyi ve yan sanayi üretimi artırılarak sanayi sektöründe dışa bağımlılık azaltılmalıdır. Ayrıca kalkınmada anahtar rolü üstlenen sanayi sektörünün ithalata bağımlılığını azaltacak alternatif enerji kaynaklarına yönelerek veya enerji üretiminde yerli katkı payını artırarak enerjide ve böylece üretimde dışa bağımlılık azaltılmalıdır.
- İhracatta rakip ülkelere karşı rekabet gücünü artırmak için işgücü verimliliği artırılmalıdır.
- Ülkedeki yerli ve yabancı firmalar döviz kazandırıcı alanlara yatırım yapma konusunda teşvik edilmelidir.
- Cari açığın finansmanı için sıcak para ve portföy yatırımlarına değil, doğrudan yabancı yatırımlara ağırlık verilmelidir. Bu bağlamda ülkeye doğrudan yabancı yatırımları

çekebilmek için yapılması gereken yapısal reformlara öncelik verilerek makroekonomik göstergeler iyileştirilmelidir.

- Turizm gelirlerini artıracak politikalar uygulanmalıdır.
- Sorunlu finansal kurumların sorunlarını giderecek şekilde yapılandırılmaya gidilmelidir. Ayrıca etkin ve şeffaf bir finansal sistemin oluşturulması için çaba harcanmalıdır.
- Vergiyi tabana yayacak, vergi kayıp ve kaçaklarını önleyecek ve ayrıca kayıt dışı ekonomiyi azaltacak bir gelirler politikası izlenmelidir.
- İhracatın ithalatı karşılama oranını artırmak için döviz kuru politikası aracılığıyla ithalat azaltılıp, ihracat artırılarak böylece dış ticaret açığı azaltılmalıdır.
- Yabancı yatırımcılar, karlarını geldikleri ülkelerde değil yurt içinde yatırıma dönüştürmeleri için teşvik edilmelidir.
- Cari açık problemini çözmek için sürdürülebilir bir büyüme sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, Ş. ve Akçağlayan, A. (2014). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği, *Ege Academic Review*, 14 (1).
- Akçayır, Ö. ve Albeni, M. (2016). Türkiye’de Kronikleşen Cari Açıkların Sürdürülebilirlik Analizi, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(3).
- Altunöz, U. (2014). Cari Açık Sorununun Temel Nedenleri ve Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 115-132.
- Baigonushova, D., Ganiev, J. ve Aydın, N. (2017). Kırgızistan’da Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği, *International Conference on Eurasian Economies*, Istanbul - Turkey, July 10-12 2017.
- Berke, B. (2009). Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Parçalı Eşbütünlüşme Analizi, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (18), 117-145.
- Christopoulos, D.K. and Leon-Ledesma, M. (2010). Current Account Sustainability in the US: What Did We Really Know About It?, *Journal of International Money and Finance*, 29, 442-459.
- Çeştepe, H., Ursavaş, U. ve Güdenoğlu, E. (2014). *Türkiye’de Cari Açık ve Dış Borç Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Analizi*, 1. Karadeniz ve Balkan Ekonomik ve Politik Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara: Buluş Matbaacılık, 100-109.
- Djeutem, E.T. ve Nguimkeu, P.E. (2013). On the Sustainability of Current Account Deficits in Cameroon, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(2), 486-495.
- Emirkadı, Ö. (2017). Türkiye Ekonomisinde Cari Denge Açığı Yapısal mı, Konjonktürel mi?, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 229-249.
- Ersoy, H. (2013) Küresel Kriz: Dış Borçlar ve Cari Açık Perspektifinden Türkiye Analizi, *Maliye ve Finans Yazıları*, 1(100), 95-114.
- Fountas, S. and Wu, J. L. (1999). Are the U.S. Current Account Deficits Really Sustainable?, *International Economic Journal*, (13) 3.
- Gazel, S. (2018). Portföy Yatırımları ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki Asimetrik Nedensellik İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar Üzerine Bir Uygulama, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23 (3), 1085-1095.
- Genç, S. Y., Yardımcı, M. E. ve Göçeri, K. (2017). Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri ve Sürdürülebilirliği (2002-2016), *Dünden Bugüne*, 82.
- Greenidge, K., C. Holder ve A. Moore (2011). Current Account Deficit Sustainability: The Case of Barbados, *Applied Economics*, 43, 973-984.
- Göçer, İ. (2013). Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8 (1): 213-242.

- Heidari H., Katircioglu S.T. and Davoudi N. (2012). Are Current Account Deficits Sustainable? New Evidence from Iran Using Bounds Test Approach to Level Relationship, *Economics Discussion Paper No: 2012-24*.
- Herzer, D. and Nowak-Lehmann, D. (2005). Are Exports and Imports of Chile Cointegrated? *Discussion Papers//Ibero America Institute for Economic Research*, No: 111.
- Holmes, M.J., Panagiotidis, T. and Sharma, A. (2011). The Sustainability of India's Current Account, *Applied Economics*, 43, 219-229.
- Husted, S. (1992). The Emerging U.S. Current Account Deficit in the 1980s: A Cointegration Analysis, *The Review of Economics and Statistics*, 74 (1), 159-166.
- Kalyoncu, H. (2005). Sustainability of Current Account for Turkey: Intertemporal Solvency Approach, 25.11.2019 tarihinde http://mpru-ub-uni-melenchen.de/1220/1/MPRA_paper_1220.pdf. adresinden erişildi.
- Karim, D. O. and Hervé, D. B. G. (2017). Current Account Deficit Sustainability in CEMAC: A Threshold Cointegration Approach, *Journal of Finance and Economics*, 5(4), 171-178.
- Kesgingöz, H. and Karataş, A. (2016). Yabancı Sermaye Yatırımları ile Cari İşlemler Açığı İlişkisi ve Cari İşlemler Açığı İçin Politika Önerileri, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 597-610.
- Matsubayashi, Y. (2005). Are US Current Account Deficits Unsustainable? Testing For The Private and Government Intertemporal Budget Constraints, *Japan and the World Economy*, 17(2), 223-237.
- Narayan, P.K. and S. Narayan (2005.) Are Exports and Imports Cointegrated? Evidence from 22 Least Developed Countries, *Applied Economics Letters*, 12, 375-378.
- Ndoricimpa, A. and Achandi, E. L. (2014). Are Current Account Deficits Sustainable in EAC Countries? Evidence from Threshold Cointegration, *Economics Bulletin*, 34(3), 1990-2001.
- Peker, O. (2009). Türkiye'deki Cari Açık Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Analiz, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 164-174.
- Perera, N. and Verma, R. (2008). An Empirical Analysis of Sustainability of Trade Deficit: Evidence from Sri Lanka, *Faculty of Commerce-Papers*, 478.
- Polat, M. A. (2019). Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği, *Journal of International Social Research*, 12(64).
- Rahman, M. Z. (2011). Existence of Export-Import Cointegration: A Study on Indonesia and Malaysia, *International Business Research*, 4(3), 108.
- Takeuchi, F., (2010). US External Debt Sustainability Revisited: Bayesian Analysis of Extended Markov Switching Unit Root Test, *Japan and The World Economy*, 22 (2), 98-106.
- Tastan, S. and Aric, H. K. (2016). Sustainability of Current Account Deficits In BRICS Countries, *Journal of Business Economics and Finance*, 5(2), 165-170.
- Tiwari, A. K. (2015). Reassessment of Sustainability of Current Account Deficit in India, *South-Eastern Europe Journal of Economics*, 10 (1).
- Turan, Z. ve Barak, D. (2016). Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 4 (2), 70-80.
- Türk, A. ve Şahin, Suna (2018). Türkiye'de Cari Açık Sorunu Ve Çözmeye Yönelik Bir Model Örneği, *Atlas International Referred Journal on Social Sciences*, 4 (8), 149 – 163.
- Ümit, Ö. (2011). Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliğinin Zaman Serileri Analizi ile Değerlendirilmesi: 1992-2010 Dönemi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (3), 135-148.
- Yalçınkaya, Ö., Daştan, M. ve Karabulut, K. (2018). Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Dönemsel ve Yapısal Kırımlı Bir Zaman Serisi Analizi (1984Q1-2017Q4), *Journal of Life Economics*, 5(4), 1-22.

Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği

Yamak, R. ve Korkmaz, A. (2007). Türk Cari İşlemler Açığı Sürdürülebilir mi? Ekonometrik Bir Yaklaşım, *Bankacılar Dergisi*, 60, 17-32.

Blazing Atomic Bombs in the Poetry of Edith Sitwell and Elizabeth Jennings

Edith Sitwell ve Elizabeth Jennings Şiirlerinde Yanan Atom Bombaları

Zümre Gizem YILMAZ KARAHAN

Abstract

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi,
Yabancı Diller Fakültesi, Ankara,
Türkiye.

ORCID:

Z.G.Y.K.: 0000-0003-3148-2447

Corresponding Author :

Zümre Gizem YILMAZ KARAHAN

Email:

zumregizem.yilmaz@asbu.edu.tr

Citation: Yılmaz Karahan, Z. G. (2020). Blazing Atomic Bombs in the Poetry of Edith Sitwell and Elizabeth Jennings. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2), 305-312.

Submitted: 05.01.2020

Accepted: 23.03.2020

This article provides an insight into the condition of women poets especially during the world war times. Exemplifying from two distinctive women poets dealing with the themes related to war in their poetry, this article displays a female perspective on war. With the changing façade of fighting after the introduction of technological devices into the battlefield, war is disconnected from the trenches, and has thus expanded its spatial positioning to the Home Front in which civilians reside. Unlike the First World War which mainly took place in the trenches, the new fighting conduct of the Second World War induced the experience of war for everybody, let them be soldiers or civilians. For this reason, it is more frequent to see a female voice on the Second World War. Within this framework, this article delves into two women poets in whose poetry one can trace representations of war, hence providing examples of war representations in the poetry of Edith Sitwell and Elizabeth Jennings.

Keywords: War Poetry, Edith Sitwell, Elizabeth Jennings, Women Poets

Özet

Bu makale özellikle dünya savaşları sırasında kadın şairlerin durumuyla ilgili bir fikir vermektedir. Şiirlerinde savaşla ilgili temalar kullanan iki önemli kadın şairden örnekler vererek, savaş üzerindeki kadın yorumunu göstermektedir. Savaş alanına teknolojik aletlerin gelmesinden sonra değişen savaşa yöntemleriyle, savaş cepheden koparılmış ve sivillerin yaşadığı Sivil Cepheye doğru mekân konumlamasını genişletmiştir. Genel olarak cephelerde geçen Birinci Dünya Savaşının aksine, İkinci Dünya Savaşının yeni savaşa yöntemi asker ya da sivil herkes için savaş tecrübesi edinmeyi beraberinde getirdi. Bu sebeple, İkinci Dünya Savaşıyla ilgili kadınların sesine daha fazla rastlanır. Bu bağlamda, bu makale şiirlerinde savaş temsilleri görebileceğimiz iki kadın şairi inceleyecek, böylece Edith Sitwell ve Elizabeth Jennings'in şiirlerindeki savaş temsillerini örneklendirecektir.

Anahtar Kelimeler: Savaş Şiiri, Edith Sitwell, Elizabeth Jennings, Kadın Şairler

1. INTRODUCTION

We are nothing, we are
A dream in a cosmic mind,
We are a solitude, an emptiness,
We only exist in others' thought, we grow
In fitful seasons, yet we leave our marks,
Our scratches on dark walls, our prints, our spoors,
Our persecuting wars (Jennings, 1986: 200).

Inside the horror of Nagasaki and Hiroshima lies the
beauty of Einstein's $E=MC^2$. (Winterson, 1997: 103)

The First World War was the first war in which new technologies were used for the mass-destruction of people who were fighting for their nations in the trenches. Therefore, the First World War witnessed first visions of manipulation and misuse of technology. But, the destructive influence of the weapons was limited to the trenches. That is to say, the "Home Front" was safely protected since the war was away from the homes of the soldiers. Unlike the First World War, the Second World War, however, completely excluded the close-fighting side of the war, and promoted cold fighting through buttons to push that drop bombs. Such an immense change also emerged in the literary arena with a shift from such trench poets as Wilfred Owen, W. H. Auden, Rupert Brooke, Siegfried Sassoon as close witnesses of the hot war in the First World War to the abundance of "armchair" poets writing about the horrors of war at home as war is also expanded into civilians in the Second World War. This large scale extension also came forward in the mood of the poems. While the First World War poetry shows more patriotism and propaganda for fighting heroically, the Second World War is more filled with stories of calamity.

It seems apt to highlight here that the Second World War has deeply changed the façade of the war, in consequence of which the civilians as well as the ones fighting in the trenches were also included in the bombings through the "aerial subjugation of whole armies and populations" (Rawlinson, 2000: 58) at the same time. As Mark Morrisson underscores, "no one could doubt that the discourse of atomic physics changed utterly at 8:15 A.M. on Monday, 6 August 1945" (2002: 605) especially after the bombs dropped upon Hiroshima and Nagasaki. Winston Churchill (1874-1965) also underlined the spatial shift with the Second World War in one of his speeches about the new war strategies: "'The whole of the warring nations are engaged, not only soldiers, but the entire population, men, women and children', Churchill told parliament on 20 August 1940: 'The fronts are everywhere'" (qtd in Rawlinson, 2000: 31). This explanation sheds light on the annihilation of the idea of women and children that are exempt from the horrors of the war. This spatial change inevitably filtered into the literature of the epoch. For instance, the reflections of this change manifested itself especially in women's poetry, who were now more included in the sufferings of the war than in the First World War due to the new tactic of attacking the population of the enemies through technological weapons providing murder on a large scale. Nevertheless, the traditional gender roles ascribed to women in literature were still influential in poetry, and women's war poems of the time, such as those of Edith Sitwell and Elizabeth Jennings, were generally an elegy of a loss (of husbands, lovers, fathers) within the reality of atomic bombs. That is to say, women were still not active agents of the war.

Traditionally, women have been excluded from the literary arena as a result of their being categorized as the objects of the male inspiration, which goes back to the Apollo-Daphne myth. Unable to consummate his love with Daphne as a result of Daphne's transformation to a tree, Apollo establishes the cult of the best poet crowned with laurel; the leaves of the daphne tree. Therefore, women, represented by the laurel, become the rewards for men performing the best

poetic performance, invoked by the Muses. In this line, women are reduced to objects inspiring men to create literary works, as a result of which they are deprived of creative abilities. For this very reason, women had to find an escape from this view. This endeavor to find an escape resulted in a number of women writers – like Margery Kempe for instance – writing with an excuse of religious mediation and/or translation of the words of male authors. However, with the social change of the roles of women in society, and especially after feminist movements, the literary arena witnessed the gradual acceptance of women writers. We can observe this acceptance in our times when we look at the example of Carol Ann Duffy, crowned as the poet laureate, an honour she held between 2009 and 2019.

2. EDITH SITWELL AND HER WAR POETRY

Concordantly, Edith Sitwell (1887-1964), whose life span covered two world wars, complained about the lack of women poets in literature with the exception of Sappho, Christina Rossetti, and maybe Emily Dickinson – since she finds Dickinson’s poems inadequate – and further stated that “I had to learn everything – learn, amongst other things, not to be timid, and that was one of the most difficult things of all” (qtd in Dowson, 1999: 9) in a letter to the English poet Stephen Spender (1909-1995). Apart from the modernist techniques with her “consciously ‘modernist’ images of the *Façade* poems” (Young, 1981: 47), which were innovative and experimental in her time, she was also influenced by the French Symbolists, especially by Rimbaud (Braybrooke, 1951: 237) and by such artists as Picasso, Matisse, and Stravinsky. She was already using nursery rhyme in her earlier poems, but towards the middle of her career, according to Pearson,

[s]he made a lot of what she called her personal poetic ‘technique’, and was absorbed by such things as the ‘texture’ of particular words, with assonances, dissonances, rhythms and repetitions to produce particular effects. She had begun conscientiously performing what she would term her poetic ‘exercises’ – teaching herself to use words much as a composer uses notes and phrases in his music. (1978: 179)

Attending to Pearson’s remarks, Gregson underlines that Sitwell focused “upon the free-floating signifier, and especially upon the sound of poetry [...] [, and] rhythm, rhyme and assonance are the most shaping motive forces behind her composition” (2011: 10). In relation to the necessity in utilising the rhythms in poetry, Sitwell herself states as follows: “At the time I began to write, a change in the direction, imagery, and rhythms in poetry had become necessary, owing to the rhythmical flaccidity, the verbal deadness, the dead and expected patterns, of some of the poetry immediately preceding us” (1957: xv).

Furthermore, she also mixed her technique with her interest in war poetry. She was aware of the futility of the war, and that is why especially after the break of the Second World War her poems enriched in the moral decline of the humankind in consequence of war. In 1919, she edited an anthology entitled *Wheels*, “which she dedicated to the memory of Owen”¹ (Rawlinson, 2007: 119). And during the Second World War, she adopted a new poetic role, which is, according to Pearson, “the impassioned prophetess of doom” (1978: 253). She also made various references to certain religious figures in her poetry. “Still Falls the Rain,” for example, veils the reality of atomic bombs of the Second World War with the religious references to Christ’s suffering on the Cross for the humankind:

Still falls the Rain –
Dark as the world of man, black as our loss –
Blind as nineteen hundred and forty nails

¹ Wilfred Owen is one of leading poets of the First World War who died fighting in the trenches.

Upon the Cross. (1957: 272)

Rain here predicates the constant bombings out of which civilians experience suffering similar to that of Jesus. To put it somewhat differently, the poem's subtitle "The Raids, 1940. Night and Dawn" refers to "Boeing B29 Superfortresses dropping their payloads, [and] 'rain' itself provides a naturalistic and euphemistic poeticism" (Robinson, 2007: 516). Furthermore, the poem displays that although one dies under the bombings, the bombs still have an influence on his/her body since they continue to deform the body and make most of the bodies unrecognisable. So as to illustrate the deterioration of the bodies more sharply, the poem also entails a reference to Lazarus and Dives, yet "she intentionally conflates the stories of the two different Lazaruses in the Bible—Lazarus, brother of Martha and Mary of Bethania, whom Jesus raises from the dead (John 11: 41–4), and Lazarus the beggar who is spurned by the rich man known as Dives in the Middle Ages (Luke 16: 19–31)" (Morrisson, 2002: 624). The poem shows the intermeshment of these two stories as follow:

Still falls the Rain
At the feet of the Starved Man hung upon the Cross.
Christ that each day, each night, nails there, have mercy on us –
On Dives and on Lazarus:
Under the Rain the sore and the gold are as one. (1957: 272)

Pointing to the equalizer status of death, the poem draws attention to the fact that regardless of social status or class everybody is equally destined to death embedded in the rain of the bombs. In this sense, death equals all bodies from all nations.

Differently, in "Serenade: Any Man to Any Woman," Sitwell touches upon the compulsory separation of the two lovers. After this separation, love turns into "an expression of the death-wish which is annihilating Europe through war" (Ower, 1970: 257). This annihilation comes with the bombs, and the bombing sequences in the day and at night are referred to as a dark angel filled with enmity towards the lovers:

Dark angel who are clear and straight
As cannon shining in the air
Your blackness doth invade my mind
And thunderous as the armoured wind
That rained on Europe is your hair. (1957: 276)

The aeroplanes are associated with the dark angel, which is explicitly the angel of the death; and nature is itself an evil entity since the bombs drop as if a natural event of a wind, a blazing star from the sky, or a "rainbow shining in the night" (1957: 276). These lines also venally uncover the trans-corporeal² link among human and nonhuman bodies and matter through hinting at the material circulation of the human body mixing into the air. This material concurrence of human and nonhuman also reveals itself with the poem's reference to the Deluge in that instead of water, blood is flooding all over the land as a result of the aerial bombings: "From a universal Flood /Than Noah knew: but yours is blood" (1957: 276).

Sitwell not only represents the relationship between two lovers but also the theme of maternity embodied in her war poetry. For instance, "A Mother to her Dead Child," as Sitwell accepts, is "a frightful poem to write, really an agony; and I can't ever read it aloud. It makes me feel my eyes are bleeding" (qtd in Lewis, 1965: 19). The poem is an elegy written for the dead son after the war, and an expression of the longing of a desperate mother for her son. Although time

² For further research, look at Stacy Alaimo's *Bodily Natures* (2010).

passes and spring comes, the mother has lost her existential meaning and joy embodied in the ontological existence of her son. Apart from the longing of the mother, the poem also has essentialist undertones in the sense that it reinforces the notion of "Mother Nature" since the dead soldier is regarded as going to his new mother, and his mother's breast is equated with the fertility of nature:

Return from your new mother
The earth: she is too old for your little body,
Too old for the small tenderness, the kissings
In the soft tendrils of your hair. The earth is so old
She can only think darkness and sleep. (1957: 286)

Nature as "the scapegoat of the social problems" (Estok, 2009: 211) is where the mother directs her agony and hatred because of the loss of her child.

Unlike this private story, "The Song of the Cold" gives a more general picture, and emphasises that the ones who fought for possession have now become lost civilisations. Even though the bombers do the Arithmetic well in order to determine the coordinates of the place to drop the bomb, they only repeat the history. In the end, they only have the

counting of small deaths, the repetition
of nothing, endless positing and suppression of
Nothing . . . So they live
And die of inanition . . . (1957: 294)

The poem further defends the brotherhood of mankind, and draws attention to the fact that during war times people are killing the ones "who were once your brothers" (1957: 292). In this sense, the poem again touches upon the equality brought with death as John Ower rightly emphasises that "the harnessing of the basic energies of the universe in the service of war confers an enormous power, but it is one which destroys man and nature, victor and victim without discrimination" (1970: 261). The poem vindicates Ower's notes as such: "Now falls the Night on Lazarus and Dives - /Those who were once brothers, those who shared the pain/ Of birth, and lusts, and the daily lesser deaths" (1957: 294), within which it consciously uses the mythological and religious figure of Lazarus interchangeably.

One of her three poems for the atomic age, "The Shadow of Cain" is about the dark side of the war. Dedicated to the English scholar Sir Cecil Maurice Bowra (1898-1971), the poem blends Sitwell's scientific knowledge with the horrific realities of the war. The title itself is very suggestive because apart from the reference to Cain, the first murderer of his brother in the history of humankind, shadow is also a reference to blazing atomic bombs as the flashing lights may at times leave shadows behind. Similar to "The Song of the Cold," this poem is also loaded with coldness as a contrast to the heat of the atomic bombs. In addition to references to the extinct species and even fossils, such as megatherium and mylodon, Sitwell once more takes up the role of the prophetess of the doom by warning humankind that they are at the brink of extinction in the face of such destructive weapons. She explicitly demonstrates the ravager potential of the atomic bombs on both human and nonhuman beings: "In that Spring when there were no flowers like thunders in the air/ And now the Earth lies flat beneath the shade of an iron wing" (1986: 371). The poem also refers to war as a "leprosy of gold" by hinting at Paracelsus's studies on the quintessence of gold in curing leprosy. Apart from signifying corruption, the reference to leprosy is very functional to comprehend the atomic bombs:

According to the theory that developed the bomb, elements do each have something more "elemental" than their humanly tangible form. Uranium, like gold in Paracelsus's

writings, can be touched and apprehended by human beings, but through a kind of alchemy, its inner "being" can release great energy. However, this energy is used entirely for destruction, and it is motivated by greed, symbolized by the very gold that heals leprosy (and heals the composite Lazarus in Sitwell's poem). (Morrison, 2002: 625)

The poem ends with an attempt to provoke a collective consciousness towards a collective guilt of mass murders in the Second World War by claiming that the ones who suffered under the "rain" will be the fire in the Judgment Day.

3. ELIZABETH JENNINGS AND HER WAR POETRY

Another distinguished woman poet dealing with a similar theme of the destructiveness of war is Elizabeth Jennings (1926-2001), who is one of the Movement poets. She is one of the leading figures in the confessional poetry with "ingenious symbolism, shifts between individual and collective voices and the role of art in consoling as well as representing pain" (Dowson, 2011: 63). And she was also "associated with a downplaying of verbal excess and a sobered, even pessimistic, outlook often associated with the supposedly diminished horizons of post-1945 England" (O'Neill and Callaghan, 2011: 2). Moreover, she was "one of three other Movement poets who studied at Oxford, but the only one to have any contact with Amis, Larkin or Wain" (Morrison, 1980: 22). Although she did not directly write on war and its horrors unlike Sitwell, one can easily track the traces of the harsh realities in her poetry as well.

Jennings displays her disapproval of the use of atomic bombs as a war strategy. Following lines from "Two Deaths" point to the flash lights of the atomic bombs which change the night in a minute: "With bright images – the blazing dawn/ Over the European ravaged plain" (1986: 67). Though it seems to be like a firework festival, the blazing images – "the blazing Polish light" (1986: 67) as referred to in the poem – actually destroy all the continent and the inhabitants including young and innocent people. The poem also touches upon the manipulation of the heroic ideal still supported for enlisting soldiers by giving a sequence of a young boy – apparently a soldier – running after being shot and disregarding the promise given to him striving to die gloriously in order to gain a heroic name. The poem clearly shows that he is simply a boy dying without dignity for an empty cause. An interesting point about the poem is that it starts and ends with the female persona's confession that she has never seen anyone dying, which puts the gender question into the core. She even explains that all the scenes she is telling is from a film, that she is far away from the dangers of the war, and that she feels guilty and ashamed of sitting comfortably while the other people suffer at the hands of the bombers.

Jennings also points to ideological side of the wars. For example, "The Enemies" portrays the invasion of a city, but ironically this invasion takes place in a very gentle way as opposed to such former battles as the bloody invasion of Troy. Despite not knowing "what the men had come to take/ Or what strange tongue they spoke/ Or why they came so suddenly through the land" (1986: 22), the local people welcome them without questioning by fear of death. The poem further describes this absurd situation as such:

The women say that not one stranger told
A reason for his coming. The intrusion
Was not for devastation:
Peace is apparent still on hearth and field. (1986: 23)

Within these lines, the poem underlines the ideological and at times colonial side of the war. The local people are imposed to the discourses of the invading forces while they enjoy peace on the surface, whereby the hegemonic power changes hands in the city.

On similar grounds, "Ballad of War" underlines ideological oppression of people, and problematises that although one speaks at the "gate of language and the golden word" (1986: 199), this golden word does not make the lustre and pain disappear. Hence, reality is in a sharp contrast with the discourse which the dominant ideology tries to set up. The poem further puts the emphasis on the continuity of brutal wars throughout history because of the human nature:

Gate of the morning and the dawn's endeavour,
Gate of mind with fantasies and war,
Gate of sickness and unconquered fever,
Yet haven't we known all such gates before? (1986: 199)

The greedy nature of human beings urges them to search for more possession, as a result of which rivalry between the persons breaks out. Despite touching upon previous wars, the poem distinguishes the Second World War leaving its print in the history by changing the spatial and strategic fighting as a result of introducing jet aeroplanes, "alien" to the civilians. The poem further reflects the surprise and shock of the civilians when they see the aeroplanes for the first time:

Who are the watchers? Why won't you reply?
Is the world sick? You turn away in dread.
What are those shadows widening the sky?
Where are the stars and is the new moon dead? (1986: 199)

The shadows in the sky refer to the bombs dropped out of the aeroplanes, and the aeroplanes are so many that they cover all of the sky by hindering the sight of the stars and the moon.

CONCLUSION

In the nuclear and atomic age where science was manipulated at the hands of war strategies, and where the nuclear weapons were directed towards the civilians in addition to the soldiers, the poems inevitably bear reflections of and references to the atomic bombs. For instance, Edith Sitwell touches upon the horrific face of the war in her poems while at the same time playing with the techniques through assonances and rhythms. One of the Movement poets, Elizabeth Jennings similarly reflects the atomic reality of the war while questioning her place in society as a woman – still in-between. She cannot decide whether she should fight for herself or wait to be protected in the traditional sense. Hence, especially in "Two Deaths" she makes her confession that she had never seen anyone dying, and moreover she is far from the dangers of the atomic bomb. Both poets reflect social ills and worries embodied in the threat felt by the civilians, and that the pieces of that fear and threat can be found in the poems of the time.

REFERENCES

- Braybrooke, N. (1951). The Poetry of Edith Sitwell, *Journal of the English Association*, 8 (47): 236-40.
- Dowson, J. (1999). 'Older Sisters Are Very Sobering Things': Contemporary Women Poets and the Female Affiliation Complex, *Feminist Review* 62: 6-20.
- Dowson, J. (2011). Towards a new confessionalism: Elizabeth Jennings and Sylvia Plath, (Ed. J. Dowson), *The Cambridge Companion to Twentieth-Century British and Irish Women's Poetry*, 62-81. Cambridge: Cambridge University Press.
- Estok, S. (2009). Theorizing in a Space of Ambivalent Openness: Ecocriticism and Ecophobia, *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 16 (2), 203-25.
- Gregson, I. (2011). Post/Modernist rhythms and voices: Edith Sitwell and Stevie Smith to Jo Shapcott and Selima Hill, (Ed. J. Dowson), *The Cambridge Companion to Twentieth-Century British and Irish Women's Poetry*, 9-23. Cambridge: Cambridge University Press.

Blazing Atomic Bombs in the Poetry of Edith Sitwell and Elizabeth Jennings

- Jennings, E. (1986). *Collected Poems*. Manchester: Carcanet.
- Lewis, J. (1965). Edith Sitwell Letters, *The British Museum Quarterly*, 30 (1/2), 17-22.
- Morrison, B. (1980). *The Movement: English Poetry and Fiction of the 1950s*. New York: Methuen.
- Morrison, M. S. (2002). Edith Sitwell's Atomic Bomb Poems: Alchemy and Scientific Reintegration, *Modernism/modernity*, 9 (4), 605-33.
- O'Neill, M. and Callaghan, M. (2011). Introduction, (Eds. M. O'Neill and M. Callaghan), *Twentieth-Century British and Irish Poetry: Hardy to Mahon*, 1-10. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Ower, J. (1970). Edith Sitwell: Metaphysical Medium and Metaphysical Message, *Twentieth Century Literature*, 16 (4), 253-67.
- Pearson, J. (1978). *Façades: Edith, Osbert, and Sacheverell Sitwell*. London: Macmillan.
- Rawlinson, M. (2000). *British Writing of the Second World War*. Oxford: Oxford University Press.
- Rawlinson, M. (2007). Wilfred Owen, (Ed. T. Kendall), *The Oxford Handbook of British and Irish War Poetry*, 114-33. Oxford: Oxford University Press.
- Robinson, P. (2007). 'Down in the terraces between the targets': Civilians, (Ed. T. Kendall), *The Oxford Handbook of British and Irish War Poetry*, 504-24. Oxford: Oxford University Press.
- Sitwell, E. (1957). *Collected Poems*. London: Macmillan.
- Sitwell, E. (1957). Some Notes on my own Poetry, *Collected Poems*. London: Macmillan.
- Winterson, J. (1997). *Gut Symmetries*. London: Granta Books.
- Young, A. (1981). *Dada and After: Extremist Modernism and English Literature*. Manchester: Manchester University Press

Konaklama İşletmelerinde Tamamlanmamış Hizmet Üretim Maliyetlerinin TMS 2 Açısından İncelenmesi*

Investigation of Uncompleted Service Production Costs in Accommodation Enterprises in Terms of TAS 2

Ayşe KURTLU¹, Koray GOBİ²

Özet

Turizm sektöründe yer alan konaklama işletmelerinde üretilen hizmetin soyut bir ürün olması, stoklanmasını engellediği gibi üretildiği anda kullanılmayan hizmetin daha sonra kullanılmasını da imkânsız hale getirmektedir. Konaklama işletmelerinde hizmet üretimine muhasebe uygulamaları açısından bakıldığında ise ilk madde ve malzeme stokları dışında yarı mamul ve mamul stok hesapları kullanılmadığı için konaklama işletmelerinde hizmet üretim maliyetlerinin stok olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğine yönelik tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Söz konusu tartışmalarda üzerinde durulan konulardan bir diğeri de yıl sonunda üretimi bitmemiş ya da üretimi bitmiş olsa da gelir elde edilmemiş hizmet maliyetlerinin nasıl muhasebeleştirileceğidir. Bu soruna Türkiye Muhasebe Standartları (TMS) 2 Stoklar Standardı bir öneri getirmiştir. Dolayısıyla çalışmada konaklama işletmelerinde üretimi tamamlanmamış ve/veya üretimi tamamlansa da hasılat elde edilmemiş hizmet üretim maliyetlerinin TMS 2 Stoklar Standardına göre muhasebeleştirilmesi konusunda öneride bulunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: TMS 2, Hizmet Üretim Maliyeti, Tamamlanmamış Hizmet Üretim Maliyeti.

Abstract

The fact that the service produced in accommodation enterprises in the tourism sector is an abstract product prevents stocking, and it becomes impossible to use the unused service product at the time of production. In terms of accounting practices in service production for accommodation enterprises, there is a discussion about whether service production costs can be evaluated as inventories in accommodation enterprises, since semi-finished and finished product inventories other than the first item and material stocks are not used. Another relevant discussion is how to account for service costs that do not generate income, even if the production is unfinished or finished at the end of the year. Although unfinished services are completed and recorded as revenue, according to the Uniform Accounting System (TDMS), this has been a problem because it contravenes the periodic principle of accounting. Turkey Accounting Standards (TAS) 2 Inventories Standard has made a recommendation on this issue. Therefore, in the study, it is aimed to make a proposal for the accounting of service production costs, which are not completed and / or have not been generated in the accommodation enterprises, in accordance with the TAS 2 Inventory Standard.

Keywords: TAS 2, Service Production Cost, Incomplete Service Production Cost.

¹Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi, Karabük, Türkiye
²Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karabük, Türkiye

ORCID:

A.K.: 0000-0001-8543-5617

K.G.: 0000-0001-8801-3516

Corresponding Author:

Ayşe KURTLU

Email:

ayseergul@karabuk.edu.tr

Citation: Kurtlu, A. ve Gobi, K. (2020). Konaklama işletmelerinde tamamlanmamış hizmet üretim maliyetlerinin TMS 2 açısından incelenmesi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2): 313-325.

Submitted: 28.01.2020

Accepted: 20.03.2020

1. GİRİŞ

Konaklama işletmeleri; asli görevleri geceleme olmak üzere yeme-içme, dinlenme, eğlenme vb. ihtiyaçları belli bir ücret karşılığı yerine getiren işletmeler olarak tanımlanmaktadır. Konaklama işletmelerinin ürettiği hizmet ürününün stoklanamaması, üretildiği anda tüketilme zorunluluğu, üretim ve tüketimin eş zamanlı olması gibi birçok sektörel özelliği bulunmaktadır. Bu durum konaklama işletmelerini hem sektörel anlamda hem de muhasebe uygulamaları açısından farklılaştırmaktadır.

Konaklama işletmelerinde üretilen hizmetin muhasebeleştirilmesi somut ürün üreten üretim işletmelerinden ve ticari işletmelerden farklılıklar göstermektedir. Hizmet üretiminin muhasebeleştirilmesiyle ilgili ilk sorun konaklama işletmeleri hizmet üretmek için ilk madde ve malzeme stok maliyetlerine katlanmak durumundadırlar. Ancak hizmetin üretildiği anda tüketilme zorunluluğu, üretildiği ancak tüketilmeyen hizmetlerin daha sonra kullanılmasının imkânsız olması depolanamamasını beraberinde getirmekte ve dolayısıyla konaklama işletmelerinde yarı mamul ya da mamul stokları bulunmamaktadır. TDMS'ye göre hizmet üretimi ile ilgili bir stok hesabı bulunmamaktadır.

Konaklama işletmelerinde üretilen hizmetin muhasebeleştirilmesi konusunda diğer sorun ise muhasebe açısından dönem sonu geldiğinde işletmede üretimi tamamlanmamış ya da tamamlansa da hasılat elde edilmemiş hizmetlerin varlığıdır. Diğer bir ifadeyle konaklama işletmelerinde cari yıl sonunda tatili hala devam eden müşterilere sunulan hizmetlerin ya da müşterilerin cari yılda tatili bitse bile hasılatı bir sonraki yıla kalan hizmetlerin nasıl muhasebeleştirilmesi gerektiğidir. Halihazırda uygulanan muhasebe uygulamalarına göre bu hizmetler tamamlanmış ve hasılat elde edilmiş gibi muhasebeleştirilmektedir. Ancak bu durumda bir döneme ait gelir ve giderler ait oldukları dönemde muhasebeleştirilmemekte ve bu durum muhasebe ilkelerine ters düşmektedir.

Çalışmanın amacı, konaklama işletmelerine hizmet üretim maliyetlerinin TMS 2 Stoklar Standardına göre muhasebeleştirilmesine yönelik önerine bulunmak ve konaklama işletmelerinin bu konudaki muhasebe uygulamalarına katkıda bulunmaktır. Bu amaçla varsayımsal bir uygulama yapılarak konu örneklerle açıklanmıştır.

2. KONAKLAMA İŞLETMELERİNDE HİZMET ÜRETİMİ VE MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Hizmet, müşteriye tatmin etmek ve müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla aktarılan, maddi değeri olmayan, herhangi bir sahiplenmeye gerek duyulmayan faydalar ve faaliyetler bütünü olarak ele alınmaktadır (Shengelbayeva, 2009: 13; Şavik, 2007: 56). Bir kişi bir mal satın aldığı anda aldığı o malın sahibi olurken bu durum hizmet için geçerli değildir. Örneğin bir otelde tatil yapan kişi otelde konakladığı süre zarfında odayı istediği gibi kullanabilir fakat odayı satın alamaz. Sadece belli bir süre için hizmeti kullanma hakkı verilir ve bu kullanımdan hiçbir şekilde yarar sağlanmamaktadır (Binbay, 2007; Özgüven, 2008).

Konaklama işletmelerinde üretilen hizmet birleşik veya bütünleşik bir özelliğe sahiptir (Fettahlıoğlu, 2015: 133; Keskin vd., 2014: 104). Hizmetin üretimi müşterilerin tatili paket olarak almasıyla başlamaktadır. Bu paket ulaşımdan konaklama, yeme-içme, sportif aktivitelerine kadar; sağlıkla ilgili hizmetlerden, transfer hizmetleri, mini club, ve çeşitli dinlenme ve eğlence faaliyetlerine kadar hizmetler dizisinden oluşmaktadır (Karakılıç, 2005: 184; Öndoğan, 2010: 10). Konaklama işletmelerinde hizmetler bütünleşik olduğu için müşterilerin yola çıkması ile hizmetlerin üretimi başlamaktadır. Başka bir deyişle konaklama işletmelerinde sunulan hizmetleri üretilebilmek için müşterilerin hazır bulunmaları gerekir (Bayram, 2012: 18; Temizel ve Garda, 2017: 164). Bu durum konaklama işletmelerinde üretilmiş olan hizmetlerin depolanamaması ve stoklanamaması özelliğini ön plana çıkarmaktadır (Karakaya, 2007: 57; Çakmak ve Üster, 2013: 3; Yıldız ve Tehci, 2014: 444). Konaklama işletmelerinin ürettiği hizmetler depolanamama

özelliğinden dolayı hizmetler stoklanamamaktadır. Bu yüzden üretildiği anda tüketilmeyen hizmetlerin tekrar kullanılması mümkün değildir (Çoban, 2004: 86; Aygen, 2006: 104).

Konaklama işletmelerinde üretilen hizmetin soyut olması nedeniyle üretimi ve müşteriye aktarılması eş-zamanlı olmak zorundadır (Çoban, 2004: 86; Aygen, 2006: 104). Satın alımı gerçekleştirilmeden önce dokunulmasının ve görülmesinin mümkün değildir (Binbay, 2007; Özgüven, 2008; Toprak, 2007).

Malların üretiminde belli bir standart sağlanmasına karşı hizmetin içeriği zamana, hizmeti sunan kişiye ve müşteriye göre değişiklik göstermektedir (Özgüven, 2008, Sayım ve Aydın, 2011; Binbay, 2007).

Konaklama işletmelerinde üretilen hizmetlerin yukarıdaki özelliklerinin yanı sıra aşağıda belirtilen birtakım özellikleri de bulunmaktadır (Zengin ve Erdal, 2000: 48):

- Hizmetlerin zaman boyutları olduğundan belli bir zamanda başlamakta ve belli bir zamanda bitmektedirler,
- Hizmetlerin sadece ortaya konulması ve sunulması vardır. Bu nedenle hizmetlerin yaşam süresi yoktur,
- Hizmetlerin üretimi tesisteki en düşük ücretle çalışan kişiler tarafından gerçekleştirilir,
- Hizmetler performanstır bir obje değildir. Hizmet kalitesinin maliyetle ilişkisi vardır. Müşteriyi karşılayabileceği bir harcama ile kabul etmektedir,
- Verilen hizmette insan emeği oldukça fazladır,
- Hizmet insan davranışlarıyla yönlendirilen faaliyetlerden oluşmaktadır.

2.1. Konaklama İşletmelerinde Hizmet Stokları

Stok, üretimi gerçekleştirilen mamulleri ya da üretim aşamasında olan yarı mamulleri ve bunların yanı sıra üretim aşamasında kullanılmak için bekletilen ilk madde ve malzemeleri kapsamaktadır (Dursun ve Yalnız, 2013: 141). Akgün'e (2012: 233) göre stoklar, işletmelerin satış, üretim ve tüketim için edinmiş olduğu ilk madde ve malzemeler, yarı mamuller, mamullerin yanı sıra ticari malların, yan ürünlerin, hurda ve atık gibi bir yıl içerisinde kullanabilecekleri veya nakde dönüştürülecekleri varlıklar bütününe denilmektedir. Stok kavramı iki açıdan değerlendirilir. Bunların birincisi üretim işletmelerinde olduğu gibi hizmetin sunulması için gerekli olan malzemelerden oluşmaktadır. Örneğin; konaklama işletmelerinin müşterilere sunulan yeme-içme hizmeti için gerekli olan malzemeler konaklama işletmesinin malzeme stoklarını oluşturmaktadır. İkincisi ise işletmelerin sundukları hizmetlerdir (Kabataş ve Pamukçu, 2010: 194-195).

Klasik muhasebe uygulamalarına göre konaklama işletmelerindeki hizmetler için kullanılan ilk madde ve malzemeler stok olarak değerlendirilirken yarı mamul ya da mamul stokları söz konusu değildir (Sevilengül, 2003: 294-295). Dolayısıyla hizmetin üretildiği dönemin sonunda maliyetler sonuç hesaplarına aktarılıp hesap kapatılmaktadır (Yanık, 2013: 86). Tamamlanmamış hizmet stokları ise konaklama işletmelerinde hala tamamlanmamış, devam eden üretimlerin takip edilmesinde kullanılan stoklardır. Tüm hizmet üreten işletmelerinde olduğu gibi konaklama işletmelerinde de üretim aşamasında olan hizmet stokları, somut ürünler üreten işletmelerdeki yarı mamul stoklarına karşılık gelmektedir (İlter ve Gökmen, 2009: 5). Ancak konaklama işletmelerinin üretmiş oldukları hizmetlerin depolanamaz ve stoklanamaz özelliğinden dolayı üretim ve tüketimin eş zamanlı olarak gerçekleşmesi gerekmektedir. Dolayısıyla konaklama işletmelerinin hizmet üretmek için kullanmış oldukları ilk madde ve malzeme stokları dışındaki yarı mamullerin ve mamul stokları da ortadan kalkmaktadır (Yılmaz ve Çatalbaş, 2007: 93).

2.2. Konaklama İşletmelerinde Hizmet Üretim Maliyetleri

Hizmet işletmelerinde meydana gelen stok maliyetleri TMS 2'nin 19. maddesine göre şu şekilde tanımlanmaktadır: "Verilmiş olan hizmetlerin parasal karşılığı mali tablolarda gelir olarak kaydedilemediği durumlarda, ilgili giderler stok hesabına yansıtılmaktadır. Faaliyet alanı hizmet olan işletmelerdeki stok maliyetleri temel olarak, hizmet üretim sürecinde doğrudan bulunan çalışanların ve hizmeti kontrol eden çalışanların işçilik ücretleri, diğer maliyetler ve bu maliyetlere bağlı olarak ortaya çıkan genel giderleri içermektedir" (Ayrıl, 2016: 17). Hizmet sunan işletmelerdeki hizmet üretim maliyetleri dört temel başlık altında incelenmektedir (Kabataş ve Pamukçu, 2010: 194-195):

- Hizmet sunumunun yapılabilmesi için gerekli olan malzeme gideri,
- Hizmet sunumu esnasında doğrudan görev alan çalışanın işçilik ücretleri,
- Kontrol Hizmet Giderleri,
- Diğer Giderlerdir.

Konaklama işletmelerinde dönem içerisinde meydana gelen maliyetler işletmelerin birim veya departmanlarına göre farklılık göstermektedir. Bu departmanlarda oluşan maliyetler; konaklama, yiyecek, içecek, çamaşırhane-kuru temizleme, haberleşme vb. alakalı hesabın yardımcı hesaplarına kaydedilmektedir (Akın ve Kurşunel, 2010: 317; Yıldıztekin, 2009: 219-220; Dursun ve Yalnız, 2013: 143). Konaklama işletmelerinde meydana gelen işletme maliyetleri, ürün ve hizmet maliyetleri olarak işlevlerine göre ayrılmaktadır (Boyar ve Güngörmüş, 2009). İşletme maliyetleri, üretilmiş olan hizmet ve ürünlerle ilgili çalışmaların neticesinde meydana gelen maliyetlerdir. Konaklamanın yanı sıra, yiyecek-içecek ve diğer hizmetlere bağlı olarak ortaya çıkan maliyetler işletme maliyetleri kapsamında değerlendirilmektedir. Konaklama işletmelerindeki yiyecek ve içecek maliyetleri, imalat maliyetine karşılık gelirken, konaklama ile ilgili maliyetler ise hizmet üretim maliyetine denk gelmektedir (Yıldıztekin, 2009: 219-220).

2.3. Konaklama İşletmelerinde Hizmet Üretim Maliyetlerinin Tekdüzen Muhasebe Sistemine Göre Muhasebeleştirilmesi

TDMS'de hizmet üretim maliyetlerinin muhasebeleştirilmesi ile ilgili hesaplar 74 nolu hizmet üretim maliyeti hesapları ve gelir tablosu hesaplarından 622 Satılan Hizmetin Maliyeti Hesabından meydana gelmektedir. Konaklama işletmeleri gibi hizmet işletmeleri üretim işletmeleri için düzenlenmiş olan 710 Direkt İlk Madde ve Malzeme Giderleri Hesabı, 720 Direkt İşçilik Giderleri Hesabı ve 730 Genel Üretim Giderleri Hesaplarını kullanamamaktadır (Kabataş ve Pamukçu, 2010: 195; Dursun ve Yalnız, 2013: 143; Koçyiğit, 2011: 71).

TDMS'ye göre konaklama işletmelerinde hizmet üretimi konusunda hesapların işleyişi ise öncelikle 150 İlk Madde ve Malzeme Stokları hesabında kayıtlı dönem başı stoklar üretime gönderildiğinde 740 Hizmet Üretim Maliyeti hesabına devredilmektedir. Dönem içi alış oldukça 150 İlk Madde ve Malzeme Stokları hesabında aktifleştirilmekte, üretimde kullanıldıkça 740 Hizmet Üretim Maliyeti hesabına borç kaydedilmektedir. Dönem sonunda yapılan fiili sayım sonucuna göre dönem sonu stok tutarları 740 Hizmet Üretim Maliyeti hesabından tekrar 150 İlk Madde ve Malzeme Stokları hesabına devredilmektedir. 740 Hizmet Üretim Maliyeti hesabında bakiye kalması durumunda 741 Hizmet Üretim Maliyeti Yansıtma hesabı aracılığıyla 622 Satılan Hizmetin Maliyeti Hesabına aktarılmaktadır (Aktürk vd., 2012: 89-91; Kabataş ve Pamukçu, 2010: 194-196).

2.4. Konaklama İşletmelerinde Hizmet Üretim Maliyetlerinin Vergi Usul Kanununa Göre Muhasebeleştirilmesi

Somut ürünler üreten işletmelerde üç çeşit stok hesabı bulunmaktadır. Bunlar ilk madde ve malzeme, mamul ve yarı mamul stoklarıdır. Faaliyet alanı hizmet olan işletmelerde olduğu gibi

konaklama işletmelerinde ise sadece ilk madde ve malzeme stokları hesabı bulunurken mamul ve yarı mamul stok hesapları ise mevcut değildir. VUK genel olarak somut ürünler üreten işletme stoklarını baz almaktadır. Çünkü kanunda hizmetleri üretmek amacıyla katlanılan maliyetlerin stok maliyeti olarak değerlendirilmediği ve dönem sonu gelince “622 Satılan Hizmetin Maliyeti” adlı hesaba aktarıldığı görülmektedir. Dönem başındaki ve sonundaki hizmetlerin tamamlanmamış kısmının muhasebe kayıtları yapılmamaktadır (Yılmaz ve Güngörmüş, 2013: 361).

VUK’a göre hizmetlerin yarı mamul ve mamul stokları olmadığı için hizmet üretim maliyetlerinin üretildiği dönemdeki yılın sonunda gider olarak muhasebeleştirilmektedir. Başka bir deyişle belli bir dönemde gerçekleşmiş olan hizmetlerin üretim maliyetlerinin toplandığı hesap “740 Hizmet Üretim Maliyetleri” hesabıdır. Dönem sonu geldiğinde bu maliyetler “741 Hizmet Üretim Maliyeti Yansıtma” hesabı yoluyla aktarılıp muhasebe kaydının yapıldığı hesap ise “622 Satılan Hizmetin Maliyeti” hesabıdır (Coşkun ve Güngörmüş, 2009: 24; Öztürk ve Öğrendik, 2007: 56).

2.5. Konaklama İşletmelerinde Hizmet Üretim Maliyetlerinin Türkiye Muhasebe Standardı 2 Stoklar Standardına Göre Muhasebeleştirilmesi

TMS 2 Stoklar Standardı Stokların maliyet hesabının yapılmasını, giderleştirme sürecini, değerlendirme yöntemlerinin neler olduğunu, stok maliyetinin hangi hesaplardan oluşacağını, değerlendirme sonuçlarının mali tablolara nasıl aktarılıp raporlanacağını açıklamaktadır (Selvi, 2008: 89):

TMS 2 Stoklar standardında konaklama işletmeleri gibi hizmet sunan işletmeler için stok maliyeti ile ilgili Hizmet sunan işletmelerde stok maliyetiyle açıklama yapılmıştır. Standardın 19. maddesinde; verilmiş olan hizmet sonucunda elde edilen hasılatın dönem sonu raporlarına gelir olarak kaydedilemediği durumlarda ilgili giderlerin stok hesabına yansıtılması gerektiği ifade edilmektedir. Faaliyet alanı hizmet olan işletmelerdeki stok maliyetleri; hizmet verilmesinde direkt sorumluluk alan personelin işçilik ücretleri ve diğer maliyetleri ile bunlarla ilişkisi bulunabilecek genel giderleri kapsamaktadır. Genel yönetim ve satışla ilgili çalışanların işçilik ücretleri ve bunlarla ilgili diğer giderler verilen hizmetin maliyetine eklenemez. Bu giderler, muhasebenin dönemsellik ilkesi gereğince, ortaya çıktıkları dönemde gider olarak finansal tablolara aktarılabilir (TMS 2, md:19). Standardın bu maddesine ilişkin iki çıkarımda bulunulabilir (Kabataş ve Pamukçu, 2010: 194):

- Hizmet üretimiyle doğrudan ilişkisi olmayan giderler dönem gideri olarak kayıt altına alınabilmektedir.
- Gider olarak kayıt edilemeyen giderler, stoklanabilir maliyetler olarak kabul edilebilmektedir.

TMS 2 Stoklar Standardında hangi hizmetlerin hizmet stokları hesabında muhasebeleştirilebileceği ile ilgili detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Bu sebeple hizmet stoklarıyla alakalı olarak hesap ve hesapların kullanılmasında uygulamada farklı durumlar ortaya çıkmaktadır. Muhasebe uygulamalarının arasındaki bu farklılığın en önemli sebebi; faaliyet alanı hizmet olan eğitim, hukuk, sağlık, konaklama, eğlence, inşaat, proje, film ve danışmanlık işletmelerinin var olması ve bu işletmelerin sunduğu hizmetlerin çeşitli olmasıdır. Bundan dolayı, TMS 2’de, hizmet işletmelerinde üretimleri devam etmekte olan hizmetlere ait giderlerin takip edilmesi için “154 Tamamlanmamış Hizmet Üretim Maliyeti” hesabı üretimi tamamlanmamış stok özelliğindeki hizmet maliyetlerini takip etmek için; “155 Tamamlanmış Hizmet Maliyetleri” hesabı ise üretimi bitmiş fakat hala hasılatı oluşmamış hizmetler için kullanılmasını tavsiye edilmektedir (Coşkun ve Güngörmüş: 2009, 25; Yılmaz ve Güngörmüş, 2013: 362).

3. ARAŞTIRMANIN UYGULAMASI

Araştırmanın uygulamasında konaklama işletmelerinde oluşan hizmet üretim maliyetleri TMS 2 Stoklar standardına göre varsayımsal örneklerle muhasebeleştirilmiştir.

Uygulamada varsayımsal verilerin kullanılma nedeni; verilerin gerek gerçek gerekse varsayımsal olması TMS 2 Stoklar standardına göre hizmet üretim maliyetlerinin muhasebeleştirilmesinde farklılık yaratmamasıdır. Bu çerçevede konaklama işletmelerinde tamamlanmış hizmetler, tamamlanmış ancak hasılatı elde edilmemiş hizmetler ile tamamlanmamış hizmetlerin muhasebeleştirilmesi varsayımsal olarak incelenmiştir.

3.1. TMS 2 Stoklar Standardına Göre Konaklama İşletmelerinde Tamamlanmış Hizmet Üretim Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi

Konaklama işletmelerinde dönem içinde tamamlanmış ve hasılatı gerçekleştirilmiş olan hizmet üretimi ilgili yapılması gereken muhasebe kayıtları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Dönem İçi Hizmet Üretim Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi

150 İLK MADDE VE MALZEME HS. 191 İND. KDV. HS.		XXXX XXXX	
100 KASA HS. Hizmetin üretilmesi için malzeme stokunun alınması			XXXX
740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ HS.		XXXX	
150 İLK MADDE VE MALZEME STK. HS. Stokların hizmet üretiminde kullanılmaya gönderilmesi			XXXX
741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YANSITMA HS.		XXXX	
740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ HS. Hizmetin tamamlanışı ve maliyet hesaplamalarının kapatılması			XXXX
622 SATILAN HİZMETİN MALİYETİ HS.		XXXX	
741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YANSITMA HS. Tamamlanan hizmetin maliyet hesaplarının sonuç hesaplarına aktarılması			XXXX

Yukarıda Tablo 1’de de görüldüğü gibi konaklama işletmelerinde tamamlanmış hizmet üretim maliyetlerinin muhasebeleştirilmesi, yani dönem içi muhasebe işlemleri hem üretim işletmelerinde hem de TMS dışındaki VUK ve TDMS’de olduğu gibi kaydedilmektedir. Konaklama işletmeleri de diğer işletmelerde olduğu gibi hizmet üretmek için gerekli olan ilk madde ve malzemeler, işçilik ve diğer maliyetler satın alındıktan sonra kullanıldıkça “740 Hizmet Üretim Maliyeti” hesabına aktırılarak muhasebeleştirilmekte ve dönem sonu geldiğinde hem hizmet tamamlandığı hem de hasılat elde edildiği için “622 Satılan Hizmet Maliyeti” hesabında kayıt işlemi yapılarak hesap kapatılmaktadır.

3.2. TMS 2 Stoklar Standardına Göre Konaklama İşletmelerinde Tamamlanmış Olup Hasılat Elde Edilmemiş Hizmet Üretim Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi

Konaklama işletmelerinde bir hizmet dönem sonu gelmeden tamamlanmış olabilir. Ancak hasılatı gelecek döneme kayabilir. Bu durumda VUK ve TDMS'ye göre hasılat elde edilmiş gibi muhasebeleştirilmektedir. Ancak bu durumda hizmet üretiminin gelecek yıl elde edilecek geliri cari dönemde kayıt altına alınmakta bu durum da muhasebenin dönemsellik ilkesine aykırı düşmektedir. TMS 2 Stoklar Standardına göre; tamamlanan ancak henüz hasılatı elde edilememiş olan stokların "155 Tamamlanmış Hizmet Üretim Maliyeti" hesabına aktarılarak muhasebeleştirilmesi gerekmektedir. Böylece konaklama işletmelerinde müşterinin tatili bitse de henüz gelir elde edilmemiş hizmetler dönemsellik ilkesine göre daha doğru kaydedilmektedir. Aşağıda bir konaklama işletmesinde dönem sonu itibarıyla tamamlanmış ancak henüz gelir elde edilmemiş hizmet üretim maliyetine ilişkin varsayımsal örnek gösterilmektedir:

ÖRNEK 1: XYZ konaklama işletmesinde 25 Aralık 2019'da tatili tamamlanan 30 kişilik grubun 90.000 TL hasılatı henüz gerçekleşmemiş olup 5 Ocak 2020'de tahsil edilecektir. Hizmet üretim maliyeti 36.000 TL'dir.

Konaklama işletmesi 31 Aralık 2019 itibarıyla yapması gereken muhasebe kaydı Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Tamamlanmış Ancak Hasılatı Elde Edilmemiş Hizmetin Muhasebe Kaydı

155	TAMAMLANMIŞ HİZMET ÜRETİM MALİYETİ HS.	36.000	
	741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YANS. HS.		36.000

Hizmet tamamlanmış ve bunun için 36.000 TL gider yapılmıştır. Ancak TMS 2 Stoklar Standardına göre; hasılatı elde edilmediğinden dolayı bu gider dönemin sonunda "155 Tamamlanmış Hizmet Üretim Maliyeti" hesabında gösterilmesi gerekir.

Konaklama işletmesinin bu hizmetin hasılatını elde ettikten sonra 5 Ocak 2020 itibarıyla yapması gereken muhasebe kaydı Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Tamamlanmış ve Hasılatı Elde Edilmiş Hizmetin Muhasebe Kaydı¹

622	SATILAN HİZMET MALİYETİ HS.	36.000	
	155 TAMAMLANMIŞ HİZMET ÜRETİM MALİYETİ HS.		36.000
100	KASA HS.	90.000	
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR HS.		90.000

Yukarıda görüldüğü üzere; 2019 yılında tamamlanan hizmetin 5 Ocak 2020'de hasılatı elde edilince, "155 Tamamlanmış Hizmet Üretim Maliyeti" hesabında tutulan hizmetlerin üretim maliyetleri "622 Satılan Hizmet Maliyeti" hesabına aktarılarak kapatılmadığı. Satış kaydı hasılat 5 Ocak 2019'da elde edildiği için bu tarihte yapılmaktadır.

¹ Muhasebe kayıtlarında ilke gereği önce satış kaydı sonra maliyet kaydı yapılmaktadır. Ancak konuyu vurgulamak açısından tüm çalışmada sıralaması değiştirilmiştir. Ayrıca KDV kayıtları göz ardı edilmiştir.

3.3. TMS 2 Stoklar Standardına Göre Konaklama İşletmelerinde Tamamlanmamış Hizmet Üretim Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi

Konaklama işletmelerinin ürettiği hizmetler bir deneyim olup mali açıdan yıl sonu geldiğinde tamamlanmamış hizmet stokları diğer bir ifadeyle tatili henüz bitmemiş müşterilere hizmet üretimi devam edebilmektedir. VUK ve TDMS'ye göre dönem sonu geldiğinde tamamlanmamış hizmet stoklarının tamamlanmış gibi muhasebeleştirilmesi muhasebe ilkelerine ters düşmektedir. Bu duruma TMS 2 Stoklar standardının getirdiği çözüm ise yıl sonu itibarıyla tamamlanmamış hizmet stoklarının 154 tamamlanmamış hizmet üretim maliyeti hesabında aktifleştirilmesidir. Buna ilişkin varsayımsal örnek aşağıda gösterilmektedir.

ÖRNEK 2: ABC konaklama işletmesi Noel tatilini kutlamak üzere 24 Aralık 2019- 6 Ocak 2020 tarihleri arasında kişi başı 250 TL'den 14 günlüğüne 40 kişilik grup sözleşmesi (140.000 TL Hasılat) imzalamıştır. Hizmet üretim maliyeti 56.000 TL'dir. Hasılat 6 Ocak 2020 günü elde edilmiştir.

Konaklama işletmesinin, 31 Aralık 2019 tarihindeki tamamlanmamış hizmetin muhasebe kaydını Tablo 4'teki gibi yapması gerekmektedir.

Tablo 4. Tamamlanmamış Hizmet Üretim Maliyetine İlişkin Muhasebe Kaydı

154	TAMAMLANMAMIŞ HİZMET ÜRETİM MALİYETİ HS.	56.000	
	741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YANS. HS.		56.000

Dönem sonu geldiğinde tamamlanmamış hizmet üretim maliyetleri "154 Tamamlanmamış Hizmet Üretim Maliyeti" hesabında tutulmaktadır.

Tablo 5'te tamamlanmamış hizmet üretim maliyeti hesabında tutulan maliyetlerin, tamamlanıp hasılat elde edildiğinde hesabın kapatılması gösterilmiştir.

Tablo 5. 154 Hesabın Kapatılması

622	SATILAN HİZMET MALİYETİ HS.	56.000	
	154 TAMAMLANMAMIŞ HİZMET ÜRETİM MALİYETİ HS.		56.000
100	KASA HS.	140.000	
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR HS.		140.000

Tablo 5'te görüldüğü gibi, hizmet tamamlanıp hasılat elde edildiği zaman "154 Tamamlanmamış Hizmet Üretim Maliyeti" hesabında tutulan hizmetlerin üretim maliyetleri "622 Satılan Hizmet Maliyeti" hesabına aktararak kapatılmaktadır. İkinci kayıt olarak ise 6 Ocak 2020'de elde edilen hasılatın satış kaydı yapılmaktadır.

3.4. TMS 2 Stoklar Standardına Göre Konaklama İşletmelerinde Tamamlanmış, Tamamlanmamış ve Tamamlanmış Fakat Hasılat Elde Edilmemiş Hizmet Üretim Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi

Araştırmanın bu kısmında; konunun daha net anlaşılması açısından yukarıda ayrı ayrı verilmiş olan tamamlanmış, tamamlanmış fakat hasılat elde edilmemiş ve tamamlanmamış hizmet üretim maliyetlerinin muhasebeleştirilmesi tek bir örnek altında gösterilmiştir.

ÖRNEK 3: ABC konaklama işletmesinin 2019 yılında tamamlanmış hizmetlerle ilgili maliyetlerin toplamı 1.200.000 TL'dir. Söz konusu işletme 27 Aralık 2019 – 5 Ocak 2020 tarihleri arasında satış geliri 75.000 olan 30 kişilik bir grup sözleşmesi imzalamıştır, hasılatı 15 Ocak 2020'de gerçekleşmiştir. Hizmet üretim maliyeti 30.000 TL'dir. Konaklama işletmesinde ayrıca 15 Aralık'ta tatili tamamlanan 10 kişilik grubun 25.000 TL hasılatı gerçekleşmemiş olup 15 Ocak 2020'de gerçekleşecektir. Hizmet üretim maliyeti 10.000 TL'dir.

Konaklama işletmesinin 31 Aralık 2019 tarihinde yapması gereken muhasebe kaydı Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Konaklama İşletmesinin Dönem Sonu Muhasebe Kaydı

622	SATILAN HİZMET MAL. HS.	1.200.000	
154	TAMAMLANMAMIŞ HİZMET ÜRETİM MALİYETİ HS.	30.000	
155	TAMAMLANMIŞ HİZMET ÜRETİM MALİYETİ HS.	10.000	
	741 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ YANS. HS.		1.240.000

Dönem sonu geldiğinde konaklama işletmesi tamamlanmış, tamamlanan fakat hasılat elde edilmemiş olan ve tamamlanmamış hizmet üretim maliyetlerini tek bir kayıta "741 Hizmet Üretim Maliyeti Yansıtma" hesabına yansıtılmaktadır. Daha öncede ifade edildiği gibi VUK ve TDMS'ye göre aslında bu maliyetler dönemin sonunda sadece "622 Satılan Hizmet Maliyeti" hesabında muhasebeleştirilmektedir. Ancak yukarıda görüldüğü ve TMS 2 Stoklar Standardında da ifade edildiği üzere 30.000 TL'lik tamamlanmamış, 10.000 TL'lik tamamlanmış ancak hasılat elde edilmemiş hizmet üretim maliyeti gelecek yıla ait giderlerdir ve ait olduğu dönemde muhasebeleştirilmesi gerekir.

Konaklama işletmesinin 5 Ocak 2020'de yapması gereken muhasebe kaydı Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Tamamlanmış Ancak Hasılatı Elde Edilmemiş Hizmetin Muhasebe Kaydı

155	TAMAMLANMIŞ HİZMET ÜRETİM MALİYETİ HS.	30.000	
	154 TAMAMLANMAMIŞ HİZMET ÜRETİM MALİYETİ HS.		30.000

Konaklama işletmesinin 5 Ocak 2020'de tatili tamamlanan ancak 75.000 TL Hasılatı gerçekleşmeyen "154 Tamamlanmamış Hizmet Üretim Maliyetleri" hesabındaki 30.000 TL'lik hasılat elde edilinceye kadar yani 15 Ocak tarihine kadar "155 Tamamlanmış Hizmet Üretim Maliyeti" hesabında tutulmaktadır.

Konaklama işletmesinin 15 Ocak 2020'de tamamlanan ve hasılat elde edilen hizmetlerle ilgili olarak Tablo 8'de gösterilen kayıtları yapması gerekmektedir.

Tablo 8. Tamamlanmış ve Hasılatı Elde Edilmiş Hizmetin Muhasebe Kaydı

Konaklama İşletmelerinde Tamamlanmamış Hizmet Üretim Maliyetlerinin TMS 2 Açısından İncelenmesi

622	SATILAN HİZMET MALİYETİ HS.	40.000	
155	TAMAMLANMIŞ HİZMET ÜRETİM MALİYETİ HS.		40.000
100	KASA HS.	100.000	
600	YURT İÇİ SATIŞLAR HS.		100.000

Sonuç olarak 15 Ocak 2020’de ilgili hizmetler tamamlanmış ve hasılat elde edilmiştir. Dolayısıyla “155 Tamamlanmış Hizmet Üretim Maliyeti” hesabında tutulan hizmet üretim maliyetlerinin aktarılıp kapatıldığı hesap literatürde de ifade edildiği gibi “622 Satılan Hizmet Maliyeti” hesabıdır. Aynı zamanda hasılat da elde edildiği için ikinci kıyıt olarak satış kaydı yapılmaktadır.

SONUÇ

Turizm sektörünün bel kemiğini oluşturan konaklama işletmeleri niteliksel ve niceliksel açıdan oldukça gelişmiş, tatil deneyiminin yanında kongre, konferans, seminer vb. toplantılar, spor müsabakaları, sanatsal etkinlikler, sağlık turizmi vb. faaliyetlere ev sahipliği yapan işletmeler olmuştur. Bu nedenle konaklama işletmelerinde üretilen hizmet maliyetlerinin muhasebe uygulamaları açısından doğru bir şekilde kayıt altına alınması büyük önem taşımakta ve konaklama işletmelerinin gerek gerçeğe uygun mali tablo arz etmelerinde gerekse doğru fiyat/maliyet belirlemelerine katkı sağlamaktadır.

Konaklama işletmelerinin faaliyet alanının hizmet olması nedeniyle hizmet üretimi konusundaki muhasebe uygulamaları mal üreten ya da ticari mal satan diğer sektörlerle göre farklılık göstermektedir. Bu farklılıklardan ilki konaklama işletmelerinin hizmet üretmek için katlandığı maliyetlerin stok olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceğidir. Konaklama işletmeleri hizmet üretmek için ilk madde ve malzeme stok maliyetlerine katlanmak durumundayken yarı mamul ya da mamul stokları bulunmamaktadır. Ancak Türkiye’de mevcutta uygulanan VUK ve TDMS’ye göre hizmet üretimi konusunda bir stok hesabı bulunmamaktadır.

Konaklama işletmelerini muhasebe uygulamaları konusunda diğer işletmelerden ayıran ikinci farklılık ise mali yıl sona erdiğinde üretimi tamamlanmamış diğer bir ifadeyle henüz tatili bitmemiş müşterilere sunulacak hizmetler ya da mali yıl sonunda müşterilere sunulan hizmet tamamlanmış olsa da hasılat elde edilmemiş hizmetlerin varlığıdır. Konaklama işletmelerinde dönem içinde hizmet üretim maliyetlerinin muhasebeleştirilmesi konusunda TMS, VUK ve TDMS’ye göre bir farklılık yoktur. Ancak VUK ve TDMS’ye göre gerek mali yıl sonunda tamamlanmamış gerekse tamamlansa da hasılatı gelecek yıla kalmış hizmet üretim maliyetleri yarı mamul ya da mamul diğer bir ifadeyle tamamlanmış gibi muhasebeleştirilmektedir. Ancak muhasebe ilkelerine göre bir dönemin gelir ve giderinin söz konusu dönemde muhasebeleştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla VUK ve TDMS’nin hizmet üretim maliyetlerinin muhasebeleştirilmesi konusundaki önerisi muhasebe ilkelerine aykırı düşmektedir.

Yukarıda açıklanan ve araştırmanın problemini oluşturan bu duruma TMS 2 Stoklar Standardı bir çözüm getirmektedir. TMS 2 Stoklar Standardı hizmet işletmelerinde dönem sonunda tamamlanmamış hizmetlerin üretim maliyetlerini 154 Tamamlanmamış Hizmet Üretim Maliyetleri hesabında aktifleştirmeyi önermektedir. Başka bir deyişle dönem sonunda üretimi bitmemiş hizmetlerin maliyetleri gider olarak değil tamamlanmamış hizmet stoku olarak aktifleştirilmektedir. Diğer taraftan TMS 2 Stoklar Standardı üretimi dönem sonunda tamamlansa

da hasılat elde edilmeyen hizmet üretimi için katılan maliyetlerin 155 Tamamlanmış Hizmet Üretim Maliyetleri hesabında muhasebeleştirilmesini önermektedir. Böylece konaklama işletmelerinin gelirleri ve giderleri ait oldukları dönemde daha doğru muhasebeleştirilerek dönemsel ilkesine uyum sağlanacaktır.

Sonuç olarak konaklama işletmelerinde üretilen hizmetlerin üretim maliyetlerinin TMS 2 Stoklar Standardı aracılığıyla muhasebe ilkeleri ile uyumlu bir şekilde kaydedilmesi daha doğru ve gerçekçi mali tablolar üretilmesini, daha doğru bir maliyetlendirmeyi, ürün fiyatlandırmayı ve işletmenin gelirlerini daha doğru vergilendirmesini sağlayacaktır. İlerde yapılacak çalışmaların benzer veya farklı sektörlerde hizmet üreten işletmeler üzerine yapılmasının ilgili literatüre zenginlik kazandıracağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, A. İ. (2012). TMS-2 Stoklar Standardı Kapsamında Tam Maliyet ve Normal Maliyete Göre Düzenlenen Gelir Tabloları Karşılaştırılması, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 229-246.
- Akın, H. ve Kurşunel, F. (2010). TMS-2'ye Göre Stokların Değerlemesinde Özellik Arz Eden Durumlar, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 13(1-2), 311-330.
- Aktürk, A., Akcanlı, F., Şenol, H. ve Akyüz, Y. (2012). Muhasebe Standartları Bağlamında Otel İşletmelerinde Çevre Muhasebesi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (8), 87-108.
- Aygen, S. (2006). İşletmelerde Yenilik Yönetimi Sürecinde Örgüt Yapılarında ve Hizmet Tasarımlarında Yaşanan Dönüşümler: Antalya İli Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Ampirik Bir Araştırma ve Hizmet Tasarımı Önerisi (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayral, M. E. (2016). Stok Maliyet Yöntemlerinde Vergi Usul Kanunu ve TMS-2 Stoklar Standardı Uygulamalarının Karşılaştırılması ve İki İşletme Uygulaması, (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayram, A. (2012). İstanbul'daki Mahalli İdarelerde (İlçe Belediyeler) İtibar Yönetiminin Uygulanabilirliği, (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Binbay, M. (2007). Otel İşletmelerinde Pazarlama Stratejileri (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Boyar, E. ve Güngörmüş, A, H. (2009). Finansal Tablo ve Dipnotlarda Stoklarla İlgili Açıklanması Gereken Hususlar, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (42), 194-202.
- Yılmaz, M., Güngörmüş, A. H. (2013). Vakıf Üniversitelerinde Yönetimsel Amaçlı Hesap Planlarının TMS'ye Göre Oluşturulması ve Hizmet Üretim Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37): 351-367.
- Coşkun, A. ve Güngörmüş, A, H. (2009). Hastanelerde Hizmet Üretim Maliyetlerinin TMS 2'ye Göre Muhasebeleştirilmesi, *Mali Çözüm Dergisi*, (95), 19-34.
- Çakmak, A. Ç. ve Üster, Z. (2013). Mağaza Kartlarının Müşteri Sadakatine Etkisi: Kastamonu Şehir Merkezinde Bir Araştırma, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 1-24.
- Çoban, S. (2004). Toplam Kalite Yönetimi Perspektifinde İçsel Pazarlama Anlayışı, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (22), 85-98.
- Dursun, A. ve Yalnız, S. (2013). Konaklama İşletmelerinde Hizmet Üretim Maliyetleri: TMS 2 Stoklar ve TMS 18 Hasılat Standartları Açısından Değerlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(1), 141-144.

Konaklama İşletmelerinde Tamamlanmamış Hizmet Üretim Maliyetlerinin TMS 2 Açısından İncelenmesi

- Fettahlioğlu, Ö. O. (2015). The Moderating Effect of Corporate Reputation Management on Psychosocial Contract Violation and Counterproductive Work Behaviour, *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 4, 132-149.
- İlter, B. ve Gökmen, H. (2009). Mevduat Bankalarında İlişkisel Fayda ile Müşteri Memnuniyeti Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme: İzmir İli Örneği, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1), 1-32.
- Kabataş, Y. ve Pamukçu, A. (2010). TMS-2 Stoklar Standardı Kapsamında Hizmet Üretim Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (48), 191-199.
- Karakaya, M. (2007). *Maliyet Muhasebesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karakılıç, Y. N. (2005). Kurumsal İtibarın Müşteri Tercihleri Üzerine Etkileri: Afyon'da Perakende Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmeler Üzerine Bir Araştırma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.B.B.F. Dergisi*, 7 (2), 181-196.
- Keskin, İ., Furat, M. F., Kaygısız, E. G. ve Oğuz, N. (2014). Bilgi Kurumlarında Kurumsal İtibar: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi Örneği, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 9 (2), 101-120.
- Koçyiğit, S. Ç. (2011). Hastanelerde Hizmet Üretim Maliyeti Olarak Stokların TMS 2'ye Göre Muhasebeleştirilmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 69-88.
- Öndoğan, E. N. (2010). Restoran Pazarlamasında Kullanılan Temel Pazarlama Karma Elemanları, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 1 (1), 1-25.
- Özgüven, N. (2008). Hizmet Pazarlamasında Müşteri Memnuniyeti ve Ulaştırma Sektörü Üzerinde Bir Uygulama, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8(2), 653-654.
- Öztürk, B. ve Öğredik, G. (2007). *Meslek Mensupları İçin Dönem Sonu Muhasebe ve Vergi Uygulamaları*. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Sayım, F. ve Aydın, V. (2011). Hizmet Sektörü Özellikleri ve Sistematik Olmayan Risklerin Sektör Menkul Kıymetleri ile Etkileşimine Dair Teorik Bir Çalışma, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 245-262.
- Sevilengül, O. (2003). *Genel Muhasebe*. Ankara: Gazi Yayınevi.
- Shengelbayeva, M. (2009). Konaklama İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyetine Etkisi: Kiriş (Antalya) Örneği (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şavik, N. (2007). İşletme İçin Rekabet Gücü Oluşturmada Müşteri İlişkileri Yönetiminin (MİY) Rolü ve Bir Uygulama. (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Temizel, G. ve Garda, B. (2017). Konaklama İşletmelerinde Hizmet Kalitesi Kavramı ve Hizmet Kalitesinin Ölçülmesinde Kullanılan Modeller, *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, (14), 161-171.
- Toprak, T. (2007). Hizmet Sektöründe Kalite Değer ve Müşteri Memnuniyetinin Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi. (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yanık, R. (2013). Hizmet Maliyetlerinin Stoklar Hesap Grubunda Aktifleştirilmesi ve Sağlık İşletmeleri Örneği, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(3), 81-90.
- Yıldız, S. ve Tehci, A. (2014). Ağızdan Ağıza İletişimde Müşteri Tatmini ve Müşteri Sadakati ile Mağaza İmajı Boyutları: Ordu İlinde Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (1), 441-460.
- Yıldıztekin, İ. (2009). Konaklama İşletmelerinde Maliyete Dayalı Fiyatlandırma ve Fiyat Değişiminin Bölüm Karlılığına Etkileri, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (4), 215-239.

A. Kurtlu, K. Gobi

- Yılmaz, V. ve Çatalbaş, K. G. (2007). Kredi Kartlarına İlişkin Algının Müşteri Memnuniyeti ve Sadakati Üzerine Etkisi, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 44 (513), 83-94.
- Zengin, E. ve Erdal, A. (2000). Hizmet Sektöründe Toplam Kalite Yönetimi, *Journal of Qafqaz University*, 3(1), 48.

Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesi'nde Korunan 000717-(1-30) Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerîm Cüzlerinin Tezyinat Açısından İncelenmesi

Investigation of The Qur'an Juzs in terms of Illumination and Binding with Inventory Numbers 000717-(1-30) Protected in the Central Library of The Presidency of Religious Affairs

Ummuhan KAÇAR¹, Muhammet BİLGEN²

Özet

¹Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu, Türkiye.

²Kastamonu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Kastamonu, Türkiye.

ORCID:

U.K. : 0000-0002-7746-3869

M.B. : 0000-0002-9132-3950

Corresponding Author :

Ummuhan KAÇAR

Email:

ummuhanakar@gmail.com

Citation: Kaçar, U. ve Bilgen, M. (2020). Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesi'nde korunan 000717-(1-30) envanter numaralı Kur'an-ı Kerîm cüzlerinin tezyinat açısından incelenmesi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2), 326-341.

Submitted: 20.03.2020

Accepted: 12.04.2020

Ülkemizdeki yazma eserler müze, kütüphane ve özel koleksiyonlarda muhafaza edilmektedir. En çok istinsah edilen eserler arasında Kur'an-ı Kerîm nüshaları ilk sıralarda yerini almaktadır. Kütüphanelerde eserlerin görüntüleri, dijital ortama aktararak araştırmacıların hizmetine sunma çalışmaları yaygınlaşarak devam etmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde bulunan yazma eserlerin kataloglama işlemi tamamlanarak araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Bu kütüphanedeki 000717-(1-30) envanter numaralı Kur'an-ı Kerîm cüzlerinin cilt ve tezhipleri çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. İncelenen Kur'an-ı Kerîm her biri ayrı ciltlenmiş otuz adet cüzden müteşekkildir. Cüzlerin cilt ve tezhipleri; üslup, dönem, işçilik, motif, renk, kompozisyon ve desen tasarımı açısından incelemeleri yapılmıştır. Elde edilen veriler değerlendirilerek desenlerin analiz çizimleri yapılmıştır. İstinsah tarihi belli olan, Kur'an-ı Kerîm cüzlerinin cilt ve tezhiplerinin döneminin özelliklerini yansıtmayı yansıtmadığı incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre çalışmada incelenen Kur'an cüzlerinin cilt ve tezhip tezyinatının XIX. yüzyıl dönem tezyinat özelliklerini taşıdığı anlaşılmaktadır. İlave olarak çalışmada; Kur'an-ı Kerîm cüzlerinin cilt süslemeleri ve tezhiplerinin desen, renk, motif ve üslupsal özelliklerinin değerlendirilerek, belgelenmesi de sağlanmış olacaktır.

Anahtar Sözcükler: Tezhip, Yazma Eser, Tezyinat, Cilt, Kur'an-ı Kerîm.

Abstract

Manuscripts in our country are kept in museums, libraries and private collections. Among the most rewritten manuscripts, the Holy Qur'an ranks first. Manuscripts in the libraries are being transferred to the digital environment, and efforts to present them to the service of researchers are becoming widespread. The cataloging process of manuscripts within the Presidency of Religious Affairs was completed and presented to the service of researchers. The binding and gilding of the Holy Qur'an manuscripts, numbered 000717-(1-30) in this library, constitute the subject of this study. The examined Holy Qur'an is composed of thirty pieces, each bound separately. An analysis of the workmanship, motif, color, style, term and composition of the Juzs of the Quran binding and gilding was performed. The data obtained were analyzed and drawings of the patterns were made. The history of the

Holy Qur'an, which is known as the rewriting date, is examined to see whether it reflects the characteristics of the period of the binding and gilding. According to the findings obtained in the present study, the binding and gilding of the Qur'an Juzs have characteristics of XIX. century decoration. In addition, the aim of this study is to provide for the art community by examining the patterns, colors, motifs and stylistic features of the binding and gilding of the Holy Qur'an Juzs.

Keywords: *Gilding, Manuscript, Ornament, Binding, Qur'an.*

1. GİRİŞ

Tarih boyunca insanlar inançları gereği, verdikleri değeri ifade etmek adına, kutsallarını bezeme ihtiyacı duymuşlardır. İslam dünyasında kutsal eserlerin başında, Kur'an-ı Kerîm gelmektedir. Kur'an'ın çoğaltılması kitap sanatlarının büyük ölçüde gelişmesine neden olmuştur. Değişik boyutlarda Kur'an yazmak, bezemek ve ciltlemek zaman içerisinde önemli bir sanat kolu haline gelmiştir (Taviloğlu, 1994: 11).

Kitap ve bünyesinde barındırdığı sanatlar; değerlerini, duygu ve düşüncelerini yansıtmak isteyen insan için önemli bir çalışma sahasını oluşturmaktadır. Bu açıdan geleneksel Türk sanatları içinde yer alan tezhip sanatında yüzyıllar boyunca kıymetli, nadide eserler verilmiştir. Zaman içinde gelişim gösteren bu sanat, bir araştırma alanı olarak da şüphesiz çok zengin örneklerle sahiptir. Bu alanda neredeyse her biri, başlı başına bir araştırma konusu olacak nitelikte eserler meydana getirilmiş ve bunlar birer hazine niteliğindedir. Ulusumuzun kültür ve bilgi birikiminin vesikaları olan bu eserler bilim, sanat ve kültür araştırmaları konusunda en güvenilir kaynakları oluşturmaktadır (Ünver, 2006).

Tezhip, "altın" anlamındaki Arapça "zeheb" kelimesinden türetilmiş olup "altınlamak" anlamına gelmektedir (Özönder, 2003: 198). Terim olarak anlamı ise, varak altın ve boya ile kâğıt veya kâğıt nevi malzeme üzerine yapılan süslemedir (Özen, 1985). Hat sanatı ile birlikte gelişme gösteren tezhip sanatı, başta Kur'an-ı Kerîm nüshaları olmak üzere; daha çok el yazması kitap tezyinatında karşımıza çıkmaktadır. Mushaf yazımında farklı hat çeşitlerinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak en yaygın görülen yazı çeşidi, nesih hattıdır (Serin, 2003: 73).

Mushaflarda; zahriye, serlevha, unvan sayfası, cüzbaşı, sûrebaşı, hatime (ketebe) sayfası, koltuk, beyne's sutür, gül ve durak adı verilen alanlar, tezyinat unsurları kullanılarak süslenir (Didinal, 1990: 36). Bezemede kullanılan temel malzeme; altın ve çeşitli renklerdeki boyalardır (Duran, 2012). Önceden hazırlanmış ve yüzeye aktarılmış olan desen, kıl fırça yardımıyla uygulanır. Yazma eserlerde yüzeyi aherlenmiş kâğıtlar kullanılır (Derman, 1968: 339). Bu kâğıtlar fırçanın yüzeyde hareketini kolaylaştırarak, kıvraklık kazandırır. Genellikle siyah is mürekkebi; yazma eserlerin yazımında, tezyinatında da tahrir çekiminde kullanılır (Derman, 1967: 105).

İlk Kur'an-ı Kerîmlerde tezhip, ayetleri ve sûreleri ayırmakta kullanılmıştır ve sayfa yatay olarak düzenlenmiştir (Aksu, 1992: 32). Büyük Selçuklular zamanında gelişmeye başlayan resim ve süsleme sanatları Anadolu Selçukluları ile Anadolu'ya taşınmıştır (Ersoy, 1988: 24). Türk tezhip sanatının gelişimi ve değişimi Osmanlı Devleti döneminde de devam etmiştir. XVIII. yüzyılda batının etkisine giren ve günümüzde levhalara taşınan bir gelişim süreci geçirmiştir.

Yazma eserlerin bilhassa Kur'an-ı Kerîmlerin cilt tezyinatına da her dönemde önem verildiği görülmektedir. XIX. yüzyılda klasik üslup cilt yapımının düşük işçilikli örnekleri devam ederken bunun yanında XVIII. yüzyılda batıdan gelen barok, rokoko tarzı motiflerin kullanıldığı ciltlerin yapımı rağbet gördüğü anlaşılmaktadır. Genel olarak klasik devir cilt kapaklarındaki esas şema olan şemse, köşebentler ve pervazlar önemini korumuş, stilize süslemenin yerini, realist çiçek ve yapraklar almıştır. Bu tarz motifler, deri üzerine fırça ile işlenmiştir (Arıtan, 1993: 557).

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Yazma eserler arasında en çok istinsah edilen Kur'an-ı Kerîm nüshaları, Türk tezhip sanatında; üslup, desen ve kullanım alanları konusunda, çeşitliliği yansıtan önemli kaynaklardır. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde bulunan 000717-(1-30) envanter numaralı Kur'an-ı Kerîm cüzlerine ait cilt ve tezhiplerin; üslup, kompozisyon ve desen analizlerinin yapılması genel hatlarıyla çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu alanda yapılan literatür taraması sonucunda, ulaşılan yayınların bir bölümü paylaşılmıştır:

Birişik (2002), "Kur'an" isimli makalede; Hz. Muhammed (sav)'e Cebraîl aracılığıyla indirilen âyetlerin bir araya getirilerek iki kapak arasına alınması, ilk nüshalarının hazırlanması ve diğer merkezlere gönderilmesi konuları detaylı olarak anlatılmıştır.

Ersoy (1988), "Türk Tezhip Sanatı" adlı kitabında kitap sanatlarımızdan birisi olan tezhip sanatının uzun ve köklü bir geçmişe sahip olduğuna vurgu yapmıştır. Daha sonra tezhibin tanımı, nasıl yapıldığı, çeşitleri, tezhip sanatında kullanılan motifler ve terimler, tezhibin tarihçesi ve müzehhipler hakkında bilgiler sunmuştur.

Duran (2012), "Tezhip" adlı makalesinde, tezhip sanatının tanımı ve kullanım alanlarını sunmuştur. İlk Mushaflarda görülen bezemeler hakkında bilgiler vermiştir. Mushaflarda görülen; serlevha, zahriye, ketebe sayfaları, koltuk, satır arası, gül ve durak tezhipleri hakkında bilgiler vermektedir.

Tanıncı (2015), "Başlangıcından Osmanlıya Tezhip Sanatı" adlı çalışmasında; tezhip sanatının tarih içerisindeki değişim ve gelişimini detaylı olarak ele almıştır. Emevîler ve Abbasîler dönemine ait ilk Mushaflarda görülen bezemelerin yanı sıra, Anadolu Selçuklu, Büyük Selçuklu, Osmanlı, Mağrib, Endülüs, İlhanlı, Memlûk, Muzafferîler, Celayirli, Timurîler, Türkmenler, Safevîler, Özbekler, Babürîler ve 20. yüzyılı da içine alan dönemlerde hazırlanmış Mushaflar hakkında bilgiler sunmaktadır.

Mahir (1992), "Topkapı Saray Kütüphanesi Kur'an Koleksiyonu" isimli eserde; Topkapı Sarayı Müzesi envanterinde bulunan Selçuklu ve Osmanlı toprakları üzerinde hazırlanmış VII. Yüzyıldan XIX yüzyıla kadar tarihlenen Mushaflardan oluşan koleksiyonun hat ve tezhipleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Derman (2010), "Tarihimizde Mushafların Bezenmesi" isimli makalede; yazar Mushaflarda görülen tezhipli alanları tek tek ele almıştır. Zahriye, serlevha, hatime (ketebe) sayfası, başlık (sûrebaşı, cüzbaşı, konu başı), beyne's sûtur (satır arası), durak, gül ve koltuk tezhipleri tanım ve açıklamaları verilmiştir.

Tekin (2008), "Batılılaşma Sürecinde Osmanlı Tezhip Sanatı" adlı tez çalışmasında batılılaşma döneminde Türk tezhip sanatının nasıl bir etkileşim ve değişimden geçtiğini örnek eserler üzerinden değerlendirmiştir. 1789'dan 1922'ye kadar olan tezhip örnekleri üzerinden işçilik, malzeme, kullanılan motifler, el yazması türleri ayırt edilmeden ele alınmıştır. Yazar bu çalışmayla dönem tezhibinin katalog çalışmasını gerçekleştirmeyi ve bu katalog çalışmasından elde edilen veriler ile batılılaşma sürecinin bütününde tezhip sanatının geçirdiği evreleri tespit etmeyi amaçlamıştır.

Taşkale (1994), "Tezhip Sanatının Kullanım Alanları" adlı yüksek lisans tezinde yazar, tezhip sanatının kullanıldığı alanları detaylı olarak açıklayarak ele almıştır.

Arıtan (1993), "Ciltçilik" adlı makalesinde, mecmua veya kitabın yapraklarının dağılmadan ve sırası bozulmadan bir arada tutulabilmesi için yapılan koruyucu kapağa cilt (cild) denildiği ve Arapça "deri" anlamına gelen bu ismin, genellikle ciltlerin bu işe en uygun malzeme olan deriden yapılması sebebiyle verildiğini ifade etmektedir. Çalışmasında ciltçiliğin tarihi, üslupları,

çeşitleri, mücellitler ve ciltçilik teşkilatı hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca cilt yapımında kullanılan malzeme, teknik, cilt tezyinatı ve tarihçesine dair bilgiler sunmuştur.

3. YÖNTEM

Çalışma, nitel araştırma yöntemi doğrultusunda; literatür taraması ve örnek eserlerin tezhiplerinin incelenmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Türk tezhip sanatının geçmişteki örnekleri gün yüzüne çıkarılarak bilim ve sanat camiasına kazandırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda literatür araştırmalarında tarihi değere sahip, tezyin edilmiş, el yazması Kur'an-ı Kerim nüshaları incelenmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesi yazma eserler bölümünde araştırma ve inceleme yapılmıştır. Çalışmanın evrenini Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesi'nde korunan yazmalar, örneklemini ise 000717-(1-30) envanter numaralı 30 adet Kur'an-ı Kerim cüzleri oluşturmaktadır. Kur'an-ı Kerim cüzlerinin tezyinat analizinin yapılması, eserin döneminin yanı sıra kendi dönemindeki yeri ve öneminin ortaya konulması amaçlanmıştır. Aynı zamanda elde edilen bilgiler ışığında ülkemiz yazma eser koleksiyonunun kayıt altına alınması hususunda da hizmet etmek hedeflenmiştir.

Çalışmada adı geçen kütüphane; yazma eserlerinin görsellerine, araştırma yapanlar için internet ortamında erişim hizmeti sunmaktadır. Kütüphanede Kur'an-ı Kerim nüshaları tek cilt halinde oldukları gibi cüzler halinde ciltlenmiş örneklerine de rastlanmaktadır. Bu çalışmaya konu olan Kur'an-ı Kerim, cüzler halinde ciltlenmiş örneklerden biridir. Kur'an-ı Kerim cüzleri, hepsini bir arada tutan herhangi bir muhafazaya sahip değildir. Birbirinden bağımsız olarak ciltlenmiş her cüz "000717-1, ..., 000717-30" şeklinde farklı envanter numarasına sahiptir. Kütüphanede yapılan araştırma sonucunda, 000717-(1-30) envanter numaralı Kur'an-ı Kerim cüzleri; dönem, üslup, kompozisyon ve teknik özellikleri açısından tezyinatı değerlendirmeye alınmıştır. Cüzlerin tezhipli sayfalarının çizimleri (desen analizleri) eserin fotoğrafları üzerinden yapılmıştır. Desenin çözülemediği alanlar herhangi bir yanlışlığa sebep olmamak için çizilmemiş, boş bırakılmıştır. İnternet ortamından elde edilen fotoğraflardan verilerin anlaşılabilmesi durumunda, kütüphanede gerekli koruma tedbirleri alınarak cüzler yakından incelenmiştir. Bu çıplak gözle yapılan incelemede eserlerin bezemesinde kullanılan malzemenin (altın, bakır, gümüş, kâğıt, deri vb.), renklerin (siyah, bordo, kahverengi) ne olduğu ve nasıl uygulandığı (sıvama, yapıştırma) belirlenmeye çalışılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. 000717-(1-30) Envanter Numaralı Yazma Eserin Genel Özellikleri

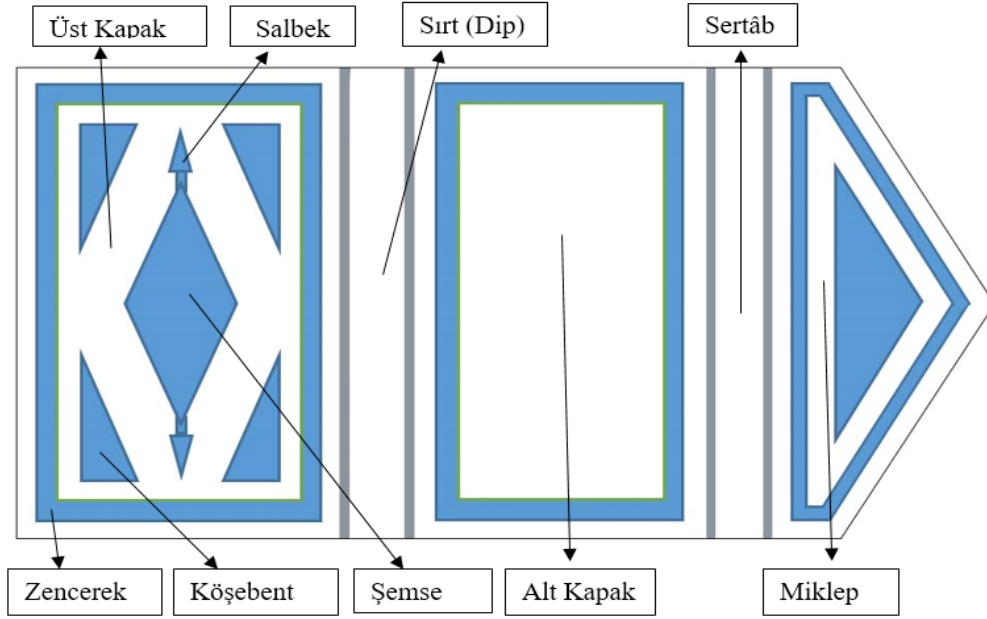
Çalışmada incelenen 1874 (H 1290) tarihli Kur'an-ı Kerim'in müstensihi Seyyid Ahmet Şükrî, istinsah yeri Tekfurdağı (Tekirdağ) olduğu **bilgileri**, 30. cüzün 24a varacağı ketebe sayfasında yazılıdır. Eser ayrı ayrı ciltlenmiş otuz adet cüzden meydana gelmiştir. 1, 2, 5, 6, 7, 8 ve 9. cüzün cilt bezemesinde salbek içinde "amelü Mustafa sene 13" yazmaktadır. Bu yazı nedeniyle eserin cildinin Mustafa isimli bir mücellid tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Buradaki on üç sayısı, kütüphane çalışanlarının da belirttiği üzere hicri bin üç yüz tarihini ifade etmiş olabileceği tahmin edilmektedir. 1300 tarihinin Arap rakamlarıyla (١٣٠٠) yazılışında, sonundaki iki adet noktanın olmayışı, kısaltma olarak yazılmış veya yıpranmaya bağlı olarak silinmiş olabileceği ihtimalini düşündürmektedir. Her bir cüz, nesih hattı ile 11 satır ve 16-24 varak halinde, siyah is mürekkebiyle yazılıdır. Sarı renkli filigransız kâğıt kullanılmıştır. Eserin ölçüleri ise 240x180x7 mm, 170x120 mm'dir. Her bir cüzün zahriye sayfasında Bakara Sûresi 181. ayet yazılıdır. Ayrıca Halid Paşa'ya ait bir vakıf mührü ile Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi mührü yer almaktadır. Birinci cüzün zahriye sayfasında 10 Ağustos 1340 (M. 10 Ağustos 1924) tarihli bir vakıf kaydı da bulunmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in birinci cüzünde 1b ve 2a varaklarında serlevha tezhibi yer alırken, diğer yirmi dokuz cüzün 1b varaklarında, yirmi dokuz adet cüzbaşı tezhibi

bulunmaktadır. Eserin her cüzünün sonunda olduğu gibi 000717-30 envanter numaralı cüzde de 23b varağında “Harem-i Nebevî'nin Şeyhi ve Medine-i Münevvere'nin Muhafızı Ferik (General) Askeri Saâdetli Seyyîd Hâlid Paşa Hazretlerinin vakfıdır” yazılıdır.

4.2. 000717-(1-30) Envanter Numaralı Yazma Eserin Cilt Tezyinatının İncelenmesi

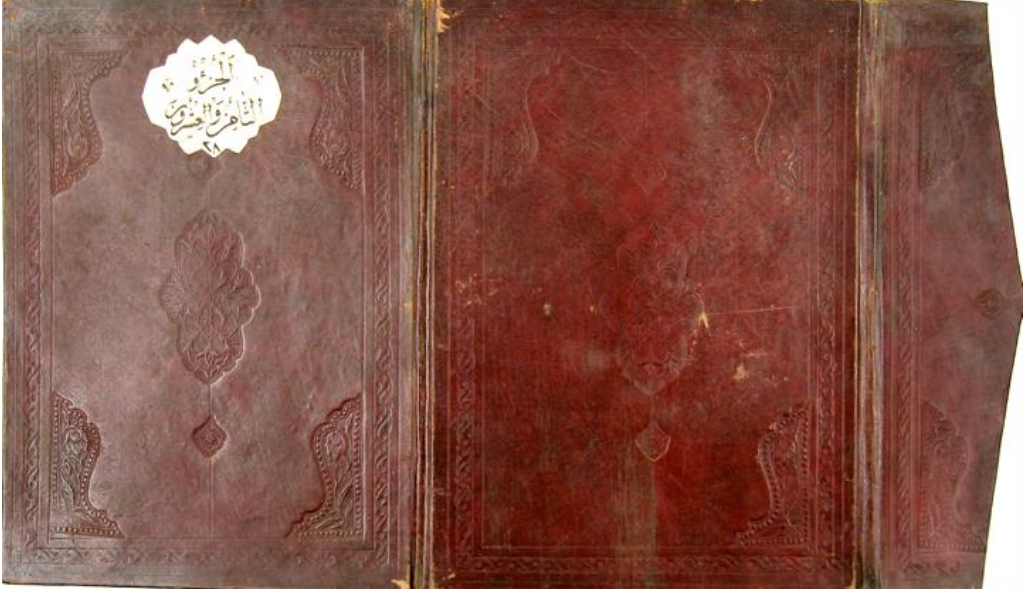
Kur'an-ı Kerîm cüzleri; bordo renkli, meşin kaplıdır. Soğuk baskı tekniğiyle hazırlanan eserin cilt ölçüleri 240x180x7 mm'dir. Cilt yüzeylerinde sıyrıklar ve yıpranmalar (çeşitli tahribatlar) görülmektedir. Cüzlerin ciltlerinin üst kaplarında, nohudi renk kâğıt zemin üzerine, cüz numaraları yazı ve rakam belirtilerek yazılmıştır. Çeşitli şemse formlarında hazırlanan bu bilgi kâğıtları, cildin üzerine yapıştırılmıştır.

Genel olarak cüzlerin cilt tezyinatında, kompozisyon şeması birbirine benzemektedir. Sadece kullanılan motiflerde farklılıklar göze çarpmaktadır. Çalışmada incelenen cüzlerin kapları, klasik Osmanlı cilt üslubunu yansıtmaktadır. Klasik cildin bölümleri Şekil 1'de gösterilmiştir. Cilt tezyinatında; oval formlu şemse, salbek, köşebent ve bordür (pervaz), kullanılan tezyinî unsurlardır. On sekiz adet (000717-2, 000717-5, 000717-6, 000717-15, 000717-16, 000717-17, 000717-18, 000717-19, 000717-20, 000717-21, 000717-22, 000717-23, 000717-24, 000717-25, 000717-26, 000717-28, 000717-29 ve 000717-30 envanter numaralı) cüzün kap tezyinatında ortadaki şemsenin içine ¼ oranlı rumi ve hatayi grubu motiflerle hazırlanmış desen tasarımı görülmektedir (Şekil: 2, 2a). Köşebentlerde ise lale olduğu tahmin edilen yarı stilize bitkinin, hançer yapraklarla birlikte kullanıldığı görülmektedir. Şemse ve köşebentlerin olduğu dikdörtgen bölümü, bordür çevrelemektedir. Miklep kısmında da bordür, köşebent ve salbek mevcuttur.

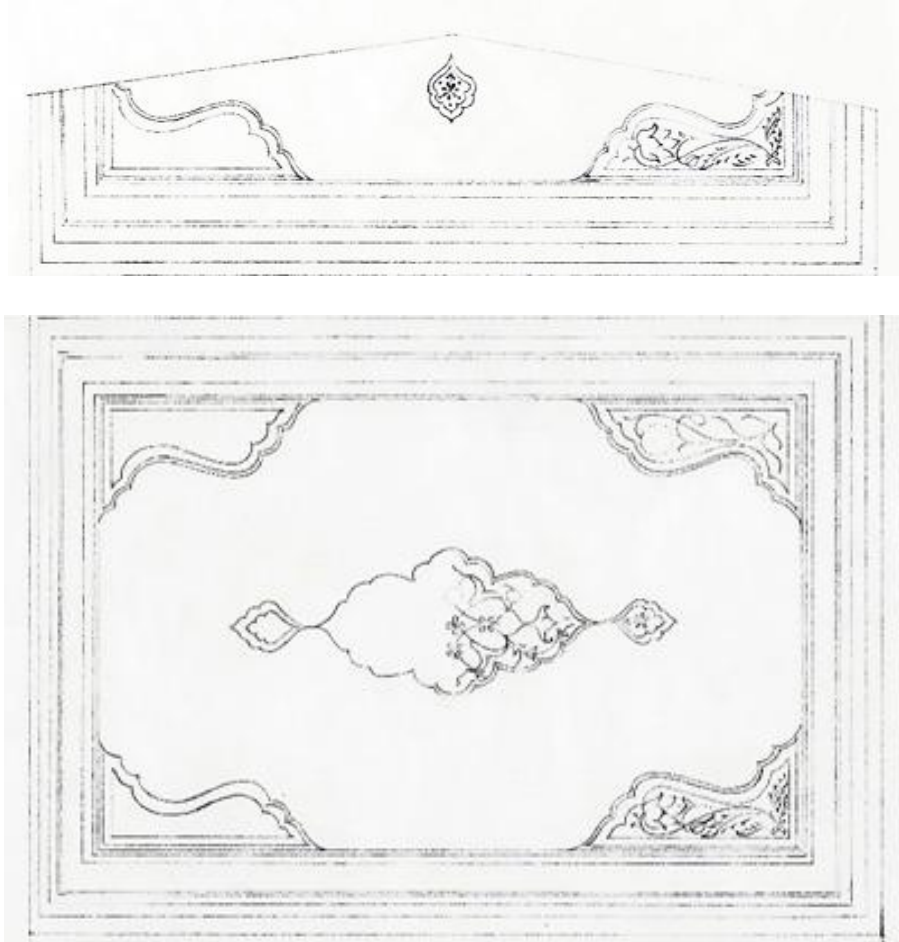

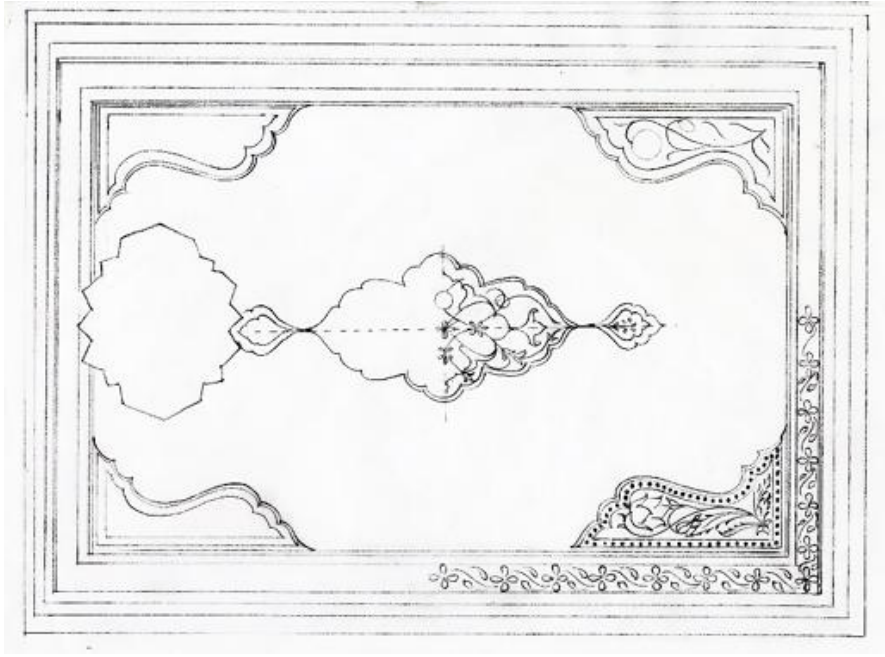
Şekil 1. Klasik cildin bölümleri

Kaynak: (Bilgen, Dilber ve Öztürk, 2017, s. 2273)

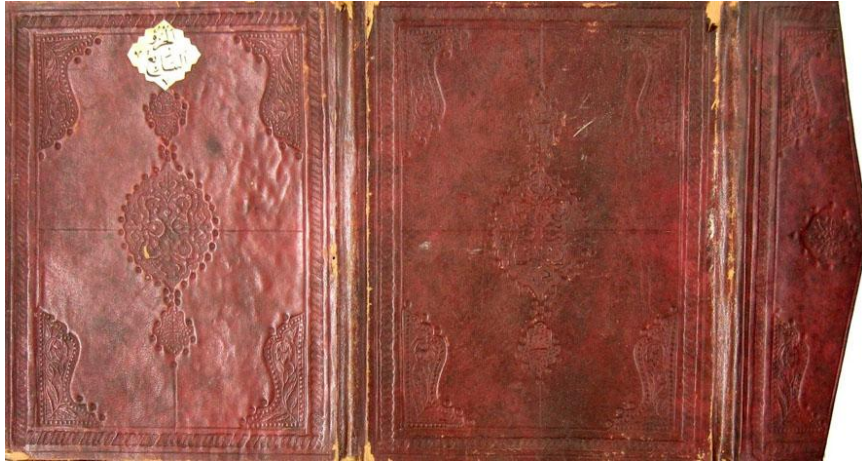
Şekil 2. 000717-28 envanter numaralı cüzün cildi

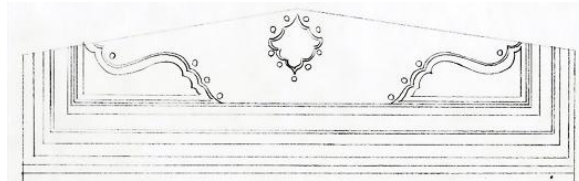

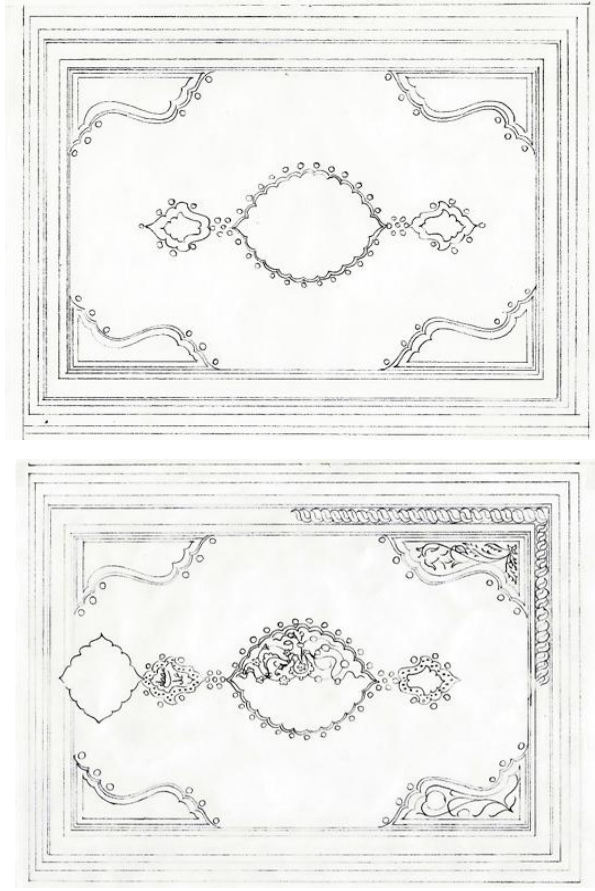
Şekil 2a. 000717-28 envanter numaralı cüzün cilt desen çizimi

Cüzlerin on adedinde (000717-1, 000717-7, 000717-8, 000717-9, 000717-10, 000717-11, 000717-12, 000717-13, 000717-14 ve 000717-27 envanter numaralı), üst ve alt kaplarında şemsenin içinde görülen bulut motifi, $\frac{1}{4}$ simetri oranlı kullanılmıştır. Diğer bezeme unsurları Şekil: 2'de verilen örnekle aynıdır (Şekil: 3, 3a).

Şekil 3. 000717-7 envanter numaralı cüzün cildi

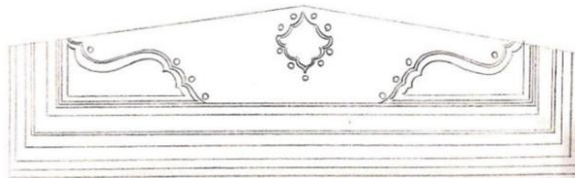

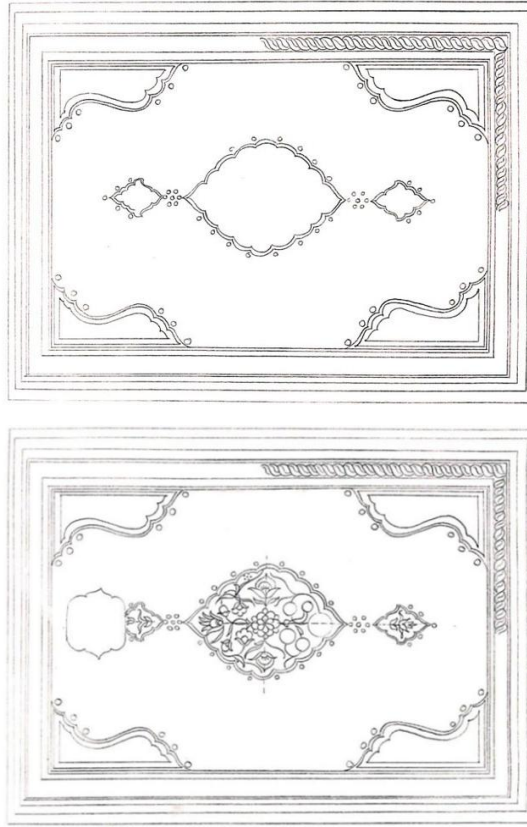
Şekil 3a. 000717-7 envanter numaralı cüzün cilt desen çizimi

000717-3 ve 000717-4 envanter numaralı cüzlerin cilt bezemesinde ise aynı kompozisyon şeması kullanılmasıyla birlikte şemse, salbek ve köşebentlerde yarı stilize motiflerin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Şemsenin içinde kullanılan desenin çizimi yapılmıştır. Ancak eser üzerinden yapılan yakın incelemeye rağmen köşebentlerdeki desen net olarak görülememesi nedeniyle herhangi bir yanlışa sebep olmamak için çizimi yapılmamıştır (Şekil: 4, 4a).

Şekil 4: 000717-3 envanter numaralı cüzün cildi

Şekil 4a. 000717-3 envanter numaralı cüzün cilt desen çizimi

4.3. 000717-(1-30) Envanter Numaralı Yazma Eserin Tezhiplerinin İncelenmesi

Mushaf tezyinatında görülen süslemelerden olan serlevha tezhibi, birinci (000717-1 envanter numaralı) cüzün başında yer almaktadır. Diğer yirmi dokuz cüzün başında ise yirmi dokuz adet cüzbaşı tezhibi bulunmaktadır. Cüzlerde, her varakta yazı alanının çevresine çekilen altın cetveller görülmektedir. İncelenen cüzlerin tamamında, 1a varağında zahriye sayfası yer almaktadır. Kalın altın bir cetveli takip eden, siyah ve kırmızı kuzulu cetvellerin sınırlandığı dikdörtgen alanda, Bakara sûresinin 181. ayeti yazılmıştır. Ayrıca sayfada vakıf mühürleri görülmektedir. Çalışmada incelenen Kur'an cüzlerinin zahriye sayfalarında tezyinat bulunmamaktadır (Şekil: 5).

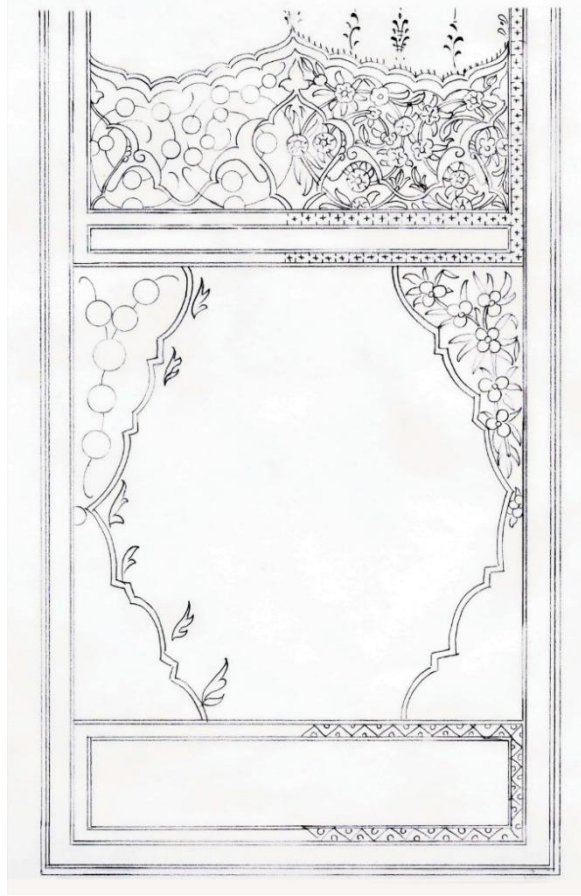
Şekil 5. 000717-1 envanter numaralı cüzün zahriye sayfası (v. 1a)

Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesi'nde Korunan 000717-(1-30) Envanter Numaralı Kur'an-I Kerim Cüzlerinin Tezyinat Açısından İncelenmesi

Mushaflarda Fatıha suresi ve Bakara suresinin ilk ayetlerinin yazıldığı sayfaya yapılan serlevha tezhibi, birinci cüzün 1b ve 2a varağında tam sayfa halinde yapılmıştır. Serlevha sayfasında ortadaki dikdörtgen yazı alanlarında, dört köşede üçgen formlu köşebentler altın renkli dendanlar ile sınırlandırılmıştır. Penç ve basit yapraklarla hazırlanan desen, lacivert zemine çalışılmıştır. Yazı alanı formunun bu şekilde tasarlanması, XIX. yüzyıl dönem karakterini yansıtmaktadır. Serlevhada yazı alanının altında ve üstünde altın zemin üzerine sûre bilgilerinin, beyaz üstübeç mürekkebi ile yazılmış olduğu görülmektedir. Üstteki yazı alanının çevresi ile taç bölümünün üç kenarı sarı renkli pervazla çevrelenmiştir. Pervaz üzerine yapılan çeşitli çizgisel süslemelerden (Birol, 2009: 184) olan "+" şekli, bordo renkle işlenmiştir. Taç bölümü, ¼ pafta oranlı, enine simetrik bir kompozisyona sahiptir. Rumi motifi çeşitlerinden kapalı form ve sade rumi motifi (Birol, 2001: 183), zemin ayırmada kullanılmıştır. Rumi motifi, pafta zemini ve dendanları boyamada altın tercih edilmiştir. Haricinde kalan zemin ise laciverttir. Sayfanın bütününde pençler beyaz, yapraklar altın ve uçları bordo renk foyalıdır (motifin uç kısmına koyu ton girilmiştir). Goncalar ise turuncu tonunda boyalıdır. Taç bölümünü sınırlayan, havalı çekilmiş lacivert dendanların üzerine yerleştirilen tığlar, dönem özelliklerini ve işçiliğini yansıtmaktadır. Cüzler ciltlenirken sayfa kenarlarının traşlandığını, serlevhada yer alan tığların kesilmesinden anlaşılmaktadır. Barok dönemi izlerini taşıyan, formları bozulmuş basit bitkisel motiflerden oluşan tığ kompozisyonları, bordo ve lacivert renklidir. Taç kısmı hariç üç kenarındaki altın bordür, sayfayı tamamlamaktadır. Sayfada taç bölümünde düşük ayarlı kızıl altın kullanılmış, sûre bilgilerinin yazıldığı zemin ve bordürde ise yeşil altın tercih edilmiştir (Şekil: 6, 6a).

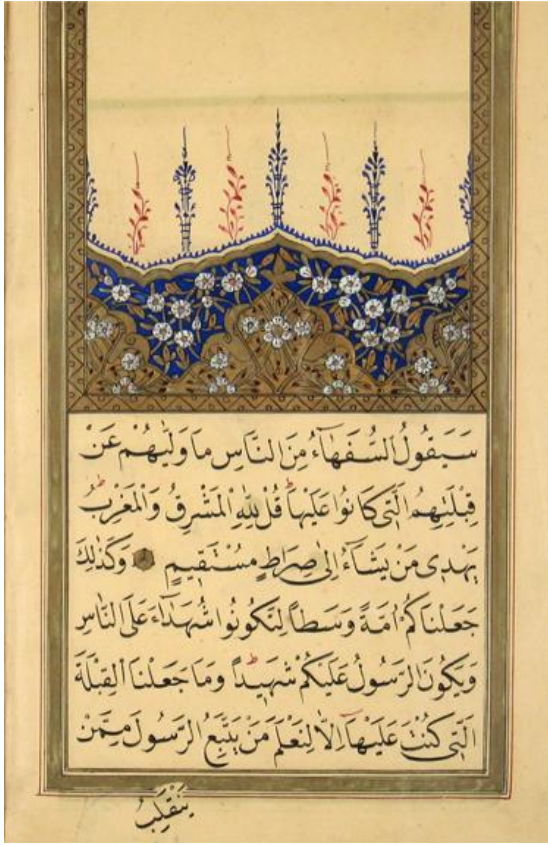

Şekil 6. 000717-1 envanter numaralı cüzün serlevha tezhibi (v. 1b, 2a)

Şekil 6a. 000717-1 envanter numaralı cüzün serlevha tezhibi desen çizimi (v. 1b)

Kur'an-ı Kerîm'de ister bir surenin başına denk gelsin, isterse devam eden sûre olsun her cüzün 1b varağında cüzbaşı tezhibi vardır. İncelenen cüzlerdeki cüzbaşı tezhipleri, iki çeşit desen tasarımına sahiptir. Birinci çeşit; 2. ile 14. cüz arasındaki cüzbaşı tezhipleri (on üç adet), Şekil: 6 ve 6a'da gösterilen serlevha tezhibinin taç bölümü ile; motif, desen tasarımı, renk ve işçilik bakımından benzerlik göstermektedir (Şekil: 7, 7a). Bu benzerlik; desen tasarımı, zemin ayırma motifi olarak ruminin kullanılması, zemin renkleri ve motiflerde görülmektedir. Ancak cüzler arasında uygulamada (işçilikte) farklılıklar görülmektedir. Taç bölümünü üç kenardan çevreleyen altın pervaz, aynı zamanda taç bölümünü yazı alanından da ayırmaktadır. Bu desenin kullanıldığı diğer cüzlerin cüzbaşı tezhiplerinin her birinde, altın veya pembe renkli pervazın üzerine zikzak şeklinde çeşitli çizgisel süslemeler yapılmıştır. Ayrıca tezhibi ve yazıyı üç kenardan saran bordürle, sayfa bezemesi tamamlanmıştır. Analiz edilen 11, 12 ve 13. cüzlerdeki cüzbaşı tezhiplerinde rumi motifi ile ayrılan paftanın iç zemin renginde, altın yerine kırık beyaz rengin kullanıldığı belirlenmiştir. Bezemelerde kırmızı ve yeşil altının her ikisi de kullanılmıştır. Kırmızı renkteki altının uygulandığı yüzeylerde, turuncuya dönen renk değişimleri dikkati çekmektedir. Bu durum altının oksitlenmeye başladığına ve içindeki bakır oranının yüksekliğine işaret etmektedir. Altının zemine daha sulu bir kıvamda uygulanması, altın zeminlerde kâğıt zeminin görülmesine sebep olmuştur.

Şekil 7. 000717-2 envanter numaralı cüzün cüzbaşı tezhibi (v. 1b)

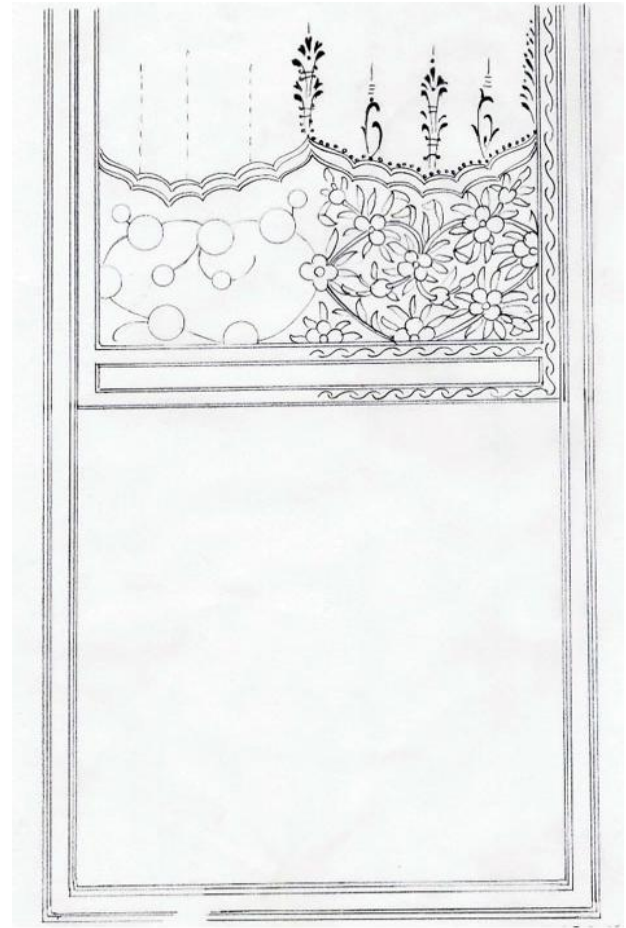

Şekil 7a. 000717-2 envanter numaralı cüzün cüzbaşı tezhibi desen çizimi, (v. 1b)

15. ile 30. cüzler arasındaki on altı adet cüze ait cüzbaşı tezhiplerinin, desen tasarımı ve renkleri birbiriyle aynıdır. Desen tasarımları, daha önce incelenen on üç adet cüzün cüzbaşı tezhibinden farklıdır. Tasarımda desen ½ oranlı ve simetrikdir. Penç ve yaprak motiflerinin daha iyi bir işçilikle uygulandığı görülmektedir. Pençler degrade (katlı boyama) tekniği ile pembe tonlarında boyalıdır. Açık yeşil renkli yaprakların uçları, koyu yeşil foyalıdır. Dallar yeşil, goncagüller ise koyu ton pembedir. Zeminde parlak, sarı renk altın, zemine yapıştırma tekniğiyle uygulanmıştır. Bezeme sırası ile ince kırmızı, kalın altın ve havalı ince lacivert dendanla sayfa tezhibi sınırlandırılmıştır. Cüzbaşı aynı zamanda İsrâ sûresinin başlangıcına da denk geldiği için surebaşı bölümü de sayfada görülmektedir. Sure bilgileri diğer surebaşlarında olduğu gibi beyaz üstübeç mürekkebiyle altın zemin üzerine yazılmıştır. Tığlar ise cüzlerde görülen diğer tığlarla aynı renk ve işçilikle, dönem karakterini yansıtmaktadır (Şekil: 8, 8a).

Şekil 8. 000717-15 envanter numaralı cüzün cüzbaşı tezhibi (v. 1b)

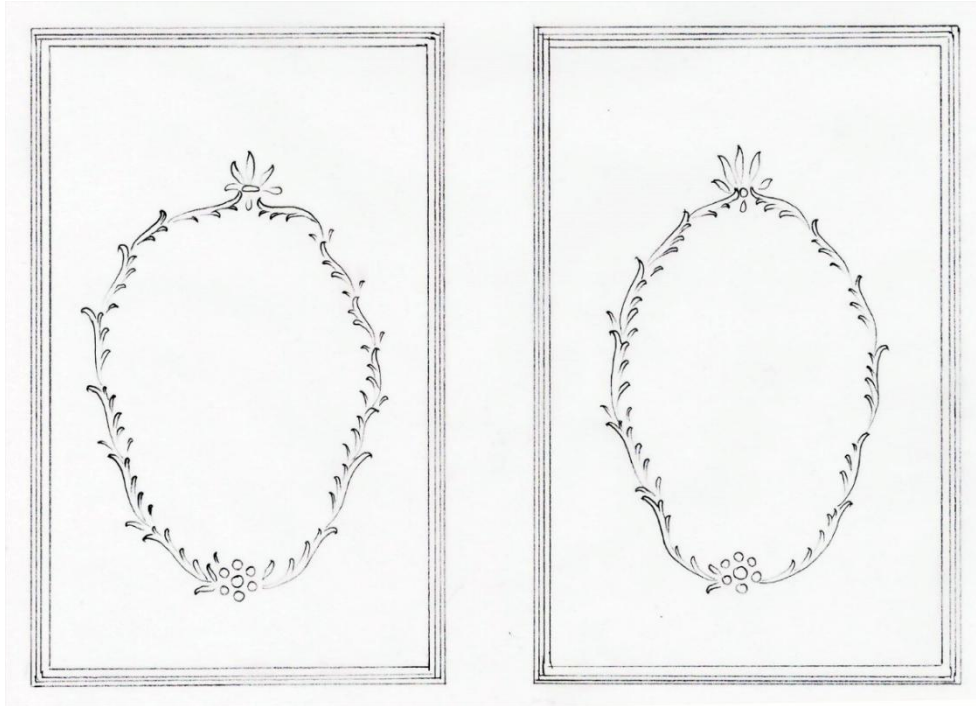
Şekil 8a. 000717-15 envanter numaralı cüzün cüzbaşı tezhibi desen çizimi (v. 1b)

Kur'an-ı Kerîm'de sûre adları ve bilgileri, yeşil altın zemin üzerine beyaz üstübeç mürekkebi ile yazılmıştır. Surebaşlarında bezeme yapılmadığı sade bir tasarım kullanılmıştır. Âyet sonlarında helezoni adı verilen durak çeşidi kullanılmıştır. Duraklarda sıvama yeşil altının çevresine siyah tahrir çekilerek kırmızı veya mavi renkte dört nokta konulmuştur

Kur'an-ı Kerîm'de 30. cüzün 23b ve 24a varaklarında vakfiye ve ketebe sayfaları görülmektedir. Sayfalarda metinlerinin yazıldığı alan, yaprak motifleriyle sınırlandırılarak oval formda hazırlanmıştır (Şekil: 9, 9a). Sayfalarda ayrıca vakıf mühürleri de görülmektedir.

Şekil 9. 000717-30 envanter numaralı cüzün ketebe sayfası (v. 23b, 24a),

Şekil 9a. 000717-30 envanter numaralı cüzün ketebe sayfası desen çizimi (v. 23b, 24a)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesi'nde korunan 000717-(1-30) envanter numaralı otuz adet Kur'an-ı Kerim cüzlerinin tezyinatı incelenmiştir. Eser XIX. yüzyılda 1873-1874 yıllarında Tekfurdağı (Tekirdağ)'da yazıldığı, her cüzün son varağında belirtilmiştir. İnceleme sonucunda göze çarpan tespitlerden birisi, ilk yirmi beş cüz, hicrî 1289 tarihli iken son beş cüz hicri 1290 tarihlidir. Bu bilgi eserin iki yıl içerisinde hazırlanarak tamamlandığına işaret etmektedir.

İncelenen cüz ciltlerinin genel durumları iyi olmasına rağmen, cilt yüzeylerinde yıpranma (kazınma), şirazelere muhtemel kullanım kaynaklı bozulmalar mevcuttur. Eserlerin ciltleri,

klasik cilt üslubu şemasında, dönem motifleri kullanılarak, soğuk baskı cilt tekniği ile hazırlanmıştır. Çalışmada elde edilen önemli diğer bir tespit; analiz edilen 1, 2, 5, 6, 7, 8 ve 9. cüzlerin cilt bezemelerinde salbek içerisinde “Mustafa işi sene 13” ibaresinin bulunmasıdır. Bu durum ciltlerin Mustafa adında bir mücellid tarafından yapıldığına işaret ettiği düşünülmektedir. Yazıda geçen “sene 13” ibaresinin, “sene 1300” olarak yorumlanması durumunda, cüzlerin yazımının tamamlandığı 1290 tarihinden on yıl sonra ciltlendiği ortaya çıkmaktadır. İncelenen cüz ciltlerinin yirmi sekiz adedinde kullanılan stilize motiflerdeki bozulmalar dikkati çekmektedir. Rumi, bulut, hatayi ve yaprak motiflerinin, formlarında ve uygulamalarında klasik döneme göre değişimler açıkça görülmektedir. Ayrıca, dönem olarak rağbet gören natüralist çiçek resimlerinden laleye benzetilen çiçek, köşebentlere yerleştirilmiştir. Yarı stilize bitki motifleri ise 3 ve 4. cilt bezemelerinde şemse ve köşebentlerde karşımıza çıkmaktadır.

Eserler tezhip sanatı açısından değerlendirmeye alındığında; bir adet serlevha tezhibi, yirmi dokuz adet cüzbaşı tezhibi ve ketebe sayfasında tezyinatın olduğu görülmüştür. Süslemede kullanılan motifler ve desen tasarımı, klasik dönem üslubunun devamı niteliğindedir. Ancak motif formları ve işçilikteki değişimin yanı sıra bozulmalar da hemen göze çarpmaktadır. Birinci cüzün 1b-2a varaklarında yer alan serlevha, tasarım, motif ve işçilik bakımından XIX. yüzyıl özelliklerini yansıtmaktadır. Sayfada dış pervaz kullanılmamış, iç pervaz zeminine herhangi bir bezeme yapılmadan bırakılarak sayfa tamamlanmıştır. Penç motifi, meşime noktaları daha iri, dilimler ise neredeyse kaybolmuş bir daire görünümündedir. Yaprak motifi, irili ufaklı tasarım kaygısı taşımadan sadece zemini dolduran bir eleman olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Düzgün helezoni hat kaybolmuş, onun yerine motifler daha ziyade, serbest yerleştirilmiş gibi durmaktadır. Simetride de bozulmalar mevcuttur. Çalışmada elde edilen diğer bir tespit; 2-13. cüzler ile son 16 cüzün cüzbaşı tezhiplerinin, desen tasarımının farklı olmasının yanı sıra işçiliğinde de farklılık olduğu düşünülmektedir. Bu durum eserlerin cüzbaşı tezhiplerinin farklı kişiler tarafından yapılmış olabileceği anlamına gelmektedir.

Çalışmada ele alınan Kur’an cüzleri; yapıldıkları dönem olan XIX. yüzyılın süsleme özelliklerini ve sanat anlayışını yansıtmaktadır. Devletin ekonomik refah seviyesi bu dönemde yapılan sanat eserlerine de yansımıştır. Bu yansıma; altın kullanımının kısıtlanması, altına bakır ve gümüş katılma oranının yükseltilerek daha düşük kalite altının kullanılması, eserlerde tezyin edilen bölümlerin azalması, işçilik maliyetinin düşürülmesi, malzeme kalitesi olarak sıralanabilir. Dolayısıyla el yazması eserlerin incelenmesi, döneminin sanat anlayışının, sosyal, kültürel ve ekonomik yapının anlaşılmasında da önemli bir rol oynamaktadır.

Kültür tarihimizin önemli somut verilerinden olan yazma eserlerin ve bu eserler üzerine işlenmiş süslemelerin yok olmasının önüne geçmek için öncelikle koruma altına alınıp saklanması ve geleceğimize intikal ettirilmesi büyük önem arz etmektedir. Fakat yazma eser bakımından önemli bir birikime sahip ülkemizin bu birikiminin korunması noktasında yeterli seviyede olduğu söylenemez. Birçok yazma eser uygunsuz koşullarda saklanmakta ve çeşitli zarar verici durumla karşı karşıya kalmaktadır. Elbette ki bu durum sanat tarihimize ait önemli bilgileri ve sırları barındıran yazma eserlerin, sırları ve bilgileri ile birlikte yok olmasına sebep olmaktadır. Bu sebeple yazma eserlerdeki bozulma ve tahribatlar ileri boyutlara ulaşmadan, tezyini alanlarının yalnızca fotoğrafla değil çizimlerle de belgelenip kayıt altına alınması büyük önem arz etmektedir. Bu noktada desenin analiz edilerek çiziminin yapılması ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü desen ve desendeki önemli detaylar çizimle daha anlaşılır hale gelir. Yazma eser incelemesinde desen analiz edilirken yapılan çizim özgün desene birebir bağlı kalmalı, motiflerde düzeltme ve kompozisyonda değişikliğe gidilmemeli, her detay olduğu gibi çizilmelidir. Desendeki paftalama elemanları, bitkisel, hayvansal, tabiata ait ya da hayali motiflerin kompozisyonda üstlendikleri görev çizimlerle kolay anlaşılabilir bir görünüme kavuşturulmalıdır. Özel koleksiyon, müze ve

Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesi'nde Korunan 000717-(1-30) Envanter Numaralı Kur'an-I Kerim Cüzlerinin Tezyinat Açısından İncelenmesi

kütüphanelerde korunan el yazması eserlerin araştırılıp, incelenerek elde edilen bilgi ve bulguların, bilim ve sanat dünyasına doğru bir şekilde sunulması ve beraberinde kültür tarihimizin kayıt altına alınması ayrı bir önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksu, H. (1992). Anadolu Selçuklu Tezhip Sanatı ve Osmanlı (Klasik Dönem) Tezhip Sanatının Mukayesesi. (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*), İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aritan, A. S. (1993). Ciltçilik. *İslam Ansiklopedisi VII*, İstanbul: TDV Yayınları.
- Bilgen, M., Dilber, M. ve Öztürk, M. (2017). Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Bazı El Yazması Eserlerin Cilt Süslemeleri. *Uluslararası Taşköprü Pompeipolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumu*, Taşköprü, Kastamonu. 2271-2283. 10.10.2019 tarihinde <https://yadi.sk/d/soS-JxsS3RMM6v> adresinden erişildi.
- Birişik, A. (2002). Kur'an. *İslam Ansiklopedisi*. C. 26, s. 383-388. Ankara: TDV Yayınları.
- Biol, İ. A. (2009). *Türk tezyini sanatlarında desen tasarımı çizim tekniği ve çeşitleri*. İstanbul: Kubbealtı yayınları.
- Biol, İ. A. ve Derman, Ç. (2001). *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Derman, Ç. (2010). Tarihimizde Mushafların Bezenmesi, *Diyanet İlmî Dergi*, 46 (4) s. 137-144. Ankara: TDV Yayınları.
- Derman, U. (1967). Eski Mürekkepçiliğimiz. *İslam Düşüncesi*, 1 (1) s. 105.
- Derman, U. (1968). Kâğıda Dair, *İslam Düşüncesi*, 2 (5) s. 339-340.
- Didinal, T. (1990). Bir Süsleme Sanatı Osmanlı Tezhipleri. *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi*, 8.
- Duran, G. (2012). Tezhip. *İslam Ansiklopedisi*. 41, s. 63-65. İstanbul: TDV Yayınları.
- Ersoy, A. (1988). *Türk Tezhip Sanatı*. İstanbul: Akyayınlar.
- Mahir, B. (1992). Topkapı Saray Kütüphanesi Kur'an Koleksiyonu. *Türkiyemiz, Kültür ve Sanat Dergisi*, İstanbul, 22 (67), 16-27.
- Özen, M. E. (1985). *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*. İstanbul: Basım atölyesi.
- Özönder, H. (2003). *Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları Deyimleri, Terimleri Sözlüğü*. Konya: Sebat Ofset Matbaacılık.
- Serin, M. (2003). *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*. İstanbul: Mas matbaacılık.
- Tanıncı, Z. (2015). Başlangıcından Osmanlı'ya Tezhip Sanatı, s.243-282. *Hat ve Tezhip Sanatı*. Ed. Ali Rıza Özcan. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Taşkale, F. (1994). Tezhip Sanatının Kullanım Alanları (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taviloğlu, N. (1994). XVI. Yüzyıl Osmanlı Kur'an'larının Sayfa Düzenlemesi (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, B. B. (2008). Batılılaşma Sürecinde Osmanlı Tezhip Sanatı (1789-1922) (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı.
- Ünver, N. (2006). *60. Yılında Milli Kütüphane*, Ankara: Milli Kütüphane Yayınları.

İzmir Yazılı Basınında Sağlık Haberlerinin Niteliksel Analizi

A Qualitative Analysis of Health News in İzmir Written Press

Berna VATANSEVER¹, Önder DENİZ²

^{1,2}Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, Türkiye

ORCID

B.V.: 0000-0002-6380-5055

Ö. D.: 0000-0003-4583-0713

Corresponding Author :

Berna VATANSEVER

Email:

bernavatansever@gmail.com

Citation: Vatansever, B. ve Deniz, Ö. (2020). İzmir Yazılı Basınında Sağlık Haberlerinin Niteliksel Analizi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2), 342-353.

Submitted: 27.03.2020

Accepted: 03.04.2020

Özet

Sağlık ilgili haberler yapan muhabir, sağlıkla ilgili tüm bilgileri halka eksiksiz ve doğru vermeyi amaçlar. Kişilere bire bir dokunan sağlık haberlerinin hedef kitlesi de oldukça geniştir. Etik kurallar ihlal edilmedikçe ortaya çok faydalı bilgiler çıkmaktadır. Sağlık okuyucuları, haberlerden yaşam tarzlarına birçok şey katabilmektedir. Günümüzde sağlık haberleri sadece sağlık personellerinin ilgisini çeker tarzında bir yapıda olmayıp toplumun her kesimi için çok değerli bir yapıdadır. İzmir'de sağlık haberciliğinin yazılı basında sorunlara rağmen önemli bir okuyucu kitlesi olduğu görülmektedir. Gazeteciliğin çeşitli alanlarında kurumalar yok olsa da sağlık haberciliği devamlılığını korumaktadır. Bu çalışmada İzmir'de Basın İlan Kurumu'na bağlı gazeteler üzerinden inceleme yapılarak, sağlık haberciliği konusunda değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık, Sağlık Haberciliği, Sağlık Muhabiri, İzmir Basını

Abstract

The journalist who makes news about health aims to give all information about health completely and accurately to the public. The target audience of health news is quite wide and touches many individuals. Unless the ethical rules are violated, very useful information appears. Health readers may improve their lifestyle from news resources. Today, health news is not only in a style that attracts the attention of healthcare professionals, but it is a very valuable structure for every segment of the society. It is seen that health journalism in İzmir has an important audience in the print media despite potential problems. Although institutions do not exist in various fields of journalism, health journalism maintains its continuity. In this study, a review was made on health journalism by examining the newspapers affiliated to the Press Advertising Agency in İzmir.

Keywords: Health, Health Journalism, Health Journalist, İzmir Press

1. GİRİŞ

“İzmir Yazılı Basında Sağlık Haberlerinin Niteliksel Analizi” isimli makale araştırmasında; sağlık haberi kavramları ve olguları baz alınarak sağlık haberciliği alanında günümüz medyası ve koşulları incelenmiştir.

Sağlık haberleri, toplum bilincini doğrudan etkilediği için oldukça önemlidir, bünyesinde bilimi barındırdığı için diğer haberlerden bir adım öne çıkmaktadır. İçeriğinde daha çok bilgi olan sağlık haberleri kapsamlı araştırma gerektirir ve şişirme haber olasılığı düşüktür. Sağlık haberciliğinin yelpazesi çok geniş olmakla birlikte, kamuya net bilgi vermektedir.

Bu araştırmada; haber, sağlık kavramları, sağlık haberciliği, sağlık haberciliğinde etik kurallar ele alınmıştır. Sağlık haberciliği ayrıntılı bir şekilde incelenmiş olup, sağlık haberciliğinde uzlaşmanın önemi aktarılmıştır. Literatür araştırması yapılarak; sık karşılaşılan sorunlar ve çözüm noktaları değerlendirilmiştir.

Makalenin başlıca amacı, İzmir basın tarihi ve Basın İlan Kurumu’na bağlı gazetelerle, sağlık haberciliğinin bütünleşmiş kavramları belirleyerek kamu yararına etik haberlerin oluşturulmasını sağlamaktır. Türkiye’de sağlık haberciliğinin medya mecralarında ne boyutta kabul gördüğü, haber sürecinde hangi zorlukların yaşandığı incelenmiştir.

2. HABER KAVRAMI

Haber, güncel olarak herhangi bir zaman diliminde yaşanmış, yaşanacak veya yaşanması olağan bir durumun çeşitli yayın organlarıyla hızlıca kamuoyu ile paylaşılması için aksiyon alınmasıdır.

Dünyada ya da ülkemizde en son anlık olarak paylaşılan çeşitli olayları bazen de bilgilendirme mesajlarını medya organları ile halka aktarmayı haber olarak nitelendiriyoruz. Haberin temel anlamı için çeşitli tanımlar yapılsa da haberin ve haberciliğin mutlaka ortak bir noktası vardır.

Bir dakika sonra güncelliğini yitirebilen olayları haber olarak adlandırmaktayız. Haber; güncel, nesnel, anlaşılır ve şeffaf olmalıdır. Haberin alt yapısı yaşanmışlıktan oluşur. Haber, okuyucuların bilme ihtiyacı duyduğu, yaşanan her şey, bilmediğimiz ancak öğrenmemiz gereken bir şeydir (Tokgöz, 2013: 52).

Habere ulaşması için birbirinden farklı iletişim kanalları mevcuttur. Televizyon, radyo, dergi, internet gazeteleri ve gazeteler gibi medya organları kamuoyunun iletişim ihtiyacını gidermektedir. Siyasi, ekonomi, kültürel, magazinsel, spor, sağlık vb. alanlardan oluşan habercilik tek tıkla tüm dünyaya ulaşabilmektedir.

2.1. Sağlık Haberciliği Kavramı

Sağlık haberleri, oluşturulurken mutlaka uzman görüşüne yer verilmesi gereken bir haber türüdür. Ayrıca uzman görüşündeki tıbbi terimler içeren haberler, yine uzmanlar yardımıyla toplumsal yapıya uygun bir dile çevrilerek kamuoyuna aktarılmalıdır.

Sağlık haberlerinin ilk hedefi; kamuoyunu aydınlatmaktır. Bireyleri sağlık konusunda bilinçlendirmek ve gerekli görülen durumlarda uyarmakta sağlık haberlerinin bünyesine dahildir (Yıldırım, 2017: 7).

Yalnızca uzman görüşü içeren haberler olduğu gibi vaka haberleri de vardır. Vaka haberlerinin hedef kitlesi oldukça geniştir. Hastadan ya da hastalığı atlatmış olan bir kişiden alınan bilgi tek başına yeterli olmamaktadır bu sebeple vaka haberlerinde de mutlaka alanında uzman kişilerin görüşlerine yer verilmesi gerekmektedir (Şahin, 2019: 32). Vaka haberlerinin

genelini özel haber olarak nitelendirmek yanlış olur ama genel olarak özel haber kategorisine girerler.

Sağlık haberleri sadece 5N1K'dan (Gazetecilik terimidir. Haberin öğelerini içerir. "Ne? Ne zaman? Nerede? Nasıl? Neden? Kim?" sorularından oluşur. Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/5n_1k erişim tarihi: 3 Mart 2020) oluşmaz. Gerekli görüldüğü takdirde sağlık çalışanlarının çeşitli yorumları ve tanımları da haberde yerini alır. Gerçeği net olarak yansıtan haberler mutlaka uzman sağlık muhabirleri tarafından yazılmalıdır. Sağlık haberini yazan kişi uzman değilse mutlaka yetiştirilmeli ve gerekli eğitimleri almalıdır doğru habercilik ancak bu şartlar altında gerçekleşebilir. Deneyimsiz biri tarafından yazılan sağlık haberleri kamuoyunun zararına olacaktır.

Haber doğruyu ve gerçeği tam olarak yansıtmalıdır bu davranış biçimi gazetecilikte ve tıpta daima doğruya götürecektir (Demir, 2010: 33). Sağlık haberleri, bilgi içermeli ve kişilerin adlığı sağlık eğitimlerine katkıda bulunmayı hedeflemelidir. Sağlık haberlerinin kamuya doğru, yeni gelişmeleri aktaran ve ulaşılabilir bilgiler verme zorunluluğu vardır(Çınarlı ve Şimşek, 2010).

2.2. Sağlık Haberciliğinin Önemi

Vaka haberlerinin dışında halkı bilgilendirmek için çeşitli sağlık haberleri yapılmaktadır. Sağlık muhabiri habere yorum katarken diğer tüm alanlara göre çok daha özenli olmalıdır.

İnsanların sağlık bilgisini ve yaşam standartlarını doğrudan etkileyen sağlık haberleri, halk sağlığı konusunda kişileri aydınlatarak farkındalık sağlamalıdır. Sağlık haberciliği, medya profesyonellerinin çeşitli durumlarda halkı uyarmak gibi önemli yetkilere sahiptir (Öğüt, 2017: 7). Her gazetecilik kolunda olduğu gibi sağlık muhabiri de merak eden, sorgulayan, objektif, kamuoyunu bilinçlendiren, araştıran yapıda olmalıdır. Sağlık muhabirlerinin haber kaynakları ağırlıklı olarak hastaneler, doktorlar, il sağlık müdürleri, sağlık sendikalarıdır. Genel olarak gazeteciliğin saati yoktur ancak sağlık haberciliğinde durum böyle değildir. Sağlık muhabiri ancak önemli bir vaka olayı gece gerçekleştiyse ve gece görüş alınacaksa hemen olay yerine gitmelidir diğer durumlarda ise olağan saatlerde çalışmaları yeterli olmaktadır.

Sağlık haberlerini yapan gazetecinin büyük sorumlulukları vardır. Sağlık muhabirlerinin sağlıkçılar, doktorlar kadar bilgili olması oldukça zor ihtimaldir fakat temel sağlık unsurları net bir şekilde bilinmelidir. Haber kaynaklarıyla iyi ilişkiler içinde olması gereken gazeteciler ancak izin alarak birçok yere girebilmektedir. Hastanelerde ve sağlık kuruluşlarında görüntülere ve haber kaynaklarına ulaşan muhabirler, hastanın veya hasta yakınının iznini alarak haber yapabilmektedirler (Ankara, 2011: 19-20).

Haberlerin şeffaf yapılması, halkın yaşam akışını doğrudan etkilediği gibi umutlarını ve yaşama bakış açılarını da değiştirmektedir (Çağlar, 2005: 111). Basın mensupları haber kategorileri içinde yazarken ve araştırırken en hassas davranması gereken tür; sağlık haberleridir.

3. SAĞLIK HABERCİLİĞİNİN TÜRKİYE'DEKİ DURUMU

Haberciliğin Türkiye'deki durumuna baktığımızda, teknolojinin ve internetin gelişmesiyle birlikte yeni nesil masa başı haberciliğe döndüğünü görmekteyiz. Ancak sağlık haberciliği için bu durum yüzde yüz geçerli değildir. Uzun uğraşlar sonucu ve çeşitli röportajlar ile elde edilen sağlık haberleri, ülkemizde zaman zaman kar amacı güden ticari unsur olarak da algılanmaktadır. Sağlık haberleri ağırlıklı olarak doktorlar ve hastaneler ile yapılmaktadır. Doktorlar, kendileri için prestijin önemli olması sebebiyle daha çok kitlelere seslerini duyurabilmek adına para karşılığında haber yapılmasını kabul edebiliyorlar. Reklam veya editöryal yazı olarak basına servis edilmesi gereken bu haberler bazı durumlarda etik kural ihlali haline dönüşebilmektedir.

Ulusal gazetelerde belirtilen düşünceler ve konular ağırlıklı olarak firma reklamı olabilmektedir. Türkiye’de ulusal gazeteler genelde siyasilerle yakın ilişki içerisindedir (Gencil Bek, 2003: 132). Türkiye’de sağlık haberlerinin büyük bir kısmı doğru olsa da bir kısmı doğruluktan uzaktır kalan diğer kısmın ise doğruluğu orta derecededir.

Günümüz Türkiye’sinde özellikle yerel basında çeşitli zorluklar yaşanmaktadır. Detaylı taramalar yapıldığında, sağlık haberini yazan kişi ile spor, siyaset vb. haberini yazan kişinin aynı gazeteci olduğunu görmekteyiz. Bunun sonucuna baktığımızda ise ekonomik yetersizliğin basına çok yönlü yansımaları olduğunu söylemek mümkündür. Artık Türkiye’de medya kuruluşları özellikle gazeteler az personel çalıştırmaya özen göstermektedirler bu da sağlık muhabirlerinin gelişmesini ve yetişmesini engellemektedir.

Medyadaki tekelleşmenin muhabirleri çok yönlü çalışmaya itmesiyle birlikte, gazetecilerin sağlık alanında yorum yapma yetileri daralmıştır. Haberler hukuka uygunluklarında düşüş yaşamıştır. (Kart, 2018: www.evrimagaci.org.tr).

3.1. Sağlık Haberciliğinde Etik

Günümüz rekabet ortamında gazetecilik mesleği değerini yitirmektedir. Sağlık muhabirleri bazen içeriğinde ‘reklam’ barındıran durumları ‘haber’ olarak yayınlamaktadır. Doktorların, hastanelerin isimlerini ve pozitif yönlerini ortaya çıkararak ücretli haber yapılmaktadır. Bu haberler genelde kamuoyunun yararına değil, haber kaynağının yararına yapılır ve yazıların bazıları haber değeri taşımadığı halde basına servis edilebilmektedir.

Sağlık muhabirleri haber oluşturma sürecinde zorluk çekebilmektedir. Bu gibi sorunlar beraberinde etik sorunları getirmektedir. Sağlık muhabirliğinin iletişim fakültelerinde ayrı bir ders olarak işlenmesi gerekmektedir. Sağlık haberciliği bağımsız bir alan olarak tanıtılması uygun görülmüştür (Esamder, 2005)

Sağlık personelleri, hastalar ve hastaneler gazeteci için haberin kaynağıdır fakat haber içeriğinin şeffaf ve gerçek olması, hasta haklarını ihlal etmemesi oldukça önemlidir. Haber oluştururken suçlanan kişi ya da kurumların cevap haklarına saygı göstermek gerekir. Haber içeriğinin amacı topluma fayda sağlamaktır. (İrvan, www.suleymanirvan.blogspot.com: 2017). Etik ve sorumluluk arasındaki ilişki; yazılı basında sorumluluk ve etik ile birlikte yürütülür. Ahlaklı basın, sorumlu basına örnektir (Merrill, 1989 Aktaran: Uluç, G).

Sağlık haberi oluşturan muhabir, resmi kurumlardan bilgi almakla yetinmeyip haberin kaynağına doğru yolculuk yapmalıdır. Haber kaynağıyla daima iyi ilişkiler kurmayı başarabilen gazeteci internet ve basın bültenlerine çok fazla ihtiyaç duymaz. Böylelikle haber daha anlaşılır ve doğru yazılarak etik kural ihlali oranı düşer. Muhabirler doğru haber kaynağına ulaşmadığı için ekonomik ve sosyal çevreyi gözden kaçırabilmektedir (Geçer, 2018: 172-173).

Habercilik ürün tanıtım ve satış noktasında etkilidir. İlaç firmaları, özel doktorlar, özel hastaneler, özel sağlık kuruluşları yönünden de bu detaylar ticarileştirmeyi doğurmuştur. Para kazanma ve güç kazanma arzusu ise yine etik sorunlara yol açmaktadır. Medya da reklamlar daha kontrollü yapılmalıdır (Ayaz ve Ayaz, 2017: 165).

3.2. Haberciliğin Toplumsal Yapıya Etkisi

Haberler, her ne kadar toplum yararına ve yapısına uygun olarak oluşturulması gerekse de toplumun ilgi alanlarına göre yön değiştirebilmektedir. Örneğin bir magazin haberi diğer branşlara göre bilgi içermez ama daima daha çok dikkat çeker.

Sağlık haberciliğinin toplumsal yapıya olan etkisine gelecekte; birçok insan doğru sağlık haberleri sayesinde kendine çeşitli değerler katabilmektedir. Sağlık haberlerinde egzersizlerden

estetige, sağlıklı beslenmeden uzak durulması gereken besinlere vb. uzman görüşüyle birlikte yer verilmektedir. Bu sayede toplum kendi için uygun olanı belirlemede kolaylık çeker. İlaçların kullanım şekilleri, kaçınılması gereken durumlar birer birer okuyucu tarafından fayda sağlamaktadır. Ancak rekabet sebebiyle toplumda sorumsuz bir özgürlük ortaya çıkmaktadır. Habercilikte özel kurumların, kişilerin bilinirlik yarışı yapılırken toplumun ihtiyaçları ve fayda göreceği unsurlar yok sayılarak yanlış yapma ihtimali artmıştır. Zaman zaman habercilik toplumsal sisteme zarar verdiği için medya daima denetlenmelidir. (Soygüder, 2003: 46,47).

Toplum için sağlık temalı haberler, insan hayatı ve yaşam biçimleri için kıymetlidir. İlmek ilmek işlenen sağlık haberleri, medya araçları aracılığı ile kamuoyunun sağlık ilgisine yanıt verir. Yazılı basında yayınlanan haberler yaklaşık yüzde 14 oranında okunmaktadır (Aktif, 2010).

4. İZMİR BASIN TARİHİ

İzmir'in ve Osmanlı'nın ilk gazetecisi Alexandre Blacque ya da Bulak Bey'dir. 1792 tarihinde dünyaya gelen ve 1936 tarihinde hayatını kaybeden Bulak Bey, İzmir'e yerleşmiş Fransız vatandaşı bir avukattır. Spectatuer Oriental (1821) ülkemizin ilk gazetesidir ve İzmir'de yayın hayatına geçmiştir. Gazete o dönemde haftada bir, küçük boy, toplam dört sayfa olarak basılan, son sayfasını ticari ilanlara ayrılan bir yayındır. Fransız Konsolosluğu ile A. Blacque arasındaki tartışmalar, çatışmalar sonunda Le Spectatuer Oriental, 17 Mart 1824 tarihinde kapatılmıştır. Bu yasaklama sürecinde, gazetenin sahibi, başyazarı Charles Tricon'un 3 Temmuz 1924 günü, Le Smyreneen(İzmirli) adıyla, "ticari ve edebi" nitelikli yeni bir gazete çıkarmıştır (Sevinçli, 2019). Mora ihtilalini destekleyen, Spectatuer Oriental Gazetesi'nin yayın hayatı kısa solukludur. O dönemde özellikle laventenlerin basına duyduğu ihtiyaç sebebiyle İzmirli başlığı ile gazete yayınlanmıştır. (Gappi, www.izmirdergisi.com, ty).

1868 yılında Vilayet Matbaası Aydın Gazetesini çıkarması ile ilk Türkçe gazete yayın hayatına girmiştir. Ancak resmi olarak yayınlanan ilk Türkçe gazete 1872 24 Ağustos tarihinde Mehmet Salim tarafından çıkartılan Devir'dir. Daha sonra İntibah yayın hayatına girmiştir ancak okuyucularının yetersiz olmasıyla kısa sürede durdurulmuştur. 13 Kasım 1886 yılında ise Tevfik Nevzat ve Halit Ziya Uşaklıgil'in Hizmet Gazetesi'ni yayın hayatına geçirmesiyle düzenli olarak Türkçe gazete çıkarılmaya başlanmıştır. 1877 yılında da Bıçakcızade Hakkı'nın öncülüğü ile çıkan İzmir Gazetesi, Cuma ve Pazar dışında her gün yayınlanmıştır. Sonraki zamanlara bakacak olursak; Mehmet Necati, Ali Nazmi, Cevriye İsmail imzalı Ahenk isimli 1895 tarihli başka bir gazeteye rastlamaktayız. 1897'de ise Şule'i Edep fen ve edebiyat gazetesi haftalık olarak okuyucuları ile buluşmuştur. Bir yandan da İzmir'de Türkçe yazılı basını temsil eden Anadolu, Duygu ve Köylü gazeteleri de yayın hayatına başlamıştır. (Gappi, www.izmirdergisi.com, erişim tarihi: 5 Ocak 2020)

1907'de Ziraat ve Ticaret gazetesi çıkmıştır. 1909'a baktığımızda yayın hayatına kazandırılan iki gazete görmekteyiz. Birincisi Hacızade Mehmet Sabri'nin yayın hayatına kazandırdığı Çapkın, siyasi ve edebi bir yayın organı olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. İkincisi ise Hamid Subhi Bey'in tarafından çıkan Feryad'tır. 1911'de ise İttihat gazetesi yayın hayatında can bulur, gazete sonrasında isim değiştirerek Anadolu adıyla okuyucularıyla buluşmaya devam etmiştir. 43-44 yıl boyunca faaliyet gösteren gazete Yunanlıların İzmir'i işgal etmesiyle İzmir'de kapatılıp bir süreliğine Antalya'da yayınlansa da sonrasında İzmir'de aktif olarak basılmaya devam etmiştir. Anadolu Gazetesi Eylül 1954'te kapatılmıştır.

1912'de Giritli Hasan Fevzi tarafından Teşhir yayınlanmıştır. 1918 yılında ise Zeybek, o dönemin bilinir gazetecilerinden biri olan Kantarağasız Ömer Selahattin tarafından yayınlanır. Gazete, Kemeraltı Marifet Matbaasında sadece dört sayı basılmıştır. 1919 yılında da Mehmet Sırrı'nın öncülük ettiği Selamet ve Haydar Rüştü'nün öncülük ettiği akşam gazetesi olarak

yayınlanan Duygu çıkmıştır. Yunanların İzmir'i işgal edişinden dört gün önce Anadolu ve Duygu Gazetesi kapatılmıştır.

1908'de yayın hayatına giren Köylü Gazetesi'de o dönemde sık sık kapatılmıştır. Her sabah çıkan Köylü'nün içinde yayın hayatı boyunca birçok güncel konu barınmıştır. İttihat ve Terakki'nin organı olmayan gazete, Yunanlıların isteklerine karşı hep dik durmaya çalışarak ülke çıkarlarını korumuştur. Köylü'nün basılmasında lider olan Mehmet Refet, Mondros'u takip eden tutumu olmayan günlerde Avrupa'ya kendimizi tanıtmak için gazeteyi İngilizce ve Fransızca olarak da yayınlamıştır ancak gazete işgalin ardından tutumunu değiştirmiştir çünkü Mehmet Rafet Yunanlılar tarafından kandırılmıştır. Böylelikle Köylü, Ege Bölgesi'nde Yunanlıların savunucusu haline gelir. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra İzmir'e dönen Mehmet Rafet hayatını kaybetmiştir.

Mehmet Sadık tarafından 1918 yılının Kasım ayında Müsavat yayın hayatına başlamıştır. 10 Kasım 1918'de ise Islahat isimli gazete faaliyet göstermeye başlamıştır. Islahat Gazetesi'nin sahibi Emin Süreyya, Mahmut Tahirülmevlevi ise yazı işleri müdürüdür. İzmir'in kurtuluşunun ardından kurulan ilk Türkçe gazete ise Türk Ses ismiyle çıkmıştır. O dönemde Hasan Ali Yücel, Çiftçi Necati ve Esat Çınar'ın da aralarında bulunduğu İzmir'in bilinen isimleri gazetenin kadrosunu oluşturmaktadır. 1895 tarihinde Asır adıyla Selanik'te faaliyet gösteren gazete ise 1924'de Yeni Asır adıyla İzmir'e taşınmıştır. Gazetenin ilk sahibi Abdurrahman Nafiz'dır başyazarı ise Fazlı Necip'dir. İzmir'de de ilk olarak Ali Şevket tarafından yayınlanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yayınlanan gazeteler; Hizmet, Halkın Sesi, Hürriyet, İzmir Postası, Memleket olarak görülmüştür. Süha Sükutu Tükel tarafından 1942'de kurulan Ticaret Gazetesi ise o dönemlerden günümüze kadar uzanan bir gazetedir.

1946 yılında Nihad Kürşad tarafından Demokrat İzmir yayınlanmaya başlar. 1960'larda da Atilla İlhan genel yayın yönetmeni olmuştur. 1947'de Orhan Kaftancı'nın imtiyaz sahipliği yaptığı Güzel İzmir Gazetesi çıkmıştır. Demokrat Torpil, Asil Millet, Ticaret Postası, Naci Göle'nin sahiplerinden biri olduğu Hür Ege Gazetesi ve Nihad Paykoç'un çıkarttığı Asil Hücum, Zafer, Hür İzmir, Ege Ekspres, Günaydın, Posta, Zaman, Son Haber, İzmir Haber gazeteleri o dönemde popülerliğini korumuştur.

4.1. İzmir Yerel Basınının Bugünkü Durumu

Aktif gazeteciliğin yapıldığını düşündüğümüz bu dönemde basın organlarının işlevsel özellikleri tartışılır niteliktedir. İzmir medyasının parlak dönemlerinin geride kaldığını dönem dönem hissetmekteyiz. Bunlara etken olarak şehir hayatı, kültür ve fikir dünyasının katkısı olduğunu görmekteyiz. Geçmişle kıyasladığımızda ise kırılma noktasını oluşturan çeşitli unsurlar vardır. Masa başı gazeteciliğin oluşması, teknolojinin bu denli gelişmesi ve internet haberciliğinin ortaya çıkmasıyla oluşan rekabet, hızlı habercilik sistemi bunların başında gelmektedir.

İzmir yerel basınının bugünkü duruma gelmesinde, reklam veren ile medya arasındaki ilişkide yaşanan sorunların büyük payı olduğunu düşünüyorum. Reklam verenler yerelden çok ulusalda yer almayı tercih ediyor. Siyaset reklam verenlerin baskısı altında kalan yayın kuruluşlarında oluşmaya başlayan "bütçe karşılığında haber yapmak" ve "halkla ilişkiler gazeteciliği" diye tanımladığım tarz, bundan yaklaşık 15 yıl önce yaygınlaşmaya başlamıştır. Kırılma noktası da bu oldu diyebiliriz. Yayın kuruluşları, aldığı reklamlarla yaşamını sürdürebiliyor. Bu süreçte çalışanlara fazla iş yükü ama aksine oldukça düşük maaşlar verildi. İnsana yatırım yapılmadı.

Teknolojinin çok hızlı gelişmesiyle, habere ulaşma ve haberi yayınlama da doğru orantıda hızlanmış. Bu durumda teknolojik hıza yetişmek için yapılan alt yapı yatırımları yetersiz kalmıştır (Sevinçli, 2019). İzmir yerel basınının bugünkü durumunu ele alırsak 7 yerel gazete Pazar

günleri dışında her gün çıkmaktadır. Gazete tirajlarının çok düşük olduğu çalışan sayılarının azlığı dikkati çeken unsurlardır.

4.2. İzmir Merkezde Basın İlan Kurumu'na Bağlı Olan Gazeteler

Basın İlan Kurumu 1961 yılında, 195 sayılı Kanun ile kurulmuştur. Basın İlan Kurumu'nun işlevleri arasında resmi ilanların, kamu kuruluşlarına ait reklamların gazete ve dergilerde yayınlanmasında aracılık etmek vardır. Eğer bazı bölgelerde Basın İlan Kurumu yoksa bu görevi valilikler tamamlamaktadır. Basın İlan Kurumu'na bağlı gazete ve dergiler, Basın Ahlak Esasları ilke edinilerek zaman zaman denetlenmektedir.

Tablo 1. İzmir Yerel Gazetelerinde Aylık Sağlık Haber Sayısı (1.01.2020 – 31.01.2020)

GAZETELER	TOPLAM HABER SAYISI
9 EYLÜL	37
EGE TELGRAF	50
HABER EXPRESS	43
İLKSES	37
TİCARET	0
YENİ BAKIŞ	50
YENİGÜN	58

4.3. Gazetelerin Fiziki Yapısı ve Sağlık Haberlerinin Analizi

4.3.1. 9 Eylül Gazetesi

9 Eylül Gazetesi 16 sayfadan oluşmaktadır sağlık haberleri ise 10. sayfada siyah beyaz olarak yer almaktadır. Alternatif Tıp 1 haber, İç Hastalıkları 3 haber, Beslenme ve Diyet 1 haber, Sağlık Bakanlığı 4 haber, Cildiye 1 haber, Kardiyoloji 2 haber, KBB 1 haber, Göz Hastalığı 1 haber, Göğüs Hastalıkları 9 haber, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları 5 haber, Fizik Tedavi 1 haber, Onkoloji 1 haber, Psikoloji 1 haber, Ortopedi 1 haber, Üroloji 1 haber, Organ Nakli 1 haber, Dünya Sağlık Örgütü 2 haber ve Obezite bölümünde ise 1 haber yer almaktadır. Toplamda 37 habere ulaşılmıştır.

4.3.2. Ege Telgraf Gazetesi

Ege Telgraf Gazetesi 16 sayfadan oluşmaktadır ve sağlık haberleri siyah beyaz olarak Eğitim-Sağlık adıyla 12. Sayfada yer almaktadır. Sağlık Bakanlığı 1 haber, Nadir Hastalıklar 1 haber, Eğitim ve Sağlık 9 haber, Beslenme ve Diyet 8 haber, Fizik Tedavi 1 haber, Obezite 3 haber, İç Hastalıkları 3 haber, Kardiyoloji 1 haber, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları 4 haber, Göz Hastalıkları 1 haber, Ortopedi 1 haber, KBB 3 haber, Üroloji 1 haber, Kadın Doğum 4 haber, Psikoloji 4 haber, Estetik 1 haber, Onkoloji 1 haber ve Nöroloji bölümünde ise 3 haber yer almaktadır. Toplamda 50 habere ulaşılmıştır.

4.3.3. Haber Express Gazetesi

Haber Express Gazetesi 16 sayfadan oluşmaktadır sağlık haberleri ise siyah beyaz olarak 6. Sayfada yer almaktadır. Estetik 2 haber, Göğüs Hastalıkları 7 haber, Organ Nakli 3 haber, Kardiyoloji 1 haber, Beslenme ve Diyet 4 haber, İç Hastalıkları 4 haber, Göz Hastalığı 1 haber, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları 6 haber, Sağlık Eğitim 2 haber, Psikoloji 3 haber, Diş Sağlığı 3 haber, Ortopedi 3 haber, Cildiye 1 haber, Üroloji 1 haber, Sağlık Bakanlığı 2 haber yer almaktadır. Toplamda 43 habere ulaşılmıştır.

4.3.4. İlkse Gazetesi

İlkse Gazetesi 16 sayfadan oluşmaktadır sağlık haberleri ise siyah beyaz olarak 13. sayfada yer almaktadır. Göz Hastalıkları 3 haber, KBB 2 haber, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları 5 haber, İç hastalıkları 2 haber, Diş 1 haber, Kardiyoloji 5 haber, Üroloji 1 haber, Estetik 3 haber, Göğüs Hastalıkları 4 haber, Obezite 2 haber, Beslenme ve Diyet 5 haber, Psikoloji 1 haber, Tüp Bebek 1 haber, Nöroloji 1 haber, Cildiye 1 habere yer verilmiştir. Toplamda 37 habere ulaşılmıştır.

4.3.5. Ticaret Gazetesi

Ticaret Gazetesi 7 sayfadan oluşmaktadır. Ekonomi gazetesi olduğu için sağlık haberine ve sayfasına yer verilmemiştir.

4.3.6. Yeni Bakış Gazetesi

Yeni Bakış Gazetesi 8 sayfadan oluşmaktadır. Sağlık haberleri ise 2. sayfada siyah beyaz olarak yer almaktadır. Onkoloji 4 haber, Göğüs Hastalıkları 9 haber, Beslenme ve Diyet 11 haber, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları 3 haber, İç hastalıkları 2 haber, Kadın Doğum 3 haber, Organ Nakli 1 haber, Eğitim ve Sağlık 3 haber, Ortopedi 1 haber, Genel Cerrahi 1 haber, Psikoloji 1 haber, Nöroloji 3 haber, Göz Hastalıkları 1 haber, Üroloji 1 haber, Kardiyoloji 2 haber, Cildiye 1 haber, , Obezite 2 haber ve Fizik Tedavi bölümünde ise 1 habere yer verilmiştir. Toplamda 50 haber yer almaktadır.

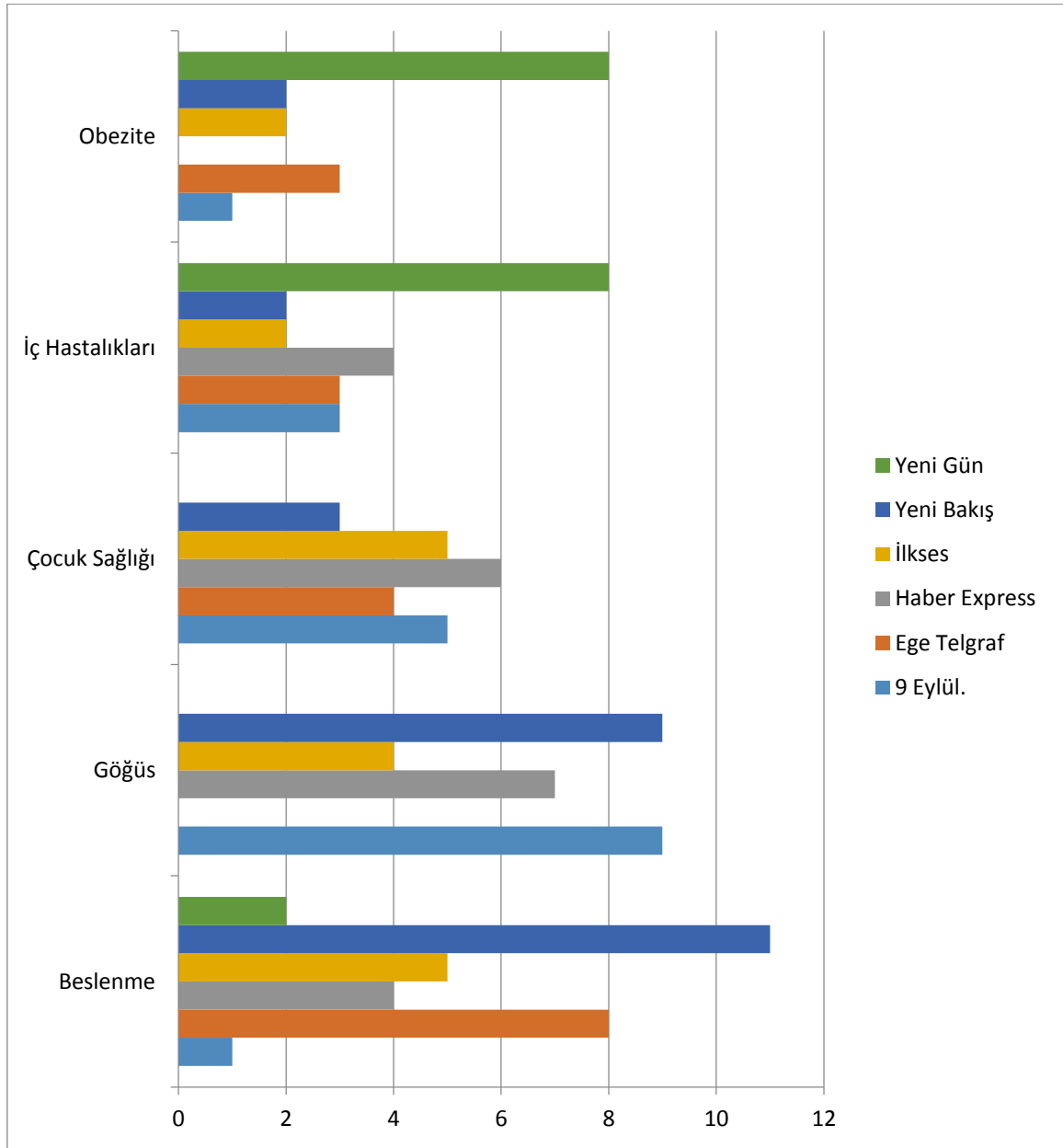
4.3.7. Yenigün Gazetesi

Yenigün Gazetesi'nde sağlık haberleri 12. sayfada siyah beyaz olarak yer almaktadır. Zaman zaman 18. ve 19. sayfada da bulunabilmektedir. Göz Hastalıkları 8 haber, Onkoloji 3 haber, Psikoloji 4 haber, Estetik 3 haber, Kardiyoloji 2 haber, Obezite 8 haber, Beslenme ve Diyet 2 haber, KBB 4 haber, Cildiye 6 haber, İç Hastalıkları 8 haber, Diş 4 haber, Kadın Doğum 2 haber, Nöroloji 2 haber, Ortopedi 2 haber yer almaktadır. Toplamda 58 habere ulaşılmıştır.

Gazetelerin incelenmesin de genel olarak ajans haberlerini kullandıkları, haberlerde bilimsel etik kurallara dikkat edilmediği dikkati çekmektedir. Bazı haberlerde okur yanlış yönlendirilmektedir.

Tablo 2. Haberlerin Alanlara Göre Ayrımı (1.01.2020 – 31.01.2020)

	9 Eylül Gazetesi	Ege Telgraf Gazetesi	Haber Express Gazetesi	İlkses Gazetesi	Yeni Bakış Gazetesi	Yenigün Gazetesi	Toplam
Alternatif Tıp	1	-	-	-	-	-	1
Beslenme	1	8	4	5	11	2	31
Cildiye	1	-	1	1	1	6	10
Çocuk Sağlığı	5	4	6	5	3	-	23
Diş Sağlığı	-	-	3	1	-	4	8
Dünya S. Ö.	2	-	-	-	-	-	2
Sağlık Eğitimi	-	9	2	-	3	-	14
Estetik	-	1	2	3	-	3	9
Fizik Tedavi	1	1	-	-	1	-	3
Genel Cerrahi	-	-	-	-	1	-	1
Göğüs	9	-	7	4	9	-	29
Göz Hastalığı	1	1	1	3	1	8	15
İç Hastalıkları	3	3	4	2	2	8	22
Kardiyoloji	2	1	1	5	2	2	14
Kadın Doğum	-	4	-	-	3	2	9
KBB	1	3	-	2	-	4	10
Nadir Hastalık		1	-	-	-	-	1
Noroloji	-	3	-	1	3	2	9
Obezite	1	3	-	2	2	8	16
Onkoloji	1	1	-	-	4	3	9
Organ Nakli	1	-	3	-	1	-	5
Ortopedi	1	1	3	-	1	2	8
Psikoloji	1	4	3	1	1	4	14
Sağlık Bak	4	1	2	-	-	-	7
Üroloji	1	1	1	1	1	-	5
Tüp Bebek	-	-	-	1	-	-	1

Şekil 1. En Çok Habere Konu Beş Hastalık ve Gazetelere Dağılımı (1.01.2020 – 31.01.2020)

SONUÇ

Gazeteciliğin her alanında kendine göre zorlukları olduğunu biliyoruz. Ancak konu sağlık haberciliği olunca durum biraz daha farklı bir hal alıyor. Öncelikle sağlık muhabirinin tıp terimlerine son derece hâkim olması gerekmektedir ve diğer muhabirlere nazaran çok daha dikkatli olmalıdır. Muhabir haberi oluştururken hem çok hassas davranmalı hem de soğukkanlı olmalıdır. Doktor, hasta, hastane, hasta yakınları, muhabir ve çevredeki etkenler arasında müthiş bir bağ bulunmaktadır. Her şey birbirine düğümlenmiş gibi düşünebiliriz. Yapılan küçük bir hata birçok soruna yol açabilmektedir. Sağlık muhabiri olacak kişi öğrencilik döneminde veya staj sırasında ekstra sağlık haberciliği üzerine eğitim almalıdır.

Gazetecilik için en önemli unsur etik ve kamunun faydasına haber yapmaktır. Diğer branşlara kıyasla sağlık haberciliğinde etik olgular kamu yararı için ultra düzeyde önem göstermektedir. Sağlık konusu ele alındığı için ufak bir yanlış çeşitli sağlık sorunlarına yol açabilir hatta insan hayatı tehlikeye girebilir. Etik kurallar çerçevesinde özenle yapılması gereken sağlık haberciliğinde reyting ve magazinleştirmeye yer yoktur.

Literatür taramalarına baktığımızda sağlık haberciliğinin ve sağlık haberinin oluşması için verilerin fazla olduğunu görsek de haberin oluşturulması uzun uğraşlar gerektirmektedir. Ayrıca sağlık haberlerinin okuyucu perspektifi mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye yalan haberlere en dayanıksız ülkedir (Teyit, 2018). Türkiye'nin sağlık okuryazarlığı indeksi 30,4'tür. Türkiye'de 18 yaş üzeri 53.827.088 kişi olduğunu düşünürsek, 35 milyonluk erişkin bir nüfusun yetersiz okuryazarlığı olduğu anlaşılır (Durusu vd., 2014).

Sağlık ile ilgili haberler şeffaf, net ve bilgi içerdiği için aynı zamanda tıbbi terim bilgisi gerektirdiği için uzmanlaşmış gazeteciler tarafından oluşturulmalıdır ve doğru bilgi verilmelidir. Haber oluşturulurken tıp birimlerinden destek alınmalıdır. Bu durum gazeteciliğin, tıp alanının ve kamuoyunun faydasına olacaktır. Bu hem gazetecilik hem tıp alanının hem de toplumun yararına olacaktır. Araştırmanın sonucunda sağlık haberleri için özel uzman haberciler yoksa yetiştirilmesi gerektiği kanısına varılmıştır. Bu şartlar altında doğru habercilik gerçekleşecektir.

KAYNAKÇA

- Aktif, (2010). Bu araştırmaya dikkat! Sağlık haberleri sağlığınıza etmesin
- A, Teyit. (2018). Arabacı
- Ayaz, F. ve Ayaz, H. (2017). Sağlık İletişimi ve Medyayı Konu Alan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir Analiz, s.165
- Basın İlan Kurumu <https://www.bik.gov.tr/kurumsal/hakkimizda/>
- Çağlar, Ş. (2005). Sağlık Haberciliği, Cilt 0, Sayı 23
- Çınarlı, İ. Şimşek, Z. (2010). Doğru ve Etkili Sağlık Haberciliği İçin "Sağlık Haberciliği – Programcılığı Rehberi", Galatasaray
- Demir, M. (2010). Sağlık Haberleri ve Medya Gerçeği, Yayın Evi: Nobel
- Durusu, M. Yıldırım, H. Demiray, N. Çakır, B. Akalın, E. (2014). Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Araştırması
- ESAMDER. (2005). Halkın Yararı İçin Sağlık Haberciliği Bildirgesi, Eğitim ve Sağlık Muhabirleri Derneği
- Gappi, D. İzmir Basının İlkeleri. (www.izmirdergisi.com)
- Geçer, E. (2018). Sağlık haberciliği ve hasta-hekim ilişkileri: Etkileşimler ve Riskler, 172-173
- İrvan, S. (2017). Gazetecilik Etiği: Sağlık Haberciliği, Yeni Medya ve gazetecilik
- Kasım, Aralık, (2002). Toplum ve Hekim, Dosya/Belge Savcılık Bilinci ve Medya Toplantıları, Cilt 17, Sayı 6, 452
- Kart, E. (2018). Türkiye'de Sağlık Haberlerine Eleştirel Bir Bakış
- Merril, J. (1989). The Dialectic in Journalism, Aktaran: Uluç, G.
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/212659>
- Sevinçli, E. (2019). İzmir Basın Tarihi, Gazeteler, Dergiler
- Soygüder, S. (2003). Eyvah Paparazzi, OM Yayınevi
- Şahin, M. (2018). Türkiye'deki Sağlık Haberciliğinde Etik ve Kamu Yararı Olgusu
- T.C. Millî eğitim bakanlığı gazetecilik istihbarat haberciliği, (2011). sayı: 19-20, Ankara
- Tokgöz, O. (2018). Temel Gazetecilik, İmge Yayınevi: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Harran Üniversitesi Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü, 10
- Yıldırım, P. (2017). Türkiye'de Sağlık Haberciliğinin Tarihsel Gelişimi, Atatürk İletişim Dergisi Sayı 14, Sağlık İletişimi Özel Sayı, 7
- Arıkan, Z. (2008). İzmir Basınından Seçmeler (1923-1938) II. Cilt III. Kitap

İzmir Yazılı Basınında Sağlık Haberlerinin Niteliksel Analizi

Dokuz Eylül Gazetesi 2019 Ocak

Ege Telgraf Gazetesi 2019 Ocak

Haber Express Gazetesi 2019 Ocak

İlk Ses Gazetesi 2019 Ocak

Ticari Gazetesi 2019 Ocak

Yenigün Gazetesi 2019 Ocak

Yeni Bakış Gazetesi 2019 Ocak

Bir Şirketin Büyüme ve Kârlılığına İlişkin Box-Jenkins Yöntemi ile Bir Öngörü Çalışması*

Forecasting a Company's Growth and Profitability Using the Box-Jenkins Method

Osman ÇEVİK¹, Ebru KAYA²

Özet

Savunma sanayi sektörünün başarılı firmalarından biri olan OTOKAR'ın bazı ekonomik verilerini (özsermaye kârlılığı- aktif kârluluk- özsermaye büyüme ve aktif büyüme) kullanarak uygun modeller kurmak, kurulan bu modellerle de gelecek dönemler için öngörülerde bulunmak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Söz konusu firmadan elde edilen veriler, bir zaman serisinin yapısını belirleyen, gözlem değerlerinin aralarındaki bağımlılığı en etkili bir şekilde kullanan ve model belirleme aşamalarında istatistiksel testlere yer verdiği için diğer zaman serileri tahmin yöntemlerine göre kısa dönem tahmin yapmada daha başarılı olan Box-Jenkins yöntemi yardımı ile analiz edilmiş ve öngörüler yapılmıştır. İlgili firmanın 1996-2018 yıllarını kapsayan 3'er aylık ekonomik verileri kullanılarak gerekli analizler yapılmış ve uygun Box-Jenkins modelleri elde edilmiş, bu modeller yardımıyla da 2019-2020 yıllarına ait 3'er aylık 8 dönem için öngörüler yapılmıştır. Yapılan öngörülere göre, gelecek dönemlerde OTOKAR'ın özsermaye kârlılığı değerleri ile aktif kârluluk değerlerinin düzenli olarak yükselme eğilimi göstereceği anlaşılmaktadır. Yine özsermaye büyüme değerlerinin düzenli olarak yükselme eğiliminde olacağı, aktif büyüme değerlerinin ise önce hafif bir düşme, daha sonra hafif yükselerek dalgalı bir seyir gösterme eğiliminde olacağı görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Savunma Sanayi, Zaman Serileri Analizi, Box-Jenkins Yöntemi, OTOKAR

Abstract

The aim of this study is to establish suitable models for equitable profitability (active profitability, equitable growth and active growth) using economic data of OTOKAR, a successful company in the defense industry sector, and to make predictions with these models. The data obtained from the company were analyzed, and forecasts were created. The Box-Jenkins method used in the study is more successful in making short-term forecasts than other time series forecasting methods, such as determining the structure of a time series, using the dependency of the observation values in the most effective way and including statistical tests in the model determination stages. Necessary analyses were carried out by using the economic data of the related company covering the period of 1996-2018, and appropriate Box-Jenkins models were obtained. With the help of these models, predictions were made for 8 periods of

¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Karaman, Türkiye
²Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman, Türkiye

ORCID

O. Ç.: 0000-0002-2217-8876

E. K.: 0000-0001-6690-2996

Corresponding Author:

Osman ÇEVİK

Email:

osmancevik@kmu.edu.tr

Citation: Çevik, O. ve Kaya, E. (2020). Bir Şirketin Büyüme ve Kârlılığına İlişkin Box-Jenkins Yöntemi ile Bir Öngörü Çalışması. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2): 354-368.

Submitted: 31.03.2020

Accepted: 10.05.2020

* Bu çalışma KMÜ SBE İşletme ABD'nda Ebru Kaya tarafından yapılan "Zaman Serileri Analizinde Box-Jenkins Yöntemi ile Savunma Sanayi Verileri Üzerine Bir Uygulama" adlı Yüksek Lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.

3 months for 2019-2020. According to the forecasts made, it is understood that OTOKAR's return on equity and return on assets will regularly increase in the coming periods. It was also observed that equity growth values will tend to increase regularly, while active growth values will tend to decrease slightly before increasing slightly and fluctuating.

Keywords: Defense Industry, Time Series Analysis, Box-Jenkins Method, OTOKAR

1. GİRİŞ

Karar vericiler için belirsiz olan geleceğe yönelik doğru öngörüler yapabilmek son derece önemlidir. Çünkü bu durum karar vericilerin daha başarılı işler yapabilmelerini sağlamaktadır. Karar vericilerin geleceğe yönelik tahminleme yapabilmeleri için birçok yöntem geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden birisi de zaman serileri analizidir. Karar vermede kullanılacak veriler zamanla ilgili olduğunda bu analiz yöntemi en çok kullanılan yöntemdir.

Günümüzde geleceğe dair tahmin yapabilme ve bu doğrultuda kararlar alabilmek adına birçok yöntem geliştirilmiştir. Karar süresinde elde bulunan veriler zaman serisi şeklinde olduğunda gelecek tahminlemesinde kullanılan en önemli araçlardan birisi zaman serileri analizidir. Zaman serilerinin herhangi bir dönemdeki değerini aynı serinin geçmiş dönem değerlerinin ve hata terimlerinin doğrusal bir birleşimi ile açıklayan ve zaman serisi verilerinin analizleri için oldukça yaygın kullanılan yöntemlerden birisi de Box-Jenkins yöntemidir. Türkiye'nin önde gelen savunma sanayi şirketlerinden OTOKAR'ın geçmiş dönemlerdeki verilerinden hareketle gelecek yıllara ait öngörü değerlerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada da kısa dönem tahminlemelerinde diğer zaman serileri analiz yöntemlerine göre daha doğru ve güvenilir sonuçlar veren Box-Jenkins yönteminden faydalanılmıştır.

Çalışmada önce kısaca Box-Jenkins yönteminden bahsedilmiş daha sonra da OTOKAR'ın 23 yıllık büyüme ve kâr oranları verileri kullanılarak ilgili modelleme ve öngörüler elde edilmiştir.

2. BOX-JENKINS YÖNTEMİ (ARIMA MODELLERİ) HAKKINDA GENEL BİLGİLER

ARIMA modellerinin ilk temeli, 1921'de Yule tarafından AR modellerinin ortaya çıkarılmasıyla atılmıştır. Daha sonra 1927'de Shutsky tarafından MA modelleri oluşturulmuş ve 1954'te Wold tarafından oluşturulan AR ve MA'nın birleşimi olan ARMA modelleri kullanılmaya başlanmıştır. 1970-1976 yıllarında ise Box ve Jenkins tarafından ARIMA modelleri geliştirilmiştir (Çevik, 1999: 39).

Box-Jenkins yöntemi, son geliştirilen gelecek tahmin yöntemlerinden birisi olması dolayısıyla diğer tekniklerin olumsuz yönleri bu yöntemde giderilmeye çalışılmıştır. Newbold ve Granger tarafından 50 seri üzerinde yapılan çalışmalarda, Box-Jenkins yönteminin diğer yöntemlere göre daha doğru ve güvenilir sonuçlar verdiği görülmüştür (Çağıl, 2017: 123).

Box-Jenkins yöntemi, zaman serilerinin herhangi bir dönemdeki değerini aynı serinin geçmiş dönem değerlerinin ve hata terimlerinin doğrusal bir birleşimi ile açıklamasından dolayı literatürde Otoregresif Entegre Hareketli Ortalama Yöntemi (ARIMA) olarak da isimlendirilmektedir. Box-Jenkins ya da ARIMA modelleri d dereceden farkı alınmış olan serilere uygulanan AR ve MA modellerinin birer kombinasyonu şeklinde ifade edilebilir. Box-Jenkins modellerinde amaç, zaman serisine en uygun olan ve en az parametre içeren doğrusal modeli bulmak yani zaman serisi verilerinin özelliklerini ortaya koyan optimal sayıda parametre içeren ya da serbestlik derecesini göz önünde tutan bir model kurmaktır (Altın, 2006: 84-85; Özer ve İlkdoğan, 2013: 15).

Tek değişkenli zaman serilerinin kısa dönem tahmininde oldukça başarılı olan Box-Jenkins yöntemi, eşit zaman aralıklarıyla elde edilen gözlem değerlerinden meydana gelen kesikli ve durağan zaman serilerinin geleceğe yönelik tahmin modellerinin kurulmasında ve tahminlerinin

yapılmasında sistemli bir yaklaşım sergilemektedir. Bu modeller zamana bağlı tesadüfi karakterde olaylar ve bu olaylarla ilgili zaman serilerinin ise stokastik süreç olduğu varsayımı ile oluşturulmuştur. Buradaki felsefe “verilerin kendi kendini açıklamasını sağlamak”tır. İç bağımlılık yüksek oranda dikkate alınmaktadır. Bu özelliklerden dolayı Box-Jenkins modellerine doğrusal stokastik modeller de denilmektedir. Box-Jenkins tekniklerinde, çeşitli modeller arasından uygun olanını seçme, seçilen modeli her aşamada inceleme ve uygunluğunu denetleyebilme imkânı vardır (Gözcü, 2009: 41; Ekmekçi, 2016: 33). Son zamanlarda oldukça yaygın bir biçimde kullanılan Box-Jenkins yönteminin bu kadar popüler olmasının sebebi, ele alınan seri durağan olsun veya olmasın ya da mevsimsel unsur içersin veya içermesin çözüme ulaşabilmesidir. Durağan olmayan zaman serilerine Box-Jenkins yönteminin uygulanabilmesi için önce durağanlığı bozan unsurlar göz önünde bulundurularak bir takım dönüşüm yöntemleri ile seri durağan hale getirilir ve sonrasında bulunan uygun modelle ileriye dönük tahminler yapılır. Box-Jenkins yöntemi, fark alınarak durağanlaştırılan seriyi, hareketli ortalamalar ve otoregresif süreci birlikte kombine ederek geleceğe yönelik tahmin yapmayı mümkün kılan bir yöntemdir (Şen ve Polat, 2013: 8).

Box-Jenkins yönteminin diğer yöntemlerden önemli bir farkı da zaman serisinin yapısı veya genel gelişme eğilimi ile ilgili hiçbir ön bilgiye ihtiyaç duymamasıdır. Diğer yöntemlerin kullanılabilmesi için serinin belirli bir eğilime sahip olması gerekirken Box-Jenkins modellerinde böyle bir kısıtlama yoktur. Bu yüzden de Box-Jenkins yöntemi karmaşık zaman serilerine de uygulanabilmektedir. Box-Jenkins yöntemine ait modeller, zamana bağlı olan olayların tesadüfi yapılı olaylar olduğunu kabul ederek geliştirilen diğer yöntemlere göre önemli farklılıklar içermektedir (Duru, 2007: 15; Çağıl, 2017: 123). Yöntemin önemli bir avantajı serinin geçmiş dönem gözlem değerlerini bir açıklayıcı değişken gibi kullanıyor olmasıdır.

Box-Jenkins yönteminde temel adımlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Erdoğan, 2006: 16; Sevüktekin ve Nergeleçekenler, 2007: 180; Şenesen ve Günlük Şenesen, 2012: 777-778; Torun, 2015: 45; Öncel Çekim, 2018: 2):

- Önce varyans sabitleştirmek için verilere dönüştürme işlemi yapılır ve durağanlığa ulaşabilmek için serinin yeterli sayıda farkı alınır. Yani p ve q 'nin derecelerinin bulunma aşamasıdır. Bu değerler hareketli ortalamalar ve otoregresif süreçlerinin özellikleri yardımıyla bulunur.
- Potansiyel modelleri teşhis edebilmek için deneme niteliğinde model tanımı yapılır. Seriyi temsil edebileceği düşünülen birden çok model tanımlanır. Bu modeller arasından en uygun olan öngörü için kullanılır.
- Potansiyel modellerdeki parametre tahminleri yapılır ve uygun kriterler kullanılarak en iyi model seçilir. Modelin belirlenmesi aşamasında standart belirlenim katsayısı (R^2), F-istatistiği, Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ve Schwarz Bilgi Kriteri (SIC)'den yararlanılmaktadır. Uygun modelin belirlenmesi aşamasında yapılmış olan denemeler ve araştırmayı yürüten kişinin bilgi ve beceri seviyesi oldukça önemlidir. Box-Jenkins yönteminde aday model belirlendikten sonra parametre tahmini yapılır. Parametre tahminlerinin yapılabilmesi için literatürde birçok yöntem vardır. Bunlar olabilirlik fonksiyonuna dayanan yöntemler ve eğrisel en küçük kareler yöntemi olarak sınıflandırılabilir. Bu parametreler olabilirlik fonksiyonunun maksimize edilmesi ya da hata kareler fonksiyonunun minimize edilmesi ile bulunabilmektedir.
- Tanı (ayırt edici) kontrole başvurulur. Eğer model yetersiz ise tekrar ikinci aşamaya dönülerek alternatif modeller değerlendirilir. Belirlenen model seriyi açıklamak için yetersiz, sonuçlar da tatmin edici değilse başka bir model kullanılarak süreç tekrar edilir. Uygun bir model bulununcaya kadar bu işlemler tekrarlanır.

- Ön raporlama ve kontrol amacıyla model kullanılır. Bu aşama, seçilen modelin seriyi düzgün biçimde açıklayıp açıklamadığının kontrol edildiği aşamadır. Uygun model yardımıyla bir ya da birkaç gelecek dönem için tahmin değerleri bulunarak güven aralıkları oluşturulabilir. Seriyeye daha fazla veri eklendikçe belirlenen modelde başka bir zaman aralığı seçilerek elde edilen tahmin değerleri güncellenebilir.

Box-Jenkins modelleri, serinin durağan olup olmamasına göre doğrusal durağan stokastik modeller ve durağan olmayan doğrusal stokastik modeller şeklinde iki grupta incelenmektedir. Doğrusal durağan stokastik modeller üç grupta toplanmaktadır. Bunlar AR, MA ve ARMA süreçleridir. ARIMA modelleri olarak da bilinen durağan olmayan doğrusal stokastik modeller ise serinin mevsim unsuru içerip içermemesi durumlarına göre mevsimsel ARIMA ve mevsimsel olmayan ARIMA şeklinde iki kısımda incelenir (Gözcü, 2009: 42).

Model belirleme aşamasında serinin otokorelasyon (ACF) ve kısmi otokorelasyon (PACF) fonksiyonlarından istifade edilerek serinin AR(p), MA(q), ARMA(p,q) ya da ARIMA(p,d,q) modellerinden hangisine uyduğu belirlenir (Biçen, 2006: 14).

Tablo 1. ACF ve PACF'nin Teorik Davranışları

Model	Otokorelasyon Fonksiyonu (ACF)	Kısmi Otokorelasyon Fonksiyonu (PACF)
AR(p)	Azalarak kaybolur.	p gecikme sonra kesilir.
MA(q)	q gecikme sonra kesilir.	Azalarak kaybolur.
ARMA(p,q)	Azalarak kaybolur ve q gecikme sonra kesilir.	Azalarak kaybolur ve p gecikme sonra kesilir.

Kaynak: Akıncı, 2008: 41.

3. OTOKAR

Koç Topluluğu şirketlerinden olan OTOKAR, 1963'te kurularak kendi teknoloji, tasarım ve uygulamaları ile müşteri ihtiyaçlarına en uygun çözümleri sunmaya çalışan bir şirkettir. OTOKAR, Sakarya'da kurulu olan fabrikasında 2000'den fazla çalışanı ile faaliyetlerini sürdürerek toplu taşıma alanında kullanılmak üzere otobüs, nakliye ve lojistik sektöründe kullanılmak üzere semi-treyler ve hafif kamyon, savunma sanayiinde kullanılmak üzere ise tekerlekli zırhlı ve paletli zırhlı araçlar üretmektedir. %100 Türk sermayesi olan OTOKAR, günümüzde otomotiv ve savunma sanayi alanlarında fikri mülkiyet hakları kendisine ait olan ürünler ile varlığını sürdürmektedir. OTOKAR, kendi teknolojisini daha da geliştirerek ürettiği ürünlerde yerli ve milli kimlik özelliğini koruyarak, mükemmellik felsefesi ile çalışanlarının, müşterilerinin ve ortaklarının memnuniyetinde süreklilik oluşturmayı hedeflemektedir. Ticari araçlar ve farklı savunma sanayi ürünleri ile müşteri beklentisi doğrultusunda dünya çapında rekabet gücüne sahip olan ürünler tasarlamak, üretmek ve bunları pazarlamak ana görevidir. Kurumsal sorumluluğunun bilincinde olan OTOKAR, tüm faaliyetlerinde ülkemizin kalkınması, toplumun gelişmesi, çevrenin korunması ve desteklenmesi konularında duyarlı olarak geleceğe yatırım yapmaktadır. Kurulduğu günden beri Araştırma Geliştirme konusuna çok önem veren OTOKAR, otomotivde Türkiye'nin ilk bilgisayar destekli tasarım uygulamalarına imza atmıştır. AR-GE Merkezi'nin sağladığı katma değerle cirosunun %91'ini kendi tasarımı olan araçlardan elde etmektedir. Tamamen kullanıcı beklentilerine odaklanan OTOKAR, AR-GE'ye yeni ürün gelişiminden, mevcut ürün iyileştirmelerine kadar farklı alanlarda düzenli olarak yatırım yapmakta ve her yıl cirosunun yaklaşık %4'ünü AR-GE'ye ayırmaktadır. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından 2015 yılında Türkiye'nin en başarılı ikinci AR-GE merkezi seçilen OTOKAR, teknolojiye "sahip ve hâkim" olma vizyonundan hareketle fikri mülkiyet hakları kendine ait ürünler geliştirmek için çalışmaktadır. Türkiye Patent Ligi'nin ilk 5'inde yer alan OTOKAR, 162 patent ve endüstriyel tasarımın sahibi bir şirkettir (otokar.com, 2019).

4. MATERYAL VE METOT

Günümüzde ileriye dönük doğru kararlar alabilmek için bilinmeyen geleceği doğru tahmin edebilmek son derece önemlidir. Özellikle zaman serileri çalışmalarında en önemli konulardan biri geleceğe dair öngörülerde bulunmaktır. Ancak geleceğe dair bu öngörüler yapılırken birtakım problemlerle karşılaşmak olasıdır. Örneğin geleneksel ekonometrik yaklaşımda zaman serileri kullanılarak yapılan tahminlerde değişkenin durağan olmaması halinde otokorelasyon ve sahte regresyon gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ancak bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler ile birlikte yazılımdaki gelişmelere bağlı olarak istatistiksel ve ekonometrik tekniklerde de büyük ölçülerde gelişmeler olmuştur. Bu teknikler yardımıyla zaman serilerinin durağan ve durağan olmayan çözümünü önemli düzeyde kolaylaşmıştır.

Günümüzde geleceğe dair tahmin yapabilmek ve bu doğrultuda kararlar alabilmek adına birçok yöntem geliştirilmiştir. Bu çalışmada da bir değişkenin farklı zamanlarda gözlemlenen değerlerinin dizilişi ile oluşturulan zaman serilerinin analiz edilmesinde kullanılan ve özellikle kısa dönem tahminlerinde diğer yöntemlerden bir takım üstün özelliklere sahip olan Box-Jenkins yöntemi kullanılarak önemli savunma sanayi şirketlerinden biri olan OTOGAR'ın 1996-2018 yılları arasındaki özsermaye kârlılığı, aktif kârlılık, özsermaye büyümesi ve aktif büyüme verileri ile geleceğe dair öngörüler yapılmıştır.

5. OTOGAR'A AİT ÖNGÖRÜ ANALİZLERİ

5.1. Özsermaye Kârlılığı Öngörülleri

Özsermaye kârlılığı, işletmenin varlıklarını ortaklar aracılığıyla ve dağıtılmayan kârlar ile finanse eden bilanço bölümüdür ve öz sermayenin ne ölçüde kârlı kullanıldığını ve her bir birim sermaye karşılığında kaç birim kâr elde edildiğini göstermektedir. Ayrıca yönetim performanslarını ölçmek ve karşılaştırmak ya da şirketleri karşılaştırmak amaçlı da kullanılmaktadır (Okka, 2010: 54; Ergüler, 2017: 79).

İzleyen tablolarda OTOGAR'ın 1996-2018 yılları arasındaki özsermaye kârlılığı verileri kullanılarak elde edilen test ve model sonuçları verilmiştir.

Tablo 2. OTOGAR'a Ait Özsermaye Kârlılığı Verisinin Birim Kök Testi

Arttırılmış Dickey-Fuller Birim Kök Testi / Özsermaye Kârlılığı		
Sıfır hipotezi: Özsermaye Kârlılığı birim köke sahip		
Dış Değişkenler: Yok		
Gecikme Uzunluğu: 1 (Akaike Bilgi Kriteri Tabanlı - Otomatik, Maksimum Gecikme: 11)		
	t-istatistiği	Olasılık (P)
Arttırılmış Dickey-Fuller test istatistiği	-2,201621	0,0274
Kritik Test Değerleri	%1 seviyesinde	-2,590910
	%5 seviyesinde	-1,944445
	%10 seviyesinde	-1,614392
MacKinnon (1996) Tek Taraflı p Değerleri		

Tablo 2'de görüldüğü üzere, özsermaye kârlılığı veri setine ADF birim kök testi uygulanmıştır. Test için uygun gecikme mertebesi, Akaike Bilgi Kriteri esas alınarak EViews programı tarafından "1" olarak bulunmuştur. %90, %95 ve %99 güven düzeyi için MacKinnon kritik tablo değerleri incelendiğinde, tau istatistiği (-2,201621) mutlak değer olarak, tablo değerleri olan -2,590910'dan küçük, -1,944445 ve -1,614392'den ise büyüktür. %1 seviyesinde anlamsız fakat

%5 ve%10 seviyelerinde anlamlı çıkmıştır. Seviyesinde, sabitsiz ve trendsiz olarak uygulanan testte $P=0,0274<0,05$ olduğu için seride birim kök yoktur (yani seri durağandır).

Tablo 3. OTOKAR'a Ait Özsermaye Kârlılığı Verisinin AR Modeli İstatistikleri

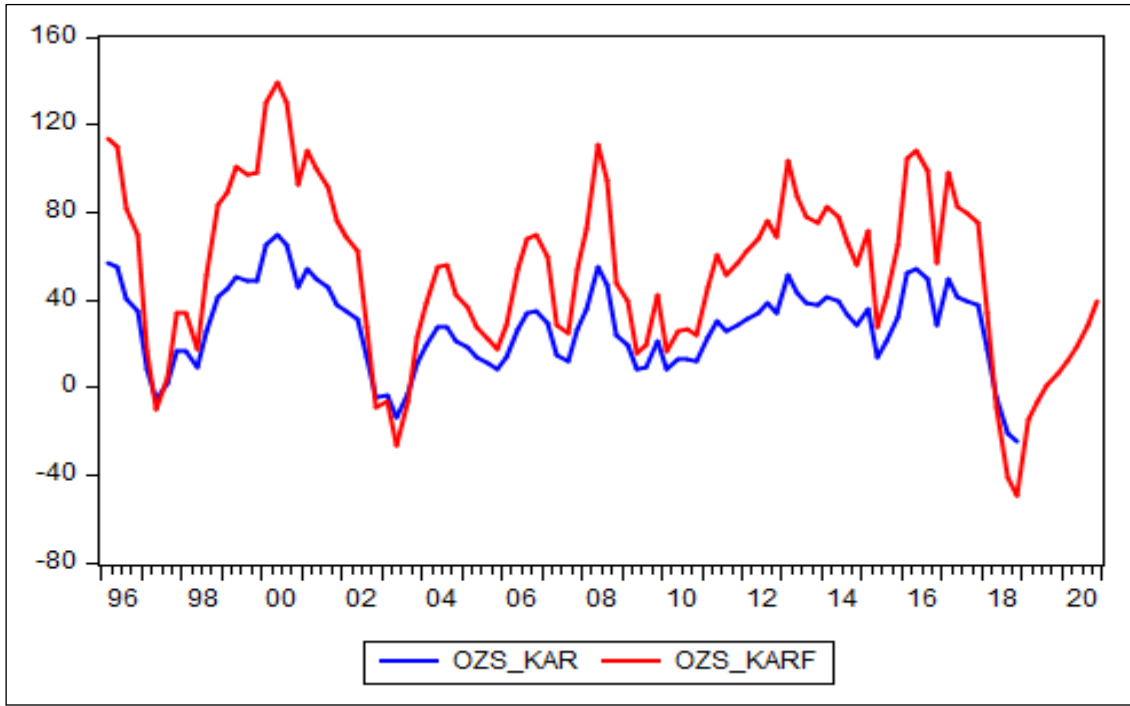
Bağımlı Değişken: Özsermaye Kârlılığı						
Metot: ARMA Maksimum Olasılık						
Örnek: 1998/2.çeyrek – 2018/4.çeyrek						
Dahil Edilen Gözlemler: 83						
3 Yinelemeden Sonra Elde Edilen Yakınsama						
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık (P)		
C	27,95681	3,146064	8,886284	0,0000		
AR(1)	1,064392	0,107463	9,904776	0,0000		
AR(2)	-0,263920	0,110797	-2,382007	0,0196		
AR(9)	-0,141422	0,061264	-2,308420	0,0236		
R ²	0,748138	Akaike Bilgi Kriteri		7,430303		
Düzeltilmiş R ²	0,738574	Schwarz Kriteri		7,546873		
F-istatistiği	78,22135	Hannan-Quinn Kriteri		7,477134		
Olasılık	0,000000	Durbin-Watson Kriteri		1,987451		
Tersine Çevrilmiş AR Kök	.91+.25i	.91-.25i	.53+.66i	.53-.66i	-.03+.77i	-.03-.77i
	-.52+.50i	-.52-.50i	-.71			

Tablo 3'ten elde edilen modelden hareketle 2019-2021 yılları arası 12 çeyreklik dönem için öngörü değerleri hesaplanmış ve bu değerler aşağıda Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. OTOKAR'ın Özsermaye Kârlılığı Öngörü Değerleri

Dönem	Tahmin Değerleri
2019- 1. Çeyrek	-14,93902
2019- 2. Çeyrek	-6,593770
2019- 3. Çeyrek	0,988490
2019- 4. Çeyrek	7,015373
2020- 1. Çeyrek	11,66487
2020- 2. Çeyrek	18,49821
2020- 3. Çeyrek	28,26930
2020- 4. Çeyrek	39,69805

Aşağıdaki Şekil 1'de verilen grafikte de OTOKAR 'ın özsermaye kârlılığı (OZS_KAR) verisi ile özsermaye kârlılığı öngörü (OZS_KARF) verilerinin grafikleri birlikte gösterilmiştir. Grafikler incelendiğinde, orijinal veri ile öngörü verisi grafikleri birbirine çok benzer özellikler göstermektedir. Bu durum bulunan öngörü modelinin uygun, yapılan öngörünün de başarılı olduğunu göstermektedir. Öngörü değerleri tablo ve grafiğinden de görüldüğü üzere, özsermaye kârlılığı değerleri sürekli olarak yükselme eğilimi göstermektedir.

Şekil 1. OTOKAR'ın Özsermaye Kârlılığı ve Özsermaye Kârlılığı Öngörü Verilerinin Grafiği

5.2. Aktif Kârlılık Öngörülleri

İşletmenin toplam varlıklarına göre ne kadar kârlı olduğunu gösteren bu orana yatırımların kârlılık oranları da denilmektedir. İşletmenin bir faaliyet dönemindeki finansal kaynaklarının verimli kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesine yönelik olan bu oran ne kadar yüksekse aktif varlıkların o ölçüde etkin kullanıldığını ifade eder ve yapılan yatırımların kâr getirisini de göstermektedir (Okka, 2010: 54; Ergüler, 2017: 80; Çelik, 2017: 79).

Tablo 5. OTOKAR'a Ait Aktif Kârlılık Verisi Birim Kök Testi

Arttırılmış Dickey-Fuller Birim Kök Testi / Aktif Kârlılık		
Sıfır hipotezi: Aktif Kârlılık Birim Köke Sahip		
Dış Değişkenler: Sabitli ve Trendli		
Gecikme Uzunluğu: 10 (Akaike Bilgi Kriteri Tabanlı Otomatik, Maksimum Gecikme: 11)		
	t-istatistiği	Olasılık (P)
Arttırılmış Dickey-Fuller test istatistiği	-4,105930	0,0092
Kritik Test Değerleri	%1 seviyesinde	-4,075340
	%5 seviyesinde	-3,466248
	%10 seviyesinde	-3,159780
MacKinnon (1996) Tek Taraflı p Değerleri		

Tablo 5'ten görüldüğü üzere, aktif kârlılık veri setine ADF birim kök testi uygulanmıştır. Test için uygun gecikme mertebesi, Akaike Bilgi Kriteri esas alınarak EViews programı tarafından "10" olarak bulunmuştur. %90, %95 ve %99 güven düzeyi için MacKinnon kritik tablo değerleri incelendiğinde, tau istatistiği (-4,105930) mutlak değer olarak, tablo değerleri olan -4,075340, -3,466248 ve -3,159780'den büyüktür. Sabitli ve trendli olarak uygulanan testte $P=0.0092 < 0,05$ olduğu için seride birim kök yoktur (yani seri durağandır).

Tablo 6. OTOGAR'a Ait Aktif Kârlılık Verisinin ARMA Modeli İstatistikleri

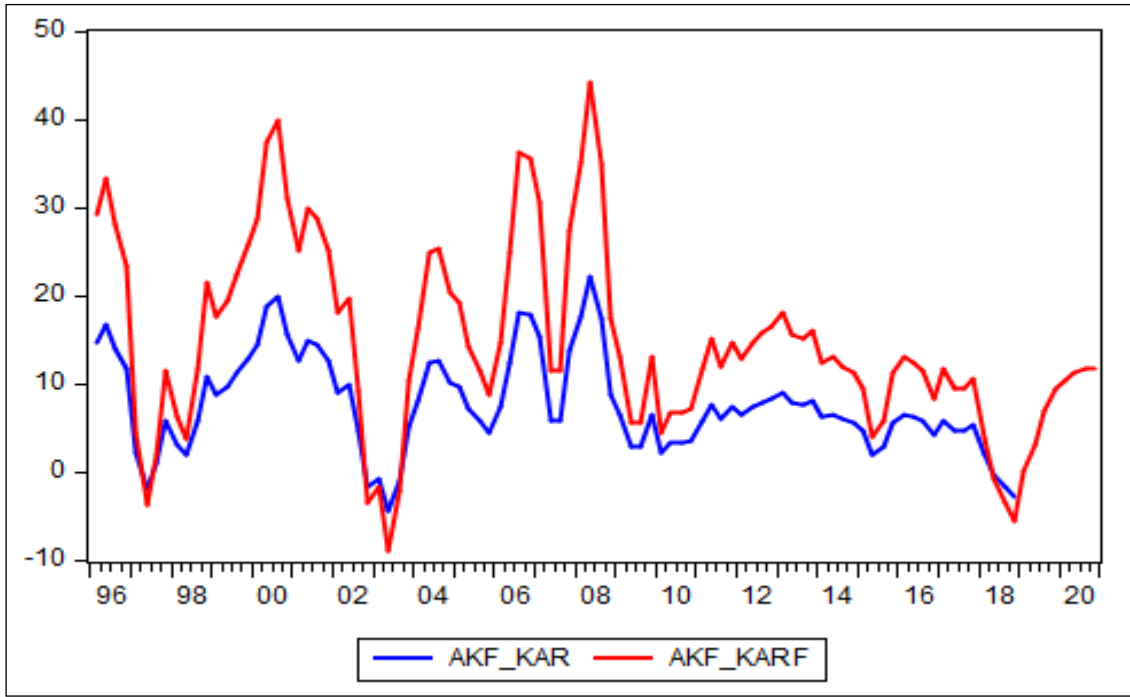
Bağımlı Değişken: Aktif Kârlılık				
Metot: ARMA Maksimum Olasılık				
Örnek: 1996/3.çeyrek – 2018/4.çeyrek				
Dahil Edilen Gözlemler: 90				
4 Yinelemeden Sonra Elde Edilen Yakınsama				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık (P)
C	7,521843	0,753633	9,980783	0,0000
AR(1)	1,246819	0,094741	13,16034	0,0000
AR(2)	-0,512241	0,095960	-5,338071	0,0000
MA(9)	-0,348325	0,106699	-3,264558	0,0016
R ²	0,765532	Akaike Bilgi Kriteri		4,856842
Düzeltilmiş R ²	0,757353	Schwarz Kriteri		4,967945
F-istatistiği	93,59588	Hannan-Quinn Kriteri		4,901645
Olasılık	0,000000	Durbin-Watson Kriteri		1,918104
Tersine Çevrilmiş AR Kök	.59+.30i	.59-.30i		
Tersine Çevrilmiş MA Kök	.89 .68+.57i	.68-.57i .15+.88i .15-.88i -.44+.77i -.44-.77i		

Tablo 6'dan elde edilen modelden hareketle 2019-2020 yılları arası 8 çeyreklik dönem için öngörü değerleri hesaplanmış ve bu değerler aşağıdaki Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. OTOGAR'ın Aktif Kârlılık Öngörü Değerleri

Dönem	Tahmin Değerleri
2019- 1. Çeyrek	0,128067
2019- 2. Çeyrek	3,159296
2019- 3. Çeyrek	6,843902
2019- 4. Çeyrek	9,355386
2020- 1. Çeyrek	10,25910
2020- 2. Çeyrek	11,32086
2020- 3. Çeyrek	11,66235
2020- 4. Çeyrek	11,69424

Şekil 2'de verilen grafikte de OTOGAR'ın aktif kârlılık (AKF_KAR) verisi ile aktif kârlılık öngörü (AKF_KARF) verilerinin grafikleri birlikte gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, aktif kârlılık verisi ile aktif kârlılık öngörü verisi grafikleri birbirine çok benzer özellikler göstermektedir. Bu durum bulunan öngörü modelinin uygun, yapılan öngörünün de başarılı olduğunu göstermektedir. Öngörü değerleri tablo ve grafiğinden de görüldüğü üzere, aktif kârlılık değerleri düzenli olarak yükselme eğilimi göstermektedir.

Şekil 2. OTOKAR'ın Aktif Kârlılık ve Aktif Kârlılık Öngörü Verilerinin Grafiği

5.3. Özsermaye Büyümesi Öngörülleri

Dönemsel olarak öz sermayede meydana gelen değişiklikleri ölçmek amacıyla kullanılan özsermaye büyümesi, şirketlerin özsermayedeki artış hızının diğer şirketlerle karşılaştırma yapılmasına imkân sağlayan bir orandır. Diğer taraftan ortakların şirketlerdeki paylarının gelecekteki gelişimi ile ilgili öngörü yapmasına da olanak tanıyan bir orandır. Dönemler itibariyle hesaplanacak büyüme hızları yardımı ile gelecekte oluşabilecek öz sermaye büyüklüğü tahmin edilebilir. Bunun sonucunda şirketlerin öz sermaye kârlılıkları ve dönem net kârları da tahmin edilebilmektedir (Tural,2018:48; Akgüç,2013:82-83).

İzleyen tablolarda OTOKAR'ın 1996-2018 yılları arasındaki özsermaye büyümesi verileri kullanılarak elde edilen test ve model sonuçları verilmiştir.

Tablo 8. OTOKAR'a Ait Özsermaye Büyüme Verisinin Birim Kök Testi

Arttırılmış Dickey-Fuller Birim Kök Testi / Özsermaye Büyüme		
Sıfır hipotezi: Özsermaye Büyüme Birim Köke Sahip		
Dış Değişkenler: Sabitli ve Trendli		
Gecikme Uzunluğu: 0 (Akaike Bilgi Kriteri Tabanlı Otomatik, Maksimum Gecikme: 11)		
	t-istatistiği	Olasılık (P)
Arttırılmış Dickey-Fuller test istatistiği	-5,033501	0,0004
Kritik Test Değerleri	%1 seviyesinde	-4,062040
	%5 seviyesinde	-3,459950
	%10 seviyesinde	-3,156109
MacKinnon (1996) Tek Taraflı p Değerleri		

Tablo 8'de verildiği üzere, özsermaye büyüme veri setine ADF birim kök testi uygulanmıştır. Test için uygun gecikme mertebesi, Akaike Bilgi Kriteri esas alınarak EViews programı tarafından "0" olarak bulunmuştur. %90, %95 ve %99 güven düzeyi için MacKinnon kritik tablo değerleri incelendiğinde, tau istatistiği (-5,033501) mutlak değer olarak, tablo değerleri olan -4,062040, -

3,459950 ve -3,156109'dan büyüktür. Sabitli ve trendli olarak uygulanan testte $P=0.0004<0,05$ olduğu için seride birim kök yoktur (yani seri durağandır).

Tablo 9. OTOKAR'a Ait Özsermaye Büyüme Verisinin ARMA Modeli İstatistikleri

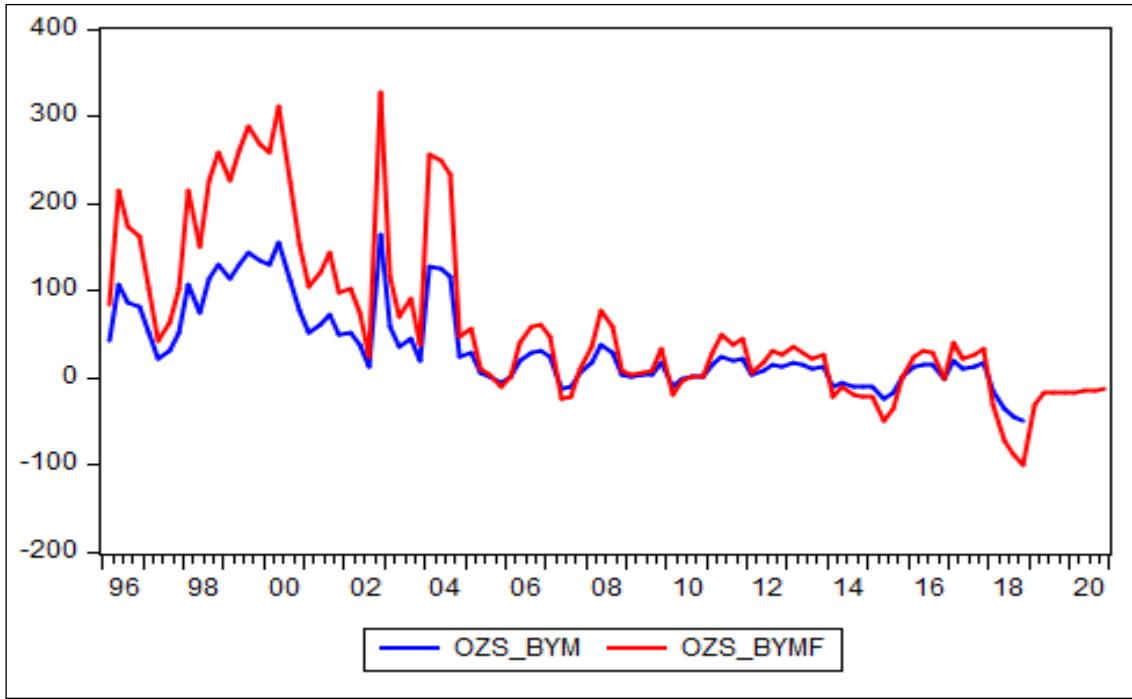
Bağımlı Değişken: Özsermaye Büyüme				
Metot: ARMA Maksimum Olasılık				
Örnek: 1996/2.çeyrek – 2018/4.çeyrek				
Dahil Edilen Gözlemler: 91				
21 Yinelemeden Sonra Elde Edilen Yakınsama				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık (P)
AR(1)	0,947957	0,032938	28,78046	0,0000
MA(4)	-0,697848	0,109609	-6,366686	0,0000
MA(5)	-0,300959	0,106379	2,829113	0,0058
R ²	0,750316	Akaike Bilgi Kriteri		9,278693
Düzeltilmiş R ²	0,744641	Schwarz Kriteri		9,361468
		Hannan-Quinn Kriteri		9,312087
		Durbin-Watson Kriteri		2,343121
Tersine Çevrilmiş AR Kök	.95			
Tersine Çevrilmiş MA Kök	.73	-10-.94i	-.10+.94i	-1.00

Tablo 9'dan elde edilen modelden hareketle 2019-2021 yılları arası 8 çeyreklik dönem için öngörü yapılmıştır. OTOKAR işletmesine ait Özsermaye Büyüme verisinin 2019-2021 yılları arası öngörü değerleri hesaplanmış ve bu değerler aşağıdaki Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. OTOKAR'ın Özsermaye Büyüme Öngörü Değerleri

Dönem	Tahmin Değerleri
2019- 1. Çeyrek	-30,88258
2019- 2. Çeyrek	-16,36597
2019- 3. Çeyrek	-18,22843
2019- 4. Çeyrek	-17,00704
2020- 1. Çeyrek	-17,58706
2020- 2. Çeyrek	-16,05539
2020- 3. Çeyrek	-14,65712
2020- 4. Çeyrek	-13,38062

Şekil 3'te verilen grafikte de OTOKAR'ın özsermaye büyüme (OZS_BYM) verisi ile özsermaye büyüme öngörü (OZS_BYMF) verilerinin grafikleri birlikte gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, orijinal veri ile öngörü verisi grafikleri birbirine oldukça benzemektedir. Bu durum bulunan öngörü modelinin uygun, yapılan öngörünün de ne derece başarılı olduğunu ifade etmektedir. Özsermaye büyüme verisinin öngörü değerleri tablo ve grafiğinden de görüldüğü üzere, gelecek değerleri düzenli olarak yükselme eğilimindedir.

Şekil 3. OTOKARN'ın Özsermaye Büyüme ve Özsermaye Büyüme Öngörü Verilerinin Grafiği

5.4. Aktif Büyüme Öngörülleri

Dönemler itibariyle toplam aktiflerde oluşan değişiklikleri ölçmek amacıyla kullanılan aktif büyüme oranı, şirketlerin toplam aktiflerindeki artış hızının diğer şirketlerle karşılaştırma yapılmasına imkân sağlamaktadır. Ayrıca bulunacak büyüme hızları yardımıyla gelecekte şirketlerin ulaşabileceği aktif büyüklükleri istatistiksel metotlarla tahmin etmek mümkün olmaktadır. Bu sayede şirketlerin aktif kârlılıkları hakkında öngörü yapılırsa gelecek dönemlerde şirketlerin elde edebileceği net dönem kârları da tahmin edilebilmektedir (Tural,2018:47; Akgüç,2013:83).

İzleyen tablolarda OTOKAR'ın 1996-2018 yılları arasındaki aktif büyüme verileri kullanılarak elde edilen test ve model sonuçları verilmiştir.

Tablo 11. OTOKAR'a Ait Aktif Büyüme Verisinin 4. Farkı Alındıktan Sonraki Birim Kök Testi

Arttırılmış Dickey-Fuller Birim Kök Testi / Aktif Büyüme		
Sıfır hipotezi: Aktif Büyüme Birim Köke Sahip		
Dış Değişkenler: Sabitsiz ve Trendsiz		
Gecikme Uzunluğu: 10 (Akaike Bilgi Kriteri Tabanlı Otomatik, Maksimum Gecikme: 11)		
	t-istatistiği	Olasılık (P)
Arttırılmış Dickey-Fuller test istatistiği	-5,394083	0,0000
Kritik Test Değerleri	%1 seviyesinde	-2,593824
	%5 seviyesinde	-1,944862
	%10 seviyesinde	-1,614145
MacKinnon (1996) Tek Taraflı p Değerleri		

Tablo 11'de görüldüğü üzere, aktif büyüme veri setine ADF birim kök testi uygulanmıştır. Test için uygun gecikme mertebesi, Akaike Bilgi Kriteri esas alınarak EViews programı yardımıyla "10" olarak bulunmuştur. %90, %95 ve %99 güven düzeyi için MacKinnon kritik tablo değerleri incelendiğinde, tau istatistiği (-5,394083) mutlak değer olarak, tablo değerleri olan -2,593824, -

1,944862 ve -1,614145'ten büyüktür. Sabitsiz ve trendsiz olarak uygulanan testte $P=0,0000<0,05$ olduğu için seride birim kök yoktur (yani seri durağandır).

Tablo 12. OTOKAR'a Ait Aktif Büyüme Verisinin AR Modeli İstatistikleri

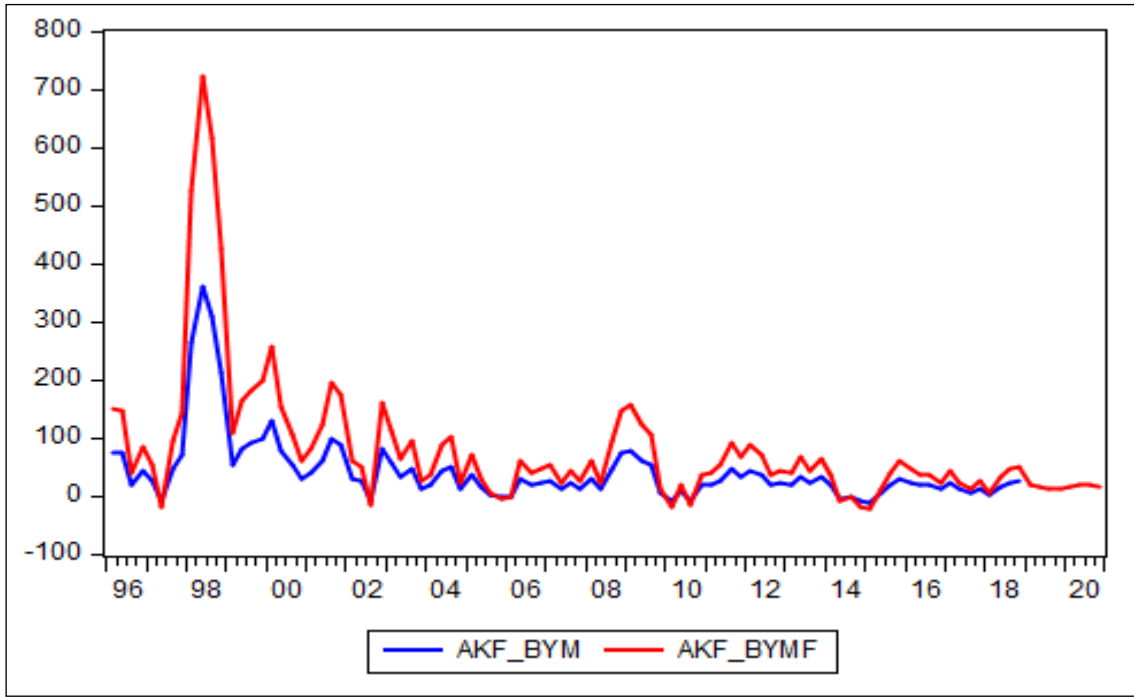
Bağımlı Değişken: Aktif Büyüme				
Metot: ARMA Maksimum Olasılık				
Örnek: 1997/3.çeyrek – 2018/4.çeyrek				
Dahil Edilen Gözlemler: 86				
8 Yinelemeden Sonra Elde Edilen Yakınsama				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık (P)
D1998	202,8656	16,08433	12,61262	0,0000
AR(1)	0,606845	0,071834	8,447916	0,0000
AR(6)	0,338724	0,069966	4,841267	0,0000
R kare	0,860225	Akaike Bilgi Kriteri		9,178911
Düzeltilmiş R kare	0,856857	Schwarz Kriteri		9,264528
		Hannan-Quinn Kriteri		9,213368
		Durbin-Watson Kriteri		1,952701
Tersine Çevrilmiş AR Kök	.98.53+.69i.53-.69i	-.33+.70i	-.33-.70i	-.76

Tablo 12'den elde edilen modelden hareketle 2019-2021 yılları arası 8 çeyreklik dönem için öngörü hesaplanmış ve bu değerler aşağıdaki Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13. OTOKAR'ın Aktif Büyüme Öngörü Değerleri

Dönem	Tahmin Değerleri
2019- 1. Çeyrek	17,45748
2019- 2. Çeyrek	15,20072
2019- 3. Çeyrek	10,36729
2019- 4. Çeyrek	11,97543
2020- 1. Çeyrek	15,64335
2020- 2. Çeyrek	18,67399
2020- 3. Çeyrek	17,67934
2020- 4. Çeyrek	16,26055

Şekil 4'te verilen grafikte de aktif büyüme verisi ile aktif büyüme öngörü verilerinin grafikleri birlikte gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde, aktif büyüme (AKF_BYM) verisi ile aktif büyüme öngörü (AKF_BYMF) verisinin grafiklerinin birbirine oldukça benzedikleri görülmektedir. Bu durum bulunan öngörü modelinin uygun, yapılan öngörünün de başarılı olduğunu göstermektedir. Aktif büyüme verisinin öngörü değerleri tablo ve grafiğinden de görüldüğü üzere, gelecek değerleri önce hafif bir düşme, daha sonra hafif yükselerek dalgalı bir seyir gösterme eğilimindedir.

Şekil 4. OTOKAR'ın Aktif Büyüme ve Aktif Büyüme Öngörü Verilerinin Grafiği

SONUÇ

Ülkelerin kalkınmasının en büyük temel taşı sanayileşmedir. Savunma sanayi de genel sanayinin ayrılmaz bir parçasıdır. Sanayisi olmayan bir ülkede savunma sanayinin varlığından söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla sanayileşmenin en önemli faktörlerinden biri gelişmiş bir savunma sanayine sahip olmaktır.

Türkiye, kurulduğu günden bu tarafa etkin bir bölgesel ve küresel güç olma yolunda çalışan ve ilerleyen, aynı zamanda tarihi geçmişi oldukça kuvvetli olan bir ülkedir. Ancak Türkiye, dünyada istikrarsızlığın en çok yaşandığı bir coğrafi bölgede bulunmaktadır. Bu nedenle daima politik, ekonomik ve sosyal olarak güçlü bir yapıya sahip olmak zorundadır. Aynı zamanda devlet yapısını korumak ve istikrarlı bir gelecek sağlamak için küreselleşme ile güçlü ve caydırıcı bir askeri güce sahip olmak zorundadır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin güçlü kalmasını sağlayacak en önemli araç gelişmiş bir savunma sanayisine sahip olmaktır. Savunma sanayisinin güçlü olabilmesi için ekonomik olarak da güçlü bir devlet olmak gerekmektedir. Çünkü savunma sanayi ciddi büyüklükte harcamalar gerektiren bir sektördür. Bir devlet ekonomik olarak ne kadar özgür ve güçlü ise savunma sanayisi de o ölçüde güçlü olacaktır. Ekonomi ve savunma sanayi birbirine bağlı ve birbirini doğrudan etkileyen iki sektördür.

Buradan hareketle yapılan bu çalışmada ülke ekonomisi için son derece önemli olan savunma sanayi verileri ile bir model çalışması yapılmıştır. Çalışmada savunma sanayi sektörünün en başarılı firmalarından biri olan OTOKAR'ın bazı ekonomik verileri (özsermaye kârlılığı- aktif kârlılık- özsermaye büyüme ve aktif büyüme), diğer zaman serileri tahmin yöntemlerine göre kısa dönem tahmin yapmada daha üstün olan Box-Jenkins yöntemi yardımı ile analiz edilmiş ve gelecek dönemler için öngörüde bulunulmuştur.

1996-2018 yıllarını kapsayan 3'er aylık verilerin kullanıldığı analizlerde ve model çalışmalarında uygun Box-Jenkins (ARIMA) modelleri kurulmuş, sonra da kurulan bu modeller yardımıyla 2019-2020 yılları arasındaki 8 çeyrek dönem için öngörüler yapılmıştır. Yapılan öngörüye göre OTOKAR'ın özsermaye kârlılığı değerleri ile aktif kârlılık değerlerinin düzenli olarak yükselme eğilimi göstereceği belirlenmiştir. Yine özsermaye büyüme değerlerinin düzenli

olarak yükselme eğiliminde olacağı, aktif büyüme değerlerinin ise önce hafif bir düşme, daha sonra hafif yükselerek dalgalı bir seyir gösterme eğiliminde olacağı tahmin edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akgüç, Ö. (2013). *Finansal Yönetim*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Akıncı, M. (2008). *Zaman Serilerinde Durağanlık Analizi ve İhracatın GSMH İçindeki Payı Üzerine Bir Uygulama* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altın, A. (2007). Dodurga Barajına Giren Su Miktarının Box-Jenkins Tekniği ile Modellenmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 20(1): 81-100.
- Biçen, C. (2006). *Box-Jenkins Zaman Serisi Analiz Yöntemi ile İleri Beslemeli Yapay Sinir Ağları Tahminlerinin Karşılaştırılması*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Çağlı, G. (2017). Mevsimlik Olmayan Box-Jenkins Modellerinde İki Aşamalı Yapay Sinir Ağlarının Kullanılması, *Akademik Platform-Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi*, 5(3): 123-130.
- Çelik, T. (2017). *Sigorta Şirketlerinde Finansal Analiz ve Bir Uygulama* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çevik, O. (1999). *Zaman Serileri Analizinde Box-Jenkins Yöntemi ve Turizm Verileri Üzerine Bir Uygulama* (Basılmamış Doktora Tezi). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duru, Ö. (2007). *Zaman Serileri Analizinde ARIMA Modelleri ve Bir Uygulama* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ekmekçi, H. (2016). *Türkiye'deki Doğalgaz Kullanımının Arıma Metodu İle İstatistiksel Analizi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük: Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Erdoğan, E. (2006). *Zaman Serilerinde ARIMA Modelleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ergüler, K. (2017). *Finansal Risk Yönetimi ve Finansal Analiz İETT İşletmeleri Genel Müdürlüğüne Yönelik Bir Uygulama* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gözcü, O. (2009). *Türkiye'de Hava Ulaşım Talebinin ARIMA Modelleri ile Tahminlenmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Okka, O. (2010). *İşletme Finansmanı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Otokar Hakkında. (2019, Kasım 6). <https://www.otokar.com.tr/tr/kurumsal/otokar-hakkında/hakkımızda> (Erişim Tarihi: 06.11.2019).
- Öncel Çekim, H. (2018). Examination of Industry Production Index in Turkey With Time Series Method, *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 20(5): 30-38.
- Özer, O. ve İlkdoğan, U. (2013). Box-Jenkins Modeli Yardımıyla Dünya Pamuk Fiyatının Tahmini, *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 10(2): 13-20.
- Sevüktekin, M. ve Nargeleçekenler, M. (2007). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi EvIEWS Uygulamalı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Şen, H. ve Polat, H. (2013). Yıllık Küresel Sıcaklık Anomalilerinin Zaman Serileri Analizi ile İncelenmesi ve Öngörülmesi, *Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 30: 1-16.
- Şenesen, Ü. ve Günlük Şenesen, G. (2012). *Temel Ekonometri*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Torun, N. (2015). *Birim Kök Testlerinin Performanslarının Karşılaştırılması* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tural, İ. (2018). *Bist GYO (XGMYO) Endeksinde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Analizleri ve Risk Değerlendirmeleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Klasik Türk Edebiyatında Matla' Söyleme Geleneği ve Hâşimî'nin Matlalarının Yeni Bir Nüshası

The "Matla" Telling Tradition in Classical Turkish Literature and a New Copy of Hâşimî's Matlas

Aysun ÇELİK

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara, Türkiye

ORCID: 0000-0002-4734-1676

Corresponding Author :

Aysun ÇELİK

Email:

aysuncelik@hacettepe.edu.tr

Citation: Çelik, A. (2020). Klasik Türk Edebiyatında Matla' Söyleme Geleneği ve Hâşimî'nin Matlalarının Yeni Bir Nüshası. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2): 369-413.

Submitted: 27.05.2020

Accepted: 01.06.2020

Özet

Klasik Türk edebiyatında matlain bir nazım şekli olarak kullanılmasının yanı sıra 16. asır şairlerinden Defterdâr-zâde Ahmed Cemâlî, bilinçli ve düzenli bir matla söyleme geleneği başlatmıştır. Sosyal hayatın konu edildiği, şûhâne ve doğal bir üslubun tercih edildiği, deyim, atasözü ve veciz ifadelerin sıklıkla kullanıldığı bir tarzı temsil eden bu gelenek, bugünkü tespitlerimize göre, Cemâlî de dâhil olmak üzere en az altı temsilciye sahiptir. 1100 adet matlain sahibi Cemâlî'den sonra; Rüşdî'nin 403, Fennî'nin 366, Hâşimî'nin 334, Himmet-zâde Abdî'nin 253 ve Subhî-zâde Feyzî'nin 133 adet matlai olduğu ve -Rüşdî hariç- bu şairlerin Cemâlî'yi kaynak göstererek matla söylediği tarafımızdan tespit edilmiştir. 17. asrın "tarih düşürme ve muamma manzumeleri"yle meşhur şairi Bursalı Hâşimî de matla söyleme konusunda Cemâlî'nin izinden gidenlerdendir. Hâşimî'nin şiirlerinin toplandığı ve birçok nüshasının olduğunu bildiğimiz divanı üzerinde iki adet yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu tezlerde Hâşimî'nin matlalarının çok kısa bir değerlendirmesi yapılmış ve metinleri verilmiştir. Ancak Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu içerisinde 06 Mil Yz FB 533/3 numarada kayıtlı bulunan bir şiir mecmuasının 150b-153b yapıtları arasında yer alan Metâlî-i Hâşimî-i Burûsevî adlı bölümde Hâşimî'nin daha önce yayımlanmamış matlaları bulunmaktadır. Bu makalede; Cemâlî'nin temsil ettiği matla söyleme ekolünün diğer mümessilleri tanıtılmış, Hâşimî'nin matlalarının tespit ettiğimiz yeni nüshası değerlendirilerek Metâlî-i Hâşimî konusundaki en geniş inceleme-metin çalışması ortaya konulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Matla, Cemâlî, Hâşimî.

Abstract

In addition to using "matla" as a form of verse in classical Turkish literature, Defterdâr-zâde Ahmed Cemâlî, one of the poets of the 16th century, started the tradition of singing "matla" consciously and regularly. Representing a style in which social life is the subject, witty and natural style is preferred, and proverbial and aphorism expressions are frequently used. This tradition has at least six representatives, including Cemâlî, according to our findings today. After Cemâlî, who owns 1100 matlas; it has been determined that Rüşdî has 403, Fennî has 366, Hâşimî has 334, Himmet-zâde Abdî has 253 and Subhî-zâde Feyzî has 133 matlas, and except for Rüşdî, these poets refer to Cemâlî. Renowned poet Hâşimî, who is famous for his 17th century history and riddle verse, is also one of those who follow Cemâlî's in terms of singing matla. Two master's theses have been prepared on the divan, in which the poems of Hâşimî are collected, and we know that there are many copies. In these theses, a very brief evaluation of Hâşimî's matlas was made, and their texts were given. However, in the section titled Metâlî-i Hâşimî-i

Burûsevî, which is located between 150b-153b leaves of a poem magazine registered in 06 Milli Yz FB 533/3 in the Ankara National Library Manuscripts Collection, there are matlas that have not been published before. In this study, the other representatives of the matla way that is represented by Cemâlî are introduced, and the most extensive text examination on the issue of Metâlî-i Hâşimî is made by evaluating the new copy of Hâşimî's matlas.

Keywords: Matla, Cemâlî, Hâşimî.

1. GİRİŞ

Matla' (مطلع), güneşin veya bir diğer yıldızın doğması yahut güneşin veya yıldızların doğduğu yer anlamında Arapça bir kelimedir (Sâmî 1899:1364). Edebî bir ıstılah olarak ise matla'; kasîde veya gazelin kafiyeli (musarra) olan ilk beyti (Sâmî 1899: 1364, Nâcî 1889: 158); gazelin doğduğu, başladığı beyit, başlangıç beytidir (Dilçin 2004:105). Bunun haricinde klasik Türk edebiyatında "matla", nazım şekillerine göre tertip edilmiş bir divanın ekseriyetle sonunda, kendi aralarında kafiyeli müstakil beyitlerin toplandığı bir bölümü de ifade etmektedir. Diğer taraftan matla; bazen bir gazel veya kasidenin ilk beyiti olmak üzere tasarlanmış bazen bir manzumedan çıkarılan bir beyit olarak artık kalmış bazen herhangi bir konudaki veciz bir söylemi ifade etmiş bazen de meşhur bir şiirin başını hatırlatmak için kullanılmıştır.

Konuyla ilgili araştırmalarımız esnasında matla'ın bu kullanımların dışında bir kullanımı daha olduğu dikkatimizi çekmiştir. Cemâlî'nin "Metâlî-i Cemâlî" ve "İstanbul Şehrengîzi" adlı eserleri üzerinde hazırladığımız yüksek lisans tezimizde (Eren, 2012) bu konu üzerinde tafsilatlı bilgi vermiş, matla'nın edebî bir geleneğe dönüşmüş olma ihtimali üzerinde durmuştuk. Tezimizden ürettiğimiz kitap çalışmamızda ise "Metâlî-i Cemâlî"yi;

- Mısralar arasında vezin, kafiye ve redif ortaklığı bulunması yönüyle "matla" şeklinin,
- Mısralar arasında vezin, kafiye ve redif ortaklığı bulunması ve divanlarda, bağımsız kafiyeli beyitler olarak anılması dolayısıyla "musarra'/mukaffâ" biçiminin,
- Vezin, kafiye, konu yönüyle kendisinden önce ve sonra gelen beyitlerden bağımsız olması yönüyle "müfret" modelinin,
- Belirli bir konuyu işlemesi ve düşünceyi bir beyitte özetlemesi bakımından "mütalaat" (görüş, fikir) bildirme maksadının hususiyetlerini gösteren (Çelik, 2017: 13) bir eser olarak ifade etmiştik.

Kâbilî'nin ve Hisâlî'nin meşhur bir şairin şiirlerinin ilk beyitlerini bir araya getirerek oluşturdukları matla mecmualarının yanı sıra; matla'nın bir akım/gelenek hâline dönüştüğünü Hâşimî'nin matlalarının tespit ettiğimiz yeni bir nüshasında ve yine yeni bir bilgi olarak 18. yüzyıl şairlerinden Mustafa Fennî'nin divanındaki matlalar bölümünde görmekteyiz.

Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu içerisinde 06 Mil Yz FB 533/3 numarada kayıtlı bulunan bir şiir mecmuasında sırasıyla yer alan ve;

Metâlî-i Cemâlî (140b-150b),

Metâlî-i Hâşimî-i Burûsevî (150b-153b),

Metâlî-i Himmet-zâde Abdî Efendi (154a-156b),

Metâlî-i Subhî-zâde Feyzullâh Efendi (157a-158b)

şeklinde başlıklarla verilen matlaların mecmuayı tertip eden kişi tarafından bilinçli bir şekilde hazırlandığı görülmektedir. Anlaşılan o ki Cemâlî tarafından başlatılan ve matlalara özgün bir hüviyet kazandıran bu yaklaşım; başka şairler tarafından da moda/akım hâline dönüştürülmüştür.

Nitekim; bu mecmuada **Metâlî-i Hâşimî-i Burûsevî** başlığıyla verilen bölüme Hâşimî'nin;

O mihrürü ruhları vaşfında matla'lar idiüp inşâ

Cemâlî semtine yüz tutdum olup medh-ile gūyâ (b. 1)

beyiti ile başlanarak matla'ın Cemâlî'nin alanı olduğu ifade edilmiştir.

Mezkûr mecmuanın 154a-156b yapraklarında yer alan “Metâlî-i Himmet-zâde Abdî Efendi”nin mensur bir mukaddime ile başlayan bölümünde de *Cemâlî'nin matlalarından, Cemâlî'nin kardeşi Kemâlî'den, Hâşimî'nin Cemâlî'nin peyrevi olduğundan ve bu kişilerin metâlî' semtinde güzel ve özgün bir tarzları olduğundan* (Çelik, 2017: 15) söz edilmiştir. Bu girişten sonra Himmet-zâde Abdî Efendi'nin matla beyitlerine Cemâlî'nin elimizde bulunmayan fakat Mısır (Kahire) Millî Kütüphanesi, Türkçe Yazma Eserler Bölümü, Talat 178, Nu: 1744'te kayıtlı nüshasında olduğunu bildiğimiz;

Metâlî'dür kulüb-ı nükte-sencân suhan-pîrâ

Cemâlî oldı güyâ âfitâb-ı 'âlem-i ma'nâ

beyti zikredilerek başlanmış ve;

Celâlî cânibin terk it ne lâzım başuña gavğa

Cemâlî semtin ohşa pek mülâyimdür saña zîrâ (Çelik, 2017: 15)

beyti ile devam edilerek matla konusunda yine Cemâlî referans gösterilmiştir.

Himmet-zâde Abdî Efendi'nin 253 matlaından oluşan bu bölümün ardından Subhî-zâde Feyzullâh Efendi'nin matlaları gelmektedir.

157a ile 158b yaprakları arasında bulunan ve **Metâlî-i Subhî-zâde Feyzullâh Efendi** başlığıyla kaydedilen bölüm, mensur bir mukaddime ile başlamakta ve 133 matladan oluşmaktadır.

Dört şairin matlalarının verildiği elimizdeki bu matla mecmuasının haricinde; müstakil olarak matlalardan oluşan eserler arasında XVII. yüzyılda Hisâlî tarafından tertip edilen “Metâlîü'n-nezâir”i, Kâbilî'nin büyük ölçüde sevgilinin güzellik unsurlarını konu ettiği “Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr”ını da anmak gerekir.

Elbette pek çok divanın sonunda “matla', müfred, ebyat” bölümleri bulunmaktadır. Ancak doğrudan ve bilinçli bir şekilde matlalar kaleme alma geleneğinin 16. asırda Cemâlî ile başladığını daha önce keşfetmiş ve yüksek lisans tezimizde (Eren, 2012) ifade etmiş olmakla birlikte; matla yazma geleneğinin/akımının -bugünkü tespitlerimize göre- 18. asırda da bir temsilcisi bulunmaktadır. Mustafa Fennî Divanı'nın matlalar bölümünde geçen;

Cemâlî Hâşimî 'Abdî ve Rüşdî kulların Mevlâ

Cinânda çâr-yâruñ bezmine dâhil ide ferdâ (Demirkazık, 2009: 625)

Göñül bir Hâşimî şüha idince Rüşdini icrâ

Olup 'Abdî Cemâlî şevkına ferdâ ider hâlâ (Demirkazık, 2009: 625)

beyitlerinde olduğu gibi Fennî¹; Cemâlî, Hâşimî, 'Abdî ve Rüşdî adıyla verdiği dört dostun meclisine dahil olmayı istemektedir. Fennî'nin zikrettiği gibi; Cemâlî, Hâşimî ve Abdî'nin matla konusunda ortaya koyduğu gelenek daha önceki çalışmalarımızda (Eren, 2012; Çelik, 2017) ve yukarıda ifade edilmişti. Ancak Fennî'nin verdiği bu malumat; kendisinin ve Rüşdî'nin matla konusundaki sürdürdükleri ekole dikkat çekmesi bakımından bizim için yeni bir bilgidir. Zira 18. asır

¹ Fennî Divânı üzerine doktora tezi hazırlayan İbrahim Demirkazık, Fennî'nin matlalarında söz ettiği Cemâlî'nin “es-Seyyid Mehmed Celâeddin (Şeyh Cemal Efendi adıyla tanınan Cemâlî (ö. 1164 / 750-51)) olabileceği ihtimali (Demirkazık, 2009: 98) üzerinde durmuştur. Ancak Fennî'nin zikrettiği Cemâlî, 16. asır şairlerinden Defterdârzâde Ahmed Cemâlî'dir. Ayrıca Fennî'nin matlalarında bahsettiği Hâşimî'nin de Ahır Emîri-zâde Mehmed Hâşim Efendi olduğu ihtimali düşünülmüştür. Fakat Fennî'nin bahsettiği Hâşimî, 17. asır şairlerinden Bakkâlzâde Seyyid Mehmed Çelebi'dir. Detay için bk. Demirkazık, İbrahim (2009). 18. YY. Şairi Mustafa Fennî Divân (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin). Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

şairi Fennî'nin bu matla ekolünden haberi olarak kaleme aldığı 366 matla ile 17. asır şairi Rüşdî'nin² Cemâlî'den bahsetmemekle birlikte;

Maşrık-ı dilden tulû' idüp bu nazm-ı tâbdâr

Mihrveş matlalarum kaldı cihânda yâdgâr (Ekici, 2006: 348)

gibi beyitlerle matlalarını övdüğünü gördüğümüz ve bilinçli bir biçimde kaleme aldığını anladığımız 403 adet matla'ı bulunmaktadır.

Bugünkü bilgilerimize göre, "bir gelenek demeye temkinli yaklaşmakla birlikte"; Cemâlî'nin bilinçli ve düzenli bir şekilde açtığı matla' söyleme yolu/akımı/ekolü/modası; bugünkü tespitlerimize göre 'Abdî, Rüşdî, Hâşimî, Subhî-zâde Feyzî ve Fennî olmak üzere, en az 5 takipçi edinmiştir.

Aşağıda; Hâşimî'nin matlalarının tespit ettiğimiz yeni bir nüshası tanıtılmış ve nüshadaki matlalar "inceleme-metin" yoluyla günümüz Türkçesine transkripsiyonlu olarak aktarılmış ve değerlendirilmiştir.

HÂŞİMÎ

"Bursalı Hâşimî" olarak da bilinen Seyyid Mehmed Çelebi, 17. asrın divan sahibi şairlerindedir. Babası, Bakkâlzâde Ali Edîbi Efendi'dir. Hâşimî'nin saraç yahut kadı olduğu belirtilmekle birlikte ekseriyetle saraç olduğu kabul edilmiştir (Bulan, 1993: 10; Karaca, 1995: V). Vefat tarihi; "Rızâ Tezkiresi'nde 1022/1613, Osmanlı Müellifleri'nde 1041/1631, Vekayü'l-Fudalâ, Mecelletü'n-Nisâb ve Sicill-i Osmânî'de 1037/1627" şeklinde ihtilafli olmakla birlikte *Mihr ü Vefâ* mesnevisinin tamamlanma tarihi olarak verilen "Bihamdillâh temâm oldı risâle" ifadesine bağlı olarak 948/1641 tarihi dikkate alınmaktadır (Yıldız, 2014). Yılda bir defa Bursa'ya gitmeyi adet edinen Hâşimî, İstanbul'da yaşayıp burada muhtemelen 80 yaşından sonra vefat etmiştir (Karaca, 1995: VI). Kabri Edirnekapı dışında, Emir Buharî Tekkesi civarında, İbni Kemal'in mezarına yakın bir yerde bulunmaktadır (Yıldız, 2014).

Bayramiye tarikatına mensup olan Hâşimî, 1574-1630 arasında tahta geçen beş padişaha yakın olmuş (Karaca 1995: VI), Sultan I. Ahmed ve damadı Nasuh Paşa'nın çevresinde kendisini yetiştirmiştir (Yıldız, 2014).

Hâşimî'nin ta'lik yazı, muamma ve bilhassa tarih düşürme alanlarında özel bir yeteneği vardır. Ahmed Cevdet Paşa, Belâgat-ı Osmânîye'de "snâ'at-ı târîhde imam olmuştur" ifadesiyle, Hâşimî'nin tarih düşürmedeki yeteneğinden bahsetmiştir (Karaca, 1995: VII)

Hâşimî'nin Eserleri:

Dîvân: Biyografik kaynaklarda adı geçen yegâne eseridir. Divan üzerinde Ayşe Bulan ve Oktay Selim Karaca tarafından iki yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır.³

Mihr ü Vefâ: Agâh Sırrı Levend'in İstanbul Sahaflar Çarşısı'nda bulduğu mesnevisidir. 6511 beyittir. 948/1641 yılında tamamlanmıştır. Hâşimî'nin biyografik kaynaklarda yer almayan eseridir. Eser üzerinde Selami Ece tarafından bir yüksek lisans tez çalışması hazırlanmıştır.⁴

² Rüşdî'nin matlaları için bk. Ekici, Hatice (2006). *Sahhaf Rüşdî ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

³ Hâşimî'nin divanı üzerinde yapılan tez çalışmaları için bk. Bulan, Ayşe (1993). *Hâşimî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

Karaca, Oktay Selim (1995). *Hâşimî Divanı (Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni)*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi. Bu vesileyle yüksek lisans tezini bize gönderen sayın Prof. Dr. Oktay Selim Karaca'ya teşekkür ederim.

⁴ Tez için bk. Ece, Selami (1996). *Tahkiye Açısından Hâşimî'nin Mihr ü Vefa Mesnevisi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Şerh-i Mu'ammât: Hâşimî'nin kendi muammalarına yaptığı 4 varaklık bir çözümlemedir (Yıldız, 2014).

Bursalı Hâşimî'nin tarih manzumeleri ve muammaları haricinde, matlalar konusundaki ilgisi üzerinde bugüne kadar pek durulmamıştır. Yüksek lisans tezimizde kısaca söz ettiğimiz konu, bu makalede tespit ettiğimiz bir *Metâli'-i Hâşimî* nüshası üzerinden yeniden ve tafsilatlı olarak ele alınacaktır.

A. METÂLİ'-İ HÂŞİMÎ'NİN İNCELENMESİ

Hâşimî'nin matlalarının farklı nüshalardan oluşturulan metni; daha önce "Dîvân"ı üzerinde ayrı iki yüksek lisans tezi çalışması hazırlayan Ayşe Bulan ve Oktay Selim Karaca tarafından transkripsiyonlu olarak verilmiştir.

Bulan'ın tezinde "Matla'lar" başlığıyla verilen bölümde (s. 196-237) belirtildiğine göre; Hâşimî'nin matlaları sadece S Nüshasında 131b-138a yaprakları arasında bulunmaktadır. Kafiye sırasına göre verilen matlaların her harfinde başlıklar "Fî-Harfi'l-Elif, Fî-Harfi'l-Bâ..." şeklinde belirtilmiştir. Bulan, tezinde S nüshasına dayanarak bir tanesi tekrar beyit olmak üzere, 320 adet matla vermiştir. Tezinin I. Bölümü'nde, Hâşimî'nin divanını tanıtırken Bulan, matlalar bölümü ile ilgili olarak sadece "Çoğunluğu teşkil eden bir bölüm de matlalardır. Üç yüzü aşkın matla beyitlerinde şair, atasözlerine, deyimlere ve halk söyleyişine bolca yer vermiş; akıcı, sade bir dil kullanmıştır" (Bulan, 1993: 14) şeklinde kısa bir değerlendirme yapmıştır.

Karaca'nın tezinde ise; "Divan-ı Matali'" başlığıyla verilen bölümde (s. 72-116) belirtildiğine göre; Hâşimî'nin matlaları A nüshasında 51-71 yaprakları arasında bulunmaktadır. Karaca tezinde A nüshasına dayanarak "Fî-Harfi'l-Elif, Fî-Harfi'l-Bâ..." şeklindeki başlıklarla 321 adet matla'a yer vermiştir. Divanın muhtevsından genel olarak bahsettiği bölümde matlalar için Karaca, "Hâşimî Divanının tarihlerden sonra en önemli ve güzel bölümü burasıdır. Aslında sanat yapmak maksadı ile yazılan bu bölümde şair gayet sade bir dille sanatlı ve her birinden devrin sosyal hayatını anlamaya, şairin sanatı hakkında fikir sahibi olmaya yarayacak güzel matlalar yazmıştır." (Karaca, 1995: XIII-XIV) diyerek; dil, üslup ve muhteva için toplam sekiz matla'ı örnek vererek matlalarla ilgili kısa değerlendirmesini tamamlamıştır.

Hâşimî'nin matlaları ile ilgili tespit ettiğimiz yeni bir nüshaya dayanarak hem Hâşimî hem de matla konusunda yeni bazı değerlendirmeler yapmamız mümkündür. Aşağıda, *Metâli'-i Hâşimî* şekil ve muhteva özellikleri bakımından incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

a. Yazılış Sebebi

Hâşimî, müstakil bir eser muamelesi yaptığı *Metâli'*ine aşağıdaki beyitle başlamıştır:

*O mihrûñ ruhları vaşfında matla'lar idüp inşâ
Cemâlî semtine yüz tutdum olup medh-ile gūyâ*

Hâşimî bu ilk matlaında, o güneş gibi sevgilinin yanaklarını vasfetmek için matlalar/doğuş yerleri inşa ettiğini söylemiş, böylelikle Cemâlî'nin semtine/tarzına yüz tuttuğunu/yöneldiğini ifade etmiştir. Bir matla beyiti olmaktan çok adeta *Metâli'-i Hâşimî*'nin sebab-i telifi hüviyetinde olan bu beyitten; Hâşimî'nin bilinçli bir şekilde, müstakil olarak matlalar kaleme aldığını, bu akımın mümessilinin Cemâlî olduğunu, kendisinin de Cemâlî'yi örnek aldığını anlıyoruz.

b. Beyit Sayısı

Bulan'ın tezinde 320 beyit, Karaca'nın tezinde 321 beyiti bulunan *Metâli'-i Hâşimî*'nin tespit ettiğimiz yeni nüshasında 325 beyit bulunmaktadır. Ancak Bulan ve Karaca'nın yüksek lisans tezleri ile yeni tespit ettiğimiz nüsha üzerinde yaptığımız mukayese sonucunda *Metâli'-i Hâşimî*'nin -bugün için- 334 matlaını kayda geçirmiş bulunmaktayız.

c. Nüshanın Tanıtılması

Metâli'-i Hâşimî'nin bir müddet önce tespit ettiğimiz yeni bir nüshası Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz FB 533/3 numarada *Mecmû'a-i Eş'âr* adıyla kayıtlı olan bir mecmuanın 150b ile 154a yaprakları arasında bulunmaktadır. Bu nüsha, tarafımızdan M nüshası olarak isimlendirilmiştir.

197 yapraktan oluşan yazma eserin, 140b-158b yaprakları arasında adeta bir matla mecmuası hüviyeti gösteren bölümünde;

140b-150b yaprakları arasında "Mütâla'ât-ı Cemâli Merhûm",

150b ile 154a yaprakları arasında "Metâli'-i Hâşimî-i Burûsevî",

154a ile 156b yaprakları arasında "Metâli'-i Himmet-zâde Abdî Efendi",

157a ile 158b yaprakları arasında "Metâli'-i Subhî-zâde Feyzullâh Efendi"

bulunmaktadır.

Mezkûr nüshada "Metâli'-i Hâşimî" başlığıyla verilen bölüm, kafiye alfabetiğine göre sıralanan 325 beyitten oluşmaktadır.

Eser,

O mihrûñ ruhları vaşfında matla'lar idüip inşâ

Cemâlî semtine yüz tutdum olup medh-ile gûyâ

beyti ile başlayıp;

Semend-i nefsiimi kör itmege ey gözlerüm nûrı

Saña bir alaca kesdürsem olmaz mı feres gûrı (?)

beytiyle sonlanmaktadır.

Metâli'-i Hâşimî'nin bu yeni nüshasında, her sayfa dört sütun şeklinde bölümlenmiş ve her sütuna ortalama 13 ila 14 beyit yazılmıştır.

315×150-280×125 mm ebatlarında olan mecmua; şirazeli kahverengi meşin ciltlidir. Kitapta, üzümlü taç ve harf filigran kâğıt kullanılmıştır. Yazma kitabın tamamı üçer ve bazen altışar sütun olarak istinsah edilmiştir. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir. Başlık ve isimler kırmızı yazılıdır. Talik hatla yazılan "Metâli'-i Hâşimî", sayfaların köşelerine paralel satırlar hâlinde kaleme alınmıştır.

d. Şekil Özellikleri

Elimizdeki M Nüshasında Hâşimî'nin matlaları, kafiye alfabetiğine göre tertip edilmesine rağmen "Fî-Harfî'l-Elif, Fî-Harfî'l-Bâ..." gibi ara başlıklar kullanılmamıştır.

Bulan ve Karaca'nın tezleri ile M nüshasının mukayesesi neticesinde oluşturduğumuz Hâşimî'nin matlalarının kafiye alfabetiğiyle tertibi ve beyit sayıları aşağıda verilmiştir.

A. Çelik

KAFİYENİN SON HARFİ	BEYİT SAYISI	KAFİYENİN SON HARFİ	BEYİT SAYISI
Elif	21	Ṭı	1
Bā	9	Zı	1
Tā	9	'Ayn	2
Se	1	Ġayn	2
Cīm	3	Fā	2
Ḥā	1	Ḳāf	5
Ḥı	1	Kāf	13
Dāl	5	Lām	15
Zāl	1	Mīm	16
Rā	83	Nūn	37
Zā	15	Vāv	4
Sīn	3	Hā	43
Şīn	7	Yā	32
Şād	1		
Ḍad/Ẓad	1		

Aşağıdaki tabloda ise Hâşimî'nin matlalarında kullandığı vezinler ve bu vezinlerin kullanım sayısı verilmiştir:

Vezin	Sayı
Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün	109
Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün	107
Me'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün	43
Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün	26
Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün	14
Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün	11
Me'ülü Mefā'ilü Me'ailü Fe'ülün	10
Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün	5
Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ül	3
Me'ülü Fā'ilātün Me'ülü Fā'ilātün	2
Müfte'ilün Fā'ilün Müfte'ilün Fā'ilün	1
Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	1

e. Muhteva Özellikleri

Metâli'-i Hâşimî' nin -doğal olarak- tek bir konusu yoktur. Her biri başlı başına bir konuyu, bir duyguyu veya bilgiyi ifade eden matlalarında Hâşimî; sade, doğal ve şûhâne bir söyleyişi tercih etmiş, deyimlere ve veciz ifadelerine yer vermiştir. Aşağıda *Metâli'-i Hâşimî'* nin öne çıkan konuları beyitlerle örneklendirilmiştir.

Hâşimî, mahlasını zikrettiği beyitlerde bazen kendisi ile ilgili bilgi vermiş;

Nice diş ağrısı çekdik nice göz ağrısı gördük

Bi-ḥamdi'llāh vücūdı biz bu sinn ü sāle irgürdük (b. 180)

bazen de şiir anlayışına dair hususları dile getirmiş;

Suḥanda Hâşimî'nün tarzı ḥāş u nazmı ḥōş-terdür

Müreddef olmayan eş'arı hep ğayr-ı mükerrerdür (b. 89)

çok değil, az söyleyen bir şair olduğunu ifade etmiştir:

Şehā gāhī kaşuñ geh kākülüñ evşāfını eyler

Degüldür Hâşimî pür-güy ayda yılda bir söyler (b. 109)

Yârini eve davet eden Hâşimî (b. 29); gönle bir dilberin yetmeyeceğini (b. 137), her bekâr olmayanla muhabbet tavlasi oynanmayacağını (b. 291), denizde değil karada bile işret edilebileceğini söylemiş (b. 32); Galata'yı bir işret yeri olarak değerlendirerek (b. 32), mecliste dilrübâsız bulunamayacağından bahsetmiş (b. 121) ve kimi zaman aşağıdaki gibi hayıflanmalara da yer vermiştir:

Dilâ bizümle beş gün atlayan şâhib-serîr oldı

Ağac ata bile bindüklerüm mîr ü vezîr oldı (b. 328)

Hâşimî'nin matlalarında; oğlan, civan, mahbup sevgisi de dikkat çekmektedir. Şair; gönlün uzun oğlan sevdiğini (b. 73), bir civana vurulduğunu (b. 135, b. 188), gümüş bir mahbubun kalbe çok gelmeyeceğini (b. 145) yine matlalarında dile getirmektedir.

17. asırda yaşadığını bildiğimiz şair, matlalarında; devrin Sultân Murâd (b. 68) ve Sultân Ahmed (b. 219, b. 295, b. 315) devri olduğunu söylemekte, Osmanlı sultanının tütününü yasaklamasından memnuniyetini dile getirmekte (b. 221), devletine dua etmektedir (b. 8). Bundan başka; Özdemür Paşa (b. 260) ve Sinan Paşa (b. 266) matlalarda yer bulan devrin diğer devlet adamlarındandır.

Matlalarda sosyal hayattan izlere de rastlamak mümkündür: Yaprak kurutup tütün içmek (b. 63), keyif verici madde kullanmak (b. 279, b. 312), altının mihenk ile ölçülmesi (b. 309), bayramda (hediyelik) kumaş kestirmek (b. 296), kalın (başlık) verip kız almak (b. 249), Osmanlı padişahının tütününü yasaklaması (b. 221), hamamda halvette flori vermek (b. 81), şehzadenin sancağa çıkması (b. 85), güzellerin Gelibolu'da Kayapazarı'na gitmesi (b. 105), Mısır'da kahveci olanlara para bırakılması (b. 119), İstanbul'da merdivenli odaların moda olması (b. 123), Yahudilerin yılda bir gül bayramı etmeleri (b. 134), Hasköy'de mey meclisinin kurulması (b. 185), hâkimlerin armağan adıyla rüşvet alması (b. 18) gibi durum ve hadiseler nakleden Hâşimî; barut (b. 312), ağız otu (b. 312), İngiliz yaprağı (b. 279), baklava (b. 305), senbûse (tatlı, b. 208), kuruş (b. 300) gibi günlük kelimelere de matlalarında yer vermiştir.

Hâşimî'nin matlalarında, şehrengizlerdeki gibi lakap ve meslek bildiren isimler de sıklıkla yer almaktadır. Bunlardan meslek bildirenler muhâsib (b. 106), şarrâf (b. 108), sâ'atci (b. 114), çorbacı (b. 128), şâ'ir (b. 131), muhtesib (b. 167), raqqâs (b. 183) cānbāz (b. 310); lakap bildiren ve gerçek bir kimseyi ifade edenler Sākī Ahmed (b. 209), Çāvūş (b. 155), Çāvūş-zāde (b. 277), İplikçi Hüseyin (b. 322), Sipāhî-zāde (b. 317), Cānbāz oğlu (b. 310), Yaralı-zāde (b. 293), Hâfız-zāde (b. 280), Muhtesib-zāde (b. 281), Sirkeci-zāde (b. 282), Kılıc-zāde (b. 287)'dir.

Hâşimî'nin matlaları arasında -çok az olmakla birlikte- dinî nasihatleri ihtiva edenler de vardır:

Aç gözüñ 'ukbā yarağın gör idüp dünyâyı terk

İtdürür âhir saña çün taht u tâcı terk merg (b. 184)

Hâşimî matlalarında "meseldür" diyerek "kimsenüñ kâdrin bitürmez rüzgâr" (b. 127), "görmege toymak olmaz" (b. 140) "yinecek âşi buğından bellüdür" (b. 191), "kul hâşasız olmaz" (b. 202), "Kâmil ayağda kalur nâkış olan şadra geçer" (b. 54), "Gün zevâle iricek sâyesi ayağa düşer" (b. 94) gibi veciz ifade ve atasözlerine yer vermiş; ayrıca deyim kullanımına sık sık müracaat etmiştir: "yüz tut- (b. 1), cin top oyna- (b. 15), darısı saña (b. 16), yüz yumuşaklığı (b. 17), gönlünü yap- (b. 302), başum yüzüm üzre (b. 29), etmegüñ taşdan çıkar- (b. 59), at başı berâber (b. 114), ayağına taş dokınsa benden aňlar (b. 61)" ifadeleri, matlalarda işlenmiş deyimlerden bir kısmıdır.

B. METÂLİ'-İ HÂŞİMÎ'NİN METNİ

150b

Meâlî-i Hâşimî-i Burûsevî

Rahmetu'llâhi 'Aleyhi Rahmeten Vâsî'aten

[A]

1

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

O mihrüñ ruhları vaşında maṭla'lar idüp inşâ

Cemâlî semtine yüz ũttdum olup medḥ-ile gŭyâ

2

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Râh-ı Hâḩda başumuz ey Hâşimî idüp fedâ

Virelüm ḩŭkm-i każâya çŭn 'Alî Mŭsâ Rıżâ

3

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Şu'le-i âḩı olup firḩat ũbinde reh-nŭmâ

Dil uyup utına gitdi kŭy-ı dilberden yaña

4

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Dimişler gerçi zıkrŭ'l-'ıyş nışfü'l-'ıyşdur ammâ

Şafâdan vaşfı beş artıḩ bulupdur bu dil-i ũeydâ

5

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Gelŭp bezme bize hem-dem olur diyŭ seni tenhâ

Bu gice ḩaylî dem yevm oldı zıkrŭ'l-'ıyş-ile cânâ

6

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Ādetŭm dâmânına yüz sŭrmek iken dâ'imâ

Āstŭnin űpdŭrŭp itdi yeñi iḩsân baña

7

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

Cihâna 'ilm-i keũde gűsterŭrdŭm ben yed-i beyzâ

Eger il eline baḩar deyŭ ḩa'n itmese a'dâ

8

Mef'ŭlŭ Fâ'ilâtŭ Mefâ'ilŭ Fâ'ilün

Hâḩdan hemişe devlet-i vaşluñ ḩıluḩ ricâ

Kâruñ nedŭr diseñ iderŭz devlete du'â

9

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Çŭn ḩabŭl olmayıcaḩ olmaz belâya sed du'â

AḒzın aḩdurma rakĭbŭñ itmesŭn ol bed du'â

10

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Hânesinde cām-ı billŭr olmasa faşl-ı ũitâ

Ehl-i 'aşḩuñ revzen-i çeşmine gelmez rŭşenâ

11

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Bağdı çün ol zülfi ef'î zehr-i hādeyle baña
İ̇ ābit oldu ādem öldürdüğü mār-ı kākākā

12

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Midādı āb-ı hayvān olmuş enfāsı dem-i 'İsā
Bölük kātibleri şimdi iderler mürdeler ihyā

13

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Yazılıp gönlüm 'aceb mi balsa çeşmüm rüşenā
Nāme yazmağa baña olmuş devātuñ tütüyā

14

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Ağlarsa hālını n'ola iki gözüm saña
Hālince şimdi her kişi senden görür 'aṭā

15

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Çār-sū açılmayup karlar yağar başdı şitā
Ortalık tenhā kalup cinler top oynar dā'imā

16

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Didüm rakıbe yār eyā murğ-ı bed-şadā
Kesdi başın kebüterinüñ darısı saña

17

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Oḥşayup semmürveş hattüñ ider vaşluñ ricā
Çok iş itdürür bu yüz yumşaklığı daḥı saña

151a

18

Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

Dola ḥākimler içre la'net aña
Armağan nāmı ile rüşvet ala⁵

19

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Çalem aşlamağa çok sa'y u himmet eyledüm ammā
Velī ūtdurımadum ol nihāl-i nevrese ḥayfā

20

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Egri yatma luṭf iderken ḥin-i vuşlatda baña
Yoḥsa korlar nāmını ḥübān içinde kec 'aṭā

21

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

⁵Bu matla, Bulan (1993) ve Karaca (1995)'nin tezinde bulunmamaktadır.

A. Çelik

Mülâzım kıl beni beş vaqtda kapuñda didüm cānā
Didi vaqti iki eyle baña ol şūh-ı bī-pervā

[B]

22

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Āl-i 'Oḍ māna kıl ol [ol]mağ dilerseñ kām-yāb
Āsitānında olur ħar-bendeler Mālik-riķāb

23

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün
Cān naqdi ile ister ise vaşluñ ey ħabīb
İtme mu'āmele azacağ cānlıdur raķīb

24

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün
Ağzı görünmez anda velī tercümān-ı ğayb
Güyā zebānı oldu ħabībūñ lisān-ı ğayb

25

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
'Ālemi kırduñ geçirdüñ ğamze vü la'lüñle heb
Ġamze tiği ħün-feşān dārū-yı huşberdür o leb

26

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün
'İnāyet it koma tenhā ele alup beni teb
'Azīmetime ũutar derd-i hicr-ile her ũeb

27

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Neyler iseñ it raķibi ũatmağ ardınca olup
Yār ile cüft olmağa sa'y it tek ü tenhā bulup

28

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün
Koculdu yār baña ħavz içinde 'ālem-i āb
Ne özge 'ālem olurmuş cihānda 'ālem-i āb

29

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün
Yāre ħānemde didüm kalsañuz olmaz mı 'aceb
Didi başum yüzüm üzre yanayum anda bu ũeb⁶

30

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Büse-i la'lin temennā eyledüm yārūñ ũurup
İstedüm ol āteşin ruĥsārdan yüz kızdurup

[T]

31

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

⁶ Bu matla, Bulan (1993) ve Karaca (1995)'nin tezinde bulunmamaktadır.

Geçerken cām-ı mey şundum gelüp nüş itdi ol āfet
Geline böyle gelse ādemüñ ayağına devlet
32

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
K̄alataya varup 'ıyş itmek-içün çekmeñiz zahmet
Deñiz geçmek ne lāzım gel karada idelüm 'işret
33

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
'Āşıkta ta'zīm için yüz yirde k̄or ol şūh-ı mest
Görmedüm anuñ gibi bir dilber-i 'āşık-perest
34

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Beste-i fitrāküñ olsam didüm ey şayyād-ı cüst
Ol gözi şehbāz didi nāz ile terkim dürüst
35

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün
Gelürse bezm-i şafāya ger ol leb-i yāķūt
O bezme sākī kebüter kebābın eyleye kūt
36

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ülün
Şöhretle yapup hāneleri itme 'imārāt
Ey h'āce saña k̄ala mı bu şöhret ü dārāt
37

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Görince vaşluña 'āşıklar eylerken daħı niyyet
İmām olmaķ saña zahmet degül midür be hey āfet
38

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ülün
A'dāya sürüp naḫ'-ı vegāda ideyüm māt
Ey şāh 'aḫ kıl dilerüm ben k̄ula mir'āt⁷
39

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Didüm bir telli destār ile şarılşaķ be hey āfet
Tebessüm eyleyüp didi zārāfetle ucın işlet

[B]

40

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Şafā-yı bezme ruhsār u leb-i cānānedür bā'iḫ
Nitekim zevķ u şevķa şem' ile pervānedür bā'iḫ

[C]

41

⁷ Bu matla, Bulan (1993) ve Karaca (1995)'nin tezinde bulunmamaktadır.

A. Çelik

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Maḥabbetden naḍ ībi tazelikde kendüñe vir gec
Bu bir yoldur girersin rāh-ı 'aşka iy göñül ir gec

42

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Kumār-ı 'aşkda a'dāya renc ola baña genc
Murād-ı naqşını gösterse bu sarāy-ı sipenc

43

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün
İderler ḥ'ān-ı vaşl-ı yāri tārāc
Raķībā ḳarnuñı toyur gözüñ ac

[H]

44

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün
Bir goncefemle iĉer iseñ dem-be-dem ḳadeḥ
Ḳomaz göñülde zerre ḳadar gussa hem-ḳadeḥ

[H]

45

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Teng-destüm diyü itme gel ṭama' bābın ferāḥ
Mülk-i istignāda şāh ol ḥāk-i faḳrı eyle kāḥ

[D]

46

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün
Binüp semendine gelse o ṭıfl-ı 'ālemgerd
Olur ḥizāne-i maḳsūda genc-i bād-āverd

47

Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün
Bizi nerrād-ı çarḥ-ı bī-taḳlīd
Eyledi nerd-i 'aşk iĉinde ferīd

48

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Dilā bir dilberi şāh itmek olmışdı saña maḳşūd
Bulup kāmuñ bi-ḥamdi'llāh ki oldı 'āķıbet Maḥmūd⁸

49

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Ben ḳulına dest-būs itdi 'aṭā ol serv-ḳad
Reşk idüp ḥaḳ-ı cihān dirse 'aceb mi el-ḥased

50

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Dehānyla miyānında zebān ḳaşır suḥan nā-būd

⁸ Bu matla, Bulan (1993)'ın tezinde bulunmamaktadır.

Uzatmağdur civānuñ kâmetin vaşf itmeden mağşūd

[Z]

51

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Dest-büsuñ baña pālūde-i sükkerden elezz

Leblerüñ emsem olur kand-ı mükerrerden elezz

[R]

52

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Cevr ile Hâşimîye nağme-i nâ-sâzı gider

Gâfil olma ötesi soñra Hüseyñiye çıkar

53

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Şeytanat itse de tenhâda raķīb-i ebter

Hâşimînüñ ol öñinden şalavât-ile geçer

54

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Baña pā-büsü yiter sīnesin ister iller

Kāmil ayakda kalur nāķış olan şadra geçer

55

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Varup cānāna 'aşık olduğıñ dimiş raķīb-i hār

İşitmiş ey gönül uzun kulağdan meyliñi dilber

56

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Oğşadum arķacığın mest uyurken dildār

Didi ağyār uyur arķada sin zevķuñ var

57

Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ül

Şorarlarsa ħalvāları baña ger

Ṭabī'at peşimānı ħalvā çeker⁹

58

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Ĥaķirüñ gönlüne girmekde luṫf it eyleme te'hūr

Şikāf-ı sīneden pertev şalup ey mihr-i 'ālemgīr

59

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

'Āķil iseñ zevķ için gerdün-ı dūna egme ser

Āsiyābāsā yūri var etmegüñ taşdan çıkar

60

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

Helāk ider seni tiğ-i müjem dimiş dildār

⁹ Bu matla, Bulan (1993) ve Karaca (1995)'nin tezinde bulunmamaktadır.

A. Çelik

Gözüñdedür şaķın ol çeşm-i mestden zinhār

61

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Çekilmezken ser-i kūyn tūtop seng-i dil-i aġyār

Belā bu ayaġına taş doķinsa benden añlar yār

62

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Kemīn-i hāne-i dil dem-be-dem şevķ-i cemālūñdür

Göñülden ġayrı kimse zann iderseñ ol hāyālūñdür

63

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Böyle kalursa yaķup yapraķ duġān içmek eger

ķurıdurlar yapraġın bāġ-ı cihānuñ ser-be-ser

64

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Pāk eylemekde lüle şapın ey dil ol püser

Zinhār ġaflet eylesesün soñra tel kırar

65

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Ezber idüp vefāyı göñül yazmadur hüner

Bir yār ehl-i ma'rifet olsa oķur yazar

66

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Çeküp düşnām ile mektebde ġüşuñ dilberüñ ekδ er

Şadāsı bed-mu'allimler ķulaķ tefrīrin eylerler

67

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Bir nev-ħaķa mülāzım-ı 'aşķ itdi rūzgār

Mūyı mülāzımı diseler baña vechi var

68

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Bir bendesine luķfi ki Sulķān Murād ider

Niçün vezīri virmeypü anı 'inād ider¹⁰

69

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Dilā 'aşķ ehli altun ile ķartar

Terāzūdan ger ol begler aġalar¹¹

70

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

'Aceb mi sīnemi cevr oķlarına itse siper

Dilā o ķaşı kemānuñ ġadeng-i nāzı geķer

151b

¹⁰ Bu matla, Bulan (1993)'ın tezinde bulunmamaktadır.

¹¹ Bu matla, Bulan (1993) ve Karaca (1995)'nin tezinde bulunmamaktadır.

71

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Şanma bālīne dayansa o lebi şehdüm uyur
Şerbet-i vaşlı o mestün dahı çok şu götürür

72

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün
Tiğ ursa 'aşıka dime kim kaşd-ı cān ider
Yüz döndürür mi diyü anı imtiḥān ider

73

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Sehī kāmēt diyüp ey dil dırāz oğlan seven ekδ er
Nezāket n'idigin bilmez şırıķ ḥammālına beñzer

74

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün
Ol ğamzeler 'aķ[1]lumuzı kıldı tār u mār
Dil kişverini kılcı ile _aldı Zü'l-fikār

75

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün
Egerçi bir yaraķ çalsañ keserdür
Ebū'l-Müslim bıçağı mu'teberdür¹²

76

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün
Esbün üzre binüp ey māh-likā 'ālemi kır
Pür idüp na'li nişānyıla yiri aylandı

77

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Disem ca'lī raķīb olsun cihān bāğında ber-ḥördār
Mu'ammāyiler añlar mihrimüz olmadığın her bār

78

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Baña sākī gül-i ruḥsārı öp bir gül kıpar dirler
Göñül dir kendüden kıpsa vefāya yüz ũutup dilber

79

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Çıkup terk itdi dilber gördi dolmuş ḥānesi aġyār
Kimün ğam-ḥānesin teşrif ider ol devlet-i bī-dār

80

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Sīneden geçdükte tīrün eylesün dilde kıarār
Olmaz anuñ gibi zīrā cāna lāyık ber-ġüzār

81

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

¹² Bu matla, Bulan (1993) ve Karaca (1995)'nin tezinde bulunmamaktadır.

A. Çelik

Girüp hammāma halvetde filori 'arz idersem ger
Fütāsı açılup yāruñ hicābı ref' ider mi zer

82

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Hep müneccimler ser-i zülfün şehā 'akreb yazar
Ben dirüm zülfün añlsa ejdehā-yı heft-ser

83

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

'Aşk ehli gerçi büy-ı haḫ-ı la'lüñi alur
Ol dem irince cānı velī burnına gelür

84

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Sīm-tenler erise tāb-ı ruḫuñdan n'ola ger
Gele inşāf ide bu ıssıya qarlar mı döyer

85

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Şāh-ı 'aşk oldum gönül ol kāmēt-i bālādudur
Tıfl-ı dil sancağa çıkmış şanasın şehzādedür

86

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Yārda mihr ü vefā yok diyü ey 'aşık-ı zār
Küyına varmağı terk eyleme her dem yüri var

87

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Seyr[e] gitdikçe didüm bendesin isterse ne var
Üşütürsin didi nāz-ile işidüp dildār

88

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Ne kılr mihr ü vefā yār ne dil şabr u qarār
Bilmezem n'eyleyeyüm arada kaldum nā-çār

89

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Suḫanda Hāşimīnün ḫarzi ḫāş u nazmı ḫōş-terdür
Müreddef olmayan eş'arı hep gayr-ı mükerrerdür

90

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Eylerüm 'aşkuñ hevāsıyla dem-ā-dem āh u zār
Tañ mıdur 'aşıklıgum ta'yin iderse rüzgār

91

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Şanma ḫarf-ı 'arızından oldı ḫaḫı aşikār
Ḫār u ḫaslar eylemişdür yāy-ı ḫüsni der-kenār¹³

¹³ Bu matla, Bulan (1993) ve Karaca (1995)'nin tezinde bulunmamaktadır.

92

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün
'Azm eyledikçe ol güneşi görmege seher
Sāyem daḥı o demde hemān arduma düşer

93

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün
Olmazsa şîr-i māder-i dehr ile şād merg (?)¹⁴
Dil tıflı gāhî āh çeker geh duḥān emer

94

Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilün
Şanma ḥüsn āḥiri pür-müy ola sāk-ı dilber
Gün zevāle iricek sāyesi ayağa düşer

95

Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilün
Sīneñe degse elüm incinme gel ey sīmber
'Āşık-ı şādıklarūndur degmede gelmez zarar

96

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Maḥabbet tulusın çoğa bu mest-i 'aşk içürmişdür
Cihānuñ bāde ile niçesin görmiş geçürmişdür

97

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün
Şar zaḥm-ı hicre merhem-i vaşluñ disem eger
Ol cān tabibi şīveler eyler burar şarar

98

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün
Germābe-i vefāyı o ḥammāmcı püser
'Aşık ehli nice germ ola kim şoğucaḥ tutar

99

Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilün
Sīm ü zer şevḩına perrende olup ol dilber
Şimdi bir aḩçanuñ üstine tókuz taḩla döner

100

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Elümde dāğ şanemüñ urduğı taşuñ nişānidur
Maḥabbet gülşeninden dilberüñ el armağanıdur

101

Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilün
'İydgāh içre kaçan şīşe ile yār gelür
'Āşık-ı teşne-dilüñ yüregine şu sepilür

102

Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilün

¹⁴ İlk mısra "ı" kafiyesine uygun değildir.

A. Çelik

Yārımı içse güzeller merḥabāyı ʔolular
Meclis-i ḥüsn içre sākī cānuma cānlar ʔatar
103

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Bir aʔlasla ʔabardup ruḥlarını dişlemiş aġyār
Nedür didüm gülüp aʔlas ʔabarcıġı didi ol yār
104

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Meh devāʔ alup ele dā'im yürür ḥāme_ile tīr
Kātib-i dīvānuñ olmaġa ikisi oldu bir
105

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Dil-i senginini almaġ-içün birbirinüñ ekδ er
ʔayabāzārına varur Gelibolıda dilberler
106

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
'Arz-ı ḥāl it ol muḥāsib dilbere dīvāna var
Ola dirseñ ey göñül maḥsūduñ üzre der-kenār
107

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün
Dünyā için raḳibe vefālar sezā mıdur
Bir ʔaç ġurūşa bendeñi şatmaḳ revā mıdur
108

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Dökmiş ol şarrāf dildarı öñine sīm ü zer
'Āleme bāzār-ı 'aşḳ içinde senginlük şatar
109

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Şehā gāhī ʔaşuñ geh kākülün evşāfını eyler
Degüldür Hāşimī pür-ġüy ayda yılda bir söyler
110

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün
Ma'nāların taşarruf ider bikrini bulur
Naẓm ehli merd olunca sözinüñ eri olur
111

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Gelüp ġam-ḥāneme luʔ it şarāb-ı vaşluña ʔandur
Civānānuñ ezelden bu idegeldiġi iḥşāndur
112

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün
Vücūduñ şişeveş rencide āḫir
Çehār erkānını yıḳar 'anāşır
113

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Metā'-ı vaşlı nādāna virelden şağrıci dilber
Anuñ her gün babasından varurlar kınlık isterler
114

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün
Girüp meydāna ol sā'atci dilber
Didi hūbāna at başı berāber
115

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Çeşm-i ser-mest-ile dehrüñ kahramānı Hamzadur
Hayl-i hūbānuñ bugün şāhib-kırānı Hamzadur
116

152a

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Dilā pīr-i muğānuñ menzili şimdi yatağımdur
Gül-efsūniyla pūr-sāğar benüm yanar çerāğımdur
117

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Dilerseñ 'ālem içre ey gönül 'ıyş-ı şafāgüster
Köse meyhānesinde sāde rūlarla şağal göster
118

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Şikāyetde yetürmezler selāmum yāre dir ağıyar
Yetürsünler İlahī anlarıñ kâğıdların her bār
119

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Kesik aqça virenlerden kaçup Mışra var ey dilber
Mışırda kahveci olanlara para bırağurlar
120

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Cihān içre ne deñlü müstaķim olursa ey dilber
Kemend-i zūlf ile çāh-ı zenaħdānuñ gören şarğar
121

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Dil-rübāsız şanmañuz kim meclise āğāz olur
Çengī-zāde olmayınca bezm-i mey nā-sāz olur
122

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Ne hikmetdür ki bezm-i meyde yārān-ı şafāgüster
Şarāb-ı lālegūnı içmeyüp sākī bozuğ ister
123

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Hāşimī bir nerdübānlı oda yapsa n'ola ger
Şimdi hep İstanbuluñ dilberleri aña çıkar
124

A. Çelik

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Hil'atin bol eylemiş ihsān ise ancak olur
Bu mücessem kulına haftān ise ancak olur

125

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Dilbere 'aşk ehli dā'im cāme-i rengin biçer
Nesneye kâdir degül ancak rakibi kin biçer

126

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Kağı dilber ki dilā bezm-i meye dāhil olur
Toluya şive iderse şıraya kâ'il olur

127

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Her meşāma bād-ı şubh ile irer büy-ı bahār
Bu meḏ eldür kimsenün kadrin bitürmez rüzgār¹⁵

128

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Bölügi ol kul oğlu çorbacısının birincidir
Dür-i dendānı vaşfin dir iseñ otuz ikincidir

129

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Oldur suhan ki biker-i me'āniye cüft olur
Söz kande ise pādişehüm ehlini bulur

130

Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

Virdi hūbān-ı şehre keyf-i keder
Kesmege itseler heves n'ola ger

131

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Zāde-i ṭab'ına herkes cānla dildādedür
Ehl-i nazmuñ dilber-i zībāsi şā'ir-zādedür

132

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Ol ṭıfl-ı nev-resüm kaçan at sürdigüm görür
Taḥsīnler ile dir bu ne zībā sürüşdürür

133

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

İder nice sefih öldürmek ile 'āşkın maḥhūr
Delikanlı koyup nāmın tatarlar nāmını ma'zūr

134

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

¹⁵ kadrin: kadrün M.

Açılıp meclis-i ağıyârda gâhî o verd-i ter
Dilâ gül bayramını yılda bir eyler Yehüdiler¹⁶

[Z]

135

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Emmege rengin lebin şirin zebāna lāyıkuz
Haylî demdür ol civāna cān u dilden 'aşıkuz

136

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Yād idüp 'ıyd-ı vişālün şād ider gönlün birez
Rüze-i hicründe 'aşıklar habībüm gam yimez

137

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
İşidüp pend-i pīrānı cüvānuñ terkini urmaz
Göñül bir dilber ile cüft olur elbette tek çurmaz

138

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Olmadı ehl-i çama' hergiz cihānda ser-firāz
Çok elem virür şağın olsa ne deñlü hırş az

139

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Dilā dirseñ n'ola erbāb-ı 'aşk içinde mümtāzuz
Hevā-yı 'aşk-ı çengī-zāde ile şimdi demsāzuz

140

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün
Meyi çok görmek ile kişi tesellî bulmaz
Bu meḍ eldür ki dilā görmege toymak olmaz

141

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Sen yaturduñ mest olup bendeñ yanında nice kez
Görmedi vaşluñ meyin and içse başı ağrımaz

142

Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün
Āhuma olmak isteyüp demsāz
Haylî germ i[t]di gice āteşbāz

143

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Raķībüm küştigir-i 'aşk-ı yāruñ zūrına durmaz
O bir kār-ı muḥālifdür ki degme kimse baş urmaz¹⁷

¹⁶ Bu matla, elimizdeki Metali-i Hâşimî nüshasında (M) bulunmamaktadır. Bulan (1993: 206) ve Karaca (1995: 84)'nın tezinde bulunmaktadır.

¹⁷ Bu matla, elimizdeki Metali-i Hâşimî nüshasında (M) bulunmamaktadır. Bulan (1993: 213) ve Karaca (1995: 91)'nin tezinde bulunmaktadır. Bulan'ın tezinde hem bu hâliyle hem de hemen altında, bir başka beyit olarak:

A. Çelik

144

Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ül

Kişi meşk ü cehd eylese nice kez

Çkalem parmağı vaşfını yazamaz

145

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Görüp hırşum fakîre şanmañuz ol dilrübā gelmez

Velî bir sîm-ten maħbûb ile çalbe ğınā gelmez

146

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ülün

Hercâyilerün şivesi 'uşşāka şayılmaz

Mest-i mey-i nāz oldu güzeller hiç ayılmaz

147

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Didüm olmaç raķībün zîr-i destinde saña çalmaz

Didi olmazsa altında anuñ bu mübtelā çalmaz

148

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Geçürme vaķti esbāb-ı çarab her sâ'at el virmez

Bu fırsat fevt olur demler gelür kim âlet el virmez

149

Fā'ilâtün Fā'ilâtün Fā'ilâtün Fā'ilün

Öpmek olmazsa dehānın va'desine mā'ilüz

Tek cüvānıñ ağızı ikrarı alınsun çā'ilüz¹⁸

[S]

150

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ülün

Nāfi' olıcaç nāsa lebüñden çıkan enfās

Çikmetle çabîbüm diyeler şaña beli nās

151

Fā'ilâtün Fā'ilâtün Fā'ilâtün Fā'ilün

İl çanāğına naçar idüp şaķın olma çasîs

İt gibi rağbetsiz olursın olursañ kâselîs

152

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Bilür anı çumāş ehli olan kes

Diker çor uçkuru bir çonluk aņas

[Ş]

153

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ülün

Şehā cellād-ı çamzen hün-ı 'uşşāķı döker çurmaz

O bir kâr-ı muħālîfdür ki her kişi boyun urmaz

şeklinde mevcuttur.

¹⁸ Bu matla, elimizdeki Metali-i Hâşimî nüshasında (M) bulunmamaktadır. Bulan (1993: 212) ve Karaca (1995: 90)'nın tezinde bulunmaktadır.

Derbend-i fenâ içre olur bir yola biñ baş
Oynına (?) uyup aldı ele başını ¹⁹

154

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Humâr-ı hicr-ile bir nesne çekmez gönlüm ey mehveş
Lebüñ gibi meger meclisde ola sâķi-i dilkeş

155

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Güzeller 'askerinüñ haylî 'ālî-şânıdır Çāvüş
Melâhat 'arşasınıñ fâris-i meydânıdır Çāvüş

156

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Kara kan olmuş kazıtmağdan ruğında cāy-ı rîş
Bu ne zaħmetdür didüm yâre didi sevdâ-yı rîş

157

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Hâne-i ağıyârda yatduğların hep oldu fâş
Hüsnüñi bî-revnağ itdüñ nitekim yatmış kumâş

158

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Yâr yazmış hâtır-ı 'uşşâķı defter yoklamış
Mülk-i hüsnüñ şâhidur ya'nî ki 'asker yoklamış

159

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Şaldı a'dâ şu şıgırları gibi deryāya rîş
Şüretâ âdem şanurdum lîk anlar gāv imiş²⁰

[Ş]

160

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Şi'rüm imzâ itdi gördüm lafz u ma'nâmı havâş
B âbit oldu olduğı her beytimüñ mazmünü hâş

[D, Z]

161

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Nüşha-i eflâk yazan böylece itmiş beyâz
Kîsesi ishâl olana lâzım olur inķibâz

[T]

162

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Az kaldı ceş-i hüsnüñ başmağā bu tâze hâţ

¹⁹ Bu matla, Bulan (1993) ve Karaca (1995)'nin tezinde bulunmamaktadır.

²⁰ Bu matla, Bulan (1993) ve Karaca (1995)'nin tezinde bulunmamaktadır.

İtmesün tuğyānı çok işler ider çün aza hat

[Z]

163

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Lebüñ vaşfı gerek rengin-edā vü cānfezā elfāz

Muḥaşşal baḥr-ı nazm içre yaraşur āşinā elfāz

['AYN]

164

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

Sözümde vāki' olan rüz-merre-i maṭbū'

Cihānda nice gerek bildürür zebān-ı vuḳū'

152b

165

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Iraḳdan seyr-i didāra olurdu ben daḥı kani'

Vişālınden eger olsaydı ağıyārını māni'

[Ġ]

166

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Sūhān gibi gidildi yüzi cenkden dirig

Ġavġā kaşāġusıdur efendi elümde tiġ

167

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Muḥtesib dir māh-ı rüze irdi meyden kıl ferāġ

Teşnelikden öldi yārān böyle ḳalur mı ya saġ

[F]

168

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

'Āşık-ı ḥaste-dilün ḳavline ol yār-ı zarif

'İllet idüp dir 'amel itmem odur ḳavl-i za'if

169

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Dil şalāḥa yüz tütüp ma'mūr olurdu her ṭaraf

Olsa dilber sīneye çekmek hevāsı ber-ṭaraf

[K]

170

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Def'-i ġam eylese ḳadeḥ dolıcak

Ṭarab eفزün gerek ġarḳ olıcak²¹

171

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Zehr-i hicriyle revā mı vire cānın 'uşşāḳ

²¹ Bu matla, Bulan (1993) ve Karaca (1995)'nin tezinde bulunmamaktadır.

Dilberüñ olmuş iken la'li semmi tiryāk

172

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Küyuñı şanma yaşum ğarķ ide seyl-āb olıcaķ

Ne ğam ol Ka'beye çeşmüm gibi mizāb olıcaķ

173

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Şekkerin la'li gibi olalı şehd fāyık

Oldum ol şā'ir-i şirīn-zebāna 'āşık

174

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Dutarsın gönlümi aġyār yanında müdām alçaķ

Esirindür be hey kāfir diseñ olmaz mı hōş tutsaķ

[K, Ñ]

175

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Ger raķibüm dir ise görme varup hastelerüñ

Aña bakma beni gör hasteñe olsuñ nazaruñ

176

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ey gönül var 'ilm-i vefķ öğrenmege şarf it emek

'Āķıbet zirā raķibüñ 'ömrine ķonmaķ gerek

177

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Olup baş almaġa çüst atılır meydānda dildāruñ

'Acep mi havfla cān başına şıçarsa aġyāruñ

178

Mef'ülü Mefā'ilü Mefā'ilü Fe'ülün

Dilberler ile çünki meydān-ı hüsne girdüñ

Ve hüsni ğazāl gibi iki gözüm segürdüñ²²

179

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Ħabāb-ı bāde ile pençeveş yapraġı esrāruñ

Dilā görür gözi tatar elidür 'āşık-ı zāruñ

180

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Nice diş aġrısı çekdük nice göz aġrısı gördük

Bi-ħamdi'llāh vücūdı biz bu sinn ü sālē irgürdük

181

Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

Ħacerü'l-esvede yüzüñ sür tek

²² Bu matla, Bulan (1993) ve Karaca (1995)'nin tezinde bulunmamaktadır.

A. Çelik

Dirler insāna Ka'be oldu mihek

182

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

İster rakīb derdine tīmār ey melek

Aña eger maḥalli düşerse kılıc gerek

183

Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilün

Var ise sergeşte oldu zülfine bir āfetün

Çalgısuz oynar dilā rakḳası 'akreb sā'atün

184

Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilün

Aç gözün 'uqbā yarağın gör idüp dünyāyı terk

İtdürür āhir saña çün taht u tācı terk merg

185

Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilün

Bezm-i meyde şāğar-ı şahbāyı rakḳas eyledün

Hāşköyde yine ey dil meclis-i hāş eyledün

186

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Ayağı toprağından kuhl idinmek istemiş yāruñ

Gözine mīl çekmek lāzım oldu yine agyāruñ

187

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Şurāhī gibi bülbül ötme çok bezminde cānānuñ

Humār-ı bādeveş ağırtma başını şaḳın anuñ²³

[L]

188

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Olup luṭf u 'aṭā cūd u seḥā mihr ü vefā kāmīl

Urulduñ bir civāna şimdi alduñ altıyı ey dil

189

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Olur mı ḥaḳ söze ḳā'il bilüp cehlını her echel

Dilā sūd eylemez bu cehle 'ilm-i Aḥmed-i Hanbel

190

Mefā'ilün Fe'ilätün Mefā'ilün Fe'ilün

Rakīb o şāh yanında olur ḳatı maḳbūl

'Aceb mi 'āşık-ı bī-dil olursa saht melūl

191

Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilün

Kākūlin gösterse ḳocalmaḳ nişānidur güzel

²³ Bu matla, elimizdeki Metali-i Hāşimî nüshasında (M) bulunmamaktadır. Bulan (1993: 218) ve Karaca (1995: 96)'nın tezinde bulunmaktadır.

Yinecek āşı buğından bellüdür dirler meδ el

192

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

'Uşşāk evinde gāhice ƙal ey büt-i Çigil

Bendeñ odasıdur o maħal yat yaban degül

193

Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilün

Her biri zībā güzel cānānuma yoƙdur bedel

Bī-vefālar içre olmaz böyle hercāyī güzel

194

Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilün

Hâşimī gelse ƙaçan yanuma bir tāze güzel

Çoƙ görür anı baƙup baña 'adū-yı aħvel

195

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

Pīr-i muğāna varma dime ehl-i 'aşƙa gel

Şūfī mürīd-i esrünüñ (?) olur budur meδ el

196

Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ül

Düşüp sāyeveş ħāke ol bī-bedel

Gümüş servi tābūta ƙoydı ecel

197

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

Didüm naƙışadur saña ƙul olmamak bu dil

Ol şūħ işitdi didi şaƙın eksügüñ degül

198

Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilün

Küşe-i mey-ħāneden ƙıƙmaz o semti tütüdi dil

Hem-dem-i ehl-i şafādur semtten ħāric degül

199

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Dirüm her dilbere pāzār-ı 'aşƙ içre olup dellāl

Geçer ħüsünüñ metā'ı şatmada itme anı ihmāl

200

Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilätün Fā'ilün

Uçmayup ƙuş bunda ħartayla bilinmez şağ u şol

Baħr-ı 'aşƙ içinde ħartı martı olmaz bilmiş ol

201

Fe'ülün Fe'ülün Fe'ülün Fe'ül

Alup çengümi tütüdi dilber uşul

A. Çelik

Kitāb-ı uşûl olsa lāyıkdur ol²⁴

202

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Katlı-i şehde kul haṭā itdi deyü ta'n itme gel

Kul haṭāsız olmaz ey dil söylenür dilde meḍ el²⁵

[M]

203

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Eyleyüp 'azm-i sefer gerçi ki mehcūr oldum

Sözüm artup reh-i 'aşk içre terakḳī buldum

204

Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün

Dendān u çeşmün vaşfın itsem reşk iderler ey şanem

Sihr-āferinān-ı Arab pākize-güyān-ı 'Acem

205

Mef'ülü Fā'ilātü Mef'ülü Fā'ilün

Rām olmazam raḳibe diyü nāzı ḳo müdām

Var ol efendi ḥāşılı bizden yaña tamām

206

Mef'ülün Mef'ülün Mef'ülün Mef'ülün

Ayak başma didikçe ḥāne-i aḡyāra sulṭānum

Gözet erbāb-ı 'aşkuñ ḥāṭırın yıḳma benüm cānum

207

Mef'ülün Mef'ülün Mef'ülün Mef'ülün

Cihānı ṭüb-ı āhum yaḳdı baḥr-ı aşḳa çün girdüm

O deryāda niyār faşlında çok yelken söyündürdüm

208

Mef'ülün Mef'ülün Mef'ülün Mef'ülün

Raḳibe eyleyüp senbūse-i la'l-i lebün in'ām

Unutma baklavalıḳdan beni ey gözleri bādām

209

Mef'ülün Mef'ülün Mef'ülün Mef'ülün

Ṭoḳuz peymāneyi devr itdürelden çarḥ-ı mīnāfām

Bu bezme gelmedi Aḥmed gibi sāḳi-i sīm-endām

210

Mef'ülü Fā'ilātü Mef'ülü Fā'ilün

Mekteb yolını bekleme sen murḡ-ı dil müdām

Ḳuşluk ṭā'amına çıkar ol kebg-i ḥoş-ḥırām

211

²⁴ Bu matla, elimizdeki Metali-i Hâşimî nüshasında (M) bulunmamaktadır. Bulan (1993: 220) ve Karaca (1995: 98)'nın tezinde bulunmaktadır.

²⁵ Bu matla, elimizdeki Metali-i Hâşimî nüshasında (M) bulunmamaktadır. Bulan (1993: 218) ve Karaca (1995: 98)'nın tezinde bulunmaktadır.

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Sen kadem rence kılup reftārīña baksak disem

'Özr-i lenk eyler şu gibi pâyine aksak disem

212

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Hasb-i hâli nazmıdur şâ'irlere lâzım kelâm

Öyle olmayınca ahvâline gelmez intizâm

213

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Şayd idüp dil murğı yâri kendüye eylerse râm

Nic'olur erkekligi görsün o kebg-i hōş-ıırâm

214

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Yine bir lu'b ile naşş-ı murâdı yâri atdurdum

Bugün nerd-i maḥabbetde raḳībūñ cānına urdum

215

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Binüp ata gelür ol şehsüvārüm nāz-ile gördüm

Yapışdum ḳoltuğundan yalvarı yalvarı indirdüm

216

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Gehi keyfiyyet-i 'aşḳuñla durdum

Kesel geldi gehi geçdüm oturdum

217

153a

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Her kişi pâyın alur sehm-i ḳazādan pīş ü kem

'Āşıḳa vaşluñ güli pây-ı raḳıbe hār-ı ğam²⁶

218

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

Sevdüñ Sitānbül içre çü bir serv-i hōş-ıırâm

Servi maḥallesinde dilā eyle var maḳām²⁷

[N]

219

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Zulme meyl iden vezîri ḳırmada virmez amân

Şimdi Sultān Aḥmed-i 'ādil-durur şāḥib-ḳırān

220

Mef'ülü Fā'ilätü Mefā'ilü Fā'ilün

Ḳul olmuş-idim ol şeh-i şîrîn zebāna ben

Deşt-i cihānda mesken-i Ferḥād-ı küh iken

²⁶ Bu matla, Karaca (1995)'nin tezinde bulunmamaktadır.

²⁷ Bu matla, elimizdeki Metali-i Hâşimî nüshasında (M) bulunmamaktadır. Bulan (1993: 222) ve Karaca (1995: 100)'nin tezinde bulunmaktadır.

A. Çelik

221

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Düdü içmekden kodı nehyi şeh-i 'Ođ māniyān
Ber-ķarār olsun cihānda ḥaṣre dek ol düdmān

222

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün
Açsam lebünle dişleriñüñ vaşfına dehen
Ḥalḥ eylerüm şehā şekeri anda südle ben

223

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Göñlümüz alur ele ŧatlu dil ile her zamān
Olmaya cānāna beñzer dilber-i şirīn-zebān

224

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Cüdā kıldı felek la'l-i leb-i şirīn-zebānumdan
Dirīgā telḥ idüp işüm ayırdı ŧatlu cānumdan

225

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Reh-i 'aşķ içre zerd idüp 'izārın 'aşķ-ı maḥzūn
Cüvānuñ yolına şarf itmek ister iki yüz altun

226

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Ġılāf itdi dil-i sengīn-i aġyārı şalup aķın
Aķar şularda cānā görmedüm tīguñ gibi ŧaşķın

227

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün
Yüzümü kān-ı güher eyledi gö[z]ümdeki ķan
Efendi baña nażar ķıl bi-eyyī vechin (?) kān

228

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün
Bī-zer gelür mi sineye hiç ol ķaşı kemān
İl māl kuvvetiyle çeker yayını hemān

229

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Ġamzesi Tātārı ķatl-i 'ām idüp virmez amān
Ol perīnün cedd-i a'lāsı mıdur Cengiz Ḥān

230

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Göñlüñe girmez enīn ü āḥ ile cān-ı ḥazīn
Nice fetḥ itsün ḥiṣār-ı şehir-i ķalbün āḥ enīn

231

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Gelür dā'im yüzün alup eline 'aşķ-ı maḥzūn

Bu yüzden dilbere 'arz itmek ister bir avuc altun
232

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Leblerüñ vaşfında eş'arum benüm seyr itmeyen
Bilmemişdür 'âlem içre n'idügin reng-i suhan

233

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

'Aklı şabri țarumâr itdi hat-ı 'anberşiken
Cânı gönli almasına bā'id ol sīb-i zeķan

234

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Görüp cem'iyet-i ağıyârı dil ağlar güler cânân
Güneşle yağmur oldıkça dinür eyler düğün şeytân

235

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Yümn-i қademle hāneme gelsün tek ol cüvān
Anuñ uğurına vireyüm ben de hānumān²⁸

236

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Bu dünyā arturur nādān olanuñ 'izz ü dārātın²⁹
Süvār-ı esb-i maķşüd olmada bulup murādātın³⁰

237

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Şarı aţlas gey yaraşur қaddiñe ey mū-miyān
Şarılı görsün dem-ā-dem 'aşıķān-ı bī-dilān³¹

238

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

Hudāya hamd ki bārān o mihre hā'il iken
Hemān açıldı ricā eyleyince Bārīden

239

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Yoķ zehre aña kendüyi bildirmegi seven
Almuş odını 'aşıķunuñ ol ciger delen³²

240

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

'Aks-i hüsñüñ göricek āyīnede açdı gözin
Geldi rīşüm diyü mātēmler idüp yoldı yüzün

241

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

²⁸ Bu matla, Karaca (1995)'nin tezinde bulunmamaktadır.

²⁹ dārātın: dārātuñ M.

³⁰ murādātın: murādātuñ M.

³¹ Bu matla, Bulan (1993)'in tezinde bulunmamaktadır.

³² Bu matla, Bulan (1993)'in tezinde bulunmamaktadır.

A. Çelik

'Älemde gerçi çok bulunur h b-ı nev-civ n
Şarr f dilberi gibi olmaya h rded n

242

F 'il t n F 'il t n F 'il t n F 'ilün
D 'im  engel d şerler c ft olurken y re ben
Görmedüm etr k-i b -idr ke be zer c ft bozan

243

F 'il t n F 'il t n F 'il t n F 'ilün
Hüsn-i b -hem-t  ile sen reşk-i h r-ı 'aynsın
Ol iki ruhs r ile 'Ođ m n-ı Z 'n-N reynsin

244

F 'il t n F 'il t n F 'il t n F 'ilün
Bezm-i vaşlu nda Őy net itme ağy rı bugün
S gar-ı la'l n leb- -leb eyleyüp 'uşş ka Őun

245

Fe' il t n Fe' il t n Fe' il t n Fe' ilün
T 'n idüp didüm dil-i ağy rı h ş tutmağ neden
Andan ey c h-ı zenaht n bu m dur sa na düşen

246

F 'il t n F 'il t n F 'il t n F 'ilün
İmtiz c it ittiş l-i z hiride kalma sen
Böyle itmiş bir mu'amm dur bunu te'lif iden

247

F 'il t n F 'il t n F 'il t n F 'il t n
S nesin a up idelden meh gibi t b n-ı hasen
Ağkoyunlılarda açılmaz bugün sult n-ı Hasan

248

Fe' il t n Fe' il t n Fe' il t n Fe' ilün
Reh-i 'aşğ içre yüzün fers  k lup y re düşen
Y ri hizmetde kus r itme yolıyla debren

249

F 'il t n F 'il t n F 'il t n F 'ilün
Ey gönül kalın virüp duhter alur vaşla iven
İncecik uzınca (?) konılmağ (?) gerek dilber seven

250

F 'il t n F 'il t n F 'il t n F 'ilün
G rs n ol la'l-i leb-i c n-bağş  dirl k isteyen
M rdeye c nlar viren 'Isı leb nd r dir gören

251

Fe' il t n Fe' il t n Fe' il t n Fe' ilün
Engeli önde raĳibi olur ardınca Őaĳın
Sevme bir h b  dil  ardın  nin yoĳlamadın

252

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Çille-i firkatde çok şekle girer kalb-i hazîn

Kış günü kırk dürlü olur irişince erba'ın

253

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

'Avret ne dirse 'aksin idendür dilā esen

Diğkatle kıl nazır ola 'aks-i nisā esen

254

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Ruh u zülfi duhān u nūr-ı şād ol dīde-i fettān

Bu yüzden n'ola 'Ođ māna dinürse cāmi'ü'l-Kur'ān³³

255

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Egerçi āh u nālem dahı oldı yaşuma ihvān

Velī hūn-ı dil ile tıfl-ı eşkümdür beni'l-a'yān³⁴

[V/Ü]

256

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Rahneler olsa n'ola burc-ı bedende sū-be-sū

Gönlüm olmuşdur hayāl-i ğabğabuñla toptolu

257

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

Hemīşe gülşen-i küyuñda ey kadi dil-cū

Rakībe yarma gerek ister ise şeftālū

258

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Çekişmişken vişāle kâ'il olmaz diyü ol bed-hū

Civān ile barışduk her gice olmağ için pehlū

259

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Tevārīh-i selefde añlurmuş Hāfız-ı Ebrū

Bu devr içre hilāl ebrū-yı Hāfız olur dil-cū

[H, A/E]

260

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

İrdi peykānuñ cigerde zahm-ı hūn-pāş üstine

Vardı güyā Özdemür Pāşā Kızılbaş üstine

261

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Cem'-i 'aşr u Süleymān-ı zamān olsañ bu dünyāda

³³ Bu matla, elimizdeki Metali-i Hâşimî nüshasında (M) bulunmamaktadır. Bulan (1993: 225) ve Karaca (1995: 104)'nın tezinde bulunmaktadır.

³⁴ Bu matla, Bulan (1993: 226)'ın tezinde bulunmaktadır.

A. Çelik

Ecel cāmın şunup devrān yine āhır virür bāde

262

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
İrişdi şiddet-i sermā sirāyet itdi dünyāya
Didi dil tıflı var bir kürk idin ey h̄āce sermāya

263

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Virüp mıkırāz ile perdāht hattı-ı 'anber-efşāna
Yegeyle şındıdan çıkmış müzellef oldu cānāna

264

Mef'ülü Fā'ilātün Mef'ülü Fā'ilātün
Biñ olmayınca 'āşık gelmez ğınā o yāre
Şemşir-i 'aşk ile ol sen de hezār pāre

265

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Rāstī gördüm berāberdür kad-i dil-cūyuña
Bu sebebden bağladum dil sünbül-i h̄oş-būyuña

266

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Nīzesin gönderse dilber kalb-i aġyār üstine
Şan Sinān Pāşā varur şevketle küffār üstine

267

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
N'ola destān olursañ h̄usn-i h̄ulq ile güzellerde
Zebānuñla beyānuñ söylenür ellerde dillerde

268

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Cihānuñ gerd-i rāhın ğuş-ı 'āşıkdan silüp tırma
Muḫālifdür şabā anuñ kulaġı tözına urma

269

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Ġamzeñi disem ğöñüldeñ ġayre pür-tāb eyleme
Hışm ile kaşın çatup dir tüt dilüñ çok söyleme

270

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün
Ġülgün kabāda cimini gören dir ol güle
Şol yāsemīne döndi ki qorlar qaranfüle

271

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün
N'ola meylüm aña olsa ziyāde
Yuqarı perdedendür Çengī-zāde

272

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

153b

Senüñle haşr olup pehlū olalum diyicek sâde
Kıyâmet havfın añmaz kâ'il olmaz haşr-ı ecsâde
273

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün
Käküllerüñe cân ile dil oldı rübüde
Çâh-ı zekanuñ kıldı giriftâr kuyuda
274

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün
Mağlûb kılar anı kimüñ baķsa yüzine
Ol nûr-ı başar 'âlemi yegdürdi gözine
275

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Aķıtdı hicr-i dendānuñ yaşum ol âsitān üzre
Görenler kevkeb-i dürri şanurlar āsumān üzre
276

Mef'ülü Fâ'ilätü Mefâ'ilü Fâ'ilün
Ġamzeñ gibi dilerse bugün halka el kıoya
Ol tîğ-i tîz yolda durup 'âlemi şoya
277

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Reh-i 'aşķ içre olur pâymalı nice üftāde
Semend-i nāz-ile meydāna geldikçe Çavuş-zāde
278

Mef'ülü Fâ'ilätü Mefâ'ilü Fâ'ilün
Eflâki halka halka idelden hadeng-i āh
Farķ-ı şecā'atümde olupdur zerre külāh
279

Fâ'ilätün Fâ'ilätün Fâ'ilätün Fâ'ilün
Zevraķ-ı mey neş'e virsün mi bize afyön ile
İngilis yaprağını hōd içerüz kıalyon ile
280

Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilätün Fe'ilün
Küfri ezber okudur bütkede-i dünyāda
Käkülin 'aşķa göstermese Hâfız-zāde³⁵
281

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Tamām eksükligin bildürdi māha řaķ-ı mīnāda
Hilāl ebrūların 'arz eyleyince Muħtesib-zāde³⁶
282

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Dirîğā bağ-ı 'âlem içre virdi 'ömrini bāda

³⁵ Bu matla, Bulan (1993)'ın tezinde bulunmamaktadır.

³⁶ Bu matla, Bulan (1993)'ın tezinde bulunmamaktadır.

A. Çelik

Cihānda ekşilerle baş koşaldan Sirkeci-zāde³⁷

283

Mef'ülü Fā'ilātün Mef'ülü Fā'ilātün

Haṭuñ gamı gönülde ten kabrime varınca

Toprağa dāne gibi mūr-ı ecel qarınca³⁸

284

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün

Gönül muķim iken āzādelik mekânında

Ḳul eyledi bir efendi esīr hânında

285

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Ḳo ṭa'nı ğayra gel ibrām-ı vaşl itse civânına

Saña ne her kişi her ne iderse kendi cānına

286

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Raķib-i ḥar gezüp görünmez ise n'ola her yerde

Dilā korķar sirişkümden yataķdur kūy-ı dilberde³⁹

287

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

O hūnī ğamzelerle başlayaldan zūlm-i bī-dāda

Cihānı küşte-i şemşir-i 'aşķ itdi Ḳılıc-zāde⁴⁰

288

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ger olursa fazlı Ḥaķķuñ söyleşem ol şāh ile

Her işüm āsān ola 'ālemde Fazlu'llāh ile⁴¹

289

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Ğam degül çok aķca virsem dilberüñ zībāsına

Ḥarcanursa yaraşur ķādir olan peydāsına⁴²

290

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

'Āşıķuñ ḥasret ile na'l-i cefā yanında

O güzel ḥar katar hânında

291

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün

Nerd-i maḥabbet oynama her nā-bekār ile

Aldurma naķd-i vaşlı şaķın zūr u zār ile

³⁷ Bu matla, Bulan (1993)'in tezinde bulunmamaktadır.

³⁸ Bu matla, Bulan (1993)'in tezinde bulunmamaktadır.

³⁹ Bu matla, Bulan (1993)'in tezinde bulunmamaktadır.

⁴⁰ Bu matla, Bulan (1993)'in tezinde bulunmamaktadır.

⁴¹ Bu matla, Bulan (1993)'in tezinde bulunmamaktadır.

⁴² Bu matla, Bulan (1993)'in tezinde bulunmamaktadır.

292

Mefā'ilün Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün
Raķīb-i ŧell ne revādur uzada el vara
O nāzūkāne miyān bendüñe o ŧalvāra

293

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Gerüp gögsüm gezerken mülk-i istiġnāda āzāde
Yer itdi sīnede ŧimŧir-i 'aşķ Yaralı-zāde

294

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Ħaķuñ tesbīhin eyler gūŧ-ı cānı ŧutsañ eŧcāra
Zebān-ı ħāl-ile başlar naķar kılsañ çemenzāra⁴³

295

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
ŧafā bezminde geh sākī olup raķs it gehī ey māh
Disün üftādeler devrān senüñdür ŧimdi AĦmed ŧāh

296

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Atlas u kemħā virüp her dilber-i sīmīnbere
Geldi bayrām irdi kesdirmek gerek dilberlere

297

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün
Uçar bād ile gül-bergi çemende
Süvār olmuŧdur ol gül yāsemende

298

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Ħadeng-i ħamzeñi aħvel raķibe gel atup ŧurma
Dururken 'arŧa-i 'aşķ içre bendeñ görmeze urma

299

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Çıksun emr oldı raķibe dergeh-i cānānda
Sen seferīsün deyince oldı ħāŧır-mānde

300

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Viŧālī manŧıbın bir yılda virmezken yüz altuna
Tenezzül eyledi bir kaç ħuruŧa ŧimdi mā-dūna

301

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
'Amel idüp seferden aķçalı olan olur mānde
Çenārāsā eli yufķa olan dā'im bu meydānda

302

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

⁴³ Bu matla, Bulan (1993)'ın tezinde bulunmamaktadır.

A. Çelik

Gönlünü yapup rakîbi [ol] alur sengi yede
Ehl-i 'aşkuñ yaşı bārān olmasun mı dīdede

[Y, I/İ]

303

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Sirāyet eyledi dünyāya mihr-i 'arīzuñ nārı
Yağarsın 'ālemi 'arz eyleme cānā o ruhsārı

304

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Hüsn ile olsa n'ola dil kişverinüñ husrevi
Dil-rübālarda bugün şīrīn-zebān-ı Bursevī

305

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Şeb-i rüze n'ola vaşluñla şād itseñ bu nā-şādı
Şeker la'lüñden ey meh baklava ister Beligrādı

306

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Eyledüm bağrum duḡān içmeñ kebāb-ı Rūdekī (?)⁴⁴
Sīnesin cānānumuñ emsem olurdum Bermekī (?)⁴⁵

307

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
O bed-kīşüñ cefādur ehl-i 'aşka dā'imā işi
Ezelden böyle ḡalk olmuş ne çāre n'eylesün kişi

308

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün
Seferden ḡalmayup gitmek dilermiş didiler yāri
Ol olmayınca ḡübānuñ neye yarar ḡalanları

309

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Sür yüzüñ gördükce seng-i āsitān-ı zer-geri
Sürmek 'ādetdür mihekke imtiḡān için zeri

310

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Tāzeler ma'cūn-ı la'linden anuñ yārān otı
Şimdi Cānbāz oğlınuñ ḡaḡı-ı lebidür cān otı

311

Mef'ülü Fā'ilātü Mefā'ilü Fā'ilün
Ağyār ider senüñle şehā zevḡ u 'ālemi
'Uşşāḡı öldürürse n'ola 'ālemüñ ḡamı

312

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

⁴⁴ "kebāb-ı Rūdekī" tamlamasının "kebāb düduñı" olması da muhtemeldir. Fakat Rūdekī (ö. 329/940-41) de ilk büyük İran şairlerindedir (Öztürk, 2008: 185-186).

⁴⁵ "Bermekī", Abbasilerde çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş bir ailenin adıdır (Yıldız, 1992: 417-520).

N'ola füb-ı dilüñ 'aşk âteşiyle yansa bārütü
Yağup yaprak duhân içdükçe yâr olur ağız oti
313

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Giyüp bir nev-civānuñ Ka'be-i kūyuñda iħrāmı
Yolında iħtiyār itdüm şarık-i HĀcī Bayrāmı
314

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Degme hūba bakmaz ister bir řeh-i Yūsufveři
Dinse dil murğına kuřlarda n'ola Yūsuf kuřı
315

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün
Dilâ hūbān-ı 'ālem bendesi olup sever anı
Bu devrūñ řimdi Aħmed řāhdur sultān-ı hūbānı
316

Mef'ülü Fā'ilātü Mefâ'ilü Fā'ilün
Tutduñ çü sen raķib ile rāh-ı Cezāyiri
HĀk-i Sitanbulı baña itdūñ cezā yiri
317

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Cān u dilden olsam ol řāhuñ 'aceb mi çākeri
Hāyl-i hūbānuñ Sipāhī-zādedür ser-'askeri
318

Mefâ'ilün Fe'ilātün Mefâ'ilün Fe'ilün
Kapuñda eyleme derbān didüm 'adū-yı keli
Didi sen añma ne lāzım anuñ gibi keçeli
319

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün
Yağdı baña bir naħl-ı cefā körpe budağı
Cānumda yağar hicr-i leb-i la'li dudağı
320

Mef'ülü Fā'ilātü Mefâ'ilü Fā'ilün
Pāk itmese nigār ten-i müydārını
Zenbāreler bulurdı tügiyle şavarını
321

154a

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
Murğ-ı dil kaçmağdadur ol çeşm[i] řāhīn kaçı yay
Her işin āsān idüp HĀk tutdığı gelsün kolay
322

Mef'ülü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ülün
Bir rişteye döndürdi felek cism-i nizārı
İplikçi Hüseynüñ olalı 'aşık-ı zārı
323

A. Çelik

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Ƙanumı içmek için ğamzesi tigin şaldı
Nüş-ı cān olsun aña çün ƙılıcıyla aldı

324

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Yıl giçer görmem yüzün olup ƙapuñda ƙış u yay
İnfişālüm bir yıl oldu āsitānum altı ay

325

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Görince ol 'Arab hūbın didüm cānānum olsaydı
Gelüp ğam-hānemüzde bir gice mihmānum olsaydı

326

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Cemāli perteviyle bir görür mi māh-ı tībānı
Temāşā eyleyen pertevde mihr-i rüy-ı cānānı

327

Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilātün Fe'ilün

Geldi a' dāyı la'inün kesilüp kelleleri
Ƙāşid-ı fetḥ getürse n'ola başlu ḥaberi

328

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Dilā bizümle beş gün atlayan şāhib-serir oldu
Ağac ata bile bindüklerüm mīr ü vezir oldu

329

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Nice dilber gelüp ğam-hāneme çok sīm ü zer gitdi
Misāfir-hānedür bunda neler geldi neler gitdi

330

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Kül tepe (?) oldu fitil-i dāğumuñ hākisteri
Seyr iden İskenderiyye şandı cismüm ey perī

331

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün

Baña rağmen şād ider ƙarşumda luḥfuñ düşmeni
Bağlama çeşmüm göre öldürme sulṭānum beni

332

Mefā'ilün Mefā'ilün Fe'ülün

Dilā sev bir güzeşte şivekārı
Ki puḥte ola hep vaz' u vaḳārı

333

Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün Mefā'ilün

Semend-i nefsümi kūr itmege ey gözlerüm nūrı
Saña bir alaca kesdürsem olmaz mı feres gūrı

334

Müfte'ilün Fā'ilün Müfte'ilün Fā'ilün

Dilbere mengüş olup taşmağ için gelmesi
Oldı muqarrer dilâ geldi kulağ müjdesi⁴⁶

SONUÇ

Matlaldardan bir eser vücuda getirmek yahut divan tertip etmek, klasik Türk şiirinde pek bilinen bir gelenek değıildir. 2012 yılında sunduğumuz yüksek lisans tezimizde, 16. asırda yaşayan Defterdâr-zâde Ahmed Cemâlî Efendi'nin böyle bir eseri olduğı, onu müteakip başka şairler tarafından da böyle bir temayülün ortaya konulduğı ifade edilmişti. Yaptığımız son araştırmalar neticesinde Hâşimî mahlaslı Bursalı Bakkâlzâde Seyyid Mehmed Çelebi'nin de matla konusunda Cemâlî'yi örnek aldığı dikkatimizi çekmiş ve "Metâli'-i Hâşimî" başlığıyla kaydedilmiş bir el yazması metinden hareketle Hâşimî'nin matlalarının bir araya getirilmesinin ve değıerlendirilmesinin gereğı düşünölmüştür.

İncelemelerimiz sonucunda, 16. yüzyılda 1100 adet matla söyleyen Cemâlî'den sonra; Hâşimî'nin 334 adet, Rüşdî'nin 403, Himmet-zâde Abdî'nin 253, Subhî-zâde Feyzî'nin 133 ve Fennî'nin 366 adet matla olduğı ve Rüşdî hariç bu şairlerin Cemâlî'yi referans göstererek bilinçli ve düzenli bir biçimde matla söyleme temayülü içinde olduğı tespit edilmiştir. Bunlardan Hâşimî'nin matlaları, daha önce Hâşimî divanının çeşitli nüshalarında yer aldığı için; Ayşe Bulan'ın ve Oktay Selim Karaca'nın yüksek lisans tezlerinde kısaca söz konusu edilmiş ve matlaların metni verilmiştir. Ancak mezkûr çalışmalarda Hâşimî'nin matlaları üzerinde bu hususi durum göz önünde bulundurularak durulmamış ve kullanılan nüshalara bağılı olarak bazı matlalar eksik kalmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada Hâşimî'nin matlaları; Milli Kütüphane'de bulduğumuz yeni bir nüshadan hareketle, transkripsiyonlu olarak yeni yazıya çevrilmiş, ayrıca bu nüshadaki matlalar Bulan'ın ve Karaca'nın tezindeki matlalarla kıyaslanmış ve Hâşimî'nin matlalarının tamamı bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Buna göre;

1. Bulan'ın tezinde Hâşimî'nin 320 matla'ına; Karaca'nın tezinde Hâşimî'nin 321 matla'ına yer verilmiştir. Üzerinde durduğumuz yeni nüshada ise Hâşimî'nin 325 matla'ı bulunmaktadır. Bu iki çalışma ve bir yeni nüshanın mukayesesi neticesinde Hâşimî'nin toplam 334 matla'ını kayda geçirmiş bulunmaktayız.
2. Hâşimî'nin matlaları, Cemâlî'nin matlalarında olduğı gibi; şûhâne, doğıal, nüktedan bir eda ile söylenmiştir.
3. Hâşimî'nin her harften kafiye için matla söyleme gayreti de bilinçli olarak matla'a yöneldiğini göstermektedir.
4. *Metâli'-i Hâşimî* de güzele ve işrete dair söylenmiş beyitlerin yanında; devrin siyasetine, sosyal hayatına dair bilgiler, gerçek kişiler hakkında malumatlar da yer almaktadır.
5. *Metâli'-i Hâşimî* de muhteva bakımından en az olan şey dinî unsurlardır. Bayramiye tarikatına mensup bir şair olmasına rağmen Hâşimî, matlalarında dinî ve ahlaki konulara pek yer vermemiştir.
6. Hâşimî, "hattat, tarih düşürme ve muamma şairi" olarak bilindiğı kadar; matla söylemedeki yönü ve matlalarının çokluğu dolayısıyla "matla şairi" olarak da anılmalıdır.
7. *Metâli'-i Hâşimî*, Cemâlî ile anılan matla geleneğinin önemli bir örneğidir. Özellikle şairlerin rindâne, şûhâne ve doğıal söyleyişlerini ifade eden matlaın edebiyat tarihimizdeki yeri; bundan sonra yapılacak çalışmalarla belirlenecek ve bulunan yeni örneklerle şekillenecektir.

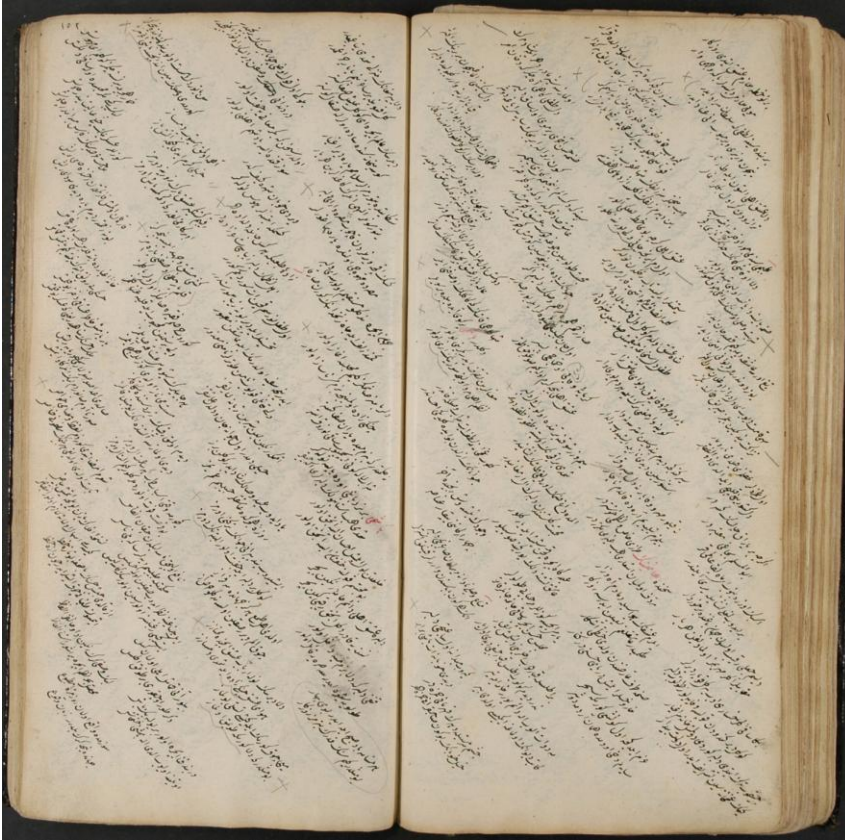
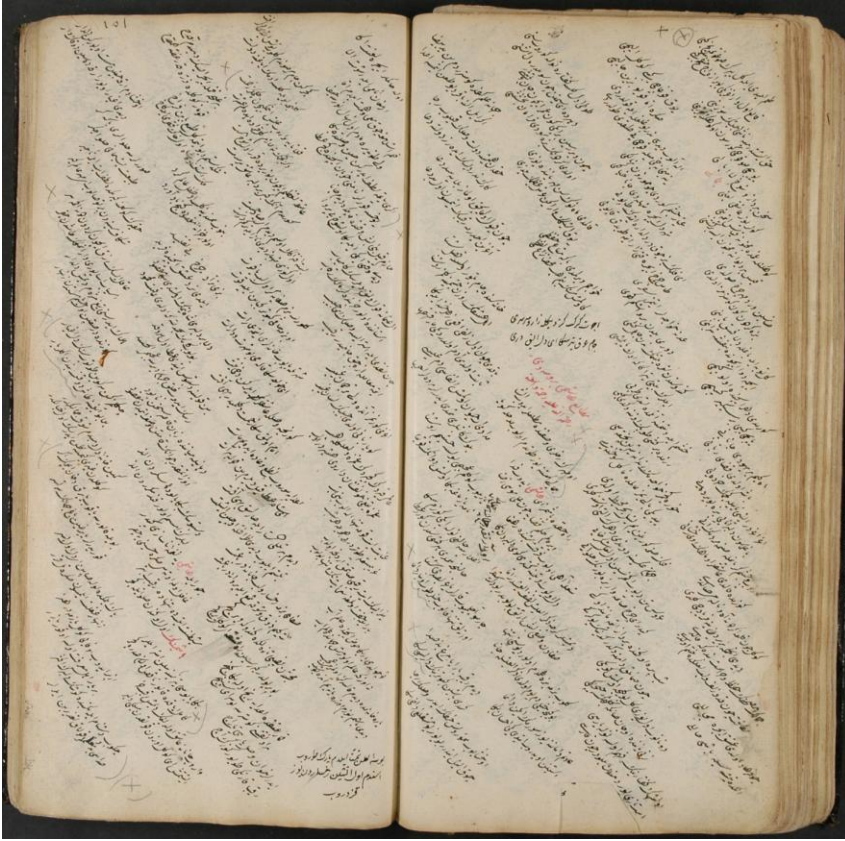
⁴⁶ Bu matla, elimizdeki Metali-i Hâşimî nüshasında (M) bulunmamaktadır. Bulan (1993: 237) ve Karaca (1995: 116)'nın tezinde bulunmaktadır.

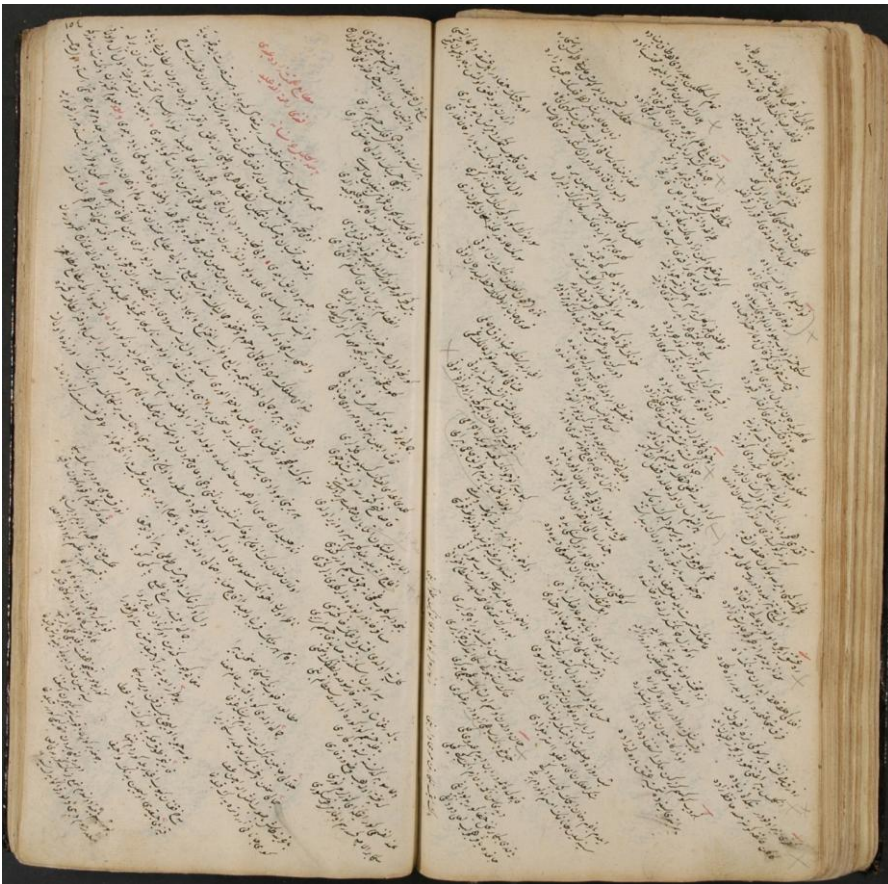
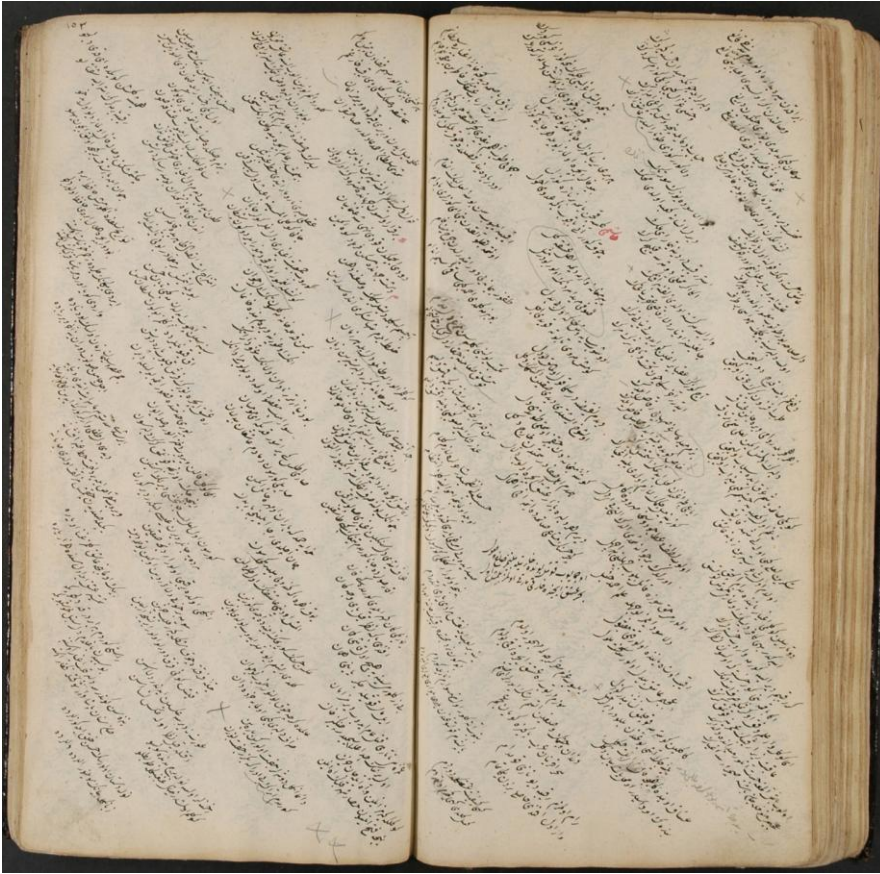
KAYNAKÇA

- Bulan, A. (1993). *Hâşimî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Çelik, A. (2017). *Defterdâr-zâde Ahmed Cemâlî ve Metâli'-i Cemâlî ile Şehr-engîz-i İstanbul Adlı Eserleri (İnceleme-Metin)*. Konya: Palet Yayınları.
- Demirkazık, İ. (2009). *18. YY. Şairi Mustafa Fennî Dîvân (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Devellioğlu, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (2004). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ece, S. (1996). *Tahkiye Açısından Haşimî'nin Mihr ü Vefa Mesnevisi*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Ekici, H. (2006). *Sahhaf Rüşdî ve Dîvân'ın Tenkitli Metni*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, A. (2012). *Defterdâr-zâde Ahmed Cemâlî ve Metâli'-i Cemâlî ile Şehr-engîz-i İstanbul Adlı Eserleri (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaca, O. S. (1995). *Hâşimî Divanı (Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni)*. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Mecmû'a-i Eş'âr*. Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz FB Nu: 533/3, 150b-153b.
- Mısır (Kahire) Millî Kütüphanesi, Türkçe Yazma Eserler Bölümü, Talat 178, Nu: 1744
- Muallim Nâcî (1889). *İstilahât-ı Edebiyye*. İstanbul.
- Öztürk, M. (2008). "Rûdekî". *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 35: 185-186.
- Şemseddin Sami (1899). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul.
- Yıldız, A. (2014). "Hâşimî, Bakkâlzâde Seyyid Mehmed Çelebi". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasimi-bakkalzade-seyyid-mehmed> Erişim Tarihi: 10.02.2020.
- Yıldız, H. D. (1992). "Bermekîler". *İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5: 517-520.

EK 1: 4. Metâlî-i Hâşimî'nin Yeni Bir Nüshası

(Mecmû'a-i Eş'âr. Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz FB Nu: 533/3, 150b-153b.)

Türkiye'nin Günümüz Doğu Akdeniz Politikaları

Turkey, the Eastern Mediterranean Politics Today

Turan AKKOYUN

Aydın Adnan Menderes
Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Aydın, Türkiye

ORCID

T.A.: 0000-0001-6391-3905

Corresponding Author:

Turan AKKOYUN

Email: turan.akkoyun@hotmail.com

Citation: Akkoyun, T. (2020). Türkiye'nin Günümüz Doğu Akdeniz Politikaları. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2), 414-431.

Submitted: 20.05.2020

Accepted: 01.06.2020

Özet

Ülkeler arasında amansız bir rekabet ve yarış ara vermeksizin sürmektedir. Hemen her kıta ve bölgede farklı amaçlar doğrultusunda hissedilen rekabet, taraf ülkeler haricindeki ülkeleri hatta dünyanın tamamını doğrudan etkilemekte, diğer sahalardaki ekonomik, siyasi, uluslararası hukuk, diplomatik tutum ve davranışların şekillenmesine, yepyeni rekabet konularına sebep olmaktadır. Doğu Akdeniz uluslararası rekabetin güncel sahası araştırmanın konusu olarak seçilmiştir. Türkiye'nin geleceği açısından son derece önem arz eden Doğu Akdeniz; İtalya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya, Tunus kıyılarıyla çevrilidir. Yakın geçmişe dayanan bilhassa 2009 yılından sonra "İsrail, Lübnan, Kıbrıs ve Suriye" gibi sahadaki doğalgaz arama, tespit, üretim, transfer faaliyetleri, coğrafyadaki önceki ve sonraki hareketlenmeler dikkat çekmektedir. Dünyanın gündemine yerleşen Doğu Akdeniz'de kıyısı bulunan Türkiye, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, İsrail, Lübnan, Mısır karşı karşıya gelmiştir. Suriye'nin mevcut durumunda bu mevzuuyla ilgilenecek gücü bulamamaktadır. Ülkelerin sadece isimleri ve yakın geçmişte yaşadıklarını araştırma konusuna bağlamak bilimsel olarak mümkün görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Tarih, Doğal Gaz, Türkiye.

Abstract

A relentless race continues without interruption between the countries. The competition, pursued for different purposes in each continent and region, has international and even global consequences: economic, political, legal, and diplomatic attitudes and behaviors are affected, causing new issues. This study addresses international competition in the Eastern Mediterranean. Of great importance for Turkey is the Eastern Mediterranean: Italy, Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Albania, Greece, Turkey, Syria, Lebanon, Israel, Palestine, Egypt, Libya and Tunisia, surrounded by coast. Natural gas exploration, detection, production and transfer in fields such as "Israel, Lebanon, Cyprus and Syria" after 2009 as well as previous and future movements in the region stand out. The global agenda to solve issues in the Eastern Mediterranean, including the coast with Turkey, Greece, South Cyprus, Israel, Lebanon and Egypt, came across. In the current situation of Syria; it cannot find the power to deal with this issue. With the names of the countries only and their experiences in the recent past, it is scientifically possible to link to the subject of research.

Keywords: Eastern Mediterranean, History, Natural Gas, Turkey.

1. GİRİŞ

Birey, toplum ve devlet. Her biri diğerinin varlığıyla anlam kazanmaktadır. Aynı şekilde her biri yükseliş zamanları kadar duraklama, çöküş, yok olma gibi durumlarla da karşı karşıya kalmaktadır. Aslında birindeki olumlu gelişmenin diğerine sirayeti adalete, nizamla, liyakata, kadim değerlere verilen önemle doğru orantılı iken, olumsuz gelişmeler kendiliğinden domino etkisiyle süratlenip diğerlerinin gidişatını hemen tesir edebildiği gözlemlenmektedir. "Tuzaklara düşmeyen, başarılı eleştirel düşünmenin temel taşı" doğru anlamaktır.¹ "Gelişmiş ülkeler arasında amansız bir rekabet ve yarış vardır. Bu yarışa teknolojik yarış da denebilir. Bu savaşta kazanmak için söz konusu ileri ülkeler iki önemli kaynağını yani beyin gücü ve parasını, Araştırma + Geliştirmeye ayırmaktadırlar."² İlerlemek isteyen, ilerlemeyi göze alan bir yapının bunun haricinde hareket etmesi mümkün değildir. Bu noktada araştırmacının "halen olayların içinde yaşamakta olması"³ akademik sorumluluğunu, hassasiyetini daha da artırmakta, diğer bilim dallarına katkılar sağlamaktadır.

1789 Fransız Devrimi başladığında bunu ülkenin iç meselesi gibi görüp tarafsız⁴ kalanlar, yanıldıklarını anlama fırsatı dahi bulamadan, "artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını" sonuçlarını göremeden dünyadan göçüp gitmişlerdir. Ortaya çıkan yeni fikirler, daha 1787 *Amerikan Anayasası*'nın rotasını belirleyen yeni bir güç kaynağı yani "para" ile harmanlanınca "rasyonelleşmiş, iyi hesaplanmış, bencil isteklerinin engelleri"⁵ kaldırılmış, kadim değerlerin pınarları da kurutulmuş oluyordu. Bundan böyle idealler, susuzluktan çölde kavru lan bireyin aslında hiç olmayan serap ile buluşmasındaki geçici mutlulukların aldatıcı sarhoşluklarından ileri gidemiyordu. "Gösterişli makro-ekonomik çözümler"⁶ sürdürülebilir olmayıp, aktarımdaki zıt yönlü propaganda⁷ usulleri güzergahları birbirine karışabilmektedir.

İhtilal yüzünden yerle bir olan, unsurları yeniden şekillenen ülkeye, uzaklardan sağlayacakları kaynaklarla ideallerini filizlendirecek, bu arada sanki oralar lehine varılmış edasıyla yola çıkan Napolyon Bonaparte Fransız tüccarlarına imtiyaz⁸ hedefini "Mısır Mısırlılarından" sloganıyla gizleyip ülkesine hizmet ederken, tarihin en köklü unsurunun notunu da alarak ülkesine dönecekti. Gelişmeler "psikolojik harbi"⁹ ortaya çıkarıp şekillendirecek bilimden sanata kadar propagandayı¹⁰ adeta bir "silaha"¹¹ dönüştürerek etkin bir şekilde kullanılmasına sebep olacaktır.

Türkiye, Doğu Akdeniz, İslam Dünyası tek tek ya da topluca ele alındığında, birçok başlangıç belirlenebilir. Ancak söylemleriyle Mısır için gelenlerin eylemlerinin farklı güzergâhta olmasından dolayı bu olayı başlangıç saymak; yanılma payı koymak şartıyla yararlı ve isabetli olabilecek gibi görünmektedir. Bu araştırmada güncel gelişmelerin farklı unsurlarını ilgili bilim dalı mensuplarına bırakarak tarihçilik açısından değerlendirmelerde bulunmaya çalışılacaktır.

¹TracyBowel, GaryKemp (2018), *Eleştirel Düşünme Kılavuzu*, (Trc. Bilge Tannıseven), Tübitak Yay., Ankara Eylül 2018, s. 1.

² Hasan Duman, *Kültür Stratejileri ve Millî Kültür Politikamız (Bir Bürokratın Çırpınışları)*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2008, s. 511.

³ Fatma Acun, *Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi*, Siyasal Kitabevi Yay., Ankara Temmuz 2017, s. 30.

⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1988, ss. 22-25.

⁵ İlknur Türe, "Amerikan Tarihini Farklı Okumak: Kuruluş ve Anayasa Tarihine Alternatif Bir Bakış", *Türkiye Günlüğü*, nr. 137, Kış 2019, s. 92.

⁶ Birol Kovancılar, *Hayat Bir Pazar Yeri*, Liberte Yay., Ankara Ocak 2011, 23.

⁷Garth S. Jowett, VictoriaO'Donnel, *Propaganda andPersiasion*, California 1992, p. 2.

⁸ M. Smith Anderson, *Doğu Sorunu (1774-1923)*, (Trc. İdil Eser), Yapı Kredi Yay., İstanbul Mart 2001, s. 42.

⁹ İsmail Hakkı Alpay, "Psikolojik Harp", *Ordu*, nr. 167, Eylül 1953, ss. 8-20; Abdullah Argun, "Psikolojik Harp", *Ordu*, nr. 190-191, Haziran/Eylül 1959, ss. 72-82.

¹⁰ Alpaslan Kayaltepe, "Propaganda", *Ordu*, nr. 173, Mart 1955, 10-15.

¹¹ İsmail Hakkı Alpay, "Psikolojik Harbin Silahı Propaganda ve Şaiyalar Üzerinde Bir Tetkik", *Ordu*, nr. 169, Mart 1954, ss. 1-19.

2. MESELELER ve REALİTE

1.1 Doğu Akdeniz ve bütün Akdeniz'in¹² eski çağdan beri hemen her alanda önemi bilinmektedir. Rejimleri değişse de Rusların sıcak denizlere inme¹³ politikasının değişmemesi, uluslararası siyasetin gözü önünde cereyan etmiştir. Ancak hamleler, daha başka hususiyetler üzerinden gerçekleştirilerek "kutsal yerler"¹⁴ üzerinden kurgulanmıştır. Benzer projeler yürütülmeye devam edip gitmektedir.

Tarihî İpek ve Baharat yollarının üzerinde, tek tanrılı dinlerin çıkış merkezinde bulunması gibi ana sebeplerin öne çıkardığı Orta Doğu, son bir kaç yüzyıldan beri dünyanın değişen üretim ve tüketim sisteminin, enerji potansiyelini bünyesinde barındırmasıyla dikkat çekmektedir. Yer altı enerji kaynaklarının Hazar Havzasından Akdeniz Havzasına kadar uzanması, bilim ve teknolojinin siyasetin önünde seyretmesiyle bazı hamlelerin ancak uygulamadan sonra değerlendirilme zarureti ortaya çıkarmaktadır.

1.2 Fransız Devriminin etkilerinin hissedilmesiyle tarihî süreç içerisinde Mısır Meselesi, Balkan Meselesi, Mora Meselesi, Kırım Meselesi, Kuzey Afrika Meselesi Osmanlı ülkesinin yabancı devletlerin iştahını kabartan örnekleri olarak sıralansa da Süveyş Kanalı'nın açılması, Kıbrıs Adası'nın kiralanması, Kuzey Afrika'nın koparılması, On İki Adanın işgali, Orta Doğu haritasının masa başında cetvelle çizilmesi, Filistin'e Yahudi göçü gibi hususların maddiyata dayalı gücü ele geçirme ve muhafaza etme amaçlı olduğu söylenebilir.

1.3 Gelişmelere ayak uydurmada hayli zorlanan Osmanlı Devleti, araştırma coğrafyasında yer alan Mısır'ın işgali sonrasında milletlerarası politikasında esaslı bir değişikliğe giderek "muvazene siyaseti" izlemeye başlarken, Fransa başta olmak üzere diğer batılı güçler Osmanlı ülkesinde kendi çıkarlarını¹⁵ sağlayacak, koruyacak, artıracak ve pekiştirecek projeler yürütmüşlerdir. Osmanlı yönetimi de devletlerarası rekabetten kendi lehine sonuçlar çıkarmaya özen göstermiştir. Bu çabası; "ikiyüzlü, medeniyet götüreceğim diye her türlü işgalci, sömürgeci hırslarını alevlendiren batının"¹⁶ karşısında ömrünü bir süreliğine uzatmışsa da sonucu değiştirmeye yetmemiştir. Bu zaman zarfında arazi ve nüfus anlamında kayıplara maruz kalmış, enerji kaynakları zengin olan toprakların tasfiyesi için yetiştirdiği evlatlarının çoğunu meydanlarda bırakacağı savaşlara dahil edilmiştir. Çanakkale, Kutü'l-Amâre, Mukaddes topraklar, Bakü seferi gibi "kahramanlık ritüeli" başarılar; tasfiyeyi durduramamıştır. Ele aldığımız mevzuların yakın tarihi buralarda karalanmıştır. Bu hususta bazı gelişmeleri teferruata girmeksizin şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Takriben on yıllık bir çalışmadan sonra 17 Kasım 1869 tarihinde Süveyş Kanalı'nın açılması,
- 1880'lerin sonlarında Orta Doğu Petrol rezervlerinin tespiti,
- Orta Doğu üzerinde İngiltere ve Almanya merkezli blokların Dünya Savaşında mücadelesi,
- Dünya Savaşları sonrası İngiliz ve Fransızların Orta Doğu petrollerini yönetmesi,
- Orta Doğu haritasının masa başında cetvelle çizilmesi,

¹² Fahri Çeliker, "Stratejik Bölge Olarak Akdeniz", *Stratejik Etütler Bülteni*, nr. 71, Temmuz 1980, ss. 43-52.

¹³ M. Cihat Akyol, "Sovyetler Birliği ve Sıcak Deniz Özlemi", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 240, Aralık 1971, ss. 26-36.

¹⁴ "Kırım Savaşının kıvılcımını tutuşturan 'kutsal yerler' sorunu oluşturmuştur. Osmanlı Devleti Kudüs ve çevresinde Ortodokslara ve Katoliklere ayrıcalıklar tanınmasına rağmen, Rusya Ortodoksların koruyucusu olarak tek başına söz sahibi olmak istemiştir. Çıkarlarını düşünen İngiltere, Fransa, Piyomente- Sardinya (Bugünkü İtalya) Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldılar." Zekeriya Kurşun vd., *Tarih Metodu*, 7. b., (Ed. Zekeriya Kurşun), Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir Ocak 2016, s. 209.

¹⁵ Hasan Şahin, "Doğu Sorunu Çerçevesinde Osmanlı-Fransız İlişkileri [Başlangıcından Paris Barışı'na (1856)]", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, nr. 40, 2009, s. 310.

¹⁶ Lütfi Şehsuvaroğlu, *Mehmet Âkif: Belgeleriyle Milli Şairin Portresi*, 3. b., Hasret Yay., Ankara 2017, s. 358.

- ABD'nin Orta Doğu enerji kaynaklarına paydaş olma çabaları,
- 14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail'in kuruluşu,
- Otomotiv sektöründeki gelişmeler,
- 1960 yılında Organisation of Petrolleum Exploration Countries [OPEC] kuruluşu,
- 1973 Dünya Petrol Krizi,
- Sovyetlerin 1979 yılında Afganistan'ı işgali ve 10 yıl süren savaş,
- 1979 yılında İran'da Pehlevi iktidarı yerine "İslamî Devrim" in gelmesi,
- 22 Eylül 1980 - 20 Ağustos 1988 İran-İrak Savaşı,
- 2010 Arap Baharı.

1.4 Bazı gelişmeler görmezlikten gelinse de Türkiye; Musul Meselesi, Ermeni Meselesi, Suriye Meselesi, Batı Trakya Türkleri, Azerbaycan Petrolleri ve Kıbrıs gerçeği ile yüz yüze gelmiştir. Gelişmelere kayıtsız kalamamaktadır. "Türkiye tarihsel, kültürel ve ulusal çıkarları itibariyle bu sorunların çözümünde dikkatli, hassas, dengeli ve diplomatik bir üslupla"¹⁷ hareket etmek zorundadır. Boğazlar ve Hatay meselelerinin lehte çözüme kavuşmasında kazanılmış tecrübelerin bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Aynı şekilde karşı tarafın Doğu Anadolu'da iç ayaklanmayı körükleyerek uluslararası hukuk kuralları içinde tarihî ve içtimaî gerçeğin ters yüz edilmesiyle, Musul Meselesinde kazanım sağladığı, siyasi ve maddî anlamda tarafımıza kalıcı zarar vermediği de dikkate alınmalıdır. Şüphesiz Genelkurmay Başkanından Başvekiline ve Reiscumhuruna kadar yeni Türk devleti yönetimi, enerji kaynakları zengin bu vatan parçası konusunda oldukça hassastır. Kazandığı tecrübeyle Boğazlar ve Hatay Meselesini ülke lehine çevirdiler.

1.5 Avrupalı devletler, güçlerini pekiştirme yolunda Yunanistan bağımsızlığını kendi kararlarına rağmen sağlamışlar, Kırım Harbi'nde¹⁸ Rusya'nın güneye inmelerini engellerken azınlık paketini Osmanlı ülkesine bırakmışlar, 3 Mart 1878 *Ayastefanos Antlaşması*'ni geçersiz kılarak antlaşma metninde yer alan etnik unsur hususiyetini 13 Temmuz 1878 *Berlin Antlaşması*'na taşımışlar, çok geçmeden araştırma konusunun merkezinde yer alan Kıbrıs Adası'nı kiralama yoluna gitmişlerdir. Osmanlı devlet idaresi de "kiralama" eyleminin ne anlama geldiğini bildiğinden devletler arasında meydana gelen ve gelmesi muhtemel rekabet ortamından istifade ederek ağırlığından yeni bir miktar kaybetmeden "hasta" diye tanımlanan ama dikkate alınan bir güç olarak kalmaya çalışmıştır.

1.6 Tarihî hadiseleri tek çizgiden takip edebilmek mümkün olmadığından Süveyş Kanalı'nın açılması gündeme gelmesiyle Kıbrıs Adası'nın daha da önem kazandığı yönünde fikir yürütmek mümkündür. Kanalın tesisi, coğrafi keşiflerin Akdeniz'den aldığı deniz ticareti gerçeği yeniden geriye dönecek, Avrupa'nın gücünü daha az maliyetle kalıcı kılacak bir unsurdu. Kanalın kısa ve uzun vadeli güvenliği açısından Kıbrıs'tan daha uygun bir yer yoktu.

1869 yılında "Mısır topraklarında bulunan, 161 km uzunluğunda yapay su yolu"¹⁹ Süveyş Kanalı'nın²⁰ açılışı, Orta Doğu Petrolleri, Hazar Petrol Havzası enerji kaynaklarının tüketim pazarlarına transferi bölgenin önemini muhafaza etmesine neden olmaktadır. 1914 yılına kadar Osmanlı egemenliğinde görülse de Britanya işgali altında olan bu sahada projeler geliştirilmiştir. Zira Kıbrıs da 1878 yılında Britanya tarafından kiralanmıştı. -Dünya savaşının ana hedefinin

¹⁷ Muhittin Demiray, "Türkiye'nin Dış Politikasında Tahteveralli Denge Politikası ve Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin Dış Politikasına Bakışı: Ortadoğu Örneği", *Değişen Ortadoğuda Kültür ve Siyaset*, (Ed. Yasin Aktay vd.), Stratejik Düşünce Enstitüsü Yay., Ankara Mart 2012, s. 694.

¹⁸ Kemal Gurulkan vd., *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2006; F. Rezzan Ünalp, "İlklerin Savaşı: Kırım Savaşı (1853-1856)", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, nr. 22, 2013, ss. 1-17.

¹⁹ Ali Yiğit, "Ortadoğu, Enerji ve Savaş", *TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni*, nr. 2, 2013, s. 10.

²⁰ Vahit Şenuyar, "Süveyş Kanalı'nın Önemi", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 227, 1968, ss. 48-51.

anlaşılmasına katkı yapacak bir şekilde- 1914 yılında adayı ilhak etmiş, *Lozan Barış Antlaşması*yla durumu Türkiye de benimsemişti. 1983 yılında KKTC kurulsa da sadece Türkiye Cumhuriyeti tanımıştır. "Türkiye'nin yalnızlığı ve içine sürüklendiği kaos", başını kaldırmasıyla olayın boyutu daha da değişmiştir.²¹ Orta Doğu ve Hazar Havzasının mevcut ve yapılması planlanan transfer hatları Doğu Akdeniz'e inmiş, böylelikle burasını "bir anlamda enerji terminali" haline getirmiştir.²² Kısaca özetlenen enerji kaynaklarının zenginliği, bölgedeki iç dinamik ve zaafklar kadar, irili ufaklı devletlerarasındaki gerilimi de en üste taşımaya yetmektedir. Devletlerin ilk hedefi hiçbir şekilde bu havzadan, bu bölgeden, bu pastadan uzak kalmamak, ardından payını artırarak rakiplere karşı üstünlük elde ederek arayış açmaktır. En küçük ihmalin telafisi kolay görünmemektedir.

1.7 Petrol, doğalgaz başta olmak üzere enerji kaynaklarının sınırları zorladığı, birbirini tamamlayıcı geleneksel rollerin benimsendiği coğrafyadaki²³ gelişmeler, tek tek devletleri, bölgeyi, Avrasya olarak tanımlanan eski dünyayı, yenedünyayı ve bütün geleceği doğrudan tesir edebilecek hususlardır. XX. Yüzyılın ortalarında İngiltere Başbakanı Anthony Eden "Kıbrıs, Petrol ve ülkeye geliş kaynağı" arasında bir bağlantı kurarak aksi durumda ülkesinde işsizlik ve kıtlığın²⁴ kaçınılmazlığına vurgu yapmaktan çekinmemiştir. "Bir damla petrol, bir damla kan"²⁵ ifadesi uluslararası platformlarda karşılık bulur hale gelmiştir. Teşbihte hata olmayacağından hareketle "petrole" yani enerji kaynağına "tapmalar"²⁶ asrın problemi²⁷ yani tam anlamıyla "ekonomik harp"²⁸ söz²⁹ konusudur. Diğer örneklerde olduğu gibi enerji merkezli savaşlar ve çatışmalar araştırma bölgesinde [Bosna-Hersek, Balkanlar, Filistin, Lübnan'a dair] gerçekleştirilen incelemelerde, "savaş stresine karşı çocukların psikolojik tepkilerini"³⁰ ortaya koymaktadır. Ayrıca burada tarihin derinliklerinden bugüne ulaşan üç renkli ve zengin aktör; mevcudiyetini bir şekilde sürdürmeye devam etmektedir: Türkiye, İran ve Mısır.

3. DOĞU AKDENİZ ve ENERJİ

2.1 "Ne yazık ki, bölgedeki gelişmelere aktif olarak müdahalede bulunamayan"³¹ ve "enerji fakiri bir ülke olarak tamamen dışa bağımlı"³² Türkiye'nin geleceği açısından son derece önem arz eden Doğu Akdeniz; İtalya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk,

²¹ Özer Balkaş, *Doğu Akdeniz'de Doğalgaz Keşifleri, Pazarlama Senaryoları, Enerji Güvenliği ve Jeopolitika*, Jeoloji Mühendisleri Odası, 14 Mart 2019, s. 34.

²² Işıl Ayar, Mutlu Yılmaz, "Doğu Akdeniz Kıta Sahaneliği Sorunsalı Üzerinden Doğalgaz Paylaşımı", *TUCAUM 30. Yıl Coğrafya Sempozyumu 3-6 Ekim 2018*, Ankara 2018, s. 599.

²³ Dursun Yıldız, *Doğu Akdeniz'de Isman Sular*, Bizim Kitaplar Yay., İstanbul 2009, s. 19.

²⁴ A. James, *Keeping the Peace in the Cyprus Crises of 1963-64*, Palgrave, Newyork 2002, p. 11.

²⁵ Saim Besbelli, "Bir Damla Petrol, Bir Damla Kan", *Ordu*, nr. 165, Mart 1953, ss. 96-103; Bedrettin Demirel, "Bir Damla Kan, Bir Damla Petrol", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 236, Aralık 1970, ss. 35-37; Zeki Gonca, "Petrolün Dünya Politikasına Etkisi", *Stratejik Etütler Bülteni*, nr. 33, Ekim 1972, ss. 51-57; Arnold Hottinger, "İsrail Cephesi ve 'Petrol Silahı' Arasında Arap Dünyası", *Stratejik Etütler Bülteni*, nr. 39, Ekim 1973, ss. 54-62; Turhan Erdem, "Harbin Kanı Petrol", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 252, Aralık 1974, ss. 90-99.

²⁶ Halûk V. Saltıkçıl, "Dünyada ve Türkiye'de Petrol: Ateşe Tapanlardan Petrole Tapanlara", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, nr. 29, Şubat 1970, ss. 43-50.

²⁷ Şükrü Bayındır, "XX. Yüzyıl Sorunu: Benzin", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 278, Haziran 1981, ss. 63-81.

²⁸ İsmail Hakkı Alpay, "Ekonomik Harp", *Ordu*, nr. 170, Haziran 1954, ss. 76-95.

²⁹ Chantaux Jacques, "İran-İrak Savaşı'nın Denizlerdeki Görüntüsü ve Ortadoğu'daki Petrol Trafikinin Geleceği", (Trc. Hüseyin Işık), *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 294, Kasım 1984, ss. 58-63.

³⁰ Zahir Kızmaz, "Çatışma, Terör ve Savaşın Çocuklar Üzerindeki Etkisi", *Şiddet ve Sosyal Travmalar*, III, (Ed. Adem Solak), HEGEM Yay., Ankara 2018, s. 4-5.

³¹ Bilgehan Atsız Gökdağ, "Orta Doğu'daki Türk Varlığı", *Yeni Türkiye*, nr. 82, Ocak-Haziran 2016, s. 156.

³² Mehmet Güneş, Tayfun Arslan, "Enerji Bağımlılığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı", *International Journal of Humanities and Education*, IV, nr. 7, 2018, s. 46.

Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya, Tunus kıyılarıyla çevrilidir.³³ "Bataklık" olduğu dahilî siyasette iddia edilen Orta Doğu'nun, problemleri Doğu Akdeniz'den ayrı düşünülmemelidir. Yakın geçmişe dayanan bilhassa 2009 yılından sonra "İsrail, Lübnan, Kıbrıs ve Suriye"³⁴ gibi sahadaki doğalgaz arama, tespit, üretim, transfer faaliyetleri, coğrafyadaki önceki ve sonraki hareketlenmeler dikkat çekmektedir.

2.2 Kıbrıs; sadece Türk-Rum, Türkiye-Yunanistan arasındaki "dar kapsamlı" bir mesele değildir. 1815 Viyana Kongresi'nde benimsenen, müteakiben istikrarlı ve sistemli bir şekilde takip edilip uygulanan "Şark Meselesi" kapsamında düşünülmeli ve değerlendirilmelidir. Yani Türklüğü yok etmek, Asya bozkırlarına kadar sürmek ya da gücünü en aza indirme yönünde politikalar üretme esaslıdır. Adada yaşananlar, yaşanması muhtemel tehlikeler tarihî politika çerçevesinde bir anlam taşımaktadır. Bölgenin istikrarı havalinin menfaatine, aksi durum ise büyük güçlerin siyasi ve ekonomik çıkarlarına hizmet etmektedir. Daha fazla gelir havuzu adresinin belirlenmesi mücadelesi alabildiğince sürecek, paydaşların sayısı belirlenecektir. Bölge insanların bundan yararlanıp yararlanmaması ancak film şeritlerindeki değerler kadar bir anlam taşımaktadır.

Yeniden tarih istikametine bakılacak olursa, İngilizler 1878 *Berlin Antlaşması*'ndan sonra Kıbrıs'a yerleşti. Aynı antlaşmanın Balkanlar, Kafkasya, Osmanlı'nın dahilî işlerine dair hükümleri bütünleştirilerek ele alındığında milletlerarası projelerin istikameti konusunda fikir yürütmek de mümkün görünmektedir. Durumun ağırlığını hisseden genç padişah II. Abdülhamit'in de Osmanlı'ya yönelik projeleri dikkatle takip ettiği, onları geçersiz kılmaya çalıştığı, çok geçmeden toplumun kendi değerleri ile dinamiklerinden alternatif projeler ve fikirler üretip dünyayı ürküttüğü dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu çabaların kısa vadeli çözümlerden ziyade uzun mücadeleler gerektiğini fark etmiş olmalıdır ki ülke çapında büyük eğitim hamlelerine girişmiş, toplumun her kademesinin bundan yararlanması yolunda bir sistem geliştirmiştir.³⁵

2.3 Birinci Dünya Savaşı içinde batılı devletler filmleri aratmayan projeler üreterek, Orta Doğu'da serbest hareket etmenin yolunu açmış, yerli toplulukların kendi içlerinde ve birbirleriyle ilişkilerini kopartacak tohumları ekmiş, yüzyılın mutlak enerji havzalarında istikrarı tamamen yok etmiş, başarısını beyazperdeye³⁶ aktararak dünyaya defalarca izletmiştir. *Arabistanlı Lawrence* (Yönetmen: David Lean, 1962) tarihin silik ama esaslı bir görüntüsü olarak dünya sinemasının seçkin eserlerinden birisi olarak yedi dalda Oscar kazanmıştır. Canlılığını hala koruyan bir sinema ürünü olmuştur. Bölgede meydana gelen insanlığı dahi utandıran hadiseler karşısında "miskince denilebilecek sessizlik"³⁷ sanat eserlerinde *Rambo*'ya (Yönetmen: Peter Macdonald: 1988) kadar uzanan "kahramanlığa!" dönüştürülmüştür. Her şeye rağmen "direniş"³⁸ sürmüştür.

2.4 Yine Birinci Dünya Savaşı içinde 1917 yılında İngiliz Komutan General Allenby Kudüs'e büyük bir törenle girdiğinde geleceğin hesapları yapılmasına karşın "Arslan Yürekli Richard" ile kıyaslamalar yapıldı.³⁹ Kendi hedefleriyle geleceğe yürüyenler, aynı şekilde mevcut anı geçmişe bağlayarak kalıcı olmaya çalışmaktaydı.

³³ Cihat Yaycı, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Sorunu ve Türkiye", *Bilge Strateji*, IV, nr. 6, 2002, s. 2.

³⁴ Hakîm Darbouche Oth., "East Mediterranean Gas: What Kind of a game-Changer", *The Oxford Institute for Energy Studies*, NG 71, December, 2012, pp. 9-18.

³⁵ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ötüken Nşr., İstanbul 1991.

³⁶ Turan Akkoyun, "Orta Doğu'da Emperyalist 'Bilgelik'in' Beyazperde Görüntüsü: Arabistanlı Lawrence", *Yeni Türkiye*, nr. 83, Ocak-Haziran 2016, ss. 664-675.

³⁷ Vecdi Bürün, "Afganistan Unutuldu mu?", *Olaylara Bakış*, 13-20 Ocak 1984, nr. 17, s. 19.

³⁸ Cemal Özkan, "Afgan Direnişi Karşısında Hür Dünya", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 302, Mart 1986, ss. 30-38.

³⁹ Mücahit Türköne, "Gönüller Sultanı: Kudüs", *Yerli Düşünce*, nr. 25, Ocak 2017, s. 94.

2.5 Türk milleti Mondros Ateşkesi sonrasında başlattığı mahalli mukavemeti, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde Millî Mücadele'ye dönüştürüp Sovyetler Birliği, İtalya ve Fransa emperyalist emellerinin mühim bir kısmından vazgeçirilmişlerdir. Araştırma konusu itibariyle 20 Ekim 1921 *Ankara İtilafnamesi*⁴⁰ ile Fransızlar İskenderun Sancağı hariç işgali sonlandırmışlardır. *Lozan Barış Antlaşması*'nın "Topraklara ilişkin Hükümler" içinde yer alan 16. madde şöyledir: "Türkiye işbu Andlaşma ile belirlenen sınırları dışındaki tüm topraklar ile bu topraklardan olup gene bu andlaşma ile üzerinde kendi egemenlik hakkı tanınmış bulunanlar dışındaki Adalarda - ki bu toprak ve adaların geleceği ilgililerce saptanmış ya da saptanacaktı - her ne nitelikte olursa olsun, sahip olduğu tüm hak ve senetlerden vazgeçtiğini açıklar. İşbu Maddenin hükümleri komşuluk nedeniyle Türkiye ile ortak sınırı bulunan ülkeler arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümleri bozmaz."⁴¹ Bu madde ile Türkiye, "mevcut sınırların dışında hak iddia etmeyeceğini" kabul etmiştir.

Aynı antlaşmanın 20. maddesi de şöyledir: "Türkiye, Britanya Hükümetince Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te açıklanan ilhakını tanıdığını bildirir."⁴² Bu hükümlere göre Kıbrıs hudutlarımız dışında kalmıştır. İki süper gücün rekabetindeki Akdeniz'in⁴³ bu önemli adasında XX. yüzyılın ikinci yarısında "milletlerarası antlaşmalarla tanınmış en tabii haklarını korumak isteyen Kıbrıslı soydaşlarımız, dünyanın gözü önünde, hunharca katledildi; ihtiyarlar, kadınlar, çocuklar öldürüldü."⁴⁴ Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında adanın da içinde bulunduğu tüm Doğu Akdeniz'de "tehlikeli bir rekabete"⁴⁵ girişilmiştir.

2.6 Dünyanın gündemine yerleşen Doğu Akdeniz'de kıyısı bulunan Türkiye, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, İsrail, Lübnan, Mısır karşı karşıya gelmiştir. Suriye mevcut durumuyla bu mevzuuyla ilgileyecek gücü kendinde bulamamaktadır. "Bölgede çıkarılacak doğalgazın çok az bir kısmını Kıbrıs ve İsrail tüketecektir. Tüketimden kalan kısmın nasıl taşınacağı henüz netliğe kavuşmuş değildir."⁴⁶ Devletlerarası paylaşımın nereye kadar uzanabileceği üzerinde fikir yürütmek de kolay olmamaktadır. Belirli bir aşamadan sonra dünyada egemenlik kurmak isteyen bir gücün ilk basamağı ya da hedefi Akdeniz⁴⁷ olması mantıklı bir iddiadır. XX. yüzyıl müddetince artarak sürüp gelen problemlere rağmen çağdaş, millî, laik ve demokratik mevcudiyetini kabul ettiren Türkiye Cumhuriyeti XXI. yüzyıl ve III. bin yıla girdiğinde bulunduğu stratejik alanda çözüm üretmesi kaçınılmaz hale gelen adeta "ateşten bir gömlek"⁴⁸ tarafından ablukaya alınmıştır.

2.7 "Akdeniz ve Ege'de petrol ve doğalgaz araştırmalarında strateji ve politikaları nelerdir" 7-22363 numaralı Yazılı Soru Önergesine Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın 4 Haziran 2013 tarih ve 1685 numaralı yazılı cevabından anlaşıldığı kadarıyla; "*Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Doğu Akdeniz olarak tanımlanan, coğrafik bölgenin onshore/offshore alanlarındaki hidrokarbon arama çalışmalarını uzun yıllardan beri sürdürmektedir. Türkiye Petrolleri özellikle 2007 yılından itibaren, Akdeniz offshoreunun hidrokarbon potansiyelini ortaya koymak ve ülke ekonomisine kazandırmak amacıyla deniz alanlarındaki (offshore) sondaj öncesi faaliyetleri artırmış ve ciddi bir yatırım yaparak 2005-2012 yılları arasında toplam 33.588 km 2B ve 2.582 km2 3B sismik veri setine sahip olmuştur.*

⁴⁰HTVD, nr. 59, Vesika 1342; İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*,I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1983, ss. 48-60.

⁴¹ Soysal, *a.g.e.*, s. 91.

⁴²*Ay. Es., ay. yer.*

⁴³ Feridun Akkor, "Akdeniz ve İki Büyükler", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 259, Eylül 1976, ss. 13-19.

⁴⁴ İbrahim Kafesoğlu, "Kıbrıs Faciası ve Tarihi", *Öğretmen*, nr. 216, 25 Ocak 1967, s. 4-5, 7.

⁴⁵Jacques Menoncourt, "Doğu Akdeniz'de Tehlikeli Türk-Yunan Rekabeti", *Stratejik Etütler Bülteni*, nr. 57, Ekim 1976, ss. 18-29.

⁴⁶ Umut Kedikli, Taşkın Deniz, "Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı", *Alternatif Politika*, VII, nr. 3, Ekim 2015, s. 412.

⁴⁷ P. Singh, "Conceptual Understanding of Geopolitics with Special Reference to Indian Ocean", *IJAR*, I (6), 2015, p. 283.

⁴⁸ "Türkiye'nin Çevresi Ateşten Gömlek", *Cumhuriyet*, 17 Aralık 2000.

... TPAO, 2011 yılı son çeyreğinde Doğu Akdeniz'de çok ciddi ruhsatlandırma çalışması sürdürmüş olup, bu kapsamda bir taraftan bölgedeki mevcut istikşaf ruhsatlarını arama ruhsatına çevirirken, diğer taraftan da batıda Girit Adası, doğuda ise Suriye offshoruna kadar uzanan alanda, uluslararası deniz hukukundan kaynaklanan hakları çerçevesinde, yeni ruhsat alanları oluşturarak bu coğrafyada yetki alanlarını genişletmiştir. ... Diğer taraftan TPAO ile KKTC Ekonomi ve Enerji Bakanlığı arasında 11 Kasım 2011 tarihinde KKTC'ye ait denizde 7, karada 2 olmak üzere toplam 9 ruhsatta 'Petrol Sahası Hizmetleri ve Üretim Paylaşım Sözleşmesi' imzalamıştır. Masrafların tamamı KKTC'ye ait olmak üzere, TPAO tarafından yürütülecek faaliyetlerin ana hatlarının belirlendiği bu sözleşme, 23 Kasım 2011 tarihli KKTC Resmi Gazetesi'nde yer alan Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanmıştır. ... TPAO Doğu Akdeniz'deki arama faaliyetlerini kendi yetkisindeki ruhsatlar ile sınırlandırmamış tıpkı KKTC ortaklığında olduğu gibi diğer komşu ülkelerin deniz yetki alanlarındaki çalışmalarını da takip ederek ihalelerine katılma yönünde bir dizi çalışma yürütmüştür. Bu strateji doğrultusunda öncelikle Lübnan offshoreunda var olan sismik data satın alınmış ve değerlendirilmiştir. Söz konusu çalışma sonrasında ise 19 Eylül 2012 tarihinde SHELL- TPAO-NIPPON konsorsiyumu oluşturulmuş ve Lübnan deniz ihalesine girmek için 18 Nisan 2013 tarihinde ön yeterlilik belgesi Lübnan Enerji ve Su Bakanlığında alınmıştır."⁴⁹

2.8 Türkiye; gerek resmî, gerek yarı resmî gerekse STK vasıtasıyla zinde kalmaya özen göstermekte, çalışmalarını çeşitli vesilelerle kamuoyuna iletmeye ve ilgi uyandırmaya çalışmaktadır. Bunlardan birisi 2015 yılında Türk Dünyası Mühendisler ve Mimarlar Birliği tarafından Afyonkarahisar'da gerçekleştirilen "100 Yıl Sonra Kıta Aşan Projelerle Afyon Şehrengizi"⁵⁰ etkinliğinde anavatan ile yavru vatan arasında "dünyada eşi ve benzeri bulunmayan" su götürme projesi aktarılmıştı.- "Çanakkale'den Kocatepe'ye" başlıklı bir bildiri ile iştirak ettiğimiz bu anlamlı etkinliğin yayınlanmamış olması büyük bir eksiklik.- Bu ve benzer girişimler Türkiye'nin tarihine erişim çabası olup durmaksızın yenilenmeli, idealist anlamda bayrak yarışına genç kuşaklar dahil edilmelidir.

2.9 Kıbrıs'ın da dahil olduğu Doğu Akdeniz'de istikrarsızlığın ana sebebi, sahibi olduğu enerji rezervleridir. Adanın güneyinde Amerikan Noble Enerji ile İsrail'i Delek firmalarının konsorsiyumu doğalgaz çalışmaları Güney Kıbrıs'ın 100 yıllık enerji ihtiyacını karşılayacak rezerve sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Fransız, İtalyan, Kore ve Rus şirketleri de adanın doğalgazını yakından takip etmektedir. İsrail'in Tamar ve Leviathan bölgelerinde bulunan doğalgazın sahibi de Noble-Delek ortaklığıdır. Bu doğalgazın Avrupa'ya aktarılması için en uygun yol Türkiye üzerinden geçmektedir. Bilimsel verilere göre "Doğu Akdeniz'deki petrol ve doğalgaz yatakları bölgeyi stratejik bir enerji üssüne dönüştürmüştür. Uluslararası güçlerin Doğu Akdeniz'e ve enerji kaynaklarına sahip olmak istediği" aşıkardır. Orta Doğu'daki ve bağlantılı olarak Doğu Akdeniz'deki kargaşanın ana nedeni "enerji kaynakları" ve muhtemel transfer yolundan dolayı "güçlü bir Türkiye istenmemesidir."⁵¹

4. YABANCI GÜÇLERİ BUNALTAN UNSUR: TÜRKLER ve GÜÇLÜ TÜRKİYE

3.1 İslamiyet ile şereflenen Türklük; dahil olduğu medeniyete ve aleme siyasî, askerî, iktisadî, içtimaî ve kültürel anlamda tarihten izlenebilen büyük katkılar⁵² sağlamıştır. Oğuzların Anadolu'yu Türklüğün ikinci anavatanı haline dönüştürmesi esnasında kitlelerinin ekseriyeti;

⁴⁹ TBMM Başkanlığının 9.5.2013 tarih 43452547-120-00-122442 sayısına ilgi ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı'na ait cevabı.

⁵⁰ "100 Yıl Sonra Kıta Aşan Projelerle Afyon Şehrengizi", 09.04.2015 www.tdmmb.org.tr erişim 27 Ağustos 2019 18.53

⁵¹ Ergül Yaşar, "Doğu Akdeniz'de Petrol Oyunu", *İskenderun Teknik Üniversitesi Haber Merkezi Bülteni*, 2016, s. 1-2.

⁵² İsmail Hami Danişmend, *Türklük Meseleleri*, 2. b., İstanbul Kitabevi Yay., İstanbul 1983, s. 116.

Doğu Akdeniz'i çevreleyen araziden bilhassa Halep üzerinden gelmiştir. Böyle olunca havalî; Malatya, Kayseri, Sivas, Konya, İznik, Bursa ile bütünleşmiştir. Türkiye Devleti'nin kurucusu Selçuklu hanedanından Kutalmışoğlu Süleyman Şah da Anadolu'ya buradan dahil olmuş, yine bu coğrafyada şehit olmuştur. Selçuklu seyyahlarının da ifade ettiği üzere "bolluk, bereket Şam'da, şefkat ise Anadolu'dadır."⁵³ Sultan Alaeddin Keykubad'ın fethettiği Alaiye "Gerçek bir ticaret şehri idi, buraya Mısır'dan, İskenderiye'den ve Suriye'den birçok tüccarlar gelirdi. Mısır kereste ihtiyacını burada karşılardı."⁵⁴ Osmanlı Yükselme döneminde Fatih Sultan Mehmet ömrünün son zamanları ile oğlu II. Beyazıt, Doğu Akdeniz'e inme çabaları göstermiş, ancak Yavuz Sultan Selim ordusuyla Doğu Akdeniz'i devlete dahil etmiş, Kanuni Sultan Süleyman Akdeniz'i çevrelemiş, 1571 yılında Kıbrıs Adası fethedilmiştir. "Osmanlılar yavaş yavaş Doğu Akdeniz'i fethederken bölgede ticaret koşullarını belirlediler, Avrupa'yla Akdeniz'i ve Hindistan'ı bağlayan yolları denetim altına aldılar."⁵⁵ Kısaca 1000 yıla yaklaşan bir zaman zarfında Türkler; araştırma konusu coğrafyanın esaslı ve tarihî bir unsuru olmuştur. Ayrıca Türkistan başta olmak üzere Türk Dünyasının farklı noktalarından Hac vazifesini görmek üzere yola çıkanlar önce "halifenin bulunduğu" payitaht üzerinden mukaddes topraklara karayolu ya da deniz yoluyla⁵⁶ bu coğrafyadan geçip gitmişlerdir. Bahsi geçtiği üzere İskenderun ve havalisi Misak-ı Millî sınırları dahilinde bulunmasına rağmen 1921 *Ankara*, 1923 *Lozan Antlaşmalarında* anavatandan uzak kalmıştı. "Dikkate değer bir başarı"⁵⁷ sağlayan yeni Türk devletinin lideri, Fransız mandasının kalkmasıyla Suriye Devleti'nin kuruluş aşamasında "gerçek sahibi öz Türk olan Antakya ve İskenderun ile yöresinin mukadderatını"⁵⁸ sahipsiz bırakmamış, sağlık problemlerine rağmen "gelişmeleri büyük bir titizlikle ve dikkatle takip"⁵⁹ ederek, sonucu göremese de başarının zeminini hazırlamıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra da barışçı, demokratik bir zeminden ilerleyen Türkiye, "rol model"⁶⁰ olmaya ve gösterilmeye devam etmiştir. Büyük güçler de tarihî birikim sahibi bu rol modeli, coğrafi yakınlıkla zıt orantılı bir şekilde hariçte tutmayı başarmışlardır. II. Dünya Savaşının bütün şiddetiyle sürdüğü tarihlerde Türkiye-Fransa arasında "*Suriye ve Lübnan için Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi*" 30 Mart 1940 tarihinde imzalanmışsa da Mayıs 1940'da Hitler Almanyası Fransa'yı işgal edince onaylanamadı. Ancak Suriye'deki Fransız makamları ile Türkiye makamları sözleşmeyi uyguladılar. Fransız ve İngilizlerin çekilmesiyle bağımsızlığını ilan eden Suriye 8 Mart 1946 tarihinde Türkiye tarafından tanındı. "Suriye Hükümetleri Hatay'ın Türkiye'ye katılması sonucu yeni sınırı tanımak anlamına gelebilecek herhangi temel bağıtı yapmak istemediler."⁶¹ Konu sıcak tutuldu. Toplumsal dram örnekleri *Propaganda* (Yönetmen: Sinan Çetin, 1999) örneğinde olduğu gibi beyazperdeye yansıtıldı.

3.2 Yunanistan'ın Kıbrıs ile olan tarihi bağlantısı son derece zayıftır. *Mondros Ateşkes Antlaşması* sonrası batılı güçler arasındaki rekabette tercih edilen kendi aralarındaki daha zayıf bir devlet olarak, Türkiye'ye karşı gönderildiği "Anadolu Macerası" sonunda, Mustafa Kemal Paşa'nın

⁵³İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1971, s. 3-4.

⁵⁴ W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, (Trc. Enver Ziya Karal), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1975, s. 611.

⁵⁵ Norman Davies, *Avrupa Tarihi: Doğu'dan Batıya, Buz Çağından Soğuk Savaşa, Urallar'dan Cebelitarık'a, Avrupa'nın Panoraması*, (Trc. Ed. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi Yay., Ankara 1993, s. 470.

⁵⁶Orhan Kavuncu, "Türkiye'deki Türkistanlılar", *Türk Yurdu*, nr. 308, Nisan 2013, s. 81.

⁵⁷ Donald Everet Webster, *The Turkey of Atatürk: Social Process in the Turkish Reformation*, The American Academy of Political and Social Science, Philadelphia 1939, p. 5.

⁵⁸Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, (Haz. Nimet Arsan), Ankara 1997, s. 410.

⁵⁹ S. Esin Dayı, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, nr. 19, 2002, s. 335.

⁶⁰M. B. Altınışık, "The Turkish Model and Democratization in the Middle East", *Arab Studies Quarterly*, XXVII/1-2, 2005, pp. 45-63.

⁶¹ Soysal, a.g.e., s. 610.

liderliğindeki Millî Mücadele'nin askerî zaferi Büyük Taarruz⁶² ile Adalar Denizi'ne tarihî ifadeyle "Akdeniz'e" dökülmüşler ancak "Avrupa'nın şımarık çocuğu" sıfatından hiçbir zaman uzaklaşmamış, Doğu Akdeniz'e daha ilerisine kadar uzanan Türkiye karşıtı legal ve illegal hareketlerde yerini her zaman muhafaza etmiştir. Çağdaş "politik, sosyal ve ekonomik sorunları doğuran nedenlerin daha önceki yılların derinliklerinde yattığından şüphe edilemez."⁶³

3.3 Kıbrıs Adası'nın Türk tarihi, ayrı bir araştırmanın konusudur. Bölgenin demografik yapısıyla sistematik bir şekilde oynanması ile tam hedefe varılamayınca, dünyanın başka coğrafyalarında uygulanan tedhiş hareketleri, darbeler adanın Türk ahalisini tamamen yok etmeye yönelince başlangıçta; "Kıbrıs diye bir meselemiz yoktur" diyenlere rağmen bilhassa basın millî görevini yerine getirmesiyle adayla ilgilenilmek zorunda kalınmış, İsmet İnönü ve Süleyman Demirel iktidarlarında zaman zaman müdahale gündeme gelmiş ancak bu görev Bülent Ecevit ile Necmettin Erbakan koalisyonuna düşmüştür. Askerî teferruatı araştırmamızın dışında tutulan Kıbrıs Barış Harekatı⁶⁴, Türk Ordusunun Misak-ı Milli sınırları haricine ilk defa kendi adına gerçekleştirmiş olduğu hassasiyeti⁶⁵ büyük bir hareket olarak tarihteki yerini almıştır. "Beşparmak dağları, Mehmetçik aştı ağları" kamuoyunda o günlerden kalan bir kahramanlık ifadesi olarak toplumun hareketi benimsediğini göstermiştir. Ancak askerî zafer, diplomatik başarıyı getiremediğinden Türkiye'nin yakın geçmişteki uluslararası sorunlarından birisi olarak masasında sürekli hazır bulduğu mevzulardan olmuştur. Masadan kaldırılması yönünde siyasi iktidarı zor durumda bırakan girişimler de çözüme katkı sağlayamamıştır.

3.4 Kıbrıs, Doğu Akdeniz'de stratejik öneme haiz bir ada olarak çağlardan beri egemen güçlerin hayallerini süslemiştir. Burada yaşayan insanlar bilhassa batılı güçler tarafından kendi projelerine yaptıkları katkı kadar bir değer taşımaktadır. Türkiye ağır ambargolara göğüs gererek adanın Türk unsurunun yanında yer almakta tereddüt etmemiştir. İsrail'in, ABD'nin, İngiltere'nin, Rusya'nın, Fransa'nın, Mısır'ın bir şekilde aktif hareket kabiliyeti elde ettiği Doğu Akdeniz'de uluslararası hukuk kurallarının elverdiği ölçüde ancak tarihî sosyoloji bağlamında zinde, atik, başarılı bölge insanının umudu; güçlü Türkiye'nin var olması kaçınılmazdır. XX. yüzyıl Türklüğün ekseriyetini başka diyarlarda mahzun, demir perde gerisinde esir, emperyalizm karşısında yapayalnız bırakmışsa da her zaman içerisinden yetiştirdiği evlatlarıyla yarınlara uzanmış, Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde kurduğu Türkiye Cumhuriyeti; Türk, İslam ve bütün mazlumların kuru halinde küllerinden doğuşa yönelmiştir. Bu bağlamda Kıbrıs ve dahilinde bulunduğu Doğu Akdeniz özelde Türkiye'nin tarihine erişim teşebbüsü ve imtihanıdır. "Geleneğin direnişi"⁶⁶ ile yeniden hayat bulmasında buna çok ihtiyaç bulunmaktadır.

3.5 "Türk tarafı her tür uluslararası toplantıda ABD, İngiltere ve diğer dost ülkelere, adada makul çözüm bulunması"⁶⁷ yaklaşımında ise de "petrol ve enerji krizlerinin yaşandığı 70'lerin ardından sürekli olarak bölgesel çatışmalar var olmuş, bunların bazılarını 'Süper Güç' olarak nitelendirilen ülkeler de taraf olmuşlardır."⁶⁸ Egemen güçlerin ürettiği siyasetler etkili olmuştur.

⁶² Songül Keçili, "Tarihçilik Açısından Büyük Taarruz Sahasının Ekoturizm ile İlişkilendirilmesi", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VIII, nr. 1, 2018, ss. 116-128.

⁶³ Hayri Mutluoğlu, "İngiltere'nin Ortadoğu ve Türkiye Hakkında Gizli Emelleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, nr. 26, Kasım 1969, s. 51.

⁶⁴ Önder Turan, *Kıbrıs'ta Ak Günlere*, 2. b., Milliyetçi Yay., İstanbul 1974.

⁶⁵ Osman Ancın, "Niçin Kıbrıs'tayız?", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 267, Eylül 1978, s. 37-38.

⁶⁶ Beşir Ayvazoğlu, *Geleneğin Direnişi*, Ötüken Nşr., İstanbul 1996, s. 9.

⁶⁷ Hasan Tahsin Fendoğlu, "Türk Dış Politikasında Kıbrıs", *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu 11-13 Aralık 2014 Gazimağusa: Bildiriler*, (Haz. Duygu Türker Çelik), ATAM Yay., Ankara 2016, s. 99.

⁶⁸ Selçuk Balı, Ahmet Büyüksalvarcı, *1630'dan 2010'a Finansal Krizler Tarihi: Balonlar, Panikler, Buhranlar ve Küresel Finansal Kriz*, (Ed. Aslan Eyi), Çatı Kitapları Yay., İstanbul Temmuz 2011, s. 211.

3.6 Kıbrıs'ın Türklüğü hususundaki mücadelesinin yanında, 1975 yılında kurulan KTFD devlet ve meclis başkanı, 1983 tarihinde kurulan KKTC'nin 2005 yılına kadar toplamda 22 yıllık Cumhurbaşkanı Rauf Denктаş, meselenin halli yolunda birçok kez masaya oturmuştur. 2004 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın hazırlamış olduğu *Annan Planı*'na karşı çıkışıyla yalnızlaştırıldığı görülmüştür. Adanın Türk sakinleri planı kabullendiği halde Rumlar benimsemediğinden hayata geçirilememiştir. Kıbrıs meselesi çözümeden günümüze kadar gelmiştir. Tekrarlamak gerekirse ada meselesi bağımsız bir konu değildir. Geçmiş takip edilebilen geleceği de güç dengelerine göre şekillenmesi kaçınılmaz Şark Meselesi ile doğrudan alakalıdır. Fedakâr bir devlet adamını siyaseten yalnızlaştıran⁶⁹ ama o nispette de kahramanlaştıran Şark Meselesinin karşısında durabilmiş olmasıdır. An itibarıyla Kıbrıs, Doğu Akdeniz konularının çözümü enerji savaşında krizi ülke menfaatine yönetecek, kitleleri ikna edecek ve kazanımlarını dünyaya kabul ettirme hususunda başarıya ulaşacak kahramanların yalnızlığında gizli gibi durmaktadır.

3.7 ABD'nin, İngiltere'nin, Türkiye'nin sıçrama alanlarının olması kaçınılmazdır. Bunları dar bir bölgeye sıkıştırmak hayli zordur. Doğu Akdeniz'deki enerji kaynaklarının tespiti, sahiplenilmesi, pazarlanması, transferi aşamalarının sancuları eksilmeyecektir. Yakın dönemde yaşananlar bunlardan sadece bir kısmıdır. Büyük resmi yakalamaya çalışmak, büyük resimde en büyük yeri hak etmek, başkalarının görmezlikten gelmesini engelleyecek yegâne yöntemdir. Bunca plan ve projeye rağmen beş bin yıldır fark edilebilen, iki bin yıldan daha fazla bağımsız kalabilen, bin yıla aşkın bir zamandan dahil olduğu medeniyetin öncüsü, bin yıldır yeni medeniyet halkasının siyasi lideri, bin yıla yaklaşan bir zamandır ikinci anavatanına Türklerin yurdu dedirten, 200 yılı biraz aşan zamandır anayasal zeminde ilerleyerek, yüz elli yıla yakın parlamentoyla, yüzyıldır milli egemenlikle yürüyen Türk milleti; tarihine mutlaka erişim sağlayacaktır. Doğu Akdeniz'deki mevcut mücadele, onun bir halkası Kıbrıs meselesi; bunun ancak habercisi olabilir.

3.8 Orta Doğu, Doğu Akdeniz ya da projelerin eriştiği sonuç her şeyi açıklamaya yetmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında "suni reçeteler ve emrivakilerle gelinen nokta ortadadır. Cetvelle çizilen hudutlar tutmamıştır ve yine benzer çözümler fayda vermeyecektir."⁷⁰

Hadisenin siyasi ve iktisadî cihetinden belki de çok daha önemlisi; bilimsel temelli bir güzergahının olması gerekliliğidir. Farklı bölgeleri kapsasa dahi Kıbrıs ile Doğu Akdeniz'i derinlemesine ele alan ve durmadan kendisini güncelleme yeteneği kazanmış düşünce masaları, strateji geliştirme merkezleri, uygulama ve araştırma merkezleri, enstitüler gibi kurumlar vasıtasıyla Türkiye; çalışma alanlarına sınır koymadan inceleme yaparak akademik platformlarda ilgili kurum ve şahsiyetlerle paylaşmalıdır. Çoğunlukla tercih edilen "atı alan Üsküdar'ı geçtikten sonra" gerçekleştirilen etkinliklerde bazı işlevini yitirmiş unsurlar, günü kurtarsa bile yakın geleceğe dahi katkı yapmamaktadır. Kıbrıs ile Doğu Akdeniz ya birlikte ya da birbirinden bağımsız, sosyal bilimlerle fen bilimleri çerçevesinde araştırma - geliştirme havuzları oluşturulmalıdır. Türkiye ve KKTC'den bazı üniversitelerin bu hususta ihtisaslaşması, bununla bağlantılı olarak da teknik, toplumsal ve siyasal projeler üretmeleri; çeşitli beyinler ile çantalarda bulunması muhtemel fikirlerin müzakeresine kolaylık sağlayarak konunun küllenmesini engelleyecek, bahsi geçen hususların birleştirilebilmesi halinde tahmin edilenden çok daha büyük hedeflere ulaşılmasını mümkün kılacaktır. Tarihî açıdan bakıldığında dünyanın seyrini değiştiren yakın ve uzak olayların önceden tahmininin mümkün olmadığı aşikarken, her türlü tekamülde iki husus sürekli gündemdedir: *Bilim ile Özgür Düşünce*.

⁶⁹Nezire Gürkan, *Zirvedeki Yalnızlık Kulesi: Rauf Raif Denктаş*, Cümbez Yay.,Gazimagosa 2005.

⁷⁰ Ali Bademci, *Suriye'de Türkmenler ve Bayır-Bucak*, 2. b., Ötüken Nşr. Şubat 2016, s. 246.

3.9 Kıbrıs ve Doğu Akdeniz özelinde ancak genelde ilerleme, büyüme, dünya liderliği; işaret edilen bilimsel ve özgür düşüncenin haricinde gerçekleşemez. Defalarca dünya egemenliğini tesis eden, bunu bir "mefkûre" haline dönüştüren Türklüğün kullanmadığı ama mevcudu iyi bilinen birikimi; bölgede, uluslararası platformda ve dünyada alabildiğince serbest hareket eden güçleri bunaltmaya yetmektedir.

"Tek başınaymış gibi" hareket etmenin imkansızlığı ortada, mevcut gruplarda paylar zaten paylaşılmış durumda, gelişmiş ülkelerin açık ara önde seyrettikleri sabit, iç ve dış unsurlar faaliyetleri zorlaştırıyor, uluslararası hukuk kuralları belirlenmiş iken gibi sıralanabilecek çok da mantıklı gelebilecek mazeretlere sığınmadan, egemen güçlerin de projelerine omuz vermeden kültürel, bölgesel birliktelik ve zenginliklerin yeniden şekillendirilmesi yolunun da denenmesi pragmatik olabilecektir. "Türkiye doğusundan ve kuzeyinden gelen enerji hattına Doğu Akdeniz'deki doğalgaz akışını da etkilediği anda bu Türkiye'nin doğalgaz geçişinde merkez ülke anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla Türkiye, Doğu Akdeniz gazı ile hem alternatif oluşturma bağlamında, hem de bu gazın Avrupa'ya iletilmesinde etkin rol oynayarak enerjide bölgesel merkez üssü olma profilini giderek güçlendirecektir."⁷¹ Unutulmaması gereken "Türkiye'siz bir dünya düşünülemez. Doğu Akdeniz güvenli olmadığı vakitte de dünyanın güvenliği söz konusu olamaz."⁷²

3.10 3-6 Ekim 2016 tarihinde Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi tarafından gerçekleştirilen ve açılışı Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılan *Uluslararası Bilim ve Teknoloji Konferansı'nın "Kapanış Bildirgesi"*nde kamuoyuyla paylaşıldığı üzere;

"XXI. yüzyılın en önemli meselesi, bilimsel, teknolojik gelişmeler ve inovasyonlardır. Bilimsel çalışmalar ve araştırmalar ancak teknolojik gelişmelere ve inovasyona dönük olursa bir anlam kazanır. Geçtiğimiz yüzyıldaki 'teknoloji transferi' algısı artık yerini teknoloji üretimine bırakmıştır. Teknoloji üretimi de ancak inovasyonlarla mümkündür. Türkiye'nin ve dünyadaki bütün ülkelerin refahı ve büyümesi, topyekun başlatılacak bir inovasyon hamlesiyle gerçekleşebilecektir. Teknoloji transferi gelişmiş ülkeler ile geliştirmekte olan ülkeler arasındaki açığı kapatmak, özellikle AR-Ge harcamalarından tasarruf etmek için gerekli görülse de teknoloji üretimi ve inovasyonları geciktirmemesi bakımından daha dikkatli şekilde değerlendirilmelidir. Aslıyan teknoloji üretimi ve inovasyondur. Tüm ülkelerin inovasyona yönelmesi halinde dünyanın refah seviyesi hızla yükselecek ve cesur yenedünyada barış ve huzur tesis edilebilecektir." Aynı Kapanış Bildirgesi'nde Türkiye için yapılan tespitler ve tavsiye kararlarında şunlar da yer almıştır: "Bilim ve teknoloji boşlukta değildir. Daima insanların üretimde ve hayatlarında karşılaştıkları sorunları çözmek için vardır. Teknoloji transferi gerekli görülse de bütün kamu kurumlarında ve özel sektörde 'teknoloji üretimi'ni ve inovasyon seferberliğini gerçekleştirebilecek bir yapı oluşturulmalıdır. Eğitim ve öğretimin ilk kademelerinden son kademesine kadar inovasyonu teşvik edecek bir sistem geliştirilmelidir. ... Türkiye için kısa, orta ve uzun vadeli AR-GE, teknoloji ve inovasyon strateji tespit edilmeli; bu çerçevede hazırlanacak programlar ve projeler süratle uygulamaya geçirilmelidir..."⁷³

3.11 Hadiselerin gelişimine göre strateji üretmek kaçınılmaz olsa dahi bir müddet sonra ana stratejilerin duruma hakim olması yüzünden ekseriyetle sonucu değiştirme yolunda geç kalınmakta, başkalarının kazanımları üzerinde yapılan değerlendirmeler "başka bahara kalmanın" türkülerini söyletmektedir.

⁷¹ Halit Hür, "Stratejik Kavşak Noktası Olan Doğu Akdeniz'de Yürütülen Enerji Politikaları ve Türkiye", *International Social Sciences Studies Journal*, V, (30), February 2019, p. 661.

⁷² Metin Sakıncı, "Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Doğu Akdeniz", *Yerli Düşünce*, nr. 58, Ekim 2019, s. 29.

⁷³"Uluslararası Bilim ve Teknoloji Konferansı Kapanış Bildirgesi", Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, 3-6 Ekim 2016, s. 1-2.

SONUÇ

Ülkeler arasında amansız bir rekabet ve yarış; gelişmişlik düzeylerini gösterdiği nispette, ülkelerin yakın ve uzak gelecekte dünyadaki konumunu belirleyecek derecede bir hayatiyet taşımaktadır. Teknolojinin gelişimini sürdürmesi üzerine geliştirilen stratejiler; halen olayların dahilinde yer alan tarihçilerin değerlendirme yapmasını zorlaştırmakta, değerlendirme yapmaktan da geri durmasına sebebiyet vermektedir. Ender araştırmalarda da diğer bilim dallarının sonuçlarından yararlanmak kaçınılmaz olmaktadır.

Antik devirlerden beri hemen her alanda tartışılmaz bir önem arz eden Doğu Akdeniz meselesinin sıcak denizlere inme politikasından asla vazgeçmeyen Ruslarla, XX. yüzyılda büyük devletlerin Orta Doğu'da ürettiği projelerle ortaya çıkan İsrail'le, bölge ülkeleriyle, Okyanus ötesindeki yenedünya lideriyle doğrudan ilgili olmasının ana sebebi; dünyanın değişen üretim ve tüketim sisteminin enerji potansiyelini bünyesinde barındırmasıdır.

Yer altı enerji kaynaklarının Hazar Havzasından Akdeniz Havzasına kadar uzanması; bilim ve teknolojinin siyasetin önünde seyretmesi yüzünden bazı hamlelerin ancak uygulamadan sonra değerlendirilme zarureti ortaya çıkarmaktadır.

Fransız Devriminin etkilerinin hissedilmesiyle tarihî süreç içerisinde Mısır Meselesi, Balkan Meselesi, Mora Meselesi, Kırım Meselesi, Kuzey Afrika Meselesi; Osmanlı ülkesinin yabancı devletlerin iştahını kabartan örnekleri olarak sıralansa da Süveyş Kanalı'nın açılması, Kıbrıs Adası'nın kiralanması, Kuzey Afrika'nın koparılması, On İki Adanın işgali, Orta Doğu haritasının masa başında cetvelle çizilmesi, Filistin'e Yahudi göçü gibi hususların; maddiyata dayalı gücü ele geçirme ve muhafaza etme amaçlı olduğu söylenebilir. Musul Meselesi, Ermeni Meselesi, Suriye Meselesi, Batı Trakya Türkleri, Azerbaycan Petrolleri ve Kıbrıs gerçeği ile yüz yüze gelen Türkiye; hariçten yürütülen projeler yüzünden de gelişmelere kayıtsız kalamamaktadır.

Avrupalı devletler, Kırım Harbi'nde Rusya'nın güneye inmelerini engellerken "azınlık" paketini Osmanlı ülkesine bırakmışlar, *Ayastefanos Antlaşması*'nı geçersiz kılarken antlaşma metninde yer alan etnik unsur hususiyetini 1878 *Berlin Antlaşması*'na taşımışlar, çok geçmeden araştırma konusunun merkezinde yer alan Kıbrıs Adası'nı kiralama yoluna gitmişlerdir.

Tarihî hadiseleri tek çizgiden takip edebilmek mümkün olamadığından Süveyş Kanalı'nın gündeme gelmesiyle birlikte Kıbrıs Adası'nın daha da önem kazandığı yönünde fikir yürütmek de mümkündür. Kanalin tesisi; coğrafi keşiflerin Akdeniz'den aldığı deniz ticareti gerçeğini yeniden geriye döndürecek bir unsurdur. Kanalin kısa ve uzun vadeli güvenliği için Kıbrıs'tan daha stratejik bir yer bulmak imkansızdır.

Petrol, doğalgaz başta olmak üzere enerji kaynaklarının sınırları zorladığı, birbirini tamamlayıcı geleneksel rollerin benimsendiği coğrafyadaki gelişmeler; tek tek devletleri, bölgeyi, Avrasya olarak tanımlanan eski dünyayı, yenedünyayı ve bütün geleceği doğrudan tesir edebilecek hususlardır.

Türkiye'nin geleceği açısından son derece önem arz eden Doğu Akdeniz; İtalya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya, Tunus kıyılarıyla çevrilidir. Yakın geçmişe dayanan bilhassa 2009 yılından sonra "İsrail, Lübnan, Kıbrıs ve Suriye" gibi sahalarda; doğalgaz arama, tespit, üretim ve transfer faaliyetleri ile bahsi geçen coğrafyada gerek önceki gerekse sonraki hareketlenmeler dikkat çekmektedir.

Dünyanın gündemine yerleşen Doğu Akdeniz'de kıyası bulunan Türkiye, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, İsrail, Lübnan ve Mısır karşı karşıya gelmiştir. Suriye mevcut durumuyla bu mevzuyla ilgilenecek gücü kendinde bulamamaktadır. Ülkelerin sadece isimlerini ve yakın

geçmişte yaşadıklarını araştırma konusuna bağlamak; bilimsel olarak mümkün görünmektedir. Zira "bölgede çıkarılacak doğalgazın çok az bir kısmını Kıbrıs ve İsrail tüketecektir. Tüketimden kalan kısmın nasıl taşınacağı henüz netliğe kavuşmuş değildir." Devletlerarasında paylaşımın nereye kadar uzanabileceği üzerinde fikir yürütmek de kolay olmamaktadır. Belirli bir aşamadan sonra dünyada egemenlik kurmak isteyen bir gücün ilk basamağının ya da hedefinin Akdeniz olması da oldukça mantıklı bir iddiadır.

Kıbrıs'ın da dahil olduğu Doğu Akdeniz'de istikrarsızlığın ana sebebi, sahibi olduğu enerji rezervleridir. Bilimsel verilere göre "Doğu Akdeniz'deki petrol ve doğalgaz yatakları bölgeyi stratejik bir enerji üssüne dönüştürmüştür. Uluslararası güçlerin Doğu Akdeniz'e ve enerji kaynaklarına sahip olmak istediği" aşıkardır.

Oğuzların Anadolu'yu Türklüğün ikinci anavatanı haline dönüştürmesi esnasında kitlelerinin ekseriyeti Doğu Akdeniz'i çevreleyen araziden bilhassa Halep üzerinden gelmiştir. Sultan Alaeddin Keykubad'ın fethettiği Alaiye "gerçek bir ticaret şehri idi, buraya Mısır'dan, İskenderiye'den ve Suriye'den birçok tüccarlar gelirdi. Mısır kereste ihtiyacını burada karşıladı." Osmanlı yükselme döneminde ömrünün son zamanlarında Fatih Sultan Mehmet ile oğlu II. Beyazıt, Doğu Akdeniz'e inme çabaları göstermiş, ancak Yavuz Sultan Selim ordusuyla Doğu Akdeniz'i devlete dahil etmiş, Kanuni Sultan Süleyman Akdeniz'i çevrelemiş, 1571 yılında Kıbrıs Adası fethedilmiştir.

İsrail'in, ABD'nin, İngiltere'nin, Rusya'nın, Fransa'nın, Mısır'ın bir şekilde aktif hareket kabiliyeti elde ettiği Doğu Akdeniz'de uluslararası hukuk kurallarının elverdiği ölçüde, ancak tarihî sosyoloji bağlamında zinde, atik ve başarılı bölge insanların umudu; güçlü bir Türkiye'nin var olmasıdır. Kıbrıs Adası'nın kopuşundan itibaren gelişen hadiseler esnasında Türkiye'den zaman zaman adaya bir takım müdahaleler gündeme gelmişse de bu görev Bülent Ecevit ile Necmettin Erbakan koalisyonu tarafından üstlenilmiştir. Kıbrıs Barış Harekati, Türk Ordusunun Misak-ı Milli sınırları haricine, ilk defa kendi adına gerçekleştirmiş olduğu hassasiyeti yüksek bir hareket olarak tarihteki yerini almıştır. Türkiye ağır ambargolara göğüs gererek adanın Türk unsurunun yanında yer almakta tereddüt etmemiştir. Dolayısıyla Kıbrıs Harekati ve sonrasında Türkiye'nin yakın dönemdeki Doğu Akdeniz politikasının; olumlu ve başarılı bir performans ortaya koymuştur.

Farklı bölgeleri kapsasa dahi Kıbrıs ile Doğu Akdeniz'i derinlemesine ele alan ve durmadan kendisini güncelleme yeteneği kazanmış düşünce masaları, strateji geliştirme merkezleri, uygulama ve araştırma merkezleri, enstitüler gibi kurumlar vasıtasıyla Türkiye; çalışma alanlarına sınır koymadan inceleme yaparak akademik platformlarda ilgili kurum ve şahsiyetlerle paylaşmalıdır. Kıbrıs ile Doğu Akdeniz ya birlikte ya da birbirinden bağımsız olarak; sosyal bilimlerle fen bilimleri çerçevesinde araştırma-geliştirme havuzları oluşturmalıdır. Türkiye ve KKTC'den bazı üniversitelerin bu hususta ihtisaslaşması ve birlikte teknik, toplumsal ve siyasal projeler üretmeleri; bahsi geçen konuyla ilişkili güncel gelişmelerin kaçırılmasını engelleyecektir.

KAYNAKÇA

Belge

TBMM Başkanlığının 9.5.2013 tarih 43452547-120-00-122442 sayısına ilgi ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı'na ait cevabı.

Filmler

Arabistanlı Lawrence (Yönetmen: David Lean, 1962).

Propaganda (Yönetmen: Sinan Çetin, 1999).

Rambo (Yönetmen: Peter Macdonald: 1988).

Sürelî Yayınlar ve Web Sayfaları

Alternatif Politika
Arab Studies Quarterly
Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Bilge Strateji
Cumhuriyet
IJAR
International Journal of Humanities and Education
International Social Sciences Studies Journal
Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Olaylara Bakış
Ordu
Öğretmen
Silahlı Kuvvetler Dergisi
Stratejik Etütler Bülteni
The Oxford Institute for Energy Studies
TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni
Türk Yurdu
Türkiye Günlüğü
www.tdmmb.org.tr
Yeni Türkiye
Yerli Düşünce

Kitaplar, Makaleler, Bildiriler

- Acar, Işlay, Yılmaz, Mutlu, "Doğu Akdeniz Kıta Sahaneliği Sorunsalı Üzerinden Doğalgaz Paylaşımı", *TUCAUM 30. Yıl Coğrafya Sempozyumu 3-6 Ekim 2018*, Ankara 2018, ss. 597-607.
- Acun, Fatma, *Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi*, Siyasal Kitabevi Yay., Ankara Temmuz 2017.
- Akkor, Feridun, "Akdeniz ve İki Büyükler", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 259, Eylül 1976, ss. 13-19.
- Akkoyun, Turan, "Orta Doğu'da Emperyalist 'Bilgeliğin' Beyazperde Görüntüsü: Arabistanlı Lawrence", *Yeni Türkiye*, nr. 83, Ocak-Haziran 2016, ss. 664-675.
- Akyol, M. Cihat, "Sovyetler Birliğı ve Sıcak Deniz Özlemi", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 240, Aralık 1971, ss. 26-36.
- Alpay, İsmail Hakkı, "Psikolojik Harp", *Ordu*, nr. 167, Eylül 1953, ss. 8-20.
- Alpay, İsmail Hakkı, "Psikolojik Harbin Silahı Propaganda ve Şaiyalar Üzerinde Bir Tetkik", *Ordu*, nr. 169, Mart 1954, ss. 1-19.
- Alpay, İsmail Hakkı, "Ekonomik Harp", *Ordu*, nr. 170, Haziran 1954, ss. 76-95.
- Altınışik, M. B., "The Turkish Model and Democratization in the Middle East", *Arab Studies Quarterly*, XXVII/1-2, 2005, pp. 45-63.
- Ancın, Osman, "Niçin Kıbrıs'tayız?", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 267, Eylül 1978, s. 37-38.
- Anderson, M. Smith, *Doğu Sorunu (1774-1923)*, (Trc. İdil Eser), Yapı Kredi Yay., İstanbul Mart 2001.
- Argun, Abdullah, "Psikolojik Harp", *Ordu*, nr. 190-191, Haziran/ Eylül 1959, ss. 72-82.
- Argun, Abdullah, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, (Haz. Nimet Arsan), Ankara 1997.
- Ayvazoğlu, Beşir, *Geleneğin Direnişi*, Ötüken Nşr., İstanbul 1996.
- Bademci, Ali, *Suriye'de Türkmenler ve Bayır-Bucak*, 2. b., Ötüken Nşr. Şubat 2016.

Türkiye'nin Günümüz Doğu Akdeniz Politikaları

- Balı, Selçuk, Büyükşalvarcı Ahmet, *1630'dan 2010'a Finansal Krizler Tarihi: Balonlar, Panikler, Buhranlar ve Küresel Finansal Kriz*, (Ed. Aslan Eyi), Çatı Kitapları Yay., İstanbul Temmuz 2011.
- Balkaş, Özer, *Doğu Akdeniz'de Doğalgaz Keşifleri, Pazarlama Senaryoları, Enerji Güvenliği ve Jeopolitika*, Jeoloji Mühendisleri Odası, 14 Mart 2019.
- Balkaş, Özer, *İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1971.
- Bayındır, Şükrü, "XX. Yüzyıl Sorunu: Benzin", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 278, Haziran 1981, ss. 63-81.
- Besbelli, Saim, "Bir Damla Petrol, Bir Damla Kan", *Ordu*, nr. 165, Mart 1953, ss. 96-103.
- Bowell, Tracy, Kemp, Gary, *Eleştirel Düşünme Kılavuzu*, (Trc. Bilge Tanrıseven), Tübitak Yay., Ankara Eylül 2018.
- Bürün, Vecdi, "Afganistan Unutuldu mu?", *Olaylara Bakış*, nr. 17, 13-20 Ocak 1984, s. 19.
- Çeliker, Fahri, "Stratejik Bölge Olarak Akdeniz", *Stratejik Etütler Bülteni*, nr. 71, Temmuz 1980, ss. 43-52.
- Danişmend, İsmail Hami, *Türklük Meseleleri*, 2. b., İstanbul Kitabevi Yay., İstanbul 1983.
- Darbouche, Hakîm, vd., "East Mediterranean Gas: What Kind of a game-Changer", *The Oxford Institute for Energy Studies*, NG 71, December 2012.
- Davies, Norman, *Avrupa Tarihi: Doğu'dan Batıya, Buz Çağından Soğuk Savaşa, Urallar'dan Cebelitarık'a, Avrupa'nın Panoraması*, (Trc. Ed. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi Yay., Ankara 2006.
- Dayı, S. Esin, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, nr. 19, 2002, ss. 331-340.
- Demiray, Muhittin, "Türkiye'nin Dış Politikasında Tahteveralli Denge Politikası ve Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin Dış Politikasına Bakışı: Ortadoğu Örneği", *Değişen Ortadoğuda Kültür ve Siyaset*, (Ed. Yasin Aktay vd.), Stratejik Düşünce Enstitüsü Yay., Ankara Mart 2012, ss. 683-709.
- Demirel, Bedrettin, "Bir Damla Kan, Bir Damla Petrol", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 236, Aralık 1970, ss. 35-37.
- Duman, Hasan, *Kültür Stratejileri ve Millî Kültür Politikamız (Bir Bürokratin Çırpınıları)*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yay., Ankara 2008.
- Erdem, Turhan, "Harbin Kanı Petrol", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 252, Aralık 1974, ss. 90-99.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin, "Türk Dış Politikasında Kıbrıs", *Uluslararası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslararası Sempozyumu 11-13 Aralık 2014 Gazimağusa: Bildiriler*, (Haz. Duygu Türker Çelik), ATAM Yay., Ankara 2016, ss. 99-130.
- Gonca, Zeki, "Petrolün Dünya Politikasına Etkisi", *Stratejik Etütler Bülteni*, nr. 33, Ekim 1972, ss. 51-57.
- Gökdağ, Bilgehan Atsız, "Orta Doğu'daki Türk Varlığı", *Yeni Türkiye*, nr. 82, Ocak-Haziran 2016, ss. 151-166.
- Gurulkan, Kemal vd., *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2006.
- Güneş, Mehmet, Arslan, Tayfun, "Enerji Bağımlığında Avrupa Birliği, Rusya, Türkiye Üçgeni ve Doğu Akdeniz Alanı", *International Journal of Humanities and Education*, IV, nr. 7, 2018, ss. 32-60.
- Gürkan, Nezire, *Zirvedeki Yalnızlık Kulesi: Rauf Raif Denктаş*, Cümbeç Yay., Gazimağosa 2005.
- Heyd, W., *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, (Trc. Enver Ziya Karal), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1975.
- Hottinger, Arnold, "İsrail Cephesi ve 'Petrol Silahı' Arasında Arap Dünyası", *Stratejik Etütler Bülteni*, nr. 39, Ekim 1973, ss. 54-62.
- Hür, Halit, "Stratejik Kavşak Noktası Olan Doğu Akdeniz'de Yürütülen Enerji Politikaları ve Türkiye", *International Social Sciences Studies Journal*, V, (30), February 2019, pp. 655-663.
- Jacques, Chantaux, "İran-İrak Savaşı'nın Denizlerdeki Görüntüsü ve Ortadoğu'daki Petrol Trafikinin Geleceği", (Trc. Hüseyin Işık), *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 294, Kasım 1984, ss. 58-63.
- James, A., *Keeping the Peace in the Cyprus Crises of 1963-64*, Palgrave, Newyork 2002.
- Jowed, Garth S., O'donnel, Victorya, *Propaganda and Persiasion*, California 1992.
- Kafesoğlu, İbrahim, "Kıbrıs Faciası ve Tarih", *Öğretmen*, nr. 216, 25 Ocak 1967, s. 4-5, 7.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, V, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1988.
- Kavuncu, Orhan, "Türkiye'deki Türkistanlılar", *Türk Yurdu*, nr. 308, Nisan 2013, ss. 80-82.

- Kayaltepe, Alpaslan, "Propaganda", *Ordu*, nr. 173, Mart 1954, ss. 10-15.
- Keçili, Songül, "Tarihçilik Açısından Büyük Taarruz Sahasının Ekoturizm ile İlişkilendirilmesi", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VIII, nr. 1, 2018, ss. 116-128.
- Kedikli, Umut, Deniz, Taşkın, "Enerji Kaynakları Mücadelesinde Doğu Akdeniz Havzası ve Deniz Yetki Alanları Uyuşmazlığı", *Alternatif Politika*, VII, nr. 3, Ekim 2015, ss. 399-424.
- Kızmaz, Zahir, "Çatışma, Terör ve Savaşın Çocuklar Üzerindeki Etkisi", *Şiddet ve Sosyal Travmalar*, III, (Ed. Adem Solak), HEGEM Yay., Ankara 2018, ss. 1-19.
- Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, ÖtükenNşr., İstanbul 1991.
- Kovancılar, Birol, *Hayat Bir Pazar Yeri*, Liberte Yay., Ankara Ocak 2011.
- Kurşun, Zekeriya vd., *Tarih Metodu*, 7. b., (Ed. Zekeriya Kurşun), Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir Ocak 2016.
- Menoncourt, Jacques, "Doğu Akdeniz'de Tehlikeli Türk-Yunan Rekabeti", *Stratejik Etütler Bülteni*, nr. 57, Ekim 1976, ss. 18-29.
- Mutlucağ, Hayri, "İngiltere'nin Ortadoğu ve Türkiye Hakkında Gizli Emelleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, nr. 26, Kasım 1969, ss. 51-55.
- Özkan, Cemal, "Afgan Direnişi Karşısında Hür Dünya", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 302, Mart 1986, ss. 30-38.
- Sakınç, Metin, "Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Doğu Akdeniz", *Yerli Düşünce*, nr. 58, Ekim 2019, s. 28-29.
- Saltıkgil, Halûk V., "Dünyada ve Türkiye'de Petrol: Ateşe Tapanlardan Petrole Tapanlara", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, nr. 29, Şubat 1970, ss. 43-50.
- Singh, P., "Conceptual Understanding of Geopolitics with Special Reference to Indian Ocean", *IJAR*, I(6), 2015, pp. 282-284.
- Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)*, I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1983.
- Şahin, Hasan, "Doğu Sorunu Çerçevesinde Osmanlı-Fransız İlişkileri [Başlangıcından Paris Barışı'na (1856)]", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, nr. 40, 2009, ss. 277-315.
- Şehrengiz, "100 Yıl Sonra Kıta Aşan Projelerle Afyon Şehrengizi", 09.04.2015 www.tdmmb.org.tr erişim 27 Ağustos 2019 18.53
- Şenuyar, Vahit, "Süveyş Kanalı'nın Önemi", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, nr. 227, 1968, ss. 48-51.
- Şehsuvaroğlu, Lütfi, *Mehmet Âkif: Belgeleriyle Milli Şairin Portresi*, 3.b., Hasret Yay., Ankara 2017.
- Turan, Önder, *Kıbrıs'ta Ak Günlere*, 2. b., Milliyetçi Yay., İstanbul 1974.
- Türe, İlknur, "Amerikan Tarihini Farklı Okumak: Kuruluş ve Anayasa Tarihine Alternatif Bir Bakış", *Türkiye Günlüğü*, nr. 137, Kış 2019, ss. 80-94.
- Türe, İlknur, "Türkiye'nin Çevresi Ateşten Gömlek", *Cumhuriyet*, 17 Aralık 2000.
- Türköne, Mücahit, "Gönüller Sultanı: Kudüs", *Yerli Düşünce*, nr. 25, Ocak 2017, ss. 92-94.
- Türköne, Mücahit, "Uluslararası Bilim ve Teknoloji Konferansı Kapanış Bildirgesi", Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi, 3-6 Ekim 2016, s. 1-2.
- Ünalp, F. Rezzan, "İlkerin Savaşı: Kırım Savaşı (1853-1856)", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, nr. 22, 2013, ss. 1-17.
- Webster, Donald Everet, *The Turkey of Atatürk: Social Process in the Turkish Reformation*, The American Academy of Political and Social Science, Philadelphia 1939.
- Yaşar, Ergül, "Doğu Akdeniz'de Petrol Oyunu", *İskenderun Teknik Üniversitesi Haber Merkezi Bülteni*, 2016, s. 1-2.
- Yaycı, Cihat, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Sorunu ve Türkiye", *Bilge Strateji*, IV, nr. 6, 2002, ss. 1-70.
- Yıldız, Dursun, *Doğu Akdeniz'de Isınan Sular*, Bizim Kitaplar Yay., İstanbul 2009.
- Yiğit, Ali, "Ortadoğu, Enerji ve Savaş", *TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni*, nr. 2, 2013, ss. 10-13.

Safranbolu'da Cumhuriyet Dönemi Konut Örnekleri Üzerine Bir Araştırma

A Research on the Housing Examples of the Early Republican Period in Safranbolu

A. Esra BÖLÜKBAŞI ERTÜRK¹, Emre KARATAŞ²

^{1,2}Karabük Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Karabük, Türkiye

ORCID

A.E.B.E.: 0000-0002-9218-0728

E.K.: 0000-0002-1853-8816

Corresponding Author:

A. Esra BÖLÜKBAŞI ERTÜRK

Email: esrabolukbasi@karabuk.edu.tr

Citation: Ertürk-Bölükbaşı, E.A. ve Karataş, E. (2020). Safranbolu'da Cumhuriyet Dönemi Konut Örnekleri Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2), 432-455.

Submitted: 08.06.2020

Accepted: 21.06.2020

Özet

Sanayi Devrimini etkilerinin Safranbolu'ya ulaşmasından önce, önemli ticaret yolları üzerinde yer alan ve ticaretin önemli bir merkezi olan kent, aynı zamanda idari merkez olarak da bu dönemde dikkati çekmektedir. Geleneksel Safranbolu kenti konutları; kent içerisindeki konumları, arsa sınırlamaları, geleneksel aile yaşantısı, sosyal ve ekonomik yapı, inanç ve gelenekler, yerel malzemeler, iklim ve coğrafyanın etkisi ile yüzyıllar içerisinde şekillenmiştir. Cumhuriyet döneminde, bugün il merkezi, o dönemde ise Safranbolu'nun bir köyü olan Karabük'te, 1937 yılında Demir Çelik Fabrikası'nın kurulmasıyla yapılan sanayi atılımları, dönemin mimarideki modern anlayışa bağlı uygulamaları da hızlı bir biçimde etkilenmiştir. Karabük'te, özellikle Yenişehir'de sosyal donatılarıyla planlanmış bir alanda inşa edilmiş konutların yanında, geleneksel Safranbolu dokusu içerisinde, o dönem gayrimüslimlerin yaşadığı Kıranköy mevkii ile yine o dönem yaz mevsiminde kullanılan Bağlar mevkiiinde yapılan Cumhuriyet Dönemi konutları mevcuttur. Bu konutlar o dönem için yeni yapı malzemelerinin kullanıldığı, yeni yapım tekniklerinin uygulandığı ve yeni yaşam tarzının hayat bulduğu örnekler olarak ele alınabilir. Çalışma kapsamında; Safranbolu'nun geleneksel dokusu içerisinde yer alan 12 adet Cumhuriyet dönemi konut yapısı tespit edilmiştir. Bunlar arasından rölöveleri alınarak plan ve iç mekân incelemelerinin yapılması mümkün olan beş adet konut yapısı seçilmiştir. Kıranköy mevkiiinde bulunan, çok katlılığı ile dikkati çeken Gökay Apartmanı ile Bağlar mevkiiinde, ele aldığımız dönem kapsamında tespit edilen yapılardan seçilen Ganioğlu Konağı, Kalafatoğlu Konağı, Dumlu Konağı ve Özkan Ailesine ait konut üzerine analiz çalışmaları yapılmıştır. Diğer yandan bu çalışmayı önemli kılan; modernist akımın, Türk inkılaplarının ardından "Yeni Mimari" adıyla geleneksel Osmanlı kenti Safranbolu'ya ulaştığında, burada tekrar nasıl yorumlandığını ortaya koymasıdır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Safranbolu, Modernizm, Konut Mimarisi

Abstract

Before the effects of the Industrial Revolution reached Safranbolu, the city, which was located on important trade routes and an important center of trade, also attracted attention in this period as an administrative center. Traditional Safranbolu city residences have been shaped over the centuries with its location in the city, land limitations, traditional family life, social and economic structure,

beliefs and traditions, local materials, the influence of climate and geography. In the Republican era, the city center, and then in Karabük, a village of Safranbolu, the industrial breakthroughs made by the establishment of the Iron and Steel Factory in 1937 rapidly affected applications of the period depending on the modern understanding of architecture. In Karabük, especially in Yenişehir, there are houses built in the traditional Safranbolu texture in an area planned with social facilities, the Kranköy area where non-Muslims lived at that time and in Republican era houses used in the summer season. These houses can be considered as examples where new building materials were used for that period, new construction techniques were applied and new lifestyles came to life. Scope of work: twelve republic-era residential buildings in the traditional texture of Safranbolu have been identified. Among these, five residential buildings were selected, and their plan and interior were inspected by survey. With the Gökay Apartment located in Kiranköy, attracting attention with its multi-layeredness, analysis studies were carried out on the residence of Ganiyoğlu Mansion, Kalafatoğlu Mansion, Dumlu Mansion and Özkan Family in Bağlar locality. On the other hand, what makes this study important is that the modernist movement reveals how it was interpreted here when it reached the traditional Ottoman city Safranbolu under the name of "New Architecture" after Turkish reforms.

Keywords: Republican Period, Safranbolu, Modernism, Residential Architecture

1. GİRİŞ

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra meydana gelen gelişmeler, inkılaplar ve çağdaşlaşma ideolojisi Türk toplum düzeninde büyük değişikliklere yol açmıştır. İnsanların üretim ve yöntem mekanizmaları bazı bölgelerde farklılıklar da göstermiştir (Dönmez, 2017). Sanayi devrimi ve toplumsal hayatta yaşanan ideolojik değişimler aile yapısını ve yaşam biçimini derinden etkilemiştir. Bütün bunlar mimariye hem biçim hem de işlev niteliklerini değiştirecek şekilde yansımıştır (Özakbaş, 2007). Mimaride batı etkisinin artmasıyla birlikte ahşap yapım sistemlerinin yerini taş ve tuğla malzeme ile yapılan kâgir sistemler almıştır (Eldem, 1986). İstanbul'da başlayan, mimaride modernleşme eğilimleri, betonarme gibi yeni yapı malzemelerine bağlı yeni yapım tekniklerinin kullanım süreci, Cumhuriyetin ilanı ile birlikte modern ev hayatı imajı gibi Ankara'da sistemleştirilmiş ve kübik mimari devlet tarafından özendirilmiştir (Eldem, 1973). Yeni malzeme ve tekniklerle hayata geçirilen yeni mimari üslup Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde olduğu gibi Safranbolu'da da yaygınlaşmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve çöküş dönemi olmasına rağmen, 18. ve 19. Yüzyıllar, Safranbolu'nun kültürel ve ekonomik anlamda gelişme gösterdiği yıllarıdır. Bu dönemde Safranbolu halkının benimsediği üretime yönelik çabaların sonucu olarak ticari faaliyetlerin artması ve ekonomik refah, toplumsal gelişimi sosyal açıdan da desteklemiştir. Sanayi devriminin etkilerinin yörede yoğun şekilde hissedilmeye başlandığı 20. yüzyıl başlarına kadar Safranbolu'da sosyal hayat ve folklorun da oldukça canlı olduğu anlaşılmaktadır (Ataman, 1994). Özellikle 1937 yılında Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın kurulmasıyla burada görev alan kişiler için konut ve sosyal alan ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak yapılan, modernist yaklaşıma sahip Yenişehir'in planlı yerleşkesi (Öktem 2009), geleneksel dokuya sahip Safranbolu için de hiç kuşkusuz yenilikçi bir tavır sergilemektedir (Şekil 1-2).

Diğer yandan planlı bir gelişim gösteren Yenişehir'in dışında gelişen ancak planlama alanına dahil olmayan Bayır Mahallesi, Fevzi Fırat Caddesi, Gazi Paşa ve Gökalp caddeleri üzerinde özellikle dönemin cephe karakterini yansıtan binalar (Şekil 3-4) inşa edilmiştir (Saraçoğlu Gezer 2018).

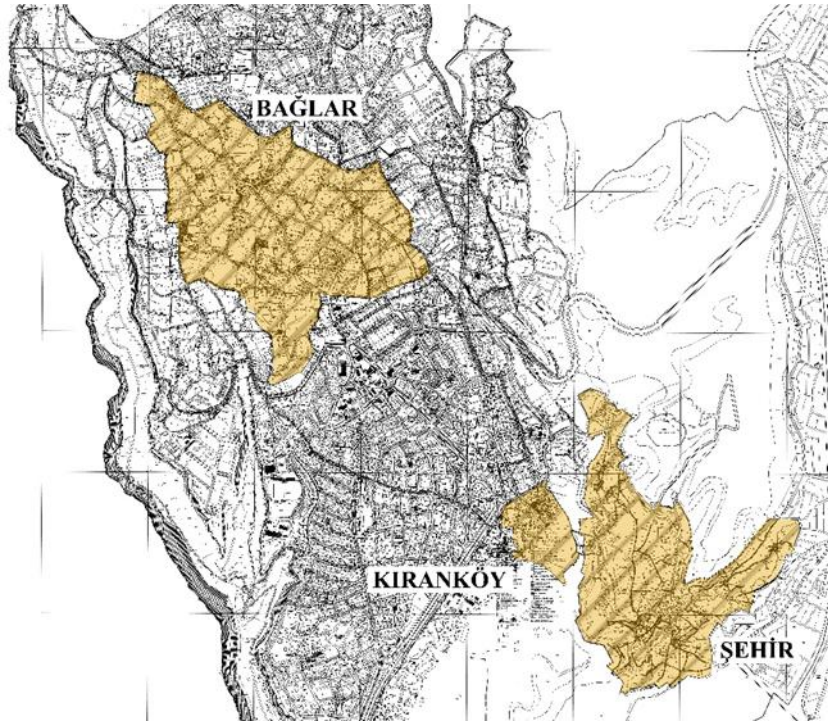
Şekil 1-2: Yenişehir Mahallesi (E. Karataş, 2020).

Şekil 3-4: Karabük Kent Merkezinde Meydanı Çevreleyen Anadolu Bankası Binası (solda) Karşısında Benzer Cephe Özellikleri Gösteren Diğer Bina (sağda)

Kaynak: (Saraçoğlu-Gezer 2018).

Safranbolu'nun ilk imar planı, yapılaşmış parsellere müdahaleden kaçınarak boş parsellere yeni yapılaşma öneren 1936 yılında yürürlüğe girmiş plandır (Yetiş, 2016). Daha sonra Demir Çelik Fabrikaları'nın Karabük'te faaliyete başlaması ile bölgeye gelen göçü Karabük üstlenmiş ve bu sayede Safranbolu'da nüfus yoğunluğunun hızla artmasının önüne geçilmiştir. Bu durum yapılan planın uygulanması için kolaylık sağlamıştır. Safranbolu'da korumaya yönelik önerilerin yer aldığı ilk plan 1966 yılında Yüksek Mimar Mühendis Gündüz Özdeş tarafından yapılan imar planıdır. 1976 yılında ise Anıtlar Kurulu tarafından Şehir ve Bağlar bölgelerini kapsayan alanlar sit alanı ilan edilmiştir. Bu karar Bağlar bölgesindeki yeşil dokunun korunması açısından da önemli görülmektedir (Kuş & Ulukavak, 2015). Safranbolu'da koruma amaçlı ilk imar planı ise 1990 yılında yürürlüğe giren İsmet Okyay'ın hazırladığı plandır. Safranbolu hakkında geniş bir araştırma raporunu da içeren plan Bağlar bölgesini gelişim alanı olarak gösterilmiştir (Okyay, 1990). Son olarak 2010 yılında yapılan Safranbolu Sit Alanları ve Etkileme Geçiş Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı yürürlüğe girmiştir (Şekil 5).

Şekil 5: Safranbolu Sit Alanları

Kaynak: (Safranbolu Belediye Arşivi'nden Düzenlenmiştir: E. Karataş, 2020).

Safranbolu'da Bağlar bölgesi, 1930'lu yıllardan itibaren, özellikle varlıklı aileler tarafından yeni konut alanı olarak tercih edilmiştir. Aynı tarihlerde Şehir bölgesinde ise yeni yapılaşmanın azaldığı, 1970'lerden sonra ise Kıranköy ve Bağlar yerleşkeleri arasında kalan boş tarlaların yapılaşmaya açıldığı görülmektedir. Bugün bu alanlar Safranbolu kentinin yeni merkezini oluşturan Yeni Mahalle ve Atatürk Mahallesi sınırları içerisinde bulunmaktadır (Şekil 6).

Pazar ve çarşı gibi ticaret alanlarını da içeren Şehir, mübadele öncesi gayr-i müslimlerin yaşadığı Kıranköy ve Müslüman halkın yaz aylarını geçirmek için kullandığı Bağlar yerleşkelerinden oluşan Safranbolu'da bu bölgeler sit kararları ile korunmaktadır. Bu alanlarda Safranbolu Belediyesi'nin Sit Alanları ve Etkileme Geçiş Alanı Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı hükümlerine göre yeni yapılaşmaya izin verilebilmektedir.

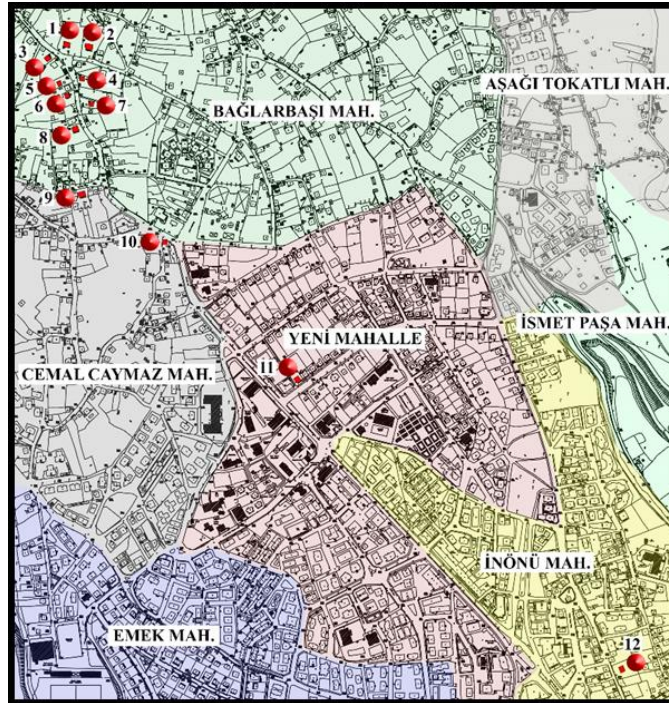

Şekil 6: 1970'lerden Önce Yeni Mahalleden Çekilmiş Bir Fotoğraf

Kaynak: (Bülent Dalga Arşivi)

2. SAFRANBOLU - BAĞLAR VE KIRANKÖY YERLEŞMELERİNDEKİ ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ KONUTLARI

Safranbolu'nun Bağlar ve Kıranköy yerleşmelerindeki Erken Cumhuriyet dönemi konutlarının ele alındığı bu çalışma kapsamında 10 tanesi Bağlarbaşı Mahallesi Arslanlar Sokak üzerinde bir doku oluşturacak şekilde, 1 tanesi Yeni Mahalle Mutlu Sokak üzerinde ve diğeri ise Atatürk Mahallesi Hasan Polatkan Caddesi üzerinde bulunan ve Yeni Mimari'nin izlerini taşıyan 12 adet konut yapısı tespit edilmiştir (Şekil 7-33). Bu konutlar Safranbolu'da gündelik yaşam pratiklerinin değişmesi sonucu inşa edilmiştir. Yeni planlar, dönemin cephe anlayışları, yeni malzeme ve yapım tekniklerinin bulunduğu konutların özellikle Bağlarbaşı Mahallesi'nde geleneksel dokuyla iç içe ancak kendisi de bir doku oluşturacak şekilde olması dikkat çekicidir (Şekil 7-8-9).

Şekil 7: Safranbolu'da Tespit Edilen Erken Cumhuriyet Dönemi Konutlarının Konumları¹

Kaynak: (E. Karataş, 2020).

Şekil 8-9: Bağlarbaşı Mahallesi Arslanlar Sokak

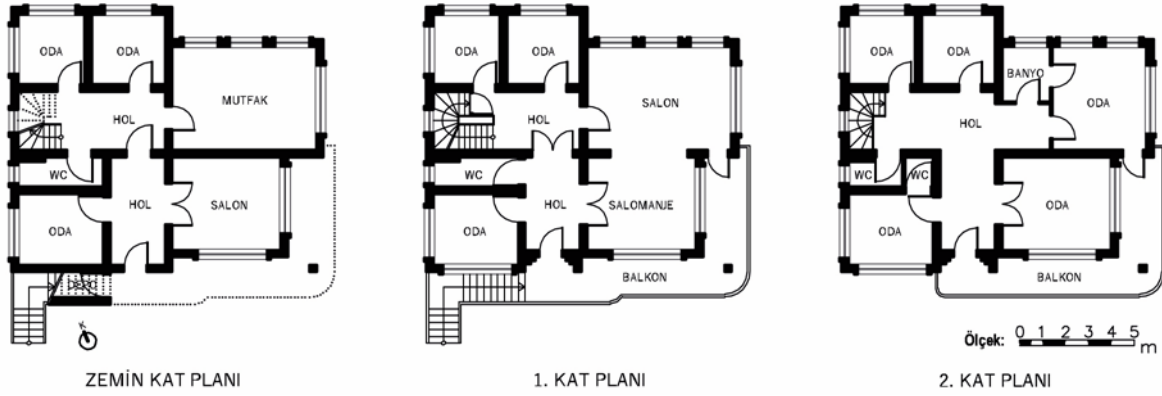
Kaynak: (E. Karataş, 2020)

¹ Haritada işaretlenen yapıların ada parsel bilgileri ve fotoğrafları Şekil 42'de verilmiştir.

2.1. Ganioğlu Konağı

Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06.10.2010 tarih ve 2019 sayılı kararı ile korunan Ganioğlu Konağı, zemin kat üzerine yapılan 1. ve 2. kat olmak üzere 3 kattan oluşmaktadır. Yapı kurgusu; zemin ve 1. kat arasında bir iç merdiven ile bağlantı kurulurken aynı zamanda iki katın da bağımsız birer daire olarak kullanılmasına izin vermektedir. Plan şeması geleneksel konut şemasından uzak, modern bir biçimde tasarlanmıştır. Kat planları özgün olarak birbirine benzer niteliktedir. Ancak son dönemde yapının misafir evi olarak kullanılması dolayısı ile özellikle 2. kat planında değişikliklerin yapıldığı tespit edilmiştir.

Konağın 1. katına ulaşım içerideki merdivenin haricinde, yapının ön cephesinden 1. kata doğrudan çıkan L şeklinde bir merdivenle de sağlanmıştır. Zemin katın giriş kapısının yanında tasarlanan bu merdiven, yapının cephesini hareketlendirmekte ve girişi de vurgulamaktadır. Bu merdivenin altı depo olarak değerlendirilmiştir. 1. kat plan şeması özgün olarak kalmıştır. Bu kata, güney cephesinden, girişe kadar uzanan L şeklindeki balkondan girilir. Giriş holüne salomanje², oda, tuvalet ve hol açılmaktadır. Zemin kattaki merdivenden bir kapı ile ayrılan hole, salon ve yemek bölümü ile iki oda açılmakta, buradan üst kata yarı döner bir merdivenle çıkılmaktadır (Şekil 10).

Şekil 10: Ganioğlu Konağı Kat Planları

Kaynak: (E. Karataş, 2020).

² Salle à manger (fr.) Yemek odası. *Salle*, salon, oda; *à manger*, yemek (Ertürk 1999: 662-63).

Şekil 11-12: Ganioglu Konağı Güney Cephesi ve Giriş Kapıları

Kaynak: (Bölükbaşı Ertürk 2020)

Ganioglu konağında, geleneksel Safranbolu konut mimarisinde rastlanılan 2/1 oranında, küçük ve ritmik pencerelerin yerini bant pencereler almıştır. Pencerelerin sayısı ve genişlikleri iç mekânları aydınlık kılmaktadır. Sonradan değiştirilen zemin kat pencere doğramaları dışında tüm pencereler ahşap malzemeden, düşeyde üç, yatayda iki bölmeli olacak şekilde tasarlanmıştır.

Dış kapılar, ahşap malzemeden imal edilmiştir. 1. ve 2. katlarda, kapılar cepheden kademeli söveler ile hafifçe içeriye çekilmiştir ve bu kapıların üzerinde tavana kadar uzanan ışıklıklar bulunmaktadır. Kapı kanatlarındaki ışıklıkların da iki ucu yarım daire şeklinde sonlandırılmıştır (Şekil 11-12).

Pencere etraflarında ve kapı kenarlarındaki söveler ile cephe hareketlendirilmiştir. Batı cephesinde, merdiveni aydınlatmak için zemin kattan ikinci kata kadar uzanan pencere tasarlanmış, bu pencere şaşırtmalı kayıtlarla ilgi çekici hale getirilmiştir (Şekil 13-14). Cephedeki bütün doğramalar beyaz yağlıboya ile boyanmıştır. Aynı zamanda, yapıya hâkim renk de beyazdır. Söveler, balkon döşemeleri ve balkonlara destek olan kolon ise turuncunun pastel bir tonu ile boyanmıştır.

1. ve 2. katta, yapının ön cephesinden başlayıp oval bir hat çizerek sağ yan cepheye kıvrılan, L şeklinde büyük balkonlar bulunmaktadır. Balkon, 1. katta, bu kata çıkan merdivenin devamı olarak, merdivenle bağlantılı tasarlanmıştır. Her iki katta da balkon çıkması, köşesinden, hafifçe içeriye çekilerek çatıya kadar devam eden bir kolon ile desteklenmiştir. Balkon ve merdiven korkulukları dökme mozaik malzeme ile yapılmıştır. Korkuluklarda kullanılan daire motifi dönemin anlayışını yansıtmaktadır. Cephedeki en vurgulu öğelerden biri bu korkuluklarıdır.

Sıvalarının dökülmesinden anlaşıldığı üzere yapı, aynı döneme tarihlenen benzer örneklerde görüldüğü gibi zemin katta duvarlar taş, üst katlarda ise harman tuğlası kullanılarak yığma sistem ile inşa edilmiştir. Binanın balkon döşemeleri ve son kat balkonunun üzerindeki saçakların bir kısmı betonarme malzemeden yapılmakla birlikte, iç mekân döşemeleri ahşaptır. Çatı saçağı 60 – 70 cm genişliğinde ahşaptan yapılmıştır.

Yapının ikinci kat tavan döşemesinin altına bağdadi tekniği ile çıtalar çakılarak üzeri sıvanmıştır. Zemin katta, zemin kaplama malzemesi olarak yerinde dökme mozaik kullanılmıştır.

Diğer katlar ise yaklaşık 15-20 cm eninde ahşap ile kaplıdır. Kaplama olarak ahşap kullanılan mekânlarda, geniş ahşap süpürgelikler kullanılırken, mozaik kullanılan yerlerde ise mozaik süpürgelik kullanılmıştır. Yapının iç merdivenleri ve merdiven korkulukları ise ahşaptır. Yapı cephesini saran dökme mozaik balkon korkuluklarında ve dış kapı pencerelerinde kullanılan geometrik düzenlemeler sade olan cepheye estetik ve modern bir görünüm kazandırmıştır. Cephenin aksine iç mekânda ahşabın sıcaklığı kendini hissettirmektedir. Birbirine geçme sistem ile yapılan ahşap merdiven korkuluğu ve ahşap yarı döner merdiven, döşemelerde kullanılan ahşap kaplama, 2. Kat bağdadi ahşap tavan yapıdaki klasik ahşap işçiliğinin örneklerindedir. İç mekân dönemin anlayışı içerisinde modern tarzda mobilyalar ile döşenmiştir.

Ganioğlu Konağı 2000'li yılların başından itibaren bir süre Safranbolu Kültür ve Turizm Vakfı tarafından konuk evi olarak kullanılmıştır. Sahipleri Safranbolu dışında yaşadığından günümüzde sadece bina görevlisi zemin katı kullanmakta diğer katlar kullanılmamaktadır³.

Şekil 13-14: Ganioglu Konağı Doğu ve Batı Cepheleri

Kaynak: (Bölükbaşı Ertürk 2020)

2.2. Kalafatoğlu Konağı

Yasal olarak koruma altında bulunmayan konut yapısı zemin kat, 1. ve 2. kattan oluşmaktadır. Binanın ana kütesinin dışına taşılarak yapılan merdiven evinden katlara ayrı ayrı giriş sağlanmıştır. Böylece her katta bulunan birer daire birbirinden bağımsız olarak kullanılabilir. Katların plan şemaları birbirlerinden büyük farklılıklar göstermez ve plan şemaları geleneksel konutlardaki iç sofalı plan tipine benzer.

Zemin katın kat planı diğer iki katın kat planından kısmen farklılık gösterir. Bu kattaki daire diğer kattakiler gibi batı cephesinde bulunan merdiven evinden giriş alır. Giriş holü iki yanındaki iki odaya ve sofaya açılır. Sofanın doğu tarafında ortak bir gece holüne açılan iki oda ve ortalarında bir banyo yer alır. Katın özgün halinde sofanın kuzeydoğusunda, odaya yaslı bulunan ocak daha sonra kaldırılmıştır. Ayrıca sofanın kuzeyinden bahçeye doğrudan çıkış sağlanmıştır (Şekil 15-16).

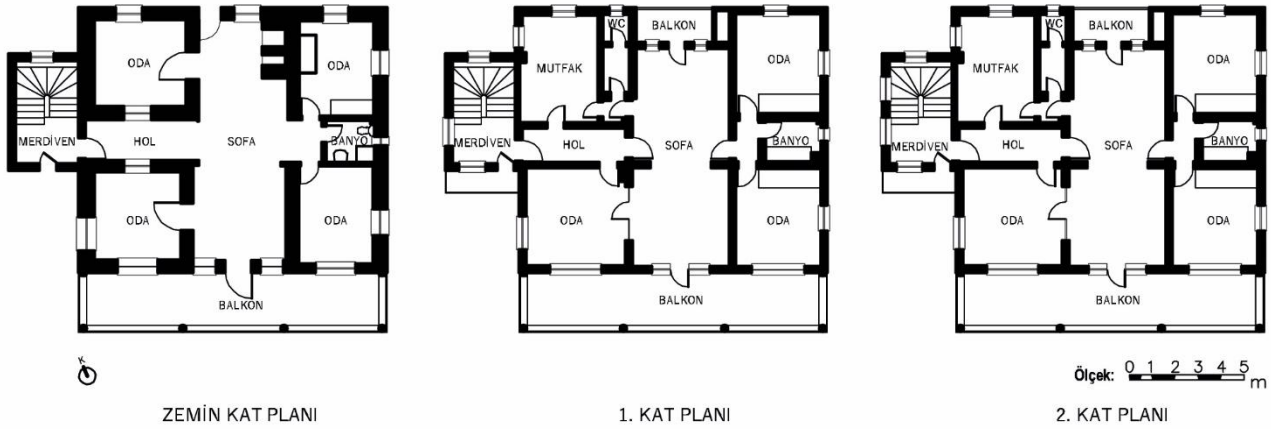
³ Esin Ganioglu babasının (Kadri Ganioglu) Demir Çelik Fabrikasını kurmak için gelen İngiliz fabrika müdürü ve müdür muavininin görevlerinin bitiminde ülkelerine dönerken satmış oldukları mobilya ve bazı ev eşyalarını satın aldığını, o dönemde Safranbolu'ya gelen önemli konukların bu evde misafir edildiğini belirtmiştir. (06.6.2020 tarihinde kendisiyle yapılan görüşme).

Plan şemalarının ana hattı zemin kat ile benzerlik gösterse de sofanın kuzeyinde dairelerin arka balkonları bulunması ve kuzeybatıdaki oda ile aynı hole açılan bir lavabo ve lavabodan geçilerek ulaşılan bir tuvalet bulunması plan şemalarını kısmen ayırıştırır (Şekil 17). Yapının ön cephesini teşkil eden güney yönünde basık kemerli sütun dizisi cephe karakterinin oluşmasında baskın rol oynamıştır. Bu sütunların başlıkları ve kaideleri ise sekizgen biçimlidir.

Şekil 15-16: Kalafatoğlu Konağı Güney Cephesi (Solda), Kuzey Cephesi (Sağda)

Kaynak: (Bölükbaşı Ertürk 2019)

Şekil 17: Kalafatoğlu Konağı Kat Planları

Kaynak: (E. Karataş 2020).

Güney cephesinde cephe boyunca uzanan balkon korkulukları ile merdiven evinin sahanlığından çıkılan balkon korkuluklarında demirden yapılmış ve oval çerçeve içine alınmış lale motifi bulunmaktadır. Konağın pencereleri kare ya da dikdörtgen biçimindedir. Pencerelerin etrafında beyaz söve bulunmaktadır. Denizlik malzemesi olarak yerinde dökme mozaikler kullanılmıştır. Dairelerin batı cephesine bakan pencerelerinde dönem yapılarında rastlanan ahşap panjurlar bulunmaktadır. Doğramalar ve kapılar ahşap malzeme ile imal edilmiştir. Bina dış kapısı da yalı baskı motifli ve camlı ahşap kapıdır. Arka cephe sade ve hareketsizdir. Yapıda düşey ya da yatay silme bulunmamaktadır (Şekil 18-19).

Şekil 18-19: Kalafatoğlu Konağı Giriş Bölümü ve Bu Bölüme Bakan Penceredeki Ahşap Panjur
Kaynak: (Bölükbaşı Ertürk, 2019)

Yapının zemin katında yığma duvar kalınlıkları 55 – 70 cm arasında değişiklik gösterirken üst katlarda ise kalınlığın yaklaşık 30 cm olduğu tespit edilmiştir. Konağın bütün duvarları tamamen sıvalı olduğu için duvarların hangi malzemeden yapıldığı görülememiştir. Ancak duvar kalınlıkları ve yakın döneme tarihlenen yapıların tipolojileri incelendiğinde yapının zemin katının taş veya harman tuğlası ile üst katların ise harman tuğlası ile yığma olarak yapıldığı tahmin edilmektedir. Yapının bütün döşemeleri betonarmedir. Saçaklar da betonarme malzemeden imal edilmiştir. Binada kırma çatı sistemi ve Marsilya tipi kiremit kullanılmıştır. Merdiven evindeki sahanlık ve basamakların kaplama malzemesi dökme mozaiktir. 2019 yılında tamamlanan bina restorasyonu sonrasında bina yeniden konut olarak kullanılmaktadır. Bu süreçte günümüz koşullarına uygun olarak yeni ısıtma sistemi ile donatılmıştır. Binanın kuzeybatısında inşa edilen yeni müştemilat yapısı da ısı merkezi olarak kullanılmaktadır. Binanın onarımında, iç merdiven basamakları, korkuluklar, iç ve dış kapılar ile pencerelerin özgünlüğü korunmuştur. Ahşap doğramalarda herhangi bir değişiklik yapılmamış, sadece bakımı yapıp boyanmıştır (Şekil 20).

Şekil 20: Kalafatoğlu Konağı. 2019'daki Restorasyonu
Kaynak: (Bölükbaşı Ertürk, 2019).

2.3. Dumlu Konağı⁴

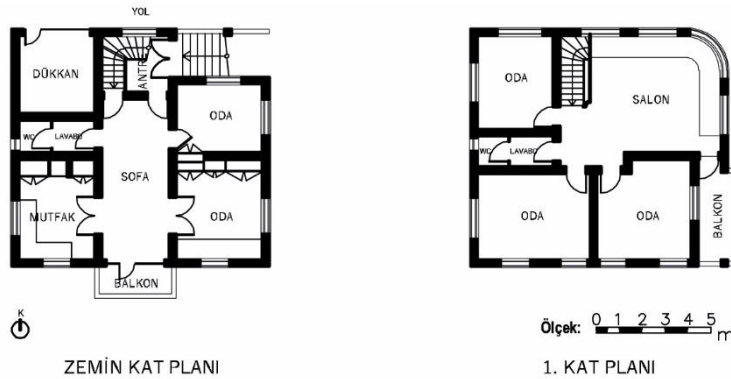
Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 10.09.2009 tarih ve 1433 sayılı kararı ile korunan Dumlu konağı, Bağlar mevkiindeki pek çok geleneksel yapı gibi yoldan doğrudan giriş alır. Yapı, bodrum, zemin ve 1. kat olmak üzere 3 kattan oluşmaktadır (Şekil 21-22). Bodrum, zemin ve 1. kat arasında bir iç merdiven bağlantı kurmaktadır. Zemin katın plan şeması iç sofalı geleneksel konutlara benzerlik gösterirken, 1. katın plan şeması köşe sofalı geleneksel konutlara benzerlik göstermektedir. Yapıda sonradan yapılan büyük bir değişiklik tespit edilmemiştir, konak genel olarak özgünlüğünü korumaktadır.

Şekil 21-22: Dumlu Konağı Kuzeydoğu ve Güneybatı Cepheleri

Kaynak: (E. Karataş 2020).

Konağın zemin katına yola paralel olarak konumlanmış 7 basamaktan oluşan bir merdiven ile çıkılır. Giriş holünden zemin kattaki yaşam alanlarının bulunduğu bölüme geçilir. Burada sofanın iki yanına mekânlar sıralanmıştır. Sofanın doğusunda iki adet oda bulunurken, batısında bir mutfak, lavabo ve lavabodan geçilerek ulaşılan bir tuvalet bulunur. Ayrıca bodrum kata, bu sofada bulunan, üst kata çıkılan merdivenin iz düşümünde yer alan bir merdiven ile inilmektedir. Konağın zemin katında sadece dışarıdan doğrudan giriş yapılabilen bir dükkân bulunmaktadır. Dükkân ile evin içeriden herhangi bir bağlantısı bulunmamaktadır. Giriş holündeki dengelenmiş "L merdiven" ile doğrudan 1. kattaki salona çıkılır. Merdivenin son basamağının önünde bulunan kapı ile, zemin ve 1. kat birbirinden ayrılmıştır. Salonun yola bakan köşesi üslubun anlayışına uygun olarak oval formda inşa edilmiştir (Şekil 23). Bu kattaki salonda sedirlerin yanı sıra mobilyalara da yer verilmiştir. Salondan doğu cephesine açılan bir balkona çıkılır. Üç adet yatak odası ve bir adet lavabo mekânı da doğrudan salona açılmaktadır (Şekil 24-25).

Şekil 23: Dumlu Konağı Kat Planları

Kaynak: (E. Karataş 2020).

⁴ Dumlu Konağı'nın, Türker İnanoğlu'nun teyzesine ait olduğu bilinmektedir.

Konağın ön cephesi oval hatları ile dikkat çeker. Merdivenli girişin üzerinde bulunan; kiriş-kolon mesnetlerine oval form verilmesi ve oval yüzeyde geniş bir bant pencerenin bulunması girişe özgünlük katmıştır. Yapının doğu cephesinde bulunan, cephe hattının dışına hafifçe taşan balkonun köşelerinin de oval şekilde pahlanması giriş bölümünün üzerinde yer alan detayları destekler. Bu balkonun üzerinde bulunan yatay profiller dikkat çekicidir. Pencere kareye yakın ölçülerdedir ve pencereleri örten ahşap panjurlar geleneksel mimaride kullanılan kara kapakları hatırlatır. Döşeme hizasında kat silmeleri cepheyi dolaşır. Pencere etrafları da ince söveler yapılmıştır. Sol yan cephe eğimli bir yola bakmaktadır. Bu yol üzerinde binanın arka bahçesinin giriş kapısı yer alır. Bodrum kattan bu bahçeye çıkılabilmektedir.

Dumlu konağı, bodrum katı taş, zemin ve 1. katlar harman tuğlası kullanılarak, yığma sistemle inşa edilmiştir. Zemin kat tavanı betonarme, 1. kat tavanın da ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Yapının çatısı kırma çatıdır ve saçakları ahşaptır. Zemin kat ve 1. katta bulunan oda ve salonlarda döşeme malzemesi olarak ahşap kaplama kullanılmış, antrede ise modern üslupta geometrik desenli karo seramik kullanılmıştır. Yapının merdiveni, kapı- pencere kasaları ve kanatları, oda içlerinde yapılan gömme dolaplar, mutfak rafları ve dolapları, sedirler, süpürgelikler ahşaptır. Yapının ıslak hacimlerinin zemininde ve duvarlarında kullanılan seramiklerden yakın zamanda onarım gördüğü anlaşılmaktadır (Şekil 26-27).

Konağın iç mekânında geleneksel Safranbolu evlerindeki benzer şekilde, ahşap işçiliğinin en sade örneklerini görmek mümkündür. Konağın kapıları, mutfak ve gömme dolap kapakları 19. yy. Safranbolu evlerinde görülen ahşap işçiliğinden ve bezemelerden uzak olup daha basit bir işçilikle yapılmıştır. İç mekânda kullanılan ahşap elemanlar boyasız ve verniksiz olarak bırakılmıştır. Giriş holünde yer alan merdiven basamakları ve korkuluk babaları ahşaptır ve klasik üslupta tasarlanmıştır. Merdiven boşluğu salonda zeminden tavana kadar yapılan ahşap çitalarla desteklenmiş cam bölme ile kapatılmıştır. Zemin katta beyaz boyalı betonarme tavan, 1. katta ise ince ahşap çitalar ile çevrelenmiş düz ahşap tavan bulunmaktadır. Odalarda yer alan gömme dolap düzeni, geleneksel Safranbolu evlerindeki örneklerle benzerlik göstermektedir (Şekil 28-29). Zemin katta bulunan mutfak da sedirlerle döşenmiştir. Burada yemek hazırlama ve pişirme yeri olarak kullanılan tezgâh, ahşap dolapların ardına gizlenmiş gömme bir bölmede yer alır. Mutfak, geleneksel konutlarda olduğu gibi aynı zamanda bir yaşama mekânı olarak da kullanılabilir.

Şekil 24-25: Dumlu Konağı Zemin Kattaki Giriş Holü (Solda) ve Sofa (Sağda)

Kaynak: (E. Karataş, 2018).

Şekil 26-27: Dumlu Konağı Mutfaktaki Oturma Bölümü ve Tezgâh

Kaynak: (E. Karataş, 2018).

Şekil 28-29: Dumlu Konağı Birinci Kattaki Salon ve Güneydoğu Odası

Kaynak: (E. Karataş, 2018).

2.4. Özkan Ailesine Ait Konut⁵

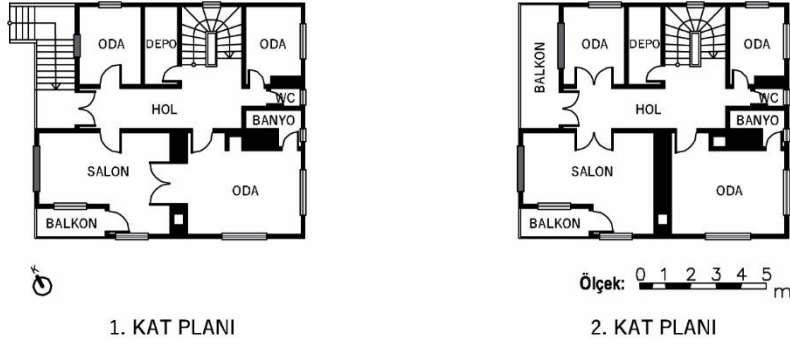
Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 07.05.2010 tarih ve 1823 sayılı kararı ile korunan konut, zemin kat üzerine yapılan 1. ve 2. kat olmak üzere 3 kattan oluşmaktadır. Yapı kurgusu; bütün katlar arasında bir iç merdiven ile bağlantı kurulurken aynı zamanda zemin ve 1. kata bahçeden doğrudan ulaşma imkânı vermektedir. Plan şeması geleneksel sofalı konut şemasından uzak, daha modern bir anlayışla tasarlanmıştır. 1. ve 2. kat planları genel hatlarıyla birbirine benzemektedir. Zemin katın ise duvarlarının kalın olmasının da etkisiyle kat planı diğerlerinden farklılıklar gösterir (Şekil 30).

Ganioğlu Konağına benzer bir biçimde bu konut yapısında da 1. katın girişi yapının ön cephesinden doğrudan çıkan L şeklinde bir merdivenle sağlanmıştır. Zemin katın giriş kapısının yanında tasarlanan bu merdiven, diğer birçok dönem yapısında görüldüğü gibi vurgulu bir giriş etkisi yaratmaktadır. (Şekil 31-32) Katların tamamı ortada, merdivene kadar ulaşan bir hol ve bu hole açılan mekanlardan oluşmaktadır. Salonlar ön cepheye bakacak biçimde konumlanmışlardır. Salonun hemen doğusunda ebeveyn yatak odası bulunur. Bu odalardan banyoya doğrudan giriş verilmiştir. Katlarda bu oda haricinde nispeten küçük 2 oda daha bulunur. Düşey sirkülasyon bütün katlara ulaşan merdiven ile sağlanmıştır. Üst katların mekân kurgusunda sonradan yapılan bazı değişiklikler tespit edilmiştir. Merdivenin batısında bulunan tuvalet sonradan depoya

⁵ 1941 doğumlu Y. İnşaat Mühendisi Osman Özer Özkan, müteahhit olan babası İsmail Özkan'ın evi kendisinin yaptırdığını ve bir mimarla tasarım sürecine girilmediğini belirterek Ganioğlu Konağı'nı yaptıran Kadri Ganioğlu ve diğer büyüklerin Bağlara taşınma kararı aldıklarını ve bu şekilde evlerin savaş sonrasında inşa edilme sürecinin başladığını belirtmektedir. Ganioğlu Konağı'nın Bağlardaki ilk kâgir bina olduğunu daha sonra kendi evlerinin yapıldığını ve ilk okula yedi yaşında bu eve taşınma başladığını ifade etmiştir. (05.6.2020 tarihinde yapılan görüşme)

Safranbolu'da Cumhuriyet Dönemi Konut Örnekleri Üzerine Bir Araştırma

çevrilmiş, kuzeydoğudaki odanın bir bölümü bölünerek tuvalet yapılmıştır. Zemin katta ise üst katlarda salonun bulunduğu yer mutfak olarak kullanılmaktadır. Duvar kalınlığı dolayısıyla bu katta mekanlar daha dardır.

Şekil 30: Özkan Ailesine Ait Konut, Plan

Kaynak: (E. Karataş, 2020).

Şekil 31-32: Özkan Ailesine Ait Konutun Doğu Cephesi

Kaynak: (E. Karataş, 2020).

Özkan ailesine ait konutun ön cephesinde büyük ve kareye yakın formda pencereler kullanılmıştır. Bu cephenin pencerelerinde incelenen diğer bazı dönem yapılarında da olduğu gibi ışık alabilen panjurlar bulunmaktadır. (Şekil 33-34) Diğer cephelerde ise çeşitli boyutlarda pencereler görülmektedir ve bu pencerelerde panjur bulunmaz. Kapıların ve pencerelerin tamamı ahşap malzemeden imal edilmiştir.

Şekil 33-34: Evin Girişi ve Pencere Panjuru

Kaynak: (E. Karataş, 2020).

Yapının cephelerinde sade bir anlayış hakimdir. Ön cephede koyu yeşil renge boyanmış ahşap panjurlar ön plandadır ve 1. kat girişi L şeklindeki merdivenler ile vurgulanmıştır. Yapıya hâkim renk sarıdır. Kat silmeleri, düşey silmeler, balkon ve merdiven korkulukları da ahşap malzeme ile yapılmış ve panjurlarla aynı renkte boyanmıştır. Geleneksel mimaride de sıkça kullanılan çarpı şeklinde bölümlenmeler bu yapının balkon ve merdiven korkuluklarında daha kübik bir anlayışta tasarlanarak kullanılmıştır.

Konut birçok açıdan modern anlayış sergilemesine rağmen bu çalışmada incelenen dönem yapılarının aksine kâgir sistem ile yapılmamıştır. Yapı geleneksel Safranbolu konutlarında olduğu gibi, zemin katı yığma taş, üst katları ahşap iskelet sistem ile inşa edilmiştir. Çatı kırma çatıdır ve yaklaşık olarak 40 cm eninde saçaklara sahiptir. Döşemelerin tamamı, merdivenler ve merdiven korkulukları ahşaptır. (Şekil 35-36) Yalnızca özgün olarak günümüze ulaşabilen ıslak hacimlerde dönemin zevkine uygun olarak döşenmiş seramik karo kaplamalar bulunur.

Evin iç mekanının uyandırdığı his geleneksel yapılara benzer. Ayrıca 2. katta salon ve karşısındaki odanın kapıları ile 1. katta kuzeybatı bölümünde bulunan süslemeli oda tavanının Safranbolu'da harap olmuş başka bir geleneksel evden devşirildiği öğrenilmiştir⁶. (Şekil 37-38) Salonda ve odalarda mobilyalarla birlikte geleneksel donatılara da yer verilmiştir. Ebeveyn yatak odalarında ve mutfakta ocak bulunur. Evin özgün halinde salonda sedirlerin bulunduğu fakat daha sonra ıslanıp bozulması sebebiyle söküldüğü öğrenilmiştir. Evin bugünkü sahipleri evi yazlık konut olarak kullanmayı tercih etmektedirler.

⁶ Nihan Özkan Alca, babası İsmail Özkan'ın Safranbolu'da birçok evin merdivenini çizerek uygulamasını yaptığını belirtmiştir. Evde kullanılan tavan ve kapıların daha önceden yıkılan bir evden alınmış olduğunu ve burada tekrar kullanıldığını ifade etmiştir. (04.6.2020 tarihinde yapılan görüşme)

Şekil 35-36: Yan Cepheye Bakan Balkon (Solda) ve Merdiven (Sağda)

Kaynak: (E. Karataş, 2020).

Şekil 37-38: Başka Bir Geleneksel Yapıdan Getirilerek Kullanılan Tavan (Solda) ve Kapı (Sağda)

Kaynak: (E. Karataş, 2020).

2.5. Gökay Apartmanı

Gökay apartmanı, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29.01.2010 tarih ve 1660 sayılı kararı ile korunmaktadır. Apartman, İnönü mahallesinde, 1924 yılındaki mübadele ile kentten ayrılmış olan gayr-i müslim tebanın yerleşkesi olan Kıranköy'de bulunmaktadır. Daha önce Çakır Apartmanı olarak bilinen yapı daha sonra ailenin binayı satmasından dolayı Gökay Apartmanı olarak anılmıştır (Şekil 39-40). Bahçe içerisinde bulunan bina bodrum kat dahil olmak üzere toplamda 5 kattan oluşmaktadır. Zemin kat, bahçeden doğrudan batı cephesi yönünden giriş alırken, 1. kata aynı cepheden, bahçeden çıkan 17 basamaklı, L şeklinde açık bir merdiven ile ulaşılır. 2. ve 3. kata ise doğu cephesinde bulunan kapalı merdiven ile ulaşılır. Zemin ve 1. kattaki daireler, bir holün iki yanında sıralanmış mekânlardan oluşur. 2. ve 3. katlarda giriş, doğu bölümünde yer alan kapalı merdiven evinden alındığı için, dairelerde batı cephesine bakan büyük bir salon elde edilmiştir. Bu katlarda doğu cephesine bakan odalar ile bağlantılı balkonlar sonraki dönemde banyoya çevrilmiştir. İç mekânın depo olarak kullanılması nedeniyle, iç mekânda detaylı tespitler yapılamamıştır.

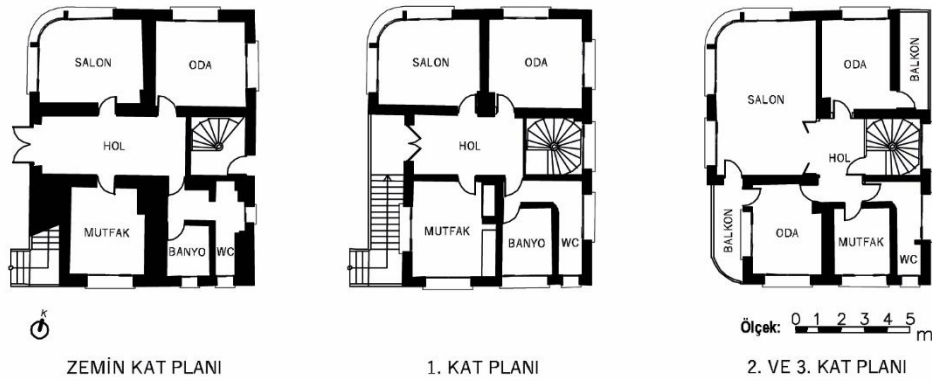

Şekil 39-40: Gökay Apartmanı Kuzeybatı ve Doğu Cephe Görünüşleri

Kaynak: (Karabük K.V.K.K. Arşivi)

Zemin kattaki dairede, doğu cephesinde bulunan merdiven evine kadar uzanan holün kuzeyinde salon ve bir oda bulunur. Güneyinde ise mutfak ve ıslak hacimler yer alır. Salon ve mutfak giriş cephesi batı cephesine bakacak şekilde konumlandırılmıştır. 1. katta, bahçeden bu kata çıkan merdivenlerden dolayı, hol, merdiven genişliğinde küçülmüştür. 1. katın duvarlarının zemin kata göre daha ince tasarlandığı tespit edilmiştir. Plan şeması ve mekân organizasyonu zemin kata benzerlik gösterir.

2. ve 3. katların planları birbirinin aynısıdır. Batı cephesine bakan salonun ve güneyindeki odanın yine batı cephesine bakan balkona açılan kapıları bulunur. Her iki katta da mutfak, alt katta bulunan banyonun üstünde olacak şekilde tasarlanmıştır. Bu katlarda kuzey ve doğudan cephe alan odaların balkonlarının büyük bir bölümü banyoya dönüştürülmüştür (Şekil 41).

Şekil 41: Gökay Apartmanı Kat Planları⁷

Kaynak: (G. Kuçak Toprak ve G. Toprak'dan Alınarak Düzenlenmiştir, 2020).

İncelenen yapıların genel niteliğine uygun olarak yapının ön cephesindeki oval hatlar dönemin anlayışını yansıtmaktadır. Cephenin oval bölümünde 3 parça halinde yan yana bulunan pencereler bant pencere görünümündedir. Yatay kat silmeleri, kalın söveler ile çerçevesiz geniş pencere açıklıkları, 1. katın girişini vurgulayan L şeklindeki merdivenler ve geometrik desenli mozaik balkon ve merdiven korkulukları ön cephenin baskın karakterini oluşturur. Özellikle arka (doğu) cephesi daha sade ve durağan olarak tasarlanmıştır. Bina cephesi bodrum kat seviyesinde kesme taş görünümlü sıva ile sıvanmıştır. Üst katlarda serpm beton sıva uygulanmıştır.

⁷ 2010 yılında yapının mevcut durumu üzerinden çalışma yapmış olan Gizem Kuçak Toprak ve Gökhan Toprak'a teşekkür ederiz. Bina bu çalışmayı yaptığımız tarihte beyaz eşya deposu olarak kullanıldığından iç mekânda sınırlı inceleme yapılmıştır. Gökay Apartmanı Kat Planları Gizem Kuçak Toprak ve Gökhan Toprak'dan alınarak E. Karataş tarafından düzenlenmiştir (2020).

Yapıda sıvası dökülen duvarlarından, bodrum katın moloz taş, zemin ve üst katların harman tuğlası kullanılarak yığma sistemde çok katlı inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bodrum kat duvarları, üzerine kesme taş görünümlü beton sıva yapılarak yığma moloz taş görüntüsü kapatılmıştır. Yapının döşemesi betonarmedir. Yapı saçağı benzer dönem örneklerinde olduğu gibi ahşap olup çatısı kırma çatıdır.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Safranbolu'da Osmanlı döneminde hem yönetim merkezi hem de ticari merkez de olan Şehir kesiminde yaşayan aileler, yaz mevsimini daha yüksek rakımda olan ve daha serin iklim özelliği gösteren Bağlar kesimindeki, geniş bağ ve bahçeler içerisine geleneksel yöntemlerle yapılmış konutlarda geçirmiştir. Bahar ayları başından sonbahara kadar geçen sürede bu konutlarda her odada bir ailenin ihtiyacına göre şekil aldığı düzen, Şehir'deki konutlarla benzer olmakla beraber inşa tekniği ve malzeme açısından da benzerlik göstermektedir. Ancak özellikle Karabük Demir Çelik Fabrikaları'nın kurulmasıyla Karabük'teki çağın modern anlayışında inşa edilen yapıların etkisiyle Bağlarda başlayan kâgir yapı inşası bu süreçte dikkati çekmektedir. Safranbolu'nun başta İstanbul olmak üzere diğer şehirlerle ticari ilişkileri, ekonomik refah seviyesi, dönemin sosyal ve ekonomik gelişmesinin bireysel etkileri yeni yapılaşma anlayışını da beraberinde getirmiştir. Özellikle işlev açısından tanımlanmış mekân düzenlerinin takip edildiği kâgir evlerde aileler de küçülmüş, çekirdek ailenin yaşam standartları ve konforu yükseltilmiştir.

Bu çalışma kapsamında 10 tanesi Bağlarbaşı Mahallesi Arslanlar Sokak üzerinde bir doku oluşturacak şekilde, 1 tanesi Yeni Mahalle Mutlu sokak üzerinde, diğeri ise Atatürk Mahallesi Hasan Polatkan Caddesi üzerinde bulunan ve Yeni Mimari'nin izlerini taşıyan 12 adet konut yapısı tespit edilmiştir (Şekil 42). Ele alınan örnekleri, Yeni Mimari üslubun etkileri ile Safranbolu'da yapılmış evler olarak geleneksel dönem konakları ile apartmanlar ve sonrasındaki siteler arasındaki nitelikli geçiş öğeleri olarak tanımlamak mümkündür. Dönemin siyasi ve ideolojik anlayışından yana bir tavır sergileyen bu yapılar, geleneksel yaşamın da devam ettiği bir dönemde yapılmış olmaları sebebiyle bu dönemden de izler taşımaktadır. Geleneksel konutlarla aynı bölgede yeni bir anlayışla inşa edilen konutların benzer bazı detayları içermesi, örneğin sofanın salona ve hole dönüşmesi, balkonların açık sofalı plan tipine öykünerek yapılması geleneksel ve modern konutların etkileşimini belirlemek için bir çalışma yapmayı gündeme getirmiştir (Çizelge 1). Dolayısıyla Erken Cumhuriyet dönemi konutları biçim ve malzeme olarak geleneksel Safranbolu konutlarından oldukça farklı olsa da plan şemaları, bazı yapım tekniği detayları, iç mekân donatı elemanları, dış cephe elemanları, düşey sirkülasyon araçları, çatı biçimi gibi yönlerden benzer özelliklere sahiptir. Bu döneme atfedilen konutlarda tüm katlar yaşam katı olarak kullanılmıştır. Geleneksel konutlarda sıklıkla görülen ahır, depo ve ocak içeren hayat, haremlik-selamlık olarak ayrılan özel mekanlar yoktur. Ancak Ganioglu Konağı, Kalafatoğlu Konağı ve Gökay Apartmanı'nın yoldan uzaklaştırılarak geniş bahçe içerisinde konumlandırılması mahremiyeti sağlama çabasının sonucu olarak görülebilir. Gökay Apartmanı ve Kalafatoğlu Konağı her katta bir ailenin oturması için tasarlanmıştır. Burada Safranbolu ölçeğinde bir değerlendirme yapmak gerekirse geleneksel yaşantıdan hemen kopulmadan ailenin, geniş aile şeklinde bir arada ancak kendi özel dairesinde yaşaması amaçlanmıştır. İç mekanda sofa, hole dönüşmüş, odalara ise dizili bir düzende belirli işlevler verilmiş, mekân organizasyonunda işlevler belirleyici olmuştur.

Diğer yandan kâgir ve betonarme olarak inşa edilen bu yapılarda pencere düzenleri değişmiş, 2/1 oranında pencere oranı kullanılmaya başlamıştır. Ayrıca Ganioglu örneğinde olduğu gibi bina merdiven holünü aydınlatan cephede boydan boya düşey olarak yer alan pencereleri de bu dönemin özelliği olarak tanımlamak mümkündür.

Cephelerde görülen bir diğer ayrıntı ise yarım silindirik cephelerin özellikle köşe parsellerde yer alan binalarda uygulanmasıdır. Erken Cumhuriyet döneminde bu tür cephe uygulamaları Ankara'da 1930 yılına tarihlenen İçöz (Süleyman Sırrı Bey) Apartmanı'nda (Sivil Mimari Bellek Ankara 2014:15), (Şekil 43), İzmir' de Selvili Ailesi için Mimar Mesut Özok tarafından tasarlanan ve erken modernist yaklaşımın İzmir'de kalan tek örneği olarak dikkati çeken Selvili Konutu'nda rastlanmaktadır. (Özkaban 2014:141-143, şekil 4. 74 a-b) (Şekil 44-45). Bunun yanı sıra benzer cephe özelliklerini Aydın'daki örneklerde de takip etmek mümkündür (Şimşek 2015:45), (Şekil 46-47). Eskişehir'de ise özellikle İstiklal Mahallesi'nde yarım daire biçiminde köşe dönüşlerine sahip binalardan birinin Mimar İbrahim Dedelek tarafından tasarlandığı bilinmektedir (Ekinci 2016: 489, res.19). (Şekil 48-49).

Diğer yandan Safranbolu'da birbirine yakın dönemlerde inşa edilmiş balkonunda sütun dizili başka evler de bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında tespit edilen, Bağlarbaşı Mahallesi 47 ada 14 ve 28 parsellerde, Cemal Caymaz Mahallesi 66 ada 7 parselde ve Yeni Mahalle 195 ada 15 parselde bulunan yapılar cephe karakteri bakımından Kalafatoğlu Konağı'na benzerlik göstermektedir. (Şekil 20,42). Bu yapılardaki cephe özellikleri geleneksel konutlardaki açık sofalı plan tipine öykünmekle birlikte ele aldığımız dönem kapsamında başta başkent Ankara olmak üzere pek çok kentte benzer cephe özelliği gösteren konutun inşa edildiğini söylemek mümkündür (Şekil 50-51).

Safranbolu'da Bağlar Mevkii'nde çalışmaya dahil edilen konutların kesin tarihleri hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak araştırma kapsamında, sanayi, demiryolu, yangın, deprem vb. gibi unsurların yeni konut alanlarının kurulmasında ve konut inşasında etkili olduğu görülmüştür. Buradan hareketle Safranbolu'daki konutların yapımında, 1937 yılında kurulan Demir Çelik Fabrikası ve sonrasında Karabük Yenişehir'de inşa edilen konutların model olarak alındığı söylenebilir.

Bağlarda Kadri Ganioglu tarafından yaptırılan ve buradaki ilk kâgir bina olan Ganioglu Konağı'nın 1943 yılında tamamlanarak ailenin aynı yıl konağa taşınması⁸, ardından İsmail Özkan'ın kendi konutunu 1948 yılında tamamlaması aile fertleri tarafından⁹ belirtilmektedir. Gökay Apartmanı'nın ise Safranbolu'daki en eski otellerden olan Çelik Palas'ın sahibi olan Çakır ailesi tarafından 1930'lu yılların sonunda Çelik Palas'la¹⁰ birlikte inşa ettirildiği öğrenilmiştir. Bu bölgede inşa edilen yeni konutların Safranbolu halkının gelenekseli haline gelmiş bahar ve sonbahar mevsimlerinde Bağlar ve Şehir arasında taşınmasının getirdiği zorluklar karşısında alınmış bir karar sonucu, Bağların sürekli ikamet edilecek yer olarak seçilmesiyle yapıldığı söylenilebilir. Diğer bir değişle, dönemin modern anlayışıyla inşa edilen konutlar yaşam biçiminin değişimiyle gelen yeniliklerin mimari yansımasıdır. Ayrıca İstanbul ve Ankara ile başta ticaret bağlantısı olmak üzere yoğun sosyo-kültürel ilişki, Safranbolu'nun refah düzeyi, beğenilerde etkileşim yaratarak konutlarda dönem özelliklerinin görülmesinde belirleyici olmuştur. Bu açıdan konutların 1940'lı yılların başından itibaren inşa edilmeye başlandığı ve 1960'lı yıllara kadar devam ettiğini, Safranbolu örneklerindeki mimari dil bütünlüğü dikkate alındığında söylemek mümkündür.

⁸ 1942 doğumlu Esin Ganioglu ile yapılan görüşmede Konağa taşındıklarında kendisinin 1 yaşında olduğunu, ailenin inşaat tamamlanuncaya kadar konağın arkasındaki "bekçi evi" dedikleri görevliler için yapılmış evde kaldıklarını ifade etmiştir. (06.6.2020 tarihinde kendisiyle yapılan görüşme)

⁹ Sayın Esin Ganioglu, Sayın Y. İnşaat Müh. Osman Özer Özkan ve Sayın Nihan Özkan Alca'ya vermiş oldukları bilgiler için teşekkür ederim.

¹⁰ Çelik Palas'ın 1936 yılına ait fotoğraflarda kaba inşaatının tamamlandığı görülmektedir. (Tunçözgür 2002:40)

Safranbolu'da Cumhuriyet Dönemi Konut Örnekleri Üzerine Bir Araştırma

No:1 Bağlarbaşı mah. - 46 Ada - 8 Parsel

No:2 Bağlarbaşı mah. - 46 Ada - 9 Parsel

No:3 Bağlarbaşı mah. - 47 Ada - 14 Parsel

No:4 Bağlarbaşı mah. - 41 Ada - 33 Parsel

No:5 Bağlarbaşı mah. - 47 Ada - 19 Parsel

No:6 Bağlarbaşı mah. - 47 Ada - 24 Parsel

No:7 Bağlarbaşı mah. - 41 Ada - 31 Parsel

No:8 Bağlarbaşı mah. - 47 Ada - 28 Parsel

No:9 Cemal Caymaz mah. - 66 A. - 7 P.

No:10 Cemal Caymaz mah. - 68 A. - 16 P.

No:11 Yeni mah. - 195 Ada - 15 Parsel

No:12 İnönü mah. - 179 Ada - 19 Parsel

Şekil 42: Safranbolu'da Erken Cumhuriyet Dönemi Yapıları

Kaynak: (E. Karataş, 2020).

Çizelge 1: Safranbolu'da Erken Cumhuriyet Dönemi Konut Örnekleri Analizi

	Ganioğlu Konağı	Kalafatoğlu Konağı	Dumlu Konağı	Gökay Apartmanı	Özkan Ailesine Ait Konut	Geleneksel Safranbolu Evleri
Kütle Tasarımı ve Kat Sayısı	3 kattan oluşan, balkonlar ile dışarı açılan, yer yer hareketlilik gösteren kütle.	Zemin + 2 kattan oluşan, ön cephesi kolonatlara hafifletilmiş bütüncül kütle.	Bodrum, zemin ve 1. kattan oluşan kompakt ve bütüncül kütle.	Bodrum, zemin + 3 kattan oluşan kompakt ve bütüncül kütle.	Zemin + 2 kattan oluşan kompakt ve bütüncül kütle.	2 - 3 kattan oluşan, cumbalar ve balkonlar ile dışarı uzanan, zenginleştirilmiş kütle.
Parsel içindeki konumu	Geniş bahçe içerisine, yoldan uzak olacak şekilde konumlandırılmış.	Bahçe içerisine, ön bahçe bırakılarak konumlandırılmıştır.	Köşe parselde, sokak ortamında konumlandırılmış. Yoldan doğrudan giriş almaktadır.	Bahçe içerisine, yoldan uzak olacak şekilde konumlandırılmış.	Bahçe içerisine, yoldan uzak olacak şekilde konumlandırılmış.	Organik sokak konutuna konumlanır ve genellikle yoldan doğrudan giriş alır.
Taşıyıcı Sistem ve Matzeme	Zemin kat duvarlar taş, üst kat duvarları harman tuğlası, döşemeler ise betonarme ve ahşap malzeme ile imal edilmiştir.	Zemin kat duvarlarının taş, üst kat duvarlarının harman tuğlası ile inşa edildiği tahmin edilmektedir. Döşemeler betonarmadır.	Bodrum kat duvarlar taş, üst kat duvarları harman tuğlası, döşemeler ise betonarme ve ahşap malzeme ile imal edilmiştir.	Bodrum kat duvarlar taş, üst kat duvarları harman tuğlası, döşemeler ise betonarme malzeme ile imal edilmiştir.	Bodrum kat duvarlar taş, üst kat duvarları harman tuğlası, döşemeler ise ahşap malzeme ile inşa edilmiştir.	Zemin kat duvarlar taş, üst kat duvarları harman tuğlası, döşemeler ise ahşap malzeme ile imal edilmiştir.
Ahşap Kapak ve Panjurlar	Pencerelerinde örtücü eleman bulunmamaktadır.	Bazı pencerelerinde içeriye ışık alan ahşap panjurlar bulunmaktadır.	Zemin ve 1. kat pencerelerinde ışık alan ahşap panjurlar vardır.	Pencerelerinde örtücü eleman bulunmamaktadır.	Ön cepheye bakan pencerelerinde ışık alan ahşap panjurlar vardır.	Pencerelerinde ahşap kapaklar bulunmaktadır.
Pencere Oranları	2/1 oranında bant pencereler kullanılmıştır.	Enlemesine dikdörtgen ya da kare pencereler kullanılmıştır.	Kare pencereler kullanılmıştır.	Kareye yakın geometride pencereler kullanılmıştır.	Kareye yakın, yatayda uzun ve 1/2 oranında pencereler kullanılmıştır.	Genellikle 1/2 oranında uzunlamasına dikdörtgen pencereler kullanılmıştır.
Köşe Penceresi	Mevcut değildir.	Mevcut değildir.	Cephenin oval bölümünde bulunmaktadır.	Cephenin oval bölümünde bulunmaktadır.	Mevcut değildir.	Mevcut değildir.
Oval Form	Balkonların bir köşesinde kollar boyunca mevcuttur.	Ön cephede dairesel kesitli elemanlara sahip kolonaların mevcuttur.	Girişin üzerinde ve 1. kattaki balkonun köşelerinde bulunmaktadır.	Ön cephenin bir köşesinde bütün cephe boyunca mevcuttur.	Mevcut değildir.	Klasik dönem yapılarında mevcut değildir.
Pencere Söveleri	Balkonların rengi ile boyanmış vurgulu ve kalın profilli söveler mevcuttur.	Beyaz boya ile yapılmış profilsiz söveler mevcuttur.	Yerinde dökme mozaik ile yapılmış söveleri mevcuttur.	Yerinde dökme mozaik ile yapılmış söveleri mevcuttur.	İnce ahşap söve bulunmaktadır.	Genellikle ince ahşap söve bulunmaktadır.
Silmeler	Mevcut değildir.	Mevcut değildir.	Zemin kat ve 1. kat arasında yapıyı tamamen saran, yerinde dökme mozaik malzemedeki yapılmış kat silmesi vardır.	Yatayda kat aralarında ince, düşeyde ise bina köşelerinde kalın silmeleri mevcuttur.	Yatayda kat aralarında ve düşeyde ise bina köşelerinde ahşap silmeleri mevcuttur.	Yatayda kat aralarında bina boyunca, düşeyde ise yapının her köşesinde ahşap malzemedeki yapılmış silmeler bulunmaktadır.
Çatı	Kırma çatılıdır ve marsilya kiremitle örtülmüştür.	Kırma çatılıdır ve marsilya kiremitle örtülmüştür.	Kırma çatılıdır ve marsilya kiremitle örtülmüştür.	Kırma çatılıdır ve marsilya kiremitle örtülmüştür.	Kırma çatılıdır ve marsilya kiremitle örtülmüştür.	Genellikle kırma çatılıdır ve alaturka kiremitle örtülmüştür.
Giriş	Zemin ve 1. kat bahçeden doğrudan giriş almaktadır. 1. kat girişi L şeklinde çıkan anıtsal bir merdiven ile vurgulanmıştır. 1. ve 2. kattaki dış kapılar cepheden içeri çekilerek yanlarındaki profiller ile vurgulanmıştır.	Ana küllenin yanında bulunan, ön cepheden geri çekilerek konumlandırılmış, merdiven evinden giriş alınmıştır. Giriş kapısının üzerine dar bir balkon ile markiz oluşturulmuştur.	Girişin üzerine 1. kat tamamen kapatır. Giriş bölümü zemin katın bir miktar içeriye çekilmesi ile oluşturulur. Zemin katın merdivenlerle çıkılır. Merdivenler sokağa paralel tasarlanmıştır. Bu bölüm parapetle sokaktan ayrılır. Girişin üstü oval formlarla zenginleştirilmiş ve giriş vurgulanmıştır.	Zemin ve 1. kat ön cepheden doğrudan giriş almaktadır. 1. katın girişi L şeklindeki anıtsal bir merdiven ile vurgulanmıştır. 2. ve 3. katlardaki dairelerin girişi arka cepheden girilen ortak merdiven evi ile sağlanır.	Zemin ve 1. kat ön cepheden doğrudan giriş almaktadır. 1. katın girişi L şeklindeki anıtsal bir merdiven ile vurgulanmıştır. 2. katta ise evin içerisinden bütün katlara ulaşan merdiven ile çıkılır.	Klasik dönemde girişlerde abartılı anlatım ve öğeler yoktur.
Katların işlevleri	Tamamı yaşam alanları içermektedir. Zemin kat hem bağımsız bir daire hemde 2. ve 3. katlarla birlikte kullanılabilen şekilde tasarlanmıştır. 1. ve 2. kat sadece birlikte kullanılabilirlerdir.	Bütün katlar yaşam alanları içermektedir. Her katta 1 adet bağımsız bölüm vardır.	Bodrum kat hariç bütün katlar yaşam alanları içermektedir. Yapıda bir adet konut kullanımlı bağımsız bölüm bulunmaktadır. Bu bağımsız bölüm bodrum, zemin ve 1. katın birlikte kullanılmaktadır.	Bütün katlar yaşam alanları içermektedir. Bodrum kat hariç her katta 1 adet bağımsız bölüm vardır.	Bütün katlar yaşam alanları içermektedir. Zemin katın ayrı kullanıma imkanı olsa da daima diğer katlarla birlikte kullanılmaktadır.	Zemin kat ahır, odunluk ve taşlık gibi servis mekanlarını içerir ve dışı kapalıdır. Üst katlar birbirine içeriden bağlanır. Yaşam alanları olarak kullanılırlar.
Tekrar eden Kat Planı	Katların plan şemasının genel hatları benzerlik gösterir ancak ayrıntı tekrar eden kat bulunmamaktadır.	1. ve 2. kat planları aynıdır, zemin kat planı bunlara benzerlik gösterir.	Plan şemalarında soğanın (salonun) yerinin değişmesi sebebiyle katların plan şemaları birbirine benzememektedir.	2. ve 3. kat planları birbirini tekrar eder. Zemin ve 1. kat planları kısmen farklılaşmıştır.	1. ve 2. kat planları genel hatları ile birbirini tekrar eder. Zemin kat duvar kalınlıklarının fazla olması sebebiyle bu katın plan şeması kısmen farklıdır.	Katların farklı işlevlere sahip olması ve üst katların cumbalarla genişlemesi sebebiyle tekrar eden kat planlarına nadiren rastlanır.
Sofa ve Salon	Sofa bulunmaz. Salon her katta mevcuttur.	Her katta iç sofa bulunur. Salon bulunmaz.	Zemin katta iç sofa bulunur. 1. kat plan şeması ise geleneksel konutlardaki köşe sofalı plan tipine benzerlik gösterir. Bu katta sofa özelleşerek salon işlevini üstlenmiştir.	Sofa bulunmaz. Salon mevcuttur.	Sofa bulunmaz. Salon mevcuttur.	Sofa plan şemasının merkezindedir. Salon bulunmaz.
Odalar	Odalar fonksiyonlarına göre özelleşmişlerdir.	Odalar fonksiyonlarına göre özelleşmişlerdir.	Zemin katın odaları geleneksel konutlarda olduğu gibi çok fonksiyonlu iken üst kattaki odalar yatak odası olarak tasarlanmıştır.	Odalar fonksiyonlarına göre özelleşmişlerdir.	Odalar fonksiyonlarına göre özelleşmişlerdir.	Odalar çok fonksiyonludur. Her oda bir aileye yetebilecek biçimde tasarlanmıştır. Tasarımda oda ön plandadır.
Balkonlar	1. ve 2. katlarda güney ve doğuya cephe L şeklinde, vurgulu balkonları bulunur. Balkonların köşesine oval form verilmiş olması yapının kimliğine etki etmiştir.	Yapının ön cephesinde cephe boyunca uzanan, yapı karakteri üzerinde baskın kolonatl balkonlar bulunur. Yapının bu cephesi geleneksel açık sofalı evlerin cephe karakteri ile benzerlik göstermektedir.	Zemin ve 1. katta farklı cephelere bakan, sofordan çıkılan birer adet balkon bulunur. 1. kattaki balkonun köşelerine oval form verilmiştir ve cephe karakterine etki etmektedir.	2. ve 3. katta arka cepheye bakan, odadan çıkılan, dikdörtgen şeklinde balkonlar bulunur.	1. katta yan cepheye bakan 1 balkon, 2. katta ise ön ve yan cepheye bakan 2 adet balkon bulunur.	Bir çok evde genellikle sofordan çıkılan, yiyecek kurutma gibi işlevleri de üstlenen ve dış çardak denilen açık çıkmalar bulunur. Bazı yapılarda bu çıkmalar ahşap bezemelerle süslenmiştir.
Ocaklar ve Donatılar	Ocak bulunmaz. Isınma ihtiyacı sobalar ile karşılanmıştır. Yüklük vb. gömme dolaplar ve sedirler özgün olarak mevcut değildir.	Odalarda ocak bulunmaz. Isınma ihtiyacı sobalar ile karşılanmıştır. Zemin kattaki sofada bir gömme dolaplar ve sedirler mevcut değildir.	Odalarda ocak bulunmaz. Isınma ihtiyacı sobalar ile karşılanmıştır. Zemin kattaki odalarda yüklükler ve sedirler bulunurken 1. kattaki odalarda bu elemanlara rastlanmaz.	Ocak bulunmaz. Isınma ihtiyacı sobalar ile karşılanmıştır. Yüklük vb. gömme dolaplar ve sedirler mevcut değildir.	Evin güneydoğu bölümünde yer alan odalarda her katta ve zemin kattaki mutfakta ocak bulunur. Bazı ocaklar sonradan kapatılmıştır. Sedirler özgün halinde bulunur.	Odalarda ocak, yüklük diye adlandırılan gömme dolaplar, gusulhaneler ve pencere kenarlarında sedirler bulunur.

Kaynak: (E. Karataş, 2020).

Şekil 43: İçöz Apartmanı Ankara

Kaynak: (VEKAM, 2014).

Şekil 44-45: Selvili Konutu, İzmir

Kaynak: (Özbakan 2014).

Şekil 46-47: Erken Cumhuriyet Dönemi Modern Konut Örnekleri, Aydın

Kaynak: (Şimşek 2015).

Şekil 48-49: Konut Örnekleri Eskişehir

Kaynak: (Ekimci, 2016).

Şekil 50: Konut Örneği İzmir

Kaynak: (Güner 2006).

Şekil 51: Çayır Sok. No:12 Altındağ Ankara

Kaynak: (VEKAM 2014).

KAYNAKÇA

- Ataman, S. Y. (1994). Eski Safranbolu Hayatı, (Haz. S. Şenel), Basım Yeri Yok: Gürmen Grup Kültür Yayını.
- Bozdoğan, S. (2012). Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür. İstanbul: Metis Yayınları.
- Dönmez, Y. (2017). The Attitudes of University Students towards Today s World Affairs. *Journal of History Culture and Art Research*, 6 (6), 303–312.
- Eldem, S. H. (1986), Türk Evi II, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası Aş.
- Eldem, S. H. (1973), Elli Yıllık Cumhuriyet Mimarlığı, Mimarlık, (Kasım-Aralık), (11-12), 5-11.
- Ekimci, B. (2016). Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığında Eskişehir'de Apartman Tipi Konutlar (1923-1965), II. Uluslararası kent araştırmaları Kongresi, Küresel ve Yerel Arasında Kentler, Bildiriler Kitabı 11-13 Mayıs 2016, İstanbul, sf. 473-493.
- Ertürk, A. Ç. (1999), Fransızca-Türkçe-Türkçe-Fransızca Büyük Sözlük, Ankara: Öz-El Matbaası.
- Güner, D. (2006). İzmir'de Modern Konut Mimarlığı 1950-2006", Planlama, s. 3, sf.123-141.
- Günay, R. (1998). Türk Ev Geleneği ve Safranbolu Evleri. İstanbul: YEM Yayın.
- Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi.
- Kuş, A. ve Ulukavak, K. (2015). Safranbolu Korumada 40. Yıl (1975-2015) 40 Söyleşi (1975 Öncesi ve Sonrası) Safranbolu: Safranbolu Kültür ve Turizm Vakfı Yayınları.
- Okyay, İ. (1990) Safranbolu Koruma İmar Planı Raporu.
- Öktem, S. (2009). Karabük Demir Çelik Fabrikaları ve Yerleşimi Fabrika'da Barınmak Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de İşçi Konutları, Yaşam, Mekan ve Kent, (Der. Ali Cengizkan), s.157-175, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Özakbaş, D. (2007). Cumhuriyet Dönemi (1923-1940) İstanbul Konut Mimarisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Özkaban F., F. (2014), Modern Mimarlık Mirasının Korunması Sorunsalı: İzmir Konut Mimarlığı Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Saraçoğlu, Gezer, M. (2018), Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Karabük'te Planlama Alanı Dışında Gelişen Yapıların Cephe Analizi: Bayır Mahallesi Örneği, Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük.
- Sivil Mimari Bellek Ankara 1930-1980 Sergi Kataloğu (2014), Koç Üniversitesi Vehbi Koç Ankara Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, ISBN: 978-975-97802-3-4 VEKAM Yayın No: 31.
- Şimşek, G. (2015). Aydın'da Mimarlık Mirası olarak Cumhuriyet Dönemi Konutları, *Megaron*, 10 (1) sf.43-56.
- Tunçözgür. Ü. (2002) Dünü ve Bugünü İle Safranbolu, 2. Baskı, Safranbolu: Işıl Yayıncılık.
- Yetiş, R. (2016) Kentsel Sit Alanları Çevresinde Yer Alan Etkileme Geçiş Alanlarındaki Yeni Yapılaşmaların İrdelenmesi; Safranbolu Örneği, Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük.

Festivallerin Yerel Halk Üzerindeki Sosyo-Kültürel Etkileri: Uluslararası Altın Safran Belgesel Film Festivali Örneği

Socio-Cultural Effects of Festivals on Local People: The Case of the International Golden Saffron Documentary Film Festival

Y. Sinan ZAVALSIZ¹, Yasemin Ebru ÖZTÜRK²

Özet

Festivallerin yerel halk üzerinde pek çok sosyal etkisi bulunmaktadır. Festivaller, olağan yaşam kalitesini etkilediği gibi yaşam biçimini, değerleri, sosyal etkileşimleri ve kimlikleri de etkileyebilmektedir. Bu araştırma, kültür turizminin önemli destinasyonlarından biri olan Safranbolu'da, her yıl geleneksel olarak düzenlenen Uluslararası Altın Safran Belgesel Film Festivali'nin yerel halk üzerindeki sosyo-kültürel etkilerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra araştırmada festivalin turizme, Safranbolu'nun gelişimine ve tanınurluğuna katkısı, yaşam tarzı, gelenek ve değerlere olan etkisi gibi konular da incelenecektir. Araştırmaya farklı cinsiyet ve meslek grubuna mensup 25 kişi katılmıştır. Katılımcılar kolayda örnekleme yöntemi ile festival alanından seçilmiştir. Nitel bir araştırma deseninin benimsendiği çalışmada veri toplamak için yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmaya katılan 14 erkek ve 11 kadın katılımcı ile yüz yüze mülakat gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların çoğunluğu esnaf olup 5'i festival görevlisi, 4'ü öğrenci, 2'si Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü çalışanı, geri kalanı ise farklı kategorilerden katılımcılardır. Araştırma, Festivalin genel olarak yerel halk üzerinde olumsuz bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Ancak katılımcılar, festivalin konserlerden öteye geçemediğini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Altın Safran Belgesel Film Festivali, Festivaller, Turizm, Sosyo-kültürel Etki, Safranbolu.

Abstract

Festivals have many social effects on local people. Festivals can affect lifestyle, values, social interactions and identities, as well as the quality of life of the local people. This research aims to determine the socio-cultural effects of the International Golden Saffron Documentary Film Festival on local people, which was held every year, in Safranbolu, one of the most important cultural tourism destinations. In addition, issues such as the festival's contribution to tourism, the development and recognition of Safranbolu, its impact on lifestyle, traditions and values will be discussed. 25 people from different gender and occupational groups participated in the study. Participants were selected from the festival area using convenient sampling method. In the study, in which a qualitative research pattern was adopted, a semi-structured interview form was used to collect data. Face to face interviews were

¹Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, İstanbul, Türkiye
²Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük, Türkiye.

ORCID

Y.S.Z.: 0000-0003-1291-0637

Y.E.Ö.: 0000-0003-1280-2249

Corresponding Author:

Y.Sinan ZAVALSIZ

Email: sinanzavalsiz@hotmail.com

Citation: Zavalsız, Y.S. ve Öztürk, Y.E. (2020). Festivallerin Yerel Halk Üzerindeki Sosyo-Kültürel Etkileri: Uluslararası Altın Safran Belgesel Film Festivali Örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2), 456-474.

Submitted: 15.02.2020

Accepted: 16.06.2020

conducted with 14 male and 11 female participants in the study. The majority of the participants are tradesmen, 5 of them are festival officials, 4 of them are students, 2 of them are employees of the Directorate of Culture and Social Affairs, and the rest are participants from different categories. The research shows that the Festival does not have a negative effect on the local people. However, the participants stated that the festival could not go beyond the concerts.

Keywords: The Golden Saffron Documentary Film Festival, Festivals, Tourism, Socio-cultural Impact, Safranbolu.

1. GİRİŞ

Günümüzde etkinlikler, turizmin geliştirilmesi ve pazarlanmasında önemli bir unsur haline gelmiştir. Turistlerin etkinliğe katılma amaçlı yer değiştirme hareketine “*etkinlik turizmi*” adı verilmekte ve bu kavram “*turistik bir çekim unsuru yaratmak için etkinliklerin geliştirilmesi, planlanması, pazarlanması ve düzenlenmesi*” olarak açıklanmaktadır (Çakıcı ve Yavuz, 2012: 4). Ev sahibi topluluk tarafından tarihi önceden belirlenmiş, bölgenin simgesi haline gelerek gelenekselleşmiş ve sürekliliği sağlanarak toplumun kolektif belleğinde yer edinmiş olan festivaller etkinlik turizminin bir parçasıdır (Küçük, 2014, 14-16).

Etkinlikler; insanların birlikte hareket etmesiyle gerçekleşen, bireysel ya da toplumsal ihtiyaçlarını gidermek, ortak duygu, düşünce ya da değerleri paylaşmak, toplumsal hayat içinde insanı sosyal bir varlık haline getirmek gibi amaçlarla düzenlenmektedir (Ekin, 2011: 3).

Turizmin en önemli sorunlarından biri mevsimsel olmasıdır. Sezon dışı hareketlilik sağlamak ve mevsimselliğin etkisini azaltmak açısından etkinlikler büyük öneme sahiptir. Örneğin; yoğun sezon yaz ise, kış döneminde kış spor etkinliklerinden yararlanılarak hareketlilik sağlanabilmektedir. Yerel halk kutlamalarını sezon dışı tarihlerde yapmayı tercih eder. Bu durum etkinliklere ev sahipliği yapan toplum için avantaj sağlarken ziyaretçiler için de daha otantik deneyimler ortaya çıkarabilir. Sezon dışı hareketlilik sağlama stratejisi başarılı olduğunda ise mevsimsellik problemi ortadan kalkar (Karagöz, 2006: 6).

Getz, Jago ve Shaw’e göre etkinliklerin temel özellikleri; sınırlı ve süreli olması, bir kez ya da nadiren gerçekleşmesi, günlük hayatın dışında bulunması, halka açık düzenlenmesi, belirli bir temayı kutlaması veya göstermesi, kendisine ait sabit bir binanın bulunmamasıdır (Karagöz, 2006: 7). Fredline’a göre ise etkinliklerin potansiyel faydaları; ekonomik, ticarî, fiziksel, sosyo-kültürel, psikolojik ve siyasî olarak 6 kategoride ele alınmaktadır. Buna göre etkinlik turizmi; ziyaretçi harcamaları, doğrudan ve dolaylı istihdam imkânı sağlaması, bölge profilinin büyümesine katkısı, turizm sezonunun uzaması, altyapının ve yeni tesislerin yapımı, köhne alanların yenilenmesi ve güzelleştirilmesi, düzenlenen etkinliklere yerel ilgi düzeyini artırması, yerel halk için eğlence ve sosyalleşme olanağı sağlaması, kültürler arası iletişim için fırsatlar sunması, toplumun aidiyet ve paylaşma duygusunun gelişmesi, uluslararası ilginin odağında olmanın getirdiği heyecan duyma, kendini gösterme, gurur ve özsaygı sahibi olma gibi konularda yerel halka katkı sağlamaktadır (Yıldırım Saçılık ve Çevik, 2017: 242).

Festival kavramı, Latince “*festivitas*” kelimesinden türemiştir ve “*kutlama ya da minnettarlık duygularını sunma amacıyla gerçekleştirilen sosyal bir toplanma*” anlamına gelmektedir (Kömürcü, 2013: 28). Butcher’e göre festivalleri diğer etkinlik türlerinden ayıran en önemli özellik, toplum ve kutlama odaklı olmasıdır (Ekin, 2011: 21). Festivallerin temaları etkinliklere ev sahipliği yapan toplumun kendi içinden doğmaktadır.

Pek çok festival kategorisi mevcuttur. Araştırmacılar festivallere toplumsal, kültürel ve ekonomik olmak üzere çeşitli bakış açılarıyla yaklaşmaktadır, zira festivaller; içerik, amaç, zaman, mekân, organizasyon şekli gibi farklılıklar arz etmektedir (Şengül ve Genç, 2016: 80). Wasserman; Amerika ve Kanada’da hazırlanan festival ve fuar rehberi olan Festival Sourcebook’da, festivalleri; tarım, antika, sanat, sanat ve sanat yapıtları, toplum, dans, etnik etkinlikler, film, folk, yiyecek ve içecek, tarih, kültür, denizcilik, müzik, mevsimler, fuarlar, halk, tiyatro ve drama şeklinde on sekiz

genel kategoriye ayırmaktadır (Karagöz, 2006: 26). Ekin (2011: 10), festivalleri büyüklüğüne ve içeriğine göre kategorize edebilmenin mümkün olduğunu dile getirirken Atak (2009: 40); yerel, bölgesel, ulusal, uluslararası, geleneksel/tekrarlanan, tek alanlı ya da çok alanlı festival çeşitliliğinden bahsetmektedir. Kömürçü (2013: 31-32) ise festivalleri büyüklüğüne, konusuna ve alanına göre ayırmakta, bu bağlamda film festivallerine, *konusuna göre festival* kategorisinde *sanat festivalleri* başlığı altında yer vermektedir.

Kısa zamanda ve yoğun olarak gerçekleşen bu etkinlikler, yılda bir kez ve kamuya açık şekilde olması sebebiyle bir bölgenin tanıtılmasında, imajının gelişmesi ve kentin kalkınmasında aktif rol oynamaktadır (Özkan, Curkan ve Sarak, 2015: 60).

Turizm sektörünün çeşitlenmesine katkı sağlayan etkinliklerden biri olan festivaller, birçok kentte unutulmaya yüz tutan değerleri ortaya çıkarmaya çalışarak onların yeniden hatırlanmasına imkân sunmaktadır. Bu bağlamda sinema, tiyatro, müzik, yemek, dans, turizm, spor, karikatür gibi birçok konuda düzenlenen etkinlikler, ağırlıklı olarak kültürel yaşamı canlandırmayı ve illeri markalaştırmayı amaçlamaktadır (Çakır, 2009: 81).

Festivaller, insanlar arasındaki ilişkiyi güçlendirerek, tanışılan yeni kültürlere ve yaşamlara duyulan merakı canlandırır ve yeni yerler görmeyi teşvik eder (Çulha, 2008: 1828). Farklı alanlarda gerçekleştirilen festivaller turizme önemli bir katkı sağlarken festival kapsamındaki etkinlikler ise yerel halkta toplumsal bir etkileşimin gerçekleşmesine neden olmaktadır (Binbaşıoğlu ve Gültekin, 2017: 3). Özellikle doğal turizm kaynaklarından yoksun bölgelerde alternatif bir yöntem olarak düzenlenen festivaller turistlerin bölgeye çekilmesinde önemli bir araçtır (Atak, 2009: 41).

Festivallerin birçok olumlu etkisinin yanı sıra olumsuz etkileri de olabilir. Delamere, Wankel ve Hinch; festival süresince ortaya çıkan trafik sıkışıklığı, aşırı kalabalık, yol kapatmalar, vandalizm ve kaba davranışlar gibi olumsuzlukların yerel halkın hayatını olumsuz etkileyebileceğini belirtmektedir (Ekin, 2011: 22).

Bu çalışmanın amacı geleneksel olarak her yıl Safranbolu'da düzenlenen Altın Safran Belgesel Film Festivalinin yerel halk üzerindeki sosyo-kültürel etkilerini belirlemektir. Birçok kentte düzenlenen festivallerin etkileri üzerine çalışmalar mevcutken Safranbolu'da 20 yıldır süren bu festivalin yerli halk üzerindeki etkilerine odaklanan kısıtlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle bu çalışma ilgili alanyazındaki bu eksikliğin giderilmesine katkı sağlayacaktır. Polat ve arkadaşlarının (2017) Portekiz'de organize edilen 9. Uluslararası Turizm Kongresi'nde sunduğu *Perceptions of Host Communities on the Impacts of Festivals: The Case of the Safranbolu Golden Saffron Documentary Film Festival* isimli tebliğdir.

2. FESTİVALLERİN TOPLUMSAL BOYUTU

Turizmin ekonomik yönü o kadar ağır basmıştır ki, konunun sosyal yönü göz ardı edilmiştir. Halbuki turizm, yalnızca ekonomik bir olay değil, aynı zamanda toplumsal yapıyı etkileyen bir hareketliliklerdir. Mübeccel Kıray'ın 80'li yıllarda Safranbolu'da yapmış olduğu çalışma bu durumu ortaya koymaktadır. Söz konusu çalışmada katılımcılara turizmin toplum üzerindeki etkisi sorulmuş ve %71 oranında "Döviz getirir." cevabı alınmıştır (Kıray, 1982: 421; Civelek 2010: 332).

Turizm temelde toplumsal bir olay olduğu gibi festivaller de toplumsal bir olaydır. Bu çerçevede festivalleri, halkın yaşam biçimini etkileyebilecek bir unsur olarak değerlendirmek mümkündür. Yerli halk ve turistler arasındaki karşılıklı ilişkinin yanı sıra festivale katılan kişilerin kendi arasındaki ilişki ve iletişimlerini de festivallerin sosyo-kültürel etkilerini yansıtmaları açısından önemlidir. Bu durum toplumsal değişim sürecini harekete geçiren bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Civelek 2010: 340).

Festival etkinliklerinin sosyal etkilerini turizmin sosyal etkilerinden ayırmak mümkün değildir. Etkinliklerde yerel halk ve ziyaretçiler arasında turist yoğunluğuna göre doğrudan veya dolaylı olarak bir etkileşim ortaya çıkar. Festivaller, geleneksel kültürün gelecek kuşaklara aktarılması, tarihî/kültürel mirasın korunması ve festivalin gerçekleştirildiği bölgenin tanınmasını kolaylaştırmada önemli bir araçtır (Gül, Erdem ve Gül, 2013: 234).

Ev sahibi yörenin tanıtımını yapmak ve imajını artırmak için yerel halk ve ziyaretçilerin etkileşim kurmasını sağlayacak faaliyetlerde bulunmak önem arz etmektedir. Festivaller, bölgenin turistler için çekici hale gelmesine fayda sağlamaktadır (Polat, Aktaş Polat ve Halis, 2012: 2).

Ev sahibi toplumla turistlerin etkileşime girmesi gerek yerel halkın gerekse ziyaretçilerin eğitim ve kültür seviyesine katkıda bulunur. Yani karşılıklı bir etkileşim, döngüsellik söz konusudur. Bu, sosyal ve kültürel bir alış-veriş olarak adlandırılabilir. Festivaller, bölgedeki kentleşmeyi hızlandıracak, yaşam standartlarında değişimi tetikleyecek, yerel halkın el sanatlarına ve tarihi mekanlara önem vermesine katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla yerel halkın çevresine ve hayat kalitesine de olumlu etkisi olacaktır (Zavalsız, 2001: 28-29).

Festivallerin olumlu sosyal etkilerinin yanı sıra olumsuz etkilerinden de bahsetmek mümkündür. Her yıl milyonlarca insanın katılımıyla hareketlenen sektörün ortaya çıkardığı ilişkiler, inançta, aile hayatında, gelenek-görenekte, değer yargılarında, ekonomik ve siyasal yapıda önemli değişimlerin görülmesine sebep olabilir. Ev sahibi bölge halkının kısa bir süre için bile olsa, ziyaretçilerle kurduğu temas değer yargılarında dönüşüme imkân verebilir. Ev sahibi toplumun aile hayatındaki değişimler, yaşam tarzındaki farklılıklar, manevî ve kültürel değerlerindeki yozlaşmalar sonucunda çatışma ortamının meydana gelmesi turizmin olumsuz sosyal etkileri arasında sayılabilir (Zavalsız, 2001: 34-37).

Polat vd.'nin (2017) Safranbolu Altın Safran Belgesel Film Festivalinin yerel halk üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla 385 kişi üzerinde yaptığı çalışmada araştırmaya katılan yerel halkın turizmin olumlu ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerini daha çok algıladıkları belirlenmiştir. Festivalin bölgedeki yatırımları arttırdığı, yeni iş imkanları yarattığı, geleneksel ürünlerin üretiminin artmasına katkıda bulunduğu, yerel halka ekonomik yarar sağladığı, festivalin kültürel gelişmeye katkı sağladığı, festivalin yerli halkın turistik çekiciliklere ulaşmasını kolaylaştırdığı, kültürel değerlerin korunmasına katkı sağladığı, çevreye duyarlılığı arttırdığı, çevre kalitesinin artmasına katkı sağladığı, doğal çevrenin korunması konusunda farkındalık yarattığı ve festivalin tarihi binaların ve simgelerin korunmasını teşvik ettiği belirlenmiştir.

3. SAFRANBOLU ULUSLARARASI ALTIN SAFRAN BELGESEL FİLM FESTİVALİ

Safranbolu, Türk toplumunun geleneksel özelliklerini yansıtan ve sahip olduğu kültürel mirası günümüze kadar taşımayı başaran örnek bir şehirdir. Tarihi kervan yolları üzerinde bulunması ve yüzyıllar içerisinde değişen ekonomik yapıya rağmen sahip olduğu kültürel mirası korumadaki başarısı nedeniyle 17 Aralık 1994 tarihinde UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınmıştır. Safranbolu'nun tarihi ve kültürel öneminden hareketle Zonguldak Karaelmas Üniversitesi'nin girişimi, Gazi Üniversitesi, Safranbolu Belediyesi ve Safranbolu Kaymakamlığı ortaklığı ile hem Safranbolu'nun sahip olduğu kültürel mirası tanıtmak hem de ülkemizin sahip olduğu benzersiz kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliğine katkı sağlamak amacıyla 2000 yılında Safranbolu Altın Safran Belgesel Film Festivali organize edilmeye başlanmıştır. Adını Safranbolu'da yetiştirilen ve şehre de adını veren Safran bitkisinden alan Festivalin 2020 yılında 21. düzenlenecektir. Festival, 2004 yılında uluslararası boyuta taşınmış ve tüm dünya ülkelerinden belgesel film yönetmenlerinin katılabileceği bir organizasyon haline getirilmiştir.

Uluslararası Altın Safran Belgesel Film Festivali'nin amacı, Safranbolu başta olmak üzere, Türkiye'de bulunan kültürel değerlerin sürekliliğinin sağlanması ve bunların belgesel film festivali

aracılığı ile gelecek nesillere ulaştırılmasıdır. Festivalin ana teması “Kültürel Miras ve Korumacılık”tır. Festivalde profesyonel ve amatör kategorilerde belgesel film yarışması düzenlenmekte, ayrıca belgesel film senaryosu dalında da ödüller verilmektedir. Her yıl Eylül sonu ya da Ekim ayı başında düzenlenen Festival kapsamında en iyi restore edilen evlere ödül verilmekte, fotoğraf sergileri açılmakta ve panel ve konferanslar düzenlenmektedir. (Altın Safran Belgesel Film Festivali, 2020).

4. METEDOLOJİ

Bu araştırmanın temel amacı, 2000 yılından bu yana her yıl geleneksel olarak düzenlenen Uluslararası Altın Safran Belgesel Film Festivali’nin Safranbolu halkı üzerindeki sosyo-kültürel etkilerini belirlemektir. Bu amaçla, 29-30 Eylül-1 Ekim 2017 tarihlerinde yerli halk üzerinde nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar festivale katılanlar arasından gelişigüzel örnekleme metodu ile seçilmiş ve 25 katılımcıya yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılarak sorular yöneltilmiştir.

Çalışmanın teorik kısmının oluşturulmasında ikincil (kitap, tez, makale v.b.) kaynaklardan yararlanılmıştır. Ampirik kısımda ise ilgili alanyazında festivaller ve turizmin etkileri üzerine yapılan çalışmalar incelenerek mülakat soruları oluşturulmuştur. Oluşturulan görüşme formu festival alanındaki katılımcılara uygulanmıştır. Görüşme formunda yer alan soruların ilk dördü katılımcıların demografik özelliklerini ortaya koyma amaçlıdır. İkinci bölümdeki 13 soru ise katılımcıların festivalin etkileri ile ilgili algılarını belirlemeye yöneliktir. Görüşmeler 20 - 45 dakika sürmüş, katılımcıların çoğunun ses kaydı alınmasına izin vermemeleri nedeniyle katılımcıların görüşleri not alınmıştır. Sonraki aşamada elde edilen veriler betimsel analiz kullanılarak analiz edilmiş, sonuçlar tablolar halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

5.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	Kişi sayısı	%
Kadın	11	44
Erkek	14	56
Toplam	25	100

Çalışmaya katılanların %44’ünü kadınlar, %56’sını erkekler oluşturmaktadır. Katılımcıların %60’ı Karabük (%28) ve Safranbolu (%32) doğumludur. İstanbul doğumlu olduğunu söyleyenlerin oranı %8’dir. %32’lik bir grup ise “diğer” kategorisi içinde yer almıştır. Bu kategoride Hatay, Tunceli, Gaziantep, Ankara, Erzurum gibi illerle Gebze ve Mudurnu gibi ilçeler bulunmaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Yaşlarına/Döneme Göre Dağılımı

Yaş aralığı ve dönem	Kişi sayısı	%
12-21 (Ergenlik ve gençlik)	2	8
22-40 (İlk yetişkinlik)	10	40
41-60 (Orta yaş)	8	32
61+ (Yaşlılık)	5	20
Toplam	25	100

Mülakat yapılan katılımcıların %40’ı (10 kişi) ilk yetişkinlik döneminde (22-40 yaş arası) bulunmaktadır. %32’si (8 kişi) 41-60 yaş aralığına denk gelen orta yaş grubundadır. %20’si yaşlılık dönemi olarak tabir edilen 61 yaş ve üzeri yaş grubunda yer almaktadır. %8’i ise ergenlik ve

gençlik dönemi olarak adlandırılan 12-21 yaş aralığındadır. Katılımcıların yarısından çoğu (%56) evli, yarısına yakın (%44) kısmı ise bekar.

Tablo 3. Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim	Kişi sayısı	%
İlkokul	6	24
Ortaokul	2	8
Lise	5	20
Ön lisans	1	4
Lisans	10	40
Yüksek lisans ve üzeri	1	4
Toplam	25	100

Katılımcıların %40'ı lisans öğrencisi ya da mezundur. Bu oranı %24 ile ilkököl, %20 ile lise ve %8 ile ortaokul mezunları izlemektedir. 1 (%4) kişi ön lisans mezunu, 1 (%4) kişi de yüksek lisans öğrencisi olduğunu belirtmiştir. Buna göre katılımcıların yarısının üniversite öğrencisi ya da mezunu olduğu diğer yarısının da en fazla lise mezunu olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Katılımcıların Mesleklerine Göre Dağılımı

Meslek	Kişi sayısı	%
Esnaf/Serbest Meslek	8	32
Öğrenci	7	28
İşletmeci	2	8
Emekli	2	8
Diğer	6	24
Toplam	25	100

Katılımcıların %32'sini bir anlamda hem sosyal hem de ekonomik hayatın nabzını tutan esnaf oluşturmaktadır. Bunu %28'lik oranla öğrenciler izlemektedir. Ardından %8 ile konak işletmecileri ve yine %8 ile emekliler gelmektedir. Geriye kalan %24'lük kısım ise "diğer" kategorisi içinde yer alan ev hanımı, satış danışmanı/ elemanı, öğretmen, fizyoterapist, Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü çalışanı ve film makinisti gibi meslek gruplarından oluşmaktadır.

5.2. Festival Hakkında Görüşler

Demografik bilgilerden sonra katılımcılara festival hakkındaki görüşlerini ve festivalin etkileri ile ilgili algılarını belirlemek için sorular yöneltilmiştir. Bu bölümde katılımcıların festival ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Katılımcıların gerçek isimleri gizlenmiş ve Katılımcılar K1, K2, K3 v.b. olarak kodlanmıştır.

Tablo 5. Katılımcıların Festival Etkinliklerine Katılma Durumu

Etkinliklere katılma	Kişi sayısı	%
Duydukça/Fırsat buldukça	7	28
Arada sırada/zaman zaman/az	5	20
Hiç katılmıyor	6	24
Bazı etkinliklere katılıyor	4	16
Etkinlikte görev alıyor	3	12
Toplam	25	100

Katılımcıların %28'i haberdar oldukça ya da fırsat buldukça etkinliklere katılmaktadır. Nadiren katılanların oranı %20 iken %24'ü ise etkinliklere hiç katılmadığını belirtmiştir. Bunların

içinde esnaf olduğu için iştirak etmediğini dile getiren katılımcılar da bulunmaktadır. Festivalde bazı etkinliklere katılanlar %16'lık dilimde yer almıştır. Bu gruptakilerin çoğunluğu sadece konserlere katıldığını ifade etmiştir. Son olarak %12'lik bir grup görevli olduğu için sürekli olarak etkinliklerin içinde bulunduğunu söylemiştir. Bu rakamlar, Safranbolu'da düzenlenen Altın Safran Film Festivali'ne gerçek anlamda katılımcı olmadığını göstermektedir. Nitekim en önemli katılımcı grup, haberi oldukça ya da fırsat buldukça katıldığını belirtenlerdir.

Tablo 6. Festivallerin Turizme Katkısı

Festival-Turizm ilişkisi	Kişi sayısı	%
Tamamen Olumlu	12	48
Festivallerin turizme katkısı genel anlamda olumlu, ancak Safranbolu'da etkisiz kalıyor	11	44
Olumsuz	2	8
Toplam	25	100

Katılımcıların yaklaşık yarısı (%48) festivallerin turizme olumlu katkı sağladığını düşünmektedir. %44'ü, festivallerin genel olarak turizmi olumlu etkilediğini, ancak bu festivalin Safranbolu turizmine etkisi olmadığını belirtmiştir. %8'i ise söz konusu festivalin etkisinin olumsuz olduğuna inanmaktadır.

45 yıldır Safranbolu'da yaşayan ve esnaflık yapan K1, festivalin Safranbolu'nun gelişmesine oldukça önemli katkısı olduğunu ifade etmiştir. Konak işletmecisi K2, bu festivallerin gerek yerel gerek ulusal basında, birçok haber sitesinde, gazetede, video portalında yer aldığını, bu sayede Safranbolu turizmine olumlu bir katkı sağladığını dile getirmiştir:

Burası kırsal bir yer, deniz turizmi yok, o yüzden insanların gününbirlik ya da bir iki gece konakladıkları bir yer. İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlere yakın olduğu için bir avantajı var, fakat burayı cazip kılan kısım tarihî olmasıdır, ancak küçük bir yer olduğu için bunun reklamının yapılması da çok zor yani. Bir Antalya, bir Bodrum'la kıyaslamamız mümkün değil, küçük yerlerin reklamları da ancak bu şekilde festivallerle olabilir. Safranbolu'yu Safranbolu yapan tarihî evleri olduğu kadar safran çiçeğidir. Safranbolu'yu ve safran çiçeğini dünyaya duyurmak hem turizme hem de safran üreticisine çok büyük katkılar sağlamaktadır. Bu festivaller sayesinde turizm geliyor. Bizi gerek bilgi almak gerek rezervasyon yaptırmak için çok sık telefonla aradılar. Bunun yanında basında yer alarak yöresel yemeklerimizi tanıtmaya ve tıttırma imkânı da bulduk.

Safranbolu doğumlu K3, festivalin Unesco Dünya Miras Listesi'nde yer alan Safranbolu'ya artı değer kattığına inanmaktadır. Festivale şehir dışından görevli olarak geldiğini söyleyen K4 ise festivallerin kaynaştırıcı etkisi üzerinde durmuştur:

Turizme katkısından ziyade insanlara katkısı olduğunu düşünmek gerekiyor. Bizim gençlik yıllarımızda televizyon vs. olmadığı için insanlar sosyal etkileşimi iki yerde kurardı; bunun bir tanesi kadınlar için hamamlardı, bir diğeri ise aileler için sinemalardı. Ailelerin büyük çoğunluğu ya sinemada ya da hamamlarda tanıştırdı, kısacası bunlar kaynaştırıcı unsurlardı.

Festivallerin gerek yurtiçinden gerek yurtdışından katılımlarla turizme olumlu katkısı olduğunu ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Altın Safran Belgesel Film Festivali kapsamında belgesel film yarışmasının yanı sıra uluslararası resim/fotoğraf sergileri ve yarışmaları da organize edilmektedir. Bu sebeple hem yurtiçinden hem yurtdışından ziyaretçiler gelmiştir.

İlban ve Kömür (2019)'ün çalışmasında da festival-turizm ilişkisini anlamlandırabilmek adına, katılımcılara Ayvalık'ta düzenlenen zeytin hasat günlerinin bölgeye gelen turist sayısını arttırıcı bir etkisi olup olmadığını sorulmuş, 16 denekten 14'ü festivallerin turist sayısını kesinlikle arttırdığını dile getirmiştir.

Deneklerin yarısından çoğu (%52) Altın Safran Film Festivali'nin etkisiz olduğunu ve turizme katkısı bulunmadığını ifade etmiştir.

K5, on sekizincisi düzenlenen festivalin artık sırf devam ettirmek için organize edildiğini belirtmektedir. Esnaf olan K6 ile K7 de K5 gibi bu festivalin turizme hiçbir katkısı olmadığını beyan etmiştir. Şifalı bitkilerle ilgilenen K8, festivalin Safranbolu'yu yansıtmadığını, Safranbolu'ya ait oyunlar, giysiler, sözler ve sazların ön plana çıkarılması gerektiğini, hoplama zıplamayla Safranbolu'nun tanıtılamayacağını vurgulamıştır. Doğma büyüme Safranbolulu olan K9, festivalin turist getirmediğini sadece yerel halka eğlence sunduğunu dile getirmiştir. K10 da bu festivalin turizme katkısı olmadığını düşünmektedir: *"Ulusal basın bile gelip yazmadı. Mesela Kastamonu Taşköprü Sarımsak Festivali'ne Sibel Can geliyor, bir ses getiriyorlar. Bizim buraya Bulgaristan'dan birkaç kişi geliyor, İngiltere, Fransa gibi Avrupa ülkelerinden gelen bile yok."*

Barakazı ve Kayran (2019)'ın Mersin'de düzenlenen Narenciye Festivali'nin şehir turizmine katkısı üzerine yaptığı araştırmada benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Katılımcılar, festivalin şehir turizmine önemli bir katkısının olmadığını, tanıtım faaliyetlerinin yetersiz kaldığını, festivale daha çok bölge halkının katıldığını, bu nedenle festivalin yerel kaldığını, yakın illerden gelenler ile davetli katılımcıların az da olsa katkı yaptığını, ancak daha iyi bir tanıtım ve organizasyonla olumlu etkilerin ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Bu sonuçlar Safranbolu Altın Safran Belgesel Film Festivali'nin turizme dikkate değer bir katkısının olmadığı yönündeki bulguları desteklemektedir.

Tablo 7. Festivalin Safranbolu'nun Gelişimine ve Yaşam Kalitesine Etkisi

Festivalin gelişime katkısı	Kişi sayısı	%
Olumlu	16	64
Olumsuz, katkısı yok	4	16
Önceden etkiliydi, artık değil	3	12
Kentin gelişimine katkısı olumlu, yaşam kalitesine katkısı olumsuzdur	2	8
Toplam	25	100

Katılımcılara festivalin, Safranbolu'nun gelişimi ile yaşam kalitesine katkısı sorulmuş, %64'ü bu katkıyı *"olumlu"* olarak değerlendirirken %16'sı olumsuz olduğunu ve bir katkısının bulunmadığını belirtmiştir. %12'lik bir katılımcı grubu festivalin daha önceki yıllarda etkili olduğunu, ancak artık ses getirmediğini düşünmektedir. %8'lik bir grup ise, festivalin Safranbolu'nun gelişimine katkısını olumlu bulurken; yaşam kalitesi üzerinde aynı etkiyi göstermediğini vurgulamıştır.

Emekli radyo televizyoncu K3, festivalin kentin gelişimine ve halkın yaşam kalitesine etkisinin olumlu olduğuna işaret etmektedir:

Yaşam kalitesi konusunda şunları söyleyebilirim. Safranbolu'da emekli çok fazla. Dışarıdan gelip burada turizme katkıda bulunan, burada eski evlerden alıp konak inşa eden müşterilerimiz de var. Yani dışarıdan gelip buraya yerleşenler, burada iş sahibi olanlar da var. Şöyle diyorum, demek ki Safranbolu'yu çok dingin, çok güzel buluyorlar ki buraya yerleşiyorlar. Safranbolu'da her yerde olduğu gibi zengin de var, fakir de var, ama çoğu emekli ve Safranbolu'ya gönülden bağlı insanlar. Safranbolu bizim için bir destan, şiir gibi bir şehir, anlatılmaz. Festival tanıtım amacıyla katkı sağlar, eskiden çok daha fazla etkinlikler yapılıyordu, çok değerli sanatçılar getiriliyordu. 1 haftalık etkinliklerimiz vardı, artık yetişemiyorduk. Doğa gezileri vardı, offroad yarışları vardı, çeşitli ülkelerden gelen çocuk ve yetişkinlerin halk gösterileri vardı. Türk sanat müziği sanatçıları vardı, halk müziği sanatçıları vardı, film gösterileri vardı. Şimdi yine var, ama Türkiye'de belirli nedenlerden dolayı bazı

şeyler her yerde olduğu gibi kısıtlandı. Hemen hemen nereden baksanız 3-4 senedir terör olaylarından dolayı büyük sanatçılar vs. getirilemiyordu, bunu gayet doğal karşılıyor. Tabii şimdi etkinlikler biraz daha indirgendi, ama bunu ben ekonomiye de bağlıyorum.

Sinema makinisti K4, "Ben Safranbolu'nun yabancıyım, fakat katkısı fazla olacaktır. Çünkü uluslararası olması nedeniyle yurtdışından gelenler de var bu etkinliğe. Kültürel bir etkisi olmasa bile ekonomik açıdan etkisi görülmektedir." ifadelerini kullanmıştır.

Karabük Üniversitesi öğrencisi K11, "Safranbolu'ya farklı ülkelerden farklı insanlar geliyor, bu farklılıklara halk da alışmaya başlıyor. Toplumsal değerler dışında evrensel değerler kazanılıyor, genel anlamda olumlu etkileri söz konusu. Yaşam kalitesine ekonomik ve kültürlenme açısından olumlu etkisi olur." demiştir.

Gürbüz (2002)'ün, turizmin sosyal etkileri üzerine odaklandığı araştırmasında, katılımcıların %68'i turizmin Safranbolu'ya ekonomik, %20'si de kültürel katkısı olduğunu dile getirmiştir. Türker v.d.'nin (2016) çalışması, turizmin Safranbolu halkının yaşam kalitesini olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Araştırmada; turizmin ekonomik, kültürel ve çevresel etkilerinin Safranbolu halkının yaşam kalitesini olumlu, sosyal etkilerin ise olumsuz olarak etkilediği belirlenmiştir.

K2, "Gözlemlediğimiz kadarıyla Altın Safran Belgesel Film Festivali'nden sonra buraya gelen turist sayısı belli oranda artıyor. Soğuk sonbahar aylarında turist sayısı bir miktar azalırken bu festival sayesinde %15-20 gibi bir artış oluyor." şeklinde konuyu açıklamaktadır.

Esnaflık yapan K10, festivalin önceden etkili olduğunu şimdi ise ses getirmediğini vurgulayanlar arasındadır: "Eski Çarşı'da çok faaliyet yok, etkinlikler yukarıda yeni Safranbolu'da yapılıyor. Çok para harcıyor, ama organize bir şekilde işlemediği için ses getiriyor."

44 yıldır Safranbolu'da yaşayan K7, bu festivalin Safranbolu'nun gelişimine de yaşam kalitesine de etki etmediğini söylemektedir: "Turizm halkın yaşam kalitesini etkilemektedir. Ama bu festivalin turizme etki ettiğini düşünmediğimden halka katkısı olduğunu da düşünmüyorum."

Tablo 8. Festivalin Ulusal ve Uluslararası Tanıtıma Etkisi

Tanıtıma etki	Kişi sayısı	%
Olumlu	13	52
Olumsuz	3	12
Yerel olarak olumlu, uluslararası etkisi olduğunu düşünmüyorum	6	24
Geçmişte etkiliydi	2	8
Cevap yok	1	4
Toplam	25	100

Katılımcıların %52'si Altın Safran Belgesel Film Festivali'nin Safranbolu'nun ulusal ve uluslararası anlamda tanıtımına etkisinin olumlu olduğunu belirtirken; %12'si olumsuz görüş bildirmiştir. %24'lük kısım ise bu festivalin ulusal anlamda tanıtıma etkisi olduğunu, ancak uluslararası arenada etkisiz kaldığını vurgulamıştır. 2 kişi (%8) festivalin geçmişte etkili olduğunu, şimdi ise o etkiyi kaybettiğinin altını çizmiştir.

K3, festivalin ulusal ve uluslararası tanınırlığa etkisinin olumlu olduğunu, bunun gelen turistlerden de anlaşılacağını dile getiriyor:

Safranbolu dünya basınında da çok yer alıyor, bunu zaman zaman televizyonlardan takip etme imkânım oluyor benim. Geriye dönük baktığımızda daha çok yabancı turistimiz vardı normalde, yine Türkiye'nin bu iç durumundan ötürü yurtdışından gelen turistlerde de azalma görüyoruz. Buraya yaz kış gelenler Japon ve Koreliler.

Erdem, Mızrak ve Aratoğlu'nun (2018) Uluslararası Mengen Aşçılık ve Turizm Festivali'nin ilçeye sağladığı katkının belirlenmesi amacıyla yerli halk üzerinde yaptığı çalışmada katılımcıların %49'u festivalleri bölgesel ve kültürel tanıtım unsuru olarak gördüğünü ifade etmiştir. Söz konusu sonuç, bu çalışmada elde edilen Safranbolu Festivali'nin kentin tanıtımına olumlu etki ettiği bulgusu ile örtüşmektedir.

Festivallere katılmadığını ifade eden K7 ise, farklı bir festivalin Safranbolu'nun tanınırlığına daha çok etki edeceğini ileri sürmektedir: *"Festival Altın Safran Belgesel Film Festivali olarak düzenleniyor. Safranbolu ismen tanıtılmaya çalışılsa da bu Safranbolu'nun özelliklerini yansıtmıyor. Örneğin film festivali değil de lokum festivali olsaydı bu tanınırlıktan söz edilebilirdi."* Bir başka esnaf K12 de *"Bu festival Safranbolu'nun nesini yansıtıyor."* diyerek eleştiri de bulunmaktadır. Eski Çarşı'da konak işletmeciliği yapan K9, *"Bence yok yani, Türkiye içerisinde ancak Emre Aydın'ın geldiği duyuluyor, onun dışında bir şey duymuyoruz. Ama bu benim düşüncem tabii ki."* derken üniversite öğrencisi K13, uluslararası etkisinin çok olmadığını, çünkü gerekli tanıtımın yapılmadığını belirtmiştir.

Bazı katılımcılar ise festivalin sadece yerel olabildiğini beyan etmiştir. Öğretmen olan K14 bu durumu şöyle açıklamaktadır: *"Ulusal olarak bile katkısı olduğunu düşünmüyorum, yani ulusal basında neredeyse hiçbir haber görmüyoruz, daha çok yerel etkisi olduğunu düşünüyorum."* Festivalde görevli olarak yer alan K15 de festivalin yerel kaldığını söyleyenler arasındadır: *"Uluslararası olmayabilir, yerel medyada birkaç yerde çıkmıştır, ama uluslarda da çok fazla yankı yaptığını düşünmüyorum."*

Tablo 9. Festivalin Yerel Halk Üzerindeki Kültürel Etkisi

Kültürel etki	Kişi sayısı	%
Olumlu	10	40
Sadece eğlence, konserden ileri gitmiyor	11	44
Öğrenci hariç, etkili değil	2	8
Katılım yok	2	8
Toplam	25	100

Katılımcıların %40'ı festivallerin yerel halk üzerinde olumlu etkisi olduğunu belirtmiştir. %44'ü festivalin sadece eğlenceden ibaret olduğunu, bir kısmı da konserden öteye geçmediğini vurgulamaktadır. %8'i sadece öğrenciler üzerinde etkisi olduğunu dile getirirken %8'i de etkinliklere katılım olmadığını, bu yüzden festivalin etkisiz kaldığını söylemektedir.

Serbest meslek sahibi K16, yapılan etkinliklerle tarihin öğretilebileceğine değinirken bilgisi olduğu sürece etkinliklere katılmaya çalıştığını ifade eden K11, festivallerin yerel halk üzerindeki etkisini şöyle izah etmiştir: *"Farklı kültürleri ve farklı yaşam biçimlerini tanıyorlar. Yabancı dile açık hale geliyorlar, esnafın farklı dillere kulak yatkınlığı oluyor, cevap verip konuşabiliyorlar. Değerler konusunda daha farklı düşünebiliyorlar. Kısaca festivaller bence öğrenmeye etki ediyor."*

Katılımcıların önemli bir bölümü etkinliklerin kültürel etkiden ziyade eğlence amaçlı gerçekleştirildiğini vurgulamıştır. Bu grupta yer alanlardan birisi de K3'tür: *"Şöyle söyleyeyim, halk olarak eğlenceye daha düşkünüz. Yani festival zamanı seminerler veriliyor ya da genel kültür konularını içeren konferanslar düzenleniyor. O tür etkinliklerde dinleyici sayısı az, ama eğlence zamanı kalabalık daha fazla."* K10 da ironik biçimde aynı konuya dikkat çekmektedir: *"Halk genelde konserlere katılım gösteriyor. Orası ne kadar kültüre etki eder bilemiyorum."*

Alanda görevli olarak bulunan K17 de konserlere katılımın yoğun olduğuna işaret etmektedir: *"Kültürel etkileşim olarak çok etkili olduğunu düşünmüyorum. Sadece konser alanı doluydu, o yüzden eğlence, boş zaman değerlendirme, stres atma gibi durumlardan bahsedebiliriz."*

K5, konser dışında diğerk etkinliklere katılım olmadığını söylemektedir: *“Yerel halk üzerindeki kültürel etkisi maalesef konserlerden ileriye gidemiyor.”*

Fırsat buldukça etkinliklere katıldığını belirten K14, konuya başka bir açıdan bakmaktadır: *“Şöyle de diyebiliriz; selfie çekip sosyal medya üzerinden yayınlamak amacıyla katılıyorlar. Bizim gibi küçük çocuklu ailelerin gözleri de sürekli çocuklarının üzerinde oluyor.”*

“Son 5 yıldır festivalin yerel halka bir şey sunduğunu görmedim.” Diyen K6 ise, festivalin öğrenciler hariç kimse üzerinde bir etkisi olduğunu düşünmediğini, etkinliklerin öğrenciler için eğlenme aktivitesi haline geldiğini dile getirmiştir.

Ekin (2011)'in, Antalya Altın Portakal Film Festivali'ne ilişkin çalışmasında katılımcıların %66'sı festivalin yerel halk üzerinde olumlu bir kültürel etkisi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca katılımcıların %78'i festivallerin yerel halka kültürel bir deneyim fırsatı sağladığının altını çizmektedir. Bunun en temel nedeni, Antalya Altın Portakal Film Festivali'nin gerek ulusal gerek uluslararası platformda fazlasıyla tanınır olmasıdır.

Tablo 10. Festivalin Yerel Halk Üzerindeki Sosyal Etkisi

Sosyal etki	Kişi sayısı	%
Olumlu (Arkadaş ya da aile ile sosyalleşme, kaynaşma, sohbet)	17	68
Bazı etkinliklerde etkileşim imkânı yok, tanışmak zor	4	16
Çok fazla halka inmiyor	2	8
Cevap yok	2	8
Toplam	25	100

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%68), festivallerin yerel halka sosyal etkisinin olumlu olduğunu düşünmektedir. Olumlu etkiler arasında arkadaş ya da aile ile sosyalleşme, kaynaşma, sohbet etme gibi hususlar yer almaktadır. Bir katılımcı etkinliklerin kaynaşma ortamı sağlayacağını, bunun da yeni dostluklar kurulmasına imkân vererek sonraki yıllarda Safranbolu'nun yeniden ziyaret edilmesiyle festivallere katılımında artış olacağından bahsetmiştir.

Katılımcıların %16'sı bazı etkinliklerde etkileşim olasılığının hiç olmadığını, tanışma imkanının bulunmadığını dile getirerek konser alanlarını örnek göstermiştir. %8'i etkinliklerin çok fazla halka inmediğini beyan etmiştir.

Ev hanımı olan K18, *“Bir kere geliyorlar, önce iletişim kuruluyor, sonra tekrar gelip görmek istiyorlar.”* diyerek olumlu bir etkiye işaret etmiştir. K3 de benzer bir etkiden bahsetmektedir: *“Safranbolu insanı çok candan çok sevecen, insanlara çok yardımcı oluyorlar. Yani dışarıdan gelenlerle çok çabuk irtibat kurabilen insanlar yani misafirperverler diyebilirim.”*

Festival etkinliklerinde görevli olan K5, festivalin ekonomik yönüyle sosyal yönünü aynı potada buluşturmaktadır: *“Sosyal etki olarak esnafa katkılarını sayabilirim ya da ticari ve ekonomik hayata katkısı olduğunu söyleyebiliriz. Bu da sosyal hayata canlılık katmaktadır.”*

K6 ise konuya olumsuz yaklaşmaktadır: *“Negatif bence, konserlerde 30 yaş üstü görmem biraz zor. Tanışma, kaynaşma gibi bir durumun hele konser alanında olması zor.”*

68 yıldır Safranbolu'da yaşayan K10 da dışarıdan gelenlerin zaten az olduğunu o yüzden yeni insanlarla tanışma gibi bir durumun söz konusu olmadığını *“Daha çok kendin pişir, kendin ye yani.”* ifadesiyle dile getirmiştir.

Tablo 11. Festivalde Yerel Sanatçılara Sergi, Gösteri, Konser Gibi İmkanların Sunulup Sunulmaması

Sanatsal yeteneklere fırsat	Kişi sayısı	%
Sunuyor	14	56
Sunmuyor	8	32
Bilgisi yok	3	12
Toplam	25	100

Katılımcıların yarısından fazlası (%56), festivalin yerel halka sanatsal yeteneklerini sunma fırsatı verdiğini %32'si ise vermediğini düşünmektedir. %12'lik bir grup konuyla ilgili bilgisi olmadığını aktarmıştır.

K18, Safranboluluların en ufak bir fırsatı bile değerlendirdiğini söylerken K19 da *“Bence fırsat sunuluyor. Çünkü yapılan sergilerde hat, tezhip, minyatür gibi geleneksel sanatlara bolca yer veriliyor.”* demektedir. Bunun yanı sıra katılımcılar, halk eğitiminin gerek SAKEM öğrencileri için gerek geleneksel sanatlarla uğraşan yerel sanatçılar için festival süresince sergiler düzenlediğini, dolayısıyla sanatsal yeteneklere fırsat verildiğini ifade etmektedir.

Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü çalışanı K20 ise fotoğraf ve belgesel yarışmasını örnek göstererek Safranbolu'daki çekimlere özel önem verdiklerini, **Safranbolu Özel Ödülü** adı altında bir ödül kategorisi olduğunu vurgulamıştır. Aynı şekilde Cıngıllıoğlu Sanat Galerisi'nde geleneksel sanatlara yönelik sergilere yer verildiğinden bahsetmiştir.

K3, Safranbolu halk müziğine atıfta bulunmaktadır: *“Erbil hocamız var, ben ondan örnek vereyim. Onun yetiştirmiş olduğu birçok öğrenci var. Safranbolu Halk Müziği konusunda ders veriyor. Hatta üniversitede de ders veriyor. Yani yerelde bu işlerle uğraşan yeteneklere de açığız, fırsatlar oluyor.”*

K9, yerel sanatkarlara/yeteneklere fırsat verilmediğinin altını çizmiştir: *“Festivallerde imkân tanınmıyor. Ne oluyor, tanınmış birileri geliyor, konuşma yapıyor, onun peşinden ünlü bir sanatçı çıkıyor, şarkı söylüyor vs. Sadece Safranbolu'nun adı duyuluyor.”*

K13 de sanatsal yeteneklere fırsat sunulmadığını ifade etmekte ve önerilerde bulunmaktadır: *“Sunulmuyor. Yerel halkın çok fazla bu işin içinde olduğunu düşünmüyorum. Örneğin lokum tanıtımı, yani yapım aşamaları vs. gibi şeylere yer verilebilir. Lokum belgeseli bile olabilir yapım sürecini sunmak için.”*

Tablo 12. Festivalin Kültürel Mirasın Korunmasına Katkısı

Kültürel mirası koruma	Kişi sayısı	%
Koruyor	19	76
Ödüller belirli yerlere gidiyor	2	8
Bilgim yok	3	12
Cevap yok	1	4
Toplam	25	100

Festivalin kültürel mirası korumaya katkısına olumlu yanıt verenlerin oranı (%76) oldukça yüksektir. Festival kapsamında en iyi restore edilen evlere plaket verilmesi korumayı teşvik etme ve motivasyon adına kültürel mirası olumlu etkilemektedir. Katılımcıların %8'i ödüllerin belirli yerlere gitmesine sitem etmektedir.

K20, kültürel mirası korumak adına neler yapıldığından bahsederek bu sene gerçekleştirilecek projeler hakkında bilgi vermiştir:

Festivalin bel kemiği olarak plaketeri sayabiliriz. Kültürel miras şehrinde yaşıyoruz ve buranın korunması adına elimizden geleni yapıyoruz. Korunmasına yardımcı olanlara da teşvik amaçlı plaketer veriyoruz. Daha önce eski sinema olarak da bilinen ve kapalı olan Muallimler Birliği'ni restore edip sinema, belgesel müzesi ve kütüphane olarak kullanıma açacağız. Burada ödül alan yapımlar da gösterilmeye çalışılacak. 60'lı yıllardan 2017'ye kadar sinema afişleri, eski-yeni film makineleri orada sergilenecek.

K3 de kültürel mirasa değer verildiğinden ve Safranbolu'nun kültürel mirasının korunduğundan söz etmektedir:

Güzel korunan evlere plaket veriliyor. Mesela yemenicilik buranın çok eski sanatlarından bir tanesi, bunun ilerletilmesi, kuşaktan kuşağa aktarılması için Safranbolu'nun ileri gelenleri kaymakam, belediye başkanı ellerinden geleni yapıyorlar. Yeni dükkanlar açmaya çalışıyorlar, mesela eskiden tabakhane varmış, deri üretilmiş, orayı tekrar faaliyete geçirmek istiyorlar. Yine tarihî Safranbolu lokumu var, bunun üzerine dükkanlar açıldı, daha da ilerletiliyor. Festival kapsamında sergilerimiz var, değerli sanatçılarımız var, şairlerimiz yazarlarımız var, Sadi Yaver Ataman'ımız var. Daha ne olsun.

Konağı, en iyi restore edilen ev ödülüne layık görülen K2'nin bu konudaki görüşü ise şöyledir:

Safranbolu Unesco tarafından koruma altında, o yüzden tarihî binalara izinsiz bir çivi çakılmaz, boya filan hiçbir şey yapılamaz. Bu iki konak da aslına uygun şekilde restore edildi, edilmesi gerekiyordu, her şeyin özgün olması gerek. Safranbolu'yu Safranbolu yapan değerler tamamen korunmuş ve aynı zamanda güvenli hale getirilmiş oluyor.

K11, festivalin yerel değerlere odaklandığı sürece kültürel mirasın korunmasına katkısı olacağını belirtmiştir. K12 ise; *"Bürokrasinin rutin işlerinden biri, ödüllendirmeler belirli yerlere yapılıyor."* diyerek görüşünü ortaya koymuştur.

Sındırgı Yağcıbedir Festivali'ne katılan kişiler üzerinde yapılan bir çalışma benzer sonuçlara ulaşmış olup katılımcıların büyük çoğunluğu (%79), festivallerin tarihî mirasın korunmasına katkı sağladığına inanmaktadır (Gül, Erdem ve Gül; 2013: 226).

Tablo 13. Festivalin Ahlaki Yozlaşmaya ve Sosyal Değişime Etkisi

Sosyal değişime etki	Kişi sayısı	%
Her yenilik değişmeye sebep olur	4	16
Olumlu ya da olumsuz etkisi yok (Nötr)	9	36
Olumsuz etkisi yok	8	32
Olumlu yönde değişim	4	16
Toplam	25	100

Katılımcıların %16'sı her yeniliğin toplumsal değişmeye sebep olacağını dile getirirken %36'sı bu festivalin ahlakî yozlaşmaya olumlu ya da olumsuz herhangi bir etkisinin olmadığını düşünmektedir. %32'si festivalin olumsuz bir değişime sebep olmadığını, %16'sı ise olumlu yönde sosyal değişim gerçekleşeceğini savunmaktadır.

Festivalde görev alan K17, turistik etkinliklerin yerel halkta olumsuz değişime neden olduğuna dikkat çekmektedir:

Toplum olarak dışarıdan gördüklerini kabul eden insanlarız. Genelde turistlerin de giyim kuşamlarından vs. halklar görüp etkilenebilmektedir. Aynı şekilde öğrencilerin gelmesiyle de bir değişim yaşanabilmektedir. Yani genel anlamda bakıldığında yozlaşmalar söz konusu olabilmektedir.

Festivalin ahlakî yozlaşma ya da sosyal değişime neden olmadığını belirten K2, konaklarında düzenlenen etkinliklerden bahsederek gelenek ve göreneklerin yaşatıldığını altını çizmiştir: *“Aksine gelenek ve göreneklerimizi bize hatırlatıyor. Mesela burada yöresel kıyafetlerle yöresel oyunlar gösterildi. “Aç kapı” diye bir oyunumuz vardı, onu bir nebze olsun 20-30 dakikalığına da olsa tattırılmış olduk.”*

Festivalin olumsuz bir etkisinin olmadığını, aksine olumlu yönde değişim ortaya çıkaracağını savunan K11 ise şunları söylemektedir:

Kendi kültürünü tanıyorsan, seviyorsan, kendini tamamlamışsan hiç kimse senin yozlaşmana sebebiyet veremez, eksik bir yer varsa sen yozlaşırsın. Gelen insan da zaten senin gelenek göreneklerine saygılı olacaktır. Ortak bir noktada buluşulur. Olumsuz olacağına olumlu olur.

Gürbüz (2002)'ün, turizmin sosyal çevreye etkisini incelediği araştırmasında katılımcıların %20'si gelenek ve göreneklerin, %14'ü toplumun birliğini sağlayan dayanışma ilkelerinin, %10'u dilin, %8'i dinî kurum ve simgelerin, %8'i ise cinsel yaşamla ilgili değerlerin değişebileceğini düşünmektedir.

Aynı çalışmada, turistik bir yörede yaşamanın ortaya çıkardığı sorunlar da ele alınmıştır. Katılımcıların %20'si çevre ve iletişim bozukluğuna, %16'sı dinî duyguların zedelenmesine, %12'si aile içi iletişim bozukluğuna, %3'ü sağlık sorunlarına dikkat çekmiştir. %49'u ise, en çok trafik ve park sorununu vurgulamıştır (Gürbüz, 2002: 55).

Tablo 14. Festivalin Kötü Alışkanlıklara Etkisi

Kötü alışkanlıklara etki	Kişi sayısı	%
Etkisi yok	12	48
Kalabalığın etkisi var	12	48
Cevap yok	1	4
Toplam	25	100

Katılımcıların %48'i festivallerin kötü alışkanlıklar edinme üzerinde etkisi olmadığını düşünmektedir. %48'i ise özellikle sigara ve alkol gibi kötü alışkanlıklara neden olduğunu vurgulamıştır.

40 yaşında olan K16, *“Şu anda Safranbolu eskisinden daha iyi, ben doğduğumda burada herkes alkolikti, şimdi azaldı.”* yorumunda bulunmuş ve festivalin kötü alışkanlıklara etkisinin olmadığından bahsetmiştir. K18, *“Festivaller yozlaşmaya neden olabilir, ama bu festivalde olacağını düşünmüyorum.”* demektedir. K11 de benzer görüştedir: *“Sınırlarını aşmak isteyen insan için festival olup olmaması önemli değil, kendini bilmekle alakalı bu durum.”*

Alkol tüketiminde artış olabileceğini dile getiren K21'i destekleyen başka görüşler de vardır. Bu durumu K15 şöyle açıklamaktadır:

Toplulukların olduğu yerde böyle şeylerden bahsedebiliriz. Alanda bu şekilde bir durumla karşılaşmadık, ama haberlerde alkol yüzünden çıkan kavgadan bahsedildi. Topluluk kargaşalara da neden oldu, aynı yerde bulunduğumuz insanlar eğlenirken bile itiş-kakış, kavga, gürültü oldu. Eğlenmeyi bırakıp kavga etmeye başladılar.

Alanda görevli olarak bulunan K22'nin tespiti de bu yöndedir: *“Konser alanında çok fazla alkol vardı ve bu yüzden kavga çıkmıştı. Yani konserler geleneksel değerleri zedeliyor diyebiliriz. Kız erkek karışık bir ortam ve çok fazla kalabalıktı.”*

Özmen (2007)'in Akçakoca'da 360 katılımcıyla gerçekleştirdiği çalışmada, *“Turizm, yöremizde alkol ve uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıkların yaygınlaşmasına sebep olmaktadır.”* önermesine %37 oranında *“evet”*, %20 oranında ise *“hayır”* cevabı verilmiştir. Katılımcıların %17'si kararsız

olduğunu ifade ederken %16'sı kesinlikle katıldığını, %9'u da kesinlikle katılmadığını vurgulamıştır. Buna göre katılımcıların %60'ı, turizmin yerel halk üzerinde olumsuz etkisi olduğunu düşünmektedir.

Tablo 15. Yöredeki Ziyaretçi Artışından Memnuniyet

Memnuniyet	Kişi sayısı	%
Memnun	9	36
Yoğunluk yok, ama olursa memnun olurum	13	52
Misafir	1	4
Cevap yok	2	8
Toplam	25	100

Katılımcıların %36'sı ziyaretçi artışından memnundur. %52'si yoğunluğun çok fazla olmadığını, ancak olursa da memnun olacaklarını dile getirmiştir.

49 yıldır Safranbolu'da yaşayan K18, festival haftasının sosyal hayata bir canlılık kattığını ve ziyaretlerden memnun olduğunu şu şekilde izah etmektedir: *"Ben memnunum, şehrin havası değişiyor. Mesela Karabük sönük, hava kararınca orada hayat bitiyor."*

Fizyoterapist olan K23, festivalin bir artışı olmadığını vurgulamaktadır: *"Dışarıdan özellikle gelen çok görmedim. Zaten turistik bir şehir ve sık sık ziyaretçi alabiliyor."* K10 da esnaf üzerinde hiçbir etkisi olmadığını ifade etmektedir: *"Yok, artış olduğunu düşünmüyorum. Ben bu sene festival için gelenlere bir şişe bile su satmadım."*

Emeklilik sonrası esnaflık yapmaya başlayan K3, esnafın Eski Çarşı'da çok fazla etkinliğe yer verilmemesinden yakındığını dile getirmektedir:

Biz esnafız. Kaç yıldır burada festival yapıyor, festival nedir? Safranbolu'nun tarihî dokusunu dünyaya duyurmak için yapılan bir etkinliktir. Ama bu Tarihî Safranbolu'da yapılmıyor, yeni Safranbolu'da yapıyor. O zaman etkinliklerin Safranbolu'ya bir katkısı olmuyor yani.

Benzer sonuçlara ulaşan Ekin'in (2011) çalışması da katılımcıların %48'inin festival için gelen ziyaretçi sayısından memnun olmadığını ortaya koymuştur. çıkmıştır.

Tablo 16. Festival Haftasında Yaşanan Olumsuzluklar

Yaşanan olumsuzluklar	Kişi sayısı	%
Olağan sorunlar	13	52
Trafik ve otopark	11	44
Kavga ve gürültü	1	4
Toplam	25	100

Görüşmeye katılanların %52'si festival süresince bir olumsuzluğun söz konusu olmadığını ya da bunların olağan sorunlar olduğunu ifade etmiştir. Katılımcıların %44'ü trafik ve otopark sorunu yaşadığını, 1 kişi (%4) ise kavga ve gürültü olduğunu belirtmiştir.

K18, trafiğin sadece Safranbolu'da yaşanan bir sorun olmadığını, her yerde görülebileceğinin altını çizmektedir: *"Mesela buraya gelirken dolmuş geçemedi, inmek zorunda kaldım. Ama bunlar da olası sorunlar."*

K2 de olanları normal karşılamaktadır: *"Trafik yoğunluğu oluyor, konser zamanı bazı yollar kapatıldı, trafik sıkıştı. Toplu taşıma araçları farklı güzergahlar izlemek zorunda kaldı, ama bu kadar kalabalığı kaldırmak için de böyle bir şey şart. Sonuçta konser bir defa oluyor festival düzeyinde."*

K14, genel anlamda kalabalık ortamların tehlikeli olabileceğine işaret etmiştir: *“Trafikten hiç memnun değilim ve genel olarak bir otopark sıkıntısı var. Konser alanından devam edecek olursak daha önce başımıza gelmedi, ama böyle kalabalık ortamlarda taciz ya da hırsızlık gibi olaylar karşımıza çıkabilir.”*

K10, söz konusu aksaklıkların sürekli olduğunu vurgulamaktadır: *“Otopark sorunu burada her zaman var. Sokaklar köpeklerden geçilmiyor. Temizlik 365 gün zaten yok, çöpler zamanında alınmıyor. Bu şekilde olumsuzluklardan da söz edebiliriz.”*

K8 de festival etkinliklerinin dışında genel bir sorun olan Eski Çarşı’daki otopark sıkıntısından bahsetmektedir: *“Burada belli problemler var; örneğin turların arabalarını koyacak yerleri yok, yollar sıkıntı. İlk olarak büyük ve geniş araçlar için park yeri yapılmalı, geliş gidişler ringlerle sağlanmalı. Buraya araba girmemeli, vatandaş kendi gezecek.”*

Üniversite öğrencisi olan K17 ise başka bir konuya dikkat çekmektedir: *“Bizim üniversitenin destek vermemiş olması olumsuzdu. Sağlık Kültür ve Spor Daire Başkanlığı’ndan katılımlar olabilirdi. Yine radyo televizyon bölümünden katılımlar olsaydı güzel olabilirdi, ama hiçbir birimden katılım yoktu.”*

Ekin’in (2011) araştırması, festival süresince festival alanlarını çevreleyen yerlerde gürültü düzeyinin arttığını (%94) ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra aynı çalışmada katılımcıların %93’ü festival süresince kentte trafiğin arttığını, %62’si ise otopark sorunu olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yol kapatma ve yön değişikliklerinin rahatsızlık verdiğini ifade edenlerin oranı da %56’dır. Buna göre, bu çalışmadan elde edilen sonuçlarla Ekin’in araştırmasının ortaya koyduğu sonuçlar birbiri ile tutarlıdır.

Tablo 17. Tanıtım ve Etkinliklerin Yeterli Olması

Tanıtım	Kişi sayısı	%
Yeterli	5	20
Yeterli değil	17	68
Yeterli, ama etkili değil	2	8
Çalışılmalı	1	4
Toplam	25	100

Katılımcıların %20’si tanıtım ve etkinlikleri yeterli bulurken %68’i yeterli bulmadığını belirtmiştir. %8’i çalışmaların yeterli olduğunu, ancak etkili olmadığını ifade etmiştir.

Festival organizasyonunda yer alan K20, bu soruyu şöyle cevaplamıştır: *“İçinde olduğumuz için yeterli buluyoruz. Belirli yerlere afişlerimizi asıyoruz, broşürlerimiz var, belediye anonslarıyla o gün ne gerçekleşeceğine dair anonslar yapılıyor. Yer, saat ve zamanları bildiriliyor. İnternet sitemizde de festival programlarına yer verildi.”*

Katılımcıların büyük bölümü tanıtımın yetersiz olmasından şikayetçidir: Örneğin K14, *“Tanıtımlar hep yerel kaldığına göre yeterli değildir.”* demektedir. K12, geçmişe oranla festivalin sönük geçtiğini dile getirmektedir: *“İlk yıllara göre angarya olarak görülüyor diyebilirim, yapalım da bitsin tarzında oluyor.”* Etkinliklere katılmadığını söyleyen K9, tanıtımları yeterli bulmadığını söylerken bazı önerilerde bulunmaktadır: *“Ben yeterli bulmuyorum, ne yapılabilir derseniz festival komitesi gezecek, anlatacak, davet edecek vs.”* Görev alana kadar hiçbir bilgisi olmadığını dile getiren K17 gibi K11 de yetersiz bulduğunu vurgulamıştır: *“Beş yıldır buradayım, doğru düzgün bir tanıtıma denk gelmedim diyebilirim. Kültür mirası olan bir kentte festival büyük çapta, düzenli ve sistemli olmalıdır.”* K10 da tanıtımları görmemektedir: *“Yeterli bulmuyorum. Ulusal basında dahi yer aldığını görmedim bu sene. Sadece yerel olan Karabük televizyonlarında yer aldı. Eskiden daha olumluydu.”* K7 ise festivalin içeriğini beğenmediğinden, etkinliklerin bu halkı yansıtmadığından bahsetmektedir:

İçerik olarak bu festivali beğenmiyorum. Her şehir kendine özgü özellikleriyle festivaller düzenliyor. Örneğin Kastamonu Taşköprü'de Sarımsak Festivali düzenleniyor ya da Çilek Festivalleri düzenleniyor. Bizdeki de lokum festivali gibi bir şey olabilirdi. Film festivalinin bize bir katkısı olduğunu düşünmüyorum. Sadece yabancıları gezdiriyorlar, bize etki etmiyor.

SONUÇ

Günümüzde hemen her yerde çok çeşitli festivallerin düzenlendiği ve bu festivallerin ziyaretçi sayısını artırarak turizm faaliyetlerine doğrudan etkilediği görülmektedir. İki 2000 yılında organize edilen Altın Safran Belgesel Film Festivali'nin 2017 yılında on sekizincisi düzenlenmiştir. 2000 yılında "kültürel miras" ana teması ile yola çıkan festivalde amatör ve profesyonel kategoride belgesel filmler yarışmakta; ayrıca açık hava belgesel film gösterimleri, resim, fotoğraf sergileri, söyleşiler, müzik ve dans gösterileri yer almakta festival ödül töreni ile sona ermektedir.

Bu araştırmada her yıl Eylül ayı sonu ile Ekim ayı başında Safranbolu'da gerçekleştirilen Altın Safran Belgesel Film Festivali'nin yerel halk üzerindeki sosyo-kültürel etkileri incelenmiştir. Çalışma kapsamında, etkinliklere katılmış, alanda bulunan ve araştırmaya katılmayı kabul eden kişiler gelişigüzel örnekleme metodu ile seçilmiş ve yarı yapısal bir görüşme formu kullanılarak mülakat gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sonucunda festivalin sosyo-kültürel etkileri ile ilgili olarak katılımcıların hem olumlu hem de olumsuz görüşlere sahip oldukları belirlenmiştir. Buna göre festival genel hatlarıyla sadece Safranbolu turizmine ve halkın ekonomisine olumlu katkı yapmıştır. Bu sonuç, Polat v.d'nin (2017) araştırmasından elde ettiği festivalin önemli ekonomik katkılar sağladığı sonucu ile tutarlıdır. Ancak festivalin Safranbolu'nun tanıtımına, geleneksel sanatların ortaya çıkarılmasına katkısı olumsuzdur.

Festivale yerel halkın katılımının çok az olduğu bu katılımın da konser izlemeden öteye geçmediği belirlenmiştir. Yani yerli halk festivalin temel etkinliği olan belgesel film gösterimlerine yeterli ilgi göstermemektedir.

Safranbolu'da gerçekleşen festival herhangi bir kültürel yozlaşmaya yol açmamaktadır. Polat v.d'nin (2017) araştırması da bu sonucu desteklemektedir.

Önceki yıllarda çok daha fazla ses getiren festivalin gün geçtikçe etkisi azalmıştır. Bu durum festival tanıtımının yeterli ve etkili olmadığını göstermektedir. Genel olarak Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve güvenlik sorunları festivalleri olumsuz etkilemektedir. Etkili bir festival Safranbolu'nun gelişimine, turizmine, yaşam kalitesine ve tanınırlığına katkıda bulunacaktır. Belgesel film festivali başlı başına bir kültürel etkinlik olduğu halde bunun yanı sıra yerel değerleri ön plana çıkaracak etkinlikler ile yerel halkın ilgisini çekecek etkinliklere de yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Altın Safran Belgesel Film Festivali (2020) <https://altinsafran.org/tr/>.
- Atak, O. (2009). Türk Turizminin Tanıtımında Festivallerin Yeri ve Önemi: Antalya Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD.
- Barakazı, M. ve Kayran, M. F. (2019). Festivallerin Düzenledikleri Destinasyonlara Katkısının İncelenmesi: Narenciye Festivali Örneği, *International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5 (20): 1031-1039.
- Binbaşıoğlu H. ve Gültekin B. (2017). Vatandaşların Malatya'da Düzenlenen Fuar ve Festivallerin Sosyal Etkisine Karşı Tutumları, *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, (2): 1-13.

Festivallerin Yerel Halk Üzerindeki Sosyo-Kültürel Etkileri: Uluslararası Altın Safran Belgesel Film Festivali Örneği

- Civelek, A. (2010). Turizmin Sosyal Yapıya ve Sosyal Değişmeye Etkileri, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 13 (1-2): 331-350.
- Çakıcı, C. and Yavuz, G. (2012). 2013 Akdeniz Oyunları Bağlamında Spor Etkinlikleri ve Olası Etkileri, 1. *Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu*, Mersin: 13-28.
- Çakır, M. (2009). Festival Turizmi, *TÜROFED Dergisi*, Şubat (29): 80-81.
- Çulha, O. (2008). Kültür Turizmi Kapsamında Destekleyici Turistik Ürün Olarak Deve Güreşi Festivalleri Üzerine Bir Alan Çalışması, *Journal of Yaşar University*, 3 (12): 1826-1852.
- Ekin, Y. (2011). Etkinlik Turizmi Kapsamında Festivaller ve Antalya Altın Portakal Film Festivali'nin Yerel Halk Üzerindeki Sosyal Etkileri Konulu Bir Araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik ABD.
- Erdem, Ö., Mızrak, M. ve Aratoğlu, C. (2018). Festivallerin Bölge Turizmine Katkıları ve Sürdürülebilirliği: Uluslararası Mengen Aşçılık ve Turizm Festivali Örneği, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6 (1): 228-245.
- Gül, K., Erdem, B. ve Gül, M. (2013). Yerel Festivallerin Etkinliğine Bağlı Ziyaretçi Kazanımları: Sındırgı Yağcıbedir Festivali Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (2): 213-239.
- Gürbüz, A. (2002). Turizmin Sosyal Çevreye Etkisi Üzerine Bir Araştırma, *Teknoloji Dergisi*, 5 (1-2): 49-59.
- İlban, M. O. ve Kömür, T. (2019). Destinasyon Markalaşmasında Festival Turizminin Rolü: Ayvalık Uluslararası Zeytin Hasat Günleri Örneği, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16 (2): 274-295.
- Karagöz D. (2006). Etkinlik Turizmi ve Etkinlik Turizmi Bağlamında Yabancı Ziyaretçi Harcamalarının Ekonomiye Etkisi: Formula 1 2005 Türkiye Grand Prix Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm Otel İşletmeciliği ABD.
- Kıray, M. (1982). Safranbolu'da Konut İçi Yaşam Olanakları ve Turizm Yönü, *Toplumbilim Yazıları*, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No: 7, Ankara.
- Kömürcü, G. (2013). Etkinlik Turizmi Çeşidi Olarak Festivaller: Bozcaada Yerel Tatlar Festivali Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ABD.
- Küçük, M. (2013). Kültür Turizmi Kapsamında Yer Alan Festival Etkinliklerinin Yerel Kalkınmaya Katkısı: Uluslararası Beyşehir Göl Festivali Üzerine Bir Araştırma, *KOP Bölgesi Üniversiteler Birliği (UNİKOP) Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*, Konya: 1-13.
- Özkan, E., Curkan S. C. ve Sarak, E. C. (2015). Festivallerin Katılan Ziyaretçiler Üzerine Etkileri: Alaçatı Ot Festivali Örneği, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, (6): 59-68.
- Özmen, M. (2007). Turizmin Sosyo-Kültürel Etkileri: Akçakoca Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akçakoca: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm ve Otel İşletmeciliği ABD.
- Polat, R., Türker, N., Alaeddinoğlu, F., Uçar M. ve Can, A. S. (2017). Perceptions of Host Communities on the Impacts of Festivals: The Case of the Safranbolu Golden Saffron Documentary Film Festival, *IX International Tourism Congress (ITC'17)*, 29-30 November 2017, Peniche/Portugal: 753-763.
- Polat S., Aktaş Polat, S. ve Halis, M. (2012). Kent Kimliği Kapsamında Festivallerin Değerlendirilmesi: Uluslararası Altın Safran Film Festivali Örneği, *Değişen Dünyada Yerel Yönetimlerin Modernizasyonu Sempozyumu*, Bişkek/Kırgızistan: 1-10.
- Türker, N., Selçuk, Ş. ve Özyıldırım, A. (2016). Turizmin Yerel Halkın Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi: Safranbolu Örneği, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1): 1-13.

- Şengül S. ve Genç K. (2016). Festival Turizmi Kapsamında Yöresel Mutfak Kültürünün Destekleyici Ürün Olarak Kullanılması: Mudurnu İpekyolu Kültür Sanat ve Turizm Festivali Örneği, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23): 79-89.
- Yıldırım Saçılık, M. ve Çevik, S. (2017). Etkinlik Turizminin Sağladığı Faydalar Açısından 'Erdek Zamanı Festivali' Katılımcılarının Memnuniyet Düzeylerinin Belirlenmesi, *Route Educational and Social Science Journal*, Aralık 4 (7): 240- 257.
- Zavalısız, Y. S. (2001). Körfez Krizi'nden Günümüze Türkiye-Ortadoğu İlişkilerinin Araşların Turizm Tercihine Etkisi ve Türk Turizmi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Antropoloji ve Sosyoloji ABD.

Bankacılık Sektöründe Bilgi Güvenliği ve İş Sürekliliğinin Sağlanması Amacıyla ISO/IEC 27001 ve ISO 22301 Standartlarının Uygulanmasına Yönelik Kavramsal İnceleme

Conceptual Review for Implementation of ISO/IEC 27001 and ISO 22301 for Information Security and Business Continuity in the Banking Sector

Oya GAZDAĞI¹, Tahsin ÇETİNYOKUŞ²

¹ Gazi Üniversitesi, Bilişim Enstitüsü,
Ankara, Türkiye

² Gazi Üniversitesi, Mühendislik
Fakültesi Endüstri Mühendisliği
Bölümü, Ankara, Türkiye

ORCID

O.G.: 0000-0001-6807-8734

T.Ç.: 0000-0002-9963-5174

Corresponding Author:

Tahsin ÇETİNYOKUŞ

Email: tahsinc@gazi.edu.tr

Citation: Gazdağı, O. ve Çetinyokuş, T. (2020). Bankacılık Sektöründe Bilgi Güvenliği ve İş Sürekliliğinin Sağlanması Amacıyla ISO/IEC 27001 ve ISO 22301 Standartlarının Uygulanmasına Yönelik Kavramsal İnceleme. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10 (2), 475-491.

Submitted: 07.11.2019

Accepted: 22.06.2020

Özet

Gelişmekte olan bilgi ve iletişim teknolojileri günlük yaşamımızda vazgeçemediğimiz araçlar haline dönüşmektedir. Bilgi sistem arayüzleriyle son kullanıcı karşısına çıkan uygulamalar, mümkün olduğunca fazlaca veriyi yakalamak ve saklamaktadırlar. Müşteri beklentilerini karşılayarak muhtemel kayıpları önlemek iyi bir strateji iken bu teknolojileri kullananlar, kişi ve kurumlardan elde ettikleri bilgilerin güvenliği konusunda da sorumludurlar. Müşteri ilişkilerinin yoğun olduğu bankacılık sektöründe bahsedilen kullanıcılara dahildir. Bilgilerin etkin bir şekilde korunabilmesi için "Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi" kurulması ve kullanılması, akılcı bir yaklaşım olacaktır. Günümüzde bilgi güvenliği kadar önemli bir diğer konu da iş sürekliliği olduğu düşünülmektedir. Bankalar gerçekleştirdikleri işlemlerin önemi sebebiyle, iş sürekliliğinin sağlanması gereken kurumlar arasında önde gelirler. Bankaların yaşayacağı iş kesintileri hem bankalara hem müşterilere hem de ülkemize büyük zararlara yol açmaktadır. Bilgi güvenliği yönetiminde de olduğu gibi etkin bir "İş Sürekliliği Yönetim Sistemine" sahip olmayan bankalar hem yasal (kanuni) hem de itibari olarak büyük zararlara uğramaktadır. COVID19 pandemi nedeniyle yaşadığımız zorunlu ve hızla dijital dönüşüm sürecinde, bahsedilen konu başlıklarının önemi göz ardı edilmemelidir. Bu çalışmada ISO/IEC 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Standardı ve ISO 22301 Toplumsal Güvenlik ve İş Sürekliliği Yönetim Sistemi Standardının bankacılık sektöründe uygulanması ve sonuçları tartışılmıştır. Sonuçta bankaların "Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi" ve "İş Sürekliliği Yönetim Sistem"lerini kurarken dikkate alabilecekleri hususlar sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İş Sürekliliği Yönetim Sistemi, Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi, Bilgi Güvenliği ve İş Sürekliliği, Süreç Yönetimi

Abstract

The use of emerging information and communication technologies has become indispensable tools in our daily life. Applications, information systems interface with opened to end users, capture and store data as possible. It is good strategy to avoid loss of customers to meet customer expectations for using this technology, but they are responsible for the security of the information they receive from individuals and institutions. The banking sector, which has intense customer relations, is also included in mentioned user. Set up and use "Information Security Management System" for sufficient protection of

information located in banks will rational approach. Today, another important topic as information security is business continuity. Because of the importance of the performed, banks are one of the leading institutions among the others that need to ensure business continuity. The business interruption of the banks experiencing causes considerable damages to customers, banks and our country. As with the management of the information security, banks which do not have an effective 'Business Continuity Management System' results in exposure of banks to statutory and reputational damages. Therefore, what needs to be done to create a 'Business Continuity Management System' effectively and to bring into compliance with ISO 22301 Social Security and Business Continuity Management System Standard used in the banking sector and the key items of ISO 22301 Social Security and Business Continuity Management System Standard have been examined in detail. The importance of the mentioned topics should not be ignored during the mandatory and rapid digital transformation process we experience due to the COVID19 pandemic. In this study, the ISO / IEC 27001 Information Security Management Standard and ISO 22301 Social Security and Business Continuity Management System Standard implementation and results in the banking sector were discussed. As a result, the issues that banks can consider while establishing the "Information Security Management System" and "Business Continuity Management System" are presented.

Keywords: Business Continuity Management System, Information Security Management System, Information Security and Business Continuity, Process management

1. GİRİŞ

Günümüzde tüm kamu kuruluşları ve özel şirketler çalışmalarını sürdürebilmek için bilgiye ihtiyaç duyarlar. İşlerinin gerekliliklerini yerine getirmek için kullandıkları bilgileri gereğince saklamayan kurumlar büyük maddi zararlarla karşılaşabilirler. Çağımızın popüler konusu haline gelen bilgi güvenliği kavramı özellikle bankalar için hayati öneme sahip bir kavramdır ve teknolojinin gelişmesi ile de gündemden güne önemi daha fazla artmaktadır.

Bankalar bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle günümüzde artık tüm bankacılık faaliyetlerini bilişim sistemleri aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Bankalara büyük kolaylık ve hız sağlayan bilişim teknolojisindeki gelişmeler aynı zamanda bilişim suçlarını da beraberinde getirmiştir. Günümüzde meydana gelen bilişim suçları diğer adıyla siber saldırıların en büyük hedeflerinden biri bankalardır. Bankalar gerçekleştirdikleri bankacılık işlemleri nedeniyle müşterilerine ait pek çok gizli bilgiye sahip olurlar. Sahip olunan bu gizli müşteri bilgilerinin etkin şekilde korunmaması bankaları hem yasal hem de itibari olarak büyük zararlara uğratmaktadır. Bu zararların telafisi oldukça güç hatta imkânsızdır. Bankalarda yer alan gizli bilgilerin gereğince korunması ancak etkin bir "Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi (BGYS)" ile yapılabilmektedir. Günümüzde bilgi güvenliği kadar önemli bir diğer konu da iş sürekliliğidir. Bankalar gerçekleştirdikleri işlemlerin önemi sebebiyle, iş sürekliliğinin sağlanması gereken kurumlar arasında önde gelmektedirler.

İlgili alanda literatür incelendiğinde; Ganbat (2013) ISO/IEC 27001 standardı ve BGYSnin temelini oluşturan Planla/Uygula/Kontrol Et/Önlem Al (PUKÖ) döngüsünün her bir safhasında elde edilen çıktılar sunmuş ve uygulama gerçekleştirecek kurumlara tavsiyelerde bulunmuştur. Susanto vd. (2011) bilgi güvenliği için geliştirilen ISO 27001, BS 7799, PCI DSS, ITIL ve COBIT standartlarını karşılaştırmıştır. Gencer (2015) kurumlarda ISO/IEC 27001 standardı kapsamında dinamik bir yaklaşım önermiştir. Bilgi Güvenliği Yönetmeliğinden bahsedilerek sistemin kurulması ve bakımının bir kültür haline getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Aydemir (2013) İstanbul'daki Metro sisteminin güvenliği ve güvenilirliği noktasında hizmet kesintisini sıfıra indirmek için önerilerde bulunmuştur. İş sürekliliği standartları ve sağlanması için başarı faktörlerini sıralamıştır. Disterer (2013) kurumlarda etkin bir BGYS yapısının kurulması için ISO/IEC 27000, ISO/IEC 27001 ve ISO/IEC 27002 standartlarının nasıl uygulanacağı konusunda bilgilendirme yapmıştır. Eren (2013) Türkiye Sigorta Sektöründe faaliyet gösteren bir sigorta şirketi tarafından 2012 yılında gerçek zamanlı olarak yürütülen iş süreklilik tatbikatı, örnek vaka olarak makale içerisinde ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Karaağaç (2013) İş Sürekliliği Yönetimi ve Kriz Yönetimi arasındaki ilişkiye yönelik "Kriz İletişimi"ne dair temel gereklilikleri ortaya

koymaya çalışmıştır. Komut, (2013) şirketlerin hangi tür risklere maruz kalabileceği ve bu tür risklere karşı önceden hazırlıklı olmadıkları sürece varlıklarını sürdürebilmelerinin imkânsız olduğu ve risklere karşı etkin bir İş Sürekliliği Yönetim Sistemi yapısı kurmaları gerektiğinden bahsetmiştir. Özgen (2013) iş sürekliliği stratejilerinin belirlenmesine yönelik süreçleri açıklayarak İzlanda'nın yaşadığı büyük ekonomik sıkıntılar ve kriz ortamında alınan yanlış kararları örnek bir vaka olarak ele almış ve iş sürekliliği kavramının özellikle bankalar için önemini vurgulamıştır. Haklı (2012) kamu kuruluşlarında uygulanabilecek yeni bir bilgi güvenliği modeli önermiş ve bu modelin nasıl kullanılacağını detaylı bir şekilde açıklamıştır. Bingöl (2010) BGYSni yönetmek amacıyla kullanılan alt yazılım araçlarını tanıtarak, sanal bir firma ve hayali veriler oluşturarak, sanal bir yazılım firmasının içerisine BGYS yapısının kurulmasını aşama aşama anlatan örnek bir uygulamaya yer vermiştir. Özbilgin ve Özlü (2010) ISO/IEC 27001 BGYS standardını güvenlik unsurlarının yönetilmesi için rehber olarak sunmuş ve yazılım geliştirme süreçlerinde uygulanması gereken güvenlik gereksinimlerini ele almıştır. Akpınar(2009), enformasyon teknolojisinin tarihsel gelişimi ile doğru orantılı olarak İş Sürekliliği Yönetimi kavramı ve Felaket Planlaması kavramlarının ortaya çıkışı, devamında süreç içerisinde farklı standart ve yapıları ele almıştır. Şahinaslan vd., (2009) bilginin korunması yolunda güvenlik unsurlarının en zayıf halkası olarak kabul edilen insanların, bilgi güvenliği farkındalık eğitimi programı hakkında bilgi vermiştir. Çetinkaya (2008) BGYS kurmanın tüm aşamaları ayrıntılı şekilde açıklandıktan sonra bu işlemin kurumlara sağlayacağı yararları sıralamıştır. Tekerek (2008) etkin bir bilgi güvenliği yapısının sağlanabilmesi için sadece teknik önlem almanın yetersiz olacağı ve bilgi güvenliği yapısının yaşayan bir süreç olarak düşünülmesi gerektiğini tartışmıştır. Vural ve Sağıroğlu (2008) kurumsal bilgi güvenliğini genel olarak incelemiş, bu kapsamda yapılan diğer çalışmaları özetleyerek mevcut bilgi güvenliği standartları ile yeni oluşturulmakta olan bilgi güvenliği standartlarını bu çerçevede ele alarak gözden geçirmiştir. Canbek ve Sağıroğlu (2006) bilişim teknolojilerinin bilgi üzerindeki etkilerini inceleyerek bilgi güvenliğini oluşturan ana unsurları açıklamış ve güvenliği oluşturabilmek için gerekli olan güvenlik süreçlerini özetlemiştir. Mittal ve Goel, (2005) Etkin bir İSYSnin nasıl olması gerektiğini anlatmış ve iş sürekliliği yönetiminin kurum ve devletler için önemini vurgulamıştır. Reynolds, (2004) İş sürekliliği yönetiminin kurum ve kuruluşlar için önemi, artık planın yalnızca bilgi teknolojileri ile ilgili bir sistem kurtarma planından ziyade tüm iş süreçlerini de kapsayan yeni bir yaklaşıma sahip olduğunu anlatmıştır. Ulusal ve uluslararası çalışmalar dikkate alınarak yorumlama yapıldığında her ikisi içinde anlamlı bir fark olmadığı ek olarak sektör, problem ve çözüm yöntemlerinin homojen olarak dağıldığı görülmektedir. Yapılan çalışma bu başlıklar altında özgünlük sağlamaktadır.

Bankaların yaşayacağı iş kesintileri hem bankalara hem müşterilere hem de ülkemizde büyük zararlara yol açmaktadır. Bilgi güvenliği yönetiminde de olduğu gibi etkin bir "İş Sürekliliği Yönetim Sistemi(İSYS)ne" sahip olmayan bankalar hem yasal (kanuni) hem de itibari olarak büyük zararlara uğramaktadır. Çalışmada ISO/IEC 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Standardı ve ISO 22301 Toplumsal Güvenlik ve İş Sürekliliği Yönetim Sistemi Standardının bankacılık sektöründe uygulanabilirliği ele alınmıştır. Çalışma, literatür araştırması ve ondan elde edilen method, teknik ve alan bilgileri ile yöntem, bulgular ve sonuç kısımları ile tamamlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Bankacılık Sektörü, Bilgi Güvenliği ve Süreklilik

Çeşitli sembol, karakter, harf, rakam ve işaretlerden meydana gelen, farklı sensörlerden elde edilen, kendi başına bir anlam ifade etmeyen, ayrık ve nesnel edinim değerlerine veri tanımlaması yapılmaktadır. Nicel ve nitel olabilen veriler, bilgiye giden sürecin de temelini oluşturmaktadır. Günümüzde toplumlar, ülkeler hızla bilişim toplumu olma yolunda ilerlemektedir. Bu ilerlemenin sonucu olarak kişilerin, kurumların, ulusal kuruluşların ve ülkelerin varlıklarının temeli olan ve

stratejik öneme sahip olan bilgilerini sağlıklı bir şekilde korunması gerektiği yani bilgi güvenliği konusu gündeme gelmiştir. Bilgi güvenliği, bilişim dünyası içerisinde elektronik ortamlarda tutulan bilgilerin uygun şekilde saklanması, iletilmesi sırasında bütünlüğünün bozulmaması, üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmaması ve buna benzer kavramları içeren çabaların tümü olarak tanımlanmaktadır. Bilgiye gelebilecek saldırılar, kişi ve kurumları büyük maddi ve manevi zarara uğratabilir ve hatta geri dönüşümü olmayan kayıplara yol açabilir. Tüm bu sebeplerden ötürü bilgi güvenliği üç temel amaç üzerine konumlandırılmıştır. Bunlar bilginin gizliliği, bütünlüğü ve kullanılabilirliğidir. Bilginin bu üç unsurunun korunmasının bilgi güvenliğinin amacına hizmet ettiği, bu üç unsurdan birinin ihlali durumunda ise bilginin korunamadığı anlamı çıkarabilir(Önaçan, 2015; Chouikha, 2016; Önel ve Dinçkan, 2007).

Özellikle bankacılık sisteminde bilginin korunması ve iş sürekliliğinin sağlanması azami önem taşımaktadır. Bankacılık sisteminde önemli bir yer tutan bilgi güvenliği ve iş sürekliliği kavramları kuruluşların yapılarına ve faaliyet alanlarına göre uygun yöntemler, politikalar, yazılım ve donanım desteği bir dizi denetimler ve iç güvenlik grupları gibi organizasyonların gerçekleştirilmesi ile sağlanabilir. Özellikle bankacılık sisteminde bilgi güvenliğinin sağlanması, iş kesintisi ve bilgi kayıplarının önlenmesi, iş sürekliliğinin sağlanması, maddi kayıplarının ve yasal yaptırımların önüne geçebilmek için büyük önem arz etmektedir.

Bankacılık sistemlerinde etkin bir bilgi güvenliği ve iş sürekliliği yapısının sağlanabilmesi için öncelikle BGYS ve İSYS yapısının kurulması gerekmektedir. BGYS tanım olarak bilginin gizliliği, bütünlüğü ve kesintisiz erişilebilirliğini sağlamak üzere sistemli, kuralları koyulmuş, planlı, yönetilebilir, sürdürülebilir, üst yönetimce kabul edilmiş ve uluslararası güvenlik standartlarının temel alındığı faaliyetler bütünüdür. İSYS ise bankacılık operasyonlarının önceden tanımlanmış, kabul edilebilir bir düzeyde devamını sağlamak amacıyla bankanın olaylara ve iş kesintilerine karşı planlama ve müdahale etme kapasitesidir. Bankacılık sisteminde sadece teknik önlemler olarak bilgi güvenliği ve iş sürekliliğinin sağlanmasının mümkün olmadığı, teknik önlemlerin yanı sıra BGYS ve İSYS kapsamında politika ve süreçlerin belirlenerek yaşayan bir süreç oluşturmanın gerektiği tüm dünyaca kabul edilmiş bir yaklaşımdır(Ersoy, 2012).

2.2. Bankacılık Sektöründe Bilgi ve İş Sürekliliği Yönetim Sistemlerinin Uygulanması

Veri bilgi dönüşümü ve saklanması hizmetlerini veren tüm sektörlerde BGYS sistematik bir şekilde tasarlanıp yürütülebilir. Bankacılık sektöründe etkin bir BGYS kurulması sürecinde, BGYS kurulacak bankanın tanınması, BGYS yönetecek kişilerin belirlenmesi ve rollerin atanması, varlık envanterinin oluşturulması, BGYS kurulumun değerlendirilmesi, dokümantasyonların tamamlanması ve son olarak gözden geçirme faaliyetleri ile sürekli iyileştirmenin sağlanması aşamaları kullanılabilir. (Dinçkan, 2008a; Dinçkan, 2008b; Dinçkan, 2010; Sağıroğlu ve Ersoy, 2007; Saymaz, 2012).

Birinci aşama bankacılık sektöründe yer alan ve BGYS kuracak olan bankanın ilk olarak gerçekleştirmesi gereken adım organizasyonun tanınmasıdır. Organizasyonun tanınması aşamasında bankanın güvenlik politikaları, iş süreçleri, banka içerisinde kullanılan yöntem ve prosedürlerin hepsi taranarak, BGYS kapsamına girdi olabilecek süreç ve politikalar belirlenmektedir (Saymaz, 2012).

İkinci aşamada banka içerisinde kurulacak BGYS yapısında görev alacak ekipler ve rolleri belirlenir. Roller belirlenmesi sırasında dikkat edilmesi gereken iki husus vardır. Bunlar kurulacak ekipler arasında rollerin belirlenmesi esnasında görev, yetki ve sorumluluk paylaşımlarının net bir şekilde yapılması herhangi bir karışıklığa yol açmayacak şekilde düzenlenmesidir. Bir diğer önemli husus ise bilgi güvenliği yönetim sistemi kapsamında ihtiyaç

duyulan tüm görevlerin atlanmadan belirlenmesi ve görev atamalarının net bir şekilde yapılmasıdır. Banka içerisinde BGYS yapısında yer alacak tüm ekiplerin görev ve sorumluluklarından haberdar olması sistem başarımı için son derece önemlidir (Saymaz, 2012).

Üçüncü aşamada banka içerisinde kurulacak BGYS' nin hangi alanlarda uygulanacağı, kapsamının ne olacağı belirlenir. Kapsam belirleme aşamasında kurumlar için dikkat edilmesi gereken husus kapsamın çok geniş tutulmaması, gerçekten gerekli alanlar için BGYS' nin kurulmasıdır. Çünkü BGYS kurulacak alanlar için kapsamlı olarak varlık envanteri oluşturulur ve risk analizi işlemleri gerçekleştirilir. Kapsamın kurum içerisinde geniş tutulması risk analizlerinin tekrar tekrar yapılmasına ve gereksiz dosya yığınlarına neden olabilir. Bunun için bankada kritik iş süreçleri ve bilgi varlıkları için BGYS'nin kurulması ve kapsamın bu bakış açısı ile belirlenmesi, kurumun zaman kaybı yaşamasını ve gereksiz maliyetlere katlanmasını önler (Saymaz, 2012).

Dördüncü aşamada banka içerisinde kurulacak BGYS için varlık envanteri oluşturulur. Sektörde varlık envanterinin oluşturulmasında kullanılan genel yapı kurum varlıklarının "Donanım", "Yazılım" ve "Bilgi" olarak temel üç sınıfa ayrılmasıdır (Sağıroğlu ve Ersoy, 2007).

Donanım Varlığı: Donanım varlık envanterinin oluşturulmasında BGYS kurulacak kurumun bilgi sistemleri ile ilgili tüm donanım varlıklarının listesi çıkarılır. Çıkarılan bilgi sistemleri donanım varlıklarının bilgi güvenliğinin temel üç ilkesi olan (CIA-Confident-Integrity-Avability) gizlilik, bütünlük ve erişebilirlik seviyeleri belirlenerek her bir donanım varlığının kritiklik ve gizlilik dereceleri yani puanları belirlenir. Kritiklik derecesinin belirlenmesinde bütünlük ve erişebilirlik kıstasları temel alınır (Saymaz, 2012).

Donanım Varlığı Kritiklik Seviyesi (Bütünlük + Erişebilirlik): Donanım varlıklarının kritikliği üç seviyede belirlenir. Bunlar yüksek, orta ve düşüktür.

Donanım Varlığı Gizlilik Seviyesi: Donanım varlıklarının gizliliği üç seviyede belirlenir. Bunlar çok gizli, gizli ve önemsizdir. Donanım varlıklarının gizlik derecesi, donanın üzerindeki bilgilerin yetkisiz kişiler tarafından ele geçmesi durumunda sistem güvenliğinin düşeceği duruma göre belirlenir (Sağıroğlu ve Ersoy, 2007).

Yazılım sınıfı ve Bilgi sınıfı ise yukarıda detaylı olarak yer alan Donanım sınıfı için bahsedildiği şekliyle aynı olarak değerlendirilir.

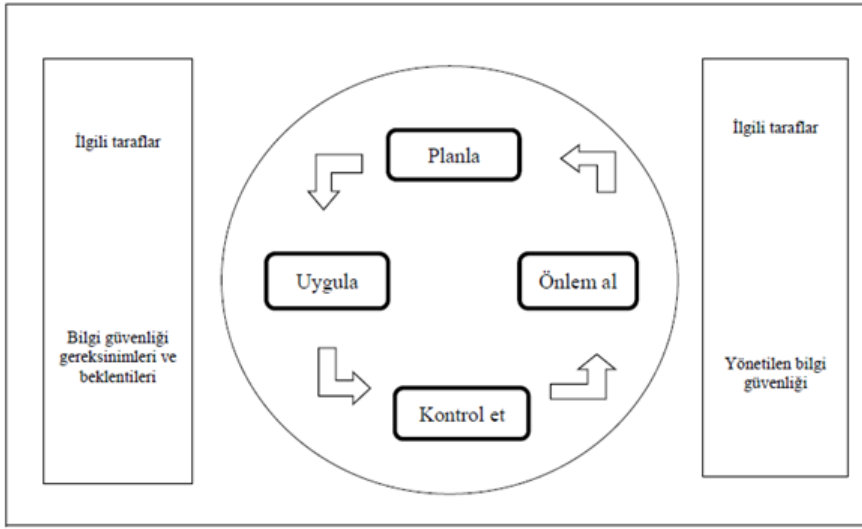
Beşinci aşamada kurulan BGYS'nin değerlendirmesi yapılarak sistemin etkinliği, yeterliliği ve yasal mevzuatlara uygunluğu değerlendirilmektedir. Süreç içerisinde iş etki analizleri, risk etki değerleri belirlenir.

Altıncı aşamada banka içerisinde yapılacak BGYS testlerin amacı kurumun bilgi güvenliği yönetiminde ne kadar etkili olduğunu belirlemektir. Bu testler sonucunda hangi bölümlerde eksikliğin olduğu belirlenerek ilgililere raporlanır. Ayrıca eksiklik sebepleri kök neden analiziyle araştırılarak bulunmaya çalışılır. Etkin bir bilgi güvenliği yapısının sağlanabilmesi için sadece teknik önlem almanın yetersiz olması sebebiyle bu aşama içerisinde banka çalışanlarının bilgi güvenliliği ile ilgili konularda farkındalık kazanması için eğitimlerin verilmesi de planlanır (Saymaz, 2012).

Yedinci aşamada banka içerisinde kurulan BGYS'nin etkin ve verimli bir şekilde uygulanması, sürdürülebilirliğinin sağlanması, kurum kültürü içerisine yerleştirilmesi için gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Sürekli iyileştirme yapısının sağlanabilmesi için etkin bir dokümantasyon sisteminin banka içinde kurulması, performans ve hedef yönetiminin belirlenmesi, bankanın belli periyotlarda BGYS bakımından denetlenmesi, banka süreçleri içerisine

BGYS için düzeltici ve önleyici faaliyetlerin yerleştirilmesi ve üst yönetim tarafından desteklenerek sürekli güncellenmesi gerekmektedir (Saymaz, 2012).

ISO/IEC 27001 standardının temel aldığı model ise PUKÖ (Planla-Uygula-Kontrol Et-Önlem Al) yaklaşımıdır. Planlama aşamasında standart içerisinde geçen Madde 4 - Kuruluşun Bağlamı, Madde 5 - Liderlik, Madde 6 - Planlama, Madde 7 - Destek içerisinde yer alan gereksinimler karşılanırken, Uygulama aşamasında Madde 8 - İşletim, Kontrol Et aşamasında Madde 9 - Performans Değerlendirme ve son olarak Önlem Al aşamasında Madde 10 - İyileştirme içerisinde yer alan gereksinimler karşılanır. Bu modele göre belirlenecek döngünün, düzenli aralıklarla kurum, kuruluş ve işletmelerde gözden geçirilmesi gerekmektedir (Ersoy, 2012). PUKÖ döngüsünün özet yapısı Şekil 1.' de gösterilmiştir.

Şekil 1. PUKÖ Döngüsü

Planlama (BGYS'nin Kurulması, Hedef ve Önlemlerin Planlaması) PUKÖ modelinin ilk ve en önemli aşamasıdır. Bu aşamada güvenlik politikasının kurulması, amaçların, hedeflerin, süreçlerin ve prosedürlerin belirlenmesi işlemleri gerçekleştirilir. Planlama aşamasında konulan hedeflerin kurumun tüm amaç ve politikalarına uygun olması başarının sağlanması için en önemli gereksinimdir. Planlama aşamasında her noktanın düşünülmesi, görev dağılımlarının ve hedeflerin düzgün olarak belirlenmesi PUKÖ modelinin son adımı olan Önlem Al aşamasında yapılacak işlemleri en aza indirecektir. PUKÖ modeli her ne kadar eşit parçalıymış gibi sunulsa da Planlama safhası aslında döngünün en büyük alanını göstermektedir. Planlama aşaması içerisinde Kapsam, Politika, Risk Değerlendirme, Risk İyileştirme Planı ve Uygulanabilirlik Beyanı işlemleri tanımlanır (Çalık, 2013; Ersoy, 2012; Inform, 2016; TK01, 2013a; TK01, 2013b).

•Kapsamın belirlenmesi aşamasında BGYS'nin kapsadığı alanlar, donanım, yazılım, bilgi varlıkları ve teknolojiler belirlenir.

•İşin karakteristiğine, organizasyona, organizasyon varlıklarına ve teknolojilerine göre BGYS politikaları tanımlanır.

•Risk Değerlendirme aşamasında belirlenen politikalar dahilinde hedefler, oluşabilecek risk kriterleri tanımlanır. Risk Değerlendirme aşamasında BGYS kapsamında olan varlıkların karşılaşılabileceği tehlikeler, bu tehlikelerin olma olasılığı, riskin gerçekleştiğinde oluşturacağı zararlar varlık sahipleri tarafından belirlenir.

•Bu aşamada risklerin çözümlenmesi ve değerlendirilmesi işlemleri yapılır. Yapılan değerlendirilmelere göre, risk opsiyonları tanımlanmakta ve değerlendirilmektedir.

Risk iyileştirme aşamasında risklerin tanımlanması ile ilgili kullanılan üç temel kavram vardır. Bunlar “risk yönetimi”, “riskin kabulü” ve “risk iyileştirme” dir.

*Risk yönetimi; risklerin tanımlanması, analizi, değerlendirmesi, risklere müdahale edilmesi ve kontrolü gibi işlevler için yönetim kültürü, politikası, prosedürleri ve uygulamalarının yapısal olarak geliştirilmesi ve yürütülmesidir.

*Riskin kabulü, belirli bir riskin etkisini hafifletmek için hiçbir harekette bulunmamaya ilişkin bir yönetim kararıdır.

*Risk iyileştirme, riski azaltmaya yönelik önlemlerin seçilmesi ve uygulanmasıdır.

Uygulama (Bilgi Güvenliği Yönetim Sisteminin Gerçekleştirilmesi ve İşletilmesi):PUKÖ döngüsünün Uygulama safhası, ilk aşamada planlanan faaliyetlerin gerçekleştirildiği aşamadır. Bu safhada genellikle bir deney düzeneğiyle ya da küçük ölçekli bir test gerçekleştirilir. Uygulama aşamasında, risk analizinde elde edilen sonuçlara göre standardın ön gördüğü kontrol maddeleri uygulanır. Uygulama aşamasında güvenlik politikasının, denetimlerin, süreçlerin ve prosedürlerin ayrıntıları oluşturularak işleme alınır. İşletim sırasında ortaya çıkan eksiklikler tespit edilerek dokümanite edilir ve iyileştirme aşamasında bu tespitler kullanılır. Uygulama aşaması içerisinde “Kontrollerin İşletilmesi”, “Farkındalık Eğitimi” ve “Kaynak Yönetimi” işlemleri gerçekleştirilir(alık, 2013; Ersoy, 2012; Inform, 2016; TK01, 2013a; TK01, 2013b).

•Kontrollerin işletilmesinde riskleri minimize etmek ve kontrol amaçlarını karşılamak için daha önce seçilen kontroller uygulanır.

•Farkındalık eğitimi aşamasında farkındalık eğitim programları geliştirilir ve uygulanır.

•Kaynak yönetiminde kurum içerisinde belirlenen risk yönetim planına uygun olarak yönetim aksiyonları, kaynaklar, sorumluluk ve öncelikler tanımlanır.

Kontrol Etme (Bilgi Güvenliği Yönetim Sisteminin İzlenmesi ve Gözden Geçirilmesi) başlığı altında güvenlik politikasının değerlendirilmesi, alınan önlemlerin ne kadar işe yaradığının ölçülmesi, hedeflerin ve amaçların gözden geçirilmesi ve raporların oluşturulması aşamasıdır. Böylece planlanan hedeflere ne kadar ulaşıldığı belirlenir. Eğer planlanan hedeflere ulaşıldıysa yapılan uygulama faaliyetleri standartlaştırılır. Kontrol Et aşamasında “BGYS’nin İç Denetimi” ve “BGYS’ nin Yönetim Tarafından Gözden Geçirilmesi” işlemleri de gerçekleştirilir (alık, 2013; Ersoy, 2012; Inform, 2016; TK01, 2013a; TK01, 2013b).

•BGYS’nin iç denetimi aşamasında planlanan aralıklarla BGYS iç denetimi yapılır. İzleme ve gözden geçirme faaliyetlerindeki bulgular dikkate alınarak güvenlik planları güncellenir. İleride BGYS performansını ve etkinliğini etkileyecek eylemler ve olaylar kayıt altına alınır.

•BGYS’nin yönetim tarafından gözden geçirilmesinde yönetim, prosedürlerin ve diğer kontrollerin izlemesi ve gözden geçirilmesi işlemlerini yapar. Riskler ve kabul edilebilir risk derecelerinin işleyiş şekli gözden geçirilir.

Önlem alma (bilgi güvenliği yönetim sisteminin bakımının yapılması ve geliştirilmesi), gözden geçirme işlemlerinin sonucu esas alınarak Bilgi Güvenliği Yönetim Sisteminin düzeltilmesi, geliştirilmesi ve sürekliliğinin sağlanması için gerekli önlemlerin alınmasıdır. Uygulama aşamasında fark edilen aksaklıklar ve güvenlik zayıflıkları bu aşamada düzeltilmektedir. Önlem alma aşaması kendi içinde PUKÖ döngüsü içerir. Planlanan faaliyetler ile yapılan uygulamalar arasında ortaya çıkan farklılıkların, sapmaların nedenleri araştırılır ve bunların ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyetler başlatılır. Önlem Al süreci, arzulanan etkiyi sağlamak ve değişimde yeni tanımlamalar yapabilmek için devamlı gözlemlenmelidir. Döngü

“Önlem Al” aşaması ile bitmez PUKÖ öğrenmek ve düzeltmek için sürekli bir döngüdür. Önlem Al aşamasında yapılan iki temel işlem BGYS’ nin geliştirilmesi ve düzeltici faaliyetlerin uygulanmasıdır. Kazanılan tecrübeler doğrultusunda önleyici ve düzeltici adımlar atılır. İyileştirmelerin tasarlanan amaçlara ulaşması sağlanır. Eylemler ve iyileştirmeler tüm ilgili taraflara duruma uygun ayrıntı seviyesinde bildirilir ve gerekirse nasıl ilerleneceği konusunda anlaşmaya varılması sağlanır (Çalık, 2013; Ersoy, 2012; Inform, 2016; TK01, 2013a; TK01, 2013b). ISO/IEC 27001 standardının bileşenleri Tablo 1’ de özetlenmiştir.

Tablo 1. ISO/IEC 27001 Bileşenleri

ISO 27001 BİLEŞENLERİNE GENEL BAKIŞ	
PLANLA	4 Kuruluşun İçeriği • İçeriği anlamak • İlgili tarafların beklentileri • Kapsam ve BGYS
	5 Liderlik • Yönetimin Katılımı • BG Politikası • Görevler, sorumluluklar ve yetkiler
	6 Planlama • Risk ve fırsatları ele almak için faaliyetler • BG amaçları
	7 Destek • Kaynaklar • Yetkinlik • Farkındalık • İletişim • Dokümanite edilmiş bilgi
UYGULA	8 İşletim • Operasyonel planlama ve kontrol • Risk değerlendirme • Risk işleme
KONTROL ET	9 Performans ve Değerlendirme • İzleme, ölçme, analiz ve değerlendirme • İç tetkik • Yönetimin gözden geçirmesi
ÖNLEM AL	10 İyileştirme • Uygunsuzluklar ve düzeltici faaliyetler • Sürekli iyileştirme

Kaynak: (BGA, 2013)

Birinci Adım - Organizasyonun Tanınması: Bankacılık sektöründe yer alan ve İSYS kuracak bir kurumun ilk olarak gerçekleştirmesi gereken adım organizasyonun tanınmasıdır. Organizasyonun tanınması aşamasında banka, risk yönetiminin belirlenmesi, iş etki analizlerin yapılması, kapasite analizlerinin yapılması, yatırım analizlerin yapılması ve olay öncesi tüm hazırlık aşamalarının gerçekleştirilmesi işlemlerini tamamlamaktadır. Kısaca bu aşama da ilk olarak yapılması gerekenler;

- İSYS kurulacak bankanın verdiği bankacılık hizmetleri, ürün ve süreçlerinin tamamı,
- Teknolojik ve teknik altyapısı (hangi programlar kullanılıyor, hangi kuruluşlardan altyapı desteği alınıyor),
- Bankanın tüm çalışma lokasyonları (binalar, şubeler, ek hizmet binaları),
- Organizasyon şeması ve ayrıntıları,
- Personel sayısı ve personellerin hangi lokasyonlarda görev aldıkları,
- Paydaş yapısı,
- Bankanın uymakla yükümlü olduğu yasal müeyyidelerin neler olduğu BDDK 5411 Bankacılık Kanunu),
- Bankacılık hizmetlerinin durmasına sebep olabilecek olası riskler,
- Bankanın dışarıdan hizmet aldığı 3. Parti kuruluşların listesi temin edilmeli ve alınan hizmetlerin türü tanımlanmalıdır.

Risk kavramı “Bankanın amaç ve hedeflerini gerçekleştirme olumlu veya olumsuz etkileyecek, kayba ve kazançta yol açma ihtimali olan her türlü olay veya durum”, İş Etki Analizi (İEA) ise “Olası kesintilerin ve iş aksamalarının iş süreçlerine ve kuruma olan etkilerinin analiz edilmesi” olarak tanımlanmaktadır(Dinçkan, 2008a; Altay, 2016). Risklerin belirlenmesi sırasında kullanılan en genel yaklaşımlardan biri risk değerlendirmesidir.

Risk Değerlendirmesi = “Olasılık”x“Etki”x“Mevcut Kontrollerin Yeterliliği”

şeklindedir. Burada bankanın mevcut risklerinin puanlama sistemiyle değerlendirilmesi yapılır.

Tablo 2. Risk Değerlendirme Formu

Risk Değerlendirme Formu								
Tehdit	Riskin Tanımı	Yasal	Etki	Olasılık	Mevcut Kontrol Yeterliliği	Puan	Mevcut Kontrol Tanımı	Aksiyon
Sel	Sel sebebiyle BT altyapısının hizmet veremez hale gelmesi	Yok	3	2	1	6	Gerekli bariyer önlemleri alınmıştır.	Kritik Değil
Deprem	Deprem olması sonucu genel müdürlük binasının hizmet veremez hale gelmesi	Yok	4	3	1	12	Yedek bir bina deprem olasılığı az olan bir bölgede hazır halde bekletilmektedir.	Önemli

Örnek bir “Risk Değerlendirme Formu” Tablo 2’de gösterilmiştir (Altay, 2016).

Kaynak: (Altay, 2016)

Olasılıkların belirlenmesinde ise olayın olma ihtimaline göre olasılıklar “Düşük”, “Orta” ya da “Yüksek” olarak sınıflandırılır. Sektörde kabul edilen olasılık tablosu yapısı Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Olasılık Tablosu

Olasılık Tablosu		
Seviye	Puan	Tanımı
Yüksek	3	Olayın olma ihtimali yüksek ve gerçekleşme oranı %30’un üzerinde
Orta	2	Olayın olma ihtimali var ancak gerçekleşme oranı %30’un altında
Düşük	1	Olayın olma ihtimali çok düşük, gerçekleşme oranı %15’ in altında

Etki değerinin belirlenmesinde ise olayın yaratacağı etki düzeyine göre “Düşük”, “Orta” ya da “Yüksek” olarak sınıflandırılır. Sektörde kabul edilen etki tablosu yapısı Tablo 4’de gösterilmiştir.

Tablo 4. Etki Tablosu

Etki Tablosu		
Seviye	Puan	Tanımı
Yüksek	3	Kritik bankacılık süreçlerinde ciddi kesinti ve aksamalara sebep olur. Kesinti süresi 4 saati aşar. İtibar kaybı ve 50.000-TL üzerinde finansal kayba sebep olur.
Orta	2	Kritik bankacılık süreçlerinde kısmi kesintilere ve aksamalara sebep olur. Kesinti süresi 4 saati aşmaz. İtibar kaybı yaşanmaz fakat 0-50.000 arasında finansal kayıplar yaşanabilir.
Düşük	1	Kritik bankacılık süreçlerinde kesinti ve aksama yaşanmaz. Kesinti süresi 1 saati geçmez ve finansal ve itibari kayıp yaşanmaz.

Mevcut Kontrollerin Yeterliliği belirlenmesinde ise kontrollerin yeterlilik durumlarına göre “Düşük”, “Orta” ya da “Yüksek” olarak sınıflandırılır. Sektörde kabul edilen kontrollerin yeterliliği tablosu yapısı Tablo 5.’de gösterilmiştir. Risk önceliklendirmesinde kullanılan yapı ise Etki * Olasılık şemalarında çeşitli kaynaklarda görülebilmektedir.

Tablo 5. Kontrollerin Yeterliliği Tablosu

Kontrollerin Yeterliliği Tablosu		
Seviye	Puan	Tanımı
Yüksek	1	Mevcut kontrol, riskin olma olasılığını ve/veya etkisini azaltmada yeterli ve etkin
Orta	2	Mevcut kontrol, riskin olma olasılığını ve/veya etkisini azaltmada kısmen yeterli ve etkin
Düşük	3	Mevcut kontrol, riskin olma olasılığını ve/veya etkisini azaltmada yetersiz

İkinci Adım-Senaryo ve Stratejilerin Belirlenmesi: İSYS’ nin kurulmasındaki ikinci aşama senaryo ve stratejilerin belirlenmesidir. Senaryo ve stratejilerin belirlenmesinde risk analizi ve iş etki analizi çalışmaları sonucu elde edilen bilgiler kullanılır. Burada önemli olan senaryo ve strateji belirlerken her bir olay için ayrı ayrı senaryo ve stratejinin oluşturulmamasıdır. Çünkü böyle bir yapının banka gibi büyük bir kurumda yönetilmesi oldukça zordur. Örneğin yangın çıkması, siber saldırıların yaşanması, terör saldırıları gibi bankacılık faaliyetlerini etkileyecek sayısız olay ve senaryo yazmak mümkündür. Bu nedenle sayısız olay ve senaryo yazmak yerine genellikle bankacılık sektöründe kullanılan yapı olası yaşanacak olumsuz olayların etkileyebileceği temel alanları belirlemek ve bunlara karşı strateji geliştirmektir. Bankacılık sektörü içinde 4 temel alan sınıflandırılması yapılmaktadır. Bunlar çalışan yani insan kaynağı, çalışma yani üretim ortamı, kullanılan bilgi teknolojileri (Yazılım+donanım) ve son olarak üçüncü parti taraflardan yani tedarikçilerden alınan hizmetlerdir. Yaşanabilecek tüm olumsuz olaylar bankanın temel yapısını oluşturan bu 4 ana faktörden birini ya da birilerini etkileyecektir (Saymaz, 2012; Dinçkan, 2008a; Altay, 2016; ISO 22301, 2012). Bu nedenle oluşturulacak senaryo ve stratejilerin bu 4 ana faktörün çalışmaz hale gelmesi üzerine kurulmalıdır.

Bankacılık sektöründe kullanılan temel 10 senaryo örneği aşağıdaki gibidir (Saymaz, 2012; Dinçkan, 2008a; Altay, 2016; ISO 22301, 2012):

1. Senaryo, olaydan çalışma ortamının, BT sisteminin ve banka personelinin etkilenmemesi
2. Senaryo, olaydan çalışma ortamı, BT sisteminin etkilenmemesi ancak banka personelinin etkilenerek iş gücü kaybına yol açılması

3. Senaryo, olaydan çalışma ortamının ve banka personelinin etkilenmemesi ancak BT sistemlerinin etkilenmesi

4. Senaryo, olaydan çalışma ortamının etkilenmemesi ancak banka personelinin ve BT sistemlerinin etkilenmesi

5. Senaryo, olaydan çalışma ortamının etkilenmesi, BT sistemlerinin ve banka personelinin etkilenmemesi

6. Senaryo, olaydan çalışma ortamının ve banka personelinin etkilenmesi ancak BT sistemlerinin etkilenmemesi

7. Senaryo, olaydan çalışma ortamının ve BT sistemlerinin etkilenmesi ancak banka personelinin etkilenmemesi

8. Senaryo olaydan çalışma ortamının, BT sistemlerinin ve banka personelinin etkilenmesi

9. Senaryo, olayın firma itibarını ve imajını olumsuz etkilemesi

10. Senaryo, olayın banka için kritik olan tedarikçileri etkilemesi ve bu tedarikçilerin hizmet veremez hale gelmesi

Yukarıda belirtilen bu temel 10 senaryoya göre banka iş sürekliliği stratejileri geliştirilir. Bu stratejilerin her biri üzerinde çalışma planları yapılmalı süreç içerisinde meydana gelecek değişimlere göre dinamik B planları hazırlanmalıdır. Ele alınan tüm değerlendirme kriterleri tabii ki çeşitli hükümler ve standartların kısıtlaması altında olacaktır fakat kurumların farklı durumlar için senaryolar geliştirmesi çalışmaya konu olan bilgi güvenilirliği ve sürdürülebilirliğin teşkilinde esastır.

Üçüncü Adım-Rollerin Belirlenmesi: Bu aşamada banka içerisinde kurulacak İSYS yapısında görev alacak ekipler ve rolleri belirlenir. Rollerin belirlenmesi sırasında dikkat edilmesi gereken iki husus vardır. Bunlar kurulacak ekipler arasında rollerin belirlenmesi esnasında görev, yetki ve sorumluluk paylaşımlarının net bir şekilde yapılması herhangi bir karışıklığa yol açmayacak şekilde düzenlenmesidir. Bir diğer önemli husus ise İSYS kapsamında ihtiyaç duyulan tüm görevlerin atlanmadan belirlenmesi ve görev atamalarının net bir şekilde yapılmasıdır. Bankacılık sektöründe İş Sürekliliği Yönetim Sistemi için rollerin belirlenmesinde kullanılan temel yapı üç ana ekip oluşturmaktır. Bunlar Özel Amaçlı Ekipler, İş Sürekliliği Yönetim Ekibi ve İş Birimi Ekipleridir.

Dördüncü Adım-Planların Hazırlanması: İş kesintisine sebebiyet verecek herhangi bir olayın meydana gelmesi durumunda İş Sürekliliği Planları devreye alınır. Olayların büyüklüğü ve etkisine göre farklı planlar uygulanabilir. Banka içerisinde birden fazla iş sürekliliği planı hazırlanabileceği gibi tüm bankayı kapsayacak genel bir iş sürekliliği planı da hazırlanabilir. Önemli olan banka içerisinde birden fazla iş sürekliliği planı olması durumunda her bir planın diğer planlarla uyumlu olması, çatışma ve karmaşıklığa yol açmamasıdır.

İş Sürekliliği Planlarının temel iki amacı vardır. Bunlar;

- Finansal ve finansal olmayan kayıpların asgari düzeye indirilmesi
- İş etki analizleri sonucunda belirlenen iş kurtarma süreleri içerisinde ve iş öncelikleri doğrultusunda süreçlerin ayağa kaldırılmasıdır.

Beşinci Adım-Eğitim Ve Yetkinliklerin Yönetilmesi: İSYS kapsamında yer alan tüm personele, planlanan görevlerini tam, doğru ve zamanında yerine getirilmelerini sağlamak için

belli periyotlarda eğitim verilmesi gerekmektedir. İki ana grup olarak değerlendirilebilir. Birinci grupta genellikle İş Sürekliliği Yönetim yapısının sağlanmasında aktif görev alan kişiler yer alırken, ikinci grupta İş sürekliliği Yönetim Sisteminde aktif rol üstlenmeyen ancak bankada oluşabilecek olağanüstü bir durumdan etkilenen diğer tüm personel yer almaktadır.

Altıncı Adım-Testlerin Yapılması: Banka içerisinde yapılacak iş sürekliliği tatbikatının (testlerin) amacı, kurumun hedeflenen sürelerde toparlanarak kritik bankacılık süreçlerinin, ürünlerinin, hizmetlerinin tekrar ayağa kaldırılabilmesini tetkik etmektir (Dinçkan, 2010).

Bankada uygulanacak iş sürekliliği yönetim kapsamının oldukça geniş olmasından dolayı, tek bir seferde iş sürekliliğinin test edilmesi oldukça zordur. Bundan dolayı testler genelde belirli bir program ve plan çerçevesinde birbirini destekleyen ve tamamlayan ancak nihai olarak tüm sistemin test edilmesini sağlayacak şekilde birden fazla tatbikatı içerebilir. Genelde sektörde kullanılan yapı belirlenen temel senaryolar bazında tatbikat, çalışma alanları bazında tatbikat, planlar ve prosedürler bazında tatbikat, bankacılık ürün ve hizmetleri bazında tatbikat, BT sistemleri bazında tatbikat ve son olarak iş birimleri bazında tatbikattır (Dinçkan, 2010).

- Belirlenen Senaryolar Bazında Tatbikat
- Çalışma Alanları Bazında Tatbikat
- Planlar ve Prosedürler Bazında Tatbikat
- Bankacılık Ürün ve Hizmetleri Bazında Tatbikat
- BT Sistemleri Bazında Tatbikat

o Tolere Edilebilir Maksimum Kesinti Süresi (MTPoD)

o Kurtarma Zamanı Hedefi (Response Time Objective/(RTO))

**Hedeflenen toparlanma süresi tolere edilebilir maksimum kesinti süresinden (MTPoD) kısa olmalıdır

o Tolere Edilebilir Maksimum Veri Kaybı Süresi (MTDL)

o Kurtarma Noktası Hedefi (RPO)

**Hedeflenen veri kurtarma süresi tolere edilebilir maksimum veri kaybı süresinden (MTDL) kısa olmak zorundadır.

- İş Birimleri Bazında Tatbikatı

Yedinci Adım-Sürekli İyileştirmenin Sağlanması: Banka içerisinde kurulan İSYS' nin etkin ve verimli bir şekilde uygulanması, sürdürülebilirliğinin sağlanması, kurum kültürü içerisine yerleştirilmesi için gerekli çalışmalar yapılması gerekmektedir. Sürekli iyileştirme yapısının sağlanabilmesi için etkin bir dokümantasyon sisteminin banka içinde kurulması, performans ve hedef yönetiminin belirlenmesi, bankanın belli periyotlarda İSYS bakımından denetlenmesi, banka süreçleri içerisine İSYS için düzeltici ve önleyici faaliyetlerin yerleştirilmesi ve üst yönetim tarafından desteklenerek sürekli güncellenmesi gerekmektedir (Dinçkan, 2008b).

3. SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmada, bankacılık sektöründe etkin bir "Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi" ve "İş Sürekliliği Yönetim Sistemi" yapısını kurmak için izlenecek adımlar ve durum gerçek sistem üzerinden önceki kısımlarda kurgulanarak ISO/IEC 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Standardı ve ISO 22301 Toplumsal Güvenlik ve İş Sürekliliği Yönetim Standardı incelenmiştir. Çağımızın

popüler konusunu haline gelen bilgi güvenliği kavramı özellikle bankalar için hayati öneme sahip bir kavramdır ve teknolojinin gelişmesi ile de günden güne önemi daha fazla artmaktadır. Bankalar bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle günümüzde artık tüm bankacılık faaliyetlerini bilişim sistemleri aracılığıyla gerçekleştirmektedirler. Bankalara büyük kolaylık ve hız sağlayan bilişim teknolojisindeki gelişmeler aynı zamanda bilişim suçlarını da beraberinde getirmiştir. Bu sebeple etkin bir BGYSne sahip olmayan bir bankanın siber tehditlere maruz kalması ve bu saldırılardan etkilenmemesi olası değildir. Bankalar kurumsal hedeflerini gerçekleştirmek için çok sayıda bilgi varlığına gerek duyarlar. Bankaların elde ettikleri bilgilerin gizliliğinin uygun şekilde korunması, içeriğinin doğru olması ve gerek duyulduğu anda ulaşılması bankalarının yükümlülükleri, karlılığı, rekabetteki konumu ve imajı açısından son derece önemlidir. ISO/IEC 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Standardı bankalarda yer alan risklerin daha somut bir şekilde ölçülebilmesini ve değerlendirmesini sağlayarak bilgi güvenliği konusunda daha etkin önemlerin alınmasını sağlar. Sağlıklı bir şekilde standardı uygulayan bankalar hangi bilgi varlıklarının olduğunun ve değerinin farkına vararak, varlıklarını rakiplerine göre daha etkili korur ve kendilerine rekabet avantajı sağlarlar.

ISO/IEC 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Standardının uygulanması sonucu oluşacak faydalar aşağıdaki gibidir:

- Banka hangi bilgi varlıklarının olduğunu ve bunların değerinin farkına varır.
- Sahip olduğu varlıkları kuracağı kontroller ile etkin bir şekilde korur.
- Başta tedarikçileri olmak üzere, müşteriler bilgilerinin korunacağından emin olduklarından bankaya olan güven artar.
- Banka etkin bir BGYS sayesinde bilgiyi bir sistem sayesinde korur.
Banka, müşterileri tarafından rakiplerine göre daha iyi değerlendirilir.
- Çalışanların motivasyonunu artırır.
- Yasal takipler önlenir.
- Yüksek prestij sağlar.
- Etkin bir BGYS sayesinde müşteri ve banka bilgilerinin korunması için fazladan iş yükü gerekmez ve zaman kaybının önüne geçilir.
- Bankanın karşı karşıya kalabileceği güvenlik riskleri minimize edilir.
- Etkin bir bilgi güvenliği yönetim sistemi yapısıyla iş sürekliliği de sağlanır.
- Banka çalışanlarının bilgi güvenliği konusunda farkındalıkları artar.
- Kurum müşterileri, kişisel bilgilerinin sağlıklı korunduğundan emin olur ve bankaya olan güven duygusu artar.
- Banka bilgi güvenliği yönetimini etkin olarak gerçekleştirdiğinden, olası güvenlik ihlallerinin ve bu ihaller sonucu bankanın maruz kalabileceği maddi kayıplarının önüne geçilmesini sağlar.
- Bankanın uğrayabileceği tehdit ve riskler belirlenerek etkin bir risk yönetiminin kurulmasını sağlar.
- Bankanın oluşabilecek her türlü yeni riske karşı uyanık kalmasını sağlar.
- Banka, tüm bilgi sistemleri ve varlıklarının kapsamlı bir envanterine sahip olur.

•Banka ile çalışan müşterilerinin ve üçüncü parti kuruluşlarının bilgi güvenliği konusunda farkındalıklarının artmasını sağlar.

•Elde edilen ve sahip olunan tüm bilgi varlıklarının gizliliği, bütünlüğü ve erişebilirliği garanti altına alınır.

•Banka çalışanlarının, müşterilerinin ve üçüncü parti kuruluşların görevlerini yerine getirirken, bilgi sistemleri kaynaklarını kötüye kullanmaları engellenir.

•Etkin bir kimliklendirme ve loglama çalışmaları sayesinde yetkisiz erişimler engellenir ve tüm banka çalışanlarının yaptıkları işlemler kayıt altına alınır.

•ISO 22301 Toplumsal Güvenlik ve İş Sürekliliği Yönetim Sistemi Standardının etkin şekilde uygulanması sonucu karşılaşılabilecek faydalar aşağıdaki gibidir:

•Herhangi bir uygulama kesintisinin etkileri proaktif olarak tespit edebilir ve erken müdahale edilebilir.

•İş Sürekliliği Yönetim Sisteminin uygulanması sürecinde yapılan tatbikatlar aracılığıyla bankanın güvenilirliği kanıtlanır.

•Bankanın diğer rakiplerine karşı saygınlığı, marka değeri ve prestiji artar.

•Bankanın zor durum ve şartlarda iş sürekliliği sağlaması, bankacılık hizmetlerini vermeye devam etmesi sonucu rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlanmış olur.

•Bankanın temel bankacılık hizmetlerini verememesinden dolayı uğrayabileceği yasal cezalar ve maddi kayıpların engellenmesini sağlar.

•Bankanın yasalara ve yönetmeliklere uygunluğu korunur ve objektif olarak uygunluğu kanıtlanır.

Günümüzde bilgi güvenliği kadar önemli bir diğer konu da iş sürekliliğidir. Bankalar gerçekleştirdikleri işlemlerin önemi sebebiyle, iş sürekliliğinin sağlanması gereken kurumlar arasında önde gelen kurumlardandır. Bankaların yaşayacağı iş kesintileri hem bankalara hem müşterilere hem de ülkemize büyük zararlara yol açmaktadır. Bilgi güvenliği yönetiminde de olduğu gibi etkin bir İş Sürekliliği Yönetim Sistemine sahip olmayan bankalar hem yasal (kanuni) hem de itibari olarak büyük zararlara uğramaktadır. Çalışma içerisinde ISO 22301 Toplumsal Güvenlik ve İş Sürekliliği Yönetim Standardının bankalarda uygulanması halinde bankaların yaşayabileceği herhangi bir sistem kesintisinin etkilerinden asgari düzeyde etkileneceği, bankaların temel bankacılık hizmetlerini verememesinden dolayı uğrayabileceği yasal cezalar ve maddi kayıpların engellenmesinin sağlanacağı ve kesintisiz hizmet sayesinde rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlayacağı belirtilmiştir. Çalışma sonucunda bankaların "Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi" ve "İş Sürekliliği Yönetim Sistem"lerini kurarken geleceğe dair önerileri de barındıran ve dikkat etmesi gereken hususlar

•Bankalarda kurumsal bilgi güvenliğini sağlamanın dinamik bir süreç olduğu ve süreklilik arz ettiği,

•Bankalarda kurumsal bilgi güvenliğinin sadece teknolojiyle sağlanamayacağının unutulmaması gerektiği,

•Kurumsal bilgi güvenliğinin ancak ve ancak personel, eğitim ve teknoloji üçlüsü ile birlikte sağlanabileceği,

•Kurulan bilgi güvenliği sisteminin uluslararası standartlara uygun olarak yapılması ve uygulanması gerektiği,

- Kurulan bilgi güvenliği sisteminin belli periyotlarda iç ve dış denetime tabi tutularak etkinliğinin, uygunluğunun ve yeterliliğinin denetlenmesinin sağlanması gerektiği,
- Kurumsal bilgi güvenliğinin yönetilmesinin zorunlu bir süreç olduğu ve her zaman iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğu,
- Bilgi güvenliği yönetiminde en zayıf halkanın insan olduğunun unutulmayarak kurum içinde verilen bilgi güvenliği eğitimlerinin öneminin farkına varılması gerektiği,
- İSYS için oluşturulan tüm dokümanlar sade ve anlaşılır bir dille yazılması gerektiği,
- İSYS' deki başarımın sağlanmasında en önemli etkenin yapılan tatbikatlar ve verilen eğitim olduğu,
- SYS için oluşturulan tüm dokümanların ve süreçlerin güncel olması gerektiği,
- İSYS' de aynı BGYS gibi dinamik ve yaşayan bir süreç olduğunun unutulmaması gerektiğidir.

Çalışmaya esas olan konuda bilgi güvenliği ve sürekliliği uzun bir süredir bilişim ayağında üzerinde durulan ve tartışılan bir konudur. Süreç genel olarak akla gelen siber saldırılar ve doğal afetler ağırlığında yürütülür iken bunlar haricinde halen yaşadığımız COVID19 gibi afet olaylarının da dikkate alınması adına dinamik yapı ve çevik felsefenin yer alması gerekmektedir. Pandemi sürecinde hayatın her alanında hızlı ve zorunlu dijital dönüşümün önemi en üst düzeye çıkmıştır. Bu dönüşüm anahtar kelimeler olan iş sürekliliği yönetim sistemi, bilgi güvenliği yönetim sistemi, bilgi güvenliği ve iş sürekliliği, süreç yönetimi ile birlikte değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, H. (2009). Enformasyon Teknolojilerinde İş Sürekliliği Yönetimi ve Felaket Planlaması, Risk Yönetiminde Başarı Faktörü "İş Sürekliliği Yönetimi", 175-185, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. 01 Mart 2016 tarihinde http://haldunakpinar.com/felaket_planlamasi.pdf adresinden erişildi.
- Altay, O. (2016). Risklere Hazırlıklı Olmak için İş Sürekliliği Yönetimi. 01 Mayıs 2016 tarihinde <http://www.bilgiguvenligi.gov.tr/kurumsal-guvenlik/risklere-hazirlikli-olmak-icin-is-surekligi-yonetimi.html> adresinden erişildi.
- Aydemir, Z. (2013). İstanbul Metrosunda İş Sürekliliği, *Yüksek Lisans Tezi*, Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- BGA Security, (2013). ISO 27001:2013 Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi Uygulama Eğitimi, Mart 2016 tarihinde <https://www.bgasecurity.com/2013/10/iso-270012013-bilgi-guvenligi-yoneti/> adresinden erişildi.
- Bingöl, C. (2010). ISO 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi Otomasyonu, *Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Canbek, G., Sağıroğlu, Ş. (2006). Bilgi, Bilgi Güvenliği ve Süreçleri Üzerine Bir İnceleme, *Politeknik Dergisi* Cilt: 9 Sayı: 3 s. 165-174.
- Çalık, O. (2013). ISO 27001:2013 Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi Standardındaki Değişiklikler ve Yenilikler, Aralık. 15 Mart 2016 tarihinde <http://www.bilgiguvenligi.gov.tr/bt-guv.-standartlari/iso-27001-2013-bilgi-guvenligi-yonetim-sistemi-standardindaki-degisiklikler-ve-yenilikler.html> adresinden erişildi.
- Çetinkaya, M. (2008). Kurumlarda Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi'nin Uygulanması, *Akademik Bilişim 2008*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 30 Ocak - 01 Şubat 2008.
- Chouikha, M. Ben. (2016). Organizational Design for Knowledge Management. *ISTE and Wiley*, 173.
- Diñçkan, A. (2008a). İş Sürekliliği Yönetim Sistemi Kurulumu, *Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü*, Sürüm 1.00, Ekim 2008a, ss. 5-21.

- Dinçkan, A. (2008b) İş Sürekliliği Yönetimde Hatalı Yaklaşımlar, Ekim 2008b. 19 Mayıs 2016 tarihinde <http://www.bilgiguvenligi.gov.tr/is-surekliligi/is-surekliligi-yonetiminde-hatali-yaklasimlar.html> adresinden erişildi.
- Dinçkan, A. (2010). İş Sürekliliği Tatbikatları İçin Örnek Bir Model, Kasım 2010. 01 Mayıs 2016 tarihinde <http://www.bilgiguvenligi.gov.tr/is-surekliligi/is-surekliligi-tatbikatlari-icin-ornek-bir-model.html> adresinden erişildi.
- Disterer, G. (2013). ISO/IEC 27000, 27001 and 27002 for Information Security Management, *Journal of Information Security*, Vol.4, No.2, Article ID:30059.
- Eren, C. (2013). İş Süreklilik Planlarının Test Edilmesi Örnek Vaka Çalışması, *İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:49. ss.143-152.
- Ersoy, E. (2012). ISO/IEC 27001 Bilgi Güvenliği Standardı- Tanımlar ve Örnek Uygulamalar, Türkiye: ODTÜ Yayıncılık- Şubat 2012.
- Ganbat, O. (2013). Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi ISO/IEC 27001 ve Bilgi Güvenliği Risk Yönetimi ISO/IEC 27005 Standartlarının Uygulanması, *Yüksek Lisans Tezi*, Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gencer, K. (2015). ISO 27001 Kapsamında Kurumsal Bilgi Güvenliğine Dinamik Bir Yaklaşım, *Yüksek Lisans Tezi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Haklı, T. (2012). Bilgi Güvenliği Standartları ve Kamu Kurumları Bilgi Güvenliği İçin Bir Model Önerisi, *Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Inform Danışmanlık ve Eğitim, (2016). Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi Nedir?, http://www.informdanismanlik.com/bilgi_guvenligi.html, Erişim Tarihi:01.03.2016.
- ISO 22301 Standardı Komitesi, (2012). ISO 22301 Toplumsal Güvenlik-İş Sürekliliği Yönetim Sistemi-Gereksinimler-Birinci Versiyon, Mayıs, 2012. 01 Mayıs 2016 tarihinde https://www.pea.co.th/BCM/DocLib/ISO_22301_2012.pdf adresinden erişildi.
- Karaağaç, T. (2013). Kriz Yönetimi ve İletişim, *İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:49.,117-132.
- Komut, M. (2013). İş Sürekliliği Organizasyonu, *İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:49., 101-116.
- Mittal, M., Goel, V. (2005). Business Continuity Information Management System, *United States, Patent Application Publication*, US20050144062 A1,30 June.
- Önaçan, M. B. K. (2015). Organizasyonlar İçin Bilgi Yönetimi Çerçevesi ve Bilgi Yönetim Sistemi Mimarisi Önerisi: dOBYLN (Döküman ve Bilgi Yönetimi). *Ankara Üniversitesi*, s. 404.
- Önel, Ö., Dinçkan, A. (2007). Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi Kurulumu, *Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü*, Sürüm 1.00, Ağustos2007, ss. 2-15.
- Özbilgin, İ. G., Özlü, M. (2010). Yazılım Geliştirme Süreçleri ve ISO 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi, *Akademik Bilişim'10 - XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri* 10 - 12 Şubat 2010, Muğla Üniversitesi, ss. 221-228.
- Özgen, B. (2013). İş Sürekliliğinde Strateji, *İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* No:49. ss.83-99.
- Reynolds, W. J. (2004). Business Continuity Management, *GIAC Security Essentials Certification (GSEC)*,Version 1.4b, Option,February 20, SANS Institute.
- Sağiroğlu, Ş., Ersoy, E., Alkan, M. (2007). Bilgi Güvenliğinin Kurumsal Bazda Uygulanması, *Uluslararası Katılımlı Bilgi Güvenliği ve Kriptoloji Konferansı*, 13-14 Aralık, Ankara-2007.
- Saymaz, Ö. (2012). İş Sürekliliği Yönetim Sistemi, Cinius Yayınları, s.42.

- Susanto, H., Almunawar, M. N., Tuan, Y. C. (2011). Information Security Management System Standards: A Comparative Study of theBigFive, *International Journal of Electrical&ComputerSciences IJECS-IJENS* Vol: 11 No: 05, s.23-29.
- Şahinaslan, E. Kandemir, R., Şahinaslan, Ö. (2009). Bilgi Güvenliği Farkındalık Eğitim Örneği, *Akademik Bilişim'09 - XI. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri* 11-13 Şubat 2009 Harran Üniversitesi.
- Tekerek, M. (2008). Bilgi Güvenliği Yönetimi, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen ve Mühendislik Dergisi*, 11(1), 2008.
- TK01 Bilişim Teknolojileri Komitesi, (2013a). TS ISO/IEC 27001 Bilgi Teknolojisi-Güvenlik Teknikleri-Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemleri-Gereksinimler, *Türk Standartları Enstitüsü*, Aralık.
- TK01 Bilişim Teknolojileri Komitesi, (2013b). TS ISO/IEC 27002 Bilgi Teknolojisi-Güvenlik Teknikleri- Bilgi Güvenliği Kontrolleri için Uygulama Prensipleri, *Türk Standartları Enstitüsü*, Aralık.
- Vural, Y., Sağıroğlu, Ş. (2008). Kurumsal Bilgi Güvenliği ve Standartları Üzerine Bir İnceleme", *Gazi Üniversitesi Müh. Mim. Fak. Der.* Cilt 23, No 2, 507-522.